

6th International Congress of Multidisciplinary Social Sciences

Full Papers

Meryem BULUT
Zeynel KARACAGİL

**6thInternational Congress on
Multidisciplinary Social Sciences**

Full Papers

ICMUSS

21-22 May 2024

Ankara/Turkey

BIDGE Publications

6thInternational Congress on Multidisciplinary Social Sciences Full Papers

ISBN: 978-625-372-168-8

Editors

Meryem BULUT, Zeynel KARACAGİL

Page Layout: GÖZDE YÜCEL

1st Edition: BIDGE Publications, 2024

All rights of this work are reserved. It cannot be reproduced in any way without the written permission of the publisher and editor, except for short excerpts to be made for promotion by citing the source.

Certificate No: 71374

Copyright © BIDGE Publications

www.bidgeyayinlari.com.tr - bidgeyayinlari@gmail.com

Krc Bilişim Ticaret ve Organizasyon Ltd. Şti.

Güzeltepe Mahallesi Abidin Daver Sokak Sefer Apartmanı No: 7/9 Çankaya / Ankara

SCIENTIFIC COMMITTEE

DR. ABDELKARIM BELLİL – UNİVERSİTY OF CHADLI BEN JDİD
DR. ABDULHAN ÜNLÜSOY – İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
DR. ABDULLAH ADIGÜZEL – DÜZCE ÜNİVERSİTESİ
DR. ADEM ÖĞÜT – NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
DR. ADNAN SEVİM – ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
DR. AHMET TAN – İĞDIR ÜNİVERSİTESİ
DR. AHMET YILDIRIM – SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
DR. ALPER BODUR – ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
DR. AŞKIN İNCİ SÖKMEN ALACA – İSTANBUL AREL ÜNİVERSİTESİ
DR. AŞKIN KİRAZ – YAKIN DOĞU ÜNİVERSİTESİ
DR. ATABEY KILIÇ – ERCİYES ÜNİVERSİTESİ
DR. ATILLA PULUR – GAZİ ÜNİVERSİTESİ /SPOR BİLİMLERİ
DR. AYBIKE SERTTAŞ – İSTİNYE ÜNİVERSİTESİ
DR. AYBIKE TUBA ÖZDEN – ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
DR. AYBUKE CEYHUN SEZGİN – ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
DR. AYDIN ÇİVİLİDAĞ – AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
DR. AYLİN GÜRBÜZ – TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
DR. BAHAR KAYA – MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
DR. BAHATTİN KELEŞ – ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ
DR. BARIŞ ERDAL – ANKARA MÜZİK VE GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
DR. BEKİR PARLAK – BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
DR. BERNA ÖZKUT – AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
DR. BİRSEL ORUÇ ASLAN – BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
DR. BUKET ÖNAL – KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
DR. BURCU GEZER ŞEN – FIRAT ÜNİVERSİTESİ
DR. BURCU KAYA ERDEM – İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
DR. CANSER KARDAŞ – MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
DR. CİHAN CAMCI – AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
DR. ÇAĞATAY YÜCEL – DİCLE ÜNİVERSİTESİ
DR. DİDEM KAN KILIÇ – İZMİR EKONOMİ ÜNİVERSİTESİ
DR. DİLEK TURAN – HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
DR. DOĞAN BOZDOĞAN – TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
DR. EBUBEKİR ERASLAN – MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
DR. ELİF ÇELENK KAYA – ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
DR. ELİF ÖZLEM ÖZÇATAL – TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
DR. EMİNE GÜZEL – İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
DR. EMİNE KOCA – ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
DR. EMRAH ERİŞ – SİİRT ÜNİVERSİTESİ
DR. EMRULLAH ŞEKER – BİTLİS EREN ÜNİVERSİTESİ
DR. ERDOĞAN ALTINKAYNAK – ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ
DR. ERDOĞAN EKİZ – WESTMİNSTER İNTERNATİONAL UNİVERSİTY İN TASHKENT
DR. ERKAN EFİLTİ – KIRGIZİSTAN-TÜRKİYE MANAS ÜNİVERSİTESİ
DR. ERTUĞRUL YUVALI – ERCİYES ÜNİVERSİTESİ
DR. EZGİ GÖKÇE – UŞAK ÜNİVERSİTESİ
DR. F. GÜLAY MİRZAOĞLU – HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
DR. F.GÜL KOÇSOY – FIRAT ÜNİVERSİTESİ
DR. FAHRİ ÖZTEKE – BATMAN ÜNİVERSİTESİ

DR. FATİH VEYİS – ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
DR. FATMA SEVİNÇ ERBAŞI – ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. GÖKÇEN YÜKSEL – UNİVERSİTY OF PEDAGOGY FREİBURG
DR. GÜL ESRA ATALAY – ÜSKÜDAR ÜNİVERSİTESİ
DR. GÜL MÜKERREM ÖZTÜRK – RECEP TAYYİP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ
DR. GÜLAY GÜNAY – KARABÜK ÜNİVERSİTESİ
DR. GÜLDEM DÖNEL AKGÜL – ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
DR. GÜLDEN FİLİZ ÖNAL – GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. GÜLER TULUK – KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
DR. GÜLTEN DEMİRAL – UŞAK ÜNİVERSİTESİ
DR. GÜRKAN YILMAZ – NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ
DR. H. EYLEM KAYA – SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
DR. H. MELTEM GÜNDOĞDU – KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
DR. H.BURÇİN HENDEN ŞOLT – ZONGULDAK BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ
DR. HACI CAN – DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
DR. HADİ SAĞLAM – ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
DR. HAKAN KARA – KÜTAHYA DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
DR. HARUN YAKIŞIK – ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
DR. HARUN YILDIZ – ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ
DR. HASAN BARDAKÇI – HARRAN ÜNİVERSİTESİ
DR. HATİCE NECLA KELEŞ – BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ
DR. HATİCE PEKMEZ – GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
DR. HAVİSE GÜLEÇ – ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
DR. HİLAL SÜREYYA YILMAZ – DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
DR. HÜSEYİN EROL – ADIYAMAN ÜNİVERSİTESİ
DR. HÜSEYİN ŞEYHANLIOĞLU – GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
DR. İBRAHİM HALİL SUGOZU – ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ
DR. İBRAHİM HALİL YURDAKAL – PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
DR. İLHAMİ GÜNAY – KÜTAHYA DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
DR. İREM KARAKOÇ – DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
DR. İSMAİL COŞKUN – VAN YYÜ EDEBİYAT
DR. İSMAİL SEVİNÇ – NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
DR. JUNUS GANİEV – KIRGIZİSTAN-TÜRKİYE MANAS ÜNİVERSİTESİ
DR. KAMALA GAHRAMANOVA – BAKÜ DEVLET ÜNİVERSİTESİ
DR. KEMAL POLAT – ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
DR. KÜBRA CİHANGİR-ÇAMUR – GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. LÜTVİYYE ASGERZADE – AZERBAJYAN MİLLİ İLİMLER AKADEMİSİ
DR. LÜTVİYYE ASGERZADE – AZERBAJYAN MİLLİ İLİMLER AKADEMİSİ
DR. M. MURAT PAYAM – ADIYAMAN ÜNİVERSİTESİ
DR. MAŞALLAH TURAN – MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
DR. MEFTUNE ÖZBAKIR UMUT – BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET ALİ KILAY ARAZ – ANKARA SOSYAL BİLİMLER ÜNİVERSİTESİ

DR. MEHMET AYDIN – ONDOKUZ MAYIS
ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET İLKİM – İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET KAYHAN KURTULDU – TRABZON
ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET ŞATA – AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN
ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET ŞİMŞEK – GİRESUN ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET TÜREGÜN – BARRY ÜNİVERSİTY
DR. MEHMET ULUCAN – FIRAT ÜNİVERSİTESİ
DR. MELTEM UNAL ERZEN – İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
DR. MERT NAMLI – İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
DR. MESUT BOZKURT – ÇANAKKALE ONSEKİZ MART
ÜNİVERSİTESİ
DR. METİN EKİCİ – EGE ÜNİVERSİTESİ
DR. METİN EREN – VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
DR. MICHEL BOZDEMİR – İNALCO
DR. MOHAMMADREZA SHAHİDİPAK – ISLAMIC AZAD
UNIVERSITY
DR. MUAMBER YILMAZ – BARTIN ÜNİVERSİTESİ
DR. MUHAMMET HANİFİ ERCOŞKUN – ATATÜRK
ÜNİVERSİTESİ
DR. MUKHTAR AHMAD BHAT – JAMIA MILLIA
İSLAMIA NEW DELHI İNDIA
DR. MUSTAFA C. SADAKAOĞLU – HALIÇ
ÜNİVERSİTESİ
DR. MUSTAFA CANBAZ – AFYONKARAHİSAR SAĞLIK
BİLİMLERİ ÜNİVERSİTESİ
DR. MUSTAFA ÇELEBİ – ERCİYES ÜNİVERSİTESİ
DR. MUSTAFA KARAZEBEK – AFYON KOCATEPE
ÜNİVERSİTESİ
DR. MUSTAFA KAYA – AFYON KOCATEPE
ÜNİVERSİTESİ
DR. MUSTAFA TOPRAK – AMERICAN UNIVERSITY IN
CAIRO
DR. MUSTAFA ÜNVERDİ – GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
DR. MUSTAFA YAYLA – POLİS AKADEMİSİ
DR. NAİLE RENGİN OYMAN – SÜLEYMAN DEMİREL
ÜNİVERSİTESİ
DR. NEŞEGÜL PARLAK – ORDU ÜNİVERSİTESİ
DR. NİLGÜN ŞENER – KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
DR. NİZAM ORÇUN ÖNAL – ERCİYES ÜNİVERSİTESİ
DR. NURULLAH AĞITOĞLU – ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ
DR. NÜKHET BALLIEL – AYDIN ADNAN MENDERES
ÜNİVERSİTESİ
DR. OKAN BALDİL – UNİVERSİDADE DE COİMBRA
DR. OKTAY BAŞAK – VAN YÜZÜNCÜ YIL
ÜNİVERSİTESİ
DR. ORHAN KARAMUSTAFAOĞLU – AMASYA
ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖMER CEM KARACAOĞLU – KISAYOL AKADEMİ
DR. ÖZDEN KANTER – HİTİT ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖZGÜR EKEN – İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖZLEM ÖZALTUNOĞLU – SİVAS CUMHURİYET
ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖZLEM SERTKAYA DOĞAN – İSTANBUL
ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖZLEM USLU – ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖZLEM ÜNER – MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR
ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖZTÜRK EMİROĞLU – VARŞOVA ÜNİVERSİTESİ
DR. PAŞA YALÇIN – ERZİNCAN BİNALI YILDIRIM
ÜNİVERSİTESİ
DR. PELİN ÖNDER EROL – EGE ÜNİVERSİTESİ
DR. RAMİLƏ DADAŞOVA – BEYNƏLXALQ
MÜNASİBƏTLƏR
DR. RECEP ÖNAL – GİRESUN ÜNİVERSİTESİ

DR. RİTA SALMORBEOVA – NATIONAL ACADEMY OF
SCIENCES OF THE KYRGYZ REPUBLIC
DR. RÜSTEM BARIŞ YEŞİLAY – EGE ÜNİVERSİTESİ
DR. SALİH UÇAK – UNIVERSITY OF GEORGIA
DR. SEVAL ÖZGEL FELEK – ORDU ÜNİVERSİTESİ
DR. SUSANNE BECKER – IU INTERNATIONAL
UNIVERSITY

REVIEWER COMMITTEE

DR. ABDULĞAFUR İŞ – ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ
DR. ADNAN SEVİM – ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
DR. AHMET FİDAN – ORDU ÜNİVERSİTESİ
DR. AHMET TOKMAK – MARMARA ÜNİVERSİTESİ
DR. AHMET YILDIRIM – SÜLEYMAN DEMİREL
ÜNİVERSİTESİ
DR. AKIN GÖNEN – SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
DR. ALİ DEMİR – AVRASYA ÜNİVERSİTESİ
DR. ARİF GÜNGÖR – DÜZCE ÜNİVERSİTESİ
DR. AŞKIN ÇÖKÖVÜN – MERSİN ÜNİVERSİTESİ
DR. ATILLA ŞİRİN – SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
DR. AYNUR AKPINAR – KTO KARATAY ÜNİVERSİTESİ
DR. AYŞE SOY TEMÜR – DÜZCE ÜNİVERSİTESİ
DR. AYŞEGÜL TÜRK – ANKARA HACI BAYRAM VELİ
ÜNİVERSİTESİ
DR. BAHANUR GARAN – İSTANBUL AREL
ÜNİVERSİTESİ
DR. BAHAR BAŞAK ÜSTEL ARI – ÇANKIRI KARATEKİN
ÜNİVERSİTESİ
DR. BANU ÖZKESER – ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
DR. BEGÜM EKEN – HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
DR. BEKİR TUNCER – MUĞLA SITKI KOÇMAN
ÜNİVERSİTESİ
DR. BEKİR YİTİK – BURDUR MEHMET AKİF ERSOY
ÜNİVERSİTESİ
DR. BELİS GÜLAY – MALTEPE ÜNİVERSİTESİ
DR. BERİVAN KIZILIRMAK – İZMİR KAVRAM MESLEK
YÜKSEKOKULU
DR. BİLGE ÖZTÜRK – KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
DR. BİNNAZ ÇINAR – BANDIRMA ONYEDİ EYLÜL
ÜNİVERSİTESİ
DR. CANAN OLPAK KOÇ – BURDUR MEHMET AKİF
ERSOY ÜNİVERSİTESİ
DR. ÇAĞATAY YÜCEL – DİCLE ÜNİVERSİTESİ
DR. ÇAĞRI ULU – İZMİR KAVRAM MESLEK
YÜKSEKOKULU
DR. DAMİRA BAYGONUŞOVA – KIRGIZİSTAN-TÜRKİYE
MANAS ÜNİVERSİTESİ
DR. DAMLA TAŞKIN – ULUSLARARASI FİNAL
ÜNİVERSİTESİ
DR. DAVUT NACAR – KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ
İMAM ÜNİVERSİTESİ
DR. DENİZ ÜNAL ADIGÜZEL – PAMUKKALE
ÜNİVERSİTESİ
DR. DİLEK ÇAĞIRGAN – İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ-
CERRAHPAŞA
DR. DİLEK TURAN – HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
DR. DİLŞAH KALAY – KÜTAHYA DUMLUPINAR
ÜNİVERSİTESİ
DR. DR. MURAT BALCI – İSTANBUL AYDIN
ÜNİVERSİTESİ
DR. EGEM ZAĞRALI ÇAKIR – MUĞLA SITKI KOÇMAN
ÜNİVERSİTESİ
DR. ELÇİN NOYAN – ANTALYA AKEV ÜNİVERSİTESİ
DR. ELİF TÜREL – İSTANBUL RUMELİ ÜNİVERSİTESİ
DR. EMİN ÜNSAL – TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
DR. EMİNE AYDIN – TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
DR. EMİNE ERDOĞAN – KAFKAS ÜNİVERSİTESİ

DR. EMİNE GÜZEL – İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
DR. EMİNE UZUNALI – SİİRT ÜNİVERSİTESİ
DR. EMRAH IŞIK – BATMAN ÜNİVERSİTESİ
DR. ENVER EMRE ÖCAL – İSTANBUL TOPKAPI
ÜNİVERSİTESİ
DR. ERDOĞAN ALTINKAYNAK – ARDAHAN
ÜNİVERSİTESİ
DR. ERMAN AKSOY – GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. ERTUĞRUL ÇAM – BİLECİK ŞEYH EDEBALI
ÜNİVERSİTESİ
DR. ESRA PARLAK – MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI
DR. ESRA TUĞRUL TUNÇ – FIRAT ÜNİVERSİTESİ
DR. EZGİ GÖKÇE – UŞAK ÜNİVERSİTESİ
DR. FATİH DİREN – NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR
ÜNİVERSİTESİ
DR. FATİH VOLKAN AYYILDIZ – ARDAHAN
ÜNİVERSİTESİ
DR. FATMA SEVİNÇ ERBAŞI – ESKİŞEHİR OSMANGAZİ
ÜNİVERSİTESİ
DR. FERDİ ÇİFTÇİOĞLU – MANİSA CELAL BAYAR
ÜNİVERSİTESİ
DR. FÜSUN KURT GÖKÇELİ – ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
DR. GAYE TOPA ÇİFTÇİ – ALANYA HAMDULLAH EMİN
PAŞA ÜNİVERSİTESİ
DR. GİZEM TABARU ÖRNEK – KARAMANOĞLU
MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ
DR. GİZEM YILMAZ – İSTANBUL KÜLTÜR
ÜNİVERSİTESİ
DR. GÜLEN UYGARER – DOĞU AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
DR. GÜLAY GÜNAY – KARABÜK ÜNİVERSİTESİ
DR. GÜLBEN SEVGİ – HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
DR. GÜLCAN ŞEREMET – ÇANKIRI KARATEKİN
ÜNİVERSİTESİ
DR. GÜLSER YAVUZ – MERSİN ÜNİVERSİTESİ
DR. GÜRKAN YILMAZ – NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR
ÜNİVERSİTESİ
DR. H.BURÇİN HENDEN ŞOLT – ZONGULDAK BÜLENT
ECEVİT ÜNİVERSİTESİ
DR. HABİBE YAMAN – BURDUR MEHMET AKİF ERSOY
ÜNİVERSİTESİ
DR. HACI CAN – DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
DR. HAKAN KARA – KÜTAHYA DUMLUPINAR
ÜNİVERSİTESİ
DR. HAKAN ŞALLI – TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
DR. HALİL YAVAŞ – HİTİT ÜNİVERSİTESİ
DR. HAMDİ TEMEL – YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
DR. HAMZA ÖZ – YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
DR. HARUN DOĞAN – AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
DR. HARUN YAKIŞIK – ÇANKIRI KARATEKİN
ÜNİVERSİTESİ
DR. HASAN HÜSEYİN AKKAŞ – KARAMANOĞLU
MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ
DR. HATİCE BAHÇE – KAYSERİ ÜNİVERSİTESİ
DR. HÜLYA YİĞİT ÖZÜDOĞRU – ANKARA HACI
BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
DR. İTİR ESKİOĞLU KAMCEZ – GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. İBRAHİM HALİL YURDAKAL – PAMUKKALE
ÜNİVERSİTESİ
DR. İBRAHİM YAVUZ – KÜTAHYA DUMLUPINAR
ÜNİVERSİTESİ
DR. İHSAN CORA – GİRESUN ÜNİVERSİTESİ
DR. İLKE İLTER GÜVEN – DOKUZ EYLÜL
ÜNİVERSİTESİ
DR. İLKNUR EKİZ ATAŞER – KTO KARATAY
ÜNİVERSİTESİ
DR. İSMAİL AKKAŞ – KARAMANOĞLU MEHMETBEY
ÜNİVERSİTESİ

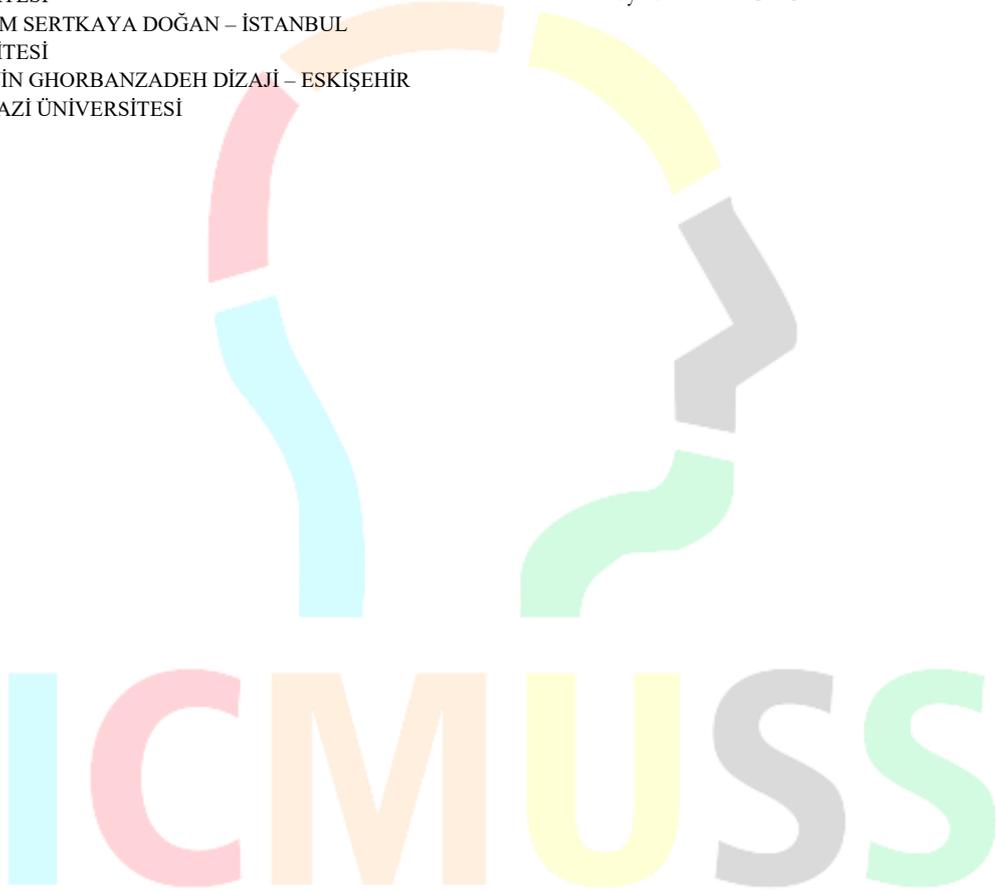
DR. İSMAİL CEYHAN – ANKARA YILDIRIM BEYAZIT
ÜNİVERSİTESİ
DR. İSMAİL HAKKI ELÇİ – İSTANBUL AREL
ÜNİVERSİTESİ
DR. İSMAİL SEVİNÇ – NECMETTİN ERBAKAN
ÜNİVERSİTESİ
DR. İSMAİL UKAV – ADIYAMAN ÜNİVERSİTESİ
DR. KADİYAN BOOBKOVA – KIRGIZİSTAN- TÜRKİYE
MANAS ÜNİVERSİTESİ
DR. KAĞAN KARADEMİR – SANAYİ VE TEKNOLOJİ
BAKANLIĞI
DR. KUDRET ASLAN – TOBB ETÜ HUKUK FAKÜLTESİ
DR. KUDRET GÜL – BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
DR. KURŞAD ÇAVUŞOĞLU – MERSİN ÜNİVERSİTESİ
ANAMUR
DR. LALE ASLAN – TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
DR. M. MURAT PAYAM – ADIYAMAN ÜNİVERSİTESİ
DR. MAHSUM AVCI – BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
DR. ME DOĞAN – KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM
ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET ALİ TÜRKMEÑOĞLU – HARRAN
ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET ÖZMENLİ – GİRESUN ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET ŞİMŞEK – GİRESUN ÜNİVERSİTESİ
DR. MELEK ASTAR – FATİH SULTAN MEHMET VAKIF
ÜNİVERSİTESİ
DR. MELEK BABA ÖZTÜRK – ONDOKUZ MAYIS
ÜNİVERSİTESİ
DR. MELEK ÇUBUKCU – ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
DR. MERTCAN ARITÜRK – YOZGAT BOZOK
ÜNİVERSİTESİ
DR. METİN EREN – VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
DR. MEYSURE EVREN ÇELİK SÜTİÇER – İSTANBUL
ESEN YURT ÜNİVERSİTESİ
DR. MURAT AKIN – NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR
ÜNİVERSİTESİ
DR. MURAT ERCAN – ÇANKIRI KARATEKİN
ÜNİVERSİTESİ
DR. MURAT TEKBAŞ – AFYON KOCATEPE
ÜNİVERSİTESİ
DR. MUSA BARDAK – İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM
ÜNİVERSİTESİ
DR. MUSA EROĞLU – MERSİN ÜNİVERSİTESİ
DR. MUSTAFA DİĞLER – KARAMANOĞLU
MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ
DR. MUSTAFA EĞİLMEZ – KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
DR. MUSTAFA KARAZEBEK – AFYON KOCATEPE
ÜNİVERSİTESİ
DR. MUSTAFA KURT – BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
DR. MUZAFFER DERYA NAZLIPINAR SUBAŞI –
KÜTAHYA DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
DR. MÜZEYYEN AYGÜN – KÜTAHYA DUMLUPINAR
ÜNİVERSİTESİ
DR. NADİR ATEŞOĞLU – SİNOP ÜNİVERSİTESİ
DR. NECİBE ŞEN – ERZİNCAN BİNALI YILDIRIM
ÜNİVERSİTESİ
DR. NİHAN TOMRİS KÜÇÜK – ESKİŞEHİR OSMANGAZİ
ÜNİVERSİTESİ
DR. NİHAT DEMİRTAŞ – İSKENDERUN TEKNİK
ÜNİVERSİTESİ
DR. NİHAT KARAER – BURDUR MEHMET AKİF ERSOY
ÜNİVERSİTESİ
DR. NİLGÜN ŞENER – KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
DR. NİZAM ORÇUN ÖNAL – ERCİYES ÜNİVERSİTESİ
DR. NUR ÇAĞLAR ÇETİNKAYA – ÇANKIRI KARATEKİN
ÜNİVERSİTESİ
DR. NURULLAH BULUT – SİVAS CUMHURİYET
ÜNİVERSİTESİ

DR. OGUZHAN UZUN – KIRŞEHİR AHİ EVRAN
ÜNİVERSİTESİ
DR. OĞUZHAN TEKİN – TOKAT GAZİOSMANPAŞA
ÜNİVERSİTESİ
DR. OMER EMİRKADI – KARADENİZ TEKNİK
ÜNİVERSİTESİ
DR. OMER FATİH TEKİN – KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
DR. ORHUN TAŞPINAR – TÜRK HAVA KURUMU
ÜNİVERSİTESİ
DR. OSMAN YALAP – ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖZCAN ASLAN – GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖZER SİLSÜPÜR – TRABZON ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖZGE DEMİREL – BODRUM BELEDİYESİ
DR. ÖZGÜR KOÇBULUT – TOKAT GAZİOSMANPAŞA
ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖZLEM DEMREN – SİVAS CUMHURİYET
ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖZLEM ÖZALTUNOĞLU – SİVAS CUMHURİYET
ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖZLEM SERTKAYA DOĞAN – İSTANBUL
ÜNİVERSİTESİ
DR. PARVİN GHORBANZADEH DİZAJI – ESKİŞEHİR
OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ

DR. PINAR KARAHAN DURSUN – ÇEVRE, ŞEHİRCİLİK
VE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ BAKANLIĞI
DR. PINAR KURT – BANDIRMA ONYEDİ EYLÜL
ÜNİVERSİTESİ
DR. RABİA ACEMİOĞLU – İĞDIR ÜNİVERSİTESİ
DR. RECEP ASLANER – İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
DR. RECEP ERTUĞAY – ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
DR. SADIK BEKLEN – FIRAT ÜNİVERSİTESİ

ORGANIZERS COMMITTEE

Bilimi Destekleme ve Geliştirme Derneği
Dr. Meryem BULUT – Ankara University
Dr. Kadriye ŞAHİN – Hatay Mustafa Kemal
Üniversitesi
Dr. Hacer HÜSEYİNOVA – Azerbaycan Devlet
Pedagoji Unversiy
Dr. Zeynel KARACAGİL

Contents

Futuristic Management as A Competitive Advantage	11
Meral ÇALIŞ DUMAN	11
Örgütsel Erdemlilik ve Örgütsel Destek Arasındaki İlişkinin İncelenmesi.....	20
Fidan ALHAS	20
Yaratıcılık Yeteneğinin Girişimcilik Eğilimine Etkisi: Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Öğrencileri Örneği.....	45
Ayşe Nihan ARIBAŞ.....	45
Yavuz Sezer OĞUZHAN	45
Egzersiz Süresi ve Sıklığının Egzersiz Bağımlılığı Üzerine Etkisi	52
İbrahim Halil ŞAHİN.....	52
Mine TAŞKIN	52
Halil TAŞKIN.....	52
From Health Crisis to Financial Crisis: Discussing the Financial Contagion Impact of the Covid-19 Pandemic Crisis on Developed and Developing Countries.....	59
Dilber DOĞAN.....	59
Mustafa SAYIM.....	59
Endüstriyel Metal Fiyatları Arasındaki Uzun Dönemli İlişki Long-Term Relationship Between Industrial Metal Prices	71
Murat KAYA	71
Hidayet GÜNEŞ.....	71
Muhafazakar Partilerin Dış Politika Davranışları: Anavatan Partisi ve Refah Partisi Vakaları	86
Emre TÜRKER.....	86
Fatma Aslı KELKİTLİ.....	86
İklim Değişikliğinin Turizm Üzerindeki Etkileri Effects Of Climate Change On Tourism....	96
Nihan ÖNAL BİLİÇ	96
Ayşe ATAR YILMAZ.....	96
Konaklama İşletmelerinin Solomo Pazarlama Faaliyetlerinin Turistlerin Satın Alma Niyeti Üzerindeki Etkisi	113
AYNUR ADIGÜZEL	113
YETKİN BULUT	113
İk Uygulamalarının Çalışanlar Üzerindeki Etkisi: Özel Eğitim*öğretim Kurumları Üzerine Bir Araştırma	142
Nur Banu Taştemel	142
Çağımızın Meselesi Nedir?.....	179
Burak SAYIN.....	179

Hatice Güneş'in "Lotus Çiçekleri" Romanında Kültürlerarası Etkileşim	188
Ahmet USLU	188
A Psychoanalytic Comparison of the Characters' Self-Destructive Journeys in Sarah Kane's 4.48 <i>Psychosis</i> and Duncan Macmillan's <i>Every Brilliant Thing</i>	196
Samet GÜVEN.....	196
Özge NARİN	196
The Marxist Effect of Capitalism on Cultural Identity in Alan Bennett's <i>The History Boys</i> and Jez Butterworth's <i>Jerusalem</i>	210
Samet GÜVEN.....	210
Büşra ATASEVEN	210
Müzik Kültürü Alanında Yapılan Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi.....	221
SelenYİĞİT.....	221
Gülşah BAŞARAN TANRIÖVER	221
Investigation the Relationship Between Self-Compassion and Psychological Resilience in Adults Who Experienced an Earthquake	233
Ayşegül KÖKSAL	233
Fatma Sema BENGİ	233
Engelli Politikalarının Kamu Politikası Açısından Değerlendirilmesi	241
Ali TOSUN.....	241
Çocuk Haklarının Temellendirilmesinde Kamu Politikaları	251
Ali TOSUN	251
Hristiyanlığın İlk Kadın Şehidi Azize Thekla ve Bizans İnkubasyon Faaliyetlerindeki Rolü	260
Buse SORKON	260
Nilay ÇORAĞAN	260
A Type Of Azerbaijan Folk Dance Music "Dırıngı"	265
İlgar İMAMVERDİYEV	265
Ali İMAMVERDİ.....	265
Ebu Hanife 'Nin İman Anlayışı ile Mürcie 'Nin İman Anlayışının Mukayesesi	279
Mehmet KAPLAN	279
4857 Sayılı İş Kanunu Çerçevesinde Çalışma Hayatında Esneklik Uygulamaları ve Eksiklikler	286
Sibel TAŞKIN.....	286
Project: Self-awareness through the Inner Journey	299
Medina AKKAYNAK	299
Examining Teachers' Views on Learning Losses of Gifted Primary School Student.....	322
Nihat KAVAN	322

Güliz KAYMAKCI.....	322
Online Shopping Addiction and Related Variables	343
Alper Gazi NALBANTOĞLU.....	343
Mustafa Batuhan KURTOĞLU	343
Halal Food Sociology: The Example of University Students.....	352
E. Kübra ZEYDANLI YILMAZI.....	352
İhsan ÇAPCIOĞLU	352
The Importance of Intelligence on Innovation in Bergson	367
Oktay TAVAS	367
How Sustainability and Corporate Reporting Affect the Success of Companies?	375
Murat BAY	375
NFT'ler ve Dijital Belleğin Etkileşimi: Sanat, Kültür ve Dijital Mirasın Yeniden Tanımlanması.....	385
Ayşegül Elif Çaycı.....	385
Berk Çaycı	385
İslam Aile Hukukunda Boşama Yetkisinin Mahkemeye Devredilmesi	394
Adem YENİDOĞAN.....	394
Finansal Stresin Kavramsal Çerçevesi ve Literatür İncelemesi.....	402
Feride KILINÇ.....	402
Mustafa SAYIM.....	402
An Examination of the Relationships Among of Innovative Work Behavior on Incremental and Radical Innovation	410
Tuğba ÖZEL.....	410

ICMUSS

6TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

Futuristic Management as A Competitive Advantage

Meral ÇALIŞ DUMAN¹

Abstract

The aim of this study is to conduct a literature review to question what kind of competitive advantage the management approach with the philosophy of futurism creates compared to other management approaches and whether it can be used as a strategic tool for managers. Futurism is thinking in a future-oriented way and making predictions and plans in a future-oriented way. In the nature of futurism, there are concepts such as vision, strategy, planning, forecasting and analysis. Accordingly, futurists are strategists who make future-oriented predictions about their expertise and direct their field. In this context, it seems that managers should have a futurist perspective, considering that their planning and organizing functions depend on making accurate predictions. When futurism is considered as a competitive advantage, it is predicted that managers who predict the future correctly, make the right decisions and make strategic moves will be more advantageous than their competitors, will implement an aggressive strategy and will leave their competitors behind when it comes to offering the first products and services to the market. In this context, this study aims to verify this prediction through literature review.

In the literature review and considering the sample applications, it has been stated that the futuristic management style and futuristic managers have a higher degree of accuracy in their plans and decisions, and are more successful in change management, employee skill transformation, technology readiness and adaptation. In particular, it is easier for businesses to prepare themselves for digital transformation, which has become an important criterion in international competition in terms of Industry 4.0 and digital transformation, with futurist management.

Keywords: Futurism, Futurist, Futuristic Management, Competitive Advantage

---

¹ Associate Professor, Malatya Turgut Ozal University, International Business Management, 0000-0002-8283-5188.

6TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

Introduction

Predicting the future and making interpretations about the future has been an area of interest since the existence of human beings. With the introduction of digital transformation, industry 4.0 or high technological devices into our lives, it has become important to be able to respond to this speed, to be the first to enter the market and to make quick decisions compared to competitors, among the rapidly changing needs, goods and services, what may happen in the future. In this context, the use of technologies as a tool and the digital transformation of businesses become an important competitive advantage.

In this study, the issue of how futuristic perspective and futuristic management can provide competitive advantage to businesses is examined theoretically. There is a significant deficiency in the literature regarding futuristic management, futurism perspective in businesses and future-oriented studies. The reason for this deficiency may be due to the concept of futurism being attributed to new people and managers and the increasing importance of digital transformation awareness. In this context, the study is expected to contribute to the relevant field in terms of literature review and awareness raising.

1. The Concept of Futurism and Futurist

The concept of futurist is a special concept attributed to humans. The basis of the concept comes from the philosophy of futurism. Accordingly, futurism is a way of thinking, a perspective, and a set of efforts aimed at quickly seeing and predicting possible changes in the future and preparing for these changes (Çalış Duman, 2023: 70). According to Tarhan (2010), president of the Turkish Futurists Association, futurism is a positive future design, and a futurist is a positive future designer. This design focuses on the positive effects of technologies in the future, emphasizing that technologies are helpful to people. Futurism, which seeks answers to the question of what technological changes will occur in the future and how countries, businesses and individuals will be affected by these changes, tries to foresee and predict the future. Accordingly, the origin of the word comes from the word 'futurism', and the word 'futurism' means future, future design (Erdem and Uğuroğlu, 2019: 56).

Futurists are also responsible for strengthening the future sensitivity and openness of society and its members. On the other hand, futurists alone are not responsible for the creation and implementation of desired future alternatives (Nováky and Tyukodi, 2010). Because the future can only be created on the basis of cooperation. Participation is therefore necessary to create a mutually responsible and harmonious future. Futurists can not only help laypeople fulfill their responsibilities, but they can also offer some kind of positive example of what responsible thinking and acting can mean for the future. Futurists have more freedom in decision-making and can strengthen different directions of change. In this sense, they can stimulate the creation of significantly different future alternatives (Nováky and Tyukodi, 2010).

According to Tarhan, whoever holds the power, the source of their power is the futurist approach. Those who plan the future and create scenarios manage those who cannot do this planning. Societies and people who do not have change and futurism on their agenda are content to follow others' planned agendas, others' productions and developments. These countries miss many opportunities that are happening in the world (Tarhan, 2019: 57). For this reason, the adaptation of the futuristic perspective to businesses and its integration into management

processes is of critical importance. Businesses need futuristic management to grow and be sustainable.

2. Futuristic Management

Futuristic management aims at harmonization by focusing on issues such as technological changes occurring all over the world, digital transformation, globalization, climate and natural life changes, rapid change of demographic factors, and predicting customers' expectations and needs. Accordingly, futuristic management is a management approach that aims to cope with uncertainties about the future and change.

Futuristic management goes beyond a single practice area, such as planning, or any single role, such as technology forecasting. Both strategic planning and technological forecasting embrace the broader vision of a variety of approaches and tools that can be leveraged to integrate foresight as broadly as possible across the organization, aiming to increase foresight capacity across all organizational activities (Hines and Gold, 2014). The basic assumption of futurist management is to create new opportunities, compete for the future, and determine the boundaries of the sector. This management approach, which sets out with the aim of creating the future, requires preparing a road map, going beyond competitors and creating an independent idea for this (Taşkesen, 2008: 18).

It is becoming a requirement for managers to be futuristic for today's businesses. In particular, futuristic managers must seek new approaches to designing organizations, management and change, developing active learning paths and trajectories, as well as higher levels of adaptive knowledge transfer, to face ever-changing operational environments. These approaches may be organizational learning, openness to learning and flexibility. Businesses that learn in the face of changes, try to adapt to change and create a learning culture will also be successful in digital change and transformations (Ivaldi, Scaratti, and Fregnan, 2022). According to researchers working in the field of futurism, there should be a separate organizational futurist in the business and should constantly work on the future situation of the business. Thus, the integration of the company's current actions and future goals can be achieved (Hines and Gold, 2014).

When the question of what a futurist manager should be is searched in the literature, it is seen that these managers are visionary, open to innovation, leaders who can coach their employees and prepare them for the future. These types of leaders mainly focus on respect, emotional intelligence and human development (Karaçivi and Demirel, 2014: 132). In his research on this subject, Hines (2003) referred to Goleman's research on leadership styles when explaining the characteristics of futurist managers. In this research, organizational futurists were included in the coaching leaders classification. Accordingly, leaders who coach develop, prepare and adapt people for the future.

3. Futuristic Management as a Competitive Advantage

The formulation of the concept of competition lies in the association of a business with its environment. The environment of businesses consists of the sector or sectors in which they compete. Industry structure plays a key competitive role for businesses. Accordingly, Porter (2015) underlines that businesses should have five important competitive strengths. These are

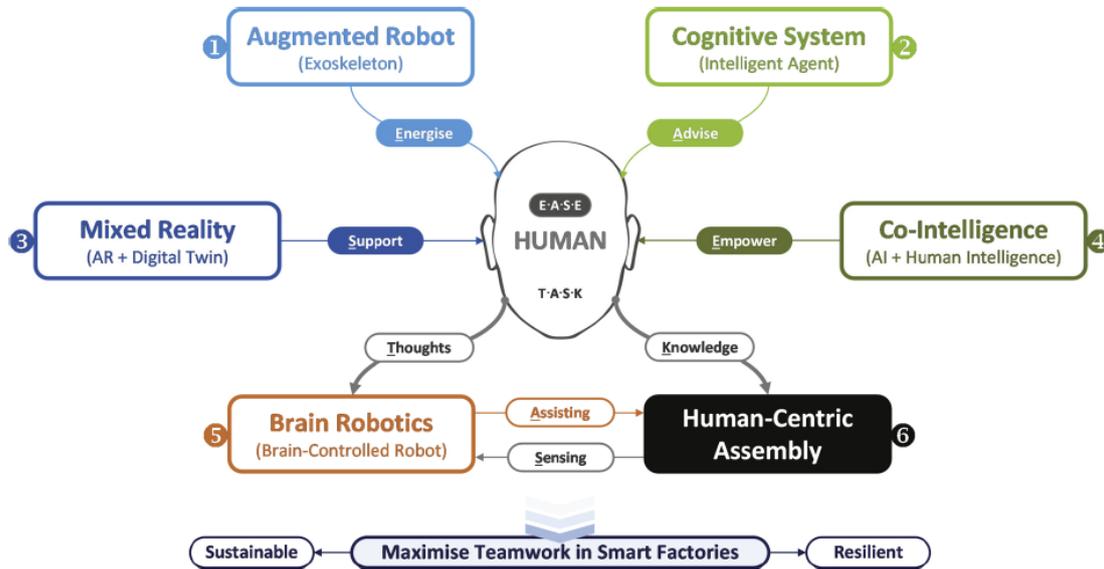
6th INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

market entry, risk of substitute products, bargaining power of buyers, bargaining power of suppliers and competition among existing competitors.

Businesses are required to enter the market first or faster than their competitors, to have a unique product and service, to shape the expectations of consumers, and to minimize their costs in order to gain competitive advantage. Each business' search for solutions to achieve these demands is different. Futurist businesses' search for a solution is to predict the future through technology. In particular, futuristic management can play an important intermediary role in reducing the risk of market entry and substitute products. Because futurist managers are people who are open to learning, enterprising, predict the future, see opportunities, and like to be the first in the market. Research shows that businesses that learn, transform and make investments for the future achieve successful change management (AlManei et al., 2018). Accordingly, there are a number of advantages that futuristic management provides to businesses. Based on the literature, these advantages can be listed as follows: Digital technologies in production and service processes provide high efficiency, quality and fast production cycles. . For example, additive manufacturing with 3D printing and cyber-physical systems reduce both physical and geographical constraints due to lack of tools and blur the boundaries between the digital and physical worlds. This unique advantage opens up a new set of possibilities in terms of who can produce new products and how and when they can be produced. Thus, it has been stated that managers who have more sustainable, more innovative and flexible production processes are better prepared for changes that may arise in the future (Maric et al., 2023). Again, it is stated that blockchain technology will be used in every field of smart businesses in the future, from health to education, from finance to transportation. In this respect, futurist managers are also developing skills for cryptocurrencies and blockchain applications (Hassan et al. 2020).

As AI-supported algorithms become increasingly involved in the management of businesses, it becomes imperative to conduct human-centered AI management research and understand people's emotions and behaviors. This may make it easier for technology-adopting and futuristic managers to make predictions about behavioral research and human-centered work designs and organizations (Dong et al., 2024). Again, futuristic managers combine the power, repeatability and accuracy of robots with the high-level cognition, flexibility and adaptability of humans to achieve high productivity and an ergonomic working environment (Wang, 2022: 199). Ensuring human-machine cooperation brings about changes in the way of doing business and working environments. As seen in Figure 1, while humans work together with machines, a task that is impossible today will be possible tomorrow, thanks to a super operator equipped with advanced capabilities, and durable smart factories will also be able to survive in the long-term future (Wang, 2022: 201).

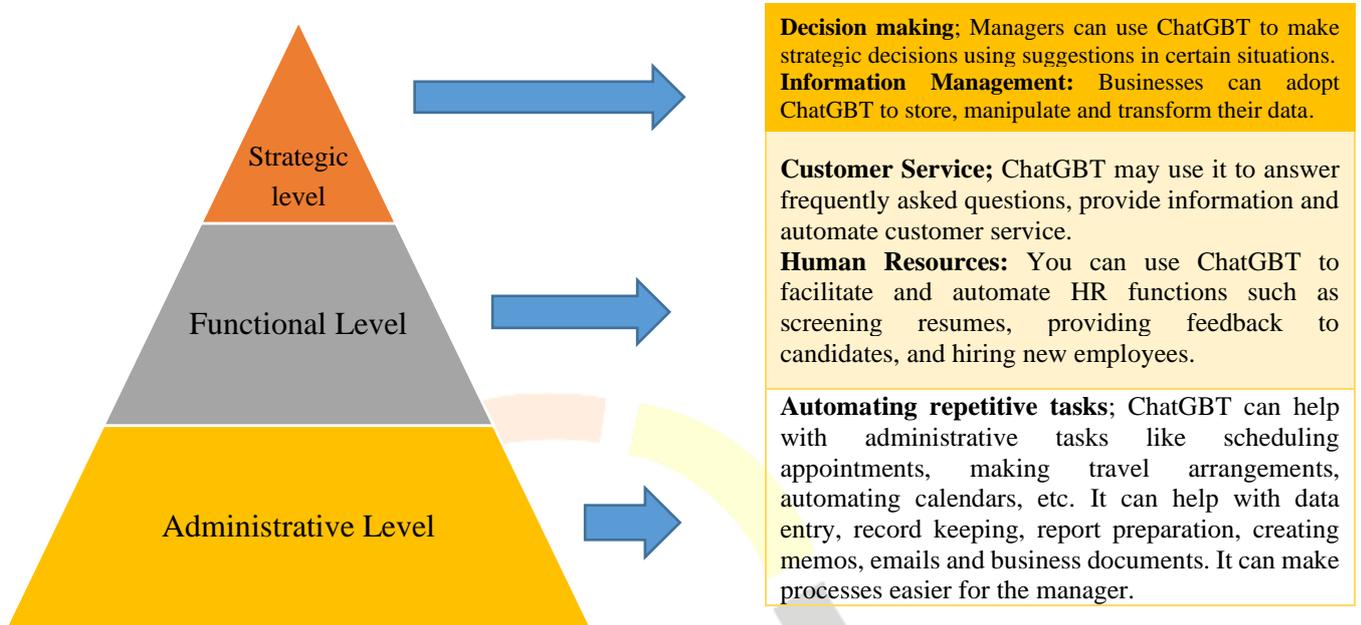

Figure 1: Example of Human-Centered Hybrid Work in Future Businesses (for assembly work)

Source: (Wang, 2022: 201).

In their study on futurism in the health sector, Erdem and Uğuroğlu (2019) stated that with technology, speed will become an indispensable part of life and waiting times and procedural procedures in hospitals will decrease. According to researchers, as a reflection of technological developments and developing treatment methods, it is predicted that life expectancy will increase, the importance given to elderly care centers will increase, and hospitals that invest in technology will achieve positive results.

In this context, the task of a futurist is to monitor changes to ensure early adaptation and proactive strategy (Nováky and Tyukodi, 2010: 1549). For example, health managers actively use digital health technologies in the treatment diagnosis of patients and in the process of generating data for new cases that may arise. Medical futurists see digital technologies as a tool to help individual patients and medical professionals prepare for changes in the near future (Mesko, 2021). Studies show that in the future, there will be significant changes in people's behavior, working styles, lifestyles and thoughts. For example, managers can use ChatGPT and Chatbots technologies when organizing training programs. These technologies can behave like humans when chatting with people over the internet (Ratten and Jones, 2023). For example, ChatGPT can influence managers' decision-making levels (Figure 2). While it reduces the workload of subordinate managers, especially in daily routine tasks, it can enable managers to make more accurate decisions at the strategic level.

Figure 2: Changes that ChatGBT Technology Can Create at the Managerial Level of Businesses

Source: (Korzynski, et al., 2023: 4).

Futuristic management is also a condition for the Sustainable Development Goals aimed at the Society 5.0 vision. Because the issues emphasized in these goals, especially decent work, gender equality, economic growth, clean energy, industrial innovation and infrastructure, responsible consumption and production, can only be achieved with a future-oriented management. Sustainability problems, ranging from environmental (climate change, air quality problems, waste accumulation), economic (unemployment, economic inequality) and social (food security, water scarcity and poverty) challenges emphasized in these goals, are also reflected in the vision of managers, future-oriented decisions and strategic management. can achieve its goal with . For this reason, systemic thinking and futuristic planning become a necessity for managers. (Kutty et al.,2020: 1348).

Conclusion

Today, businesses have much different problems than in the past. Businesses are trying to cope with many global problems such as climate change, pandemic, resource depletion and technological advances. Compared to the past, these problems require businesses to change faster and be flexible and agile. It is important for managers to be future-oriented in order to achieve agility, flexibility and adaptation to change, which also become competitive conditions. Futurist managers who can predict the future, work on the future and use technology as a tool can become leaders in the market and manage others. In this context, future studies emphasize the importance of methods and approaches that aim to help businesses cope with future uncertainties (Çalış Duman, 2023).

6th INTERNATIONAL CONGRESS of Multidisciplinary Social SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

As a result, futuristic management can reduce the environmental footprint and create a sustainable business world that raises environmental awareness. It is a strategic power for managers to use high technology for both efficiency and sustainability and to prepare their employees, business conditions and strategies in this direction. For this reason, being a futurist business, organizations that reveal and direct changes rather than just following them, will be the most important competitive advantage not only today but also in the future.

Referances

Çalış Duman, M. (2023). Fütürist işletmeler: Değişimi yönetebilmek, *Zorlukların Yönetimi*, (Edt: Çiçek, B. Ve Kaynak, İ), ss. 57-88, Ankara: Nobel Yayıncılık.

Dong, M., Bonnefon, J. F., & Rahwan, I. (2024). Toward human-centered AI management: Methodological challenges and future directions. *Technovation*, 131, 102953.

Erdem, R., & Uğurluoğlu, D. (2019). Futurist study about the future of health sector. *Journal of International Health Sciences and Management*, 5(9), 54-61.

Hassan, M. U., Rehmani, M. H., & Chen, J. (2020). Differential privacy in blockchain technology: A futuristic approach. *Journal of Parallel and Distributed Computing*, 145, 50-74.

Hines, A. (2003). An audit for organizational futurists: ten questions every organizational futurist should be able to answer. *Foresight*, 5(1), 20-33.

Hines, A., & Gold, J. (2015). An organizational futurist role for integrating foresight into corporations. *Technological Forecasting and Social Change*, 101, 99-111.

Ivaldi, S., Scaratti, G., & Fregnan, E. (2022). Dwelling within the fourth industrial revolution: organizational learning for new competences, processes and work cultures. *Journal of Workplace Learning*, 34(1), 1-26.

Karaçivi, A. & Demirel, A.A.G. (2014). A futuristic commentary: Coach-like leadership. *International Journal of Business and Social Science*, 5(9).

Korzynski, P., Mazurek, G., Altmann, A., Ejdy, J., Kazlauskaite, R., Paliszkiwicz, J., ... & Ziemba, E. (2023). Generative artificial intelligence as a new context for management theories: analysis of ChatGPT. *Central European Management Journal*.

Kutty, A. A., Abdella, G. M., Kucukvar, M., Onat, N. C., & Bulu, M. (2020). A system thinking approach for harmonizing smart and sustainable city initiatives with United Nations sustainable development goals. *Sustainable Development*, 28(5), 1347-1365.

Marić, J., Opazo-Basález, M., Vlačić, B., & Dabić, M. (2023). Innovation management of three-dimensional printing (3DP) technology: Disclosing insights from existing literature and determining future research streams. *Technological Forecasting and Social Change*, 193, 122605.

Meskó, B. (2021). The Medical Futurist Institute: A vision about the technological future of healthcare. *Patterns*, 2(4).

Nováky, E., & Tyukodi, G. (2010). The responsibility of futurists in strategic foresight-Hungarian examples. *Technological forecasting and social change*, 77(9), 1546-1549.

Ratten, V., & Jones, P. (2023). Generative artificial intelligence (ChatGPT): Implications for management educators. *The International Journal of Management Education*, 21(3), 100857.

Tarhan, U. (2010). Dünyayı ve geleceği fütürist bakabilenler yönetiyor... Fütürizm nedir?. <https://www.ufuktarhan.com/> erişim (11.03.2024).

Tarhan, U. (2019). *T-İnsan*, 22. Baskı, İstanbul: Platin Yayınları.

6th INTERNATIONAL CONGRESS of MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

Taşkesen, E. (2008). Fütürist Yönetim Açısından Mersin Uluslararası Liman İşletmeciliği A.S.'nin (Mıp) İnovasyon Uygulamalarının Fonksiyonel Analizi, yüksekisans tezi, Selçuk Üniversitesi, S.B.E., Konya.

Wang, L. (2022). A futuristic perspective on human-centric assembly. *Journal of Manufacturing Systems*, 62, 199-201.

6TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

Örgütsel Erdemlilik ve Örgütsel Destek Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Fidan ALHAS¹

Özet

Bu araştırmada örgütsel erdemlilik ve örgütsel destek arasındaki ilişki incelenmek istenmiştir. Bu araştırma Kars İlinde yer alan 24. Bölge Devlet Su İşleri'nde çalışan 413 personel üzerinde yürütülmüştür. Araştırmadaki değerlendirmeleri gerçekleştirebilmek amacıyla frekans dağılımları, t-testi, Anova Testi, çarpıklık, ortalama, basıklık, standart sapma, normal dağılım, doğrulayıcı ve keşfedici faktör analizi ve çoklu regresyon yapılmıştır. Araştırmada kolayda örneklem yönteminden faydalanılmıştır. Araştırmanın sonucunda ise; kadın ve erkek çalışanların örgütsel erdemlilik algılarının cinsiyet, medeni durum, kadro unvanı ve yaşa göre anlamlı şekilde farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Erkek ve kadın çalışanların örgütsel destek algılarının cinsiyet, medeni durum, kadro unvanına göre anlamlı şekilde farklılaştığı ve yaşa göre anlamlı şekilde farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Dürüstlük ve bağışlayıcılık ve bağışlayıcılık ve iyimserlik ile örgütsel destek arasında pozitif yönde ilişki olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca genel örgütsel erdemlilik ve genel örgütsel destek arasında da pozitif yönde ilişki olduğu da tespit edilmiştir. Son olarak, araştırmada örgütsel erdemliliğin ve örgütsel desteğin artırılmasına yönelik önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel Erdemlilik, Örgütsel Destek, Yöneticiler, Devlet Su İşleri ve Memurlar.

ICMUSS

¹ Dr., İnönü Üniversitesi, İşletme Anabilim Dalı, Yönetim ve Organizasyon Bilim Dalı, Orcid: 0000-0002-4254-3519

1. GİRİŞ

Kurumda çalışan personelin hedef ve amaçlarına ulaşabilmesi için görevlerinin tam olarak yerine getirebilecek ahlaklı ve erdemli çalışanların istihdam edilmesi önem arz etmektedir. Çalışanların kurumda sergilemiş oldukları erdemli davranışların artması sonucunda performansları yükselmekte (Bertland, 2009: 26), iş yerinin başarısı arttırmakta (Luthans et al., 2006: 388), kurumun itibarı güçlenmekte (Ak ve Erol, 2001: 334), verimliliği pozitif yönde etkilenmekte (Akyüz ve Alici, 2019: 410) ve yenilik ve yaratıcılığın özümsemesi artmaktadır (Tapan, 2019: 7). Bunun yanı sıra çalışanların kurumdaki erdemliliklerinin artmasının personelin görevlerini daha iyi yerine getirebilmesine, sorumluluklarını daha iyi kavrayabilmesine, fedakârlık yapabilmesine, daha mütevazı olmalarına ve daha çok etik davranışlara yönelmelerine neden olmaktadır. Yukarıda bahsedilen bu durumlar dikkate alındığında kurumda çalışanların iş yerine olan erdemliliklerinin artmasının zor ekonomik şartlarda keskin karar almalarıyla (Manz et al., 2011: 285), birey ve topluluk arasında evrensel temel taşı olmalarıyla (Newstead et al., 2018: 15) ortaya çıktığı ifade edilmektedir. Literatürde kurumda çalışan personelin iş yerinde sergilemiş olduğu erdemlilik davranışının; bir kurumda erdemli davranışların sürekliliğini sağlayan ve erdemliliğinin yaygın hale gelmesini kolaylaştıran, ortaklaşa veya bireysel olarak meydana gelen davranışlar, süreçler veya davranış grubu olarak tanımlanabilir (Caza et al., 2004 as cited in Eşkin Bacaksız, 2016: 13).

Örgütsel erdemlilik davranışı kurumda sağlıklı bir çalışma ortamını oluşturmaları, sosyal gelişimi desteklemeleri, mütevazılığı esas alan, dürüstlüğü yüceltmeleri ve etik olarak refah sağlamaları olarak ifade edilmektedir (Çelik ve Telman, 2013: 225-226). Örgütsel erdemlilik davranışı kurumda çalışanların iş yerinin iklimine olumlu katkılar sağlamaları (Özen, 2018: 216), iş yerindeki var olan sisteminin zarar görmesini engelleyen bir ölçüt olarak kabul edilmeleri (Zamahani et al., 2012: 2890) ve daha yenilikçi olmaları (Riivari and Lamsa, 2019: 225) olarak bilinmektedir. Yine örgütsel erdemlilik davranışı sadece kurumda çalışan bireyler tarafından gösterilmeyen aynı zamanda iş yerinde zaman içerisinde yer alan diğer üyeler tarafından geliştirilen ve başka çalışanlara aktarılan bir davranış şeklidir (Ho et al., 2023: 522). Ayrıca kurumun çalışanların kendilerini geliştirmelerine yardımcı olmaları (Bright et al., 2006: 252) ve maneviyatlarını arttırmaları (Ciarrocchi and Deneke, 2006: 164) örgütsel erdemlilik davranışları içinde yer aldığı söylenebilir. Bu ifade sergilenen davranışlar yalnızca personeli ilgilendiren olumlu kurum davranışları olarak görülebilir. Ancak personelin göstermiş olduğu erdemlilik davranışlarının kurumdaki pozitif örgüt kültürü oluşturmalarına (Gukiina et al., 2019: 3), örgütsel vatandaşlığın arttırmalarına (Cameron and Caza, 2013: 4), örgüte olan bağlılıklarını devam ettirmelerine, karlılığı arttırmalarına, verimlilik artışı sağlamalarına, kaliteyi yükseltmelerine ve müşteriye iş yerinde tutmalarına (Winn, 2020: 4) kadar pek çok olumlu sonuca neden olmaktadır.

Çalışanın içinde bulunduğu kurumdaki erdemlilik davranışının artan bir şekilde devam etmesi sürekli bir şekilde erdemli davranışlar sergileyecekleri anlamına gelmektedir. Bu nedenle kurumda çalışan personelin iş yerine olan erdemli davranışlarını arttırılabilecek veya ortaya çıkarabilecek öncüllerin bilinmesi gerekmektedir.

Literatür incelendiğinde örgütsel erdemliliği arttırabilecek veya ortaya çıkarabilecek öncülleri ele alan faktörlere bakıldığında çalışanların daha yüksek performans göstermelerinin (Magner-Watanabe et al., 2017: 642), çalışanların kuruma olan güvenlerinin artmasının (Erkmen ve Esen, 2012: 119), kurumun uyumlu olmasının (Cameron, 2011: 27), kurumun

özenli, dürüst ve saygılı olduğunun gösterilmesinin (Setkoyo et al., 2022: 1941), iş yerinin pozitif çıktılar üretmesinin (Zamahani et al., 2013: 648) ve karlılığın artmasının (Kooshki and Zeinabadi, 2016: 8) bu öncüller arasında yer aldığı ifade edilmektedir.

Literatür incelendiğinde örgütsel desteği arttırabilecek veya ortaya çıkarabilecek öncülleri ele alan faktörlere bakıldığında kurumun politik ya da adaletli olarak algılanmasının (Allen et al., 2003: 100), örgüte olan güveninin artmasının (Nohut, 2022: 70), çalışanın algıladığı yönetsel desteğin artmasının (İşcan ve Karabey, 2007), iş koşullarının iyileştirilmesinin (Asad et al., 2017: 37), çalışanın sahip olduğu kişilik özelliklerinin (Sison and Ferrero, 2015: 86) ve insan kaynakları departmanının daha fazla sorumluluk üstlenmelerinin (Constantinescu and Kaptein, 2021: 10) bu öncüller arasında yer aldığı ifade edilmektedir.

Kurumda erdemli davranışları artan çalışanların hissettiği etik ve ahlaki duyguyu yansıtmak için iş yerine daha fazla destek olabilecekleri söylenebilir. Araştırma hipotezlerini desteklemek için araştırma Sosyal Değişim Teorisi ile açıklanmaya çalışılmıştır. Sosyal Değişim Teorisi'ne göre kurumda çalışan taraflardan bir taraf yapılan bir davranışa cevap vermesi ve ortaya konulan ödül veya ödüller diğer taraf tarafından adil bir şekilde algılandığında bütün personel arasındaki ilişkinin devam etmesinin nedeninin açıklayan bir teori olarak açıklanmaktadır (Searle, 2000: 139). Ayrıca çalışanlar kurumda erdemli, ahlaki ve etik davranışlar gördüğü süre boyunca iş yeri desteleyecek davranışlarda bulunmaya devam edeceklerdir. Bu bağlamda araştırmanın Sosyal Değişim Teorisi'ni örgütsel erdemlilik konusu ile birlikte ele almasının da ilgili literatüre katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

2. ÖRGÜTSEL ERDEMLİLİK

Çalışan personelin sergilemiş olduğu erdemli davranışlar kurum için önem arz etmektedir. Bu durum ise; daha yüksek düzeyde psikolojik sağlık, psikolojik refah ve yüksek çaba gösterilmesinden (Çelik ve Esen, 2017: 668), iş verimliliğini arttırmasından ve olumsuz iş faktörlerinin kontrol edilmesini sağlamasından (Syo and Hidayat, 2019: 871), olumlu örgüt ikliminin olmasından (Salas Vallina, 2020: 4), nezaket, dürüstlük, merhamet ve inanç gibi duyguların basmasından (Mujeeb et al., 2022: 21), yüksek iş tatmininden (McCulough, 2000 as cited in Kooshki and Zeinabadi, 2016: 9), iş gücü devir oranının azaltılmasından (Slattengren, 2020: 53) kaynaklanmaktadır.

Literatürde örgütsel erdemlilik olarak bilinen bu kavram çalışanların ahlaki olarak iyi davranışlar sergileme, iş yerindeki sosyal ilişkileri iyileştirme ve çalışanların kişiliğinden kaynaklanan olumlu etki olarak tanımlanmaktadır (Cameron, 2003: 3). Örgütsel erdemlilik pek çok şekilde tanımlanmaktadır. Bu tanımların birisinde örgütsel erdemlilik kurumdaki mevcut maneviyatı artırma eğilimi olarak ifade edilmiştir (Naseem et al., 2020: 76). Başka bir tanımlamada ise, örgütsel erdemlilik kurum için bir esneklik sağlayan ve iş yerinin geleceğini devam ettirebilecek kalıcı başarı kaynağı olarak tanımlanmaktadır (Magner-Watanabe et al., 2020: 4).

Literatürde örgütsel erdemlilik ile ilgili olarak yapılan araştırmalara bakıldığında Karakaya vd., (2021)'in Karabük Üniversitesi'ne bağlı olan ve melek yüksekokulları ve çalışan 120 personel ile yaptıkları araştırmada cinsiyet dışında kalan demografik özellikler ve örgütsel erdemlilik algıları arasında olumlu, Akbolat vd., (2017)'nin Sakarya ilinde merkezde yer alan iki kamu hastanesinde çalışan 460 personel ile yaptıkları araştırmada otantik liderlik, örgütsel erdemlilik ve personel güçlendirme arasında olumlu, Akyol (2022)'nin Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde faaliyette bulunan devlet üniversitelerinin meslek

yüksekokulu ve fakültede çalışan 220 personel ile yaptığı araştırmada örgütsel erdemlilik ve örgütsel bağlılık arasında olumlu, Kahveci vd., (2019)'un Trabzon ilinde merkezde yer alan ortaokul ve ilkokullarda çalışan 298 personel ile yaptıkları araştırmada iş doyumunu ve örgütsel erdemlilik arasında olumlu ve son olarak, Doğanay ve Çöp (2019)'un Türkiye'de bulunan 4 ve 5 yıldızlı otel işletmelerinde çalışan 851 personel ile yaptıkları araştırmada örgütsel erdemlilik ve açık ve kapalı muhalefet arasında olumlu yönde ilişki olduğu sonucunu ortaya koymuşlardır.

3. ÖRGÜTSEL DESTEK

Kurumda çalışan personelin iş yerinde meydana gelen her türlü olayı veya konuyu desteklemeleri önem arz etmektedir. Bu durum ise, çalışanlar ve yöneticiler arasında imzalanan gönüllü bir anlaşma olmasından (Turnley et al., 2003: 189), daha fazla özveride bulunmalarından (Yu and Frenkel, 2013: 1169), kuruma olan bağlılıklarının artmasından (Wann-Yih and Htaik, 2011: 3), işlerinden ayrılmak veya bırakmak istememelerinden (Kurtessis et al., 2017: 21) ve duygusal olarak tükenmişlik davranışı göstermemelerinden (Caesens et al., 2017: 2) kaynaklanmaktadır.

Literatürde örgütsel destek olarak bilinen bu kavram çalışanların görevlerini icra ettikleri süreç içerisinde iş yeri tarafından maruz kaldıkları geçici olmayan, olumlu ve iyi davranışlarla ilişkili olan davranışlar olarak tanımlanabilir (Güney vd., 2007: 194). Örgütsel destek literatürde pek çok şekilde tanımlanmaktadır. Bu tanımların birisinde örgütsel destek çalışanların kurumun üyelerinden genel beklentilerin ve bireysel değer tanınmasını ve buna katkılarını yansıtan öznel bir algı şekli olarak ifade edilmektedir (Dai and Qin, 2016: 48). Başka bir tanımlamada ise, bir çalışanın kurumun sosyo-duygusal ihtiyaçlarına cevap vermeye ve iş yerine katkılarına değer vermeye hazır olduğuna dair genel algıları olarak tanımlanmaktadır (Zhou et al., 2023: 3).

Literatürde örgütsel destek ile ilgili olarak yapılan araştırmalara bakıldığında Sönmez (2020)'nin Şırnak ilinde ve ilçelerinde faaliyet gösteren devlet hastanelerinde çalışan 344 personel ile yaptığı araştırmada iş gören motivasyonu, örgütsel destek, ile hizmet performansı arasında olumlu, Tosun (2020)'nin Ankara ilinde faaliyet gösteren özel bir hastanede çalışan 253 personel ile yaptığı araştırmada örgütsel desteğin algılanan iş performansı ve iş tatmini arasında olumlu, Düzgün ve Yeşiltaş (2019)'un Antalya ilinde faaliyet gösteren 5 yıldızlı otel işletmelerinde çalışan 492 personel ile yaptığı araştırmada örgütsel özdeşleşme ve örgütsel destek arasında olumlu, Gökyer ve Türkoğlu (2018)'in Elazığ ilinde faaliyette bulunan 47 lisede çalışan 386 personel ile yaptığı araştırmada örgütsel adalet ve örgütsel destek arasında olumlu ve son olarak, Ercan İştin ve Taner (2021)'in Antalya ilinde faaliyet gösteren 5 yıldızlı konaklama işletmelerinde çalışan 447 personel ile yaptığı araştırmada örgütsel destek ve personel güçlendirmenin hizmet kalitesi üzerinde bir etkisi olduğu sonucunu ortaya koymuşlardır.

4. ÖRGÜTSEL ERDEMLİLİK VE ÖRGÜTSEL DESTEK ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Örgütsel erdemlilik ve örgütsel destek arasında bulunan ilişkiye ait olarak ilgili literatür incelendiğinde telekominasyon sektöründe, kamu üniversitesinde ve Ankara OSTİM Sanayi Bölgesi'nde çalışanlar üzerinde yürütüldüğü tespit edilmiştir.

Literatür incelendiğinde yapılan araştırmalarda genellikle aracılık ilişkisinin incelendiği tespit edilmiş ve araştırmalara bakıldığında bu araştırmaların yapılan araştırmalarıyla da benzerlik göstermediği sonucuna da ulaşılmıştır. Örgütsel erdemlilik ve örgütsel destek arasındaki ilişkilere bakıldığında Naseem et al., (2020)'nin Pakistan'da faaliyet gösteren iletişim sektöründe çalışan 200 personel ile yaptıkları araştırmada örgütsel erdemlilik ile iş yeri maneviyatı arasında örgütsel desteğin kısmi aracılık rolü, Eşkin Bacaksız (2015)'in İstanbul ilinde faaliyet gösteren bir kamu üniversitesi hastanesinde çalışan 336 personel ile yaptıkları araştırmada örgütsel destek, örgütsel erdemliliğin örgütsel özdeşleşme ve personel performansı düzeyine etkisinde tam aracılık rolü ve son olarak, Erdem ve Merdan (2022)'nin Ankara ilinde OSTİM Sanayi Bölgesi'nde çalışan 200 personel ile yaptıkları araştırmada örgütsel erdemliliğin örgütsel özdeşleşmeye etkisinde örgütsel desteğin bir aracılık rolü üstlendiği sonucunu ortaya koymuşturlar.

5. YÖNTEM VE GEREÇ

5.1. Araştırmanın Amacı

Örgütsel erdemlilik ve örgütsel destek arasında ilişki olup olmadığı araştırılmak istenmiştir. Araştırmalar genel olarak sağlık personeli (hekim, idari personel ve diğer sağlık personeli), otel personeli, hemşireler ve öğretmenler üzerinde gerçekleştirilmesi nedeniyle DSİ'inde çalışan yöneticiler ve memurlar tercih edilmiştir. DSİ'inde çalışan yöneticiler ve memurlar tercih edilmesi literatüre katkı sağlayacaktır. Bu konu hakkında DSİ'inde yapılmış olan bir araştırma olmayışı da araştırmayı diğer araştırmalardan farklılaştırmıştır.

5.2. Araştırmanın Hipotezleri ve Modeli

Cameron et al., (2004)'ün geliştirdiği ve Erkmen ve Esen (2004)'ün Türkçe'ye uyarlanmış olup güvenilirlik ve geçerlilik çalışması yapılmıştır. Eisenberger et al., (1986)'in geliştirdiği ve Armstrong-Stassen and Ursel (2009)'un 10 ifade olarak kısalttığı ve Türkçe güvenilirlik ve geçerliği ise, Akkoç vd., (2012)'nin geliştirdiği ölçekler kullanılmıştır.

H1: Kadın ve erkek çalışanların örgütsel erdemlilik algıları arasında cinsiyete göre anlamlı farklılık var mıdır?

H2: Kadın ve erkek çalışanların örgütsel destek algıları arasında cinsiyete göre anlamlı farklılık var mıdır?

H3: Kadın ve erkek çalışanların örgütsel erdemlilik algıları arasında medeni duruma göre anlamlı farklılık var mıdır?

H4: Kadın ve erkek çalışanların örgütsel destek algıları arasında medeni duruma göre anlamlı farklılık var mıdır?

H5: Kadın ve erkek çalışanların örgütsel erdemlilik algıları arasında kadro unvanına göre anlamlı farklılık var mıdır?

H6: Kadın ve erkek çalışanların örgütsel destek algıları arasında kadro unvanına göre anlamlı farklılık var mıdır?

H7: Kadın ve erkek çalışanların örgütsel erdemlilik algıları arasında yaşa göre anlamlı farklılık var mıdır?

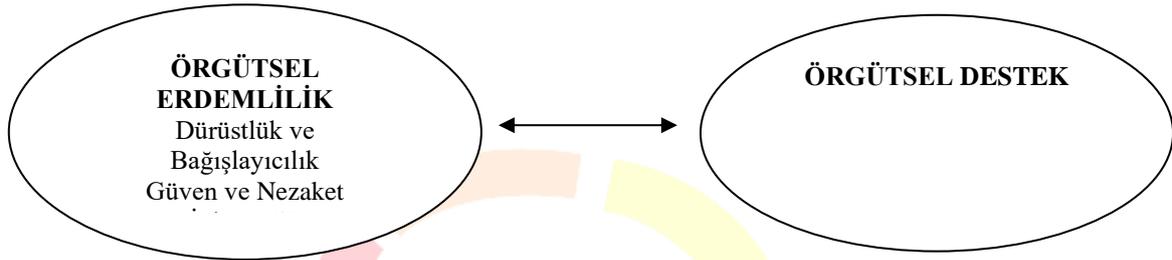
H8: Kadın ve erkek çalışanların örgütsel destek algıları arasında yaşa göre anlamlı farklılık var mıdır?

H9: Örgütsel erdemlilik ve örgütsel destek arasında pozitif yönde ilişki vardır.

H10: Dürüstlük ve bağışlayıcılık ve örgütsel destek arasında pozitif yönde ilişki vardır.

H11: Güven ve nezaket ve örgütsel destek arasında pozitif yönde ilişki vardır.

H12: İyimserlik ve örgütsel destek arasında pozitif yönde ilişki vardır.

Şekil 1 - Araştırmanın Modeli

5.3. Araştırmanın Evreni ve Örnekleme

Araştırmanın amacı örgütsel erdemlilik ve örgütsel destek arasında bulunan ilişkiyi araştırmaktır. Türkiye’deki DSİ Genel Müdürlüğü araştırmanın ana kütesini oluşturmaktadır.

Tüm Türkiye’deki DSİ personeline ulaşmak mümkün değildir. Bu durumdan dolayı da örneklem seçilmiştir. Araştırma ait anketlerini daha kısa sürede ve daha rahat toplayabilmek için kolayda örneklem tercih edilmiştir. Türkiye’deki DSİ Genel Müdürlüğü’nde 20,184 personel görev yapmaktadır (<https://bolge24.dsi.gov.tr/>).

Örnekleme hesaplama formülü olarak nicel değişkenli bir şekilde tasarlanan formül tercih edilmiştir. 20,184 büyüklüğünde bir evren için 396 örnekleme ulaşmanın yeterli olacağı belirlenmiştir. Bu nedenle de 413 ankete ulaşılmıştır. Gereken örnekleme hesaplamak için Bartlett et al., (2001)’in geliştirdiği ve Gürbüz ve Şahin (2018)’in aktarılan yöntemden faydalanılmıştır.

DSİ Genel Müdürlüğü’nde personele sahip oldukları meslek grupları esas alınarak bir tabakalama işlemi uygulanmıştır. Örneklem büyüklüğü olarak 413 personel belirlenmiş ve güven aralığı için ise %95 olarak belirlenmiştir. Personel memur ve yönetici olmak üzere iki grup şeklinde ele alınmıştır. Bu şekilde ele alınmasının nedeni memurların sayıca fazla olmasıdır.

5.4. Yöntem ve Veri Toplama Araçları

Kars Devlet Su İşleri 24. Bölge Müdürlüğü’nün diğer illere göre zorlu koşullarda hizmette bulunması ilgi konusu olmuştur. Beyaz yakalı personel sayısının mavi yakalı çalışan sayısından az olması ise diğer bir tercih nedeni olmuştur.

Araştırmada veri toplamak için anket yöntemi tercih edilmiştir. Araştırmada “Örgütsel Erdemlilik Ölçeği” ve “Örgütsel Destek Ölçeği” kullanılmıştır. Cameron et al., (2004)’ün geliştirmiş ve Erkmen ve Esen (2004), Türkçe’ye uyarlayıp geçerlilik ve güvenilirliğini

yapmıştır. Ayrıca üç boyut ve 15 ifadeden oluşan örgütsel erdemlilik ölçeği ölçeğinden faydalanılmıştır. Örgütsel erdemlilik ölçeğinin ilk 9 ifadesi dürüstlük ve bağışlayıcılık erdemliliği, ikinci 3 ifadesi güven ve nezaket erdemliliği ve sonraki 3 ifadesi ise, iyimserlik sessizliğidir. Eisenberger et al., (1986)'ün geliştirdiği ve Armstrong-Stassen and Ursel (2009)'un 10 ifade olarak kısalttığı ve Türkçe güvenilirlik ve geçerliği ise, Akkoç et al., (2012) tarafından yapılan ölçek kullanılmıştır. Örgütsel destek ölçeği tek boyut ve 10 ifadeden oluşmaktadır.

Örgütsel erdemlilik ve örgütsel destek ölçeği Likert tipi 5'li ölçekleme ile puanlandırılmıştır. Araştırmayı gerçekleştirebilmek nedeniyle 30.11.2023 tarihinde ve 15/18 sayılı kararı ile İnönü Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimleri Bilimsel Araştırma Etik Kurulu'ndan etik onay alınmıştır. DSİ 24. Bölge Müdürlüğü'nden 01.11.2023/E-71316372-929-3991449 sayılı kararı ve No: 2 ile kurum izni alınmıştır. Kurumda personele anketleri nasıl dolduracakları konusunda gerekli bilgilendirme yapılmıştır. Dağıtılan anketler tamamen isteğe dayalı bir şekilde doldurulmuştur. SPSS 25.0 ve AMOS 25.0 programı ile veriler analiz edilmiştir. Doğrulayıcı faktör analizi, frekans dağılımları, standart sapma, t-testi, Anova Testi, çarpıklık, ortalama, basıklık, normal dağılım, keşfedici faktör analizi ve çoklu regresyon yapılmıştır.

5.5. BULGULAR

5.5.1. BETİMLEYİCİ İSTATİSTİKLER

Araştırmadan elde edilen betimsel istatistik sonuçlarına göre; araştırmaya katılan 413 çalışandan %81,6'sı erkek ve %18,4'ü ise, kadındır. Çalışanların %14,5'i 30 yaş ve altında olup, %27,4'ü 31-40 yaş, %41-50 yaş ve %14,3'ü ise, 51 yaş ve üzeri grup içerisinde yer almaktadır. Çalışanların medeni durumlarına bakıldığında %63,2'si evli ve %36,8'i ise, bekârdır. Son olarak, kadro unvanına göre elde edilen sonuçlara bakıldığında çalışanların %74,1 memur ve %25,9'u ise yöneticidir.

5.5.2. ÖRGÜTSEL ERDEMLİLİK VE ÖRGÜTSEL DESTEK DÜZEYLERİNİN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ BAKIMINDAN FARKLILIKLARININ İNCELENMESİ

Örgütsel erdemlilik ve örgütsel destek düzeylerinin demografik özellikleri bakımından farklılıkları incelendiği durumlarda iki grup arasında bulunan farkın incelenmesinde bağımsız örneklem t-testi kullanılırken ikiden fazla grup arasında farkların tespit edilmesinde tek yönlü anova testi yapılmıştır. Örgütsel erdemlilik ve örgütsel destek düzeylerinin demografik özelliklerine göre farklılıkları Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1 - Örgütsel Erdemlilik ve Örgütsel Destek Ölçeklerinin Cinsiyete Göre T-Testi Sonuçları

Değişkenler	Gruplar	N	X	SS	T-testi		
					t	df	p
OE-ORT.	Kadın	76	4,51	0,356	1,497	413	0,135
	Erkek	337	4,54	0,166	0,972		
OD-ORT	Kadın	76	4,43	0,398	3,290	413	0,001
	Erkek	337	4,54	0,202	2,221		

Tablo 1'e göre personelin örgütsel erdemliliğe yönelik algıları cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermemektedir ($df(413)=0,135$; $p>0,05$). Kadın çalışanların örgütsel erdemliliğe yönelik algıları ($X=4,51$) ve erkek çalışanların örgütsel erdemliliğe yönelik algıları ($X=4,54$) olduğu belirlenmiştir. Yine Tablo 1 göre personelin örgütsel desteğe yönelik algıları cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermektedir ($df(413)=0,001$; $p<0,05$). Kadın çalışanların örgütsel desteğe yönelik algıları ($X=4,43$) ve erkek çalışanların örgütsel desteğe yönelik algıları ($X=4,54$) olduğu belirlenmiştir.

Tablo 2 - Örgütsel Erdemlilik ve Örgütsel Destek Ölçeklerinin Medeni Duruma Göre T-Testi Sonuçları

Değişkenler	Gruplar	N	X	SS	T-testi		
					t	df	p
OE-ORT.	Bekar	152	4,52	0,286	0,907	413	0,365
	Evli	261	4,54	0,158	0,778		
OD-ORT	Bekar	152	4,55	0,318	3,411	413	0,001
	Evli	261	4,46	0,199	3,037		

Tablo 2'ye göre personelin örgütsel erdemliliğe yönelik algıları medeni duruma göre anlamlı farklılık göstermemektedir ($df(413)=0,365$; $p>0,05$). Bekar çalışanların örgütsel erdemliliğe yönelik algıları ($X=4,52$) ve evli çalışanların örgütsel erdemliliğe yönelik algıları ($X=4,54$) olduğu belirlenmiştir. Yine Tablo 2 göre personelin örgütsel desteğe yönelik algıları medeni duruma göre anlamlı farklılık göstermektedir ($df(413)=0,001$; $p<0,05$). Bekar çalışanların örgütsel desteğe yönelik algıları ($X=4,55$) ve evli çalışanların örgütsel desteğe yönelik algıları ($X=4,46$) olduğu belirlenmiştir.

Tablo 3 - Örgütsel Erdemlilik ve Örgütsel Destek Ölçeklerinin Kadro Unvanına Göre T-Testi Sonuçları

Değişkenler	Gruplar	N	X	SS	T-testi		
					t	df	p
OE-ORT.	Yönetici	152	4,52	0,286	0,907	413	0,423
	Memur	261	4,54	0,158	0,778		
OD-ORT	Yönetici	152	4,55	0,318	3,411	413	0,001
	Memur	261	4,46	0,199	3,037		

Tablo 3'e göre personelin örgütsel erdemliliğe yönelik algıları kadro unvanına göre anlamlı farklılık göstermemektedir ($df(413)=0,001$; $p<0,05$). Memurların örgütsel erdemliliğe yönelik algıları ($X=4,54$) ve yöneticilerin örgütsel erdemliliğe yönelik algıları ($X=4,52$) olduğu belirlenmiştir. Yine Tablo 3 göre personelin örgütsel desteğe yönelik algıları kadro unvanına göre anlamlı farklılık göstermektedir ($df(413)=0,423$; $p>0,05$). Memurların örgütsel desteğe yönelik algıları ($X=4,55$) ve yöneticilerin örgütsel desteğe yönelik algıları ($X=4,46$) olduğu belirlenmiştir.

2'den fazla grup arasındaki farklılıkların tespit edilebilmesi için yapılan tek yönlü anova testi sonuçlarına Tablo 4'te ve Tablo 5'te yer verilmiştir.

Çalışanların örgütsel erdemliliklerinin yaşa göre farklılaşıp farklılaşmadığını tespit etmek için yapılan tek yönlü varyans (Anova) analizi sonuçları Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4 - Örgütsel Erdemlilik Ölçeğinin Yaşa Göre T-Testi Sonuçları

Yaş Aralığı	N	X	Ss	Varyans Kaynağı	KT	Sd	KO	F	p	Anlamlılık
30 yaş ve altı	60	4,57	0,185	G.arası	0,255	3	0,085	0,870	0,134	Yok
31-40 yaş	113	4,55	0,201	G.içi	18,609	409	0,045			
41-50 yaş	181	4,51	0,235		18,864	412				
51 yaş ve üzeri	59	4,53	0,192							

Tablo 4'e göre personelin örgütsel erdemliliğe yönelik algıları yaşa göre anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir ($F=1,8701$; $p>0,05$). Çalışanların örgütsel erdemlilik düzeylerinin hangi yaş aralığında farklılık gösterdiğini tespit etmek için yapılan LSD testi sonuçlarında 30 yaş ve altında olan çalışanların örgütsel erdemliliğe yönelik algıları ($X=4,57$), 31-40 yaş olan çalışanların örgütsel erdemliliğe yönelik algıları ($X=4,55$), 41-50 yaş olan çalışanların örgütsel erdemliliğe yönelik algıları ($X=4,51$) ve 51 yaş ve üzeri olan çalışanların örgütsel erdemliliğe yönelik algıları ($X=4,53$) olduğu belirlenmiştir.

Tablo 5 - Örgütsel Destek Ölçeğinin Yaşa Göre T-Testi Sonuçları

Yaş Aralığı	N	X	Ss	Varyans Kaynağı	KT	Sd	KO	F	p	Anlamlılık
30 yaş ve altı	60	4,48	0,222	G.arası	0,147	3	0,049	0,766	0,513	Yok
31-40 yaş	113	4,52	0,242	G.içi	26,178	409	0,064			
41-50 yaş	181	4,51	0,272		26,325	412				
51 yaş ve üzeri	59	4,52	0,240							

Tablo 5'e göre personelin örgütsel desteğe yönelik algıları yaşa göre anlamlı farklılık olmadığı görülmektedir ($F=0,766$; $p>0,05$). Çalışanların örgütsel desteğe düzeylerinin hangi yaş aralığında farklılık gösterdiğini tespit edebilmek için yapılan LSD testi sonuçlarına göre 30 yaş ve altında olan çalışanların örgütsel desteğe yönelik algıları ($X=4,48$), 31-40 yaş olan çalışanların örgütsel desteğe yönelik algıları ($X=4,52$), 41-50 yaş olan çalışanların örgütsel desteğe yönelik algıları ($X=4,51$) ve 51 yaş ve üzeri olan çalışanların örgütsel desteğe yönelik algıları ($X=4,52$) olduğu belirlenmiştir.

5.5.3. STANDART SAPMA, ORTALAMA, ÇARPIKLIK, NORMAL DAĞILIM VE BASIKLIK

Nicel araştırmalarda diğer araştırmaların yapılabilmesi için verilerin normal olarak dağılıp dağılmadığına bakışması önem arz etmektedir. Ayrıca verilerin normal dağılıp dağılmadığının incelenmesi için de "Kurtosis" ve "Skewness" ile verilerin normal dağılımları ele alınmış ve sonuçların $\pm 1,5$ aralığında olması verilerin normal bir şekilde dağılması için yeterli olacağı düşünülmüştür (Tabachnick ve Fidell, 2013).

5.5.3.1. Örgütsel Erdemlilik Ölçeği Standart Sapma, Çarpıklık, Ortalama, Normal Dağılım ve Basıklık

Tablo 6 - Örgütsel Erdemlilik Ölçeğinin Standart Sapması, Çarpıklığı, Ortalaması, Normal Dağılımı ve Basıklığı

SORULAR	ORTALAMA	STANDART SAPMA	SKEWNESS	KURTOSİS
OE 1	4,90	,348	-1,192	1,176
OE 2	4,27	,508	0,210	0,186
OE 3	4,63	,566	-1,348	1,283
OE 4	4,31	,539	-0,022	-0,069
OE 5	4,62	,589	-1,273	0,978
OE 6	4,33	,565	-0,160	-0,123
OE 7	4,63	,559	-1,154	0,787
OE 8	4,89	,540	-1,896	1,787
OE 9	4,40	,519	-0,013	-0,553
OE 10	4,67	,537	-1,491	1,143
OE 11	4,36	,521	-0,043	-0,380
OE 12	4,67	,507	-0,457	1,187
OE 13	4,35	,525	0,029	-0,274
OE 14	4,66	,528	0,074	1,361
OE 15	4,37	,517	0,074	-0,417

5.5.3.2. Örgütsel Destek Ölçeği Standart Sapma, Çarpıklık, Ortalama, Normal Dağılım ve Basıklık

Tablo 7 - Örgütsel Destek Ölçeğinin Standart Sapması, Çarpıklığı, Ortalaması, Normal Dağılımı ve Basıklığı

SORULAR	ORTALAMA	STANDART SAPMA	SKEWNESS	KURTOSİS
OD 1	4,70	,499	-1,454	1,388
OD 2	4,31	,515	,0145	-0,110
OD 3	4,65	,527	-1,208	1,147
OD 4	4,32	,529	0,024	-0,178
OD 5	4,64	,579	-1,143	0,865
OD 6	4,35	,518	-1,101	0,984
OD 7	4,71	,564	0,140	-0,923
OD 8	4,39	,573	-1,161	0,369
OD 9	4,55	,523	0,066	-0,173
OD 10	4,38	,547	-1,122	0,816

5.5.4. KEŞFEDİCİ FAKTÖR ANALİZİ SONUÇLARI

5.5.4.1. Örgütsel Erdemlilik Keşfedici Faktör Analizi Sonuçları

Örgütsel erdemlilik ölçeği aracılığıyla elde edilen veriler yardımıyla (n=413) Bartlett küresellik test değerleri ve Kaiser-Meyer Olkin katsayısı incelenmiştir. Bartlett Chi-Square değeri 2441,795, serbestlik derecesi 105 ve KMO değeri 0,769'dir. Bu nedenle küresellik testi

($p=0.000$) anlamlıdır. Faktör analizi yapmak için de yeterlidir $p<0.05$ (Öztürk ve Çerçi, 2019). KMO değerinin 0,60'a eşit olması veya bu değer üstünde olması tercih edilen örnekleme faktör analizi yapabilmek için yeterli olduğunu ifade etmektedir (Gürbüz ve Şahin, 2018: 320). Bartlett küresellik testinin anlamlı olmasından kasıt ifadeler arasındaki mevcut korelasyon ilişkilerinin faktör analizi için yeterli olmasıdır.

KMO analizi yapıldığı zaman maddelere varimax işlemi yapılmış ve üç faktörlü olduğu belirlenmiştir. Üç faktör varyansın toplamda 56,003'ünü açıklamıştır. Örgütsel erdemlilik ölçeğinde özdeğeri birden büyük üç faktör vardır. Birinci faktörün özdeğeri: 3,440 ve varyansı 22,934'tür. İkinci faktörün özdeğeri: 2,651 ve varyansı 17,672'dir. Üçüncü faktörün özdeğeri: 2,310 ve varyansı 15,397'dir.

Tablo 8 - Örgütsel Erdemlilik Ölçeği KFA Sonuçları

NO	SORU	Faktör Yükleri		
		1	2	3
1	OE2	0,578		
2	OE4	0,597		
3	OE6	0,593		
4	OE 9	0,683		
5	OE11	0,795		
6	OE13	0,771		
7	OE15	0,753		
8	OE8		0,712	
9	OE10		0,735	
10	OE12		0,847	
11	OE14		0,847	
12	OE1			0,500
13	OE3			0,751
14	OE5			0,844
15	OE7			0,812
Özdeğerler (Eigenvalues)		3,440	2,651	2,310
Varyans (%)				
KMO Değeri:0,769		22,934	17,672	15,397
Bartlett Küresellik Testi: $\chi^2(105): 2441,795$ $p<,000$				
Toplam Açıklanan Varyans: %56,003				

Örgütsel destek ölçeği aracılığıyla elde edilen veriler yardımıyla ($n=413$) Bartlett küresellik test değerleri ve Kaiser-Meyer Olkin katsayısı incelenmiştir. Bartlett Chi-Square değeri 18284,138, serbestlik derecesi 92 ve KMO değeri 0,721'dir. Bu nedenle küresellik testi ($p=0.000$) anlamlıdır. Faktör analizi yapmak için de yeterlidir $p<0.05$ (Öztürk ve Çerçi, 2019). KMO değerinin 0,60'a eşit olması veya bu değer üstünde olması tercih edilen örnekleme faktör analizi yapabilmek için yeterli olduğunu ifade etmektedir (Gürbüz ve Şahin, 2018: 320). Bartlett küresellik testinin anlamlı olmasından kasıt ifadeler arasındaki mevcut korelasyon ilişkilerinin faktör analizi için yeterli olmasıdır.

KMO analizi yapıldığı zaman maddelere varimax işlemi yapılmış ve tek faktörlü olduğu belirlenmiştir. Tek faktör varyansın toplamda 55,546'sını açıklamıştır. Örgütsel destek ölçeğinde özdeğerinin birden büyük bir faktör vardır. Bu faktörün özdeğeri: 5,5546 ve varyansı 55,546'dır.

Tablo 9 - Örgütsel Destek Ölçeği KFA Sonuçları

NO	SORU	Faktör Yüğü
		1
1	OD1	0,684
2	OD2	0,507
3	OD3	0,727
4	OD4	0,536
5	OD5	0,810
6	OD6	0,728
7	OD7	0,604
8	OD8	0,744
9	OD9	0,558
10	OD10	0,681
Özdeğerler (Eigenvalues)		5,5546
Varyans (%)		55,546
KMO Değeri: 0,721		
Bartlett Küresellik Testi: $\chi^2(92): 18284,138, p<,000$		
Toplam Açıklanan Varyans:%55,546		

5.5.5. DOĞRULAYICI FAKTÖR ANALİZİ SONUÇLARI

5.5.5.1. Örgütsel Erdemlilik Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

İyi uyum kriterleri $CFI \leq 1.00$ (Baumgartner and Homburg, 1996), $RMSEA \leq 0.05$ (Chen et al., 2008), $NFI \leq 1.00$ (Bentler and Bonett, 1980), $GFI \leq 1.00$ (Bentler, 1980), $\chi^2/df \leq 2$ (Kline, 2011)'dir.

Tablo 10 - Örgütsel Erdemlilik Ölçeğine İlişkin DFA Sonuçları

DEĞİŞKEN	χ^2/df	RMSEA	NFI	GFI	CFI	CR	AVE	α
Dürüstlük ve Bağışlayıcılık	1,73	0,041	0,969	0,988	0,967	0,831	0,683	0,779
Güven ve Nezaket	1,69	0,038	0,958	0,971	0,953	0,812	0,567	0,781
İyimserlik	1,71	0,033	0,951	0,963	0,958	0,791	0,561	0,763

Örgütsel erdemlilik ölçeği üç boyutludur. DFA sonucunda modelin iyi uyum kriterleri incelenmiştir. Dürüstlük ve bağışlayıcılık $\chi^2/df=1,73$, $NFI=0,997$, $GFI=0,988$, $CFI=0,967$, $RMSEA=0,041$, $p<,001$, $AVE=0,683$, $CR=0,831$ ve $\alpha=0,779$ 'dur. Güven ve nezaket $\chi^2/df=1,69$; $NFI=0,958$, $GFI=0,971$, $CFI=0,953$, $RMSEA=0,038$ ve $p<,001$, $AVE=0,567$; $CR=0,812$ ve $\alpha=0,781$ 'dir. İyimserlik $\chi^2/df=1,71$, $NFI=0,951$, $GFI=0,963$, $CFI=0,958$, $RMSEA=0,033$ ve $p<,001$, $AVE=0,561$, $CR=0,791$ ve $\alpha=0,763$ 'tür.

Yukarıdan bahsedilen durumlardan dolayı modelin iyi uyum kriterleri istenilen sınırlardadır. Bu yüzden modifikasyon indekslerine bakılmamıştır. Açıklanan ortalama varyansı $AVE \geq 0,50$ (Fornell and Larcker, 2013) ve bileşik güvenilirliği $CR \geq 0,70$ (Zorlu ve Korkmaz, 2020). Bileşik güvenilirliği 0,791 ile 0,831 arasında ve açıklanan varyansları 0,561 ile 0,683 arasındadır. Cronbach Alfası $\alpha > 0,70$ 'den büyüktür. Alt boyutlarının Cronbach Alfası ise 0,763 ile 0,781 arasındadır.

Tablo 11 - Örgütsel Destek Ölçeğine İlişkin DFA Sonuçları

DEĞİŞKEN	X ² /df	RMSEA	NFI	GFI	CFI	CR	AVE	α
Örgütsel Destek	1,84	0,039	0,974	0,986	0,951	0,752	0,778	0,879

Örgütsel destek ölçeği tek boyutludur. DFA sonucunda modelin iyi uyum kriterleri incelenmiştir. Örgütsel destek $x^2/df=1,84$, $NFI=0,974$, $GFI=0,986$, $CFI=0,951$, $RMSEA=0,039$, $p<0,001$, $AVE=0,778$, $CR=0,752$ ve $\alpha=0,879$ 'dur.

Yukarıdan bahsedilen durumlardan dolayı modelin iyi uyum kriterleri istenilen sınırlardadır. Bu yüzden modifikasyon indekslerine bakılmamıştır. Açıklanan ortalama varyansı $AVE\geq 0,50$ (Fornell and Larcker, 2013) ve bileşik güvenilirliği $CR\geq 0,70$ (Zorlu ve Korkmaz, 2020). Bileşik güvenilirliği 0,752 ve açıklanan varyansı 0,778 ve Cronbach Alfası $\alpha>0,70$ 'den büyüktür. Alt boyutunun Cronbach Alfası ise 0,879'dur.

5.5.6. ÖRGÜTSEL ERDEMLİLİK VE ÖRGÜTSEL DESTEK KORELASYON ANALİZİ SONUÇLARI

Tablo 12 - Örgütsel Erdemlilik ve Örgütsel Destek Korelasyon Analizi

	OE-ORT.	DVB-ORT.	GVN-ORT.	IYMSR-ORT.	OD-ORT.
OE-ORT.	1	0,877**	0,710**	0,632**	0,447**
DVB-ORT.	0,877**	1	0,395**	0,278**	0,337**
GVN-ORT.	0,710**	0,395**	1	0,451**	0,457**
IYMSR-ORT.	0,632**	0,278**	0,451**	1	0,359**
OD-ORT.	0,447**	0,337**	0,457**	0,359**	1

** Korelasyon 0.01 seviyesinde iki yönlü anlamlıdır.

Örgütsel erdemlilik ve dürüstlük ve bağışlayıcılık pozitif yönde ($r=,877$) ilişkilidir. Örgütsel erdemlilik ile güven ve nezaket pozitif yönde ($r=,710$) ilişkilidir. Örgütsel erdemlilik ve iyimserlik pozitif yönde ($r=,632$) ilişkilidir. Örgütsel erdemlilik ve örgütsel destek pozitif yönde ($r=,447$) ilişkilidir.

Dürüstlük ve bağışlayıcılık ile güven ve nezaket pozitif yönde ($r=,395$) ilişkilidir. Dürüstlük ve bağışlayıcılık ve iyimserlik pozitif yönde ($r=,278$) ilişkilidir. Dürüstlük ve bağışlayıcılık ve örgütsel destek pozitif yönde ($r=,395$) ilişkilidir.

Güven ve nezaket ve örgütsel erdemlilik pozitif yönde ($r=,710$) ilişkilidir. Güven ve nezaket ile dürüstlük ve bağışlayıcılık pozitif yönde ($r=,395$) ilişkilidir. Güven ve nezaket ve iyimserlik pozitif yönde ($r=,541$) ilişkilidir. Güven ve nezaket ve örgütsel destek pozitif yönde ($r=,395$) ilişkilidir.

İyimserlik ve örgütsel erdemlilik pozitif yönde ($r=,632$) ilişkilidir. İyimserlik ve dürüstlük ve bağışlayıcılık pozitif yönde ($r=,278$) ilişkilidir. İyimserlik ve güven ve nezaket pozitif yönde ($r=,451$) ilişkilidir. İyimserlik ve örgütsel destek pozitif yönde ($r=,359$) ilişkilidir.

Örgütsel destek ve örgütsel erdemlilik pozitif yönde ($r=,447$) ilişkilidir. Örgütsel destek ve dürüstlük ve bağışlayıcılık pozitif yönde ($r=,337$) ilişkilidir. Örgütsel destek ve güven ve nezaket pozitif yönde ($r=,457$) ilişkilidir. Örgütsel destek ve iyimserlik pozitif yönde ($r=,359$) ilişkilidir.

5.5.7. ÖRGÜTSEL ERDEMLİLİK VE ÖRGÜTSEL DESTEK REGRESYON ANALİZİ SONUÇLARI

5.5.7.1. Örgütsel Erdemlilik ve Örgütsel Destek Regresyon Analizi

Araştırmada, örgütsel sessizliğin yordanması için örgütsel sessizlik ve örgütsel vatandaşlık arasında çoklu regresyon yapılmıştır. Sonuçlar Tablo 13, 14 ve 15'tedir.

Tablo 13: Dürüstlük ve Bağışlayıcılık Boyutuna Ait Çoklu Regresyon Analiz Sonuçları

Değişken	B	SH	β	T	Sig.
Sabit	3,104	0,199	-	15,604	,000
Örgütsel Destek	0,319	0,044	0,337	7,264	,000

Tablo 14'te örgütsel erdemlilik ölçeğinin alt boyutlarının, örgütsel destek ölçeğini anlamlı bir şekilde yordadığı tespit edilmiştir ($F=52,765$; $p<,001$).Yordayıcı değişkenler, örgütsel destek boyutundaki değişimin %14'ünü ($R=0,337$; $R^2=0,114$) açıklamaktadır. Örgütsel erdemlilik ölçeğinin; alt boyutu olan dürüstlük ve bağışlayıcılık boyutu örgütsel desteği ($\beta=0,337$; $p<,05$) pozitif yönde yordamaktadır.

Tablo 14 - Güven ve Nezaket Boyutuna Ait Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	B	SH	β	T	Sig.
Sabit	1,898	0,258	-	7,368	,000
Örgütsel Destek	0,593	0,057	0,457	10,419	,000

Tablo 15'te örgütsel erdemlilik ölçeğinin alt boyutlarının, örgütsel destek ölçeğini anlamlı bir şekilde yordadığı tespit edilmiştir ($F=108,563$; $p<,001$).Yordayıcı değişkenler, örgütsel destek boyutundaki değişimin %21'ini ($R=0,457$; $R^2=0,209$) açıklamaktadır. Örgütsel erdemlilik ölçeğinin; alt boyutu olan güven ve nezaket boyutu örgütsel desteği ($\beta=0,457$; $p<,05$) pozitif yönde yordamaktadır.

Tablo 15 - İyimserlik Boyutuna Ait Çoklu Regresyon Analiz Sonuçları

Değişken	B	SH	β	T	Sig.
Sabit	2,347	0,271	-	8,660	,000
Örgütsel Destek	0,467	0,060	0,359	7,803	,000

Tablo 16'da örgütsel erdemlilik ölçeğinin alt boyutlarının, örgütsel destek ölçeğini anlamlı bir şekilde yordadığı tespit edilmiştir ($F=60,884$; $p<,001$).Yordayıcı değişkenler, örgütsel destek boyutundaki değişimin %13'ünü ($R=0,359$; $R^2=0,129$) açıklamaktadır. Örgütsel erdemlilik ölçeğinin; alt boyutu olan iyimserlik boyutu örgütsel desteği ($\beta=0,359$; $p<,05$) pozitif yönde yordamaktadır.

Araştırmada sonucunda hipotezlerden H1, H3, H5, H7 ve H8 hipotezleri reddedilmiş ve H2, H4, H6, H9, H10, H11 ve H12 hipotezleri ise, kabul edilmiştir.

6. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Personelin görevlerini icra ettikleri kurumda erdemli davranışlarda bulunmaya istekli olmaları, dürüst ve ahlaki davranışlarda bulunmaları, kurumun daha fazla başarı göstermeye

yardımcı olmaları, kurumda meydana gelen olumsuz olayları çözme konusunda gönüllü olmaları ve insani duyguların daha çok ön planda tutulması konusunda çaba sarf etmeleri gibi davranışların kurumdaki erdemlilik davranışının artmasının örgütsel destek davranışını hangi ölçüde etkilediği de incelenmek istenmiştir. Bu bahsedilen duruma ilaveten bu iki değişen arasındaki ele almanın da ilgili literatüre katkıda bulunabileceği düşünülmektedir.

Araştırmadaki bulgularda; kadın ve erkek çalışanların örgütsel erdemlilik algılarının cinsiyete göre anlamlı şekilde farklılaşmadığı görülmüştür. Ancak kadın ve erkek çalışanların örgütsel destek algılarının cinsiyete göre anlamlı şekilde farklılaştığı görülmüştür. Kurumda çalışanların iş yerinin daha fazla başarılı ve adil olabilmesi için her türlü çabayı sarf ettikleri söylenebilir. Ancak çalışanların kurumun çıkarlarının kendi çıkarlarıyla aynı olup olmamasına göre (Gupta et al., 2016: 2808) gösterecekleri desteklerinin farklılaştığı söylenebilir.

Kadın ve erkek çalışanların örgütsel erdemlilik algılarının medeni duruma göre anlamlı şekilde farklılaşmadığı görülmüştür. Ancak kadın ve erkek çalışanların örgütsel destek algılarının medeni duruma göre anlamlı şekilde farklılaştığı görülmüştür. Kurumda çalışanların daha fazla ahlaki davranışlar gösterebilmesi ve daha fazla performans sergileyebilmesi için çalışanların daha çok gönüllü oldukları söylenebilir. Ancak çalışanların kuruma kendilerini daha çok ait hissedip hissetmemelerine göre (Armeli et al., 1988 as cited in Özdemir, 2010: 241) gösterecekleri desteklerinin farklılaştığı söylenebilir.

Kadın ve erkek çalışanların örgütsel erdemlilik algılarının kadro unvanına göre anlamlı şekilde farklılaşmadığı görülmüştür. Ancak kadın ve erkek çalışanların örgütsel destek algılarının kadro unvanına göre anlamlı şekilde farklılaştığı görülmüştür. Kurumda çalışanların en iyi davranışı sergileme arzusunun olması (Cameron et al., 2004 as cited in Erkmn ve Esen, 2012: 109) ve en iyi iletişim sağlayabilmesi için çalışanların da çok özveride buldukları söylenebilir. Ancak çalışanların kurumda daha çok takdir edilip edilmemesine göre (Keklik Okul, 2021: 466) gösterecekleri desteklerinin farklılaştığı söylenebilir.

Kadın ve erkek çalışanların örgütsel erdemlilik algılarının yaşa göre anlamlı şekilde farklılaşmadığı görülmüştür. Ancak kadın ve erkek çalışanların örgütsel destek algılarının yaşa göre anlamlı şekilde farklılaşmadığı görülmüştür. Kurumda çalışanların iş yerini daha ileriye götürebilecek ve değer katabilecek (Doğanay ve Çöp, 2019: 162) davranışlar sergileyebilmesi için çalışanların daha çok fedakârlıkta buldukları söylenebilir. Ancak çalışanların kurumda daha çok önemsenip önemsenmemesine göre (Rhoades and Eisenberger, 2002: 703) gösterecekleri desteklerinin farklılaştığı söylenebilir.

Örgütsel erdemlilik ve örgütsel destek arasında pozitif yönde ilişki olduğu görülmüştür. Buna göre kurumda ahlaki açıdan olumlu konular olduğu ve daha fazla etkililik ve etkinlik gösterilmesi gerektiğini düşünen personelin bu tür olayları desteklemek için daha çok olumlu davranışlar sergileyecekleri söylenebilir.

Dürüstlük ve bağışlayıcılık ve örgütsel destek arasında pozitif yönde ilişki olduğu görülmüştür. Buna göre kurumda daha çok yakınlık davranışı sergileyen (Harter, 2002: 384) ve daha çok sosyal ilişkilerde bulunma (Rego et al., 2010: 217) davranışında bulunulması gerektiği düşünen personelin bu tür davranışları gerçekleştirmek için daha çok yardımcı olabilecekleri söylenebilir.

Güven ve nezaket ve örgütsel destek arasında pozitif yönde ilişki olduğu görülmüştür. Buna göre kurumda daha çok güven ortamının olması ve saygı duyulması (Erkmn ve Esen,

2012: 109) gerektiği düşünen personelin bu tür hislerini devam ettirebilmek için daha çok diğer personellerle empati kurabilecekleri söylenebilir.

İyimserlik ve örgütsel destek arasında pozitif yönde ilişki olduğu görülmüştür. Buna göre kurumda daha çok sorun ve zorlukla karşılaştıkları zamanlarda bile elinden gelenin en iyisini yapması (Akyol, 2022: 580) gerektiği düşünen personelin bu tür davranışlarını iyi bir şekilde gerçekleştirebilmek için daha inançlı davranışlar gerçekleştirebilecekleri söylenebilir.

Araştırmadaki bu bulgular literatürdeki diğer araştırmalarla karşılaştırıldığında kadın ve erkek çalışanların örgütsel erdemlilik algılarının cinsiyete göre anlamlı şekilde farklılaşmadığı görülmüştür. Elde edilen bu sonuç Aslan ve Güzel, 2020: 447 ile benzerlik gösterirken Kahveci vd., 2018: 212; Kotbaş ve Kahveci, 2019: 624 ile benzerlik göstermemektedir. Ancak kadın ve erkek çalışanların örgütsel destek algılarının cinsiyete göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı görülmüştür. Elde edilen bu sonuç Sezgin Nartgün ve Kalay, 2014: 1369; Alcan, 2018: 55; Sarıkaya, 2019: 55 ile benzerlik göstermezken Currie and Dollery, 2005: 14; Loi et al., 2006: 111 ile benzerlik göstermektedir.

Kadın ve erkek çalışanların örgütsel erdemlilik algılarının medeni duruma göre anlamlı şekilde farklılaşmadığı görülmüştür. Elde edilen bu sonuç Akyol, 2022: 585; Akyüz ve Alici, 2019: 416 ile benzerlik gösterirken Kotbaş ve Kahveci, 2019: 624 ile benzerlik göstermemektedir. Ancak kadın ve erkek çalışanların örgütsel destek algılarının medeni duruma göre anlamlı şekilde farklılaştığı görülmüştür. Elde edilen bu sonuç Uçar, 2021: 82; Erdem, 2014: 168; Doğan, 2020: 361 ile benzerlik gösterirken Kestek vd., 2018: 63; Sü Eröz ve Şittak, 2019: 1584; Büyükgöze ve Kavak, 2017: 12 ile benzerlik göstermemektedir.

Kadın ve erkek çalışanların örgütsel erdemlilik algılarının kadro unvanına göre anlamlı şekilde farklılaşmadığı görülmüştür. Elde edilen bu sonuç Akyol, 2022: 585 ile benzerlik gösterirken Karakaya, 2021: 266 ile benzerlik göstermemektedir. Ancak kadın ve erkek çalışanların örgütsel destek algılarının kadro unvanına göre anlamlı şekilde farklılaştığı görülmüştür. Elde edilen bu sonuç Keser ve Dzhahalov, 2020: 381 ile benzerlik gösterirken Gül vd., 2020: 338; Akçin, 2018: 89; Tüney, 2019: 45 ile benzerlik göstermemektedir.

Kadın ve erkek çalışanların örgütsel erdemlilik algılarının yaşa göre anlamlı şekilde farklılaşmadığı görülmüştür. Elde edilen bu sonuç Aslan ve Güzel, 2020: 435; Kahveci, 2022: 585 benzerlik göstermezken ilgili literatürde benzerlik gösteren bir araştırmaya rastlanılmamıştır. Ancak kadın ve erkek çalışanların örgütsel destek algılarının yaşa göre anlamlı şekilde farklılaşmadığı görülmüştür. Elde edilen bu sonuç Kestek vd., 2018: 63; İlişen, 2017: 80; Çepni, 2023: 20; Genç, 2018: 2337 benzerlik göstermezken ilgili literatürde benzerlik gösteren bir araştırmaya rastlanılmamıştır.

Örgütsel erdemlilik ve örgütsel destek arasında pozitif yönde ilişki olduğu görülmüştür. Elde edilen bu sonuç Naseem et al., 2020: 90; Eşkin Bacaksız, 2016: 72; Erdem ve Merdan, 2022: 270 ile benzerlik gösterirken ilgili literatürde benzerlik göstermeyen bir araştırmaya rastlanılmamıştır.

Dürüstlük ve bağışlayıcılık ve örgütsel destek arasında pozitif yönde ilişki olduğu görülmüştür. Elde edilen bu sonuç ile ilgili literatürde benzerlik gösteren ve benzerlik göstermeyen herhangi bir araştırmaya rastlanılmamıştır.

6th INTERNATIONAL CONGRESS of MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

Güven ve nezaket ve örgütsel destek arasında pozitif yönde ilişki olduğu görülmüştür. Elde edilen bu sonuç ile ilgili literatürde benzerlik gösteren ve benzerlik göstermeyen herhangi bir araştırmaya rastlanılmamıştır.

İyimserlik ve örgütsel destek arasında pozitif yönde ilişki olduğu görülmüştür. Elde edilen bu sonuç ile ilgili literatürde benzerlik gösteren ve benzerlik göstermeyen herhangi bir araştırmaya rastlanılmamıştır.

Bu araştırma ile ilgili olarak öneriler şunlardır;

Erdemli davranışların arttırılabilmesi için ahlaki ve etik davranışların sürekli bir biçimde denetlenmesinin sağlayabilecek mekanizmalar geliştirilebilir. Kurum içinde örgütsel erdemliliği yüksek olan çalışanların daha başarılı olduğu ve daha iyi performans sergiledikleri bilindiği için personeller eğitim yoluyla desteklenebilir. Kurumda çalışanların desteklenmesi ve cesaretlendirilebilmesi personelin erdemliliğini arttıracığı bilindiği için çalışanlar ile yöneticiler arasında etkili bir iletişim ağı kurulabilir. Çalışanların kurumda meydana gelen iyi, olumlu ve iş yerine yararlı olabilecek davranışlarda bulunmaları kurumun değerinin arttıracığı için personele motivasyonlarını arttırabilecek için ödüllendirmeler yapılabilir. Kurumda çalışanların ihtiyaçlarının karşılanması, beklentilerinin giderilmesi ve örgüte olan devam ettirilebilmesi için yöneticiler ve personeller arasında olumlu ilişkiler kurulabilmesi adına balolar düzenlenebilir ve kurum içi etkinlikler arttırılabilir. Bu araştırma farklı kurumlarda ve farklı sektörlerde yapılabilir. Bu araştırma daha farklı ve daha büyük örneklerde de yapılabilir.

ICMUSS

6th INTERNATIONAL CONGRESS of MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

KAYNAKÇA

Ak, M., ve Erol, M. (2021). Örgütsel erdemlilik üzerine literatürel ve kavramsal bir analiz. Karabulut, Ş. (Ed.), Kuramsal anlamda yönetim ve strateji. Ankara: Gazi Kitabevi.

Akbolat, M., Durmuş, A. ve Ünal, Ö. (2017). Örgütsel erdemliliğin personel güçlendirmeye etkisi ve otantik liderliğin aracı rolü. İşletme Bilimi Dergisi (JOBS), 5(2), 71-87.

Akçin, K. (2018). Çalışanların örgütsel destek algısı ve psikolojik sahiplenmelerinin, sessizlik davranışlarına ve görev performansına etkisi: eğitim sektöründe bir araştırma. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Uludağ Üniversitesi, Bursa.

Akkoç, İ., Çalışkan, A. ve Turunç, Ö. (2012). Örgütlerde gelişim kültürü ve algılanan örgütsel desteğin iş tatmini ve iş performansına etkisi: güvenin aracılık rolü. Celal Bayar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 19(1), 105-135.

Akyol, A. (2022). Örgütsel erdemliliğin örgütsel bağlılığa etkisi üzerine bir araştırma. İşletme Araştırmaları Dergisi, 14(1), 578-589.

Akyüz, M. ve Alici, İ. (2019). Örgütsel erdemlilik ölçeği geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. IBAD, (5), 407-419.

Alcan, E. E. (2018). Öğretmenlerin örgütsel destek, örgütsel özdeşleşme ve örgütsel bağlılık algıları arasındaki ilişki. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sabahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul.

Allen, D. G., Shore, L. M. ve Grieffeth, R. W. (2003). The role of perceived organizational support and supportive human practices in the turnover process. Journal of Management, 29(1), 99-118.

Armeli, S., Eisenberger, P. F. ve Lynech, P. (1998). Perceived organizational support of police performance: the moderating influence of sociemotional needs. Journal of Applied Psychology, (83), 288-297.

Armstrong-Stassen, M. ve Ursel, N. D. (2009). Perceived organizational support, career satisfaction, and the retention of older workers. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 82(1), 201-220.

Asad, H., Naseem, R. ve Faiz, R. (2017). Mediating effect of ethical climate between organizational virtuousness and job satisfaction. Pakistan Journal of Commerce and Social Sciences (PJCSS), 11(1), 35-48.

Aslan, Ş. ve Güzel, Ş. (2020). İş becerikliliği, çalışmaya tutkunluk, örgütsel erdemlilik, duygusal öz yeterlik ve duygusal zeka değişkenlerinin sosyo-demografik açıdan farklılıkları. Ekev Akademi Dergisi, 0(82), 435- 462.

Bartlett, J. E., Kortlik, J. W. ve Higgins, C. C. (2001). Organizational research: determining appropriate sample size in survey research. Information Technology, Learning and Performance Journal, 19(1), 43-50.

6TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

Baumgartner, H. ve Homburg, C. (1996). Applications of structural equation modeling in marketing and consumer research: a review. *International Journal of Research in Marketing*, 13(2), 139-161.

Baykan, P., Sementaşı Ünal, E. (2022). Akademisyenlerin çalışma ortamında karşılaştıkları psikososyal tehlikeler: bir ölçek geliştirme çalışması. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 14(1), 169-181.

Bentler, P. M. (1980). Multivariate analysis with latent variables: causal modeling. *Annual Review of Psychology*, (31), 419-456.

Bentler, P. M. ve Bonett, D. G. (1980). Significance tests and goodness of fit in the analysis of covariance structures. *Psychological Bulletin*, 88(3), 588-606.

Berland, A. (2009). Virtue ethics in business and the capabilities approach. *Journal of Business Ethics*, 84(1), 25-32.

Bright, D.S., Cameron, K. S. ve Caza, A. (2006). The amplifying and buffering effects of virtuousness in downsized organizations. *Journal of Business Ethics*, 64(3), 249-269.

Büyükgöze, H. ve Kavak, Y. (2017). Algılanan örgütsel destek ve pozitif psikolojik sermaye ilişkisi: lise öğretmenleri örnekleminde bir inceleme. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 23(1), 1-32.

Caesens, G., Stinglhamber, F., Demoulin, S. ve De Wilde, M. (2017). The relationship between perceived organizational support and employees' wellbeing: the mediating role of organizational dehumanization. *Eur. J. Work Organ. Psychol.*, (26), 527-540.

Cameron, K. (2011). Responsible leadership as virtuous leadership. *Journal of Business Ethics*, 98(1), 25-35.

Cameron, K. S. ve Caza, A. (2013). Virtuousness As A source of happiness in organizations. In S. David, I. Boniwell & A.C. Ayers (Eds.) *Oxford handbook of happiness*. UK: Oxford University Press.

Cameron, K. S., Bright, D. ve Caza, A. (2004). Exploring the relationship between organizational virtuousness and performance. *The American Behavioral Scientist* 47(6), 766-790.

Cameron, K. S., Dutton, J. E. ve Quinn, R. E. (2003). *Positive organizational scholarship*. San Francisco: Berrett-Koehler.

Caza, A., Barker, B. A. ve Cameron, K. S. (2004). Ethics and ethos: The buffering and amplifying effects of ethical behavior and virtuousness. *Journal of Business Ethics*, (52), 169-178.

Chen, F., Curran, P. J., Bollen, K. A., Kirby, James, B. ve Paxton, P. (2008). An empirical evaluation of the use of fixed cutoff points in RMSEA test statistic in structural equation models. *Sociological Methods and Research*, (36), 462-494.

Ciarrocchi, J. W. ve Deneke, E. (2006). Hope, optimism, pessimism, and spirituality as predictors of well-being controlling for personality. *Research in the Social Scientific Study of Religion*, (16), 162-174.

6th INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

Constantinescu, M. ve Kaptein, M. (2021). Virtue and virtuousness in organizations: guidelines for ascribing individual and organizational moral responsibility. *Business Ethics, Env & Resp.*, (00), 1-17.

Currie, P. ve Dollery, B. (2006). Organizational commitment and perceived organizational support in the NSW police. *An International Journal of Police Strategies & Management*, 29(4), 741-756.

Çelik, A. ve Esen, E. (2017). The moderating role of psychology wellbeing: organizational virtuousness and work engagement. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(50), 668-674.

Çelik, D. A. ve Telman, N. (2013). Endüstri/örgüt psikolojisi ve ilişkili alanlarda kullanılan ölçekler el kitabı [Handbook of industrial, organizational psychology and related fields scales]. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim.

Çepni, C. (2023). Örgütsel destek ve iş stresinin iş performansına etkisi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Projesi). Pamukkale Üniversitesi, Denizli.

Dai, K. L. ve Qin, X. Y. (2016). Perceived organizational support and employee engagement: based on the research of organizational identification and organizational justice. *Open Journal of Social Sciences*, (4), 46-57.

Doğan, S. (2020). İlkokullarda görev yapan öğretmenlerin örgütsel algısı. *Gazi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(3), 361-379.

Doğanay, A. ve Çöp, S. (2019). In the context of leader communication styles, the effect of active communication style on organizational dissent, the moderation role of organizational virtuousness: a study on hospitality businesses. *Hitit University Journal of Social Sciences Institute*, 12(1), 159-175.

Düzgün, E. ve Yeşiltaş, M. (2019). Otel işletmelerinde algılanan örgütsel destek ve örgütsel özdeşleşme arasındaki ilişkide psikolojik sermayenin aracılık etkisinin incelenmesi. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 16(3), 533-552.

Eisenberger, R., Huntington, R., Hutchison, S. ve Sowa, D. (1986). Perceived organizational support. *Journal of Applied Psychology*, 71(3), 500-507.

Ercan İştin, A. ve Taner, B. (2021). Örgütsel destek algısının hizmet kalitesine etkisinde personel güçlendirmenin aracılık rolü: konaklama işletmeleri üzerine bir araştırma. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 379-406.

Erdem, A. T. ve Merdan, E. (2022). Örgütsel erdemliliğin örgütsel özdeşleşme üzerine etkisinde örgütsel desteğin aracılık rolü. *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(1), 197-212.

Erdem, H. (2014). Algılanan örgütsel destek ve kontrol odağının stresle başa çıkma yöntemleri üzerine etkileri: psikolojik sermayenin bu süreçteki rolü ve bir alan araştırması. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi, Malatya.

Erkmen, T. ve Esen, E. (2012). Örgütsel erdemlilik ölçeğinin uyarlanması: geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Business and Economics Research Journal*, 3(4), 107-121.

6TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

Eşkin Bacaksız, F. (2016). Örgütsel erdemliliğin hemşirelerin örgütle özdeşleşme düzeylerine ve performanslarına etkisi: algılanan örgütsel desteğin aracı rolü. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Fornell, C. ve Larcker, D. F. (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. *Journal of Marketing Research*, 1(18), 39-50.

Genç, E. (2018). Algılanan örgütsel destek ve mesleki tükenmişliğin iş doyumuna etkisinin incelenmesi. *Journal of Social And Humanities Sciences Research (JSHSR)*, 5(25), 2332-2345.

Gökyer, N. ve Türkoğlu, İ. (2018). Liselerde görev yapan öğretmenlerin örgütsel destek algıları ile örgütsel sinizm tutumları arasındaki ilişki. *Eğitim ve Bilim*, 43(196), 317-340.

Gukiina, J. Mr., Ntayi, J. M., Balunywa, W. ve Ahiauzu, A. (2019). Organizational virtuousness: the customers' perspective. *African Social Science Review*, 10,1(6), 1-60.

Gupta, V., Agarwal, U. A. ve Khatri, N. (2016). The relations between perceived organizational support, affective commitment, psychological contract breach, organitional citizenship behaviour and work engagement. *Informing Practice and Policy Worldwide Through Research and Scholarship, Journal of Advanced Nursing* 72(11), 2806-28017.

Gül, İ., Tüfekci, N. ve Sarioğlu, D. (2020). Algılanan örgütsel desteğin örgüt sağlığı üzerindeki etkisi: hastane çalışanlarına yönelik bir araştırma. *İşletme Bilimi Dergisi*, 8(2), 325-350.

Güney, S., Akalın, Ç., İlsev, A. (2007). Duygusal örgütsel bağlılık gelişiminde algılanan örgütsel destek ve örgüt temelli öz-saygı. *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(2), 189-211.

Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2018). Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri-felsefe-yöntem-analiz. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Harter, S. (2002). Authenticity. C. R. Snyder ve Shane J. Lopez (Eds.). *Handbook of positive psychology içinde*. New York: Oxford University Press.

Ho, H. C. Y. Ho, Hou, W. K., Poon, K.T., Leung, A. N. M., Kwan, J. L. Y. (2023). Being virtuous together: a one-year prospective study on organizational virtuousness, well-being, and organizational commitment. *Applied Research Quality Life*, (18), 521-542.

İlişen, E. (2017). Öğretmenlerin örgütsel destek algıları ile örgütsel bağlılıkları arasındaki ilişki. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir.

İşcan, Ö. F. ve Karabey, C. N. (2007). Örgüt iklimi ile yeniliğe destek algısı arasındaki ilişki. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 180-193.

Kahveci, G., Kotbaş, S. ve Bayram, S. (2019). Öğretmenlerin örgütsel erdemlilik düzeyleri ile iş doyumları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Kuramsal Eğitim Bilim Dergisi*, 12(1), 205-226.

Karakaya, A., Dorukbaşı, N. ve Kara, C. (2021). Örgütsel erdemlilik algısı: Karabük Üniversitesi örneği. *Econder International Academic Journal*, 5(2), 255-273.

6th INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

Keklik Okul, F. (2021). Algılanan örgütsel destek ve duygusal bağlılık arasındaki ilişkinin incelenmesi: Mersin İlinde Banka çalışanları üzerinde bir araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 13(1), 464-480.

Keser, E. ve Dzhahalov, M. (2020). Algılanan örgütsel desteğin iş tatmini üzerindeki etkisinde örgütsel özdeşleşmenin rolü. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(49), 381-403.

Kestek, S. B., Çolakoğlu, Ü. ve Atay, H. (2018). Otel çalışanlarının algılanan Örgütsel destek düzeylerinin demografik özelliklerine göre incelenmesi: Kuşadası örneği. *Journal of Travel and Tourism Research*, (13), 53-68.

Kline, R. B. (2011) *Principles and practice of structural equation modeling*. New York: Guilford Press.

Kooshki, A. S. ve Zeinabadi, H. (2016). The role of organizational virtuousness in organizational citizenship behavior of teachers: the Test of direct and indirect effect through job satisfaction mediating. *International Review*, 1(2), 7-21.

Kotbaş, S. ve Kahveci, G. (2019). Örgütsel erdemlilik ile örgütsel sağlık arasındaki ilişkinin öğretmen algılarına göre incelenmesi. *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 13(27), 617-652.

Kurtessis, J., Eisenberger, R., Buffardi, L. C., Stewart, K. A. ve Adis, C. S. (2017). Perceived organizational support: a meta-analytic evaluation of organizational support theory. *J. Manag.*, (43), 1854-1884.

Loi, R., Hang-yue, N. ve Foley, S. (2006). Linking employees' justice perceptions organizational commitment and intention leave: the mediating role of perceived organizational support. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, (79), 101-120.

Luthans, F., Avey, J. B., Avolio, B. J., Norman, S. M. ve Combs, G. M. (2006). Positive psychological capital: toward a micro-intervention. *Journal of Organizational Behavior*, (27), 387-393.

Magnier-Watanabe, R., Uchida, T., Orsini, P. ve Benton, C. (2017). Organizational virtuousness and job performance in Japan: does happiness matter?. *International Journal of Organizational Analysis*, 25(4), 628-646.

Magnier-Watanabe, R., Uchida, T., Orsini, P. ve Benton, C. (2020). Organizational virtuousness, subjective well-being, and job performance. *Asia-Pacific Journal of Business Administration*, 1-28.

Manz, C. C., Manz, K. P., Adams, S. B. ve Shipper, F. (2011). Sustainable performance with values based shared leadership: a case study of a virtuous organization. *Canadian Journal of Administrative Sciences/Revue Canadienne des Sciences de l'Administration*, 28(3), 284-296.

McCullough, M. E. (2000). Forgiveness as human strength: theory, measurement, and links to well-being. *Journal of Social and Clinical Psychology*, (19), 43-55.

Mujeeb, A., Zubair, A. ve Saeed, Q. (2022). Organizational virtuousness and burnout among call center employees: moderating role of affective commitment. *Foundation University Journal of Psychology*, 6(2), 1-12.

6TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

Naseem, R., Akhtar, Q. ve Akram, M. (2020). Impact of organizational virtuousness on workplace spirituality with the mediating role of perceived organizational support. *Journal of Management and Research*, 7(2), 75-103.

Newstead, T., Macklin, R., Dawkins, S. ve Martin, A. (2018). What is virtue? advancing the conceptualization of virtue to inform positive organizational inquiry. *Academy of Management Perspectives*, 1-40.

Nohut, F. (2022). Kişilik özellikleri ve kariyerizm eğilimi arasındaki ilişkide örgütsel destek algısının düzenleyici rolü. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.

Ozen, F. (2018). The impact of the perception of organizational virtue on the perception of organizational happiness in educational organizations. *Educational Policy Analysis and Strategic Research*, 13(4), 124-140.

Özdemir, A. (2010). Örgütsel özdeşleşmenin algılanan örgütsel destek, cinsiyet ve kıdem değişkenlerine göre incelenmesi. *TSA*, 14(1), 237-250.

Öztürk, A. T. ve Çerçi, A. (2019). Türkçe öğretmenlerinin ders kitaplarına bağlılıkları ölçeği'nin geliştirilmesi: geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 7(4), 876-897.

Rego, A., Ribeiro, N. ve Cunha, M. P. (2010). Perceptions of organizational virtuousness and happiness as predictors of organizational citizenship behaviors. *Journal of Business Ethics*, 93(2), 215-235.

Rhoades, L. ve Eisenberger, R. (2002). Perceived organizational support: a review of the literature. *Journal of Applied Psychology*, (87), 698-714.

Riivari, E. ve Lamsa, A. M. (2019). Organizational ethical virtues of innovativeness. *J Bus Ethics*, (155), 223-240.

Salas Vallina, A. (2020). Towards a sustainable leader-follower relationship: constructive dissensus, organizational virtuousness and happiness at work (HAW). *Sustainability*, 12(7087), 1-15.

Sarıkaya, Ş. (2019). Öğretmenlerin iş doyumunun yordayıcısı olarak örgütsel güven ve örgütsel destek algısı. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sabahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul.

Searle, M. S. (2000). Is leisure theory needed for leisure studies?. *Journal of Leisure Research*, 32(1), 138-139.

Setyoko, P. I., Wahyuningrat, ve Kurniasih, D. (2022). The role of perceived organizational support (POS), organizational virtuousness (OV) on performance and employee well-being (EWB) of non-profit organizations in the post-pandemic period. *Journal of Pharmaceutical Negative Results*, 1940-1944.

Sezgin Nartgün, Ş. ve Kalay, M. (2014). Öğretmenlerin örgütsel destek, örgütsel özdeşleşme ile örgütsel sinizm düzeylerine ilişkin görüşleri. *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9(2), 1361-1376.

6TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

Sison, A. J. G. ve Ferrero, I. (2015). How different is neo-aristotelian virtue from positive organizational virtuousness?. *Business Ethics: A European Review*, (24), 78-98.

Slattengren, E. H. (2020). Institutional integrity: perceptions of organizational legitimacy and organizational virtuousness in a research university setting. (Unpublished Doctoral Thesis). University of Minnesota, USA.

Sönmez, R. V. (2020). Algılanan örgütsel destek, motivasyon ve hizmet performansı arasındaki ilişkilerin incelenmesine yönelik sağlık sektöründe bir araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 12(2), 1540-1553.

Sü Eröz, S. ve Şıttak, S. (2019). Konaklama işletmelerinde algılanan örgütsel destek ve yenilikçi iş davranışı arasındaki ilişki. *OPUS*, 13(19), 1574-1599.

Sya, I. S. ve Hidayat, A. E. (2019). A virtuous company makes me engage! the mediation role of organizational identification in the workplace. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, (229), 870-878.

Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics*. Boston: Pearson.

Tapan, Ö. (2019). Örgütsel erdemliliğin özdeşleşmeye etkisinde personel güçlendirmenin aracı rolü. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Tosun, B. (2020). Algılanan örgütsel destek ile algılanan iş performansı arasındaki ilişkide iş tatmininin aracı rolü. *Turkish Studies - Economy*, 15(1), 541-555.

Turnley, W. H., Bolino, M. C., Lester, S. W. ve Bloodgood, J. M. (2003). The impact of psychological contract fulfillment on the performance of in-role and organizational citizenship behaviors. *Journal of Management*, 29(2), 187-206.

Tüney, M. (2019). Hemşirelerin algıladığı örgütsel destek ile ekip çalışması tutumu arasındaki ilişki: cerrahi servisler ve yoğun bakım üniteleri örneği. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Erzincan.

Uçar, H. (2021). Algılanan örgütsel desteğin iş performansı üzerindeki etkisi: iş becerikliliğinin aracı rolü. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman.

Wann-Yih, W. ve Htaik, S. (2011). The impacts of perceived organizational support, job satisfaction, and organizational commitment on job performance in hotel industry. The 11th International DSI and the 16th APDSI Joint Meeting, Taipei, Taiwan, July 12-16, 1-9.

Winn, B. (2020). Leadership and deep change: the business case for organizational virtuousness. <https://huntsman.usu.edu/mba/management-minute/articles/leaders-and-deep-change.pdf>. Erişim Tarihi: 09.08.2023.

Yu, C. ve Frenkel, S. J. (2013). Explaining task performance and creativity from perceived organizational support theory: which mechanisms are more important?. *J Organ Behav.*, (34), 1165-1181.

Zamahani, M., Ahmadi, A. A., Sarlak, M. A. ve Shekari, H. (2012). Moving towards virtuousness in organization: an analysis of factors affecting virtuous organizations. *Management Science Letters*, (2), 2889-2902.

6th INTERNATIONAL CONGRESS of MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

Zamahani, M., Ahmadi, A. A., Sarlak, M. A. ve Shekari, H. (2013). Virtuous organization: a structural equation modeling approach. *Management Science Letters*, (3), 647-654.

Zhou, L., Li, S., Zhou, L., Tao, H. ve Bouckenoghe, D. (2023). The effects of perceived organizational support on employees' sense of job insecurity in times of external threats: an empirical investigation under lockdown conditions in China. *Asian Bus Manage*, 1-25.

Zorlu, K. ve Korkmaz, F. (2020). Sürdürülebilir liderlik ölçeğinin Türkçe'ye uyarlanması: geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Akademik Bakış*, 13(26), 199-213.

6th INTERNATIONAL CONGRESS of MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

Yaratıcılık Yeteneğinin Girişimcilik Eğilimine Etkisi: Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Öğrencileri Örneği

Ayşe Nihan ARIBAŞ¹
Yavuz Sezer OĞUZHAN²

Özet

Bu araştırma, bir devlet üniversitesinin meslek yüksekokulunda okuyan öğrencilerin yaratıcılık düzeylerinin girişimcilik eğilimleri üzerindeki etkisini belirlemek üzere tanımlayıcı olarak yapılmıştır. 2023-2024 bahar yarıyılında bir meslek yüksekokulunda okuyan ve araştırmaya katılmayı kabul eden 250 öğrenci, araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır. Veriler; Öğrenci bilgi formu, Yaratıcılık Ölçeği ve Üniversite Öğrencileri için Girişimcilik Ölçeği kullanılarak toplanmıştır. Verilerin değerlendirilmesinde tanımlayıcı istatistikler, Kruskal Wallis Testi, Anova Testi, Mann Whitney U Testi, Korelasyon Testi ve Regresyon testi kullanılmıştır. Korelasyon analizi sonucunda, öğrencilerin yaratıcılık düzeyleri ve girişimcilik eğilimleri arasında orta düzeyde ve pozitif bir ilişki olduğu saptanmıştır ($p < 0,05$). Bu bulguya göre; öğrencilerin yaratıcılık düzeyleri arttıkça girişimcilik eğilimleri de artmaktadır. Regresyon analizi bulgularına göre ise öğrencilerin yaratıcılık düzeylerinin girişimcilik eğilimleri üzerinde düşük ve pozitif yönde etkisi bulunduğu görülmektedir ($r=0,175$).

Anahtar Kelimeler: Öğrenci, Yaratıcılık, Girişimcilik

ICMUSS

¹ Aksaray Üniversitesi Sağlık Hizmetleri MYO, Tıbbi Hizmetler ve Teknikler Bölümü, nihan_dinc85@hotmail.com, ORCID: 0000_0002_5142_874X

² Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Gelibolu Piri Reis Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, ysezer.oguzhan@comu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1097-9094

Giriş

Girişimcilik kavramına ilişkin tanımlar tarihsel süreç içinde farklı şekillerde evrilmiş ve çeşitlendirilmiş olup İrlandalı iktisatçı Richard Cantillon (1755), girişimcilik kavramını ilk kez kullanmıştır. Cantillon, girişimcilerin risk alarak üretim faktörlerini bir araya getiren kişiler olduğunu ifade etmiştir. Cantillon'a göre girişimciler, gelecekteki belirsizlikleri göze almakta ve kar elde etmeyi hedeflemekte ve aynı zamanda risk alma özelliği de taşımaktadır. Girişimcilik ile ilgili, bireyin fikri eyleme geçirebilme yeteneği ve hedefe ulaşma sürecinin planlanarak yönetilmesini de kapsayan bir tanımlama yapmak daha doğru olacaktır. Üretim faktörleri arasında yer alan toprağı, sermayeyi ve emeği bir araya getiren en önemli faktör olan girişimci; mal veya hizmetin üretiminde riski üstlenen beşeri işlev olarak tanımlanmaktadır. Girişimcilik, günlük hayatta ve toplumsal ihtiyaçların giderilmesinde süreklilik gösteren bir kavramdır. “İnsanın düşünsel emeğinin ekonomik değere dönüşmesi” olarak ifade edildiği takdirde girişimciliğin üretim ile sıkı ilişki içinde olduğu söylenebilmektedir (Alpdoğan ve Yıldırım, 2023).

Girişimcilikte yeni buluşlar yapma ya da icat etme değil, ihtiyaca göre var olana eklemeler yaparak farklı bir ürün ya da hizmet oluşturma ve dolayısıyla farklılık olanı ortaya koyma söz konusudur. Bunu başarabilmek hayallerle başlayan bir süreç olup birçok özelliğın varlığını gerektirmektedir. Söz konusu sürecin temelinde de problem çözme ve yenilikçi olma özellikleri ön plana çıkmaktadır (Yurtseven, 2020:137).

Yaratıcılık bütün bireylerde bulunmakta olup çeşitli değişkenlere göre derecesi ve boyutu farklılaşmaktadır. Bu bağlamda, her insanın aynı alanda yaratıcı olamayacağı gibi, aynı oranda da yaratıcı olamayacağını söylemek mümkündür. Ayrıca yaratıcılık doğası gereği “bilişsel süreçlerle” ilgili olduğu için bireyin iç dünyası ve dış dünyaya karşı algısının yaratıcılığı dışsal motivasyondan daha çok etkilediği düşünülmektedir. Ayrıca yaratıcı bireyin sahip olduğu en önemli özelliklerden birisi meraklılıktır. Meraklı ve öğrenmeye istekli olmayan kimselerin yaratıcılıklarını açığa çıkarması da beklenmemektedir. Dolayısıyla yaratıcılıkta güdülenme içsel bir faktör olan merak ile ilgilidir (Ayden ve İşgüzar, 2018).

1. Girişimcilik ve Yaratıcılık

Girişimcilik ve yaratıcılık birçok yönden beraber ele alınabilecek kavramlardır. Çünkü girişimcinin özellikleri arasında yaratıcılık ve yenilikçilik bulunmaktadır. Girişimcilerin yenilikçi ve yaratıcı olması daha başarılı olabilmesi için gerekli görülmektedir.

Yaratıcılık, tecrübelerin dengeli bir şekilde ortaya çıkması ve birleşmesi, girişimcilik ise radikal değişimin yönetimi olarak tanımlanmaktadır. Girişimci, plan olmaksızın ortaya çıkan durumların çoğu zaman birbiriyle çelişen taleplerini yapıcı bir şekilde ele alabilen vizyon sahibi bir aktivist olarak görülmektedir. Gelecekteki olasılıkların bütünsel yol gösterici görüntüleri olan vizyonlar, yaratıcılıkta ve girişimcilikte ana yol gösterici güçler ve geleceğın yaratımı olarak yenilikçilik olarak görülmektedir. İmaj ve inovasyonun dinamik yönetimiyle ilgilenen başarılı girişimci, yeni teknolojik, pazarlama ve organizasyonel olanakları algılama, genişletme ve kullanma konusunda uzmandır (Nyström, 1993).

Turunç ve Sani Mert (2020)'in çalışmasına göre yaratıcılığın girişimcilik üzerinde pozitif yönde etkisi bulunmaktadır. Bu durum yaratıcılık arttıkça girişimcilik eğiliminin de arttığını göstermektedir. Arcagök (2016)'ün çalışmasında girişimcilik ile yaratıcılık arasında pozitif bir ilişki olduğu görülmektedir. Hamidi vd., (2008)'ne göre; yaratıcılık testinden alınan

yüksek puanlar ve önceki girişimcilik deneyimleri girişimcilik niyetleriyle pozitif yönde ilişkilirken, risk algısı olumsuz bir etkiye sahiptir. Del Campo (2017)'nin çalışmasından elde edilen sonuçlar İspanyol işletme öğrencilerinin girişimcilik niyetlerinin girişimcilik kursları, ebeveynlerin serbest meslek sahibi olması veya yaratıcılık düzeyleri tarafından koşullandırılmadığını göstermektedir. Bununla birlikte, gelecekte şirket kurma becerileri açısından cinsiyetlere göre yaratıcılık düzeyinde farklılıklar bulunmaktadır.

Tablo 1. Araştırma Modeli

Araştırma modelinde, “Yaratıcılık” bağımsız değişken ve “Girişimcilik” bağımlı değişken olarak belirlenmekte ve değişkenler arasında birtakım ilişkilerin olduğu varsayılmaktadır. İlgili literatür ve araştırmanın amacı doğrultusunda dört hipotez geliştirilmiştir: H1: Yaratıcılık ile girişimcilik arasında pozitif ilişki bulunmaktadır. H2: Yaratıcılığın, girişimcilik üzerinde pozitif yönde bir etkisi vardır. H3: Yaratıcılık ile demografik değişkenler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmaktadır. H4: Girişimcilik ile demografik değişkenler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmaktadır.

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı öğrencilerin yaratıcılık düzeylerinin girişimcilik eğilimleri üzerindeki etkisinin belirlenmesidir.

2.2. Araştırmanın Problemi ve Türü

Araştırmanın problemi, öğrencilerin yaratıcılık yetenekleri ile girişimcilik eğilimleri arasındaki ilişkinin belirlenmesidir. Ayrıca araştırmanın diğer bir problemi ise yaratıcılık ve girişimcilik değişkenlerinin öğrencilerin demografik özellikleri açısından istatistiksel olarak farklılık gösterip göstermediğinin belirlenmesidir. Tanımlayıcı olarak yapılan bu çalışmada iki ya da daha fazla değişken arasındaki ilişkinin belirlenmesinden kullanılan ilişki tarama modeli kullanılmıştır.

2.3. Araştırmanın Evren ve Örnekleme

Araştırmanın evrenini iki devlet üniversitesinin meslek yüksekokulunda öğrenim gören ikinci sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. 2023-2024 bahar yarıyılında meslek yüksekokulunda okuyan ve araştırmaya katılmayı kabul eden 182 öğrenci araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır.

2.4. Veri Toplama Araçları

Veriler, öğrenci bilgi formu, Yaratıcılık Ölçeği ve Girişimcilik Ölçeği kullanılarak toplanmıştır.

Demografik Bilgi Formu; Demografik bilgi formu, öğrencilerin demografik özelliklerini içeren 6 sorudan oluşmaktadır.

Yaratıcılık Ölçeği: Şahin ve Danışman (2017)'ın geçerlilik ve güvenilirlik çalışmasını yaptığı ölçek, 17 maddeden ve 4 alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçme aracından tek bir puan elde edilerek kullanılacağı gibi her bir alt faktör birbirinden bağımsız olarak da kullanılabilir. Alınabilecek en düşük ve en yüksek puanlar Amaç yönelimlilik ve içsel motivasyon 5–25, risk alma 4–20 ve merak 3–15 aralığında değişmektedir. Ölçek toplamından ise 17–85 aralığında bir puan hesaplanabilir. Uygulama formunda orijinal madde numarası 18, 24, 39, 51, 53, 67 ve 68 olan maddeler ters maddelerdir. Puanlar yükseldikçe ölçülmesi hedeflenen özelliğin yükseldiği, tam tersi durumda ise, yani puanlar düştükçe, gözlenen özelliğin daha az ortaya çıktığı biçiminde yorumlanmaktadır.

Girişimcilik Ölçeği: Öğrencilerin girişimcilik düzeyini ölçmek için 36 maddeden ve tek boyuttan oluşan (Yılmaz, E ve Sünbül, A: 2009)'nın geliştirip aynı zamanda geçerlilik ve güvenilirliğini de yaptıkları 'Üniversite Öğrencileri İçin Girişimcilik Ölçeği' kullanılmıştır. Ölçekten alınan yüksek puanlar girişimciliğin yüksek olduğunu, düşük puanlar ise düşük olduğunu göstermektedir.

Verilerin değerlendirilmesinde tanımlayıcı istatistikler, Kruskal Wallis Testi, Anova Testi, Korelasyon ve Regresyon analizleri kullanılmıştır.

3.Verilerin Analizi ve Bulgular

Frekans analizi sonuçlarına göre öğrencilerin %77,7'si kadın olup, %73,6'sı 18-21 yaş aralığındadır. Öğrencilerin %30,2'si tıbbi dokümantasyon ve sekreterlik programında öğrenim görmekte olup %66,5'inin arkadaşlık ilişkileri iyidir.

Kullanılan ölçeklerin güvenilirliklerini test etmek için ise Cronbach's Alpha yönteminden faydalanılmıştır.

Tablo 2. Yaratıcılık ve Girişimcilik Ölçeğinin Güvenirlik Analizi

Ölçeklerin güvenilirlik analizi Cronbach Alfa (α) katsayısına göre yapılmıştır. Güvenilirlik analizi bulguları Tablo 2`de verilmektedir.

Ölçekler	Cronbach Alpha
Yaratıcılık Ölçeği	0,79
Girişimcilik Ölçeği	0,95

Tablo 1`den elde edilen sonuçlara göre Yaratıcılık ölçeğinin güvenirligi 0,79 ve girişimcilik ölçeğinin güvenirligi 0,95'tir. Genel olarak güvenilirlik değerleri 0,70-1,00 arasında olduğundan tüm ölçeklerin oldukça güvenilir oldukları söylenebilmektedir (Kayış, 2009, s. 403-405).

Tablo 3. Normallik Analizi Bulguları

Ölçeklerin normallik şartını sağlayıp sağlamadığını belirleyebilmek için normallik analizi yapılmıştır. Normallik analizi bulguları Tablo 2`de verilmektedir.

Ölçekler	Basıklık	Çarpıklık
Yaratıcılık Ölçeği	-0,770	-0,105
Girişimcilik Ölçeği	-0,606	0,154

Verilerin normal dağılıp dağılmadığı çarpıklık ve basıklık değerlerine bakılarak değerlendirilmiştir. Tabachnick ve Fidell (2013, s. 94-97) 'e göre verilerin normal dağılım göstermesi için çarpıklık ve basıklık değerlerinin -1,5 ile +1,5 arasında olmaları gerekmektedir. Tablo 3'teki değerler incelendiğinde yaratıcılık ve girişimcilik ölçeklerinin normal dağılım gösterdiği görülmektedir.

Daha sonra ise değişkenler arasındaki ilişkileri belirlemek için Korelasyon Analizi, araştırma modelini ve hipotezleri test etmek için ise Regresyon Analizi yapılmıştır. Araştırmada Korelasyon ve Regresyon analizleri gizil değişkenler üzerinden yapılmış ve alt değişkenler analizlere dâhil edilmemiştir. Çünkü gizil değişkenlerle yapılan analizlerde, değişkenler arası ilişkiler hatalardan arınmış bir şekilde hesaplanabilmekte ve gözlemlenen değişkenlerle yapılan analizlere nazaran daha güvenilir sonuçlar ortaya konulabilmektedir (Meydan ve Şeşen, 2015, s. 30). Katılımcıların yaratıcılık ve girişimcilik düzeyleri arasındaki ilişkileri tespit etmek amacıyla (H1) yapılan Korelasyon Analizi bulguları Tablo 4'te verilmektedir.

Tablo 4. Korelasyon Analizi Bulguları

Değişkenler	Yaratıcılık	Girişimcilik
Yaratıcılık	1	
Girişimcilik	*0,419	1

**p: 0,000, *p<0,01

Korelasyon Analizi sonucunda yaratıcılık ile girişimcilik arasında pozitif yönlü ($r: 0,0419, p<0,01$) bir ilişki olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Bu bulgu öğrencilerin yaratıcılığı arttıkça girişimciliğinin de arttığı anlamına gelmektedir. Buna göre H1 kabul edilmiştir.

Yaratıcılığın girişimcilik üzerindeki etkisini (H2) belirlemek amacıyla yapılan Çoklu Regresyon Analizi sonucunda elde edilen bulgular Tablo 5'te verilmektedir.

Tablo 5. Regresyon Analizi Bulguları

Model	β	St, β	t	p
Yaratıcılık>Girişimcilik	0,175	0,171	6,182	0,000

Tablo 5'te araştırma modeline ilişkin değişkenler arasındaki ilişkiler ve etkilere yönelik bulgular verilmektedir. Bu bulgular doğrultusunda: yaratıcılık girişimciliği anlamlı düzeyde ve pozitif yönde etkilemektedir. Pozitif psikolojik sermaye düzeyindeki 1 birimlik değişim, duygusal zekâ düzeyinde 0,171 birimlik değişime neden olmaktadır. Buna göre, H2 kabul edilmiştir.

Ayrıca demografik özelliklerin girişimcilik ve yaratıcılık düzeyleri ile arasında istatistiksel açıdan fark bulunup bulunmadığını test edebilmek için farklılık analizi yapılmıştır. Farklılık analizi bulgularına göre; cinsiyet demografik değişkeninin girişimcilik düzeyleri üzerinde anlamlı derecede farklılık göstermediği ancak yaratıcılık üzerinde istatistiksel olarak anlamlı derecede farklılık gösterdiği ve kadınların yaratıcılık düzeylerinin erkeklerden fazla olduğu görülmektedir. Yaş, öğrenim görülen program ve arkadaşlık ilişkileri demografik değişkeninin ise yaratıcılık ve girişimcilik düzeyleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği görülmektedir. Aile ilişkileri demografik değişkenine bakıldığında zaman

6th INTERNATIONAL CONGRESS of MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

ise aile ilişkileri değişkeninin girişimcilik düzeyleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterdiği ancak yaratıcılık düzeyleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği görülmektedir.

Sonuç ve Tartışma

İnsan ilişkileri günlük hayatta ve özellikle iş hayatında oldukça önemli görülmektedir. Bu bakımdan bireyleri hayata hazırlayan üniversite eğitimi sırasında günümüzde oldukça önemli beceriler olarak görülen yaratıcılık ve girişimcilik özelliklerinin kazanılması ve geliştirilmesi gerekmektedir. Bu çalışmada, yaratıcılık ve girişimcilik arasındaki ilişkiler araştırılmıştır. Araştırma sonucunda belirlenen tüm hipotezler kabul edilmiştir. Birinci olarak, yaratıcılık ile girişimcilik arasında pozitif ilişki bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre öğrencilerin yaratıcılık düzeyleri arttıkça girişimcilik düzeyleri de artmaktadır. İkinci olarak öğrencilerin yaratıcılıkları üzerinde girişimciliğin etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Üçüncü olarak demografik değişkenlerin birçoğunun girişimcilik ve yaratıcılık üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık oluşturduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Sonuç olarak üniversite öğrencilerinin girişimcilik eğilimlerinin daha fazla artması ve yaratıcılıklarını hayatlarının her alanında kullanabilmeleri yönünde eğitimlere ve seminerlere katılmaları önerilmektedir. Ayrıca bu çalışmanın bir devlet üniversitesinin bir meslek yüksekokulunda okuyan öğrenci grubunu kapsayacak şekilde yapılmış ve değişkenlerin alt boyutları arasındaki ilişkilerin incelenmemiş olması çalışmanın önemli bir sınırlılığı olarak görülebilmektedir. Bu bağlamda bundan sonraki çalışmalarda Türkiye genelinde, daha fazla öğrenciyi içeren ve alt boyutlar arasındaki ilişkilerin de incelendiği bir araştırmanın yapılması önerilmektedir.

ICMUSS

6TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

Kaynakça

Alpdoğan, H., & Yıldırım, B. (2023). İktisadi Düşünceler Çerçevesinde Geleneksel Girişimcilik Ve Yeni Nesil Girişimcilik Üzerine Bir Değerlendirme. *Journal Of Business And Trade*, 4(2), 248-260.

Arcagök, S. (2016) Dördüncü Sınıf Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Dersindeki Özerklik Desteği Algılarının Motivasyon, Girişimcilik Ve Yaratıcılık İle İlişkisi. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.

Ayden, C., & İşgüzar, S. (2016). Üniversite Öğrencilerinin Yaratıcılık Düzeyleri Ve Motivasyonları Arasındaki İlişkiyi İncelemeye Yönelik Araştırma. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(2), 201-218.

Del Campo, C. (2017). The Role Of Creativity In Entrepreneurship: An Empirical Study On Business Undergraduates. *Education+ Training*, 59(7/8), 672-688.

Hamidi, D. Y., Wennberg, K., & Berglund, H. (2008). Creativity In Entrepreneurship Education. *Journal Of Small Business And Enterprise Development*, 15(2), 304-320.

Kayış, A. (2009). Güvenilirlik analizi (reliability analysis). Ş. Kalaycı (Ed.), SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri içinde (s. 403-419). Asil Yayın Dağıtım.

Meydan, C. H. ve Şeşen, H. (2015). Yapısal eşitlik modellemesi amos uygulamaları (2. Baskı). Detay Yayıncılık.

Nyström, H. (1993). Creativity And Entrepreneurship. *Creativity And Innovation Management*, 2(4), 237-242.

Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2013). Using multivariate statistics (6. Baskı). Pearson Education, Inc.

Turunç, Ö., & Mert, İ. S. (2020). Yaratıcılık ve Girişimcilik İlişisini Algılanan Örgütsel Destek Nasıl Düzenler? *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (1), 203-220.

Yurtseven, R. (2020). İlkokulda Girişimcilik Eğitimi: Amaç, İçerik ve Öğretim Süreci. *Uluslararası Bilim ve Eğitim Dergisi*, 3(2), 135-153.

ICMUSS

Egzersiz Süresi ve Sıklığının Egzersiz Bağımlılığı Üzerine Etkisi

İbrahim Halil ŞAHİN¹

Mine TAŞKIN²

Halil TAŞKIN³

Özet

Bu çalışmanın amacı, egzersiz süresi ve sıklığına göre egzersiz bağımlılık düzeyinin incelenmesini araştırmaktır. Araştırmaya yaşları ortalaması $24,31 \pm 12,59$ yıl, boyları ortalaması $170,20 \pm 14,52$ cm, vücut ağırlıkları ortalaması $68,72 \pm 16,61$ kg olan 370 (185 erkek, 185 kadın) katılımcı gönüllü olarak katılmıştır.

Araştırmada katılımcıların egzersiz bağımlılığına ve haftalık egzersiz süresi ile sıklığına ilişkin veriler toplanmıştır. Araştırmada katılımcıların egzersiz bağımlılık düzeylerini belirlemek için Egzersiz Bağımlılığı Ölçeği ve katılımcıların egzersiz süresi ile sıklığının belirlenmesi için demografik soruların yer aldığı kişisel bilgi formu kullanılmıştır. Elde edilen bulgular neticesinde, egzersiz bağımlılık ölçeğinin alt boyutları bakımından 3 günden daha az egzersiz yapan katılımcılar ve 3 gün ve daha fazla egzersiz yapan katılımcılar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca egzersiz bağımlılık ölçeğinin alt boyutları bakımından 40 dakikadan daha az egzersiz yapan katılımcılar ve 40 dakika ve üstü egzersiz yapan katılımcılar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir.

Sonuç olarak, haftalık yapılan egzersiz süresi ve sıklığının, egzersiz bağımlılığı alt boyutlarının tamamını etkilediği görülmüştür. Haftalık 3 gün ve daha fazla egzersiz yapan katılımcıların egzersiz bağımlılık düzeylerinin daha fazla olduğu belirlenmiştir. Ayrıca 40 dk ve üstü egzersiz yapan katılımcıların egzersiz bağımlılık düzeylerinin daha fazla olduğu belirlenmiştir. Dolayısıyla bireylerin egzersiz yaparken uzman bir kişiden destek alarak kontrollü ve planlı bir biçimde egzersiz yapması gerektiği düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: Egzersiz bağımlılığı, egzersiz süresi, egzersiz sıklığı

¹ Doktora Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi, Antrenörlük Eğitimi, Orcid: 0000-0002-8455-4574

² Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, Acil Yardım ve Afet Yönetimi, Orcid: 0000-0002-6120-8935

³ Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi, Antrenörlük Eğitimi, Orcid: 0000-0002-1618-2123

6TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

GİRİŞ

Egzersiz, iskelet kasları aracılığıyla vücut hareketlerine bağlı olarak enerji harcaması olarak tanımlanmaktadır (Pate, 1993: 321-326). Başka bir tanım ile, düzenlenmiş, planlanmış, tekrarlanan ve bireyin bir veya birkaç fiziksel uygunluk unsurunu iyileştirmeyi amaçlayan sürekli aktiviteler egzersiz olarak ifade edilmektedir (Özer, 2006). Düzenli olarak yapılan fiziksel aktivitelerin kişiyi daha zinde tuttuğu ve genel sağlığını iyileştirdiği görülmektedir (Chen, 2016: 235-240). Buna karşın aşırı yapılan egzersizlerin zihinsel ve fiziksel negatif etkileri olabileceği belirtilmektedir (Berczik vd., 2012: 403-417).

Geçmişten bu yana insanlar yaşamsal deneyimlerine bağlı olarak bazı olgulara, maddelere nesnelere ve davranış biçimlerine farklı bir ilgi ve heyecan göstermektedirler. Bu ilgi ve heyecan ilerleyen zamanla birlikte insanları olumsuz etkileyerek bağımlılığın görülmesine sebep olur. Bağımlı olma durumu insanlarda fiziksel ya da psikolojik olarak olumsuz bir etki oluştursa da, bir maddeye, nesneye veya davranışa karşı engellenemeyen istek olarak ifade edilmektedir (Katra, 2021: 370-378). Başka bir tanımlamaya göre ise aşırı isteklilik bağımlılık olarak tanımlanmaktadır (Orford, 1985). Bağımlılık ifade edildiğinde akla ilk olarak sigara, uyuşturucu ve kumar gibi alışkanlıklar gelse de bu tanımlamalar göstermektedir ki birçok davranış biçimi ve fiziksel aktivite de bağımlılık oluşturabilir (Adams, 2009: 231-240; Katra 2021: 370-378).

Egzersiz bağımlılığı ilk duyulduğunda olumlu bir durumu ifade etmek için kullanılıyor gibi algılansa da aslında olumsuz bir durumdur. Egzersizin insanlar için dünya genelinde sağlıklı bir aktivite olarak ifade edilmesine karşın bazı insanların tarafından takıntılı bir duruma dönüştürüldüğü görülmektedir. Fiziksel aktivite ile zamanı geçirirken aşırı istek duyma ve engeller olmasına rağmen kontrolsüz bir biçimde egzersiz yapmak bağımlılığın göstergeleridir. Yani takıntılı ve aşırı olarak yapılan egzersizlerin bağımlılık olduğu vurgulanmaktadır (Shephard, 1997: 211-217; Garman vd., 2004: 221-228). Egzersizin kontrolsüz bir biçimde aşırı yapılması hedeflenen olumlu fiziksel uygunluğun yerine egzersiz bağımlılığı gibi olumsuz sonuçların meydana gelmesine neden olabilmektedir (Çetin vd., 2020: 1-12).

Pozitif ve negatif bağımlılık olmak üzere, egzersiz bağımlılığı iki farklı formda incelenmektedir. Bir kişinin egzersiz yapmadığı dönemde sinirlilik, kaygı, uyku problemleri ve depresyon gibi sorunlar yaşaması negatif egzersiz bağımlılığı olarak tanımlanmaktadır. Kişinin rutin yaşamı içerisinde maruz kaldığı zorlukların üstesinden gelmek için aşırı egzersiz yapması ise pozitif egzersiz bağımlılığı olarak tanımlanmaktadır (Hausenblas ve Downs, 2002: 387-404).

Literatürde egzersiz bağımlılığı üzerine yapılan bazı araştırmalar, bu bağımlılık durumunun genel popülasyon içerisinde % 3 civarında olduğu düşünülmektedir (Susman vd., 2011: 33-40). Dolayısıyla bu araştırmada egzersiz süresi ve sıklığına göre egzersiz bağımlılık düzeyinin incelenmesi amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Araştırmaya yaşları ortalaması $24,31 \pm 12,59$ yıl, boyları ortalaması $170,20 \pm 14,52$ cm, vücut ağırlıkları ortalaması $68,72 \pm 16,61$ kg olan 370 (185 erkek, 185 kadın) katılımcı gönüllü olarak katılmıştır. Araştırmada katılımcıların egzersiz bağımlılık düzeylerini belirlemek için

Egzersiz Bağımlılığı Ölçeği ve katılımcıların egzersiz süresi ile sıklığının belirlenmesi için demografik soruların yer aldığı kişisel bilgi formu kullanılmıştır.

Bu çalışma Selçuk Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar etik kurulunun 28.06.2021 Tarih ve 91 Sayılı kararına uygun olarak yapılmıştır. Ayrıca tüm katılımcılar, etik kurul tarafından onaylanan prosedürler hakkında ve Helsinki Bildirgesi'ne uygun olarak bilgilendirildikten sonra bu çalışmaya katılmak için yazılı bilgilendirilmiş onamlarını verdi.

Egzersiz Bağımlılığı Ölçeği

Ölçekte 3 faktörlü bir yapı elde edilmiştir. Ölçek varyansın % 54,61'ini açıklamaktadır. Faktörler incelendiğinde, birinci faktörün "Aşırı Odaklanma ve Duygu Değişimi" (AODD) adı altında ilk 7 maddeden (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7) oluştuğu saptanmıştır. Tek başına bu faktör, ölçekteki egzersiz bağımlılığı değişkeninin % 34,89'unu açıklamaktadır. İkinci faktör olan "Bireysel-Sosyal İhtiyaçların Erteleenmesi ve Çatışma" nın (BSİEC) 6 maddeden (8,9,10,11,12,13) oluştuğu tespit edilmiştir. Tek başına bu faktör, ölçekteki egzersiz bağımlılığı değişkeninin % 13,06'sını açıklamaktadır. Üçüncü faktörün ise "Tolerans Gelişimi ve Tutku" (TGT) adı altında 4 maddeden (14, 15, 16, 17) oluştuğu ve tek başına üçüncü faktörün ölçekteki egzersiz bağımlılığı değişkeninin % 6,65' ini açıkladığı saptanmıştır (Demir vd., 2018: 865-874).

Egzersiz Bağımlılığı Ölçeğinin puan aralıkları, "1-17 normal grup, 18-34 az riskli grup, 35-51 risk grubu, 52-69 bağımlı grup, 70-85 yüksek düzeyde bağımlı grup" olarak değerlendirilmektedir (Demir vd., 2018: 865-874).

Verilerin Analizi

Verilerin düzenlenmesi ve hesaplanmasında SPSS IBM 27 paket program kullanılmıştır. Veriler ortalama ve standart sapmalar verilerek özetlenmiştir. Verilerin normallik dağılımı One-Sample Kolmogorov Smirnov testi ile test edilmiş olup verilerin normal dağılım gösterdiği tespit edilmiştir. Egzersiz sıklığı ve süresi ile egzersiz bağımlılığı arasındaki farklılık bağımsız gruplarda T testi kullanılarak test edilmiştir. Bu çalışmada elde edilen veriler 0,95 güven aralığında test edilmiştir.

BULGULAR

Tablo 1 - Araştırmada yer alan katılımcılara ilişkin fiziksel özellikler (N=370)

Değişkenler	Ortalama	Standart sapma
Yaş (yıl)	24,31	12,59
Boy (cm)	170,20	14,52
Vücut Ağırlığı (kg)	68,72	16,61

Tablo 1 incelendiğinde, araştırmaya katılan deneklerin yaşları ortalaması $24,31 \pm 12,59$ yıl, boyları ortalaması $170,20 \pm 14,52$ cm, vücut ağırlıkları ortalaması $68,72 \pm 16,61$ kg olarak bulunmuştur.

Tablo 2 - Araştırmaya katılan deneklerin egzersiz bağımlılık düzeylerinin egzersiz sıklığına göre karşılaştırılması

Değişkenler	3 günden az (n=185)		3 gün ve daha fazla (n=185)		T	P
	Ortalama	S.S. (±)	Ortalama	S.S. (±)		
AODD (puan)	23,60	5,32	27,47	4,04	-7,83	0,001*
BSİEÇ (puan)	13,42	3,84	15,68	3,79	-5,66	0,001*
TGT (puan)	10,29	3,41	13,20	3,50	-8,52	0,001*
Toplam (puan)	47,32	9,86	56,36	8,67	-9,31	0,001*

Tablo 2 incelendiğinde, araştırmaya katılan deneklerin egzersiz bağımlılık düzeylerinin egzersiz sıklığına göre karşılaştırılmasında, AODD, BSİEÇ, TGT ve toplam puan bakımından 3 günden daha az egzersiz yapan katılımcılar ve 3 gün ve daha fazla egzersiz yapan katılımcılar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir ($P<0,05$). Bu karşılatırmalarda 3 gün ve daha fazla egzersiz yapan katılımcıların egzersiz bağımlılık düzeylerinin daha fazla olduğu görülmüştür.

Tablo 3 - Araştırmaya katılan deneklerin egzersiz bağımlılık düzeylerinin egzersiz süresine göre karşılaştırılması

Değişkenler	40 dk altı (n=178)		40 dk ve üstü (n=192)		T	P
	Ortalama	S.S. (±)	Ortalama	S.S. (±)		
AODD (puan)	23,43	5,28	27,62	3,88	-8,62	0,001*
BSİEÇ (puan)	13,69	3,87	15,39	3,89	-4,21	0,001*
TGT (puan)	10,51	3,45	12,97	3,65	-6,66	0,001*
Toplam (puan)	47,62	10,04	55,98	8,78	-8,49	0,001*

Tablo 3 incelendiğinde, araştırmaya katılan deneklerin egzersiz bağımlılık düzeylerinin egzersiz süresine göre karşılaştırılmasında, AODD, BSİEÇ, TGT ve toplam puan bakımından 40 dakikadan daha az egzersiz yapan katılımcılar ve 40 dakika ve üstü egzersiz yapan katılımcılar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir ($P<0,05$). Bu karşılatırmalarda 40 dakika ve daha fazla egzersiz yapan katılımcıların egzersiz bağımlılık düzeylerinin daha fazla olduğu görülmüştür.

TARTIŞMA

Egzersiz süresi ve sıklığına göre egzersiz bağımlılık düzeyinin incelenmesi amaçlanan bu araştırmada, AODD, BSİEÇ, TGT ve toplam puan bakımından 3 günden daha az egzersiz yapan katılımcılar ve 3 gün ve daha fazla egzersiz yapan katılımcılar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca AODD, BSİEÇ, TGT ve toplam puan

bakımından 40 dakikadan daha az egzersiz yapan katılımcılar ve 40 dakika ve üstü egzersiz yapan katılımcılar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir.

Literatür taraması sonucunda birçok çalışma egzersiz bağımlılığı görülme oranının, düzenli spor yapan bireylerde daha çok olduğunu göstermiştir (Bavlı vd., 2011: 150-153; Vardar, 2012: 163-173; Hausenblas ve Fallon, 2002: 179-185). Katra (2021: 370-378) yapmış olduğu araştırmada, katılımcıların egzersiz süresiyle egzersiz bağımlılıkları arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. Egzersiz yapılan gün sayısında meydana gelen artışa bağlı olarak egzersiz bağımlılığında da bir artış olduğunu ifade etmiştir. Başka bir araştırmada ise, egzersiz yaşı, egzersiz sıklığı ve egzersiz süresi ile egzersiz bağımlılığı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür (Orhan vd., 2019: 669-678).

Costa vd., (2012: 186-190) yapmış oldukları araştırmada egzersiz süresinin, sıklığının ve spora katılım yılının egzersiz bağımlılığında oldukça etkili olduğunu tespit etmişlerdir. Masters ve Lambert (1989: 161-170) egzersiz süresi ve sıklığının kontrol altında tutulamaması halinde egzersiz bağımlılığı durumunun ortaya çıktığını belirtmiştir. Yapılan bir araştırmada katılımcıların egzersiz bağımlılık düzeyleri incelenmiş olup, düzenli bir biçimde egzersiz yapan bireyler ile egzersiz bağımlılığı arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir (Çakır, 2019: 1-5). Cicioğlu vd., (2019: 12-20) yapmış oldukları araştırmada, düzenli olarak yapılan egzersizlerin egzersiz bağımlılığı üzerine etkisinin olduğunu belirlemiştir. Yapılan başka bir araştırmada ise bağımlılık ve kişilik faktörleri incelenmiştir. Araştırma bulguları bireylerin egzersize katılım yıllarındaki artışa bağlı olarak bağımlılık puanlarının da artış gösterdiği ifade edilmiştir (Kagan, 1987: 538-553).

Zmijewski ve Howard'ın (2003: 181-195) hem erkek hem de kadın sporcular için egzersiz bağımlılığı düzeylerini inceledikleri çalışmada, egzersiz bağımlılığının görünüşe yönelik sosyal tutumların içselleştirilme derecesinden etkilendiğini ortaya koymuştur. Katılımcıların güzellik estetiğini ne kadar içselleştirirlerse, egzersiz yoluyla bu estetiği elde etmek için o kadar çok çaba gösterdiklerini tespit etmiştir.

Sonuç olarak, haftalık yapılan egzersiz süresi ve sıklığının, egzersiz bağımlılığı alt boyutlarının (AODD, BSİEÇ, TGT ve toplam puan) tamamını etkilediği görülmüştür. Haftalık 3 gün ve daha fazla egzersiz yapan bireylerin egzersiz bağımlılık düzeylerinin daha fazla olduğu belirlenmiştir. Ayrıca 40 dk ve üstü egzersiz yapan bireylerin egzersiz bağımlılık düzeylerinin daha fazla olduğu belirlenmiştir. Dolayısıyla bireylerin egzersiz yaparken uzman bir kişiden destek alarak kontrollü ve planlı bir biçimde egzersiz yapması gerektiği düşünülmektedir.

6TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

KAYNAKLAR

Adams, J. (2009). Understanding exercise dependence. *Journal of Contemp Psychotherapy*, 39:231-240.

Bavlı, Ö., Kozanoğlu, M.E., ve Doğanay, A. (2011). Düzenli egzersize katılımın egzersiz bağımlılığı üzerine etkisi. *Selçuk Üniversitesi Beden Eğitimi Ve Spor Bilimleri Dergisi*, 13(2):150-153.

Berczik, K., Szabo, A., Griffiths, M.D., Kurimay, T., Kun, B., Urban, R., & Demetrovics, Z. (2012). Exercise addiction: symptoms, diagnosis, epidemiology, and etiology. *Substance Use Misuse*, 47(4): 403-417.

Chen, W. (2016). Frequent exercise: a healthy habit or a behavioral addiction? *Chronic Dis Transl Med*, 2(4): 235- 240.

Cicioğlu, H. İ., Tekkurşun-Demir, G., Bulğay, C., ve Çetin, E. (2019). Elit düzeyde sporcular ile spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin egzersiz bağımlılığı düzeyleri. *Bağımlılık Dergisi-Journal of Dependence*, 20(1), 12-20.

Costa, S., Cuzzocrea, F., Hausenblas, H.A., Larcana, R. & Oliva, P. (2012). Psychometric examination and factorial validity of the exercise dependence scale-revised in Italian exercisers. *Journal Behav Addict*, 1(4), 186-190.

Çakır, E. (2019). The examination of exercise addiction levels of university students studying in health field. *Journal Of Education and Training Studies*, 7(3), 1-5.

Çetin, E., Bulğay, C., Demir, G. T., Cicioğlu, H. İ., Bayraktar, I., ve Orhan, Ö. (2020). The examination of the relationship between exercise addiction and performance enhancement in elite athletes. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 1-12.

Demir, G.T., Hazar, Z., ve Cicioğlu, H.İ. (2018). Egzersiz bağımlılığı ölçeği (ebö): geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Kastamonu Education Journal*, 26(3): 865-874

Garman J.F., Hayduk M.D., Crider D.A., Hodel, M.M. (2004). Occurrence of exercise dependence in a college-aged population. *Journal Of American College Health*, 52, 221-228.

Hausenblas, A.H. & Downs, S.D. (2002). How much is too much? The development and validation of the exercise dependence scale. *Psychology and Health*, 17(4), 387-404.

Hausenblas, H.A., & Fallon, EA. (2002). Relationship among body image, exercise behavior, and exercise dependence symptoms. *Int J Eatdisord*, 32:179-185.

Kagan, D.M. (1987). Addictive personality factors. *Journal of Sport Medicine*, 121, 553-538.

Katra, H. (2021). Egzersiz yapan bireylerde egzersiz bağımlılığı ve benlik saygısı. *Bağımlılık Dergisi*, 22(4), 370-378.

Masters, K.S & Lambert, M.J. (1989). The relations between cognitive coping strategies, reasons for running, injury, and performance of marathon runners. *Journal Sport Exerc Psychol*, 11(2), 161-170.

Orford, J. (1985). Excessive appetites: A Psychologicalview Of Addictions. Chichester: Wiley.

6th INTERNATIONAL CONGRESS of MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

Orhan, S., Yücel, A.S., Gür, E., ve Karadağ, M. (2019). Spor merkezlerinde egzersiz bağımlılığının incelenmesi. *Turkish Studies*, 14(2): 669-678.

Özer, M.K. (2006). Fiziksel uygunluk. 2.Baskı, Ankara: Nobel Yayın Evi.

Pate, R.R. (1993). Physical activity assessment in children and adolescent. *Critical Reviews in Food Science and Nutrition*, 33 (4/5), 321-326.

Shephard, R.J. (1997). Exercise and relaxation in health promotion. *Sports Med*, 23: 211–217.

Sussman, S., Arpawong, T., Sun, P., Tsai, J., & Rohrbach, L.A. (2011). Prevalence and occurrence of addictive behaviors among former alternative high school youth. *Behaviour Addictive*, 3(1): 33-40.

Vardar, E. (2012). Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi Psikiyatri Anabilim Dalı, Edirne. *Archives Medical Review Journal*, 21(3):163-173.

Zmijewski, C. F. & Howard, M. O. (2003). Exercise dependence and attitudes toward eating in young adults. *Eating Behaviors*, 4, 181-195.

ICMUSS

6TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

From Health Crisis to Financial Crisis: Discussing the Financial Contagion Impact of the Covid-19 Pandemic Crisis on Developed and Developing Countries

*Dilber DOĞAN¹
Mustafa SAYIM²*

Abstract

The aim of this study is to analyze the financial contagion effect of the Covid-19 Pandemic Crisis in developed and emerging markets. Since financial markets are highly interconnected and interrelated, an event occurring in one market may have consequences that may affect another financial market. Financial contagion, which means that a sudden shock, event or crisis occurring in one country initially affects the institutions in that country or that region and then affects the economies of other countries, is seen as a risk factor for financial markets. In an environment of panic and insecurity during crisis periods, investors transfer their investments from developing countries to countries that they perceive as safer havens, causing the crisis to affect these countries more deeply. In addition, another important effect of financial contagion is that it leads to a decrease in the benefits investors derive from diversification. In this study, the impact of the Covid-19 pandemic crisis on financial markets is discussed, and studies analyzing the effects of Covid-19 on the financial markets of developed and developing countries are analyzed. Based on the studies in the literature, the main findings can be stated as follows; financial crises and pandemics have significant effects on the global financial system and financial contagion poses a risk to the financial system.

Keywords: Financial contagion, Financial markets, Covid-19 pandemic, Contagion, Financial crisis

¹ Doktora Öğrencisi, Marmara Üniversitesi, İşletme, Orcid: 0000-0002-7829-848X

² Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, İşletme, Orcid: 0000-0001-6266-090X

*Bu bildiri Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muhasebe ve Finansman Anabilim dalında Doç. Dr. Mustafa SAYIM danışmanlığında Dilber DOĞAN tarafından hazırlanmakta olan "Türkiye'ye Finansal Bulaşma Etkisi: COVID-19 Pandemi Süreci Örneği" adlı Doktora tezinden türetilmiştir.

GİRİŞ

Finansal krizler finansal piyasalarda olağandışı durumların yaşandığı dönemlerdir. Finansal küreselleşme, ulusal finans piyasaları arasındaki sınırların ortadan kalkması, bu piyasaların çeşitli kontrol ve sınırlamalardan arındırılarak uluslararası rekabete açılması, kurların dalgalanmaya bırakılması, piyasaların konvertibl olması, uluslararası sermaye akımlarındaki artış, yatırım ortaklıkları ve yatırım fonları vb. yeni kurumsal yatırımların finans piyasalarındaki rollerinin artmasıdır (Turan, 2011:6).

Küreselleşme, pek çok fırsat sunar fakat küreselleşmenin sunduğu fırsatlar her zaman fayda sağlamamaktadır. Küreselleşme mali, sosyal, ekonomik olmak üzere pek çok açıdan riski de beraberinde getiren bir süreçtir. Çünkü dış şoklar ve beklenmeyen gelişmeler ülkelerin kontrolü dışında gerçekleşmektedir. Bu durum zayıf makroekonomik ve mali politikaların uygulanması, ekonomi politikalarının tutarsız olması, ulusal ekonomilerin dış şoklar karşısında hassasiyetlerinin artması, uluslararası sermaye hareketlerinde artış, ekonomilerin reel sektörlerini etkileyen bütünleşmiş mali piyasalar sebebiyle döviz kurlarındaki istikrarsızlığın artmasından kaynaklanmaktadır. Ülke ekonomileri, dış etkenler karşısında hassasiyetleri arttıkça, ağır sosyal maliyetlere ek olarak mali ve reel sektörlerde ciddi sonuçlar doğuracak krizlere ve şoklara maruz kalmaktadır. Bu bağlamda, büyük ölçüde entegre olmuş küresel finans sisteminde krizlerin bulaşıcı olma özelliği vurgulanmaktadır (Erçel, 2000)

Herhangi bir piyasada yaşanan bir kriz, küresel entegrasyon ile ekonomik ve ticari bağlar, riskten kaçınma, piyasalara duyulan güvensizlik gibi nedenlerle bir ülkeden diğerine aktararak finansal sistemin istikrarını olumsuz etkileyebilmektedir. Bir finansal piyasada meydana gelen olay ve/veya değişikliğin zincirleme bir etki yaratıp diğer ülkelerin finansal piyasalarını etkilemesi anlamına gelen bu durum finansal bulaşma olarak tanımlanmaktadır (Nica vd., 2023:2).

Geçmişte yaşanan finansal krizler, kriz dönemlerinde yaşanan piyasa dalgalanmalarının başka ülke piyasalarına da etki ettiğini doğrulamaktadır. Günümüzde küreselleşmenin de etkisiyle herhangi bir krizin bir bölgeden başka bir bölgeye geçmesi ve bulaşıcı bir hal alması olası görülmektedir. Geçmişten günümüze kadar büyük ölçekli bulaşmanın örnekleri Tayland'da ortaya çıkan ve 1997 yılında Doğu Asya ülkelerine yayılan Asya döviz krizi; 1998'de Rusya'dan Brezilya'ya yayılan piyasa krizi; ABD'de yaşanan subprime krizinin çeşitli dünya piyasalarına yayılması ve Yunanistan'da ortaya çıkan ve diğer büyük Avrupa ülkelerine ve küresel ülkelere yayılan Avrupa Devlet Borçları Krizi'dir (Seth ve Panda, 2018: 15). Son olarak küresel ölçekte bir panik ve durgunluk yaratan krizlere Covid-19 pandemi krizi örnek gösterilebilir.

Dünya Sağlık Örgütü 11 Mart 2020 tarihinde koronavirüs salgınını pandemi olarak ilan etmiştir. Bu sürecin yarattığı küresel ölçekli paniğin finansal piyasalar üzerinde sarsıcı etkileri olmuştur. Bu dönemde finansal piyasalarda çok hızlı ve çok büyük kayıplar ortaya çıkmıştır. Koronavirüs salgını yalnızca bir pandemi olarak değil aynı zamanda bir küresel finansal kriz olarak da değerlendirilmektedir. Literatür incelendiğinde finansal bulaşma konusunun genellikle geçmişte yaşanan finansal krizler açısından ele alındığı görülmektedir. Finansal piyasalar üzerinde oldukça sarsıcı etkileri olan Covid-19 pandemisinin finansal bulaşma etkisini inceleyen çalışmalara ilişkin literatür derlemesi yapmanın pandeminin bulaşıcı etkisini daha iyi anlamaya katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Finansal bulaşma riski, finansal

piyasaları daha etkin yönetebilmek ve finansal sağlamlığı artırabilmek için dikkate alınması gereken önemli bir konudur. Bu amaçla bu çalışmada öncelikle finansal bulaşma kavramı ve Covid-19 pandemisine yer verilecektir. Ayrıca bu dönemi konu alan çalışmaların literatür taraması gerçekleştirilecektir.

1. Finansal Bulaşma ve Covid-19 Pandemisi

Literatürde finansal bulaşma kavramının mutlak bir tanımı olmamakla birlikte kavram, araştırmacılar tarafından değişik şekillerde tanımlanmaktadır. Bulaşma, bir ülke ya da bir grup ülkeye yönelik bir şokun ardından çapraz piyasa bağlantılarında önemli bir artış olması durumudur (Forbes ve Rigobon, 2002:2223).

Başka bir tanıma göre ise bulaşma kavramı bir olayın ardından bir dizi ülkede önemli ve ani etkilerin ortaya çıktığı dolayısıyla sonuçların hızlı ve şiddetli olduğu, etkinin birkaç saat veya gün içinde geliştiği bir durum olarak ifade edilmektedir (Kaminsky, vd., 2003:55). Bulaşma kavramı, kriz sözlüğüne Asya krizinin soktuğu kavramlardan biridir. Asya krizi, krizlerin bir ülkeden diğerine son derece hızlı bir şekilde yayılabildiğini göstermiştir (Özdemir,2013:125-130).

Finansal bulaşma çeşitli nedenlerle ortaya çıkmaktadır. Bu nedenler genellikle iki kategoriye ayrılmaktadır, İlk kategori, Calvo ve Reinhart (1996) tarafından temel nedenler olarak adlandırılmakta ve piyasa ekonomilerinin karşılıklı bağımlılığında kaynaklanan yayılmaları ifade etmektedir. Bu karşılıklı bağımlılık ister küresel ister yerel nitelikte olsun, şokların reel ve finansal bağlantıları nedeniyle ülkeler arasında aktarılabilmesi anlamına gelmektedir. İkinci kategori küresel şoklar, karşılıklı bağımlılık etken olmasa bile bir hareketlilik meydana geldiğinde ortaya çıkmaktadır. Bu tür bulaşma, finansal panikler, sürü davranışı, güven kaybı ve artan riskten kaçınma gibi rasyonel olmayan olgulardan kaynaklanmaktadır (Dornbusch vd., 2000:179-180).

2. Covid-19 Pandemisi ve Finansal Piyasalara Etkisi

Hisse senedi piyasaları küresel ve bölgesel gelişmelerden kolaylıkla etkilenebilmektedir. Özellikle “Siyah Kuğu” olarak tanımlanan terör saldırıları, salgın hastalıklar, ekonomik krizler vb. olaylar uluslararası yatırımcılar arasında şok, korku ve paniğe neden olarak hisse senedi piyasalarında dalgalanmalara neden olabilmektedir (He vd., 2020: 276). Yatırımcı perspektifinden değerlendirildiğinde yatırımcı duyarlılığı, volatilité ve hisse senedi getirileri arasındaki ilişkide olumlu bakış açısı daha istikrarlı piyasalar ve yüksek getiri beklentisiyle sonuçlanmaktadır. Tam tersi kötümser bakış açısı daha istikrarsız piyasalar ve daha zayıf getirilerle sonuçlanmaktadır (Lee vd., 2002; 2277; Chatjuthamard vd., 2021: 4926). Yeni Koronavirüs hastalığı (Covid-19), SARS-CoV-2 virüsünün sebep olduğu bulaşıcı bir hastalıktır (WHO,2023). 100 yılda bir yaşanan felaketlerden biri olarak tanımlanan Covid-19 pandeminden sonra pandemi ve ekonomik etkileri yoğun bir araştırma alanına dönüşmüştür (Yuan vd., 2022). Koronavirüs, finansal piyasalarda beklenmedik seviyelerde belirsizlik ve yüksek volatilitéye neden olmuştur. Koronavirüs ortaya çıktıktan sonra 100 gün içinde dünya çapındaki borsalarda servetin neredeyse yüzde 30’u erimiştir. Koronavirüs’ün salgından pandemiye geçmesiyle birlikte piyasalarda panik artmıştır ve hızla kötüleşen bir durum ortaya çıkmıştır (Ali vd., 2020:6). Covid-19 pandemisi sistematik bir risk kaynağı olarak görülmektedir (Sharif vd.,2020:2).

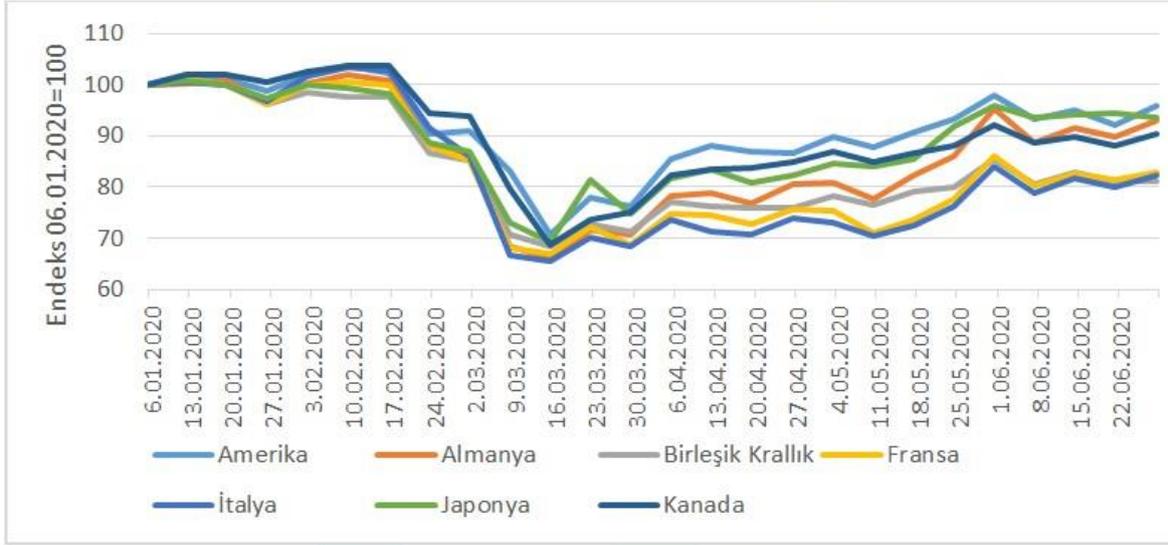
Uluslararası çeşitlendirme, ülkelerin hisse senedi piyasalarının beraber hareket etme eğiliminin düşük olması ilkesine dayanmaktadır. Uluslararası çeşitlendirme ile farklı ülkelerin hisse senedi getirilerinde oluşabilecek değişimler dengelenerek daha istikrarlı getiriler elde edilebilmektedir. Bu durum özellikle hisse senedi piyasa oynaklığı yüksek olan ülkelerin yatırımcıları için daha önemli bir hal almaktadır. Ancak ülkeler arasında artan korelasyonla beraber uluslararası çeşitlendirmenin faydasının azaldığı görülmektedir (Okuyan ve Deniz, 2017: 85-86).

Finansal krizler sırasında varlık fiyatlarının ülkeler arası korelasyonları kriz dönemlerinde önemli ölçüde artarsa portföy çeşitlendirmesi tam da faydalarına en çok ihtiyaç duyulduğu anda başarısız olabilmektedir. (Pericoli ve Sbracia, 2003: 572). Dolayısıyla birçok ülkeyi olumsuz yönde etkileyen küresel ekonomik koşullar söz konusu olduğunda ekonomiler genelinde çeşitlendirme çok fazla etkili olmayabilir (Madura, 2013:407). Bu nedenle uluslararası portföy yatırımcılarının yatırım kararlarını verirken finansal bulaşmayı bir risk kaynağı olarak görmesi ve krizlerin bulaşma etkisini dikkate alması gerekmektedir.

3.Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Covid-19'un Finansal Bulaşma Etkisinin Tartışılması

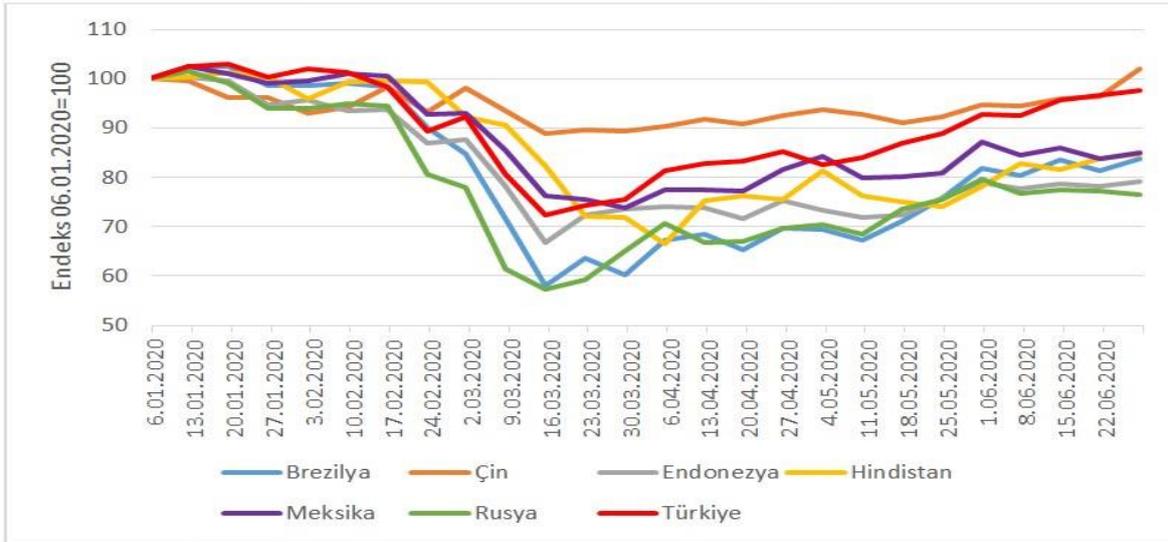
Finansal sistem, ekonomik performans için hayati bir önem taşımakta ve ekonomik sistemin en önemli alt sistemi olarak görülmektedir. Çünkü çağdaş ekonomilerin en fazla gereksinim duyduğu fon transferinin merkezi durumundadır. Genel ekonomik başarı, finans sisteminin etkinliğine önemli ölçüde bağlıdır. Diğer taraftan, ekonomik büyüme ortalama gelir düzeyinde artışa, yasal düzenlemelerde ve uluslararası bütünleşme düzeyinde gelişmeye yol açmakta ve böylece finansal sistemin gelişimi için uygun bir ortam oluşturmaktadır (Afşar, 2007: 188).

Genellikle gelişmiş ülkelerin sermaye piyasası aktif toplamı büyük, kurumsal ve bireysel yatırımcı fazla, finansal ürün çeşitliliği çok ve piyasa likiditesi derindir. (Teker ve Özer, 2012: 2). Gelişmiş piyasalarda pazara giren çok sayıda firmadan hiçbirinin tek başına pazarı etkileyecek gücü bulunmamaktadır. Piyasada işlem gören menkul kıymetlerle ilgili bilgi çok düşük maliyetle sağlanabilmektedir. Piyasaların likiditesi yüksek, alım satım maliyetleri ise oldukça düşüktür. Piyasalar iyi gelişmiş kurumsal yapıya sahiptir ve düzenleyici mevzuat, finansal piyasaların istikrarlı bir şekilde işlemlerini sağlamaktadır. Gelişmiş sermaye piyasalarının standartlaştırılmış finans ve muhasebe sistemleri ile şeffaflık derecesi yüksektir. Gelişmiş sermaye piyasalarında ortalama getiri ve oynaklık daha düşüktür (Uçar ve Alsu, 2022: 40). Gelişmekte olan sermaye piyasaları ise gelişmiş piyasalara göre daha sığ piyasalardır. Gelişmekte olan piyasalarda işlem gören şirket sayısı ve işlem hacmi gelişmiş piyasalara kıyasla daha düşüktür. Bu piyasaların derinliği fazla olmadığı için dışarıdan borsaya yönelen büyük miktarda alım satım emirleri, fiyat hareketlerinde ani iniş ve çıkışlara sebep olabilmektedir (Keskin, 2023:95). Buradan hareketle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin sermaye piyasası yapılarının farklı olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla finansal piyasalarda bir kriz meydana geldiğinde her iki ülke grubu aynı krizden farklı koşullar altında etkilenmektedir. Bu nedenle krizin her iki ülke grubunu farklı şekillerde etkilemesi doğaldır.

Grafik 1: Gelişmiş ülke borsalarına Covid-19 etkisi

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur

Grafik 2: Gelişmekte olan ülke borsalarına Covid-19 etkisi

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur

Grafik 1 gelişmiş ülkelere ilişkin 06.01.2020 ile 22.06.2020 tarihleri arasında haftalık olarak borsa endekslerini göstermektedir. Grafik 2 ise gelişmekte olan ülkelere ilişkin 06.01.2020 ile 22.06.2020 tarihleri arasında haftalık olarak borsa endekslerini göstermektedir. Borsa endeksleri için 06.01.2020 tarihi 100 olarak kabul edilip buna göre her ülke için endeks verisi elde edilmiştir. Grafiklere ilişkin veriler “www.investing.com” web sayfasından elde edilmiştir. Grafik 1 ve grafik 2’ de görüldüğü üzere Covid-19’un getirdiği finansal çöküşün tüm borsalar için Mart 2020’de gerçekleştiği açıkça görülmektedir. İlerleyen süreçte toparlanma başlasa da düzensiz bir artış söz konusudur.

ABD hisse senedi piyasasından Vietnam ve Filipin hisse senedi piyasalarına finansal bulaşma etkisini küresel finansal kriz ve Covid-19 pandemi krizi döneminde inceleyen Le ve Tran, (2021)'in çalışmasında küresel finansal kriz sırasında ABD borsasından Filipin borsasına bulaşmaya dair herhangi bir kanıt bulunmamıştır. Ayrıca, gelişmekte olan bu iki borsa da (Vietnam ve Filipin borsaları) Covid-19 pandemi krizinde bulaşma etkisi görülmüştür. Bir diğer bulgu ise Vietnam'da koronavirüs pandemi krizi sırasındaki bulaşma etkisinin küresel finansal krizdekinden daha küçük olduğu, ancak Filipinler için bunun tam tersi bir durumun söz konusu olduğudur. Filipinler'in bu çalışmanın yapıldığı dönemde Covid-19 salgınının bulaşma etkisinden Vietnam'a kıyasla daha fazla etkilendiği ifade edilmektedir.

Banerjee, (2021), Covid-19 salgını sırasında Çin ve başlıca ticaret ortakları arasında finansal bulaşıcılığın varlığını araştırmaktadır. Bu amaçla Covid-19 sırasında Çin ile önemli ticari ilişkileri olan ABD, Güney Kore, Almanya, Hindistan, Singapur, Tayvan, Rusya, Avustralya, Kanada, Brezilya, Tayland, İtalya ve İspanya dahil olmak üzere gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri analizine dahil etmiştir. Analiz sonucunda Çin'den ABD, Güney Kore, Almanya, Hindistan, Singapur, Tayvan, Rusya, Avustralya, Kanada, Brezilya, Tayland, İtalya ve İspanya finansal bulaşma gerçekleştiğini tespit edilmiştir. Bunun istisnası, bulaşmadan ziyade birbirine bağımlı olan Japonya, Hollanda, İngiltere ve Fransa'da görülmüştür. Sonuç olarak Covid-19'un Çin ile ticari ilişkileri olan gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin çoğunda bulaşma etkisi görülmüştür.

Akhtaruzzaman, vd. (2021),'in araştırmasında ise Çin ve G7 (ABD, Almanya, İngiltere, Fransa Kanada, İtalya, Japonya) ülkeleri arasındaki finansal olmayan ve finansal firmalar aracılığıyla finansal bulaşmanın nasıl gerçekleştiğini analiz edilmiştir. Dinamik koşullu korelasyonların Covid-19 döneminde önemli ölçüde arttığı tespit edilmiştir. Sonuçlar yalnızca Çin ve G7 ülkeleri arasında finansal bulaşmanın varlığını doğrulamakla kalmamış aynı zamanda finansal şirketlerde bulaşma derecesinin finansal olmayan şirketlere göre çok daha yüksek olduğunu da göstermiştir.

Benkraiem, vd., (2022), Covid-19 salgını sırasında Çin'den finansal bulaşmanın varlığını 9 Asya ülkesinde (Tayvan, Hong Kong, Vietnam, Singapur, Hindistan, Endonezya, Malezya, Güney Kore, Avustralya) ve 4 Amerika ülkesinde (Birleşik Devletler, Brezilya, Meksika ve Arjantin)'de araştırmaktadır. Sonuçlar, incelenen tüm piyasaların Covid-19 salgınından etkilendiğini ve tüm Amerika ve Asya ülkeleri için finansal bulaşıcılığın varlığını göstermektedir. Amerika bölgesinin Covid-19 salgınından Asya bölgesine göre daha fazla etkilendiği tespit edilmiştir.

Sghaier vd. (2023) çalışmalarında, Çin ve G20 hisse senedi piyasaları arasındaki bulaşma etkisini incelemektedir. Çalışma örnekleme oluşturan gelişmiş ve gelişmekte olan borsalar dünyanın beş bölgesine göre ayrılmıştır. Birincisi bölge Asya (Çin, Güney Kore, Japonya, Hindistan, Endonezya, Rusya, Suudi Arabistan ve Türkiye), İkinci bölge Avrupa (Almanya, İtalya, İngiltere, Fransa ve İspanya) kapsamaktadır. Üçüncü bölge Amerika'yı (Kanada, Amerika Birleşik Devletleri, Meksika, Brezilya ve Arjantin), dördüncü bölge Okyanusya (Avustralya), beşinci bölge ise Afrika'yı (Güney Afrika) kapsamaktadır. Çalışmada Covid-19 döneminde Çin ile Amerika Birleşik Devletleri, Arjantin ve Türkiye dışındaki tüm ülkeler arasında bulaşma etkisine dair güçlü kanıtlar elde edilmiştir. Özellikle Çin hisse senedi piyasası, Asya ve Avrupa hisse senedi piyasaları ile en yüksek bağımlılık seviyesini ve bağımlılıktaki en büyük değişkenliği sergilemektedir.

Gunay ve Can (2022), Hisse senedi piyasalarının Covid-19 salgınına ve 2008 Küresel Finansal Krize tepkisini araştırmakta ve risk maruziyetleri açısından etkilerini karşılaştırmaktadır. Araştırmada gelişmiş ekonomiler için ABD, İngiltere, İtalya ve İspanya seçilirken, gelişmekte olan pazarlardan Çin ve Türkiye seçilmiştir. Analizler, finansal çalkantının merkezinin ve piyasalar arası bağlantılarının salgının kökeninden bağımsız olduğunu ortaya koymuştur. Salgının kaynağı Çin olsa da ABD'nin Covid-19 salgını sırasında bulaşma etkileri ve volatilité yayılımları açısından küresel hisse senedi piyasalarına hakim olduğu ortaya çıkmıştır. İkinci olarak, bu çalışma gelişmiş ekonomilerin yayılma ve bulaşıcı etkiler konusunda daha fazla aktarıma sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Son olarak, hisse senedi piyasalarının küresel beklentileri hızla fiyatladığı görülmektedir. Gelişmiş ülkelerin krizlerle başa çıkma konusunda nispeten daha yetenekli olsalar da finansal piyasalarda daha büyük ölçüde şok almaya ve aktarmaya eğilimli oldukları ifade edilmektedir.

Zorgati ve Garfatta, (2021), Covid-19 salgını sırasında iki ülke grubu üzerinde bulaşmayı araştırmaktadır. İlk grup, Çin ve coğrafi olarak yakın ülkeleri, Tayvan, Hong Kong, Singapur, Hindistan, Avustralya, Endonezya, Malezya, Güney Kore, Singapur, Vietnam ve Rusya'yı içermektedir. İkinci grupta ise Çin'den coğrafi olarak uzak ülkeler Amerika Birleşik Devletleri, Brezilya, Meksika, Arjantin, İtalya, Fransa ve Almanya yer almaktadır. Araştırmanın sonuçları Covid-19 salgınının dünya çapında borsaları etkilediğini göstermiştir. Çin ile coğrafi olarak uzak ülkeler arasında mekansal bulaşma etkisinin var olduğu tespit edilmiştir. Ancak bu etki coğrafi olarak yakın ülkeler (Tayvan, Vietnam ve Hong Kong) için geçerli olmadığı bulunmuştur.

Nguyen, vd., (2021), 'in çalışmasının örneklemini dünya hisse senedi endeksi ile G7 ve BRIC ülkelerinin hisse senedi endeksleri oluşturmaktadır. Covid-19 salgını sırasında ABD ve Çin hisse senedi piyasalarının Kanada, Brezilya, Çin, Fransa, Almanya, Hindistan, İtalya, Japonya, Rusya, Birleşik Krallık, Amerika Birleşik Devletleri ve Dünya (MSCI World Index) küresel hisse senedi piyasaları üzerindeki etkisini araştırmaktadır. ABD hisse senedi piyasasından pandemi öncesi dönemde Çin, Fransa, Almanya, Japonya ve Dünya endekslerinde nedensellik bulunurken, pandemi döneminde Brezilya hariç tüm borsalarda nedensellik bulunmuştur. Bu bulgu, pandemi döneminde ABD piyasasından güçlü bir şekilde bir bulaşma etkisine işaret etmektedir. Çin örneğinde ise bulaşma etkisi sadece Fransa, Almanya ve İtalya hisse senedi piyasalarında görülmüştür.

Nguyen, vd., (2022) tarafından Küresel Finansal Kriz ve Covid-19 Pandemi Krizi sırasında ABD, Japonya ve Çin piyasalarından Asya piyasalarına finansal bulaşmayı araştırılmaktadır. Çalışmaya ABD, Japonya, Çin, Hindistan, Endonezya, Kore, Malezya, Pakistan, Filipinler, Tayvan, Tayland ve Vietnam dahil olmak üzere bazı gelişmiş ve gelişmekte olan Asya ülkeleri dahil edilmiştir. Sonuçlar, küresel finansal krizin neredeyse tüm gelişmekte olan piyasaları kötü bir şekilde etkilediğini gösterirken, Covid-19 salgın krizi döneminde bulaşmanın ABD'den sadece dört piyasaya (Çin, Japonya, Pakistan, Tayland) gerçekleştiği tespit edilmiştir. Ayrıca Asya piyasalarının Japonya ve Çin'den gelen bulaşmadan daha fazla etkilendiği belirtilmiştir.

Siddiqui, (2022), gelişmiş ekonomilerden (ABD, Birleşik Krallık ve Japonya) kaynaklanan bulaşıcı etkilerin seçilmiş gelişmekte olan piyasalara (Çin, Hindistan, Tayland, Tayvan, Mısır, Güney Afrika, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri) yayılmasını incelemektedir. İncelenen ülkeler Asya ve Afrika ve Orta Doğu olarak üç bölgeye ayrılmıştır.

Asya bölgesinde, Japonya'nın Hindistan, Çin, Tayvan ve Tayland'da bulaşma etkisine neden olmadığını göstermektedir. ABD, Hindistan ve Tayland hisse senedi piyasalarına bulaşma etkisi yaratmaktadır. İngiltere ise Hindistan, Çin, Tayvan, Tayland'da finansal bulaşıcılığa neden olmaktadır. Afrika ve Orta Doğu Bölgesinde Japonya'nın sadece Birleşik Arap Emirlikleri'nde bulaşıcı etkilere neden olduğu tespit edilmiştir. ABD sadece Mısır, Güney Afrika ve Birleşik Arap Emirlikleri'nde bulaşıcı etkilere yol açmaktadır. Bulaşma İngiltere'den ise sadece Mısır, Suudi Arabistan ve Güney Afrika'ya doğrudur. Bulgular bazı gelişmekte olan piyasaların gelişmiş piyasalardan bulaşma yaşadığını, diğerlerinin ise etkilenmediğini doğrulamaktadır.

Bello, vd., (2022), Küresel finansal kriz, Avrupa borç krizi, Brexit ve Covid-19 sırasında Afrika hisse senedi piyasalarındaki bulaşma etkilerini araştırılmaktadır. ABD, Birleşik Krallık, Yunanistan ve Çin, dört büyük krizin bulaşma kaynakları olarak seçilmiştir. Sonuçlar, küresel finansal kriz dönemi için Mısır, Fas, Tunus ve Güney Afrika'da bulaşma olduğunu göstermiştir. Avrupa borç krizi döneminde Yunanistan'dan Mısır, Fas ve Güney Afrika'da bulaşma olduğu ifade edilmektedir. Brexit döneminde Fildişi Sahili, Gana, Fas ve Zambiya önemli ölçüde etkilenirken, Covid-19 dönemi için Fildişi Sahili, Kenya ve Nijerya'da bulaşma tespit edilmiştir. Genel olarak, bireysel piyasa bazında, krizlerin Afrika piyasalarını farklı şekilde etkilediğini görülmektedir. Bulgular krizlerin bölgesel etkilerinin bu krizlerin doğasına bağlı olarak farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır.

SONUÇ

Finansal bulaşma, bir finansal kuruluş veya bir piyasada ortaya çıkan krizin hızlıca başka piyasalara yayılması ve krizin etkilerinin buralarda da görülmesidir. Finansal bulaşma piyasalar arasındaki ekonomik ve ticari bağlantılar yoluyla gerçekleşebileceği gibi piyasalarda meydana gelen güvensizlik ve panik ortamını etkisine bağlı olarak yatırımcı davranışında meydana gelen değişimlerle de oluşabilir.

- Literatür incelendiğinde gelişmiş ülkelerin bulaşıcı etkileri aktarma konusunda gelişmekte olan ülkelere göre daha fazla aktarım gücüne sahip olduğu görülmektedir.
- Yapılan çalışmalarda genellikle krizin merkezi olarak ABD ve Çin görülmüş ve bu ülkelere bulaşma etkisine odaklanılmıştır.
- Covid-19 pandemi krizinin bulaşma etkisi geçmişte yaşanan krizlerin bulaşma etkisiyle karşılaştırılmaktadır
- Bir ülkenin krizin bulaşma kaynağı olabilmesi için krizin merkezinde olması şart değildir. Piyasalar arası güçlü entegrasyon sebebiyle krizin kaynağı olan ülkeden başka ülkeler de krizin bulaşma kaynağı olabilmektedir.

Sonuç olarak finansal krizlerin ve pandemilerin küresel finansal sistem üzerinde önemli etkileri olduğunu ve finansal bulaşmanın finansal sistem için bir risk oluşturduğunu söyleyebiliriz. Yapılan çalışmalar finansal bulaşma etkisinin gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere farklı şekillerde görülebildiğini göstermektedir. Gelişmekte olan ülkeler, kriz ortamında bu ülkelerdeki yatırımcıların, yatırımlarını daha güvenli liman olarak gördükleri başka ülkelere aktarmaları vb. sermaye hareketleri nedeniyle finansal krizin etkilerini yaşayabilirler. Gelişmiş ülkeler ise daha güçlü finansal piyasalara sahip olmaları ve finansal sisteme yoğun entegrasyonları nedeniyle gelişmekte olan ülkelere nazaran finansal bulaşma

6th INTERNATIONAL CONGRESS of MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

etkisinden daha az etkilenebilirler. Gelişmiş ülkelerde yaşanan bir finansal kriz yine gelişmiş ülkelerin küresel finansal sisteme yoğun entegrasyonunun bir sonucu olarak gelişmekte olan ülkelere hızlı bir şekilde bulaşabilir.

KAYNAKÇA

Afşar, A. (2007). Finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (36), 188-198.

Akhtaruzzaman, M., Boubaker, S. ve Sensoy, A. (2021). Financial contagion during COVID-19 crisis. *Finance Research Letters*, 38, 101604.

Ali, M., Alam, N. ve Rizvi, S. A. R. (2020). Coronavirus (COVID-19) an epidemic or pandemic for financial markets. *Journal of Behavioral and Experimental Finance*, 27, 100341.

Banerjee, A. K. (2021). Futures market and the contagion effect of COVID-19 syndrome. *Finance Research Letters*, 43, 102018.

Bello, J., Guo, J. ve Newaz, M. K. (2022). Financial contagion effects of major crises in African stock markets. *International Review of Financial Analysis*, 82, 102128.

Benkraiem, R., Garfatta, R., Lakhali, F., ve Zorgati, I. (2022). Financial contagion intensity during the COVID-19 outbreak: A copula approach. *International Review of Financial Analysis*, 81, 102136.

Calvo, S. G., & Reinhart, C. (1996). Capital flows to Latin America: is there evidence of contagion effects?. *Available at SSRN 636120*.

Chatjuthamard, P., Jindahra, P., Sarajoti, P., ve Treepongkaruna, S. (2021). The effect of COVID-19 on the global stock market. *Accounting & Finance*, 61(3), 4923-4953.

Dornbusch, R., Park, Y. C. ve Claessens, S. (2000). Contagion: Understanding how it spreads. *The World Bank Research Observer*, 15(2), 177-197.

Erçel, G. (2000). Küreselleşme ve uluslararası finansal gelişmeler. *17. Asya Bankalar Birliği Genel Kurulu*.

Forbes, K. J., ve Rigobon, R. (2002). No contagion, only interdependence: measuring stock market comovements. *The journal of Finance*, 57(5), 2223-2261.

Gunay, S., ve Can, G. (2022). The source of financial contagion and spillovers: An evaluation of the covid-19 pandemic and the global financial crisis. *PloS one*, 17(1), e0261835.

He, Q., Liu, J., Wang, S., ve Yu, J. (2020). The impact of COVID-19 on stock markets. *Economic and Political Studies*, 8(3), 275-288.

Investing.com. Erişim Tarihi:10.05.2024. <https://www.investing.com/indices/world-indices>

Kaminsky, G. L., Reinhart, C. M., ve Vegh, C. A. (2003). The unholy trinity of financial contagion. *Journal of economic perspectives*, 17(4), 51-74.

Keskin, N. (2023). *Uluslararası sermaye hareketleri ve makroekonomik etkileri*. Ergun E.(Ed.), İstanbul: Efe Akademi Yayınları.

Le, T. P. T. D., ve Tran, H. L. M. (2021). The contagion effect from US stock market to the Vietnamese and the Philippine stock markets: The evidence of DCC-GARCH model. *The Journal of Asian Finance, Economics and Business (JAFEB)*, 8(2), 759-770.

6TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

Lee, W. Y., Jiang, C. X., ve Indro, D. C. (2002). Stock market volatility, excess returns, and the role of investor sentiment. *Journal of banking & Finance*, 26(12), 2277-2299.

Madura J, (2013), *Uluslararası Finansal Yönetim-II International Financial Management*, (H. Doğukanlı,10. Basımdan çeviri 2.baskı) Ankara: Nobel Yayıncılık.

Nguyen, D. T., Phan, D. H. B. ve Ming, T. C. (2021). An assessment of how COVID-19 changed the global equity market. *Economic Analysis and Policy*, 69, 480-491.

Nguyen, T. N., Phan, T. K. H. ve Nguyen, T. L. (2022). Financial contagion during global financial crisis and COVID-19 pandemic: The evidence from DCC–GARCH model. *Cogent Economics & Finance*, 10(1), 2051824.

Nica, L, Georgescu L, Delcea C., ve Chiriță N. (2023). Toward sustainable development: assessing the effects of financial contagion on human well-being in romania. *Risks* 11: 204. <https://doi.org/10.3390/risks111102>

Okuyan, H. A., ve Deniz, D. (2017). Portföy yönetiminde uluslararası çeşitlendirme üzerine uygulamalı bir çalışma. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 35(2), 71-93.

Özdemir, B. K., (2013), *Finansal Küreselleşme ve Krizler*. (1.Baskı), Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Pericoli, M., ve Sbracia, M. (2003). A primer on financial contagion. *Journal of Economic Surveys*, 17(4), 571-608.

Seth, N. ve Panda, L. (2018). Financial contagion: Review of empirical literature. *Qualitative Research in Financial Markets*, 10(1), 15-70.

Sghaier, N., Kouki, M. ve Messaoud, S. B. (2023). Further evidence of contagion effect between the Chinese and the G20 stock markets during the COVID-19 pandemic: A time-varying copula approach. *Cogent Economics & Finance*, 11(1), 2210363.

Sharif, A., Aloui, C. ve Yarovaya, L. (2020). COVID-19 pandemic, oil prices, stock market, geopolitical risk and policy uncertainty nexus in the US economy: Fresh evidence from the wavelet-based approach. *International review of financial analysis*, 70, 101496.

Siddiqui, T. A., Khan, M. F., Naushad, M. ve Syed, A. M. (2022). Cross market correlations and financial contagion from developed to emerging economies: A Case of COVID-19 pandemic. *Economies*, 10(6), 147.

Teker, S. ve Özer, B. (2012). Sermaye Piyasaları Yapısal Karşılaştırması: Gelişmiş, Gelişmekte Olan Ülkeler ve Türkiye. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (55), 1-10.

Turan, Z. (2011). Finansal piyasalar ve küreselleşme. *Mevzuat Dergisi*, 14(162), 1-11.

Uçar, H.İ. ve Alsu, E. (2022). Borsa İstanbul ile Gelişmiş Avrupa Hisse Senedi Piyasaları Arasındaki Uzun Dönem İlişkisi. *Kapanaltı Muhasebe Finans Ekonomi Dergisi*, (2), 37-53

WHO (2023), *Coronavirus disease (COVID-19)*. Erişim tarihi:10.05.2024 <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/question-and-answers-hub/q-a-detail/coronavirus-disease-COVID-19> .

6th INTERNATIONAL CONGRESS of MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

Yuan, Y., Wang, H., ve Jin, X. (2022). Pandemic-driven financial contagion and investor behavior: Evidence from the COVID-19. *International Review of Financial Analysis*, 83, 102315.

Zorgati, I. ve Garfatta, R. (2021). Spatial financial contagion during the COVID-19 outbreak: Local correlation approach. *The Journal of Economic Asymmetries*, 24, e00223.

6TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

Endüstriyel Metal Fiyatları Arasındaki Uzun Dönemli İlişki Long-Term Relationship Between Industrial Metal Prices

Murat KAYA¹
Hidayet GÜNEŞ²

Özet

Endüstriyel metaller birçok sektörde ara mamul olarak kullanılmaktadır. Fiyat değişiklikleri imalat sanayi, inşaat gibi sektörleri doğrudan etkilemekte ve ülke ekonomileri açısından takip edilen varlık grubu olmalarını sağlamaktadır. Ekonomik aktivitenin yoğunlaşmaya başladığı dönemlerde arz ve talebe göre fiyat hareketleri daha belirgin ve sert olabilmektedir. Arz tarafından çoğu doğal kaynak gibi sınırsız olmamaları fiyatları üzerinde etkili olmaktadır. Ekonomik faaliyetlerde kullanılmasının yanında son yıllarda yatırımcıların da dikkatini çeken emtia gruplarından biri olmuştur. Tasarruflarını değerlendirmek isteyen bireyler geleneksel yatırım araçları ile birlikte endüstriyel metallere de ilgi duymaya başlamışlardır. Yatırımcılar giderek artan bir şekilde portföylerini geleneksel finansal varlıkların ötesinde çeşitlendirmek istemekte ve endüstriyel metaller gibi alternatiflere yönelmektedir. Yatırımcılar çok çeşitli ekonomik faaliyetlerde kullanılan endüstriyel metallerin aşırı fiyat dalgalanması yaşama olasılığının diğer varlık sınıflarına göre daha az olduğuna inanmaktadırlar. Bu durum, yatırımcılara riske karşı potansiyel bir korunma ve portföy getirilerini optimize etme fırsatı sağlamaktadır.

Bu çalışma endüstriyel metallerin kendi aralarındaki uzun dönemli ilişkisini belirlemek amacıyla yapılmıştır. Endüstriyel metal olarak Çinko, Nikel, Alüminyum ve Bakır değişkenleri alınmıştır. 16 Haziran 2014 ile 6 Mart 2024 tarihleri arasındaki günlük veriler kullanılarak ARDL modeli ile analizler gerçekleştirilmiştir. Bağımlı değişken olarak Çinko alınmış, diğerleri ise bağımsız değişken olarak tanımlanmıştır. Analiz sonucunda değişkenlerin uzun dönemli birlikte hareket ettikleri belirlenmiştir. Yatırımcıların portföy oluşturma aşamasında çıkan sonucu dikkate alarak portföy çeşitlendirmesi yapmalarının kendileri için faydalı olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Endüstriyel Metal, ARDL, Portföy Çeşitlendirmesi.

¹ Doç. Dr., Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Finans ve Bankacılık, Orcid: 0000-0002-5988-0773

² Doç. Dr., Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Finans ve Bankacılık, Orcid: 0000-0002-9826-9862

Giriş

Finansal piyasalarda 21. yüzyılın başlarında ortaya çıkan finansal krizler, yüksek volatilité ve bulaşıcılık etkisi ile uluslararası finansal sistemi etkilemiştir. Bu nedenle yatırımcılar özellikle menkul kıymet piyasalarında artan riske karşılık alternatif yatırım araçları aramışlar ve portföy risklerini minimize etmeye çalışmışlardır. Bu süreçte kıymetli metaller alternatif bir yatırım ve risk çeşitlendirme aracı olarak portföylere dahil olmaya başlamıştır. Menkul kıymet borsalarında yaşanan istikrarsızlık dönemlerinde kıymetli metaller yatırımcılar açısından güvenilir bir liman olarak değerlendirilmiştir (Şensoy, 2013: 504). Kıymetli metaller kavramı, nadir bulunan ve dolayısıyla ekonomik değeri yüksek olan metalleri sınıflandırmak için kullanılmaktadır. Yatırımcılar için en popüler kıymetli metaller; altın, gümüş ve platin ile endüstriyel işlemlerde de yer alan belirli alaşımlar, elektronik ve kimyasalların uygulanmasında kullanılan iridyum ve paladyumdur. Altın en popüler kıymetli metal olup binlerce yıldır hem sanayide hem de finans alanında talep görmektedir. Yatırımcıların ilgisini çeken bir diğer kıymetli metal ise gümüştür. Gümüş, endüstriyel üretimde özellikle güneş paneli, telefon, bilgisayar ve bazı ürünlerin üretim sürecinde kullanılmaktadır (Bogdan vd. 2019: 21-22).

Kıymetli metaller aynı zamanda uluslararası ölçekte, ülkelerin siyasi, ekonomik ve sosyal güçlerini arttıran önemli rezervlerdir. Kıymetli metallerin ekonomik yapıda üstlendiği farklı fonksiyonlar bulunmaktadır. Öncelikle ülkelerin kıymetli metal rezervleri, o ülkelerin uluslararası piyasalardaki rekabet güçlerinin kanıtları arasında yer almaktadır. İkinci olarak kıymetli metallerin çıkarılması, işlenmesi, dolaşımı, tüketilmesi ve depolanması devlet kurumları, endüstriyel işletmeler, özel şirketler ve bireyler olmak üzere farklı ekonomik ve sosyal birimleri ilgilendirmekte olup bu birimlerin hepsinin kıymetli metallerden elde edebileceği farklı kazançlar bulunmaktadır. Ayrıca kıymetli metaller, hem üretim sürecinde bir girdi olarak kullanılmakta hem de yatırım aracı olarak da değerlendirilmektedir (Ksenzhuik, 2018: 10).

Kıymetli metallerin sanayideki rolü ele alındığında, kıymetli metaller endüstrisi, esas olarak bu metallerin yüksek fiyatları ve özel nitelikleri nedeniyle diğer metal ve minerallerin çoğundan önemli ölçüde farklılık göstermektedir. Kıymetli metaller, korozyon direnci, yüksek iletkenlik ve katalitik yetenekler gibi benzersiz ve son derece değerli özelliklere sahip olup yüksek teknoloji uygulamalarında ve cihazlarda giderek daha fazla kullanılmaktadır. Kıymetli metaller endüstrisi günümüzde birçok zorlukla karşı karşıyadır. Artan talebin yanı sıra azalan kaliteler, artan fiyatlar ve üretim maliyetleri, zararlı yan ürünler, kamuoyu algısı, yasa dışı madencilik ve sürdürülebilirlik ile ilgili endişeler bunlar arasında değerlendirilebilir (Mooiman vd., 2016: 361).

Kıymetli metaller yatırım aracı olarak finansal piyasalar açısından da önemli fonksiyonlar üstlenmektedirler. Kıymetli metallerin özellikle enflasyon karşısında güvenilir yatırım araçları olarak kabul görmesi, finansal piyasalarda artan belirsizlikler nedeni ile yatırım yapılabilir varlık arayışlarında kıymetli metallerin önemini daha da arttırmaktadır (Tweneboah ve Alagidede, 2018: 427). Günümüzde yatırımcılar, son derece değişken piyasa koşullarında değerli metalleri riskten korunma aracı olarak değerlendirmektedirler (Low vd., 2016: 1). Kıymetli metaller birçok farklı finansal varlık ile düşük korelasyona sahip olmaları nedeni ile yatırım portföylerinin risk-getiri parametrelerini değiştirebilecek bir varlık sınıfı olarak değerlendirilmektedir. Kıymetli metallerin fiyatları, klasik arz ve talep dengesine bağlı olmakla birlikte, jeopolitik ve siyasi faktörlere ayrıca ülkelerdeki enflasyon beklentilerine göre de

şekillenmektedir. Kıymetli metallerin günlük işlem hacimleri, döviz, hisse senedi, sabit getirili menkul kıymet piyasaları ve bunların türev araçları ile karşılaştırıldığında, nispeten daha düşüktür (Darst, 2013: 1-2).

Finansal piyasalarda kıymetli metaller dışında işlem gören endüstriyel metaller de bulunmaktadır. Bu metallerden başlıcaları alüminyum, bakır, çinko ve nikelidir. Endüstriyel metaller arasında yer alan alüminyum ve bakır farklı sektörlerde geniş bir kullanım alanına sahiptir. Alüminyumun, hafiflik, aşınmaya karşı dayanıklılık, şekil verilebilirlik ve iletkenlik özellikleri sayesinde ulaştırma, ambalaj, inşaat, makine, elektrik ve elektronik ile beyaz eşya sektörlerinde kullanımını yaygınlaştırmaktadır. Bakırın ise tel ve levhaya dönüştürülebilmesi ve yüksek iletkenlik özelliği, makine, teçhizat, araç-gereç yapımında, inşaat sektöründe ve alt yapı yatırımlarında kullanılmasını sağlamaktadır (Evcı ve Kandır, 2015: 158). Diğer endüstriyel metal olan nikel ise genellikle diğer metaller ile alaşımı yapılarak kullanılmakta olup özellikle inşaat, altyapı, kimya, gıda, enerji ve su arıtma gibi birçok alanda kullanılmaktadır (Türkiye Maden Mühendisleri Odası, 2012: 14-15). Çinko ise günümüzde bakır ve alüminyumdan sonra en yaygın kullanılan endüstriyel metaller arasında bulunmakta olup kolay alaşım yapılabilmesi özelliği kullanım alanlarını yaygınlaştırmaktadır. Çinko korozyonun önlenmesi amacıyla çelik vb. metallerin galvanize edilmesinde, alaşım yapılmasında, sanayide ve pil üretiminde kullanılmaktadır (Çelebi ve Gezgin Öztürk, 2020: 75-76). Endüstriyel metallerin ülkemizdeki ve dünyadaki toplam rezervleri incelendiğinde 2022 yılı itibariyle; bakırın dünyadaki toplam rezervi 890 milyon ton olup ülkemizdeki bakır cevheri üretimi 5,2 milyon ton, çinkonun dünyadaki toplam rezervi 250 milyon ton olup ülkemizdeki çinko üretimi 425 bin ton, nikelin dünyadaki toplam rezervi 100 milyon ton olup ülkemizdeki nikel üretimi ise yaklaşık 1,3 milyon tondur (Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı).

Endüstriyel metaller de başlıca kıymetli metaller olarak nitelendirilen altın, gümüş, platin ve paladyum gibi hem sanayide girdi olarak hem de finansal piyasalarda yatırım aracı olarak işlem görmektedir. Tasarruflarını değerlendirmek isteyen bireyler bilindik yatırım araçları ile birlikte endüstriyel metallere de ilgi duymaya başlamışlardır. Yatırımcılar, varlık seçiminde çok talep edilen finansal varlıkların yanında, portföy çeşitlendirme amacıyla alternatif varlıklara yönelmekte ve bu bağlamda ekonomik faaliyetlerde kullanılması dolayısıyla, fiyat davranışlarında aşırı oynaklık olma ihtimalinin düşük olduğunu düşündükleri endüstriyel metalleri portföylerine eklemeye başlamışlardır.

Bu çalışmada endüstriyel metallerin kendi aralarındaki uzun dönemli ilişkilerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaca yönelik gerçekleştirilen ARDL Sınır Testi analizlerinde, endüstriyel metal olarak Çinko, Nikel, Alüminyum ve Bakıra ait 16 Haziran 2014 ile 6 Mart 2024 tarihleri arasındaki günlük veriler kullanılmıştır. Finans literatüründeki kıymetli metallere ilişkin araştırmaların özellikle altın, gümüş, platin ve paladyumu incelemeleri nedeniyle bu çalışmada farklılaşma amacıyla, Çinko, Bakır, Alüminyum ve Nikel değişken olarak kullanılmıştır.

Literatür Taraması

Kıymetli metallerin finansal piyasalar açısından öneminin artması, akademik çalışmalara da yansımıştır. Ulusal ve uluslararası literatürde özellikle altın, gümüş, platin ve paladyumu konu edinen çalışma sayısı daha fazla olmakla birlikte, çinko, bakır, alüminyum ve nikel gibi endüstriyel metallerin değişken olarak kullanıldığı çalışmalar da mevcuttur. Aşağıda kıymetli

ve endüstriyel metallere ilişkin yapılan çalışmalardan bazılarına ilişkin özet bilgilere yer verilmiştir.

Şensoy (2013), altın, gümüş, platin ve paladyum getirilerindeki volatilité değişimlerini analiz ettiği çalışmasında, 02/01/1999 ile 15/04/2013 tarihleri arasına ilişkin verileri kullanmıştır. Analiz bulguları; kıymetli metallerin analiz edilen dönem içerisinde yüksek bir korelasyona sahip olduğunu ve altının volatilité yayıcı etkisinin olduğunu göstermiştir.

Özgül ve Kök (2014), Londra Metal Borsasındaki metallerin fiyat hareketlerini ve Borsanın volatilité yapısını analiz etmek amacıyla gerçekleştirdikleri çalışmalarında, 1995 ile 2013 yılları arasına ait verileri kullanmışlardır. Analiz bulgularına göre, incelenen dönemler arasında en yüksek volatilitéye sahip metallerin nikel ve kurşun, en düşük volatilitéye sahip metalin ise alüminyum olduğu belirlenmiştir.

Assenmacher ve Czudaj (2014), Londra Metal Borsası ve Dow Jones Emtia Endeksi verilerini kullanarak metal fiyatlarındaki spekülâtif balonları araştırdıkları çalışmalarında, endüstriyel metal fiyatlarındaki spekülâtif balonların varlığını tespit etmişlerdir. Bakır ve nikel fiyatlarında 2006 ve 2008 yıllarında spekülâtif bir balonun varlığı belirlenirken, çinko fiyatlarında bir balonun varlığına ilişkin kanıtların zayıf olduğu ayrıca alüminyum fiyatlarında spekülâtif bir balonun olmadığı tespit edilmiştir.

Rossen (2015), çeşitli metallerin son yüz yıldaki 20 aylık fiyat serilerini analiz ettiği çalışmasında, metal fiyatlarının benzer bir trend takip etmediğini, kıymetli metal fiyatlarında kısmen benzerlik olsa dahi, kıymetli metal dışındaki metallerde farklı fiyat seyirlerinin olduğunu belirlemiştir.

Batten vd. (2017), altın, gümüş, platin ve paladyum arasındaki volatilité ilişkisini araştırdıkları çalışmalarında 2000 Mayıs ile 2015 Nisan dönemleri arasına ait verileri kullanmışlardır. Analiz bulgularına göre; kıymetli metallere ilişkin işlem sayısı zaman içerisinde sürekli artmakla birlikte, alım-satım fiyat farkının ise azaldığı ayrıca getiri, oynaklık ve hacimlerde dönemsel farklılıkların olduğu belirlenmiştir.

Kırkulak vd. (2017), Rusya'da işlem gören altın, gümüş, platin ve paladyum fiyatlarındaki volatilitéyi araştırdıkları çalışmalarında 2000-2014 yılları arasına ait verileri kullanmışlardır. Analiz bulgularına göre; kıymetli metallerin birbirleriyle aralarında yüksek bir korelasyon olduğu ve gümüşün diğer metallere ile korelasyonunun düşük olduğu için iyi bir çeşitlendirme aracı olabileceği belirlenmiştir.

Gazel (2017), BIST Sınai Endeksi ile bakır, alüminyum, nikel ve kurşun fiyatları arasındaki nedensellik ilişkisini araştırdığı çalışmasında, 2004 Ağustos ile 2016 Ağustos dönemleri arasına ait verileri kullanmıştır. Toda-Yamamoto Nedensellik Testi bulgularına göre; metallere arasında sadece bakır ve alüminyumdan BIST Sınai Endeksine doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğu belirlenmiştir.

Koy vd. (2017), kıymetli metal piyasalarındaki doğrusal olmayan yapıları analiz ettikleri çalışmalarında 02/01/2002 ile 28/03/2016 tarihleri arasına ait verileri kullanmışlardır. Analiz bulgularına göre, uluslararası kıymetli metal piyasalarında daralma, ılımlı büyüme ve genişleme yönlü farklı yapısal rejimlerin olduğu belirlenmiştir.

Gazel (2018), kıymetli metallere ve makro ekonomik değişkenler arasındaki eşbütünlük ilişkisini araştırdığı çalışmasında, 1999 Mart ile 2016 Ekim dönemleri arasına ait verileri

kullanmıştır. Fourier Eşbütünleşme Testi bulgularına göre, kıymetli metaller ve makro ekonomik değişkenler arasında uzun dönem eşbütünleşme ilişkisi tespit edilmiştir.

Moralı ve Uyar (2018), altın, gümüş, platin ve paladyumdan oluşan kıymetli metaller piyasasındaki fraktal yapıyı analiz ettikleri çalışmalarında, kıymetli metal piyasalarının fraktal yapıya sahip olabileceği ve analize dahil edilen kıymetli metallerin yatırım süresi uzadıkça, getirilerinin geçmiş değerleri ile daha yüksek oranda bağlılık gösterdiği belirlenmiştir.

Bhatia vd. (2018), altın, gümüş, platin ve paladyum arasındaki, ortalama ve varyansta nedensellik ilişkilerini araştırdıkları çalışmalarında 2000 Nisan ile 2016 Temmuz dönemi arasına ait günlük verileri kullanmışlardır. Analiz bulguları, kıymetli metaller arasında ortalama ve varyansta çift yönlü nedensellik ilişkileri olduğunu göstermektedir.

Çelik vd. (2019), kıymetli metal fiyatlarında fiyat balonu varlığını araştırdıkları çalışmalarında 01/01/2010 ile 19/02/2019 tarihleri arasına ait verileri kullanmışlardır. RtADF, SADF, GSADF modeli bulgularına göre; paladyum dışında analize dahil edilen altın, gümüş ve platinde fiyat balonlarının varlığı tespit edilmiştir.

Açacak vd. (2020), 9 farklı kıymetli metal arasındaki nedensellik ilişkilerini analiz ettikleri çalışmalarında 08/09/2009 ile 12/02/2019 tarihleri arasına ait verileri kullanmışlardır. Hatemi-J Asimetrik Nedensellik Testi bulgularına göre, altın ve gümüş arasında bir ilişki bulunamamış olup analize dahil edilen kıymetli metaller arasında farklı nedensellik ilişkileri belirlenmiştir.

Kocabıyık ve Tunçel (2020), kıymetli metaller arasındaki nedensellik ilişkisini araştırdıkları çalışmalarında 10/01/2014 ile 02/01/2020 tarihleri arası verileri kullanmışlardır. Toda-Yamamoto Nedensellik Testi bulgularına göre; altından gümüş, platin ve paladyuma yönelik tek taraflı nedensellik ilişkisi olduğu belirlenmiştir.

Adewuyi vd. (2020), dört değerli metal (altın, paladyum, platin ve gümüş) ve yedi endüstriyel metalin (alüminyum, bakır, kurşun, nikel, çelik, kalay ve çinko) fiyatlarının durağanlık özelliklerini araştırdıkları çalışmalarında 1960-2017 yılları arasına ait verileri kullanmışlardır. Birim kök testlerinden elde edilen bulgulara göre, on bir metalden yedisinin fiyatları kullanılan geleneksel birim kök testlerinin çoğunun sonuçlarına göre durağan olup yapısal kırılmanın gerçekleştiği beş birim kök testinden en az üçünün sonuçlarına göre ise tüm metal fiyatlarının durağan olduğu belirlenmiştir.

Kwas vd. (2021), alüminyum, bakır, nikel ve çinkodan oluşan endüstriyel metal fiyatlarının dinamiklerini açıklamada faktör modellerinin uygunluğunu araştırdıkları çalışmalarında 1980 ile 2019 yılları arasına ait aylık verileri kullanmışlardır. Analiz bulguları, dört metalden üçü için (alüminyum, nikel ve çinko) VAR modellerinin nispeten daha iyi tahminler sağladığını göstermektedir.

Özgür vd. (2021), altın, platin, paladyum, rodyum, gümüş, alüminyum, bakır, kurşun, nikel, çelik ve kalay fiyatlarındaki balonları araştırmak amacıyla yaptıkları çalışmalarında 1980 – 2019 yılları arasına ait aylık verileri kullanmışlardır. Analiz bulguları, kıymetli metal fiyatlarındaki spekülasyon balonları tahmin etmede finansal faktörlerin daha kritik olduğunu ve politika faizi ile üretim endeksinin tahmin için önemli değişkenler olduğunu göstermektedir.

Eyüpoğlu ve Kızıltoprak (2022), metal emtia piyasalarının etkinliğini araştırdıkları çalışmalarında 04/01/2010 ile 31/12/2021 tarihleri arasına ait verileri kullanmışlardır. Analiz

bulgularına göre; altın, platin ve paladyum piyasaları zayıf formda etkin olmakla birlikte gümüş piyasalarının ise etkin olmadığı belirlenmiştir.

Özdemir Höl ve Gülcan (2022), kıymetli metaller arasındaki nedensellik ilişkilerini analiz ettikleri çalışmalarında altın, bakır, gümüş, paladyum ve platin için 02.01.2015 ile 14.05.2021 tarihleri arasında ait günlük verileri kullanmışlardır. Hacker ve Hatemi-J Bootstrap Nedensellik Testi ve Hatemi-J Asimetrik Nedensellik Testi bulguları; değişkenler arasında farklı nedensellik ilişkilerinin varlığını, altının gümüş ile ilişkisinin sınırlı olduğunu, platin ve paladyumla nedensellik ilişkisinin ise olmadığını göstermiştir.

Medetoğlu ve Doğru (2022), çalışmalarında altın, gümüş, platin ve paladyum arasındaki nedensellik ilişkilerini Toda-Yamamoto Nedensellik Testi ile incelemişlerdir. 01/01/2005 ile 30/09/2021 tarihleri arasında ait verilerin kullanıldığı analizlerde, kıymetli metaller arasında farklı nedensellik ilişkilerinin varlığına ulaşılmıştır.

Mirgen ve Emir (2022), Covid-19 döneminde altın, gümüş, platin, paladyum, buğday, pamuk, mısır, kakao, bakır, çinko, nikel, alüminyum, ham petrol ve doğal gaz vadeli sözleşmelerinde fiyat balonlarını araştırdıkları çalışmalarında; altına ilişkin 6 dönemde, platin ve paladyuma ilişkin dokuz dönemde fiyat balonu belirlenmiş olup diğer kıymetli metaller için fiyat balonu tespit edilememiştir.

Tunçel vd. (2023), altın, gümüş, platin ve paladyumdan oluşan portföylerdeki kıymetli metallerin çeşitlendirme niteliklerini analiz ettikleri çalışmalarında 01/02/2010 ile 01/05/2023 tarihleri arasında ait verileri kullanmışlardır. Fourier Bootstrap ARDL Sınır Testi ve Fourier Bootstrap ADL Testi bulguları, kıymetli metallerin uzun dönemde eşbütünleşme ilişkisi taşımadıklarını göstermiştir.

Dumlupınar ve Kocabıyık (2023), kıymetli metaller arasındaki nedensellik ilişkilerini ve kıymetli metaller ile farklı makro ekonomik değişkenler arasındaki ilişkiyi araştırdıkları çalışmalarında 09/07/2012 ile 15/09/2020 tarihleri arasında ait verileri kullanmışlardır. Toda-Yamamoto Nedensellik Testi bulguları; altından, gümüş, platin ve paladyuma yönelik nedensellik ilişkisi olduğunu göstermektedir.

Veri Seti ve Ekonometrik Metodoloji

Bu çalışma endüstriyel metallerin kendi aralarındaki uzun dönemli ilişkisini belirlemek amacıyla yapılmıştır. Endüstriyel metal olarak Çinko, Nikel, Alüminyum ve Bakır değişkenleri analize dahil edilmiştir. 16 Haziran 2014 ile 6 Mart 2024 tarihleri arasındaki günlük veriler kullanılarak ARDL (Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif) sınır testi ile analizler gerçekleştirilmiştir. Bağımlı değişken olarak Çinko alınmış, diğerleri ise bağımsız değişken olarak tanımlanmıştır.

Çalışmada kullanılan ARDL modeli Pesaran vd. (2001) geliştirilmiş ve zaman serileri arasındaki eşbütünleşme ilişkilerinde kullanılan diğer yöntemlere göre bazı avantajları söz konusudur. Analize dahil edilen değişkenlerin durağanlık düzey seviyelerine bakılmaksızın kullanılabilmesi en önemli avantajlarından biri olarak görülmektedir. Ancak değişkenler üzerinde birim kök testi analizi yapmak gerekmektedir. Bu modelde değişkenlerden hiçbirinin I (2) olmaması gerekliliği bulunmaktadır. Eğer böyle bir durum var ise bu analiz uygulanamamaktadır (Ateş vd., 2023: 356). Diğer avantajı ise küçük ve sınırlı sayıda olan örnekleme ile de kullanılabilmesidir. Az sayıda veri ile diğer eşbütünleşme analizlerinin

yapılması durumunda sonuçlarda hata olma payı daha yüksek olmaktadır. Ancak ARDL modelinde bu durum ortadan kaldırılmakta ve ortaya çıkan sonuçlar daha tutarlı ve güvenilir olmaktadır (Turgut vd., 2021: 152; Altıngöz Zarplı, 2023: 270). Ayrıca modelde kısıtsız hata düzeltme modeli kullanıldığı için diğer yöntemlere göre daha iyi performans sergilediği öngörülmektedir (Ateş vd., 2023: 356; Aksoy vd., 2023: 121).

ARDL sınır testi için birim kök testi analizi ile işlem başlamakta ve ardından değişkenlere ait uygun gecikme uzunluklarının tespit edilmesi ile model çalıştırılmaya başlanmaktadır. Değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin varlığının belirlenebilmesinde hesaplanan F test istatistik değeri kullanılmaktadır. Hesaplanan değer ile I (0) ve I (1) olarak belirlenen alt ve üst sınır değerleri karşılaştırılır. Eğer hesaplanan F test değeri üst sınır değerinin üzerinde ise analiz edilen değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğu belirlenmiştir. Eğer hesaplanan F test değeri alt sınır değerinin altında ise değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin olmadığı; alt ve üst değer arasında ise belirsizlik durumunun söz konusu olduğu sonucuna ulaşılır (Yeşiladağ, 2021: 138).

Bulgular

Çalışmada analiz aşamaları aşağıda verilen birim kök testi ile başlamaktadır. Endüstriyel metallere ait Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) birim kök testi sonuçları Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1. Endüstriyel Metal Fiyat Serilerine ait Birim Kök Testi Sonuçları

		Çinko	Alüminyum	Bakır	Nikel
Düzye	t değeri	-2.097393	-2.255027	-2.416665	-3.423787
	p değeri	0.5465	0.4581	0.3706	0.0484**
1. Farkı Alınmış	t değeri	-48.91631	-47.37192	-50.49934	-26.05580
	p değeri	0.0000*	0.0000*	0.0000*	0.0000*

* ve ** sırasıyla %1 ve %5 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir.

Birim kök testi sonuçlarına göre, değişkenlere ait ham fiyat serilerinde Nikel metalinin düzeyde %5 anlamlılık düzeyinde durağan olduğu diğer metallere ise 1. farkı alınmış halleriyle durağan oldukları belirlenmiştir. ARDL sınır testinde analize dahil edilen değişkenlerin I (2) olmaması gerektiği için birim kök testi analizi gerçekleştirilmiştir.

Endüstriyel metallere ilişkin tanımlayıcı istatistik bilgileri tablosu aşağıda yer almaktadır.

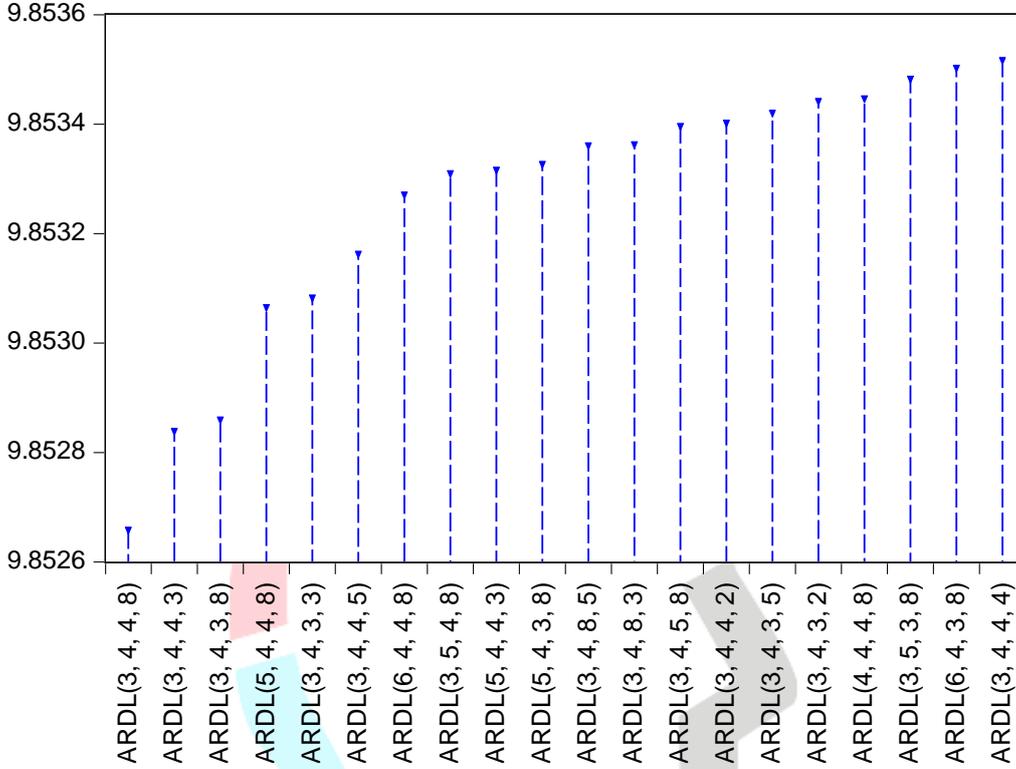
Tablo 2. Endüstriyel Metal Fiyat Serilerine ait Tanımlayıcı İstatistik Bilgiler

	Çinko	Alüminyum	Bakır	Nikel
Ortalama	2608.829	2044.350	6899.766	15567.16
Maximum	4498.500	3849.000	10674.00	81051.50
Minimum	1460.500	1435.750	4330.500	7590.000
Standart Sapma	530.3038	400.2667	1552.077	5615.532
Çarpıklık	0.409497	1.146580	0.497257	1.791122
Basıklık	3.174613	4.708365	2.205341	12.39080
Jarque-Bera	71.76030	836.7895	165.8353	10337.67
Olasılık	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
Veri Sayısı	2456	2456	2456	2456

Tablo 2’de değişkenlere ait tanımlayıcı istatistik bilgileri söz konusudur. Ham fiyat serisi üzerinden analizler gerçekleştirildiği için değerler arasında farklılıkların olması muhtemeldir. En yüksek ortalama değere Nikel metali sahipken en düşüğüne Alüminyum metali sahiptir. Serilerin sağa çarpık yapıda ve kalın kuyruk özelliği sergiledikleri çarpıklık ve basıklık değerlerinden anlaşılmaktadır. Jarque-Bera değerlerinin yüksek olması serilerin normal dağılım sergilemediğini ifade etmektedir.

ARDL sınır testi yapılmadan önce gerekli görülen bazı aşamalar mevcuttur. Değişkenlere ait uygun gecikme uzunluğunun tespit edilmesi bunlardan birisidir. Uygun gecikme uzunluğu doğru tespit edilemezse yapılan analiz sonuçları tutarlı ve doğru sonuç vermeyebilmektedir.

Akaike Information Criteria (top 20 models)

Şekil 1. ARDL Modeli için Gecikme Uzunluğu Tespiti

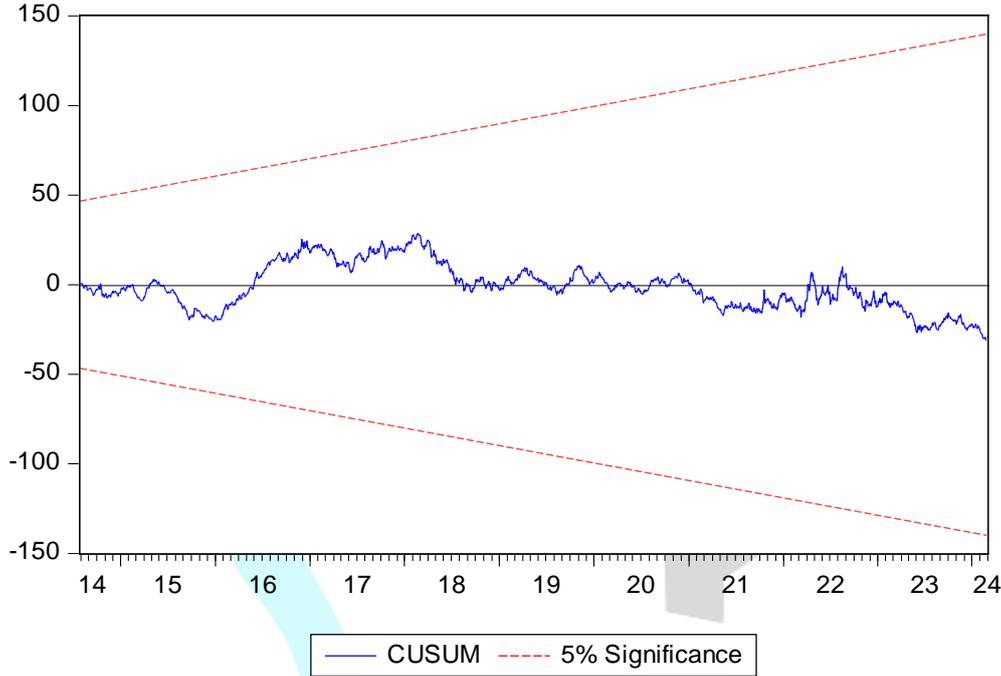
Akaike bilgi kriterine göre oluşturulan ARDL modeline uygun 20 modelin sonuçları Şekil 1’de yer alan grafikte gösterilmiştir. 8 gecikme uzunluğu üzerinden yapılan analizler sonucunda en uygun gecikme uzunluklarının 3, 4, 4, 8 olduğu belirlenmiştir. Bu sonuç çinko için 3, alüminyum için 4, bakır için 4 ve nikel için 8 gecikmeli dönemin endüstriyel metaller arasındaki ilişkiyi açıklamada en uygun model olduğunu ifade etmektedir. Tespit edilen değerler üzerinden ARDL sınır testi değişkenlere uygulanmış ve sonucu Tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo 3. Endüstriyel Metal Fiyat Serilerine ait ARDL F Sınır Testi Sonuç Tablosu

F Sınır Testi		F Sınır Testi Kritik Değerleri					
		%10 Anlamlılık Düzeyi İçin		%5 Anlamlılık Düzeyi İçin		%1 Anlamlılık Düzeyi İçin	
		I (0)	I (1)	I (0)	I (1)	I (0)	I (1)
F İstatistik Değeri	4.366190	2.37	3.2	2.79	3.67	3.65	4.66

ARDL sınır testi için Pesaran vd. (2001) tarafından yapılan çalışmada alt (I(0)) ve üst (I(1)) sınır değerlerin olması gerektiği belirlenmiştir. Değişkenler üzerinden yapılan analiz sonucunda çıkan değer ise F istatistik değeri olarak tabloda yer almaktadır. Bu değer belirlenmiş olan alt ve üst sınıra göre hangi noktada ise farklı anlamlar ifade etmektedir. Eğer üst sınırın üzerinde bir değer ise değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Alt ve üst sınır arasında bir değer almış ise belirsizlik olduğunu alt sınırın altında

bir değer aldıysa değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olmadığını ifade etmektedir. %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyleri için farklı farklı alt ve üst sınır değerleri söz konusudur. %5 anlamlılık düzeyi çoğu çalışmada dikkate alındığı için bu çalışmada da bu anlamlılık düzeyi üzerinden yorumlama yapılmıştır. Dolayısıyla belirlenen F istatistik değeri 4,37 %5 anlamlılık düzeyindeki üst sınır olan 3,67 değerinden yüksek olduğu için değişkenler arasında uzun dönemli ilişki olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

Şekil 2. ARDL Modeline ait CUSUM Testi Grafiği

CUSUM testi grafiği Şekil 2’de gösterilmiştir. Bu test sonucunda herhangi bir sorun tespit edilmezse istikrar koşulunun sağlandığı ve değişkenler arasında olası uzun dönemli ilişkiyi belirlemede oluşturulan model anlamında bir yanlışlığın olmadığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Grafikte bulunan kırmızı kesikli çizgi %95 güven aralığını belirtmektedir. 0 değeri etrafında dolanan mavi çizgi ise kurulan modelin tahmin parametrelerini göstermektedir. Tahmin parametreleri kırmızı kesikli çizgilerin içerisinde yer alıyorsa modelin istikrar koşulunu sağladığı tespit edilmiş olmaktadır. Bu durum da sağlandıktan sonra değişkenler arasında belirlenen uzun dönemli ilişkinin hangi değişkenler arasında olduğunu belirlemek için uzun dönem ilişki katsayı sonuçlarına bakmak gerekmektedir. Aşağıdaki Tablo 4’te bu sonuçlara yer verilmiştir.

Tablo 4. Endüstriyel Metal Fiyat Serilerine ait ARDL Uzun Dönem İlişki Katsayıları

	Katsayı	Standart Hata	t İstatistik Değeri	Olasılık
Alüminyum	2.421997	0.592698	4.086394	0.0000*
Bakır	-0.258622	0.147180	-1.757175	0.0790***
Nikel	-0.025342	0.025921	-0.977673	0.3283

* ve *** sırasıyla %1 ve %10 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir.

Çalışmada 4 adet endüstriyel metal bulunurken tabloda 3 adet yer almaktadır. Bunun sebebi bağımlı değişken olan çinkonun yer almamasıdır. Çünkü diğer metallerin onun

üzerindeki etkisini gösteren bir durum söz konusudur. Tabloda yer alan sonuçlara göre çinko ile nikel metali arasında uzun dönemli bir ilişkinin olmadığı diğer iki endüstriyel metal ile arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Alüminyum fiyatında meydana gelecek %1'lik bir artışın çinko fiyatında %2,42'lik bir artışa sebebiyet vereceği anlamına gelmektedir. Aynı şekilde bakır fiyatında meydana gelecek % 1'lik bir artışın çinko fiyatlarını -% 0,26 değerinde düşüreceği sonucuna ulaşılmıştır.

Kalıntılara ait bir dönem gecikme değerinin modele eklenmesini belirten hata düzeltme katsayısı Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5. Endüstriyel Metal Fiyat Serilerine ait ARDL Hata Düzeltme Katsayısı

	Katsayı	Standart Hata	t İstatistik Değeri	Olasılık
Hata Düzeltme Katsayısı	-0.009930	0.002124	-4.676212	0.0000*

* %1 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Tabloda yer alan katsayının negatif değerinde ve anlamlı olması zorunluluğu bulunmaktadır. Eğer böyle bir durum yoksa tekrardan modelin kurulması gerekmektedir. Çünkü modelde bir hata söz konusudur. Analiz ile birlikte hesaplanan t istatistik değeri tüm anlamlılık düzeyleri için verilen üst sınır değerinin üzerinde olduğu için (-4,67) hata düzeltme katsayısı istatistiksel olarak anlamlı bulunmaktadır. Burada yorumlama yapılırken dikkat edilmesi gereken husus:

$$\frac{1}{\text{Hata Düzeltme Katsayısı}}$$

işlemi sonucunda ortaya çıkan değer üzerinden yapılması gerekliliğidir. Hata düzeltme katsayısı değerini formülde yerine yerleştirdiğimizde ortaya çıkan değer 1/0.009930 işlemi sonucunda 100,70 olarak belirlenmiştir. Veri seti günlük olduğundan dolayı kısa dönemde oluşabilecek bir dengeden sapma durumunda 100,70 gün sonra tekrardan uzun dönem dengesine ulaşabileceği durumunu ifade etmektedir.

Sonuç

Tasarruf sahipleri geleneksel yatırım araçlarının yanında alternatif finansal varlıklara son zamanlarda yaşanan pandemi, risk yayılımı, portföy çeşitlendirmesinin yaygınlaşması gibi sebeplerden dolayı yönelmeye başlamışlardır. Portföy çeşitlendirmesi anlamında endüstriyel metallerle olan talepte de artışlar gözlemlenmiştir. Yatırımcıların bu alana yönelmelerinde ekonomik faaliyetlerde kullanılmasından dolayı fiyat davranışlarında aşırı oynaklık olma ihtimalinin düşük olduğunu düşünmeleri sebebi bulunmaktadır. Bu yüzden çalışma endüstriyel metallerin kendi aralarındaki uzun dönemli ilişkilerinin belirlenmesi amacıyla yapılmıştır. Endüstriyel metal olarak Çinko, Nikel, Alüminyum ve Bakır değişkenleri alınmıştır.

ARDL sınır testi sonucunda endüstriyel metaller arasında uzun dönemli ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla uzun dönem içerisinde bu endüstriyel metaller birlikte hareket etmektedirler. O yüzden portföy çeşitlendirmesi anlamında yatırımcıların analiz edilen metalleri birlikte portföylerinde bulduklarının olumsuz sonuçları olabileceğini göz önünde bulundurmaları gerekmektedir. Çinko metalinin bağımlı değişken olarak dikkate alındığı çalışmada, çinko metali ile nikel metali arasında uzun dönemli bir ilişkinin olmadığı diğer iki endüstriyel metal ile arasında anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Alüminyum fiyatında meydana gelecek %1'lik bir artışın çinko fiyatında %2,42'lik bir artışa sebebiyet vereceği

6thINTERNATIONAL CONGRESS of MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

anlamına gelmektedir. Aynı şekilde bakır fiyatında meydana gelecek % 1'lik bir artışın çinko fiyatlarını -% 0,26 değerinde düşüreceği sonucu ortaya çıkmıştır.

Çıkan sonuçları dikkate alarak yatırımcıların portföy oluşturma aşamasında dikkatli davranmaları gerekliliği ortaya konulmaktadır. Portföy çeşitlendirmesi anlamında farklı finansal varlıklara yatırım yapmanın ortaya çıkarabileceği pozitif getirinin eğer dikkat edilmesi beklenilmeyen bir zarar ile sonuçlanabileceğini göz ardı etmemek gerekmektedir.

Kaynakça

Açacak, A., Gülsar, E. ve Meriç, E. (2020). Kıymetli madenlerin birbirleriyle ilişkisi: Asimetrik nedensellik. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(1), 28-37.

Adewuyi, A. O., Wahab, B. A. ve Adeboye, O. S. (2020). Stationarity of prices of precious and industrial metals using recent unit root methods: Implications for markets' efficiency. *Resources Policy*, 65, 101560.

Aksoy, E., Gençtürk, M. ve Senal, S. (2023). Makroekonomik değişkenlerinin katılım fonları üzerindeki etkisi: ARDL sınır testi yaklaşımı. *Fiscaoeconomia*, 7(1), 115-135. Doi: 10.25295/fsecon.1079845.

Altıngöz Zarplı, S. (2023). Türkiye'de genel bütçe dengesi ve enflasyon: ARDL sınır testi yaklaşımı. *Maliye ve Finans Yazıları*, 37 (120), 263-276.

Assenmacher, W. ve Czudaj, R. (2014). Do industrial metals prices exhibit bubble behavior?. In *Empirical Economic and Financial Research: Theory, Methods and Practice*. Cham: Springer International Publishing, 275-286.

Ateş, M. H., Çakan, D. C. ve Kurtoğlu, S. (2023). Yenilenebilir enerji ve cari işlemler dengesi analizi: ARDL sınır testi yaklaşımı. *İstanbul Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Özel Sayı (11) 346-365. DOI: 10.52122/nisantasisbd.1352760.

Batten, J., Lucey, B., McGroarty, F., Peat, M. ve Urquhart, A. (2017). Stylized facts of intraday precious metals. *PLoS ONE* 12(4): e0174232. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0174232>

Bhatia, V., Das, D., Tiwari, A. K., Shahbaz, M. ve Hasim, H. M. (2018). Do precious metal spot prices influence each other? Evidence from a nonparametric causality-in-quantiles approach. *Resources policy*, 55, 244-252.

Bogdan, S., Baresa, S. ve Curcic, S. (2019). Diversification benefits of gold and other precious metals in an investment portfolio. In *International Conference on Administration Management and Social Studies (ICAMSS 2019)*. 21-31.

Çelebi, M.N. ve Gezgin Öztürk, H. (2020), Tarih öncesinden günümüze çinko: Sanayinin 5.000 yıllık ihtiyar delikanlısı, *MTA Doğal Kaynaklar ve Ekonomi Bülteni*, 29, 75-78.

Çelik, İ., Akkuş, H. T. ve Gülcan, N. (2019). Investigation of rational bubbles and volatility spillovers in commodity markets: Evidences from precious metals. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(3), 936-951.

Darst, D. M. (2013). *Portfolio investment opportunities in precious metals*. John Wiley & Sons.

Dumlupınar, M. ve Kocabıyık, T. (2023). Yatırım aracı olarak kıymetli metaller: Kıymetli metallerin fiyatını etkileyen unsurlar ve kıymetli metallerde nedensellik ilişkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 28(2), 241-266.

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, <https://enerji.gov.tr/bilgimerkezi-tabii-kaynaklar-bakir>

Evcı, S. ve Kandır, S. (2015). Endüstriyel metal piyasasında piyasa riskinin ölçülmesi: Riske maruz değer (VAR) yöntemi ile bir uygulama. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 157-170.

Eyüboğlu, K. ve Kızıltoprak, G. (2022). Metal emtia piyasalarında zayıf formda etkinliğin incelenmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(2), 605-618.

Gazel, S. (2018). Değerli metaller ve makroekonomik değişkenler: Türkiye için bir Fourier Eşbütünleşme Testi uygulaması. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 25(2), 527-542.

Gazel, S. (2017). BİST Sınai Endeksi ile çeşitli metaller arasındaki ilişki: Toda-Yamamoto Nedensellik Testi. *The Journal of Academic Social Science*, 52(52), 287-299.

Kırkulak Uludag, B. ve Lkhamazhapov, Z. (2017). Volatility dynamics of precious metals: evidence from Russia. *Finance a uver*, 67(4), 300.

Kocabıyık, T. ve Tunçel, M. B. (2020). Kıymetli metaller arası nedensellik ilişkisi üzerine ekonometrik bir çalışma. *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(2), 365-379.

Koy, A., Y., Çetin, G. ve Ersan, İ. (2017). Uluslararası kıymetli metal piyasalarının rejim dinamikleri. *Maliye ve Finans Yazıları*, 1(107), 26-40.

Ksenzhuk, O. (2018). Determinant of the development of the precious metals market and peculiarities of investments in precious metals. *EUREKA: Social and Humanities*, (4), 10-16.

Kwas, M., Paccagnini, A. ve Rubaszek, M. (2021). Common factors and the dynamics of industrial metal prices. A forecasting perspective. *Resources Policy*, 74, 102319.

Low, R. K. Y., Yao, Y. ve Faff, R. (2016). Diamonds vs. precious metals: What shines brightest in your investment portfolio?. *International Review of Financial Analysis*, 43, 1-14.

Medetoğlu, B., ve Doğru, E. (2022). Toda-Yamamoto Testi ile nedensellik ilişkisi tespiti: Değerli metaller üzerine bir uygulama. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(4), 747-757.

Mirgen, Ç. ve Emir, S. (2022). Emtia vadeli işlemlerinde spekülasyon fiyat hareketlerinin araştırılması: Covid-19 döneminin incelenmesi. *Mali Çözüm Dergisi*, 32, 41-57.

Mooiman, M. B., Sole, K. C. ve Dinham, N. (2016). The precious metals industry: Global challenges, responses, and prospects. Metal sustainability: Global challenges, consequences, and prospects, 361-396.

Moralı, T. ve Uyar, U. (2018). Kıymetli metaller piyasasının fraktal analizi. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(3), 2203-2218.

Özdemir Höl, A. ve Gülcan, N. (2022). Kıymetli madenlerin Range-Based Realized volatiliteler serileri arasındaki asimetrik ilişkiler. *Alanya Akademik Bakış*, 6(3), 3215-3236.

Özgül, A. U. ve Kök, D. (2014). Londra Metal Borsası volatiliteler analizi: 1995-2013. *Pamukkale Journal of Eurasian Socioeconomic Studies*, 1(1), 23-43.

Özgür, O., Yılcı, V. ve Özbuğday, F. C. (2021). Detecting speculative bubbles in metal prices: Evidence from GSADF test and machine learning approaches. *Resources Policy*, 74, 102306.

6th INTERNATIONAL CONGRESS of MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

Pesaran, M.H., Shin, Y. ve Smith, R. (2001). Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 16, 289-326.

Rossen, A. (2015). What are metal prices like? Co-movement, price cycles and long-run trends. *Resources Policy*, 45, 255-276.

Sensoy, A. (2013). Dynamic relationship between precious metals. *Resources Policy*, 38(4), 504-511.

Tunçel, M. B., Alptürk, Y., Zeren, F. ve Yılmaz, T. (2023). Kıymetli metaller arasındaki ilişkinin portföy çeşitlendirmesi açısından incelenmesi Fourier ARDL ve Fourier ADL testlerinden kanıtlar. *Journal of International Economics, Finance and Trade*, 1(2), 16-27.

Turgut, E., Uçan, O. ve Başaran, E. (2021). Turizm sektörünün Türkiye ekonomisine etkisi: ARDL sınır testi yaklaşımı. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 45: 144-159. doi: 10.52642/susbed.898754.

Türkiye Maden Mühendisleri Odası (2012), Nikel Raporu.

Tweneboah, G. ve Alagidede, P. (2018). Interdependence structure of precious metal prices: A multi-scale perspective. *Resources Policy*, 59, 427-434.

Yeşildağ, E. (2021). Altın, faiz, işsizlik, para arzı ile borsa arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin araştırılması. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 19 (2), 130-148. <http://dx.doi.org/10.11611/yead.886825>.

ICMUSS

6th INTERNATIONAL CONGRESS of MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

Muhafazakar Partilerin Dış Politika Davranışları: Anavatan Partisi ve Refah Partisi Vakaları

*Emre TÜRKER¹
Fatma Aslı KELKİTLİ²*

Özet

Muhafazakâr partiler, kendi bakış açılarına göre en iyi şekilde devletin sağlayacağını düşündükleri, düzen ve istikrarın korunmasına özel önem vermektedir. Dolayısıyla hem Anavatan Partisi (ANAP) hem de Refah Partisi (RP) için dış politikanın oluşturulmasında Türkiye'nin bağımsızlığının ve milli egemenliğinin korunması ön plandaydı. Ancak bu hedefe ulaşmanın yöntemleri ve yolları noktasında ayrışma gösterdiler.

ANAP'ın dış politika perspektifinde Batı dünyasıyla (ABD ve Avrupa Birliği) siyasi, ekonomik ve askeri bağların güçlendirilmesi ön plana çıktı. Türkiye'nin Afrika ve Orta Doğu devletleriyle diplomatik ve ticari bağlarının yeniden canlandırılması, bağımsızlığını yeni kazanan Güney Kafkasya ve Orta Asya devletleriyle siyasi ve ekonomik ortaklıkların kurulması ve son olarak Rusya ile ticari bağların güçlendirilmesi Batı eksenini tamamladı. RP ise İslami dayanışmayı, ABD ve Avrupa Birliği (AB) ile daha dengeli etkileşimi ve ekonomik bağımsızlığı ön planda tutuyordu. Parti ayrıca Türkiye'yi çok kutuplu bir uluslararası düzenin oluşması için çaba göstermeye çağırıyordu. Bu doğrultuda RP, komşu devletlerle ilişkilerin geliştirilmesi, bölgesel işbirliklerinin ilerletilmesi ve D-8 gibi alternatif uluslararası örgütlerin kurulması konularına yoğunlaştı.

Anahtar Sözcükler: Muhafazakârlık, Türkiye, Dış Politika Davranışı, Anavatan Partisi (ANAP), Refah Partisi (RP)

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Arel Üniversitesi, Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, turker3460@hotmail.com, emreturker16@istanbularel.edu.trOrcid: 0009-0007-7558-2921. Bu çalışma Emre Türker'in İstanbul Arel Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı'nda Doç. Dr. Aslı Kelkitli danışmanlığında hazırlanan "Türkiye'de Muhafazakârlığın Siyasal Hayattaki Yeri" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

² Doç. Dr., İstanbul Arel Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, aslikelkitli@arel.edu.tr, Orcid: 0000-0002-0164-8736.

Giriş

Kökenleri 18. yüzyılın sonlarına kadar uzanan muhafazakâr ideoloji, geleneksel kurumların, geleneklerin ve değerlerin muhafazasına ve korunmasına öncelik verir. Bununla birlikte siyaset bilimi literatürü muhafazakâr partilerin aile, devlet, din ve hukuka ilişkin görüş, algı ve yaklaşımlarını konu alan çalışmalarla doludur. Muhafazakâr partilerin dış politika davranışları ise yeterince araştırılmamış bir olgudur. Bu araştırma ile yeterince araştırılmamış bir konu olan Türkiye’den Anavatan Partisi (ANAP) ve Refah Partisi (RP) dış politika perspektiflerini inceleyerek az çalışılan bu konuya ışık tutmak amaçlanmıştır.

Yöntem

Çalışma, ağırlıklı olarak ikincil kaynakların incelenmesine ve analizine dayandığı için nicel metodu benimsemiştir.

Muhafazakârlık Kavramı

Arapçada “hıfz” köküyle türetilmiş olan “muhafazakârlık” kelimesi, kaynağında bulunan dilde “muhafaza edilen, korunan, hatırlanan” anlamlarında kullanılmaktadır. Fransa’da yapılmış olan inkılapla birlikte de siyasi bir terim olarak “reform yaparken dikkatli bir biçimde değerlendirilmesi” anlamında kullanılmaktadır. Bir başka örnekte de Fransızca kökeninin etkilemiş olduğu Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Başkanı Roosevelt’in de ülke topraklarının ve kaynaklarının muhafaza edilmesi anlamında İngilizcedeki benzer kökte olan “conservation” kelimesini kullandığı görülmüştür (Özipek, 2017: 15).

Muhafazakârlık, 18. yüzyıl ve sonrasında Avrupa bölgesindeki Rönesans dönemine tepkisel bir duruş olarak ortaya çıkmıştır. Muhafazakârlık öze alakadar olmaktan daha çok yöntem ya da araçsallığıyla düşünce tarzı, ideoloji ve düşün hayatına etki edebilmektedir. Muhafazakârlık kavramına ilk atıfta bulunan kişinin Edmund Burke olduğu kabul edilmektedir. Muhafazakâr fikirlerin ana kaynağını Rönesans ve Reformla başlayan, Aydınlanma düşüncelerine karşı geliştirilmekte olan eleştiriler meydana getirmektedir. Burke’nin perspektifi kapsamında muhafazakârlık, radikalizmin zıttı bir şekilde geleneklere zarar vermeyen değerleri kabul etmektedir. Muhafazakârlık düşüncesindeki asıl amaç devrimleri öngörebilmek değil, devrimlerin oluşturabileceği toplumsal yıkımları öngörerek devrimlerin önüne geçebilmeyi sağlamaktır (Akkaş, 2003: 243).

Muhafazakârlık kavramı en kısa ise şu şekilde tanımlanmıştır:

Keskin değişime karşı kademeli (tedrici) değişimi savunan,

Aile, gelenek ve din gibi kurum ve değerlere saygılı,

Bu hassasiyetler çerçevesinde siyasete sınırlı bir işlev yükleyen bir siyasal ideolojidir. (Özipek, 2017:

16)

Muhafazakâr Partiler ve Dış Politika

Türkiye’de muhafazakâr partilerin dış politikaları incelendiğinde, bu politikaların Türkiye’nin küresel arenadaki imajını ve konumunu etkilediği görülmektedir. Dönem dönem Türkiye’nin, Batı ile ilişkilerini önceleyen bir dış politika çizgisi izledikleri de görülmektedir. Bu bağlamda NATO ve Avrupa Konseyi gibi uluslararası örgütlerle olan bağları daha da güçlendirmeyi hedeflemiştir. Ayrıca muhafazakâr partilerin; çok taraflı diplomasiye

verdikleri önem, İslam dünyasıyla yakınlaşma ve Batı ile kurdukları dengeli ilişkiler, Türkiye'yi Orta Doğu ve İslam dünyasında daha etkin ve önemli bir aktör haline getirmiştir. Bununla birlikte bu politikaların bazı yönleri Türkiye'nin Batılı müttefikleri nezdinde endişe ve şüphelere yol açmıştır.

1. Dış Politikada Anavatan Partisi ve Refah Partisi Vakaları:

1.1. Anavatan Partisi'nin Dış Politika Anlayışı:

ANAP, Türkiye'nin Batı ile ilişkilerini önceleyen bir dış politika çizgisi izlemiştir. Bu bağlamda NATO ve Avrupa Konseyi gibi uluslararası örgütlerle olan bağları daha da güçlendirmeyi hedeflemiştir. Özellikle Avrupa Topluluğu ile ilişkilerin yoğunlaştırılmasına yönelik adımlar atılmıştır (Bayramoğlu, 2001: 34). Ayrıca, Türkiye'nin Birleşmiş Milletler ve diğer uluslararası örgütlerdeki etkinliğinin güçlendirilmesi ve çok taraflı diplomasiye önem verilmesi politikaları benimsenmiştir.

Bölgesel düzeyde, ANAP'ın dış politikası komşu ülkelerle ilişkilerin normalleştirilmesi yönünde eğilim göstermiştir. Yunanistan ile ilişkilerde, önceki dönemlerde yaşanan gerilimlerin azaltılmasına yönelik diplomatik girişimlerde bulunulmuştur. Ayrıca, Orta Doğu'da barışın sağlanması ve bölgesel istikrarın korunmasına yönelik politikalar izlenmiştir (Yılmaz, 2004: 71). ANAP, Kafkasya ve Türk Cumhuriyetleri ile olan ilişkilere de özel bir vurgu yapmıştır. Özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bağımsızlıklarını ilan eden Türk Cumhuriyetleri ile ekonomik, kültürel ve siyasi ilişkilerin geliştirilmesi hedeflenmiştir. Ekonomik boyutta, ANAP döneminde dış politika, ekonomik liberalizasyonun bir parçası olarak ele alınmıştır. Dış ticaretin serbestleştirilmesi, yabancı yatırımların teşviki ve ekonomik işbirliği antlaşmalarının imzalanması bu dönemin dış ekonomik politikalarının belirleyici unsurlarını oluşturmaktadır.

Dış politika anlayışında uzlaşmacı bir yol izleyen Özal, Türkiye'nin komşuları, İslam ülkeleri ve Batı ülkeleriyle barışçıl yöntemlerle siyasi ve ekonomik işbirliğini geliştirmeyi hedeflemiştir. Türkiye'yi kendine tehdit olarak gören Yunan hükümetine karşı da barışçıl politika izleyen Özal, Yunan vatandaşlarına vize uygulamasını tek taraflı olarak kaldırmıştır. Özal bu eylemleri ile tepki çekse de ekonomik ve siyasi ilişkilerin gelişmesi için atılan bu adımlar sonuç vermekteydi. Ayrıca Özal'ın Ege karasuları sorununa dair "Yunanistan altı deniz milini geçmezse Türkiye de altı deniz mili dışına çıkmayacaktır" ifadesi gerginliğin büyümesini önlemiş, olası bir savaşın önüne geçmiştir. Özal, iki ülke arasındaki sorunların savaşla değil barışçıl yöntemlerle çözüleceğini uluslararası görüşmelerde dile getirmiştir. Özal'ın bu çabaları sonuç vermiş ve Türkiye ile Yunanistan Davos Zirvesi'nde bir araya gelmiştir. Bu zirvede Türk ve Yunan liderler sorunların savaşa dönüşmeyeceğine ve birbirlerini tehdit edici tutumlarda bulunmayacaklarına dair karar alıp antlaşmaya varmışlardır. Yunanistan Başbakanı Andreas Papandreou görüşme sonrası "Özal'ın bu denli içten ve açık görüşlü olduğunu buraya gelmeden önce bilmiyordum" yönünde konuşma yapmıştır (Ertosun, 2016:50).

Özal döneminde Orta Doğu ülkeleri ile de siyasi, ekonomik ve sosyokültürel işbirliği hayata geçirilmiştir. Başta Irak ve İran olmak üzere Orta Doğu ülkeleri ticari bağlar kuvvetlendirilmiştir. Bu dönemde İslam İşbirliği Teşkilatı ile olan ilişkiler arttırılmış ve Orta Asya Müslüman Türk Devletleri'nin bu organizasyona üye olmaları için çaba gösterilmiştir (Daban, 2017: 87-88).

Bu dönemde dış politikada dikkat çeken önemli gelişmelerden biri de Özal'ın, Suriye ile ilgili politikalarıdır. Özal siyasi gerginlikleri ekonomik ilişkileri geliştirerek çözüme yöntemini Suriye'de de denemiştir. Ekonomik bağ ve bağımlılık kurulursa dostluk gelişir, savaşın yerini barış alır inancı ile hareket edilmiştir. Suriye ile Türkiye arasında; Fırat ve Dicle nehirlerinden akan suların paylaşımı ve Türkiye'nin güvenliğini tehdit eden Suriye'deki PKK'nın varlığı sorunlarının çözümü için adımlar atılmıştır. Turgut Özal bu sorunların çözümü için ilk adımını Temmuz 1987 Suriye ziyareti ile atmış, güvenlik ve ekonomi ile ilgili protokoller imzalamıştır. Protokollerin güvenlik ile ilgili olan kısmında; her iki ülkenin kendi topraklarından diğer tarafa yönelik silahlı faaliyetlere izin vermeyeceğine, faaliyette bulunanların da iade edileceğine dair karar yer almaktadır. Ayrıca Türkiye, PKK faaliyetlerine karşı su sorununu önemli bir koz olarak kullanmış, PKK faaliyetlerine verilen desteğin kesilmesiyle su sorununun çözülebileceği ifade edilmiştir. Görüşmeler sonrası Suriye, Türkiye ve Irak devletleri arasında Fırat ve Dicle nehirlerinin tarımsal ve enerji amaçlı kullanımı konusunda birlikte çalışılacağına dair karar alınmıştır. Şam ziyareti ve imzalanan protokollere rağmen, Suriye yönetiminin PKK'nın faaliyetlerine desteği devam etmiş ve su sorununda da kalıcı çözüm sağlanamadığı için bu görüşmelerde çözüme ulaşılamamıştır. Turgut Özal Türkiye ile Afrika arasında siyasi ve ekonomik ilişkilerin güçlendirilmesi için de önemli adımlar atmıştır. Özellikle Kuzey Afrika ülkeleri ile başlattığı ticaret antlaşmaları ile ikili ilişkiler gelişmiştir. Özal döneminde Libya yatırımları da artmıştır. Libya yatırımları ve politikalarıyla eleştirilere maruz kalan Özal, Kaddafi'nin ülkemiz aleyhine olan davranışları ve sözlerinin farkında olduğunu vurgulamıştır. Özal, Kaddafi ile siyaset yapmaya gerek olmadığını, Libya'nın mal ve hizmet alımları için ortaya koyduğu cazip pastadan olabildiğince büyük bir pay elde etmemiz gerektiğini savunmuştur. Özal'ın bu politikası başarılı olmuş o dönem 150'ye yakın firma ve 150.000 çalışan ile Libya'daki yatırımlar giderek büyümüştür. (Gökcan, 2019: 296-297).

Uluslararası siyasetteki değişimleri gözlemleyip ülkesi lehine adımlar atan Özal, ABD-Sovyetler Birliği kutuplaşmasının yumuşadığı dönemlerde ekonomi odaklı ve çevresinde barışı hâkim kılma amacı güden politikalar izlemiştir. Ekonomik hamleler ile ülkeye döviz girişinin artırılması sağlanırken aynı zamanda kurulan siyasi ilişkiler ile de çevre ülkeler ile barış ve uzlaşma kuşağı kurulması amaçlanmıştır. Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilerin gerildiği zamanlarda Rusya ile yakınlaşmaların yaşandığı görülmüştür. İkili ilişkiler ve karşılıklı ziyaretler beraberinde bazı antlaşmaları da getirmiştir. 1984 yılında Sovyetler Birliği'nden Türkiye'ye doğal gaz sevkiyatını sağlayan bir antlaşma yapılmıştır. Bu antlaşma iki ülke arasındaki ekonomik işbirliği konusunda gerçek bir dönüm noktası olmuştur. Soğuk Savaş sonrası dönemde Rusya ile ekonomik ilişkiler gelişmiş, resmi ticaret ve bavul ticareti ile 1 milyar dolara yakın ticaret hacmi gerçekleşmiştir. Rusya'ya ihraç edilen tüketim malları, Rusya'da faaliyet gösteren Türk inşaat firmalarının hizmet ihracı, Rusya'dan ülkemize yapılan turist ziyaretleri ve ziyaretlerin artması için yapılan vize kolaylığı çalışmaları değişen dünya düzeni sonrası iki ülke arasında karşılıklı çıkarlara dayanan ticari ilişkilere örnek gösterilebilir (Zengin, 2015: 77).

Sovyetler Birliği'nin yıkılmasında sonra ABD tek hegemonik güç haline gelmiştir. Bu güçten faydalanmak isteyen Özal, Ortadoğu'nun yeniden dizayn edilmesinde Türkiye'yi güçlü bir konuma getirmeye çalışmıştır. Özal Körfez Savaşı'nı da ülkesi adına bir fırsata çevirmeye çalışmıştır. Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesine karşılık ABD bölgeye müdahale etmiştir. ABD'nin müdahalesi ile Ortadoğu'da haritanın değişme ihtimaline karşı Özal, Musul ve Kerkük arzusu ile ABD'den yana tavır almıştır. Özal'ın bu politikasına askeri ve siyasi kanattan tepkiler

6th INTERNATIONAL CONGRESS of MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

yükselse ve Genelkurmay Başkanı Necdet Torumtay, Milli Savunma Bakanı Safa Giray ve Dışişleri Bakanı Ali Bozer istifa etse de Irak'a uygulanan ambargo kabul edilmiştir. Türkiye bölgede aktif bir sıcak çatışmaya girmese de İncirlik üssünün ABD tarafından kullanılmasına müsaade etmiş, ayrıca Türkiye-İrak petrol boru hattı kapatılmıştır. Özal, bölgesindeki savaştan ülkesini en az zararla kurtarmak istediği hatta ülkesi lehine fırsatlar yaratacağı düşüncesi ile bu savaşta ABD'nin yanında yer alsa da sonuç arzu edilen gibi olmamıştır. ABD'nin izlediği politikalar ve Kuzey Irak'ta Saddam Hüseyin iktidarının devamı Türkiye aleyhine sonuçlar doğurmuştur. Bu savaş sonucunda ortaya çıkan mülteci sorunu, güvenlik problemleri ve siyasi ve mali sorunlar bu savaşın Türkiye'nin aleyhine olan bazı sonuçlarıdır. Ayrıca ABD'nin Irak'a yerleşmesi Türkiye'nin PKK ile mücadelesinde yeni bir etken yaratmıştır (Kurt, 2018: 165-168).

Sovyetler Birliği'nin dağılmasını fırsat bilen Özal, bağımsızlıklarını ilan eden Türk Cumhuriyetleri ile ilişkiler inşa etmeye başlamıştır. Bu dönemde Türkiye bölgeye yönelik stratejiler geliştirmiş ve Azerbaycan ve Orta Asya cumhuriyetleri ile sosyoekonomik bağlarını kuvvetlendirmiştir. Bu ilişkiler kapsamında 30-31 Ekim 1992 tarihleri arasında, Ankara'da 1. Türk Cumhuriyetleri Devlet Başkanları Zirvesi düzenlenmiştir. Zirveye Türkiye, Azerbaycan, Kırgızistan, Türkmenistan, Özbekistan ve Kazakistan katılmıştır. Tarih planlaması ile zirveye davet edilen liderler 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı törenlerine katılmışlardır. Zirve öncesi Ankara'da Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan ve Kırgızistan büyükelçilikleri açılmıştır. Özal elçiliklerin açılmasını, ülkelerin bağımsızlıklarının tescil ve teyidi olarak yorumlamıştır. Zirve'de konuşan Özal; ekonomik işbirliğinin bölgesel barışa ve istikrara katkı sağlayacağını belirtmiş ve ortak tarihsel ve kültürel bağlara şu ifadesiyle göndermede bulunmuştur. "Dilimiz bir, tarihimiz bir, kültürümüz birdir. Öyleyse işimiz de bir, gücümüz de bir olabilir diye düşünüyorum." Özal'ın Zirve' de bahsettiği hedefler arasında; Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin tanınması, Dağlık Karabağ konusunda Azerbaycan'a destek verilmesi, Türk Ortak Pazarı'nın kurulması, Türk Kalkınma ve Yatırım Bankası'nın kurulması, gümrük duvarlarının kaldırılması, serbest ticaret düzeninin kurulması, gümrük mevzuatlarının uyumlulaştırılması, mevcut ulaşım ve iletişim altyapısının geliştirilmesi, Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan ve Türkmenistan petrolünün Türkiye üzerinden Akdeniz'e, buradan da Avrupa'ya sevk edilmesi gibi siyasi ve ekonomik hedefler bulunmaktadır. Zirve sonrası "Ankara Bildirisi" ve "Ortak Basın Bildirisi" olmak üzere iki belge kaleme alınmıştır. Ayrıca ikinci zirvenin Bakü'de düzenlenmesi kararlaştırılmıştır. Bildiride; devlet ve hükümet başkanlarının, demokrasi, insan haklarına saygı, laiklik, sosyal adalet ve piyasa ekonomisi gibi ilkelere dayalı toplum düzenine olan inançları teyit edilmiştir. Ayrıca bildiride; ülkeler arasında ticari ve ekonomik alanlarda çalışma gruplarının oluşturulması, kültür kurumları arasında işbirliğinin sağlanması, altı ülkenin dışişleri bakanlarının yılda en az bir kez toplanması gibi hususlar karara bağlanmıştır. Zirvede Türkmenistan ile Türkiye arasında bir doğalgaz boru hattı inşa edilmesi ve Aşkabat Havaalanı'nın yeni terminal binasının yapımının Türk firmaları tarafından gerçekleştirilmesi gibi hususları içeren iki protokol de imzalanmıştır (Eren, 2022:73-75).

Özal Türk dünyasını ayağa kaldırma ülküsüyle 4-15 Nisan 1993 tarihleri arasında bir heyetle Güney Kafkasya ve Orta Asya turuna çıkmıştır. Bu turda sırasıyla; Özbekistan, Kırgızistan, Kazakistan, Türkmenistan ve Azerbaycan'ı ziyaret etmiştir. Özal bu ülkelerin bağımsızlıklarının güçlendirilmesi için ülkesinin önemli adımlar attığını belirtmiştir. Özal bu

ziyaretleri ile Türkiye ile Azerbaycan ve Orta Asya devletleri arasında siyasi ve ekonomik ilişkileri geliştirmeyi hedeflemiştir.

Özal, Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri arasında siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda işbirliği konusunda mütevazı bir başlangıç yapmıştır fakat arzuladığı tüm hedeflere ulaşamamıştır. Bunun sebebi olarak bu ülkelerin devlet başkanlarının Sovyetler Birliği sonrası dönemde yeni bir devlet üstü mekanizmaya sıcak bakmamaları, bağımsızlıklarını ilan etmiş olsalar da Rusya Federasyonu'na ekonomik, siyasi ve askerî bağımlılıklarının devam etmesiydi. Türkiye'nin o dönem bölge ülkelerine liderlik yapabilecek güce sahip olmaması, Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasında sosyokültürel ve siyasi farklılıkların bulunması gibi etkenler de gösterilebilir. Ekonomi alanında etkileşim sağlanmış, ticaret artmış fakat bir dönem Türk şirketlerinin ABD ve Çin şirketlerine göre pahalı fiyat teklifi sunmaları sebebiyle eleştiri alınmıştır (Eren, 2022:79-80).

1.2. Refah Partisi'nin Dış Politika Anlayışı:

Partinin dış politika yaklaşımı İslam dünyasıyla yakınlaşma ve Batı ile daha dengeli bir ilişki kurma arzusunu içeren iddialı ve kapsamlı bir vizyonu temsil etmektedir. RP, dış politika ilkelerini öncelikle İslam dayanışması, çok kutuplu bir dünya düzeni ve ekonomik bağımsızlık temelinde şekillendirmiştir. Bu bağlamda, partinin dış politika öncelikleri şu şekildedir:

- **İslam Dünyasıyla Yakınlaşma:** RP, Türkiye'nin İslam ülkeleriyle olan ilişkilerini güçlendirmeyi ve İslam dünyasının küresel siyasette daha etkin bir rol oynamasını hedeflemiştir.
- **Batı ile Dengeli İlişkiler:** RP, Türkiye'nin Batı ile olan ilişkilerini yeniden değerlendirmeye ve daha dengeli bir yapıya kavuşturmayı amaçlamıştır. Bu bağlamda, partinin politikaları, NATO ve AB ile işbirliği yaparken aynı zamanda Doğu ve İslam dünyasıyla daha yakın ilişkiler kurma arzusunu yansıtmaktadır.
- **Çok Kutuplu Dünya Düzeni:** RP, küresel güç dengelerini gözetererek Türkiye'nin çok kutuplu bir dünya düzeninde daha aktif ve bağımsız bir politika izlemesini savunmuştur. Bu çerçevede, partinin politikaları, Türkiye'nin Rusya, Çin ve İran gibi güçlerle de işbirliği ve diyalog içinde olmasını içermektedir.
- **Ekonomik Bağımsızlık:** RP, ekonomik bağımsızlığı dış politika önceliklerinin merkezine koymuştur. Bu bağlamda, partinin politikaları, Türkiye'nin dış ticaretini çeşitlendirmeyi ve özellikle İslam dünyasıyla ekonomik işbirliğini güçlendirmeyi hedeflemiştir.
- RP'nin dış politika yaklaşımları, Türkiye'nin dış politika hedeflerini ve önceliklerini çeşitli yönlerde etkilemiştir (Hongur, 2006: 86):
- **Bölgesel İşbirliği:** RP döneminde, Türkiye'nin bölgesel işbirliği çabaları yoğunlaşmış ve özellikle İslam dünyasıyla olan ilişkilerde önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Bu dönemde Türkiye, Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgelerindeki ülkelerle daha yakın siyasi, ekonomik ve kültürel bağlar kurmayı amaçlamıştır.
- **Kuzey Afrika Ziyareti:** Erbakan'ın Kuzey Afrika ziyareti, Türkiye'nin geleneksel Batı odaklı dış politikasının dışına çıkarak, bölgesel ve kültürel bağları güçlendirme amacını taşımaktadır. Bu ziyaret kapsamında, ekonomik işbirliği,

siyasi dayanışma ve kültürel alışveriş konularında bir dizi antlaşma imzalanmış ve diplomatik ilişkiler pekiştirilmiştir. Ayrıca, bu ziyaret sırasında, bölgedeki İslam ülkeleriyle stratejik ortaklıklar kurulması ve ekonomik entegrasyon projeleri geliştirilmesi yönünde adımlar atılmıştır. Erbakan, bu süreçte, İslam dünyasının karşı karşıya olduğu sorunlara ortak çözümler bulunabileceği ve Kuzey Afrika'nın bu çözüm sürecinde önemli bir rol oynayabileceği görüşünü savunmuştur. O dönemler Necmettin Erbakan'ın Libya gezisi Türkiye'de büyük tartışmalara yol açmıştır. Hatta gezi öncesi devlet kurumları ve siyasilerce Libya gezisine karşı çıkılmış fakat Erbakan karşı çıkmalara rağmen ziyareti gerçekleştirmiştir. 6 Ekim 1996'da Muammer Kaddafi ile gerçekleştirilen bu ziyaret sonrasında Türkiye'nin aşağılandığı ve Kaddafi'nin PKK'ya açık destek verdiği iddialarıyla Erbakan günlerce eleştirilmiştir.

- **D-8 Girişimi:** D-8 girişimi ise, Erbakan'ın İslam dünyasının ekonomik potansiyelini harekete geçirme vizyonunun somut bir adımı olarak ortaya çıkmaktadır. 1997 yılında resmi olarak kurulan D-8, Bangladeş, Endonezya, İran, Malezya, Mısır, Nijerya, Pakistan ve Türkiye'yi kapsamakta olup, üye ülkeler arasında ticaretin kolaylaştırılması, gümrük tarifelerinin azaltılması ve ortak yatırım projelerinin hayata geçirilmesi gibi hedeflerle yola çıkmıştır. Erbakan, D-8'i, üye ülkelerin kendi kalkınma hedeflerini destekleyecek ve uluslararası ekonomik sistem içinde daha etkin bir rol oynamalarını sağlayacak bir platform olarak görmüştür. D-8'in temelinde, gelişmekte olan ülkelerin kendi içlerinde ekonomik bağımlılıklarını azaltma, teknoloji alışverişi ve ortak kalkınma programları yoluyla güçlenme fikri yatmaktadır. Erbakan'ın bu girişimi, sadece ekonomik işbirliğiyle sınırlı kalmayıp, aynı zamanda üye ülkeler arasında siyasi dayanışmayı ve sosyo-kültürel etkileşimi teşvik etmeyi de amaçlamaktadır.
- **Avrupa Birliği ve Batı ile İlişkiler:** RP iktidarı sırasında, Türkiye'nin AB üyeliği süreci ve Batı ile ilişkileri daha karmaşık bir hal almıştır. Parti, AB ile müzakerelerde daha bağımsız bir duruş sergileyerek, Türkiye'nin çıkarlarını korumaya çalışmıştır. Bu durum, hem Türkiye'nin AB üyeliği sürecini etkilemiş hem de Batılı ülkelerle ilişkilerde gerilimlere yol açmıştır.
- **Enerji Politikaları:** RP döneminde Türkiye'nin enerji politikaları ve enerji güvenliği konularında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Parti, enerji kaynaklarını çeşitlendirmeyi ve enerji bağımlılığını azaltmayı hedefleyen projelere öncelik vermiştir. Ayrıca, Türkiye'nin enerji güvenliği ve enerji nakil hatlarına erişimi, bölgesel ve küresel güçlerle yapılan işbirliği ve müzakerelerde önemli bir konu haline gelmiştir.
- **İran ile Doğalgaz Antlaşması:** 1996 yılında İran ile imzalanan doğalgaz antlaşması, Türkiye'nin enerji politikaları ve dış ilişkileri açısından önemli bir dönemeç teşkil etmektedir. Bu antlaşma, Türkiye'nin enerji ihtiyacının karşılanması konusunda çeşitliliği artırma stratejisinin bir parçası olarak değerlendirilmekte olup, aynı zamanda iki ülke arasındaki politik ve ekonomik ilişkilerin derinleşmesine katkıda bulunmuştur. Erbakan döneminde İran ile yapılan doğalgaz antlaşması, iki komşu ülke arasında enerji alanında uzun vadeli işbirliğini hedefleyen kapsamlı bir antlaşma olarak ön plana çıkmaktadır.

Türkiye'nin artan enerji talebini karşılamak amacıyla yapılan bu antlaşma, ülkenin enerji güvenliği politikalarında çeşitliliğe ve dışa bağımlılığın azaltılmasına yönelik atılmış stratejik bir adım olarak görülmektedir. Antlaşma, Türkiye'ye yönelik doğalgaz arzında İran'ın önemli bir pay sahibi olmasını sağlamış ve böylece enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi yoluyla Türkiye'nin enerji güvenliğinin artırılmasına hizmet etmiştir. Antlaşmanın imzalanması sürecinde, iki ülke arasındaki ilişkilerin jeopolitik ve ekonomik bağlamda ele alınması gerekliliği vurgulanmıştır. Bu doğrultuda, antlaşma sadece bir enerji alım satımı antlaşması olmanın ötesine geçerek, iki ülke arasında geniş kapsamlı bir işbirliğinin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Ayrıca, bu antlaşma ile İran, bölgesel bir enerji gücü olarak konumunu pekiştirme fırsatı yakalamış, Türkiye ise enerji kaynaklarındaki çeşitliliği artırarak enerji güvenliğini sağlama konusunda önemli bir adım atmıştır. Ancak antlaşma, uluslararası alanda bazı eleştirilere de maruz kalmıştır. O dönemde İran'a uygulanan uluslararası yaptırımlar ve İran'ın nükleer programı ile ilgili endişeler, Türkiye'nin bu antlaşmayla birlikte Batı ile olan ilişkilerinde birtakım gerilimlere yol açmıştır. Bununla birlikte, Türkiye'nin enerji ihtiyaçlarını karşılama ve bölgesel enerji politikalarında daha aktif bir rol oynama hedefleri, bu antlaşmanın stratejik önemini korumasını sağlamıştır. (Hongur, 2006: 86).

Türkiye'nin Küresel İmajı: RP'nin dış politikası, Türkiye'nin küresel arenada imajını ve konumunu etkilemiştir. İslam dünyasıyla yakınlaşma ve Batı ile dengeli ilişkiler politikaları, Türkiye'yi Orta Doğu ve İslam dünyasında daha etkin ve önemli bir aktör haline getirmiştir. Bununla birlikte, bu politikaların bazı yönleri, Batılı ülkeler ve Türkiye'nin Batılı müttefikleri nezdinde endişe ve şüphelere yol açmıştır. Erbakan, diplomatik ve ekonomik ilişkileri geliştirmek için İslam coğrafyasına "Doğu Seferleri" adı verilen geziler düzenlemiştir. Erbakan'ın İran ve Libya ziyaretlerine ABD tarafından tepki gösterilmiş, İran'ın tecrit edilmesi gereken bir ülke olduğu belirtilmiştir. Bu ziyaretler İki ülke arasındaki ilişkilerin gerilmesine neden olmuştur. Erbakan ABD'ye, "diplomatik ve ekonomik ilişkiler kendi egemenlik hakkımızdır" diyerek cevap vermiştir (Baykal, 2017: 305-306).

Türkiye ve İsrail arasındaki siyasi ve güvenlik işbirliği bu dönemde de devam etmiştir. Yunanistan, Suriye ve PKK üçlüsünün Türkiye'ye karşı gerçekleştirdikleri savunma işbirliğine karşı Türkiye de İsrail ile yakınlaşmıştır. Türkiye ile İsrail arasında savunma ve işbirliği antlaşmaları yapılmıştır. Antlaşmalar; askeri eğitim alanında karşılıklı işbirliği, askeri tatbikatlar konusunda ortak adımların atılması, ortak organizasyonlar gibi çok kapsamlı işbirliğine dayanmaktadır. Türkiye-İsrail işbirliğine sonradan Ürdün de dâhil olmuştur. Atılan bu adımlar ve iş birlikleri Ortadoğu Barış Sürecine zarar vereceği düşüncesiyle Arap ülkeleri tarafından eleştirilmiştir. Refah-Yol hükümeti döneminde de Türkiye-İsrail arasında Savunma Sanayi İşbirliği Antlaşması imzalanmıştır. Erbakan, Askerî Eğitim ve İş Birliği Antlaşması'nda olduğu gibi gerçekleşecek ikinci antlaşma için de gizlilik istemiştir. Erbakan'ın bu isteği eleştirilip ülke genelinde tepkiye neden olunca, Dışişleri ve Milli Savunma Bakanlıkları antlaşma içeriğine dair kamuoyuna bilgi vermek zorunda kalmıştır. Tepkilere rağmen imzalanan antlaşma ile taraf ülkelerin savunma sanayilerinin ortak aksiyon alması, savunma teknolojisinde transfer, uzman eğitimi ve ortak silah üretimi, savaş uçaklarının modernizasyonu vb. konularda işbirliği gerçekleştirilmesi karara bağlanmıştır (Karakaya, 2023: 191).

6th INTERNATIONAL CONGRESS of MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

Sonuç

Bu çalışmada Türkiye'nin küresel arenadaki imajını ve konumunu etkileyen muhafazakar partilerden ANAP ve RP'nin dış politika davranışları ele alınmıştır. Merkez sağ partilerden ANAP, ABD, AB ülkeleri, Güney Kafkasya ve Orta Asya devletleri, Afrika ve Orta Doğu devletleriyle diplomatik ve ticari bağların canlandırılması üzerine politikalar üretmiştir. Özal, ülkelerarası ilişkilerin barışçıl bir şekilde devam edebilmesi için ekonomik olarak ülkelerin birbirine bağımlı hale gelmesi gerektiği fikrini savunmaktadır. İslamcı partilerden RP ise İslami dayanışmayı, ABD ve AB ile daha dengeli etkileşimi ve ekonomik bağımsızlığı ön planda tutuyordu. RP, komşu devletlerle ilişkilerin geliştirilmesi, bölgesel işbirliklerinin ilerletilmesi ve D-8 gibi alternatif uluslararası örgütlerin kurulması konularına yoğunlaştı.

Bu çalışma, Türkiye'deki muhafazakârlığın dış politika yapısı hakkında yapılacak araştırmalar için bir girizgah olarak kabul edilebilir. Dış politika yaklaşımı ile ilgili konular daha fazla araştırmaya ihtiyaç duymaktadır. Bu çalışmanın ileride yapılacak çalışmaların daha kapsamlı ve detaylı bir şekilde ele alınmasına ve Türkiye'deki muhafazakâr partilerin dış politika anlayışlarının daha iyi anlaşılmasına katkı sunması beklenmektedir.

ICMUSS

6TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

Kaynakça:

Akkaş, H. H. (2003). Muhafazakâr Siyasi Düşünce Kavramı Üzerine. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 4(2), 242–254.

Baykal, Ö. (2017). *Türk Siyasetinde Refah Partisi Deneyimi: Gelenek, İdeoloji ve Politika*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bayramoğlu, A. (2001). *Türkiye’de İslami Hareket*. İstanbul: Patika Yayınları.

Daban, C. (2017). Turgut Özal Dönemi Türkiye Dış Politikası. Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi. 17(33), 77-96.

Eren, E. (2022). Turgut Özal’ın Orta Asya (Türkistan) Politikası. *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*. 13(2), 60-84.

Ertosun, E. (2016). *Turgut Özal’ın Ekonomi Odaklı Dış Politikası: Yunanistan’a Yönelik “Zeytin Dalı” Diplomasisi Örneği*. Bilge Strateji. 8(15), 33-57.

Gökcan, Ö. (2019). Türkiye’nin Suriye Politikasında Turgut Özal Dönemi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 7(4), 293-305.

Hongur, A. (2006). *28 Şubat Sürecinde Ordu, Medya ve Siyasal İktidar*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Karakaya, İ. (2023). Soğuk Savaş Sonrası Siyasi, Sosyo-Ekonomik ve Askeri Açından Türkiye-İsrail İlişkileri. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12 (Özel Sayı), 186-200.

Kurt, V. (2018). Özal’ın Dış Politikası: Uluslararası Siyaset, Değişim ve Süreklilik. *Muhafazakâr Düşünce*. 15 (55), 157-172.

Özipek, B. B. (2017). *Muhafazakârlık Nedir?* Ankara: Liberte Yayınları.

Yılmaz, M. (2004). Türk Muhafazakârlığının Kültürel ve Siyasal İmkân ve Sınırlılıkları. *Liberal Düşünce Dergisi*. 9(34), 25-32.

Zengin, E. (2015). Türkiye ve Rusya Federasyonu Ticari İlişkileri. *Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVİD)*. 4 (1), 61-103.

6TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

İklim Değişikliğinin Turizm Üzerindeki Etkileri Effects Of Climate Change On Tourism

*Nihan ÖNAL BİLİÇ¹
Ayşe ATAR YILMAZ²*

Abstract

Climate has started to change with nature's deterioration from the past to the present. It is a known fact that these changes occur due to natural and human-induced causes, and the effects of human-induced causes on climate change have increased with the industrial revolution. After the industrial revolution, with the population increase in cities, transport and energy need increased and more fossil fuels were used. As a result of increased air pollution due to increased fuel use, it has been observed that the ozone layer, which protects our world from the harmful effects of the sun's rays with the concentration of gases released into the air, has started to thin and average temperature has increased. This global warming has caused the melting of polar ice caps, an increase in water level in the oceans, the mixing of fresh water with salty water and a decrease in salt ratio. While the adversities caused by overwarming affect all living things, they have led to the extinction of species that cannot live in high temperatures. Climate change also negatively affects many sectors, especially agriculture and tourism. Tourism is directly affected by weather events. While the rise in sea level and increase in temperature affect coastal tourism, the amount of snow falling and the time it stays affect winter tourism. When studies on the topic are examined, it can be seen that there is not a unilateral relationship between climate change and tourism, and tourism has an impact on climate change. Based on this perspective, this conceptual review aims to raise awareness about the relationship between climate change and tourism, how tourism is affected by climate change, and what measures should be taken in the face of this situation by analysing the studies in the literature on climate change and tourism in detail.

Keywords: Climate, Climate Change, Global Warming, Tourism, Sustainability

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Turizm İşletmeciliği, nihan.onal@omu.edu.tr., Orcid: 0000-0001-5532-2275

² Doç. Dr. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Turizm İşletmeciliği, ayse.atar@omu.edu.tr, Orcid: 0000-0002-9060-6684

GİRİŞ

Tarihten günümüze kadar insanların yaşam tarzları, buldukları bölgenin iklim koşullarına göre farklılıklar göstermiştir. İklim değişikliği de bu anlamda insanların yaşam şekillerini etkileyen önemli bir kavramdır. İklim değişikliğinin sonucunda yaşanan farklılıklar sadece bölgesel olmayıp küresel olarak da yaşanan bir zorluktur (Desonie, 2008: 42-59). Sanayi devrimi ile birlikte insan kaynaklı nedenler ile iklimde yaşanan değişiklikler hızlanmaya başlamış ve bu durum dünyanın ortak sorunu haline gelmiştir. Kentlerde yaşanan nüfus artışları ile birlikte gerekli olan ulaşım ve enerji için fosil yakıt kullanımları artmış, binaların artması ile ormansızlaşmalar başlamış ve bunlarla birlikte havaya salınan CO₂ oranı artmıştır. Atmosferdeki CO₂ oranında yaşanan artış ile birlikte dünyamızı zararlı güneş ışınlarından koruyan ozon tabakasında incelmeler meydana gelmeye başlamış ve bu incelme her geçen yıl artış göstermektedir. Ozon tabakasının incilmesiyle dünyamız git gide ısınmakta olup, iklim değişikliğinin nedenlerinden biri olan küresel ısınmaya sebebiyet vermiştir. Bu durum en çok hayvan türlerini etkilemiş olup, her geçen gün nesli tükenme durumuyla karşı karşıya kalan hayvanların sayısında artış görülmektedir. Bununla ilgili araştırmalara bakıldığında ulaşılan bulguların ve sonuçların bunu kanıtlar nitelikte olduğu görülmektedir (Akın, 2019:33).

İklim değişikliği, toplumu her yönü ile etkiler iken, birçok sektörde de etkileri görülmektedir. Etkilenen sektörlerin en başında tarım ve turizm gelmektedir (Başoğlu ve Telatar, 2013:14). Hava olaylarıyla ilişkilendirilen turizm, iklim değişikliğine bağımlı bir sektör olarak görülmektedir. İklimin değişmesi ile yaşanan aşırı hava olayları turizm amaçlı yapılan faaliyetlere de yön vermektedir. Güneşli hava gün sayısında yaşanan artış kıyı turizminin süresini uzatır iken, kar yağışının azlığı ve yerde kalma süresinin kısalığı kış turizminin daha kısa aralıkta tutulmasına sebebiyet vermektedir. Yani bakıldığında, değişen iklim koşulları, turistlerin seyahat planlaması ve deneyimi üzerinde etken bir rol oynamaktadır (Dereli vd, 2019: 1231).

İklim değişikliği ile turizm arasındaki ilişkinin tek yönlü olmadığı aslında çift yönlü olduğu ve turizmin de iklim üzerinde oldukça etkileri görülmektedir. Turizmde yapılan çeşitli aktiviteler, olumsuz çevresel etkileri de beraberinde getirebilmektedir. Bu etkilerin çoğu, yollar, havaalanları, tatil köyleri, oteller, restoranlar, mağazalar, golf sahaları ve marinalar gibi turizm amaçlı inşa edilen tesislerle ilişkilendirilebilmektedir (Dereli vd., 2019: 1231). İklimin değişmesi sonucunda turizme sadece olumsuz etkileri değil olumlu etkileri de olabileceğini, Aydemir ve Şenerol(2014), Demiralp (2022: 260) ve Yalçın (2022:33) çalışmalarda dile getirmektedirler. Fakat turizm için fırsata dönüşen bu durum çevre için olumsuzluklar yaratabilmektedir. Örneğin; turizm ile birlikte yoğun yaşanan seyahatler sonucunda su ve enerjide daha ihtiyaç açığa çıkacaktır. Özellikle uçakla yapılan seyahatler sonucunda havaya salınan karbon miktarının da artmasıyla iklime verdiği zararda artış yaşanacaktır. Buradan hareketle kavramsal derleme esasına dayanan bu çalışmada, iklim değişikliği ve turizm ile ilgili literatürde yer alan çalışmalar, detaylı bir şekilde incelenerek iklim değişikliği ile turizm ilişkisi, turizmin iklim değişikliğinden nasıl etkilendiği, bu durum karşısında turizmde ne gibi önlemler alınması gerektiği konusunda alana ve uygulayıcılara farkındalık yaratılması amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Bu çalışmada, iklim değişikliği ve turizm ile ilgili literatürde yer alan çalışmalar detaylı bir şekilde incelenerek iklim değişikliği ile turizm ilişkisi, turizmin iklim değişikliğinden nasıl

etkilendiği, bu durum karşısında turizmde ne gibi önlemler alınması gerektiği konusunda farkındalık yaratılması amaçlanmıştır. Konu ile ilgili 2018-2023 yılları arasında yapılan makaleler, raporlar, tezler gibi akademik kaynaklardan yararlanılarak, iklim değişikliği ve turizmin birbirleri üzerinde etkileri hakkında kapsamlı bir değerlendirme yapılmıştır. Çalışmada DergiPark, Ulusal Tez Merkezi, Google Akademi ve TRDizin gibi veri tabanlarından yararlanılmıştır. Bu veri tabanlarının kullanılmasının sebebi çalışmaları farklı veri tabanlarından çeşitli çalışmalara ulaşabilmektir. Çalışmaya dahil olan akademik kaynakların seçilme sebebi turizm alanında yüksek atıf alan ve güncel çalışmalar olmasıdır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

İklim Değerikliği

İklim değerikliği kavramına bakıldığında; “yağış, sıcaklık, rüzgârlar ya da basınç gibi iklim elemanlarının ortalama durumunda ya da onların değeriklenliğinde belirli bir zaman dönemi (onlarca yıl ya da daha uzun yıllar) boyunca süren herhangi bir sistematik değeriklik veya istatistiksel olarak anlamlı değerimler” olarak tanımlandığı görülmektedir (Philander, 2008: 1130). İklimde yaşanan bu değeriklikler geçmişten günümüze kadar devam etmiş ve devam da etmektedir. Yapılan araştırmalarda iklim değerikliğinin doğal ve insan kaynaklı nedenler etkili olduğu saptanmıştır. Fakat bu değerimde doğal kaynaklı nedenler, insan kaynaklı nedenlere göre daha az etkili olduğu görülmektedir. İklim değerikliğine sebep olan doğal faktörler olarak öne çıkanlar; güneşin etkisi, El Niño olayının etkisi, milankovi döngüsü, volkanik olaylar ve deniz seviyesinin yükselmesi sayılabilir (Haidara , 2023: 9).

İklim değerikliği tüm dünyanın problemi haline gelmektedir. Bu durum için uluslararası mücadele başlatılmış ve 1979 yılında konu ile ilgili I. Dünya İklim Konferansı düzenlenmiştir. 1992 Yılında küresel anlamda iklim değerikliği ile mücadelede ilk ve en önemli adım olarak tarihe geçen Birleşmiş Milletler İklim Değerikliği ereve Sözleşmesi (BMİDÇS) gerçekleştirilmiştir (Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 2002). Daha sonrasında, 189 ülkenin katılımıyla 1997 yılında Kyoto Protokolü imzalanmış olup, 2005 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu protokolün yürrlüğu girmesiyle geçmiş yıllara göre sera emilasyon oranının azalması hedeflenmiştir. 2015 Yılında ise artık Kyoto Protokolünü yerine Paris Antlaşması imzalanmıştır. Paris antlaşması ile iklimde olan değeriklere uyum sağlama, etkilerinin azaltılması ve eyleme geçilmesi yönünde katkı sağlanmıştır (Öztürk ve Öztürk, 2019: 537).

18. ve 19. Yzyıllarında hayatımıza giren sanayi devrimi ile birlikte insan kaynaklı nedenler iklim değerikliği üzerinde daha çok etken olmaya başlamıştır. Sanayi devriminden sonra makineleşmenin artması, nüfus oranının artması, yapılaşmanın artması ve beraberinde ulaşım ve enerji ihtiyacının artmasıyla insan kaynaklı nedenler ile hava kirliliğinde artışlar yaşanmıştır. İklim değerikliğine sebep olan insan kaynaklı faktörler olarak öne çıkanlar ise; sera gazları, fosil yakıtlar, atıklar, nüfus artışı ve kentleşme, ormansızlaşmadır. İnsan kaynaklı nedenler oluşan bu etkiler sonucunda havaya salınan karbon oranında yaşanan artış iklimde ciddi anlamda değerikliklere neden olarak, sıcaklık artışına yani küresel ısınmaya sebebiyet vermektedir (Haidara, 2023: 19).

Dünyamızda yaşanan nüfus artışı ile birlikte insanların ulaşım, enerji ve ticaret gibi günlük ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için kullanılan fosil yakıt miktarında fazlasıyla artış olmuştur. Fosil yakıtlarının fazla kullanılması ile atmosfere salınan gazlarda yaşanan artış

6th INTERNATIONAL CONGRESS of MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

sonucunda ise oluşan iklim değişikliği, dünyamızdaki tüm canlı varlıkları oldukça etkilemektedir. İklim değişikliği ile birlikte artan sıcaklık buzulların erimesine, biyolojik çeşitliliğin azalmasına, su kıtlığına, kuraklığa, gıda yoksunluğuna, asit yağmurlarına, orman yangınlarına, erezyona, hastalıklara ve benzeri olumsuzlukların yaşanmasına sebebiyet vermektedir (Altun, 2023:1). İklimde yaşanan bu değişiklikler sıcakta yaşayamayan canlıların türlerinin tükenmesine kadar gidebilmektedir.

İklim Değişikliği ve Turizm İlişkisi

İklim değişikliği tüm canlıları etkilediği gibi birçok sektörü de yakından ilgilendirmektedir. Bu değişiklikten etkilenen sektörlerin başında da tarım ve turizm sektörü gelmektedir. Çünkü turizm, doğal kaynaklardan doğrudan etkilenen ve iklime duyarlılığı olan bir sektördür. İklim değişikliği ile birlikte yaşanan yağmur, rüzgâr ve kar gibi hava olaylarının sonucunda, fazla ya da az yağması turizmin üzerinde hem olumlu hem de olumsuz etkileri vardır. Yaşanan şiddetli rüzgar ve yağmurun turistlerin sahilde güneşlenmesini zorlaştırır iken, bol kar yağması ise turistlerin kış turizmine yönelmesine neden olmaktadır. İklim şartları turistlerin çevreye olan bakış açısını değiştiren bir etkidir. Nasıl ki güneşli bir havada bulutlu bir gökyüzü çekiciliği azaltıyorsa, güneşin parlaklığının su yüzeyine yansiyip ışıltı vermesi de çekiciliği arttırmaktadır. Diğer bir turizm için önemli olan ve iklim şartlarından etkilenen alan ise peyzajdır. Peyzajda kullanılan bitkinin çeşitliliği, sağlığı ve güzel görünümünü iklim şartları bağlıdır. Ayrıca iklim şartlarının belirlediği flora ve fauna türleri de doğal güzelliklerin oluşmasında etkilidir. Özetle, iklim şartları dış mekânlarda yapılan turizm faaliyetlerini doğrudan ilgilendirmektedir. (Eraydın vd., 2011: 52-53).

Turizm türlerinin hemen hemen hepsi doğa ve çevreyle ilgili olması nedeni ile yaşanan iklim değişiklikleri türler üzerinde etkilerini göstermektedir. Örneğin; Kış turizminde, yaz turizmini belirleyen deniz ve güneşin zıttı olan kara ihtiyaç ön plana çıkar (Doğaner, 2001: 178). İklim değişikliğinin etkilerinden biri olan kar yağışının ve karın yerde kalma sürelerinin azalması nedeni ile kış turizmi olumsuz yönde etkilenmektedir. Bu durum kış turizm sezonun süresini kısaltmaktadır. Yine turizm türlerinden olan termal turizmde ise kara ihtiyaç duyulmakta olup, iklim değişikliği sonucunda karın az yağması nedeni ile kar sularının azalması durumunda, rezervuarların yeterli miktarda su dolmamasına ve basınçlarında düşmeler yaşanmasına sebebiyet verebilmektedir. Kitle turizminde ise deniz sularının yükselmesi nedeniyle kıyıda bulunan tesislerin ve plajların sular altında kalma riski ile karşı karşıyadır (Sevim, B., & Zeydan, Ö. (2007). Aynı zamanda, yoğun yaşanan hava kirliliği, kalker taşlarının kararmasına ve uzun süreçte de geçmişten günümüze gelen yazıt üzerindeki yazıların silmesine sebebiyet vererek orijinal görünümünü kaybetmesine sebep olabilmektedir. Buda kültür turizmimizi olumsuz etkilemektedir (www.omu.edu.tr).

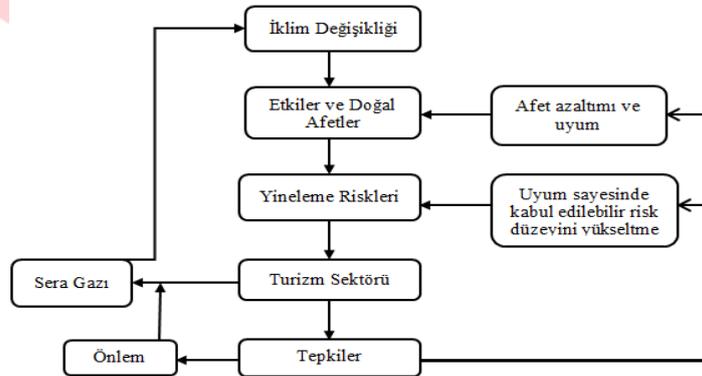
Tablo1: Turizme Yönelik Çevresel Tehditler

1. Doğal Tehlikeler	2. Antropojenik Tehlikeler
<ul style="list-style-type: none"> • Depremler • Tsunamiler • Deniz seviyesinin yükselmesi • Heyelanlar • Çığlar • Erozyon-kıyı, toprak erozyonu • Seller • Yağmurlar, fırtınalar, ve kasırgalar • Kuraklık • Ağır ısı dalgaları • Ağır soğuk dalgaları • Büyük ölçekli orman yangınları • Volkanik patlamalar (toksik gaz emisyonları SO₂ dahil) 	<ul style="list-style-type: none"> • Su kirliliği • Hava kirliliği ve gürültü • Radyoaktif kirlenme • Aşırı ve plansız yapılaşma sonucu görsellik çekicilik kaybı, estetik kirliliği • İnsan kaynaklı orman yangınları

Kaynak: Romagosa, F., Milego, R., Fons, J., Schröder, C., Giulietti, S., & Stanik, R. (2014).

Turizmin çevreyle iki yönlü ilişkisi vardır. Yani çevre üzerinde hem etkileri görünürken hemde çevreden de etkilenebilmektedir. Bu durum sektör ekonomisinde etkilemektedir. Aynı zamanda çevrede yaşanan olumsuz değişiklikler, turistlerin yaşam kalitesi ve refahı açısından da olumsuzluklar yaratabilmektedir. İklim değişikliğinin turizm üzerinde ne gibi çevresel tehditler oluşturabileceği Tablo.1 de sıralanmaktadır. Bu tehditler doğal ve antropojenik tehlikeler olara iki şekilde sınıflandırılabilir. Antropojenik tehlikeler, yani insan kaynaklı ve ya eylemsizlikten kaynaklanan nedenlerden dolayı ortaya çıkabilecek tehlikeler, doğal kaynaklı tehlikeler ile birlikte daha büyük sorunlar haline dönüşebilmektedir (Dereli, 2019:74).

Turizm sektöründe arz ve talep dinamikleri önemli rol oynamaktadır. Destinasyonlar, turistleri çekmek ve ekonomilerine katkı sağlamak için çeşitli pazarlama ve tanıtım stratejileri geliştirmektedir. Turistler ise kişisel ilgi ve hobilerine, bütçelerine, seyahat deneyimlerine ve beklentilerine uygun destinasyonlar tercihlerde bulunmaktadır. Yani turizm ve iklim değişikliği arasındaki ilişkiye iki farklı şekilde bakılabilmektedir. Birincisi, talep açısından, yani turistlerin tercihlerine göre değerlendirmek, ikincisi ise arz açısından, yani destinasyonların ve tercih edilme nedenlerinin iklim yönetimiyle nasıl değiştiğine bakmaktır (Hamilton vd., 2005: 250).

Şekil.1 İklim değişikliği ve Turizm ilişkisi (Becken ve Hay, 2007: 8)

6th INTERNATIONAL CONGRESS of MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

Her ne kadar iklim değişikliğinin turizme olan etkilerinden bahsetsek, turizmde iklim değişikliği üzerinde oldukça olumsuz etkileri olduğu bilinmektedir. İklım değişikliği ile turizm arasındaki ilişki tek yönlü olmayıp karşılıklıdır. Aslında kendi içinde bir döngü oluşturmaktadır. İklım değişikliği turizm için bir fırsata dönüştürülebilirken, turizmde ki bu pozitif durum yine iklim değişikliğine sebebiyet vermektedir. Çünkü, seyahatlerin artması uçak seferlerinin artması demektir. Artan seyahat sonrası yoğun seferler sonucunda yakıtın fazla harcanması, havaya salınan karbondioksit miktarını artırmaktadır. Turizm sektöründe ulaşımın aktif kullanılması, iklimi en çok etkileyen faaliyetlerden biri olarak görülmektedir. 2030 Yılında sadece turistik olarak kullanılan ulaşım emisyonlarının, 2016 yılına göre %25 oranında artması beklenmektedir (Demiralp, 2022: 265). Bunun yanı sıra turistlerin su, enerji ve gıda tüketiminde yaşanan artışta karbon ayak izini arttırmakta ve havaya salınan karbon oranını arttırmaktadır.

İklım değişikliğine neden olup, biyoçeşitliğin azalmasına sebebiyet veren bir diğer turizm sektöründe yaşanan durum ise konaklama yerlerinin ormanlık, biyoçeşitliği olan alanlara yapılmasıdır. Konaklama tesislerinin yanlış yerlere inşa edilmesi durumunda, ormansızlaşmaya ve bitki türlerinin azalmasına azalma neden olmaktadır. Ayrıca ormanlık alanlara kurulan turistler yerlere gelen misafirlerin yaptığı faaliyetler sonunda oluşan atıklarlarda çevreyi olumsuz etkilemektedir (Deniz, 2019, s. 330).

İklım Değişikliğinin Turizm Üzerindeki Etkileri İle Yapılan Literatür Taraması

Çalışmamızda, İklım değişikliğinin turizm üzerindeki etkileri konusunda DergiPark, Ulusal Tez Merkezi, Google Akademi ve TRDizin gibi veri tabanlarından yararlanılarak, 2018-2023 yılları arasında konu ile ilgili çalışılmış makaleler, raporlar, tezler gibi akademik kaynaklar incelenmiştir. Yapılan literatür taraması sonucunda, seçilen yıllar arasına ait çalışmalardan 13 çalışma aşağıdaki gibi tablo aşırtılmıştır.

ICMUSS

Tablo 2- 2018-2023 yılları arasına ait seçilmiş çalışmaların literatür taraması

Yayın yılı	Yazarlar	Eser Adı	Yayın Türü	Araştırma Konusu
2023	Anıl Altun Dilek Şahin	İklim değişikliği ve turizm: sivas ili örneği	Makale	Bu çalışmada, Sivas Merkez ilçesindeki yaşayan yerli halkın iklim değişikliği ve turizme yönelik algılarını tespit etmek ve bu algıların çeşitli değişkenlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. 502 kişiyle yüz yüze görüşülerek anket uygulanmıştır. Analiz bulgularında, halkın iklim değişikliği ve turizm algılarının yüksek olduğu yani bu konuda bilinçli oldukları tespit edilmiştir.
2023	Melika Sak	Yeşil temel yetenek ve yeşil pazarlama uygulamalarının çevre politikaları kapsamında iklim değişikliğine etkileri: Konaklama işletmelerinde bir araştırma	Tez	Bu çalışmada, iklim değişikliği, çevre politikaları, yeşil temel yetenek ve ekolojik zekâ anlayışı arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışma sonucunda, yeşil temel yetenek uygulamaları ve yeşil pazarlama uygulamalarının birbirlerini tamamlayıcı olduğunu tespit edilmiştir.
2023	Muhammed Fatih Alaeddinoğlu	İklim ve Turizm için Metaverse	Makale	Çalışmada ile metaverse'in iklim ve turizm üzerindeki etkileri araştırılmış olup, yapılan literatür taraması sonucunda meta turizmin fonksiyonel uygulamaları kullanılarak turizm alanında iklim değişikliğinin etkilerinin azaltılması yönünde katkı sağlayacağını ortaya koyulmuştur.
2022	Aysun Ogur Aygül	İklimin ikliminin üzerindeki etkileri	Turizm Makale	Bu çalışmada, iklim değişikliği sonucunda turizm sektöründe yaşanabilecek fırsat ve tehditleri belirlemeyi amaçlamıştır. Çalışmada literatür taraması sonucunda ortaya çıkan bulguların, SWOT analizi yöntemi ile değerlendirilmiş olup, sonucunda turizmin güçlü zayıf yönlerine ulaşılmış ve zayıf yönlerinin güçlendirmeye gidilebileceği tespitinde bulunmuştur.
2022	Sercan Aras	İklim Değişikliğinin Turizm ve Açık Alan Rekreasyonuna Etkisinin İncelenmesi	Makale	Bu çalışmada iklim değişikliğinin turizm ve açık alan rekreasyonuna etkisi incelenmiştir. Çalışmada, iklim değişikliğinin turizm ve açık alan rekreasyonuna farklı açılardan etkisi olduğu sonucuna varılmıştır. Bu etkilerin ileriki zamanlarda farklı bölgelere yönlendirebileceği konusunda tehlikede olduğunu belirtmiştir.

Tablo 2 - 2018-2023 yılları arasına ait seçilmiş çalışmaların literatür taraması

Yayın yılı	Yazarlar	Eser Adı	Yayın Türü	Araştırma Konusu
2022	Muhammed Demiralp	İklim değişikliğinin turizm üzerindeki etkisi	Makale	Bu çalışmada, turizm sektörü ve iklim değişikliği ilişkisi değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın sonucunda turizm sektörünün sürdürülebilirliği için sera gazı emisyonlarının azaltılması gerektiği ve bu bağlamda iklim değişikliğine uyum sürecinin acil bir şekilde hayata geçirilmesi gerektiğine varılmıştır.
2021	Burçin Özkan	Turizm ve iklim değişikliği: İstanbul Örneği	Tez	Bu araştırmanın amacı, İstanbul ilinde iklim değişikliği ve turizme yönelik algılarını tespiti ve bu algıların çeşitli değişkenler ile incelenmesidir. 703 kişiye anket uygulanmıştır. İstanbul yerel halkının iklim değişikliği ve turizme yönelik algısını oluşturan boyutların birbiriyle ilişkili olduğu ve İstanbul yerel halkının iklim değişikliği ve turizme yönelik algısına göre farklı kümelere ayrıldıkları tespit edilmiştir.
2020	Erdem Temeloğlu	Turizm ve Karbon Ayak İzi: Türkiye ve Dünyada Yapılan Çalışmalar Işığında Bir Farkındalık Çalışması	Makale	Bu çalışmada, turizm ve karbon ayak izi arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmada, konu ile ilgili ulusal ve uluslararası yapılan çalışmalardan 28 araştırma incelenmiştir. Sonuç olarak, turizm faaliyetlerinin karbon salınımı artışında etken olduğu tespit edilmiştir.
2020	Erdem Seven	Türkiye'nin biyoçeşitliliğinin turizm potansiyeli üzerine bir değerlendirme	Makale	Bu çalışma, Türkiye'nin biyoçeşitliliğinin turizm potansiyeli üzerindeki etkilerinin değerlendirmeyi amaçlamıştır. Eko turizm için önem taşıyan biyolojik çeşitliliğin sürdürülebilirliği ve korunması için canlı türlerinin tehlike oranları tespit edilmesi ve özel koruma alanlarının sınırlarının belirlenmesi gerektiğini tespit etmiştir.

Tablo 2- 2018-2023 yılları arasına ait seçilmiş çalışmaların literatür taraması

Yayın yılı	Yazarlar	Eser Adı	Yayın Türü	Araştırma Konusu
2019	Mert Dereli vd.	İklim Değişikliği ve Turizm Sektörü Arasındaki İlişkinin Dinamik Panel Veri Analizi ile İncelenmesi	Makale	Çalışmada turizmin GSYH içindeki payının belirlenen değişkenler ile olan ilişkisi incelenmesi amaçlanmış olup, konu ile ilgili bulgular sonucunda GSYH içindeki payının; turist sayısı, İnsani Gelişme Endeksi, orman alanları ve yenilenebilir enerji kullanımı ile pozitif, kabondioksit emisyonu ve sıcaklık seviyesi ile negatif ve istatistiksel olarak da aralarında anlamlı bir ilişkinin oldu tespit edilmiştir.
2019	Zeynep F. Yenice ve Özge Yalçın Ercoşkun	Türkiye’de Kış Turizmi Merkezlerinin İklim Değişikliğine Dirençliliğinin Değerlendirilmesi, Bolu Köroğlu Dağı ve Erzurum Palandöken Örneklere	Tez	Çalışmada amaçlanan, kış turizmi merkezlerinin iklim değişikliği etkilerine karşı nasıl bir direnç gösterdiği konusunda incelemektir. Kış turizm merkezine yapılan dirençlilik analizi sonuçlarından elde edilen verilere göre Erzurum Palandöken Kış Turizmi Merkezinin, dirençliliği Bolu Köroğlu Dağı Merkezine göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.
2018	Sema Bayazıt	İklim Değişikliği ve Turizm İlişkisinin Türkiye İç Turizmi Açısından İncelenmesi	Makale	Çalışmada, turizm kaynaklı sera gazları ve azaltım potansiyeli konusunda araştırma gerçekleştirilmiştir. Konaklama dolayısıyla sera gazı salım miktarı ve azaltım potansiyeli ile ilgili geçmiş veriler incelenerek çalışmalardaki katsayılar baz alınmıştır. Çalışmada ulaşılan verilere göre turizm sektörü iklim değişikliğinden etkilendiği sonucuna varılmıştır.
2018	Mehmet Somoncu	İklim değişikliği Türkiye turizmi için bir tehdit mi, bir fırsat mı	Makale	Bu çalışmada amaçlanan, iklim değişikliğinin Türkiye turizmi üzerindeki etkilerini değerlendirmektir. Araştırmada bulunan bulgulara göre, turizm doğa ile ilişkilendirilmesi nedeni ile Türkiye, turizm bakımından iyi durumda olmasıyla iklim değişikliğinin etkilediği ülkeler arasında olup, risk altında olduğu sonucuna varılmıştır.

Bayazıt'ın (2018: 230), turizm kaynaklı sera gazları ve azaltım potansiyeli konusuna yaptığı çalışmasında, turizm sektörü iklim değişikliğinden bahsetmiş ve alınabilecek önlemlerle sera gazı azaltımı konusunda önerilerde bulunmuştur. Araştırmacının önerilerinin analiz edilerek desteklenmesi gerektiğini dile getirerek, Türkiye'nin turizm alanında aktif olan merkezlerin çevre dostu olarak dönüştürülmesi sonucunda yeni fırsatlar oluşturacağını düşünmektedir.

Somoncu (2018: 748), çalışmasında iklim değişikliğinin Türkiye turizmi üzerinde nasıl etkileri olduğu ve bunların tehdit mi fırsat mı olduğunu araştırmıştır. Araştırmada bulunan bulgulara göre, turizmin doğa ile yakından ilişkili olduğu ve Türkiye de turizm bakımından iyi durumda olduğu için, iklim değişikliğinin etkilerinden en fazla etkilenebilecek ülkelerden biri olduğu vurgulanmaktadır. Bu etkinin gelecekte daha fazla olacağı düşüncesindedir. Türkiye'nin iklim değişikliğinin turizme etkilerine maruz kaldığı düşünüldüğünde, bu durum karşısında uyum ve azaltım çalışmalarının uygulanması ülkemiz için hayati önem taşımaktadır.

Dereli vd. (2019: 1241), çalışmasında turizmin GSYH içindeki payının değişkenlerle ilişkisini incelemiş olup, araştırmanın sonucunda elde ettiği bulgulara göre ekonomik büyüme devamlılığı için turizm sektörünün zayıf yönlerinin güçlendirilmesi ve planlanan turizm politikalarının çevrenin düşünülerek geliştirilmesi konusunda öneride bulunmaktadır.

Yenice Z. vd. (2019: 283) çalışmalarında iklim değişikliğinin turizme olan etkilerinden yola çıkarak Türkiye'nin kış turizmi merkezlerinden olan Bolu Köroğlu Dağı ve Erzurum Palandöken dağının iklim değişikliğine karşı gösterdiği dirençliliği değerlendirmiştir. Çalışmaya göre, turizm için önemli olan kış turizm merkezleri ve kış turizmine, turizmin çeşitlendirilmesi çalışmaları kapsamında yer verilmekte olup, bu konuda yapılacak olan yatırımların doğru yönlendirilebilmesi için kış turizminin ve merkezlerinin planlamasında, iklim değişikliğine karşı olan dirençliliğine yönelik gerekli analizlerin yapılması gerekmektedir. Yapılan bu analizler doğrultusunda stratejilerin şimdiden geliştirilmesi önem arz ettiğine değinmektedir.

Temeloğlu (2020: 9) çalışmasında turizm ve karbon ayak izi arasındaki ilişkiyi incelemiş olup, konu ile ilgili çalışılmış ulusal ve uluslararası seçilmiş 28 çalışma taranarak değerlendirmektedir. Sonuç olarak, turizm faaliyetlerinin karbon salınımını arttırdığı tespit edilmiştir. Kitlesel ve bireysel olarak hava kirliliği ve iklim değişikliğini kontrol edebilmek için karbon ayak izinin kontrol altına alınması gerekmektedir.

Seven'nin (2020: 101), biyolojik çeşitliliği bakımından iyi bir durumda olan Türkiye'nin, biyoçeşitliliğinin turizm potansiyeli üzerindeki etkilerini değerlendirdiği çalışmasında, Türkiye'nin ekosistem olsun, habitat olsun çok çeşitliliğe sahip olduğunu belirtmiştir. Bu çeşitliliğin ekoturizm için iyi bir avantaj olduğunu düşünmektedir. Böylece, biyolojik çeşitliliğin korunmasına, sürdürülebilirliğine ve turizmin gelişmesine ciddi katkılar sunabilir, ekonominin kalkınmasına önemli faydalar sağlanabilir. Bu aynı zamanda iklim değişikliğinin biyoçeşitliliğinin üzerinde yarattığı tehlike için bir önlem olabilir.

Özkan (2021:280), İstanbul'da gerçekleştirmiş olduğu çalışmasında ilde yaşayan kişilerin iklim değişikliği ve turizme yönelik algılarını ölçmüş ve sonuçlarını değerlendirmiştir. Araştırmacı, turizmin tüm bileşenleriyle sektörü sürdürülebilir hale getirmenin, turizm alanında iklim değişikliği etkilerinin azaltılabilmesi için önemli bir adım olduğu, bu adımın sadece

turizm sektörlerinin korunması için değil aynı zamanda tüm dünyada iklimin etkilerinin azaltılması yönünde önemli bir adım olduğunu dile getirmektedir.

Aras (2022: 3654), çalışması sonucunda iklim değişikliğinin turizme ve rekreasyonu olumsuz etkilediğini dile getirmektedir. Bu konuda ki önerileri ise küresel ısınmanın etkilerinin azaltma yoluna gidilmesi, iklim değişikliğine uyum sağlanması ve olumsuz etkilerin önlemek amacı ile önlemler alınmasıdır. Bu çalışmada da diğer çalışmalara yakın bir öneri olarak sürdürülebilirliğin turizm sektörü tarafından benimsenmesinin önemine vurgu yapılmaktadır.

Demiralp (2022: 265) çalışmasında, iklim değişikliği ve turizmin birbirlerine olan etkileri kapsamında iklime duyarlı politikaların geliştirilmesi ve en yakın zamanda bu politikaların uygulanmaya konması konusuna değinmektedir. Araştırmacı başka bir öneri olarak ise diğer çalışmalara katılarak sera gazı emisyonlarının azaltma yoluna gidilmesi ve iklim değişikliğinin etkilerinin aza indirilmesi için uyum ile önlemlerin acil olarak uygulanması gerektiğini vurgulamaktadır.

Oğur'a (2022: 91) göre iklim değişikliği Türkiye turizmini olumsuz etkilediği, fakat bu durumdan doğru adaptasyon ve stratejiler yardımı mümkün olduğunca az zararlar atılabilir. Aynı zamanda çalışmasında değişen bu iklim koşullarının turizm sektöründe fırsatlara çevrilebileceğini düşünmektedir. Çalışmasında Türkiye'nin, turizm sektöründe iyi bir durumda olduğunu ve güçlü yönlerini kullanarak oluşacak tehditlere karşı odaklanarak zayıf yönlerini güçlendirebileceğini dile getirmektedir.

Alaeddinoğlu (2023: 698), çalışmasında metaversenin turizm alanında önemli etkileri olduğunu, sanal turizm ve dijital etkinliklerin daha yaygınlaştırılması ile sürdürülebilirliğe katkı sağlayacağını belirtmektedir. Aynı zamanda metaversenin gelişebilmesi için, iklim eğitiminin verilmesi ve turizm gibi sektörlerle gerekli adımlar atılmasının gerektiği ve bu gelişmenin iklim değişikliğinin etkilerinin azaltılması yönünde önem arz ettiği çalışmasında bahsedilmektedir.

Altun ve Şahin (2023; 365), çalışmalarında elde ettiği bulgulara göre yerel halkın iklim değişikliği ve turizm algılarının yüksek olduğu tespit etmişlerdir. Araştırmacılar çevre dostu turizm işletmelerinin yaygınlaşması, fosil yakıt kullanımlarının yerine yenilenebilir enerji kaynaklarının tercih edilmesi, atık suların temiz su kaynaklarına karışmasının engellenmesi ve kamu kurumlarının turizm sektöründe çalışan kişilere çevre bilinci ile ilgili gerekli eğitimlerin vermesi konusunda önerilerde bulunmaktadır.

Sak (2023:111) çalışmasında yeşil temel yetenek uygulamaları ve yeşil pazarlama uygulamalarının birbirlerinin tamamlayıcısı olduğunu ve bundan dolayı konaklama işletmelerinin iklim değişikliğinin etkilerinin azaltabilmesi adına geleceğe yönelik yapılacak olan plan ve stratejiler için yeşil temel yetenek uygulamaları ve yeşil pazarlama uygulamalarını bir araya getirerek oluşturmaları konusunda öneride bulunmaktadır.

Araştırmamızda konumuz ile ilgili literatür taraması yapılarak, 2018-2023 yılları arasında güncel ve fazla atıf alması nedeni ile seçilen 13 akademik çalışma incelenmiştir. Bu incelenen çalışmalarda iklim değişikliğinin turizm üzerindeki etkilerinin; Yenice(2019), Temeloğlu (2020), Oğur (2022) ve Sak(2023) tarafından doğru stratejilerle, Seven (2020), Özkan (2021), Aras (2022) ve Alaeddinoğlu (2023) tarafından sürdürülebilirlikle, Somoncu (2019) ve Demiralp (2022) tarafından uyum ve azaltma sürecini uygulayarak, Bayazıt (2018) tarafından turizm merkezlerinin çevre dostu merkezlere dönüştürülmesiyle, Dereli vd.(2019) tarafından zayıf yönlerin güçlendirilmesi ile azaltılabileceği yönünde sonuçlara varıldığı görülmektedir.

Çalışmaların sonucunda hepsinde ortak olarak tespit edilen iklim değişikliğinin turizm üzerinde olumlu ve olumsuz yönde etkileri olduğu ve bu olumsuz etkilerin azaltılması gerektiği yönündedir.

Sonuç ve Öneriler

Tarih boyunca dünyamızda iklim değişiklikleri gözlemlendi, fakat son 10.000 yıl içinde hiç görünmeyen bir artışla ısınma yaşanmaktadır. Uydular ve yeni teknolojiler sayesinde bilim insanları, dünyanın her yerindeki iklim durumu hakkında bilgi toplayarak gerekli verilere ulaşmaktadır. Ulaşılan bu veriler, değişen iklimin işaretleri hakkında yol gösterici olmaktadır (<https://science.nasa.gov/>). İklimin değişmesi ile havaya salınan gazlarla birlikte atmosferin giderek ısınmasıyla; buzulların erimesi ve deniz seviyesinin yükselmesi, bölgesel ve yerel yağış yapılarının değişmesi, ekstrem hava olaylarının sayı ve sıklığının artması, ekosistemlerin değişmesi nedeniyle hayvan ve bitki türlerin yok tehlikesi yaşamasına, sel, fırtına, kasırga ve kuraklık gibi doğal afetlerin yaşanmasına neden olacağı ön görülmektedir (Bayraç ve Doğan, 2016: 24). İklim değişiklikleri aynı zamanda birçok sektörü de etkilemektedir. Bu sektörler arasında ön sıralara gelen sektörlerden biri ise doğa ile ilişkilendirilen turizm sektörüdür. Bu çalışmamızda da, İklim değişikliğinin turizm üzerindeki etkileri konusunda yapılan literatürün incelemesi sonucunda, iklim değişikliğinin turizm üzerinde olumsuz etkileri olduğu gözlemlenmektedir. Araştırmalar sonucunda kaynaklardan toplanan verilere göre bu olumsuz etkiler aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Aşırı hava olayları sonucunda oluşan fazla nem ve sıcak turistlerin tatillerinin kışalmasına ve o bölge için tercihlerin azalmasına sebebiyet vermesi,
- İklim değişikliği birlikte biyolojik çeşitliğin azalması ile fiziksel çekiciliğin düşmesi ve sonucunda turist tercihlerini olumsuz yönde etkilemesi,
- Buzulların erimesi ile okyanustaki suların yükselmesi ve kıyı turizm alanlarını su basma tehlikesi ile karşı karşıya kalması,
- Küresel ısınma ile birlikte yaşanan fazla sıcaklar nedeni ile yaşanabilecek susuzluk tehlikesi ile karşı karşıya kalınmasına,
- Aşırı yaşanan hava olayları ile birlikte susuzluk, çevredeki atıklar ve hava kirliliği etkenlerin birleşmesi ile turist yoğunluğunun olduğu zamanlarda hastalıkların artması ve yayılması,
- Sıcaklığın artmasıyla, kar yağışının azalması ve karın yerde kalma süresinin kışalması nedeni ile kış turizmi sezonun kısa tutulmasına neden olmasına,
- Turizm türlerinden termal turizmde, karın az yağması nedeni ile kar sularının azalma olması durumunda ise, rezervuarların yeterli miktarda su dolmaması ve basınçlarında düşmeler yaşanmasına sebebiyet verebilmesine,
- Denizde sıcaklığındaki değişim ve deniz içinde yaşayan canlıların türlerin azalması nedeni ile turistlerin ilgisi çeken dalışın olumsuz etkilemesi gibi nedenler ile denizde yapılan turizm faaliyetlerinde olumsuz etki yaratmasına,
- Havaya salınan karbon sonucunda oluşan hava kirliliği ile tarihi eserlerin zarar görmesine,

- Turizm türlerinden en çok tercih edilen turizm türlerinin sezonlarının kısalmasına neden olması ile sektörün ekonomisinin bozulmasına neden olabilmesidir.

Yukarıda saymış olduklarımız, iklim değişikliğinin turizm üzerindeki olumsuz etkileridir. Literatüre baktığımız zaman aslında turizmin iklim değişiklikleri sonucunda oluşabilecek durumları doğru strateji ile fırsata çevrilebileceği düşünülmektedir. Örneğin, yaşanan güneşli gün sayısının artması nedeni ile kıyı turizm sezonunun daha uzun tutulabilmesi ya da turistlerin iklim değişikliği karşısında yaşanan iklime göre turizm türlerine teşvik edilmesi gibi uyum stratejileri geliştirmesi gerekmektedir. Hatta turizm çeşitliliğinin iklim değişikliği ile çeşitlendirilebileceği de düşünülmektedir. Bu turizm için ne kadar olumlu da olsa yaşanacak olan yoğun seyahatler sonucunda havaya salınacak olan yoğun karbon monoksit nedeni ile ne yazık ki iklim için olumsuz sonuçlar doğurabilmesi beklenmektedir.

İklim hızla değişmekte ve bu değişim ne yazık ki artık durdurulamaz hale gelmektedir. Fakat alınacak önlemler ile en azından etkileri azaltılabilir. Çalışmamızda yapılan incelemeler sonucunda, iklim değişikliğinin önümüzdeki yıllarda turizm üzerindeki etkilerini azaltmak için bazı önerilerde bulunulmuştur. Bunlar;

- Turizm sektöründe konaklama tesislerinin kurulumunda iklim değişikliği baz alınarak doğru yerler tercih edilmelidir. Tesisin yeri belirlenir iken iklime ve biyolojik çeşitliliğe zarar vermeyecek alanlar seçilmelidir.
  - Turizm faaliyetlerinin düzenlendiği alanların temiz tutulması sağlanarak çevre ve hava kirliliğinin önüne geçilmelidir.
  - Karbon ayak izinin azaltılması yönünde çalışma yapılması gerekmektedir.
  - Turizm sezonlarında yoğunlaşan seyahatlerde kullanılan ulaşım araçlarından özellikle uçak seferlerinde uçuşun belli doluluk düzeyinde olmasına önem gösterilerek ya da daha az karbon salınan toplu taşıtların kullanılması tercih edilerek çevreye yardım edilebilir. Aynı zamanda turistlerin kullandıkları seyahat araçlarında çevreye daha az zarar verecek olan yakıt kullanımı ya da elektrikli taşıtlar kullanılmasına ve doğa dostu araçlar geliştirilmelidir.
  - Deniz seviyelerinin yükselmesi, sel felaketleri ile karşı karşıya kalınması durumunda su taşkınlarının yaşanabilme durumuna karşın kıyı turizminin önlem alması gerekmektedir.
  - Turizm sektörünün, sürdürülebilirlik konusuna önem göstermesi gerekmektedir.
  - Konaklama tesislerinin karbon salınımının azalmaya gitmesi için yapabilecekleri yenilemeler;
- Turizm sektöründe kullanılan fazla enerji tüketiminin önüne geçerek tasarruf edebilecek yöntemler bulunması gerekmektedir. Akıllı lamba sistemleri, güneş panelleri enerji tasarrufunda önemli çözümlerdir. Bu yöntemler destinasyonların hem ekonomisine yardımcı olurken hem de çevreye verilen zararı azaltılabilecektir.
- Su tasarrufuna gitmek yine iklim değişikliği sonucunda oluşması muhtemel olan susuz kalma ve çölleşme gibi olabilecek olumsuz durumların önüne geçmek için önemli bir önlemdir. Atık suların arıtılması, sensörlü muslukların kullanılması gibi örneklerle suyun fazla harcanmasının önüne geçilebilir.

6th INTERNATIONAL CONGRESS of MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

- Konaklamalarda kullanılan yemek atıklarının azaltılması, oluşan yemek atıklarının gübreleştirilmesi çevreye katkı sağlayacaktır.
- Kullanılan ürünlerin çevre dostu ürünler olarak seçilmesi konaklama işletmelerinde önemli bir tutmaktadır.
- Atık yağlarının su ile karıştırılmasının önüne geçerek yağların “Atık Yağların Bertarafı Yönetmeliğine” göre atık yönetimi sağlanmalıdır.
- Konaklamaların, iklim değişikliği karşısında uyum stratejileri geliştirmesi ve gelecek planlarını bu stratejiler doğrultusunda yapmaları gerekmektedir.

Konaklama tesisleri için bu sayılan öneriler ile çevreye göstermiş oldukları hassasiyet sonucunda, konaklamak için gelen ve bu konu hakkında bilinçli olan misafirlerin tercihi haline gelecektir. Tabii tüm bu önlemlerin alınabilmesi için halkın ve turizm alanında çalışan personellerin gerekli eğitimleri alması bilinçlendirilmesi gerekmektedir. Turizmin büyümeye gittiği bu yolda, bilinçsiz olarak atılan her adım dünyamıza daha çok zarar verecektir. Turizm geliştikçe, bu sektörle birlikte kirlilikte artacak ve daha fazla sera gazları havaya salınacaktır. Bu yüzden tüm insanlığın bu konu hakkında bilinçlendirme iklim değişikliğinin etkilerini azaltmak için bu yolda önemli bir stratejidir. Bu, hem turistlerin memnuniyetini sağlamak hem de doğal ve kültürel mirası korumak için önemlidir.

ICMUSS

6TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

KAYNAKÇA

Akın, E. (2019). *Küresel iklim değişikliğinin biyolojik çeşitlilik üzerine etkileri*. Tezsiz Yüksek Lisans Dönem Projesi. Eskişehir Teknik Üniversitesi, Fenbilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Alaeddinoğlu, m. f. (2023). İklim ve turizm için metaverse. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 13(3), 689-700.

Altun, A., & Şahin, D. (2023). İklim Değişikliği ve Turizm: Sivas İli Örneği. *Sivas Interdisipliner Turizm Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 1-31.

Aras, S. (2022). İklim Değişikliğinin Turizm ve Açık Alan Rekreasyonuna Etkisinin İncelenmesi (Reviewing the Impact of Climate Change on Tourism and Outdoor Recreation). *Journal of Tourism & Gastronomy Studies*, 10(4), 3645-3661.

Aydemir, B., ve Şenerol, H. (2014). İklim değişikliği ve Türkiye turizmine etkileri: Delfi anket yöntemiyle yapılan bir uygulama çalışması. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*.381-416

Başoğlu, A., ve Telatar, O. M. (2013). İklim değişikliğinin etkileri: tarım sektörü üzerine ekonometrik bir uygulama. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6, 7-25.

Bayazıt, S. (2018). İklim değişikliği ve turizm ilişkisinin Türkiye iç turizmi açısından incelenmesi. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 29(2), 221-231.

Bayraç, N. H., ve Doğan, E. (2016). Türkiye'de iklim değişikliğinin tarım sektörü üzerine etkileri. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler*. Cilt: 11 Sayı: 1, 23 - 48

Becken, S. and J. E. Hay (2007). *Tourism and Climate Change: Risks and Opportunities*. Clevedon, UK: Channel View Publications.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu. (2002). İklim Değişikliği Çevre Sözleşmesi, 33

Demiralp, M. (2022). İklim değişikliğinin turizm üzerine etkisi. *Çevre Şehir ve İklim Dergisi*, 1(2), 251-272.

Demiroğlu, O. C. (2017). *Turizm, yeşil büyüme ve iklim değişikliği. iklim değişikliği ve yeşil boyut: yeşil ekonomi, yeşil büyüme*. Editör: Meltem Ucal, Fersa Matbaacılık.146-157

Deniz, T. (2019). Turizm ve biyoçeşitlilik. *Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 323-339.

Dereli, M. (2019). *Yeşil ekonomi yaklaşımı ile küresel iklim değişikliğinin turizm sektörüne etkileri*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.

Dereli, M., Boyacıoğlu, E. Z., ve Terzioğlu, M. K. (2019). İklim değişikliği ve turizm sektörü arasındaki ilişkinin dinamik panel veri analizi ile incelenmesi. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(4), 1228-1243.

Desonie, Dana (2008). *Climate Causes and Effects of Climate Change*, Infobase Publishing, United States of America.

Doğaner, S. (2001). *Türkiye turizm coğrafyası*. İstanbul: Çantay Kitabevi.

6TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

Eraydın, A., Gedikli, B., Salmaner, G., Edizel, H.Ö. (2011). Kentsel Turizm ve İklim Değişikliği: Antalya Örneği, TÜBİTAK Proje No: 108K612, Proje Raporu, Ankara.

Haidara, M. (2023). *Küresel İklim Krizi ve Zorunlu Göç: Bir Sistemik Literatür Taraması*. Yüksek Lisans Tezi. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Eskişehir.

Hamilton, J.M., Maddison, D.J. and Tol, R.S.J. (2005). "Effects of Climate Change on International Tourism". *Climate Research*, 29, 245-254.

Oğur, A. A. (2022). İklim değişikliğine duyarlı turizm planlaması: türkiye için fırsatlar ve tehditler. *Çevre Şehir ve İklim Dergisi*, 1(1), 80-104.

Özkan, B., (2021). *Turizm ve iklim değişikliği: İstanbul örneği*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.

Öztürk, M., ve Öztürk, A. (2019). BMİDÇS'den Paris Anlaşması'na: Birleşmiş Milletler'in iklim değişikliğiyle mücadele çabaları. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(4), 527-541.

Philander, S. G. (2008). *Encyclopedia of global warming and climate change: AE (Vol. 1)*. Sage Publishing, United States of America.

Sak, M. (2023). *Yeşil Temel Yetenek ve Yeşil Pazarlama Uygulamalarının Çevre Politikaları Kapsamında İklim Değişikliğine Etkileri: Konaklama İşletmelerinde Bir Uygulama*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya

Seven, E. (2020). Türkiye'nin biyoçeşitlilik turizm potansiyeli üzerine bir değerlendirme. *Journal of Current Debates in Social Sciences*, 3(2), 95-103.

Sevim, B., & Zeydan, Ö. (2007). İklim değişikliğinin Türkiye turizmüne etkileri. *Çeşme Ulusal Turizm Sempozyumu*, 21, 23.

Somuncu, M. (2018). İklim değişikliği Türkiye turizmi için bir tehdit mi, bir fırsat mı. *TÜCAUM 30. Yıl Uluslararası Coğrafya Sempozyumu*, 748-771.

Temeloğlu, Ö. Ü. E. (2020). Turizm ve karbon ayak izi: Türkiye ve dünyada yapılan çalışmalar ışığında bir farkındalık çalışması. *Editors/Editörler*, 56.

Turan, B., & Çalkın, Ö. (2023). Türkçe gazete yayımlarında iklim değişikliği ve turizm. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 7(3), 355-371.

Yalçın, A. (2022). İklim değişikliğinin turizm üzerine etkileri. *Selçuk Turizm ve Bilişim Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 32-37.

Yenice, Z., & Ercoşkun, Ö. Y. (2019). Türkiye'de kış turizmi merkezlerinin iklim değişikliğine dirençliliğinin değerlendirilmesi, Bolu Köroğlu Dağı ve Erzurum Palandöken örnekleri. *Resilience*, 3(2), 269-285.

<https://science.nasa.gov/climate-change/evidence/> (Erişim: 17.05.2024)

<https://tr.euronews.com/2023/04/20/arastirma-gronland-ve-antarktikada-30-yil-oncesine-gore-uc-kat-daha-fazla-buz-kaybi-var> (Erişim: 16.05.2024)

6th INTERNATIONAL CONGRESS of MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

<https://www.omu.edu.tr/tr/icerik/haber/hava-kirliligi-ve-iklim-degisikligi-tarihi-eserlere-de-zarar-veriyor> (Erişim: 16.05.2024)

Konaklama İşletmelerinin Solomo Pazarlama Faaliyetlerinin Turistlerin Satın Alma Niyeti Üzerindeki Etkisi

AYNUR ADIGÜZEL¹
YETKİN BULUT²

ÖZET

Solomo pazarlama, bir pazarlamacının veya işletme sahibinin sosyal medyada, yerel işletmelerde ve mobil platformlarda kolayca tanımlanmasını ve erişilebilir olmasını sağlayan bir "kontrol listesi"ni tanımlamak için kullanılan bir terimdir. Araştırmanın amacı konaklama işletmelerinin Solomo pazarlama faaliyetlerinin turistlerin satın alma niyeti üzerinde etkisi olup olmadığını ortaya çıkarmaktır. Bu çalışma ile Solomo pazarlamanın boyutlarından hangisinin veya hangilerinin satın alma niyeti üzerinde daha çok etkiye sahip olduğunun tespit edilmesi amaçlanmıştır. Verilerin toplanması için oluşturulan bir anketle 259 katılımcıya ulaşılmıştır ve SoLoMo Pazarlamanın üç boyutunun turistlerin satın alma kararı üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Çalışmada 259 kişilik örneklem üzerinde uygulanan ölçek için değerlendirmeler yapılmıştır. Verilerin analizi konusunda; tanımlayıcı istatistikler ortalama, standart sapma değerleri ile sunulmuştur. Ölçekler arasındaki ilişkinin tespit edilmesi amacı ile korelasyon analizleri uygulanmıştır. Ölçekler arasındaki ilişkinin çoklu düzeyde incelenmesi için Regresyon analiz yapılmıştır. Ölçeklerin yapısal geçerliliğinin değerlendirilmesinde doğrulayıcı faktör analiz (DFA) analizi uygulanmıştır. Çalışmada 0,05'ten küçük p değerleri istatistiksel olarak anlamlı kabul edilmiştir. Analizler SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) 25.00 paket programı ile yapılmıştır. Doğrulayıcı faktör analiz (DFA) analizi AMOS 20.00 paket programı ile gerçekleştirilmiştir. Anket ölçek puanlarının belirlenmesiyle Lokal pazarlamada Rozet Kazanma ve Oyun, Eğlence ve İletişim Halinde Olma, Görüş Bildirme ve Keşfetme, Sosyal Medya platformlarında ürün ve hizmetleri satın alma tutumu, Yerli turistlerin mobil pazarlama uygulamalarıyla satın alma tutumu olarak beş boyut oluşturulmuştur. Bulgular, mobil pazarlamanın turistlerin satın alma ve sosyal medya kullanımının turistlerin satın alma niyeti arasında ilişki olduğunu ve Foursquare /Swarm uygulamalarının turistlerin satın alma ve sosyal medya kullanımının turislerin satın alma niyeti arasında ilişki olduğu tespit edilmiştir. Foursquare/ Swarm uygulamaları ve mobil pazarlamanın turistlerin satın alma tutumları, sosyal medya kullanımının turistlerin satın alma niyeti düzeylerine kısmen etki ettiği ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Solomo Pazarlama, Konaklama İşletmeleri, Tüketici Davranışları

¹ Student, Ondokuz Mayıs University, Tourism Management, 0009-0005-2693-4148

² Prof. Dr., Ondokuz Mayıs University, Tourism Management, 0000-0001-9870-592X

SATIN ALMA NİYETİ

Satın alma niyeti, müşterinin uyarılara karşı belirleyici tepkisini gösteren en kritik satın alma kararı süreci aşamalarından bir tanesidir (Mutlu, Çeviker, Çirkin, 2011). Müşterinin belirli bir zamanda belirli bir markadan veya üründen belirli miktarda satın almayı düşünmesi ya da belirli bir ürün veya hizmeti satın almak için müşterinin ya da tüketicinin niyeti olarak tanımlanabilir (Çetin, Kumkale, 2016). Satın alma niyeti ne kadar büyük olursa tüketicinin satın alma davranışı da o kadar büyük olur (Nasermoadeli, Ling, Maghnati, 2013). Bu nedenle bir pazarlamacı, tüketicinin satın alma niyetini bilebilirse, o tüketicinin neyi satın alacağını da bilir. Tüketicinin satın alma niyetini mal, hizmet, zaman, marka değeri, marka seçimi ve miktarı gibi durumlar belirler. Pazarlamacılar için bu durumları araştırmak tüketici niyetinin anlaşılabilmesine yönelik araştırma gerçekleştirmektir (Yeşilöz, 2020).

TURİSTİK TÜKETİCİNİN SATIN ALMA SÜRECİ

Tüketiciler satın alma niyetinde bulunmadan hemen önce çeşitli karar vermekte ve bu kararlardan sonra satın alma niyetinde bulunmaktadırlar (Asenbekova, 2007). Satın alma süreci, ilk önce ihtiyacın belirlenmesi veya tanımlanması daha sonra söz problemin ortadan kaldırılabileceği ürün hakkında bilgi toplaması ve alternatiflerin değerlendirilmesi, seçeneklerin değerlendirilmesi, seçtiği alternatifler doğrultusunda satın alma ya da almama kararını vermesi gibi aşamalardan oluşmaktadır (Özer ve Anteplioğlu, 2005).

İhtiyacın Ortaya Çıkması

İhtiyacın ortaya çıkması, tüketiciler için her karar alma sürecinin ilk aşamasını oluşturur (Mohammed, 2008). Tüketici bir ürüne ihtiyaç duyduğunda problemi fark eder ve bu noktada tüketiciye yardımcı olacak faktörler olan çevresel dürtüler, bireysel deneyimler, ve içsel motivasyon devreye girer (Özcan, 2010). Turizm sektöründe ise tüketici ihtiyaçları temel açıdan baktığımızda sosyo-psikolojik ihtiyaçlardır. Bu sosyo-psikolojik ihtiyaçların kanaati çerçevesinde fizyolojik ihtiyaçlar meydana gelmektedir. Turist, geziye katılma, bir müzeyi ziyaret etme, bir bölgeyi gezip görme gibi arzularını giderme çabası içinde olduğundan buna bağlı olarak, yeme-içme ve konaklama gibi fizyolojik ihtiyaçlarını da karşılamak zorunda kalır (Hayta, 2008).

Turizm pazarlamasının faktörlerinden biri olan tatil ihtiyaçlarını meydana getiren pek çok sebep vardır. Mesela, rahatsızlıkları nedeniyle termal bir tedavi ihtiyacı, Bir spor etkinliğine katılacak olan bireylerin konaklama ihtiyacı, toplantılara katılacak olan kişilerin dinlenme ihtiyacı gibi nedenlerle bireylerin seyahat etmeleri sıralanabilir (Levent, 2020).

Bilgi Toplama ya da Alternatiflerin Belirlenmesi

Tüketici ihtiyacının ortaya çıkmasından sonra satın alma karar verme sürecinin ikinci aşaması olan alternatiflerin belirlenmesi ve bilgi toplama aşamasına geçer. Alternatifleri belirleme süreci, tüketiciler karar verebilmek için resmi ve resmi olmayan kaynaklarda bilgi toplamaya geçip o bilgiyi benimseme çabalarının bütünü olarak ifade edilebilir (Milli Eğitim Bakanlığı, 2014).

Örnek verecek olursak, seyahat etmek isteyen kişi ya da bir otelde konaklamak isteyen kişi, ihtiyacın ortaya çıkmasından sonraki aşamada gidilecek yerlere ve kalacak otel

alternatiflere bakmaya başlayacaktır. Bu durumda da turist gideceği yer hakkında ve kalacağı otel hakkında bilgi edinecektir. Burada seyahat etmek isteyen kişi bilgiyi hem resmi olan kaynaklardan hem de resmi olmayan kaynaklardan ulaşacaktır. Resmi olan kaynaklar içerisinde televizyonlar, reklamlar, gezi broşürleri, radyolar mevcuttur. Resmi olmayan kaynaklar ise arkadaş tavsiyesi ya da seyahat edeceği yerlere seyahat edenlerin tavsiyeleridir(Güleç, 2006).

Seçeneklerin Değerlendirilmesi

Alternatiflerin belirlenmesi ve bilgi toplama sürecinden sonra gerçekleşen üçüncü aşamadır. Tüketicinin belirlemiş olduğu alternatifler arasında tercih yaptığı süreçtir. Bu aşamada, ürünün fiyatı, kalış zamanı, ulaşımı gibi özellikler değerlendirme sürecini etkiler (Aymankuy ve Ceylan, 2013).

Örnek verecek olursak, yiyecek içecek hizmetleri temel alındığında yukarıda bahsedilen ölçütler; yiyecek kalitesi, menü tercihi, servisin iyi oluşu, mekan, konum ve ürünün fiyatı olacaktır. Bunun yanı sıra; kaliteli bir şekilde yiyecek ve servis arzulayan tüketici, seçeneklerindeki bütün restoranları bu ölçütler çerçevesinde değerlendirmiyorsa, o zaman hayat ettiği ortam açısından bir eleme gerçekleştirecek, bütçesi uygun değilse fiyatı baz alacaktır. Eğer bütün seçenekler tüketiciyi tatmin ediyorsa bu seferde konumu iyi olanı baz alacaktır (Demirkol, 2016).

Satın Alma Kararı

Bu aşama alternatiflerin belirlenip seçeneklerin değerlendirilmesinden sonra yapılan ve ihtiyacı en iyi şekilde karşılayacak olduğuna inanılan ürünün ya da hizmetin satın almayı gerçekleştirdiği aşamadır. Tüketici satın alma aşamasında seçmiş olduğu ürün arasında seçim yapmaktadır. Bu seçim yapılırken bazı durumlarda en fazla tüketilen ürün ya da hizmet tercih edilirken bazı durumlarda da en iyi alternatifler seçilebiliyor(Doğan, 2018).

Tüketicinin satın alma eyleminde bulunması için öncelikli olarak para ve zamanın uygun olması gereklidir. Örneğin bir turist, tatil yapmak için kendisi için en uygun seçenek olan Antalya ilini seçebilir ve konaklama işletmesi olarak da Y Hoteli tercih edebilir. Fakat tüketici, Y Hotel' in kısa süre içerisinde indirimde gireceğini duyduğu zaman, satın alma kararını kendi kişisel planları doğrultusunda güzel bir indirim vaadiyle erteleyebilir(Şahan, 2016).

Satın Alma Sonrası Davranışlar

Tüketici bu aşamada satın almış olduğu ürünün doğru bir davranış olup olmadığını, cidden beklentilerini sağlayıp sağlamadığını ve etrafındakilerinin yapmış olduğu tercihleri doğru bulup bulmadığını ölçmektedir. Bu aşama bir nevi öğrenme aşaması olarak ta söylenebilir. Tüketici bundan sonraki aşamalarda fazlasıyla tecrübeye sahip olmaktadır. Bu tecrübeler sayesinde ileride yapacak olduğu satın alma kararları da etkilenecektir(Boz, 2015).

Turistik bir tüketicinin bir ürün ya da hizmet satın aldıktan sonra ürün veya hizmetle ilgili değerlendirmeleri, yaşamış olduğu süreçle ilgili hisleri, düşünceleri, aldığı ürün hakkındaki önerileri pazarlama yönetimi açısından da fazlasıyla önemlidir. Satın alma sonrası 151 tüketici değerlendirmelerinde yaşanan olumsuz durumlar işletmelerinde büyük kayıplarını oluşturuyor. Bu durumda işletmelerin de tüketicide oluşan olumsuz durumları önlemek için uğraşmaları gerekmektedir. Bu uğraşmalar sonucunda turistlerin bir sonraki satın alma kararı da etkilenecek

ve işletmeye fayda sağlayacaktır. Bu sebeple de turizm işletmelerinde satın alma sonrası yapılan değerlendirmelere fazlasıyla önem gösterilmelidir (Ünal, 2018).

SOLOMO PAZARLAMA

Günümüzün tüketicileri, her yerde ve her zaman ürün bilgileri, fiyatlar ve ürün değerlendirmeleri ve incelemeleri hakkında bilgi sağlayan teknolojilerle donatılmıştır. Bununla birlikte, yerel envanter ve satış hakkında bilgi almak ve perakende deneyimlerini ve potansiyel satın alımları, arkadaşlarıyla ve aileleriyle paylaşmak için sosyal ağları, bununla birlikte de akıllı telefonları kullanmaktadırlar. Teknolojinin ve sosyal medyanın doğası nedeniyle, alışveriş yapan tüketiciler, isteklerine, ihtiyaçlarına ve konumlarına göre perakende deneyimleri elde etmek istiyorlar. Bu deneyimler ise sosyal, yerel, mobil (SoLoMo) alıcısını üretiyor (Esposito, 2012).

Sosyal ağ siteleri geleneksel sosyal ağ siteleri tarafından sağlanmaktadır. Kullanıcıların siber uzayda kişisel bir profil oluşturulmasına ve ilişkiler kurmasına izin veren ve kullanıcıların memleket, yaşam yeri, ilgi alanları ve eğitim gibi kullanıcı tarafından açıklanan bilgilere dayanarak başkalarıyla bağlantı kurmalarına yardımcı olan sitelerdir. Bu sosyal ağ siteleri, mobil cihazları ve konum tabanlı bilgileri entegre ederek, akıllı telefonlarda kullanılacak mobil sürüm sosyal uygulamalar geliştirmiştir. Ünlü sosyal ağ hizmetleri örnekleri arasında Facebook, Instagram ve Twitter bulunmaktadır (Yang, Lin, 2017). Konum tabanlı hizmetler, konum bilgilerin keşfetmesine olanak tanır ve belirli kullanıcılara mevcut konum ve belirli zaman bazında kişiselleştirilmiş ve özelleştirilmiş bilgiler sağlayabilir (Turban, King ve Lang, 2009). En iyi bilinen konum tabanlı hizmetler ise, Foursquare, Google Haritalar ve Airbnb'dir. Mobil sosyal hizmetler ise, mobil iletişim ve akıllı mobil cihazların yaygın kullanılması nedeniyle ortaya çıkmıştır. Mobil sosyal hizmetler; kesintisiz video, fotoğraf, metin sohbeti, ifadeler, çıkartmalar ve konum bilgileri gibi çeşitli iletişim araçları sağlar ve kullanıcıların herhangi bir mobil cihaz üzerinden gerçek zamanlı olarak birden fazla iletişim kurmasına olanak tanır. En çok kullanılan mobil sosyal hizmetler örnekleri ise; LINE, WeChat ve Whatsapp'tır (Yang, Lin, 2017).

SoLoMo modelinin sosyalleşme, yerelleştirme ve mobilizasyonunu kapsayan günümüzün ağ yaşam tarzının bir özetidir. Mevcut mobil sosyal ağların ve halkların davranışlarının etkisinin altı çizilmektedir. İnsan etkileşimini ve alışveriş davranışını kolaylaştırır ve aynı zamanda internetteki ürünleri diğer alanlara da teşvik eder. SoLoMo, bir kişinin gerçek hayatındaki konum ve amaç değişimini çevrimiçi yaşamlarına temsil etmek ve yansıtmak için konum tabanlı hizmetlerin kullanılmasıdır. SoLoMo kavramı aşağıdaki özelliklere sahiptir.

- SoLoMo daha yakın sosyal etkileşimi gösterir.
- SoLoMo yerel kullanıma sahiptir.
- SoLoMo bir mobil e-iştir.
- SoLoMo, yerel olarak alışveriş bilgilerinin itilmesini teşvik eder.
- SoLoMo, çevrimiçi alışverişin yapıma şeklini değiştirdi (Cabyova, 2020).

Szewczyk (2013), SoLoMo pazarlamasının, cep telefonu kullanıcıları tarafından kullanıldığı gibi daha fazla kişiler arası bağlantı, samimiyet ve sosyallik sunduğu için doğrudan satın alımları teşvik eden ürün tanıtımı ve marka geliştirme için önemli bir araç haline geldiğini vurgulamaktadır. Neuba'ya (2012: 2) göre SoLoMo pazarlamasının en basit şekilde açıklaması,

ileriye düşünen pazarlamacı veya işletme sahibinin sosyal, lokal ve mobil platformlarda kolay bir şekilde bulunula bilirliğini sağlayacak ayrıntılı bir “kontrol listesi” dir.

SoLoMo pazarlama faaliyetlerinin başarılı örneklerinden bahsetmek gerekirse, California’daki Four Seasons Hotel, misafirlere konaklamaları sırasında check-in yaptıklarında deneyebilecekleri yerel yerler ve deneyimler hakkında önerilerde bulunmak için konum tabanlı bir sosyal ağ uygulaması kullanarak bu şekilde SoLoMo’yu ilk benimseyenlerden olmuştur. Starwood Hotel’de aynı şekilde SoLoMo pazarlama örnekleri arasındadır. Starwood otel markası, mülk portföyünden herhangi birine giriş yapan konuklara gerçek dünya sadakat puanları sunmak için Çin konum tabanlı uygulama Jiebang ile işbirliği yaptı. Bu ödül puanları, konuğun mevcut Starwood müşteri sadakat hesabına eklenebilir ve check-in tarafından oluşturulan sosyal savunuculuk ve tanım karşılığında ek bonus puanlar sunar. Markanın etkisini bireysel yollarla genişletmeye yardımcı olan basit bir uygulamadır. (Wood,2014). Başka bir örnek verecek olursak, Eindhoven Havalimanı da hayranlarına Facebook VIP ayrıcalıklarını tanıtan dünyanın ilk havalimanıdır. Eindhoven Havalimanı Facebook sayfasını beğenerek, müşteri kendi ücretsiz VIP park yerini ve ücretsiz kahvaltı ve hızlı check-in gibi diğer birçok avantajı elde etme şansına sahip oluyor(Hooij dank,2014). Starbucks da SoLoMo ödüllerinin ilk öncülerinden biridir. Starbucks her satış noktasının bir indirimle ödüllendiren orijinal konseptler oluşturdu. Özellikle en çok dikkat çekenlerden biri, markanın Çin’de ki son etkinliği olmuştur. Bu sayede kahve zinciri, o haftaki toplam check-in sayısı yirmi bini aşarsa, satış noktalarına check-in yapan herkese ücretsiz bir içecek teklif etti(Kemp,2012).

Amirkhanpour, Vrontis ve Thrassou’ya (2014: 262)göre bu yeni pazarlama anlayışı, işletmelerin tekliflerini kolayca tanıtılmalarını sağlamaktadır. Potansiyel müşteriler, konumlarına göre sonuçlara ulaşabilirler. Mesela; potansiyel bir müşterinin şehirde dolaşırken bir İtalyan restoranını aradığını düşünelim. Foursquare, Path ve Gowalla gibi SoLoMo tabanlı mobil uygulamalar, restoranın özel teklifleri olup olmadığını göstermesinin yanı sıra, müşterinin yakınında İtalyan mutfağına sahip restoranlarının da arama sonuçlarını ve konumlarını sağlayabiliyor. Bu da, müşterileri kişiselleştirmiş ve konum odaklı hedeflemek adına çok yenilikçi bir yöntem olarak karşımıza çıkarıyor.

SoLoMo pazarlama konusunda yapılan çalışmalara bakıldığında ise, Güngör ve Doğan(2017)Kuşadası’ndaki yiyecek ve içecek işletmelerini SoLoMo pazarlama açısından değerlendirmişler ve çalışma sonucunda Kuşadası’nda faaliyet gösteren yiyecek ve içecek işletmelerinin yönetici ve çalışanlarının SoLoMo pazarlama stratejisi konusunda yetersiz bilgiye sahip olduğu sonucuna varılmışlardır. Zauskova ve Reznickova(2020)Slovak iş ortamında eko-yeniliklerin farkındalığını arttırmak için küresel bir araç olan SoLoMo pazarlamayı ele almış ve araştırma sonucunda SoLoMo pazarlama kullanımının genel olarak artan eğilime rağmen Slovak işletmelerinin eko-inavasyon faaliyetleri hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıklarını ve tüm hedef gruplarına hitap etmediği sonucuna ulaşmıştır. Zouskova ve Reznickova(2018)yapmış olduğu bir başka çalışmada SoLoMo pazarlama konseptinin iş ortamında kullanımına ilişkin güncel bilgileri ve aynı zamanda çevre sorunlarına yenilikçi çözümler sunan çevre yönetimi ve pazarlama iletişimi bağlamında gelişme potansiyelini sistematik olarak açıklamayı amaçlamıştır.

SoLoMo’yu yeni müşteriler çekmek için nasıl kullanım sorusunu soracak olursak Turner’e(2012)göre, bu üç aşamayla mümkündür.

1. aşamada sosyal medya araçları ile potansiyel müşterilere ve hedef kitleye özel reklamlar yapılarak ihtiyaç ve beklentilerin karşılanması sağlanır. 2. aşamada olan bilgi arayışında müşteriler ürün ve hizmet ile ilgili bilgi arayışına girerler ve farklı kullanıcıların görüşlerine ulaşım sağlayabilirler. 3. aşamada söz konusu ürünü deneyimlemek için müşterilerin verdiği puanlar ve arkadaş önerileri dikkate alınır. 4. aşamada en çok kullanılan sosyal medya araçlarından Facebook'un kullanıcı hesabı ile entegrasyon sağlanan web sitelerine üye olmadan giriş yapabilme imkanını sağlamakta ve bu da kişisel bilgilerini kaydetmede zaman kolaylığı sağlamaktadır. 5. aşamada ise ürün veya hizmet alan müşterinin memnuniyetini başka müşterilere aktarılmasını sağlamaktır. Bu da puan verme, yorum yapma, değerlendirme gibi satın alma sonrası davranıştan geçer. Para yerine müşteri kazanılır.

Tablo 1: SoLoMo Pazarlamanın Tanımlanması ve Satın Alma Sürecine Etkisi (Sosyal Boyut)

SOSYAL	
1. Aşama Sorunun Tanımlanması -Seyahat sırasında ihtiyaçlara yönelik farkındalık -İlham	-Sosyal medya sitelerinde hedeflenmiş reklam -Müşteriye hitap eden reklamlar
2. Aşama Bilgi Arayışı -Daha fazla ürün çeşitliliği -Ürüne karşı ilginin artışı	-Sosyal medya aracılığıyla etkileşim
3. Aşama Seçeneklerin Belirlenmesi -Müşterilerinin vermiş olduğu puanlar -En çok beğenilenler	-Arkadaşlardan gelen tavsiyeler -Kullanıcının oluşturduğu bloglar ve olumlu içerikler -Ürünü deneyimleyebilmek için ürün hakkında yeterli bir görüşe sahip olma
4. Aşama Satın Alma Yeri- Pazar -Ürünü satın almaya karar vermek -Ürünün ödemesini gerçekleştirmek -Ürüne ulaşmak	-Facebook içeriği kullanarak kayıt olmanın kolaylaşması
5. Aşama Satın alma İşlemi Gerçekleştikten Sonraki Davranış -Satın alınan ürün hakkında değerlendirme yapıp puan vermek -Satın alma sonrası hizmetlerin yönetimi	-İşletmenin sürekli olarak müşteri kazanması -Üründen memnun kalan müşterinin olumlu bir şekilde dönüş sağlaması -Sosyal medya üzerinden satın alma eyleminin devamlı bir şekilde tekrar edilmesi

Kaynak: Yücel M, Güngör O, Doğan S. (2017) Kuşadası'ndaki Yiyecek ve İçecek İşletmelerinin Solomo Pazarlama Açısından Değerlendirilmesi. Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 13(3): 683-704.

SoLoMo Pazarlamanın Lokal Boyutu ve Satın Alma Karar Süreci

Lokal kelimesi işletmenin bulunduğu alanı temsil eder. Lokal kelimesi önceki zamanlarda telefon rehberi olarak bilinmektedir. Şuan ki durum da ise; işletmelerin lokasyon bazlı uygulamalarında müşterinin işletme alanını kolaylıkla bulması anlamını gelmektedir. (Yücel,

Güngör ve Doğan, 2017). Lokasyon bazlı uygulamalar, müşterilerin bulunduğu konumları belirlemek ve mobil cihazlar sayesinde buldukları lokasyona ait reklamlar sunmak için Global Konumlandırma Sistemi (GPS) ve Galileo Global Navigasyon Uydu Sistemi (GNSS) gibi konum takip etme teknolojilerini kullanan uygulamalara denir (Akgünlü, Kurtaran, 2020). Gana ve Thomas'a(2016) göre konum tabanlı hizmet uygulamaların çeşitli türleri mevcuttur. Bunlardan bir tanesi olan Foursquare; ziyaret edilen yerlerin sayısına, yol boyunca tanıştıkları arkadaş sayısına, ne sıklıkla dışarı çıktıklarına gibi etmenlere bağlı olarak işletmelere puan vermek için oluşturulan konum tabanlı bir hizmet platformudur. Bu da tüketicilerin satın alma kararını artırır. İkincisi, Google Plus kullanıcılarının arkadaşlarının konumunu bir harita üzerinde görmelerini sağlayan konum tabanlı bir hizmet uygulamasıdır. Ayrıca, kullanıcıların konumlarının nasıl ve kiminle paylaşıldığını kontrol edebilmeleri için gizlilik ayarını değiştirmelerini sağlar. Üçüncüsü, GYPSII ise kullanıcıların ne yaptıkları ve nereye ulaşabilecekleri hakkında fotoğraf, video ve diğer bilgilerin yüklemelerine olanak tanıyan bir konum tabanlı platformdur.

SoLoMo pazarlamanın lokal boyutu Tablo 2'de de görüldüğü üzere beş aşamadan meydana gelmektedir. İlk aşamada tüketicilerin bulunduğu ortama yakın işletmelerin o müşterilerine kişisel olarak indirim ve kampanyaların aktarılması amaçlanmıştır. Örneğin, bir mağazanın önünden geçerken müşterilerin telefonuna o mağazayla ilgili kampanya ya da indirim mesajları gelmesi müşteriye mağazaya çekmesine ve ürün satın alma eylemine geçmesine sebebiyet verebilir. 2. aşama ve 3. aşama da müşterinin indirim ve kampanyadan etkilenip mağazaya gelmesiyle birlikte satın alma eylemi işleminin kolay bir şekilde hallolması amaçlanmıştır. 4. Aşamada ürünlerin çevrimiçi olarak müşteriye temin edilmesi amaçlanmıştır. Son aşama olan 5. aşamada ise çevrimiçi satın almaya rağmen satın alma sonrası davranışının etkisiyle işletmenin hizmet vermeye devam etmeleri amaçlanmaktadır. (Yücel, Güngör ve Doğan, 2017:687; Huber, 2015:183).

Tablo 2: SoLoMo Pazarlamanın Tanımlanması ve Satın Alma Sürecine Etkisi (Lokal Boyut)

LOKAL	
1. Aşama Sorunun Tanımlanması -Seyahat esnasındaki ihtiyaçlara yönelik farkındalık -İlham	- Tüketicie özel olarak yapılmış kişisel bir indirim ve indirim kuponların Lokasyon olarak tanıtımı
2. Aşama Bilgi Arayışı -Daha fazla ürün çeşitliliği -Ürüne karşı ilginin artışı	- Müşterinin erişimine açık olan her noktanın haritalandırılması - QR kod aracılığıyla ürünlerle hakkında bilgi akışını sağlamak

3. Aşama Seçeneklerin Belirlenmesi -Müşterilerin vermiş olduğu puanlar -En çok beğenilenler	- Müşterinin erişimine açık olan her noktanın haritalandırılması
4. Aşama Satın Alma Yeri- Pazar -Satın alma kararı -Ödeme İşlemleri -Taşıma	- Ürünlerin yerel olarak çevrimiçi şekilde temini
5. Aşama Satın alma İşlemi Gerçekleştikten Sonraki Davranış -Satın alınan ürün hakkında değerlendirme yapıp puan vermek -Satın alma sonrası hizmetlerin yönetimi	- Satın alma davranışından sonra ürün hakkındaki değerlendirmeler neticesinde işletmenin devamlılığı

Kaynak: Yücel M, Güngör O, Doğan S. (2017) Kuşadası'ndaki Yiyecek ve İçecek İşletmelerinin Solomo Pazarlama Açısından Değerlendirilmesi. Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 13(3): 683-704.

SoLoMo Pazarlamanın Mobil Boyutu ve Satın Alma Karar Süreci

Bugün dünya, bilgiye 7/24 erişim sağlayabilmek için akıllı telefonlara güveniyor. Seyahat planları oluştururken, otel rezervasyonları yaparken, gidecekleri yerlerle ilgili detaylı bilgiler öğrenirken, restoran önerilerine ve otel önerilerine bakmak için telefonlarındaki tek bir düğmeye dokunmaları yeterli. Akıllı telefon teknolojisi, dünyanın dört bir yanındaki otellerin tüketicilerine her yerde ve her zaman ulaşmasını son derece basit bir hale getirdi (Arora, 2014). Bu nedenle, mobil pazarlama B2B pazarlamacılar için önemli bir araç olmuştur. Mobil web sitesinin görünümü ve verdiği duygu, web sitesinde dönüşüm oluşturmada ve müşteri çekmede çok önemli bir rol oynuyor(Media, 2019).

SoLoMo pazarlamanın mobil boyutuna baktığımızda Tablo 3' te görüldüğü üzere 3 aşamada ele alınmaktadır. 1. Aşama (bilgi edinme) ve 2. Aşamada (alternatiflerin değerlendirilmesi) akıllı telefonlar ile uyumlu uygulamaların müşterilere görsel bir şekilde işletmenin tanıtımının yapılması amaçlanmıştır. 3. Aşamada akıllı telefonlarla uyumlu mobil ödeme imkânları sağlama ve evrak işlerini, rezervasyonları akıllı telefonlarda gerçekleştirme amaçlanmıştır (Yücel, Güngör ve Doğan, 2017:687; Huber, 2015:183).

Tablo 3: SoLoMo Pazarlamanın Tanımlanması ve Satın Alma Sürecine Etkisi (Mobil Boyut)

MOBİL	
1. Aşama Bilgi Arayışı -Daha fazla ürün çeşitliliği -Ürüne karşı ilginin artışı	<ul style="list-style-type: none"> - Kullanıcının tercih ettiği ürüne göre müşteri için en uygun ürünü bulan alışveriş asistanları - Mobil uygulamalarda yapılan alışverişler ve görselliği ön plana çıkartılarak yapılan alışveriş listesi
2. Aşama Seçeneklerin Belirlenmesi -Müşterilerin vermiş olduğu puanlar -En çok beğenilenler	<ul style="list-style-type: none"> - Mobil internet erişimi için alt yapı oluşturulması
3. Aşama Satın Alma Yeri- Pazar -Satın alma kararı -Ödeme İşlemleri -Taşıma	<ul style="list-style-type: none"> - Mobil cihazlar üzerinden ödeme gerçekleştirme - Akıllı telefonlar sayesinde belge tarama işlemleri - Rezervasyon oluşturma
4. Aşama Satın alma İşlemi Gerçekleştikten Sonraki Davranış -Satın alınan ürün hakkında değerlendirme yapıp puan vermek -Satın alma sonrası hizmetlerin yönetimi	<ul style="list-style-type: none"> - Satın alma davranışından sonra ürün hakkındaki değerlendirmeler neticesinde işletmenin devamlılığı

Kaynak: Yücel M, Güngör O, Doğan S (2017) Kuşadası'ndaki Yiyecek ve İçecek İşletmelerinin Solomo Pazarlama Açısından Değerlendirilmesi. Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 13(3): 683-704.

SOLOMO PAZARLAMA KANALLARI

Bloglar

Blog kelimesi kısaca internet günlüğü/ e- günlük olarak ifade edilebilecek, teknik bilgi ve donanım içermeyen, kullanım ve yönetim açısından kolay, zengin fonksiyonlu kişiye özgü web alanları içeren bloglar, sahiplerinin hem yazılı, hem görsel üretimlerini internet ortamında tüm dünyaya ulaşmasını sağlamayı amaçlamaktadır (Karaçor, 2009).

Bloglar genellikle bir tek kişi tarafından yönetilirken günümüzde kurumsallaşmış firmalar ve şirketler tarafından da yönetilmeye başlanmıştır. Fakat bir tek kişi ya da belirli bir kurum tarafından yönetilmesi bir sosyal medya platformu olan blogların etkileşim ögesini

içermediği anlamına gelmez. Kullanıcıların yapmış olduğu yorumlar bloglar üzerinden geri bildirim planını çalıştırarak karşılıklı olarak etkilenmeyi sağlar (Aktan ve Kayış, 2018). Bloglar; bilgi sağlama, ilişkiler oluşturma ve bilgi yönetimi gibi üç temel amacı gerçekleştirmek üzere de kullanılabilir (Çetintaş,2014).

Mikroblogging

Microblog, Tumblr ve Twitter gibi hizmetler tarafından popüler hale getirilen çok kısa durum güncellemelerini yayınlama kavramını ifade eden genel bir terimdir. Twitter başlangıçta bir yayın aracı olarak tasarlandı. Nerede olduğunu, ne yaptığını, ne düşündüğünü veya ne hissettiğini hızlı bir şekilde paylaşmanın bir yolu olarak kullanılmaktadır. Hatta günümüzde de bu şekilde devam etmektedir. Fakat herhangi bir insanın iletişim kanalı gibi konuşma haline geldi (Fiander, 2012).

Twitter microblog sistemi şimdi dünya çapında bir fenomen haline geldi. Son yayınlara odaklanan geleneksel bloglara benzemekte fakat 140 karakter metinle sınırlı olması bakımından farklılık göstermektedir. Twitter, başka bir Twitter kullanıcılarını takip etmenize izin vererek blog beslemeleri fikrinden yararlanır. Bir kullanıcının kişiselleştirilmiş beslemesi, takip ettiği tüm bireylerin en son tweetlerini gösterir ve bilginin canlı bir akışını oluşturur(Hansen, 2011). Bunun yanı sıra, Twitter’da fotoğraf ve konum bilgileri de diğer sitelere oranla oldukça yaygındır. Ayrıca gizlilik sorunları nispeten basittir. Çünkü bir kişinin tweetleri tamam herkese açıktır veya onaylanmış takipçilerle tamamen sınırlıdır (Golbeck, 2015).

Podcasting

Podcasting “radyo reklamları veya müzik videoları” gibi ses veya video dosyalarının internet üzerinden, mobil cihazlarda ve kişisel bilgisayarlarda dinlemek için RSS(Really Simple Syndication) veya Atom Sendikasyonu kullanarak dağıtılmasıdır. Ses dinlemek internet için yeni bir durum değildir. İndirme, radyo akışı, sesli bloglama bir süredir var. Podcasting’i bunlardan ayıran şey, otomatik olarak indirilen içerik fikridir. Bunu mümkün kılan ise RSS’dir (Stanley, 2006). RSS, internet sitelerine her yeni eklenen içeriği kolayca takip etmeye yardımcı olan bir bildirimcidir(<https://www.crmmedya.com>).

Meng (2005) bir podcasting’in oluşması için gerekli olan aşamaları beşe ayırmıştır. Bunlar;

1. İçeriği oluşturma ve düzenleme,
2. İçeriği bir web sitesiyle ya da blog aracılığıyla yayınlamak,
3. RSS gibi haber okuyucu gibi abone siteleri aracılığıyla dinleyicilerin içeriğe abone olması,
4. İçeriğin, içerik yönetimi programı tarafından indirilmesi (I Tunes gibi),
5. İçeriğin, indirme cihazlarındaki uyumlu olması ile birlikte bilgisayarlarda dinlenebilmesi şeklindedir.

Podcasting’in yeni alanlarından biri ise SoLoMo pazarlamadır (Güney, 2020). Özellikle, tüm dünyada kendini duyuran firmalar ve müşteriyi ciddi anlamda etkilemiş, onların zihinlerinde yer etmiş firmalar dijital pazarlama konusunda kendilerine strateji oluşturuyorlar ve podcastler de bu oluşturdukları stratejinin bir parçası haline geliyor (Beşe, 2020).

Medya Paylaşım Siteleri

Medya paylaşım siteleri kendi üyeleri ve mevcut üyeleri ile iletişim kurma yöntemini farkı hale getiren bir fenomenin parçasıdır. Medya paylaşım siteleri bir çok farklı şekilde tanımlanabilir. Sanal bir grup olarak bilinen medya paylaşım siteleri, insanların internet ortamında bir araya geldikleri, hobilerini, duygularını ve fikirlerini paylaştıkları ve ayrıca yeni arkadaşlıklar oluşturdukları web siteleridir (Hacıfendioğlu, 2011).

Sosyal Ağ Siteleri

Sosyal ağlar; kullanıcıya, kişisel içerik değiş tokuşu yapabilme ve diğer kullanıcılarla iletişim sağlayabilme olanağı tanıyan, kişisel web sitesini inşa etme olanağı sağlayan uygulamalardır (Köseoğlu, 2012). Daha basit bir şekilde tanımlayacak olursak, bireyler arasındaki kişisel veya profesyonel ilişkilerin sağlandığı ağıdır. Sosyal ağlar insanlar arasındaki etkileşimi ve bu etkileşimin gücünü temsil eder (Onat ve Alikılıç, 2008).

Sosyal ağlar, hiper hedefleme (reklam hedeflemesinin oldukça özel ölçütler temel alınarak yapılması) ve sosyal filtreleme (kullanıcının ilgilenebileceği bilgileri belirleyen teknik) özellikleri sebebiyle, internette kullanıcılara fazla sayıda reklam gösterilmesinin önüne geçerek, doğru kişiye, doğru yerde bilgilendirilmenin yapılmasını amaçlamaktadır. Sosyal ağlar güçlü ve gelişmiş yeni bir SoLoMo pazarla kanalı olarak görülmekte, pazarlamayı duyarlı, kişisel ve sosyal bir hale getirmektedir (Kara ve Coşkun, 2012).

YÖNTEM

SoLoMo pazarlama güncel bir pazarlama terimidir. Türkiye’de SoLoMo pazarlama üzerine yapılmış sayılı çalışma bulunmaktadır (Yücel, Güngör ve Doğan, 2017). Türkiye’ de sayılı çalışma olması sebebiyle bu araştırmanın gerçekleştirilmesi planlanmaktadır. Bu araştırmanın tamamlanması ile beraber konaklama sektörüne yeni bir bakış açısının kazandırılması amaçlanmaktadır.

Araştırmanın amacı konaklama işletmelerinin SoLoMo pazarlama faaliyetlerinin turistlerin satın alma niyeti üzerinde etkisi olup olmadığını ortaya çıkarmaktır. Bu çalışma ile SoLoMo pazarlamanın boyutlarından hangisinin veya hangilerinin satın alma niyeti üzerinde daha çok etkiye sahip olduğunun tespit edilmesi amaçlanmaktadır.

1. Araştırma Hipotezleri

H1: Mobil pazarlamanın turistlerin satın alma ve sosyal medya kullanımının turistlerin satın alma niyeti arasında ilişki vardır.

H2: Foursquare/ Swarm uygulamalarının turistlerin satın alma niyeti ve sosyal medya kullanımının turistlerin satın alma niyeti arasında ilişki vardır.

H3: Foursquare/ Swarm uygulamaları ve mobil pazarlamanın turistlerin satın alma tutumları sosyal medya kullanımının turistlerin satın alma niyeti düzeylerine anlamlı şekilde etki etmektedir.

Araştırmanın evrenini Türkiye’de faaliyet gösteren dört ve beş yıldızlı konaklama işletmelerinde en az bir kez konaklamış olan misafirler oluşturacaktır. Örneklem olarak ise

6th INTERNATIONAL CONGRESS of MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

Samsun İl Kültür Turizm Müdürlüğü'nün web sitesinde bulunan dört ve beş yıldızlı konaklama işletmelerinde en az bir kez konaklamış olan misafirler seçilmiştir. Katılımcılara 3 ayrı ana başlık altında sosyal medya kullanımının, mobil pazarlamanın ve Foursquare/swarm uygulamalarının satın almaya etkileri üzerinde sorular yöneltilmiştir. Araştırma kapsamında 2590 katılımcıya anket uygulanmıştır.

Örnekleme yöntemi olarak olasılığa dayalı olmayan kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Zaman, imkan ve maliyet kısıtları göz önüne alındığında tüm misafirlere ulaşmak mümkün olamayacağı için kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır.

Bu çalışma da nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Bu çalışmada veri toplamak amacıyla gerçekleştirilen anket tekniği kullanılmıştır. Anket tekniğinde Bakır ile Aydoğan'ın (2018), Özçiftçi' nin (2020) ve Yeşilöz' ün (2020) çalışmalarından faydalanılmıştır. Anketin uygulama aşamasında otellerde görevli olan Satış-Pazarlama müdüründen gerekli yardım alınarak otelde konaklayan misafirlere anket dağıtılmıştır. Tamamlanan anketler toplanarak sonuçları analiz edilmiştir.

Verilerin analizi konusunda; tanımlayıcı istatistikler ortalama, standart sapma değerleri ile sunulmuştur. Ölçekler arasındaki ilişkinin tespit edilmesi amacı ile korelasyon analizleri uygulanmıştır. Ölçekler arasındaki ilişkinin çoklu düzeyde incelenmesi için Regresyon analiz yapılmıştır. Ölçeklerin yapısal geçerliliğinin değerlendirilmesinde doğrulayıcı faktör analiz (DFA) analizi uygulanmıştır. Çalışmada 0,05'den küçük p değerleri istatistiksel olarak anlamlı kabul edilmiştir. Analizler SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) 25.00 paket programı ile yapılmıştır. Doğrulayıcı faktör analiz (DFA) analizi AMOS 20.00 paket programı ile gerçekleştirilmiştir.

2. Bulgular

2.1. Güvenilirlik: herhangi bir konu hakkında bireylerin tutum veya eğilimlerini tespit etmek için aynı yanıt sıklıklarına sahip olan soru grupları likert tipi ölçek olarak ifade edilebilir. Bu likert tipli ölçeklerin bilimsel anlamda kullanılabilmesi için bazı varsayımları sağlaması gerekir. Bunlardan en önemlisi güvenilirlik testidir. Bu test katılımcıların ölçek çalışmasına verdiği yanıtların tutarlı olup olmadığını gösterir. Cobranch's Alpa yöntemi ile ölçeğin güvenilir düzeyi belirlenir. Bu hesaplanan katsayı 0,70 üzerinde ise ölçeğin yeterli seviyede güvenilir olduğu ifade edilir (Özdamar, 2013). Güvenilirlik olması gereken bir durumdur fakat tek başına yeterli değildir. Güvenilir olan ölçeklerin kabul görmesi için aynı anda da geçerli olması gerekir. Bunun için Faktör analizi uygulaması yapılır.

Tüketicilerin Foursquare Veya Swarm Uygulamalarını Kullanarak Yer Bildirimi Yapma Davranış Ölçeğinin Güvenilirlik Ve Geçerliliği

Katılımcıların Tüketicilerin Foursquare Veya Swarm Uygulamalarını Kullanarak Yer Bildirimi Yapma Davranış düzeylerinin belirlenmesi ile ilgili ifadelerden oluşan ölçeğin güvenilirliğinin Co. Alpha katsayısı 0,91 olduğu tespit edilmiştir. güvenilirlik düzeyinin 0,70 seviyesinin üzerinde olması elde edilen katsayının ölçeğin oldukça yeterli sayılacak kadar güvenilir olduğunu göstermektedir.

Güvenilirlik analizinin ardından yapı geçerliliğinin test edilmesi amacı ile ölçeğe doğrulayıcı faktör analizi uygulaması yapılmıştır. Ölçek uyarlama çalışması olduğu için araştırmada Doğrulayıcı faktör analizi (DFA) kullanılmıştır. AMOS 20.00 paket programına aktarılan veriler analizlere tabi tutulmuştur.

Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda üç alt boyuttan oluştuğu tespit edilmiştir. Bu boyutlar Rozet Kazanma ve Oyun, Eğlence ve İletişim Halinde Olma, Görüş Bildirme ve Keşfetme boyutu olarak adlandırılmıştır. Faktör analizinde hesaplanan KMO örneklem yeterlilik katsayısı 0,93 olarak tespit edilmiştir. KMO örneklem yeterlilik katsayısı 0,70 ve üzerinde olduğu için yapılan n=259 adet anketin faktör yapısını orta koymak için yeterli olacağına göstergesidir. Ayrıca faktör yapılarının anlamlılığının test edildiği Bartlet küresellik testi sonucuna göre elde edilen boyutlar yapısal geçerlidir (Barlet's $X^2=1524,22$, $p=0,01$). Tespit edilen boyutların yapısal uygulugu görülmüştür.

Bu seviyeden sonra alt boyutların açıklanan varyans ve iç tutarlılık (boyut bazındaki güvenilirlik katsayıları) incelenmiştir. Açıklanan toplam varyans oranının %65 üzerinde olması gereklidir. İç tutarlılık düzeyinin ise 0,70 düzeyinin üzerinde olması beklenir (Can, 2018).

Dijital bankacılık uygulamalarının ya da sistemlerinin kullanımı rozet kazanma ve oyun boyutu açıklanan varyansı %25 ve iç tutarlılık düzeylerinin 0,84 olduğu görülmüştür. Oyun, eğlence ve iletişim halinde olma boyutu açıklanan varyansı %24 ve iç tutarlılık 0,81 düzeylerinin olduğu tespit edilmiştir görüş bildirme ve keşfetme boyutu açıklanan varyansı %20 ve iç tutarlılık 0,77 düzeylerinin olduğu tespit edilmiştir. Toplam açıklanan varyansın %69 olduğu ve genel olarak ölçeğin güvenilir olduğu tespit edilmiştir.

Çalışmada 259 kişilik örneklem üzerinde uygulanan ölçek için değerlendirmeler yapılmıştır. Aşağıdaki tabloda uyum parametreleri incelenmiştir. Ölçeğin sd χ , AGFI, GFI, CFI, IFI, RMSEA, SRMR, PNFI ve PGFI uyum parametreleri incelendiğinde uygulama için her parametre incelenmiştir.

Ölçek orijinal formuna uygun olarak 29 madde ve 4 alt boyuta göre uygulanan doğrulayıcı faktör analizi çalışmasında tüm maddelerin ölçek katkısının % 95 güven düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür($p<0.05$). Ölçekte Dijital bankacılık uygulamalarının ya da sistemlerinin kullanımı Rozet Kazanma ve Oyun (M 1-20), Fark edilen kullanım kolaylığı , Eğlence ve İletişim Halinde Olma (M 21- 27), Görüş Bildirme ve Keşfetme (M 28-30) alt boyutları tespit edilmiştir.

Tablo 2.1: Tüketicilerin Foursquare veya Swarm Uygulamalarını Kullanarak Yer Bildirimi Yapma Davranışı Alt Boyutlarının Uyum Düzeylerinin İncelenmesi

Uyum İndeksi	Değer	Uyum Durumu	Mükemmel Uyum Ölçütleri	Kabul Edilebilir Uyum Ölçütleri
¹ χ^2/sd	1.98	Mükemmel Uyum	$0 \leq \chi^2/sd \leq 2$	$2 \leq \chi^2/sd \leq 3$
² AGFI	0.95	Mükemmel Uyum	$.90 \leq AGFI \leq 1.00$	$.85 \leq AGFI \leq .90$
³ GFI	0.99	Mükemmel Uyum	$.95 \leq GFI \leq 1.00$	$.90 \leq GFI \leq .95$
³ CFI	0.99	Mükemmel Uyum	$.95 \leq CFI \leq 1.00$	$.90 \leq CFI \leq .95$
³ IFI	0.99	Mükemmel Uyum	$.95 \leq IFI \leq 1.00$	$.90 \leq IFI \leq .95$
⁴ RMSEA	0.04	Mükemmel Uyum	$.00 \leq RMSEA \leq .05$	$.05 \leq RMSEA \leq .08$
⁴ SRMR	0.04	Mükemmel Uyum	$.00 \leq SRMR \leq .05$	$.05 \leq SRMR \leq .10$
⁵ PNFI	0.79	Kabul Edilebilir Uyum	$.95 \leq PNFI \leq 1.00$	$.50 \leq PNFI \leq .95$
⁶ PGFI	0.80	Kabul Edilebilir Uyum	$.95 \leq PGFI \leq 1.00$	$.50 \leq PGFI \leq .95$

1(Kline, 2011), 2(Schermelleh-Engel & Moosbrugger, 2003), 3(Baumgartner & Homburg, 1996; Bentler, 1980; Bentler & Bonett, 1980; Marsh, Hau, Artelt, Baumert & Peschar, 2006), 4(Browne & Cudeck, 1993), 5(Hu & Bentler, 1999), 6(Meyers, Gamst & Guarino, 2006)

Çalışmada χ^2/sd , AGFI uyum parametreleri incelendiğinde çalışmada elde edilen boyutların mükemmel düzeyde uyuma sahip olduğu görülebilir. GFI, CFI, IFI, RMSEA,

SRMR, PNFI ve PGFI uyum parametreleri incelendiğinde çalışmada kabul edilebilir düzeyde uyumun olduğu görülmektedir.

Uyum indekslerinin kuramsal model ile gerçek veriler arasındaki uyumu değerlendirmelerinde birbirlerine göre güçlü ve zayıf yönlerinin olması nedeniyle modelin uyumunun ortaya konulması için birçok uyum indeksi değerinin kullanılması önerilir. Bunlardan en sık kullanılanları (Ki-Kare Uyum Testi (Chi-Square Goodness), İyi Uyum İndeksi (GFI), Düzeltilmiş İyi Uyum İndeksi (AGFI), Karşılaştırmalı Uyum İndeksi (CFI), Normaleştirilmiş Uyum İndeksi (NFI), Ortalama Hataların Karekökü (RMR veya RMS) ve Yaklaşık Hataların Ortalama Karekökü'dür (RMSEA) (Büyüköztürk vd. 2004: 217).

Görüleceği üzere model uyum indeksleri mükemmel düzeyde uyumu işaret etmektedir. GFI, CFI, IFI, RMSEA, SRMR uyum indeksleri mükemmel düzeyde uyum olduğunu, PNFI ve PGFI uyum parametreleri ise kabul edilebilir düzeyde bir uyumu göstermektedir.

Araştırmada ölçeğin faktör yükleri ve alt faktörlerin toplanabilirliği Tukey toplanabilirlik testi ile değerlendirilmiştir. Tukey toplanabilirlik testine göre ölçeğin toplanarak bir ölçek toplam puanı elde edilmesi için uygun olmadığı sonucuna varılmıştır ($p=0,12$, $p>0,05$).

Katılımcıların ölçek maddelerine verdikleri tepki düzeylerinin eşit olup olmadığı Hotelling T^2 istatistik testi ile değerlendirilmiştir. Bu test sonucunda Ölçeğin Hotelling T^2 testi sonucunun anlamlı olduğu saptanmıştır ($T^2=2559,35$, $p=0,01$). Ölçekte tepki yanlılığı olmadığı, katılımcıların sorulara yanlı olarak cevap vermedikleri ifade edilebilir. Genel olarak ölçeğin yapısının orijinal formundaki gibi dört alt boyutta gerçekleştiği görülmüştür. Fakat benzer yapının ortaya çıkmasının farklı zamandaki ve farklı alandaki katılımcılar ile tekrardan uygulama yapılmasının önemli olacağı düşünülmektedir.

Sosyal medya platformlarında ürün ve hizmetleri Satın Alma Tutumu Ölçeğinin Güvenilirlik ve Geçerlilik Düzeylerinin İncelenmesi

Çalışmada 259 kişilik örneklem üzerinde uygulanan ölçek için değerlendirmeler yapılmıştır. Tablo 1'de uyum parametreleri incelenmiştir. Ölçeğin χ^2 , AGFI, GFI, CFI, IFI, RMSEA, SRMR, PNFI ve PGFI uyum parametreleri incelendiğinde uygulama için her parametre incelenmiştir. Ayrıca tablo 2'de Güvenilirlik, Faktör Yüğü, iç tutarlılık, açıklanan varyans, KMO düzeyleri ve diğer güvenilirlik ve geçerlilik parametreleri verilmiştir. Son olarak Yapısal Eşitlik Diyagramı çizilmiş, yolların regresyon ağırlıkları hesaplanmıştır.

Ölçek orijinal formuna uygun olarak 8 madde ve tek boyuta göre uygulanan doğrulayıcı faktör analizi çalışmasında tüm maddelerin ölçek katkısının % 95 güven düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür ($p<0,05$). Ölçekte orijinal forma uygun olarak Doğanın dengesi (M 1-8) Sosyal medya platformlarında ürün ve hizmetleri Satın Alma Tutumu boyutu olarak tespit edilmiştir.

Tablo 2. 2: Sosyal medya platformlarında ürün ve hizmetleri Satın Alma Tutumu Alt Boyutlarının Uyum Düzeylerinin İncelenmesi

Uyum İndeksi	Değer	Uyum Durumu	Mükemmel Uyum Ölçütleri	Kabul Edilebilir Uyum Ölçütleri
¹ χ^2/sd	1.94	Mükemmel Uyum	$0 \leq \chi^2/sd \leq 2$	$2 \leq \chi^2/sd \leq 3$
² AGFI	0.96	Mükemmel Uyum	$.90 \leq AGFI \leq 1.00$	$.85 \leq AGFI \leq .90$
³ GFI	0.98	Mükemmel Uyum	$.95 \leq GFI \leq 1.00$	$.90 \leq GFI \leq .95$
³ CFI	0.96	Mükemmel Uyum	$.95 \leq CFI \leq 1.00$	$.90 \leq CFI \leq .95$
³ IFI	0.97	Mükemmel Uyum	$.95 \leq IFI \leq 1.00$	$.90 \leq IFI \leq .95$
⁴ RMSEA	0.05	Mükemmel Uyum	$.00 \leq RMSEA \leq .05$	$.05 \leq RMSEA \leq .08$
⁴ SRMR	0.05	Mükemmel Uyum	$.00 \leq SRMR \leq .05$	$.05 \leq SRMR \leq .10$
⁵ PNFI	0.73	Kabul Edilebilir Uyum	$.95 \leq PNFI \leq 1.00$	$.50 \leq PNFI \leq .95$
⁶ PGFI	0.69	Kabul Edilebilir Uyum	$.95 \leq PGFI \leq 1.00$	$.50 \leq PGFI \leq .95$

1(Kline, 2011), 2(Schermelleh-Engel & Moosbrugger, 2003), 3(Baumgartner & Homburg, 1996; Bentler, 1980; Bentler & Bonett, 1980; Marsh, Hau, Artelt, Baumert & Peschar, 2006), 4(Browne & Cudeck, 1993), 5(Hu & Bentler, 1999), 6(Meyers, Gamst & Guarino, 2006)

Çalışmada sd χ , AGFI, GFI, CFI, IFI, RMSEA, SRMR uyum parametreleri incelendiğinde çalışmada elde edilen boyutların mükemmel düzeyde uyuma sahip olduğu

görülebılır. PNFI ve PGFI uyum parametreleri incelendiğinde çalışmada kabul edilebilir düzeyde uyumun olduğu görülmektedir.

Katılımcıların ölçek maddelerine verdikleri tepki düzeylerinin eşit olup olmadığı Hotelling T² istatistik testi ile değerlendirilmiştir. Bu test sonucunda Ölçeğin Hotelling T² testi sonucunun anlamlı olduğu saptanmıştır (T²=2483,33, p = 0,01). Ölçekte tepki yanlılığı olmadığı ifade edilebilir.

Ölçek tek boyut ve 8 madde olarak genelde uyum endeksleri bakımından uygunluk gösterdiği tespit edilmiştir. Ölçeğin güvenilirlik düzeyinin 15 ifade için 0,92 düzeyinde olduğu görülmüştür. Bu durum ölçeğin güvenilir olduğunu göstermektedir. Güvenilirliğin artması amacı ile çalışmadan ifade çıkartılmasına gerek duyulmadığı ifade edilebilir. Açıklanana varyans düzeyinin %51 düzeyinde olduğu görülmüştür. Sosyal medya platformlarında ürün ve hizmetleri Satın Alma Tutumlarının tek bir boyut altında toplandığı görülmüştür.

Yerli Turistlerin Mobil Pazarlama Uygulamalarıyla Satın Alma Tutumu Ölçeğinin Güvenilirlik ve Geçerliliği

Katılımcıların Yerli turistlerin mobil pazarlama uygulamalarıyla satın alma tutum düzeylerine ilişkin tutumlarının belirlenmesi ile ilgili ifadelerden oluşan ölçeğin güvenilirliğinin Co. Alpha katsayısı 0,94 olduğu tespit edilmiştir. Güvenilirlik düzeyinin 0,70 seviyesinin üzerinde olması elde edilen katsayının ölçeğin oldukça yeterli sayılacak kadar güvenilir olduğunu göstermektedir.

Güvenilirlik analizinin ardından yapı geçerliliğinin test edilmesi amacı ile ölçeğe doğrulayıcı faktör analizi uygulaması yapılmıştır. Ölçek uyarlama çalışması olduğu için araştırmada Doğrulayıcı faktör analizi (DFA) kullanılmıştır. AMOS 20.00 paket programına aktarılan veriler analizlere tabi tutulmuştur.

Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda tek bir boyuttan oluştuğu tespit edilmiştir. Bu boyut Yerli turistlerin mobil pazarlama uygulamalarıyla satın alma tutum boyutu olarak adlandırılmıştır. Faktör analizinde hesaplanan KMO örneklem yeterlilik katsayısı 0,92 olarak tespit edilmiştir. KMO örneklem yeterlilik katsayısı 0,70 ve üzerinde olduğu için yapılan n=259 adet anketin faktör yapısını orta koymak için yeterli olacağıının göstergesidir. Ayrıca faktör yapılarının anlamlılığının test edildiği Bartlet küresellik testi sonucuna göre elde edilen boyutlar yapısal geçerlidir (Barlet's X²=2521,60, p=0,01). Tespit edilen boyutların yapısal uygulugu görülmüştür.

Yerli turistlerin mobil pazarlama uygulamalarıyla satın alma tutumu ölçeğinin toplam açıklanan varyans düzeyinin ise %54 olduğu görülmüştür.

Tablo 2.3: Dijital Bankacılık Uygulamaları Tutumu Alt Boyutlarının Uyum Düzeylerinin İncelenmesi

Uyum İndeksi	Değer	Uyum Durumu	Mükemmel Uyum Ölçütleri	Kabul Edilebilir Uyum Ölçütleri
¹ χ^2/sd	2,05	Mükemmel Uyum	$0 \leq \chi^2/sd \leq 2$	$2 \leq \chi^2/sd \leq 3$
² AGFI	0.89	Mükemmel Uyum	$.90 \leq AGFI \leq 1.00$	$.85 \leq AGFI \leq .90$
³ GFI	0.94	Mükemmel Uyum	$.95 \leq GFI \leq 1.00$	$.90 \leq GFI \leq .95$
³ CFI	0.93	Mükemmel Uyum	$.95 \leq CFI \leq 1.00$	$.90 \leq CFI \leq .95$
³ IFI	0.92	Mükemmel Uyum	$.95 \leq IFI \leq 1.00$	$.90 \leq IFI \leq .95$
⁴ RMSEA	0.05	Mükemmel Uyum	$.00 \leq RMSEA \leq .05$	$.05 \leq RMSEA \leq .08$
⁴ SRMR	0.05	Mükemmel Uyum	$.00 \leq SRMR \leq .05$	$.05 \leq SRMR \leq .10$
⁵ PNFI	0.88	Kabul Edilebilir Uyum	$.95 \leq PNFI \leq 1.00$	$.50 \leq PNFI \leq .95$
⁶ PGFI	0.85	Kabul Edilebilir Uyum	$.95 \leq PGFI \leq 1.00$	$.50 \leq PGFI \leq .95$

Çalışmada n=259 kişilik örneklem üzerinde uygulanan ölçek için değerlendirmeler yapılmıştır. Aşağıdaki tabloda uyum parametreleri incelenmiştir. Ölçeğin sd χ^2 , AGFI, GFI, CFI, IFI, RMSEA, SRMR, PNFI ve PGFI uyum parametreleri incelendiğinde uygulama için her parametre incelenmiştir. Görüleceği üzere model uyum indeksleri uyumuna işaret etmektedir. GFI, CFI, IFI, RMSEA, SRMR uyum indeksleri kabul edilebilir düzeyde uyum

olduğunu, PNFI ve PGFI uyum parametreleri ise kabul edilebilir düzeyde bir uyumu göstermektedir.

Katılımcıların ölçek maddelerine verdikleri tepki düzeylerinin eşit olup olmadığı Hotelling T² istatistik testi ile değerlendirilmiştir. Bu test sonucunda Ölçeğin Hotelling T² testi sonucunun anlamlı olduğu saptanmıştır (T²=2498,32, p=0,01). Ölçekte tepki yanlılığı olmadığı, katılımcıların sorulara yanlı olarak cevap vermedikleri ifade edilebilir. Genel olarak ölçeğin yapısının orijinal formundaki gibi tek alt boyutta gerçekleştiği görülmüştür.

Doğrulayıcı faktör analizi (DFA): Faktör analizleri ölçeklerin geçerlilik düzeylerini tespit etmek için yapılan analizlerdir. Baştan geliştirilen veya daha önceden geliştirilmiş olan ölçeklere uygulanır. Ölçekler ölçüm yaptıkları konularda katılımcıların görüşlerini tek bir ifade ile ölçmek yerine birden fazla ifade ile ölçüm yaparlar. Ölçekler bir veya birden çok boyut olarak adlandırılan yapıdan oluşurlar. Bu boyutlar ise birden çok soru gruplarından oluşur. Bu yapının ortaya çıkmasında Faktör analizi uygulaması yapılır. Faktör analizi hangi sorunun hangi boyut altına yer aldığını inceler. Genel olarak bu analizlerin tümüne Geçerlilik analizleri olarak adlandırılır (Meyers, Gamst ve Guarino, 2006).

Faktör analizleri doğrulayıcı ve açıklayıcı olarak iki farklı tipte uygulanır. Eğer kullanılan ölçek daha önceden geliştirilmiş ise eski yapıya uygunluğu açıklayıcı analiz ile incelenir. Uygulamada elde edilen sonuçlar orijinal yapıya uygun ise ölçeğin geçerliliğinin olduğundan bahsedilir. Doğrulayıcı analizler ise yeni geliştirilen ölçekler veya dilsel olarak uyarlanan ölçekler (bu araştırmada olduğu gibi) için uygulanır. (Schermelleh-Engel ve Moosbrugger, 2003).

Çalışmada örneklem sayısının 259 olması ve dağılımlarının normal dağılıma uygun olduğunu görülmüştür (p>0,05). Seçilen testler normal dağılım testlerindedir. Bu testlerin açıklamaları aşağıda verilmiştir.

3. İstatistiksel Analiz Yöntemleri

Hipotezler

Tablo 3.1: Ölçek Puanlarının incelenmesi

Boyutlar	X±s.s.
Rozet Kazanma ve Oyun	2,80±0,94
Eğlence ve İletişim Halinde Olma	2,89±1,08
Görüş Bildirme ve Keşfetme	2,90±1,17
Sosyal medya platformlarında ürün ve hizmetleri Satın Alma Tutumu	3,04±1,02
Yerli turistlerin mobil pazarlama uygulamalarıyla satın alma tutumu	2,96±0,81

Foursquare/ Swarm uygulamalarının turistlerin satın alma niyeti alt boyutlarından olan Rozet Kazanma ve Oyun boyutu puanlarının $2,8\pm0,94$ düzeyinde ve orta seviyelerde olduğu görülmüştür. Eğlence ve İletişim Halinde Olma düzeylerinin $2,89\pm1,08$ ve Görüş Bildirme ve Keşfetme düzeylerinin ise $2,90\pm1,17$ düzeyinde olduğu tespit edilmiştir.

Sosyal medya platformlarında ürün ve hizmetleri Satın Alma Tutumu düzeylerinin $3,04\pm1,02$ ve Yerli turistlerin mobil pazarlama uygulamalarıyla satın alma tutumu düzeylerinin ise $2,96\pm0,81$ seviyesinde olduğu görülmüştür. Bu bağlamda Sosyal medya platformlarında ve Yerli turistlerin mobil pazarlama uygulamalarıyla satın alma tutumu düzeylerinin orta düzeylerde olduğu görülmüştür.

Tablo 3.2: Ölçekler arasındaki ilişkilerin incelenmesi

		Rozet Kazanma ve Oyun	Eğlence ve İletişim Halinde Olma	Görüş Bildirme ve Keşfetme	Sosyal medya platformlarında ürün ve hizmetleri Satın Alma Tutumu	Yerli turistlerin mobil pazarlama uygulamalarıyla satın alma tutumu
Rozet Kazanma ve Oyun	r	1				
	p					
Eğlence ve İletişim Halinde Olma	r	0,66*	1			
	p	0,01				
Görüş Bildirme ve Keşfetme	r	0,61*	0,73*	1		
	p	0,01	0,01			
Sosyal medya platformlarında ürün ve hizmetleri Satın Alma Tutumu	r	0,48*	0,42*	0,52*	1	
	p	0,01	0,01	0,01		
Yerli turistlerin mobil pazarlama uygulamalarıyla satın alma tutumu	r	0,45*	0,49*	0,41*	0,44*	1
	p	0,01	0,01	0,01	0,01	

Rozet Kazanma ve Oyun boyutu ile Sosyal medya platformlarında ürün ve hizmetleri Satın Alma Tutumu arasında orta düzeyde güçlü, pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür ($r=0,48, p=0,01$).

Eğlence ve İletişim Halinde Olma boyutu ile Sosyal medya platformlarında ürün ve hizmetleri Satın Alma Tutumu arasında orta düzeyde güçlü, pozitif yöndeve anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür ($r=0,42$, $p=0,01$).

Görüş Bildirme ve Keşfetme boyutu ile Sosyal medya platformlarında ürün ve hizmetleri Satın Alma Tutumu arasında orta düzeyde güçlü, pozitif yöndeve anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür ($r=0,52$, $p=0,01$).

Rozet Kazanma ve Oyun boyutu ile Yerli turistlerin mobil pazarlama uygulamalarıyla satın alma tutumu arasında orta düzeyde güçlü, pozitif yöndeve anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür ($r=0,45$, $p=0,01$).

Eğlence ve İletişim Halinde Olma boyutu ile Yerli turistlerin mobil pazarlama uygulamalarıyla satın alma tutumu arasında orta düzeyde güçlü, pozitif yöndeve anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür ($r=0,49$, $p=0,01$).

Görüş Bildirme ve Keşfetme boyutu ile Yerli turistlerin mobil pazarlama uygulamalarıyla satın alma tutumu arasında orta düzeyde güçlü, pozitif yöndeve anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür ($r=0,41$, $p=0,01$).

Sosyal medya platformlarında ürün ve hizmetleri Satın Alma Tutumu ile Yerli turistlerin mobil pazarlama uygulamalarıyla satın alma tutumu arasında orta düzeyde güçlü, pozitif yöndeve anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür ($r=0,44$, $p=0,01$).

Foursquare/ Swarm uygulamalarının turistlerin satın alma niyeti düzeylerinin hem Yerli turistlerin mobil pazarlama uygulamalarıyla satın alma tutumu hem de Sosyal medya platformlarında ürün ve hizmetleri Satın Alma Tutumu düzeyleri ile doğru orantılı ve anlamlı olacak şekilde ilişkili olduğu görülmüştür. Foursquare/ Swarm uygulamalarının turistlerin satın alma niyeti yüksek olan katılımcıların mobil pazarlama uygulamaları ve Sosyal medya platformlarında ürün ve hizmetleri Satın Alma düzeyleri ile ilişkili olduğu görülmüştür. Bu sonuçlara göre H1 ve H2 hipotezleri kabul edilir.

Regresyon analizinde uygulanan modelde model anlamlılığı, katsayı anlamlılığı ve açıklama yüzdesi varsayımların sağlanma durumuna göre analizler gerçekleştirilmiştir. Bu varsayımları bozan değişkenler analiz dışı bırakılarak analizler yenilenmiştir. En anlamlı model belirlenip yorumlanmıştır.

Tablo 3.3: İlişkilerin Modellenmesi

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişkenler			Model testi	
	Görüş Bildirme ve Keşfetme (β)	Yerli turistlerin mobil pazarlama uygulamalarıyla satın alma tutumu (β)	Rozet Kazanma ve Oyun (β)	F Model	R ²
Sosyal medya platformlarında ürün ve hizmetleri Satın Alma Tutumu	0,33 p=0,01	0,25 p=0,01	0,16 p=0,01	49,23 (p=0.01)	0,43

** Çoklu doğrusal regresyon analizi uygulanmıştır.

Sosyal medya platformlarında ürün ve hizmetleri satın alma tutumu düzeylerine görüş, bildirme ve keşfetme, yerli turistlerin mobil pazarlama uygulamalarıyla satın alma tutumu, rozet kazanma ve oyun düzeylerinin çoklu şekilde etki ettiği görülmüştür. eğlence ve iletişim halinde olma alt boyutu modelde yer alamadığı için sosyal medya platformlarında ürün ve hizmetleri satın alma tutumu düzeylerine anlamlı şekilde etki etmediği görülmüştür.

Modelde Değişkenler arasında kurulan modelin anlamlı olduğu görülmüştür (F=49,23, p=0,01). Modelin açıklama yeteneğinin %43 düzeyinde olduğu ve oranın yeterli kabul edilebilir olduğu görülmüştür (R²=0,43). Görüş, Bildirme ve Keşfetme, Yerli turistlerin mobil pazarlama uygulamalarıyla satın alma tutumu, Rozet Kazanma ve Oyun boyutlarının katsayılarının (β) anlamlı olduğu görülmüştür (p=0,01).

Sosyal medya platformlarında ürün ve hizmetleri Satın Alma Tutumu düzeyine en çok etki eden değişkeninin Görüş Bildirme ve Keşfetme (β =0,33) olduğu görülmüştür. Yerli turistlerin mobil pazarlama uygulamalarıyla satın alma tutumu (β =0,25) ve Rozet Kazanma ve Oyun (β =0,16) düzeylerinin anlamlı etkisi olmasına rağmen bu etkinin yaklaşık daha düşük düzeyde olduğu görülmüştür.

“H3: Foursquare/ Swarm uygulamaları ve Mobil pazarlamanın turistlerin satın alma tutumları Sosyal medya kullanımının turistlerin satın alma niyeti düzeylerine anlamlı şekilde etki etmektedir.” Hipotezinin kısmen ret kısmen kabul olduğu ifade edilebilir. Eğlence ve İletişim Halinde Olma alt boyutu modelde yer alamadığından dolayı ve diğer boyutların modelde anlamlı şekilde yer aldığı için hipotez kısmen kabul edilir.

SONUÇ

Bu çalışmada konaklama işletmelerinin SoLoMo pazarlama faaliyetlerinin turistlerin satın alma niyeti üzerinde etkisi olup olmadığını ortaya çıkarılmış ve SoLoMo pazarlamanın

6th INTERNATIONAL CONGRESS of MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

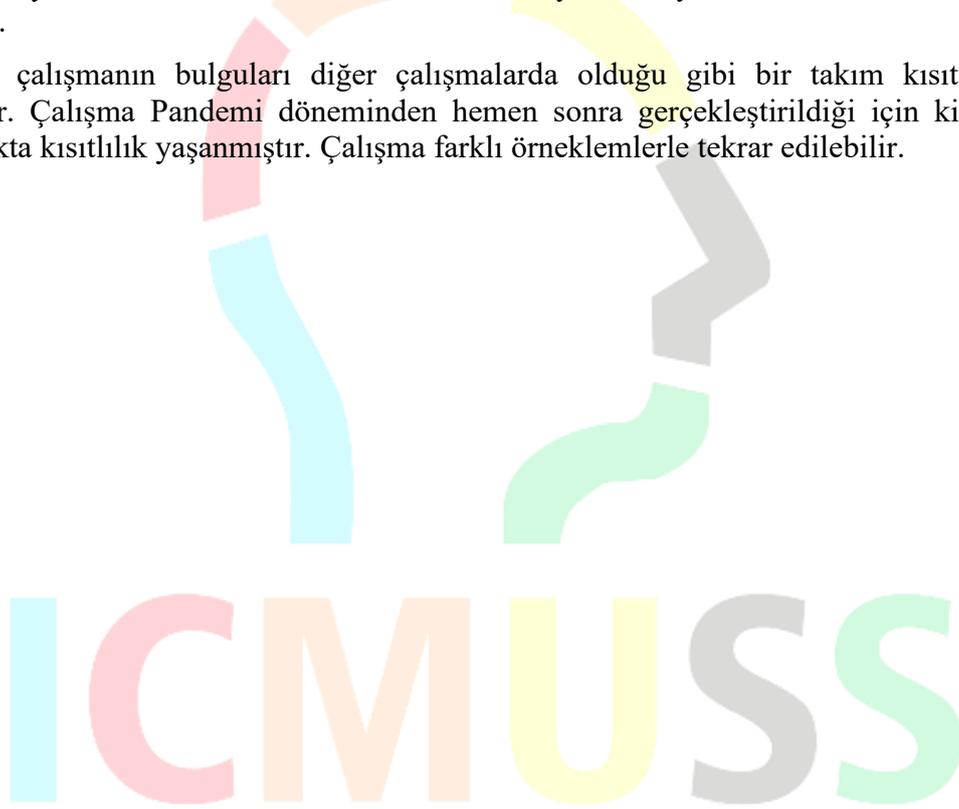
boyutlarından hangisinin veya hangilerinin satın alma niyeti üzerinde daha çok etkiye sahip olduğunun tespit edilmiştir.

Anket ölçek puanlarının belirlenmesiyle Lokal pazarlamada Rozet Kazanma ve Oyun, Eğlence ve İletişim Halinde Olma, Görüş Bildirme ve Keşfetme, Sosyal Medya platformlarında ürün ve hizmetleri satın alma turumu, Yerli turistlerin mobil pazarlama uygulamalarıyla satın alma tutumu olarak beş boyut oluşturulmuştur.

Bulgular, mobil pazarlamanın turistlerin satın alma ve sosyal medya kullanımının turistlerin satın alma niyeti arasında ilişki olduğunu ve Foursquare /Swarm uygulamalarının turistlerin satın alma ve sosyal medya kullanımının turislerin satın alma niyeti arasında ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Foursquare/ Swarm uygulamaları ve mobil pazarlamanın turistlerin satın alma tutumları, sosyal medya kullanımının turistlerin satın alma niyeti düzeylerine kısmen etki ettiği ortaya çıkmıştır.

Bu çalışmanın bulguları diğer çalışmalarda olduğu gibi bir takım kısıtlar altında geçerlidir. Çalışma Pandemi döneminden hemen sonra gerçekleştirildiği için kişi sayısına ulaşılmakta kısıtlılık yaşanmıştır. Çalışma farklı örneklerle tekrar edilebilir.

ICMUSS

KAYNAKÇA

Akgünlü, G. ve Kurtaran, B. (2020). Lokasyon Bazlı Mobil Pazarlama Uygulamalarının Tüketici Satın Alma Davranışları İle İlişkisi Üzerine Bir Araştırma. *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 15 (53), 158-177

Aktan, E. ve Kayış, H. (2018). Social Media and Change: A Netnographic Analysis on the Evolution of Motherhood via Blogs. *AJIT-e: Online Academic Journal of Information Technology*, 9(32),39-54

Amirkhanpour, M., Vrontis, D. ve Alkis, T. (2014). Mobile marketing: a contemporary strategic perspective. *International Journal of Technology Marketing*,9 (3), 252

Arora, S. (2014). How Can Smaller Hotels Improve Guest Loyalty Throug SoLoMo Marketing?. Erişim: 29 Mayıs 2021, <https://www.hotelogix.com/blog/2014/12/15/how-can-smaller-hotels-improve-guest-loyalty-through-solomo-marketing/>

Asanbekova,G.(2007). Tüketici Davranışı Çerçevesinde Türkiye'yi Ziyaret Eden Rust Turistlerin Tüketim Alışkanlıkları, Yüksek Lisans Tezi. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği ve otelcilik Ana Bilim Dalı, 19, Balıkesir

Aymankuy, Y. Ve Ceylan, U. (2013). Ailelerin Turistik Ürün Satın Alma Karar Sürecinde Çocukların Rolü (Yerli Turistler Üzerinde Bir Araştırma). *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 12 (45), 105-122

Bakır, O. ve Aydoğan, S. (2018). Tüketicilerin Foursquare veya Swarm Uygulamalarını Kullanarak Yer Bildirimi Yapma Davranışlarının, Marka Tutumuna ve Satın Alma Niyetine Etkisi. *Beykoz Akademik Dergisi*, 6(2),

Balcı, A. (1997). *Sosyal Bilimlerde Araştırma; Yöntem, Teknik ve İlkeler*, Bilgisayar Yayıncılık, Ankara.

Baumgartner, H., & Homburg, C. (1996). Applications of structural equation modeling in marketing and consumer research: A review. *International journal of Research in Marketing*, 13(2), 139-161.

Bentler, P. M., & Bonett, D. G. (1980). Significance tests and goodness of fit in the analysis of covariance structures. *Psychological bulletin*, 88(3), 588.

Bentler, PM (1980). Gizli değişkenlerle çok değişkenli analiz: Nedensel modelleme. *Psikolojinin yıllık incelemesi* , 31 (1), 419-456.

Beşe, E. (2020). Podcast Nedir? Dijital Pazarlamada Yeni Strateji. Erişim: 1 Haziran 2021, <https://corazu.com/blog/podcast-nedir>

Beyazıt Hayta, A. (2008). Turizm Pazarlamasında Tüketici Satın Alma Süreci ve Karşılaşılan Zorluklar. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 16(1), 31-48

Boz, H. (2015). Turistik Ürün Satın Alma Karar Sürecinde İtkiselliğin Rolü: Psikonörobiyokimya Analiz. Doktora Tezi. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, 13,Balıkesir

Browne, MW ve Cudeck, R. (1993). Model uyumunu değerlendirmenin alternatif yolları. *Sosyolojik yöntemler ve araştırma* , 21 (2), 230-258.

6th INTERNATIONAL CONGRESS of MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

Cabyova, L. ve Krajcovid, P. (2020). The Role of SoLoMo Marketing and Media in the Communcation of Eco- Innovations. Budapest

Can, A. (2018). SPSS ile bilimsel araştırma sürecinde nicel veri analizi. *Pegem Atıf İndeksi*, 001-429.

Çetintaş, H. (2014). Bir Kurumsal İletişim Stratejisi Olarak Kurumsal Bloglar. *Selçuk İletişim*, 8(3), 92-121

Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G., & Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik: SPSS ve LISREL uygulamaları* (Vol. 2). Ankara: Pegem Akademi.

CRMEDIA(2021). RSS Nedir, Nasıl Kullanılır?. Erişim: 22 Mayıs 2021, <https://www.crmmedya.com/rss-nedir-nasil-kullanilir/>

Doğan, M. (2018). Otel Hizmetlerine Yönelik Reklamların Satın Alma Niyeti Üzerindeki Etkisinde Yorumlama Düzeyi ve Psikolojik Uzaklığın Uyumunun Rolü. Doktora Tezi. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Ana Bilim Dalı, 8, Eskişehir

Eposito, A. (2012). SoLoMo and The New Frontier Of Customer Loyalty. Erişim: 1 Haziran 2021, <https://retailtouchpoints.com/topics/omnichannel-alignment/solomo-and-the-new-frontier-of-customer-loyalty>

Fiander, David J. (2012). Social media for academic libraries. *Social Media for Academics*, 192-210

Gana, M. ve Thomas, T. (2016). Consumers Attitude Towards Location-Based Advertising: An Exploratory Study. *Journal of Research in Marketing*, 6 (1), 390

Golbeck, J. (2015). Twitter. *Introduction to Social Media Investigation*, 85-100

Güleç, B. (2006). Reklamın Turistlerin Satın Alma Davranışları Bakımından İncelenmesi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(15), 127-158

Güney, Ö. (2020). Solomo Pazarlama, Sosyal Sermaye, Tutum Ve Bağlılık Etkileşimi: Nevşehir İli Örneği. Yüksek Lisans Tezi. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ana Bilim Dalı, 56, Nevşehir

Hacıfendioğlu, Ş. (2011). Reklam Ortamı Olarak Sosyal Paylaşım Siteleri ve Bir Araştırma. *The Journal of Knowledge Economy*, 6 (1) ,107-115

Hansen, D. L., Shneiderman, B., Smith, M. A., & Himelboim, I. (2020). Social media: New technologies of collaboration. *Analyzing Social Media Networks with NodeXL*, 11–29

Hooijdkank, R. (2014). Four Examples on How Airports are Engaging. Erişim: 08 Haziran 2021, <http://mediainjection.com/four-examples-on-how-airports-are-engaging/>

Hu, LT ve Bentler, PM (1999). Kovaryans yapısı analizinde uyum indeksleri için kesme kriterleri: Yeni alternatiflere karşı geleneksel kriterler. *Yapısal eşitlik modellemesi: çok disiplinli bir dergi* , 6 (1), 1-55.

Huber, J. (2015). E-Commerce: Megatrend “social, local, mobile”, *HMD Praxis der Wirtschaftsinformatik*, 52(2): 181.

6th INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

Irmak Çetin , O. ve Kumkale, İ. (2016). Sosyal Medya Kullanım Düzeyi ve Satın Alma Niyeti Arasındaki İlişkide Faydacı Motivasyonun Aracı Etkisi. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(4), 90-101

Kara, Y. ve Coşkun, A. (2012). Sosyal Ağların Pazarlama Aracı Olarak Kullanımı: Türkiye'deki Hazır Giyim Firmaları Örneği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(2), 73-90

Karaçar, S. (2009). Halkla İlişkilerde İletişim Aracı Olarak Bloglar. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2(2), 87-99

Kemp, S. (2012). SoLoMo: The Future of Marketing?. Erişim: 08 Haziran 2021, <https://wearesocial.com/sg/special-reports/solomo-future-marketing>

Kline, R. B. (2011). Convergence of structural equation modeling and multilevel modeling.

Köseoğlu, Ö. (2013). Sosyal Ağ Sitesi Kullanıcılarının Motivasyonları: Facebook Üzerine Bir Araştırma. *Selçuk İletişim*, 7 (2), 58-81

Madichie, Nnamdi O. (2009). Consumer Behavior: Buying, Having, and Being. *Management Decision*, 47(5), 845-848

Marsh, H. W., Hau, K. T., Artelt, C., Baumert, J., & Peschar, J. L. (2006). OECD's brief self-report measure of educational psychology's most useful affective constructs: Cross-cultural, psychometric comparisons across 25 countries. *International Journal of Testing*, 6(4), 311-360.

MEB(2014). Tüketici Karar Süreci. Aile ve Tüketici Hizmetleri. <http://megep.meb.gov.tr>. Erişim Tarihi: 28 Mayıs 2021

Media, V. (2019). How a SoLoMo Content Strategy Aids B2B Marketing. Erişim: 20 Mayıs 2021, <https://www.valasys.com/how-solomo-content-strategy-aids-b2b-marketing/>

Meng, Peter. (2005). Podcasting & Vodcasting A White Paper Definitions, Discussions & Implications. Columbia: University Of Missouri Iat Services, 1- 13.

Mohamed, Atif Mogahed Mohamed. (2008). 'Consumer Behavior, An Analytical Study of The Saudi Family's Purchase Decisions (Purchasing Computers).' Khaled Ibn Abdul-Rahman Al-Jeraisy, Translate, Riyadh.

Mutlu, H., Çeviker, A. ve Zeynep, Ç. (2011). Tüketici Etnosentrizmi ve Yabancı Ürün Satın Alma Niyeti: Türkiye ve Suriye Üzerine Karşılaştırmalı Analiz, *Sosyoekonomi*, 14(14), 52-74

Nadeau, T. (2012). Türkiye için marka SoLoMo el kitabı. Retrieved from <http://www.solomo.com.tr/solomohandbook.pdf>.

Nasermoadali, A., Kwek Choon L. ve Farshad, M. (2013). Evaluating the Impacts of Customer Experience on Purchase Intention. *International Journal of Business and Management*, 8(6), 128

Onat, F. ve Alikılıç, Ö. (2008). Sosyal Ağ Sitelerinin Reklam Ve Halkla İlişkiler Ortamları Olarak Değerlendirilmesi. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 3 (9), 1111-1143

6TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

Özcan, S. (2010). İnternet Pazarlama Faaliyetlerinde Tüketici Satın Alma Karar Süreci. *Journal of Internet Applications and Management*, 1(2), 29-39

Özdamar, K. (2013). Paket programlar ile istatistiksel veri analizi (Cilt 1). *Ankara: Nisan Kitapevi*, 27-36.

Özer, L. Ve Anteplioğlu, P. (2005). Hizmet Satın Alma Sürecinde Kulaktan Kulağa İletişimin Etkisi. *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23 (1). 203-224

Şahan, Y. (2016). Turizm Pazarlamasında Tüketicilerin Turistik Satın Alma Kararı Üzerinde Etkili Olan Web Sitesi Tasarım Özelliklerinin Nörogörüntüleme Yöntemlerinden Elektroensefalografi (EEG) ve Göz İzleme Yöntemleriyle Belirlenmesine Dair Deneysel Bir Çalışma. Yüksek Lisans Tezi. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı, 34, Çorum

Schermelleh-Engel, K., Moosbrugger, H., & Müller, H. (2003). Evaluating the fit of structural equation models: Tests of significance and descriptive goodness-of-fit measures. *Methods of psychological research online*, 8(2), 23-74.

Şen Demir, Ş. Ve Kozak, M.(2011). Turizmde Tüketici Davranışları Modelini Oluşturan Aşamalar Arasındaki İlişki. *Turizm Araştırmaları Dergisi*, 22(1), 19-34

Stanley, G. (2006). Podcasting: Audio on the Internet Comes of Age. *Teaching English as a Second or Foreign Language*, 9 (4), 7

Szewczyk, M. (2013). The year of SoLoMo? Erişim: 07 Haziran 2021, <https://www.wired.com/insights/2013/01/2013-the-year-of-solomo/>

Turban, E., King, D. R.,& Lang, J. (2009). Introduction to electronic commerce. New York, NY: Pearson Education.

Turner, J.(2012). <https://www.socialmediaexaminer.com/is-social-local-mobile-right-for-your-business/>

Ünal, A. (2018). Turistik Tüketicilerin Destinasyon Seçimi Öncesi Beklentileri ve Satın Alma Sonrası Değerlendirmeleri: Kapadokya Örneği. Doktora Tezi. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Ana Bilim Dalı, 149, Balıkesir

Wood, A.(2014). The Secret to SoLoMo Marketing. Erişim: 08 Haziran 2021, <https://www.hospitalityandcateringnews.com/2014/06/the-secret-to-solomo-marketing/>

Yang, H. ve Lin, R. (2017). Determinants of the intention to continue use of SoLoMo services: Consumption values and the moderating effect of overloads. *Computer in Human Behavior*, 73, 583-595

Yeşilöz, M. (2020). Mobil Pazarlamanın Turistlerin Satın Alma Niyeti Açısından Değerlendirilmesi: Kuşadası Örneği. Yüksek Lisans Tezi. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Ana Bilim Dalı, 26, Aydın

Yücel M, Güngör O, Doğan S (2017) Kuşadası'ndaki Yiyecek ve İçecek İşletmelerinin Solomo Pazarlama Açısından Değerlendirilmesi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 13(3): 683-704

Zauskova, A. ve Reznickova, M. (2018). SoLoMo, Marketing Dream or Reality?. *Slovakia, Megatrends and Media*, 568-587.

6th INTERNATIONAL CONGRESS of MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

Zauskova, A. ve Reznickova, M. (2020). SoLoMo marketing as a global tool for enhancing awareness of eco-innovations in Slovak business environment. *Equilibrium. Quarterly Journal of Economics and Economic Policy*, 15(1), 133-150

Zengin, B. ve Arıcı, S. (2017). Konaklama İşletmelerinin Sosyal Medya Kullanım Şekillerinin Tüketici Satın Alma Niyeti Üzerindeki Etkisi, *İşletme Araştırmaları Dergisi*. 9(4), 375-399

6th INTERNATIONAL CONGRESS of MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

İK Uygulamalarının Çalışanlar Üzerindeki Etkisi: Özel Eğitim*öğretim Kurumları Üzerine Bir Araştırma

Nur Banu Taştemel

Özet

Bu çalışma özel eğitim ve öğretim kurumları bağlamında insan kaynakları (İK) uygulamalarının çalışan sonuçları üzerindeki etkisini araştırmaktadır. Araştırma işe alım, eğitim ve geliştirme, performans yönetimi ve çalışan bağlılığı gibi bir dizi İK uygulamasını inceleyerek, bu stratejilerin iş memnuniyetini, çalışanları elde tutmayı ve genel kurumsal performansı nasıl etkilediğini belirlemeyi amaçlamaktadır. Çeşitli özel eğitim kurumlarında çalışanlarla yapılan anketlerden elde edilen nicel veriler analiz edilmiştir. Performans yönetimi uygulamaları, açık iletişim ve adil geri bildirim mekanizmaları ile yürütüldüğünde, olumlu çalışan algılarına ve bağlılığına da önemli ölçüde katkıda bulunmaktadır. Tersine, bu İK uygulamalarındaki eksiklikler daha yüksek işten ayrılma oranları ve azalan iş tatmini ile bağlantılıdır. Bu çalışma İK uygulamalarının çalışan sonuçlarını iyileştirmede oynadığı stratejik rolün anlaşılmasına katkıda bulunmakta ve eğitim sektöründe büyüme, memnuniyet ve sürekli bağlılık ortamını teşvik etmek için özel İK stratejilerine duyulan ihtiyacın altını çizmektedir. Eğitim kurumlarındaki İK politikası ve uygulamalarına yönelik çıkarımlar tartışılmakta, işgücü potansiyelini ve kurumsal başarıyı optimize etmek için İK hedeflerinin genel kurumsal hedeflerle uyumlu hale getirilmesinde proaktif bir yaklaşım önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: İnsan Kaynakları, Çalışanlar, Eğitim Kurumu

ICMUSS

1. GİRİŞ

Bir kuruluşun insan kaynakları (İK) uygulamaları, çalışma ortamını şekillendirmede, çalışan memnuniyetini etkilemede ve nihayetinde başarısını belirlemede çok önemlidir. Bu durum, insan etkileşimlerinin ve hizmetlerinin kalitesinin sonuçları doğrudan etkilediği eğitim ve öğretim sektörü için özellikle geçerlidir. Rekabetin giderek arttığı bir pazarda faaliyet gösteren özel eğitim ve öğretim kurumları, yalnızca en üst düzey eğitimcileri ve idari personeli cezbetmekle kalmayıp aynı zamanda onları elde tutan ve geliştiren İK uygulamalarını benimsemelidir. Bu uygulamalar, eğitim hizmetlerinde sürekli iyileştirme ve yenilik kültürünü teşvik etmenin merkezinde yer almaktadır.

Bu araştırmanın amacı İK uygulamalarının özel eğitim ve öğretim kurumlarındaki çalışanlar üzerindeki etkisini incelemektir. Bu çalışma işe alma ve seçme, eğitim ve geliştirme, performans yönetimi ve ücret ve yan haklar gibi çeşitli İK stratejilerinin iş memnuniyetini, çalışan bağlılığını ve elde tutma oranlarını nasıl etkilediğini araştıracaktır. Motive olmuş çalışanlar ile iyileştirilmiş öğrenci sonuçları arasındaki doğrudan ilişki göz önüne alındığında, bu dinamiklerin anlaşılması, kurumsal performansı ve itibarı artırmayı amaçlayan eğitim liderleri için kritik bilgiler sağlayabilir.

Bu araştırma, özel eğitim kurumlarındaki İK ortamının kapsamlı bir görünümünü sağlamak için anketlerden elde edilen verileri anali edecektir. Böylece bu çalışma etkili uygulamaları vurgulayarak ve bu benzersiz sektörde çalışanların refahını ve üretkenliğini desteklemek için iyileştirmelere ihtiyaç duyulan alanları belirleyerek daha geniş İK yönetimi alanına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. İnsan Kaynakları Yönetiminin Tanımı

İnsan kaynakları yönetimi, işletme yönetiminin ilgi çekici alanlarından biridir. Literatürde insan kaynakları yönetiminin çeşitli tanımları bulunmaktadır.

Negi'ye (2013) göre İKY'nin çok sayıda tanımı bulunmaktadır. İKY, ortak hedeflere ulaşmak için bireyleri ve grupları bir araya getirme sürecidir. Bu, herhangi bir işletmenin birincil görevlerinden biri olarak netleşmiştir. Planlama, işe alma, yerleştirme, eğitim, geliştirme, performans değerlendirme, ücret yönetimi, teşvikler, çalışanlara sağlanan faydalar, sosyal güvenlik ve endüstriyel ilişkilerin tümü insan kaynakları, çalışan şikayetleri, toplu pazarlık, defter tutma, personel kayıtları ve insan kaynakları yönetimi ile doğrudan veya dolaylı olarak ilgili olan daha birçok alan üzerinde yoğunlaşmaktadır (Absar, 2012).

Bir kuruluşun personelinin veya insan kaynaklarının yönetimi, insan kaynakları yönetimi veya İKY olarak bilinir ve çalışanların seçilmesi, işe alınması, eğitilmesi, değerlendirilmesi ve ödüllendirilmesinden; şirketin kültürünü ve liderliğini denetlemekten ve iş ve istihdam yasalarına uyulmasını sağlamaktan sorumludur (Rich, 1996).

Nguyen'e (2020) göre, geliştirme, eğitim, seçim, atama ve ücretlendirme sistemlerini içeren İKYP sistemini kullanan bir kuruluş, hedef ve stratejilerini verimli ve uyumlu bir şekilde gerçekleştirebilir ve şirket içindeki politikaları uygulayabilir. İKYP, çalışanların beceri ve yeteneklerini geliştiren insan gelişimi programları oluşturarak şirketin insan kaynaklarının hedeflerini desteklemesini garanti altına almak için uygulamaya konulan iç politika ve

prosedürlerle uyumludur ve çalışan mutluluğunu artırmada ve üretkenliğin artmasına yol açan işe bağlılığı sağlamada en önemli unsurlardan biri olan İKYP'lerin uygulanmasını teşvik eder (Quresh, Akbar, Khan ve Hijaz, 2010).

Adil'e (2015) göre, işe alım prosedürleri, performans değerlendirmeleri, ücret skalaları, işe alım prosedürleri, iş güvenliği, iş tanımları, kariyer fırsatları ve eğitim geliştirme uygulamalarının bileşenleri ve amaçları, acenteleri hassas bir durumda avantaj kazanmak ve bunu sürdürmek için gerekli belirli beceri ve uygulamalarla donatmak olarak özetlenebilir. İnsan kaynakları, kalite faydası ve müşteri sadakati gibi temel hedefleri etkileyen pratik bir fayda kaynağı olabilir. Ayrıca İK yönetimi uygulamaları şirkete özgü becerileri geliştirmek ve örgütsel bilgi oluşturmak için kullanıldığında, rekabet avantajı korunabilir (Lazim, 2015).

Mark'a (2011) göre, bir kurumun İK yönetimi prosedürleri, maliyet kontrolü ve işten ayrılma avantajlarının önemli bir kaynağı olabilir. İnsan kaynakları yönetimi uygulamalarından elde edilen faydalar, diğer yöntemlerden elde edilenlerden daha makul olabilir. İnsan yönetimi uygulamaları, bir kuruluşun hedeflerini ve stratejisini yerine getirmek için yetenekli ve ilgili çalışanları cezbetme, besleme ve tutma süreci olarak adlandırılır. İnsan kaynakları yönetimi teknikleri, yetenekleri geliştirir ve çalışanlara örgütsel büyüklüğün bir kaynağı olarak şanslardan yararlanmaları için ilham verir.

Memon'a (2020) göre, insan kaynakları yönetimi uygulamaları terimi, kuruluşun insan kaynaklarının kuruluşun hedeflerine ulaşmasını desteklemesini mümkün kılacak şekilde oluşturulan ve yürütülen iç, tutarlı politikaları ifade eder. İnsan kaynakları yönetimi teknikleri genellikle işletmeler tarafından çalışanlara ilham vermek, onları motive etmek, ücretlendirmek ve kadroda tutmak için kullanılır.

Kitchot'a (2020) göre, insan kaynakları yönetiminde önde gelen dört uygulama vardır:

- Seçici işe alım, en yetkin bireyleri belirlemek ve onlara gemide kalmaları için yeterli para sağlamak amacıyla adayları iş ihtiyaçlarıyla eşleştirmek için özel olarak tasarlanmış çeşitli eylemleri içerir. İşin türüne ve kapasitesine bağlı olarak uygun düzenlemeler yapılabilir.
- İletişim ekip çalışmasını, iş memnuniyetini ve bağlılığı teşvik ettiğinden, çalışan bağlılığını artırmak için en basit stratejilerden biridir.
- Bir çalışanın performansının, hedeflere ulaşmak için şirket tarafından belirlenen ölçütlere göre değerlendirilmesi sürecine değerlendirme denir.
- Ödül, bir şirketin ilke ve hedeflerini desteklemeleri için çalışanlarına ilham vererek onları onurlandırmasının bir yoludur.

Bunun kanıtı, özellikle İKY uygulamalarının çalışan performansını, iş tatminini ve örgütsel bağlılığı nasıl etkilediğine ilişkin yönetim literatürünün son 20 yılda çoğalmış olmasıdır (Petrescu, 2008; McGunnigle, 2000)

İnsan kaynakları yönetimi, açık pozisyonlar için en iyi adayları bulup işe almayı, onlara uygun eğitimi vermeyi, performans değerlendirmeleri için uygun bir çerçeve oluşturmayı ve adil ücretlendirme için bir sistem kurmayı gerektirir. Bu dört standart, işe yarayan bir İKY'nin oluşturulmasında hala çok önemli bileşenlerdir. Çalışanları çekmek, onlara ilham vermek ve onları elde tutmak insan kaynakları yönetimi teknikleri olarak bilinir (Edgar, 2005; Huselid, 1995).

İnsan kaynakları yönetimi prosedürleri, insan sermayesini örgütsel hedeflerin gerçekleştirilmesi için çok önemli kılacak şekilde oluşturulur ve yürütülür. İKY tekniklerinin uygun kullanımı, işveren ve çalışan bağlılığını olumlu yönde etkiler. Performans değerlendirmeleri, eğitim ve geliştirme gibi insan yönetimi stratejileri, çalışanlara daha fazla çaba göstermeleri için ilham vererek çalışan performansını artırır (Purcell, 2003).

İnsan kaynakları yönetimi, personelin işe alınması, seçilmesi, hazırlanması, değerlendirilmesi ve ödüllendirilmesinden, örgüt kültürü ve liderliğinin gözetilmesinden ve iş ve istihdam düzenlemelerine uyulmasının sağlanmasından sorumludur (Ulrich 1996).

İKY uygulamaları, şirketin insan kaynaklarına ilişkin her şeyi kapsayan bir bakış açısını merkeze alan, birbiriyle ilişkili ancak farklı birçok görev, rol ve prosedürü ifade eder. İKY uygulamaları çoğu araştırmada bağımsız değişkendir (Becker, 2006).

Bhatti'nin (2007) bakış açısına göre, çalışan verimliliği çalışan bağlılığından olumlu etkilenir ve ödüller çalışan performansını doğrudan etkiler. Çalışanların bilgi, beceri, yetenek ve olumlu davranışlarını geliştiren eğitim ve gelişim, performans çitasını yükselterek şirketin başarılı olmasına yardımcı olur.

Buna ek olarak, Singh (2012) çalışan verimliliği ile mesleki eğitim arasında olumlu bir korelasyon olduğunu keşfetmiştir. Çalışanların memnuniyeti ve işe bağlılığı yaşlandıkça artmıştır. Daha da kayda değer bir etki, çalışan performansının örgütsel yapının etkinliğini artırması ve geliştirmesidir.

Bu nedenle Yeganeh (2008), çalışanların iş memnuniyetini inceleyen altı İK uygulamasının kritik özelliklerini belirlemiştir: seçici işe alma, ücret politikaları, ödüller, tanıma, eğitim ve geliştirme ve bilgi paylaşımı. Bu unsurlar, kurumu uzun vadede iyileştirmek için güçlü bir potansiyele sahiptir.

Dessler'e (2007) göre, çalışma üç İK uygulaması arasındaki ilişkiyi analiz etmekte ve incelemektedir: çalışanların eğitimi ve geliştirilmesi, ödüllendirme, tanıma ve iş tatmini. Örgütsel performansı artırabileceğine inandığı ve en iyi uygulamalar olarak bilinen bir dizi insan kaynakları yönetimi uygulaması önermiştir. Bunlar seçici işe alma, kapsamlı eğitim, iş güvenliği, bilgi yayma, ekip çalışması, statü farklılıklarının azaltılması, ücret performansı ve performans için ücrettir.

Dolayısıyla, uygun insan kaynakları yönetimi uygulamalarının kullanımı ile çalışanların iş tatmini ve bağlılıklarına yönelik olumlu tutumları arasında bir korelasyon vardır (Guest, 2002). Ayrıca İKY politika ve uygulamalarının koordine edilmesi ve kapsayıcı kurumsal strateji ve hedeflerden türetilmesi koşuluyla, kurumsal İKY'nin sürdürülebilir rekabet avantajı ve başarının temeli olduğunu göstermiştir (Altarawneh, 2009). Bu nedenle, birçok akademisyen İK yönetimi uygulamalarının örgütsel katılımı artırdığı için bir kuruluşun başarısı için gerekli olduğunu öne sürmüştür. İKY uygulamaları, hastalar bilgili ve doğası gereği üretken personelin çalışmalarına maruz kaldığı için sağlık sektöründe çok önemlidir (Elarabi, 2014).

Pham'ın (2019) bakış açısına göre, sağlık sektörü reformunun uygulanması ve tıbbi işgücünün verimliliğinin artırılması, insan kaynakları yönetimi uygulamasının dinamik ve önemli olduğu iki alandır; verimliliğin hem örgütsel hem de insan faaliyetlerinin bir ürünü olduğu ve büyük ölçüde insan kaynakları yönetiminin kalitesine bağlı olduğu belirtilmiştir. Yeşil İK yönetimi uygulamaları, özel eğitim ve ödüllerin, çalışanların çevreye doğrudan katılımını teşvik etmek için temel araçlar olduğu, çalışan bağlılığının çalışma ortamı, eğitim ve

geliştirme dahil olmak üzere İKY stratejilerinden olumlu etkilendiği; çalışan bağlılığının takdir veya ödüllerden etkilenmediği tespit edilmiştir.

Watson'a (2010) göre, İKY uygulamaları günümüz dünyasında sıkı bir şekilde kontrol edilmekte ve daha verimli hale gelmektedir. İnsan kaynakları yönetimi uygulamalarını gözden geçirmek için çalışan gelişimi, işe alım, motivasyon, iş tatmini ve hedef başarısı ile ilgili endişeler gündeme getirilmiştir. Sağlık kuruluşlarının operasyonlarında, insan kaynakları yönetimiyle ilgili görevler çok önemlidir. Hangi sektörde olursa olsun, İK bir işletmenin her operasyonel faaliyetinde kullanılabilir.

Niles'a (2013) göre, az önce de belirtildiği gibi, İKY sağlık hizmetleri yönetiminde tedavi etiği ve yasallığı, sağlık meslekleri, sendikalar, işyeri analizi ve tasarımı, işe alma ve seçme, yan haklar, çalışanların ve hastaların sağlık ve güvenliği, çalışanların motivasyonu ve eğitimi ve işten çıkarma gibi çeşitli roller oynamaktadır. İKY'nin etkili stratejik planlamaya katkısı, bütçeleme ve tahmin görevlerini ve stratejik planlamayı içerir. Uygulanmadan önce, İKY yöntemleri yaratıcı olmalı ve firmanın özelliklerine göre uyarlanmalıdır. Çalışanların işe alınması, değerlendirilmesi, ücretlendirilmesi ve işte tutulması, sosyal ve sağlık yardımlarının sunulmasının yanı sıra insan kaynakları yönetimi prosedürlerinin bir parçasıdır. Tüm firmaların çevikliklerini, bağlılıklarını ve verimliliklerini artırmak için insan yönetimi uygulamalarını hayata geçirmeleri gerekir.

Frasch'a (2009) göre, çalışanları işe alma, eğitme ve ödüllendirmenin yanı sıra politikalar ve elde tutma planları oluşturma süreci insan kaynakları yönetimi olarak bilinir. Son 20 yılda, İKY önemli bir dönüşüm yaşamış ve günümüz işletmelerindeki önemini artırmıştır.

Quresh'in (2010) bakış açısına göre, İKY'nin üzerinde uzlaşmış bir tanımı olmamakla birlikte, pek çok tartışma bunun ne anlama geldiğine odaklanmıştır. İnsan yönetimi ve İKY bazı tanımlarda birbirinin yerine kullanılmaktadır. Geleneksel olarak insan kaynakları yönetimi, şirketin kısa ve uzun vadeli taleplerini karşılayacak işgücünü geliştirmek ve tedarik etmek için gerekli olan çeşitli görevlere odaklanmıştır. İşe alma, seçme, ödüllendirme, geliştirme, eğitim, ücretlendirme ve diğer ilgili faaliyetlerin hepsi personel yönetimi altında ayrı ayrı işlevler olarak kabul edilir. İKY, tüm personel işlevlerini tek ve tutarlı bir planda birleştirmeyi amaçlar. İKY tüm organizasyonu analiz ederken, personel yönetimi yöneticilerin astları üzerindeki temel sorumluluğudur. İnsan kaynakları yönetimi, bir kuruluşun insan kaynaklarının işe alınması, seçilmesi, geliştirilmesi, kullanılması, ödüllendirilmesi ve potansiyelinin en üst düzeye çıkarılmasını organize eden tüm yönetsel işlevlerle ilişkilidir.

İnsan kaynakları yönetimi, bir yönetim fonksiyonunun insan veya insan kaynakları kısmını gerçekleştirmek için gereken düzenlemeler ve kurallar bütünüdür. İşe alma, iş tanımı, eğitim, performans değerlendirmesi, ücretlendirme, kariyer planlaması ve alternatif bir bakış açısıyla çalışanların karar alma süreçlerine katılımı için fırsatlar sağlanması bu süreç ve uygulamalardan bazılarıdır. Tanıma göre insan kaynakları yönetimi, insanların kendilerini gerçekleştirmeleri ve kişisel gelişimlerini sağlamaları için beceri ve tutumlarını geliştirmelerine yardımcı olmaktadır ve her ikisi de insanların kuruluşlarının hedeflerine katkıda bulunmalarına yardımcı olur. İnsan kaynaklarının elde edilmesi, geliştirilmesi, motive edilmesi ve sürdürülmesi insan kaynakları yönetimi olarak bilinir (Jerry, 2007).

2.2. Personel Yönetimi ve İnsan Kaynakları Yönetimi

Robbins'e (2012) göre insan kaynakları uygulamaları genel olarak üç alana ayrılmakta ve bunlar da kendi içlerinde faaliyetlere ayrılmaktadır. Bunlardan ilki nitelikli çalışanların bulunması ve seçilmesiyle ilgilidir. Personel planlaması, işe alma ve seçim bu kapsama girer. İkincisi, çalışanı güncel beceri ve bilgilerle donatmaktır. Eğitim ve geliştirme hizmetlerini içerir. Son olarak, yetkin çalışanı elde tutma yasası, kariyer gelişimi, ücret ve yan haklar ve performans yönetimi ile ilgili bölümleri içerir. Şirket içinde, insan kaynakları müdürü genellikle bu özel sorunları ele alır.

2.3. İnsan Kaynakları Yönetiminin Önemi

Quresh'in (2010) bakış açısına göre, insan kaynakları yönetimi prosedürleri, bir kuruluşun finansal performansını etkileyen önemli unsurlar olarak giderek daha yaygın bir şekilde kabul görmektedir. Bunlar, işverenlerin personellerinin tutum ve eylemlerini etkilemek için kullanabilecekleri bir araç olarak hizmet etmektedir.

Bunun nedeni, İKY prosedürlerinin, çalışanların şirkete derinden bağlı olduğu ve hedeflerine ulaşmak için büyük çaba sarf ettiği bir ortamı teşvik etmesidir. Sonuç olarak, işletmeler İKY prosedürlerini olumlu çalışan davranışlarını teşvik etmek ve çalışanların bilgi, beceri ve kapasitelerinden en iyi şekilde yararlanmak için hayati stratejik araçlar olarak kullanmaktadır; bu da çıktı ve performansı artırmalıdır (Sun, 2007).

Teresia'ya (2015) göre, insan kaynakları yönetimi uygulamaları, şirketin büyüklüğünden bağımsız olarak, rekabet avantajı elde etmek için günümüzün modern organizasyonlarında giderek daha önemli hale gelmektedir. İnsan kaynakları önemli bir çalışma alanıdır. Üretim süreci, özenli bir İKY ile daha etkin ve verimli hale getirilebilir. Etkili İK yönetimi, çalışan performansı söz konusu olduğunda şirkete rekabet avantajı sağlar. Bunun ışığında, İKY prosedürlerinin eğitim, performans değerlendirmeleri, çalışan ödülleri ve işe alma ve seçme gerektirdiği düşünülmektedir.

İnsan kaynakları, işletmelerin sahip olduğu ve diğer varlıklara kıyasla rekabet avantajı elde etmek için kullandığı en değerli kaynaktır. İKY'nin yönetilmesi son derece zordur ve sonuç olarak, sağlam ve verimli insan kaynakları yönetimi prosedürleri her firma için gereklidir (Hafsa, 2015).

Çeşitli liderlik felsefelerinin bir kuruluşun etkinliğini etkileme şekli farklılık göstermektedir. İK yöneticilerinin hedeflerine ulaşma kapasitesi, İK yönetim tarzlarından etkilenir. Yönetim, genel kalite yönetimini örgütsel stratejileri gerçekleştirmenin temel yöntemi olarak kullandığında, daha iyi performans başarıya eşittir (Aziz, 2019).

Arzu edilen liderlik felsefeleri tipik olarak çalışan performansını teşvik eder. Bir işletmenin etkinliği, çalışanların becerilerini, yetkinliklerini ve motivasyonunu geliştiren İK stratejileri ile olumlu bir şekilde bağlantılıdır. Bu nedenle, çalışanların patronlarını nasıl gördüklerini incelemek yerinde olacaktır. Çalışmanın temel amacı, çalışanların hızlı bir şekilde yaratma ve harekete geçme konusunda kendilerini yetkili hissedip hissetmediklerini belirlemektir (Anwar, 2020).

2.4. İşletme Yönetimi İçin İnsan Kaynakları Yönetiminin Rolü

Dessler'e (2007) göre işe alım süreci, bir kuruluşun İKY sürecindeki başlangıç noktasıdır. İKP, iş analizi, işe alma ve seçme, oryantasyon, ücret ve ödüller, performans değerlendirme, eğitim ve geliştirme ve çalışma ilişkileri İKY'ye dahil olan politika ve uygulamalardan bazılarıdır. İKY uygulamaları arasında eğitim ve geliştirme, çalışma ilişkileri, güvenlik, sağlık ve zindelik, eşit istihdam fırsatı uyumu ve iş analizi yer almaktadır. İKP işe alma ve seçme; motivasyon, oryantasyon, performans değerlendirme ve ücretlendirme, İKY kuruluşların etkinliğine şu katkıları sağlar: kuruluşun hedefine ulaşmasına yardımcı olmak, işgücünün beceri ve yeteneklerini etkin bir şekilde kullanmak, kuruluşa motive olmuş ve iyi eğitilmiş çalışanlar sağlamak, çalışanların iş memnuniyetini en üst düzeye çıkarmak, tüm personeli İKY politikaları hakkında bilgilendirmek ve ahlaki standartların ve sosyal açıdan bilinçli davranışların sürdürülmesini desteklemek. Bu, insan kaynakları yönetimi faaliyetlerinin bir sağlık kuruluşunun operasyonları için önemini vurgulamaktadır.

İnsan kaynakları, sektörden bağımsız olarak bir kuruluşun faaliyetlerinin herhangi bir bölümüne uygulanabilir. Daha önce de belirtildiği gibi, İKY sağlık hizmetleri yönetiminin birçok yönüyle ilgilidir. Bu roller arasında hastalara ve personele yasal ve etik olarak davranmak, sağlıklarını ve güvenliklerini sağlamak, sahada kariyer yapmak, sendikalarla çalışmak, iş analizi ve tasarımı, personeli işe almak ve seçmek, onlara fayda sağlamak, personeli eğitmek ve ilham vermek ve personelin işine son vermek yer alır. İKY'nin etkili stratejik planlamadaki önemi nedeniyle, işgücü bütçelemesi ve tahmini stratejik planlamaya dahil edilmektedir (Niles, 2013).

Arabah'a (2012) göre, kamu hastanelerinde insan kaynakları kullanımının etkinliğini değerlendirmek için bir hastane örneği üzerinde ampirik bir çalışma yapılmıştır. Çalışma özellikle insan unsurunun performansını acilen değerlendirmesi ve kesin önlemler alması gereken kamu hastanelerinde, daha önceki göstergeleri kullanarak hastanelerdeki kaynak personelinin performansını ölçmenin ne kadar kritik olduğunu vurgulamaktadır. Kamu hastanelerinde sağlık hizmetlerinde insan kaynağı kullanımının etkinliğini değerlendiren çalışma: bir hastane örneği üzerinde ampirik bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Çalışma hastanelerde, özellikle de insan unsurunun performansının değerlendirilmesini kritik olarak gerektiren kamu hastanelerinde, kaynak personelinin etkinliğini değerlendirmek için yukarıdaki ölçümlerin önemini vurgulamaktadır. Doğru ölçüm, hastane yönetiminin bu kaynakların amaçları doğrultusunda kullanımını artırmasını sağlayacaktır. Çalışmanın tavsiyesine göre, hastane yönetimi bu kaynakları daha iyi kullanabilir. Çalışma şu önerilerde bulunmuştur: kamu hastanelerinde personel etkinliğini değerlendirmek için bir hastane örneği üzerinde ampirik bir çalışma yürütmek. Çalışma insan unsurunun performansının değerlendirilmesini kritik bir şekilde gerektiren hastanelerde, özellikle de kamu hastanelerinde, kaynak personelinin performansını değerlendirmek için yukarıdaki ölçümlerin önemini vurgulamaktadır. Doğru ölçüm, hastane yönetiminin bu kaynakların nasıl kullanıldığını iyileştirmek için çalışmasını sağlayacaktır. Çalışmanın tavsiyeleri arasında şunlar yer almaktadır: Sağlık hizmetleri ve diğer sağlık hizmetleri için (yani kariyer, güvenlik personeli veya diğer sağlık çalışanları ile ilgili olmayan) insan kaynaklarının verimli kullanımına yönelik devam eden araştırmalar, hastanenin insan kaynaklarının tüm çalışanların yararı için nasıl dağıtıldığını, bu kaynakların boşa harcanması veya amaçlandığı gibi çalışmaması durumunda doktorların ve diğer sağlık çalışanlarının kendileriyle iletişime geçebilmesi için tanıtık ve uzmanlaşmış bir dağılımla göstermektedir.

Dessler'e (2007) göre işe alma süreci, bir kuruluşun İKY sürecindeki başlangıç noktasıdır. İKP, iş analizi, işe alma ve seçme, oryantasyon, ücret ve ödüller, performans değerlendirme, eğitim ve geliştirme ve çalışma ilişkileri İKY'ye dahil olan politika ve uygulamalardan bazılarıdır. İKY uygulamaları arasında eğitim ve geliştirme, çalışma ilişkileri, güvenlik, sağlık ve zindelik; eşit istihdam fırsatı uyumu ve iş analizi yer almaktadır. İKP işe alma ve seçme; motivasyon; oryantasyon; performans değerlendirme ve ücretlendirme, İKY kuruluşların etkinliğine şu katkıları sağlar: kuruluşun hedefine ulaşmasına yardımcı olmak, işgücünün beceri ve yeteneklerini etkin bir şekilde kullanmak, kuruluşa motive olmuş ve iyi eğitilmiş çalışanlar sağlamak, çalışanların iş memnuniyetini en üst düzeye çıkarmak, tüm personeli İKY politikaları hakkında bilgilendirmek ve ahlaki standartların ve sosyal açıdan bilinçli davranışların sürdürülmesini desteklemek. Bu, insan kaynakları yönetimi faaliyetlerinin bir sağlık kuruluşunun operasyonları için önemini vurgulamaktadır.

2.5. İnsan Kaynakları Yönetimi Teorisi

Bir teori, çalışanların insan kaynakları yönetimini nasıl gördüğüne bakmanın iki yolu olduğunu belirtir: X teorisi olarak bilinen kötümser bir perspektiften ve Y teorisi olarak bilinen daha iyimser bir perspektiften (Kopelman, 2013).

X teorisi kontrol, otoriterlik, depresyon ve kültür ile ilgilidir. Y teorisi ise özgürleşme, güçlendirme ve hesap verebilirlikle ilgilidir. İlk teori olan X'e göre, insan kaynakları yönetimine belirli bir yaklaşım, önceden belirlenmiş performans hedeflerine ulaşmaları için çalışanları cezalandırmayı ve zorlamayı içerir. Teori Y ise insan kaynakları yönetimine farklı bir yaklaşım getirmekte ve yumuşak başlı, hedeflerine ulaşabilen ve azarlanmaya ihtiyaç duymadan daha iyi performans gösterebilen çalışanları vurgulamaktadır. Çabaları takdir edildiğinden, çalışanlar iyi performans gösterir ve işletmeye son derece bağlı olurlar. Çalışanlar için mesleki becerileri geliştirmeye yönelik bir yapı sunan öğrenme platformları oluşturmak, her bir çalışanı çıktılarını ve uzmanlık düzeylerini geliştirmeye motive eder. Şeffaf ve iyi tanımlanmış bir kamusal teşvik sistemi kurmak, her çalışanın performansının ve mesleki özelliklerinin ne zaman geliştiğini anlamasını sağlar. Bu Çalışma şirketin ele aldığı İKY uygulamaları ve politikalarına bağlı olarak çalışan motivasyonunu ve performansını doğrudan etkileyebileceğimiz fikrini desteklemektedir (Kopelman, 2013).

2.6. Sert ve Yumuşak İnsan Kaynakları Yönetimi

Armstrong'a (2014) göre, pek çok şirket yumuşak İKY modelini gösterişli bir şekilde benimsemiştir, ancak pratikte bu sert bir yaklaşım gibi görünmektedir. Sert İKY, diğer ekonomik faktörler gibi, insan kaynakları yönetiminin niceliksel, muhasebesel ve ticari yönlerini rasyonel bir şekilde vurgular. Mariyam'a (2015) göre, çalışanlar değerli kaynakları temsil etmekte ve firmaya değer katmaktadır. Çalışanların kalite, bağlılık ve esneklik açısından gelişmesi için eğitim ve gelişim dikkatli bir şekilde yönetilmelidir. Ancak yayımlar, çalışanların şirketin hedeflerini iletirmek için diğer örgütsel kaynaklara benzer şekilde ele alındığını göstermiştir.

2.7. Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi

Armstrong'un (2006) bakış açısına göre, stratejik insan kaynakları yönetimi, İK'nın iş stratejisini desteklemedeki rolünü keşfetmeye adanmıştır ve firmaya değerini göstermek için

bir fırsat sunmaktadır. Stratejik insan kaynakları yönetimi alanının doğuşu, iş stratejisi ve insan kaynakları arasındaki bağlantının kapsamlı bir şekilde araştırılmasına dayandırılabilir.

Mello'ya (2002) göre, stratejik insan kaynakları yönetimi için bir el kitabı. Şekil 1-4'te görüldüğü gibi, performans ve İKY arasındaki bağlantıyı simüle etmiştir. Herhangi bir işletmenin birincil stratejik hedefi, hissedarları için zenginliği maksimize etmek veya üstün finansal performans elde etmektir. Firma içinde farklı paydaşların varlığına rağmen, kurumsal hedeflere ulaşılmasını destekleyen insan kaynakları yönetimine yönelik prosedürlerin, yöntemlerin, girişimlerin ve politikaların belirlenmesi ve geliştirilmesi, İKY'deki stratejik kaygılar sayesinde daha kolay hale gelir. Kurumsal hedeflere ulaşmak için açıkça tanımlanmış bir plan uygulamak, insan kaynaklarını yönetmek ve organize etmek için verimli bir yöntemdir. İKY'nin stratejik kaygılarla uyumlaştırılması aşağıdaki sonuçlara yol açar:

- Artan performans
- Müşteri memnuniyeti
- Çalışan memnuniyeti
- Geliştirilmiş hissedar değeri

Ana yönetim sorumluluklarından biri, çalışanlar ile şirket arasındaki bağlantı üzerinde etkisi olan kararların alınması ve eylemlerin gerçekleştirilmesi olan insan kaynakları uygulamasıdır. İKY, bir şirket içindeki tüm işyeri ve çalışanlarla ilgili operasyonların yönetimi olarak da tanımlanmaktadır (Mariyam, 2015).

Çalışanların ve onların kurum içindeki gereksinimlerinin yönetimi olarak tanımlanan İKY, esasen personel yönetiminin yerini almıştır. Çağdaş tanımlara göre insan kaynakları; planlama, işe alma, seçme, performans ve ödülleri yönetme, çalışanların refahını gözetme, eğitim sağlama ve bireysel katkılar yoluyla örgütsel hedeflere ulaşma amacıyla çalışan ilişkilerini geliştirme ve yönetme gibi bir dizi faaliyeti kapsamaktadır (Armstrong, 2014).

Bunlar Mello'nun (2002) çerçevesiyle örtüşmektedir. Yayımlanan çok sayıda Çalışma performans ile insan kaynakları yönetimi stratejileri arasında bir bağlantı kurmuştur. Farklı ülkelerde farklı sektörler üzerinde birçok çalışma yapılmıştır ve bu çalışmaların çoğu insan kaynaklarındaki yönetim uygulamalarının çalışan performansı üzerinde etkili olduğunu göstermektedir.

Delery'ye (1996) göre, çalışan performansı doğrudan organizasyonun performansı ile ilişkilidir. En başarılı organizasyonlardaki İKY uygulamalarının, çalışanların performansını doğrudan etkileyen kritik bir faktör olduğu düşünülmüştür. Performansı örgütsel olarak kapsamlı bir şekilde birbirine bağlayan insan kaynakları yönetimi için ücret sistemi, çalışanların karar alma sürecine katılımı, performans değerlendirme, eğitim programları, kariyer planlama, kutuplaşma ve motivasyon gibi yedi uygulama vardır. Ayrıca Pfeffer (1994) bir kuruluştaki istihdamın çalışanlara küreselleşmiş bir ortamda başarılı olmak için ihtiyaç duydukları nitelik ve becerileri sağlaması gerektiğini açıklamıştır.

Performans kavramı, bir kuruluşun ulaşmayı amaçladığı sonuçlar ve hedefler kümesini, çalışanların bu kuruluşların çalışanları tarafından görevler ve verilen sorumluluklar aracılığıyla

kuruluşlarda gerçekleştirdikleri faaliyetleri ve hedefleri dikkate alan bir bağlantı kavramı oluşturması açısından ifade eder (Atiyah, 2003).

Dora'nın (2003) bakış açısına göre, iş performansı bireyin başlangıçtaki çabası, yeteneği ve rol farkındalığının net sonucudur; yani performans, performans ile verilen rol veya görevlerin farkındalığı arasındaki karşılıklı ilişkinin ürünüdür.

Khatibi ve diğerlerine (2012) göre, çalışanın yaptığı iş, anlayışının, uzmanlığının ve doğrudan amiri aracılığıyla yönetimden kendisine ulaşan talimatları ne ölçüde takip ettiğiyle ilgilidir. Buna göre, insan kaynakları yönetiminin uygulanma yöntemi, çalışanların performansını doğrudan etkilemektedir.

Guest'e (2011) göre, İKY uygulamaları kurumun ve çalışanlarının performansına ve faaliyetlerine olumlu ya da olumsuz olarak yansımakta, bu da çalışanların yüksek performans düzeyinin düşmesine ya da azalmasına yol açmaktadır. Eğitim, performans değerlendirme, kariyer planlama sistemleri, çalışan katılımı ve ücretlendirme sistemleri gibi insan kaynakları yönetimi uygulamaları, çalışan performansına yansır. İnsan kaynakları yönetimi uygulamalarının başarılı ya da başarısız olması ilk etapta yöneticilerin becerilerine bağlıdır.

2.8. İnsan Kaynakları Yönetimi Stratejik Hedefleri

Armstrong'a (2003) göre, rekabet üstünlüğü elde etmek ve sürdürmek için İKY aşağıdaki stratejik hedefleri gerçekleştirmelidir: Yetenekleri artıran ve becerileri kurumsal ihtiyaçlarla eşleştiren öğrenme yöntemlerini tanıtarak ve teşvik ederek insanlara yatırım yapmak:

- Şirketin hedeflerine ulaşmak için hangi bilgiye ihtiyaç duyduğunu belirlediğinden emin olmak, müşterilerini memnun etmek ve entelektüel sermayesini oluşturmak ve elde etmek için harekete geçmek.
- Bir kuruluşun başarısı için gerekli eylemleri belirlemek.
- Bireylere şirket adına yaptıkları işlerde her şeylerini ortaya koymaları için ilham vermek.
- İnsanları kurumun hedef ve ilkelerine kazanmak.

Su'ya (2015) göre SHRM, çalışan yönetimi yoluyla verimliliği artırmayı amaçlamaktadır. İş planı ile dikey olarak entegre olan İK stratejileri geliştirme süreci stratejik insan kaynakları yönetimi olarak bilinir. Bu süreçte bütüncül yaklaşımlar kullanılmaktadır. Bu yöntemler, örgütsel etkinlik gibi genel örgütsel sorunlara ve çalışan ilişkileri, öğrenme ve gelişim, ödüller ve kaynaklar gibi daha temel insan yönetimi kaygılarına yönelik amaç ve hedefleri ana hatlarıyla belirler. İnsan kaynakları yönetiminde nispeten yeni bir gelişme de stratejik İKY'dir.

Allen'a (2016) göre, SHRM alanı, rekabet avantajını artırmak için İKY koordinasyonuna özel bir vurgu yaparak, İKY sistemlerinin şirket verimliliğine nasıl katkıda bulunduğu odaklanmaktadır. İşletmeler, etkili İK prosedürlerinin üretkenlik, güvenilirlik ve kuruluşun finansal sonuçları da dahil olmak üzere çeşitli alanlarda performansı artırabileceğinin farkına varmaya başlamıştır.

Armstrong'a (2016) göre, stratejik insan kaynakları yönetimi, insan kaynaklarının, işletme için doğru tutum, beceri ve motivasyona sahip doğru miktarda insan sağlayan insan kaynakları uygulamaları ve politikaları ile yönetilebileceği bilgisine odaklanmaktadır. Bu,

kuruluşların daha başarılı olmasına yardımcı olabilir. Kuruluşun kapsayıcı stratejik hedefleri ile insan kaynakları stratejisinin planlanması ve uygulanması arasında bağlantı veya işbirliği kurulması stratejik insan kaynakları yönetimi olarak bilinir.

Noe'nin (2017) bakış açısına göre, İK'nın stratejik önemi göz ardı edilemez. Çalışanlar ve işletme arasındaki aracı rolü, özellikle günümüzün son derece rekabetçi iş ortamı ışığında hayati önem taşımaktadır. İK kapasitesini belirleyen, olası ihtiyaçları tahmin eden, boşlukları tanımlayan ve planı kuruluşun stratejisiyle uyumlu hale getiren dört adımlı İK planı, herhangi bir kuruluşun başarısı için kritik öneme sahiptir. İnsan kaynakları planlaması, iş stratejisinin önemli bir bileşeni haline gelmiştir. Bir şirketin pazara yanıt verme ve uyum sağlama kapasitesi, etkin bir şekilde rekabet etme kabiliyetinde önemli bir faktördür ve resmi bir İK programı bu noktada kabul görmektedir.

Collings'e (2018) göre, günümüzün rekabetçi iş piyasasında, cazip kazançlar ve yan haklar olağan bir durumdur. Çok uluslu büyük teknoloji şirketlerinin düzenli olarak abartılı personel sosyal haklarının önünü açması ve daha küçük işletmeleri de buna ayak uydurmaya itmesi mümkündür. Çalışanlar artık ücret dışındaki faktörleri de dikkate almaktadır; örneğin şirketin değerleri giderek daha önemli hale gelmiştir.

Osama'ya (2002) göre, İK stratejileri uygulanmaktadır. Çalışanlar tüm başarılı firmaların birincil odak noktası olsa da, en başarılı İK departmanları, aşağıdaki hedeflere ulaşmak için insan kaynakları yönetimi alanında yenilikçi İK uygulamaları konusundaki itibarlarını nasıl korudukları konusunda farklılık göstermektedir:

- Denetim, liderlik ve insan unsurunun korunması alanlarında idari beceriler geliştirmek, aynı şey ilişkiler için de geçerlidir. Yöneticilerde insancılık ve çalışan davranışları üzerinde olumlu etki.
- Seçim, atama ve iş tanımı, ücretlendirme vb. dahil olmak üzere insan kaynakları politikaları arasında uyum ve tutarlılık sağlamak.
- Ve ayrıca insan kaynaklarının en iyi şekilde kullanılmasını sağlayacak bir biçimde.
- Mesleki beceriler ve yetkinlikler yüksek eğitim ve motivasyon.
- İş memnuniyetini artırmak ve maksimum çalışan özgüvenine ulaşmak.

2.9. Eğitim Kurumlarında İnsan Kaynakları Yönetiminin Önemi

2.10. İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamaları

İnsan kaynakları uygulamaları planlama, işe alma, eğitim ve geliştirme, çalışanların katılımı, performans değerlendirmeleri, iş tanımı, ücretlendirme ve kariyer planlamasını içerir (Anyadike, 2013). Bu bölümde bahsedilen İKY uygulamalarına ve önceki araştırmalara yer verilmektedir.

1.2.10.1. Planlama

İKY, şirkete katılacak en iyi adayları çekmek için şimdi veya gelecekte gerekli olan çalışan sayısını ve yeni işe alınacakların dolduracağı pozisyonları belirlemelidir. Bu prosedür istihdam planlaması, işgücü planlaması veya İK planlaması olarak adlandırılır. Prosedür,

gelecekteki gereksinimlerini belirlemek için kuruluşun işgücünün metodik bir incelemesini gerektirir; sonuç olarak, işgücü kıtlığı veya aşırı kullanımı önlenecektir (Kurfi, 2013).

Anya'ya (2017) göre İK planlamasının amacı, şirketin işgücü taleplerini tahmin etmek ve bu ihtiyaçları karşılamak için gerekli taktikleri kullanmaktır. Ayrıca stratejik eylemde bulunmayı ve işgücü ihtiyaçlarını tahmin etmeyi de içerir. İlkinde, kaç kişinin yanı sıra şirket içinde her yerde ihtiyaç duyulan İK türleri tahmin edilmelidir? Personel eylemleri ikincisi kapsamında ele alınsa da İK, koşullar değiştikçe güncellenmesi ve değiştirilmesi gereken, birbirine bağlı görevleri olan dinamik, devam eden bir süreçtir. Firmanın ve çalışanlarının taleplerinin karşılanmasını garanti altına almak için işe alma, performans değerlendirmeleri ve eğitim gibi girişimleri tasarlar ve oluşturur. İyi düşünülmüş bir İK stratejisi, İK yöneticisini şirket için uygun adayları bulma ve işe alma konusunda yönlendirecektir. Böylece İKY, İK için hazırlık yapabilir ve çalışanların uygun miktarı ve nitelikleri ile doldurulması gereken pozisyon hakkında bilgi sahibi olabilir.

2.2.10.2. İşe Alım

Çalışkan'a (2010) göre işe alım, kurumun standartlarını ve beklentilerini karşılarken açık pozisyonların doğru miktarda ve nitelikte adaylarla eksiksiz bir şekilde doldurulmasıdır. İş analizi, kuruluşun ihtiyaçlarını ve gereksinimlerini seçmeye ve tanımlamaya yardımcı olmak ve bunları firmanın seçtiği İKY stratejisine bağlamak için işe alımda kullanılan bir araçtır. En iyi adayları uygun koşullarda bulmak, değerlendirmek ve çekmek, en önemli İKYP'lerden ikisi olan işe alım ve seçimin hedefleridir. İşe alım, seçim ve adayların etkin bir şekilde seçilmesine yönelik diğer süreçlerin kurumsal performans ile olumlu yönde ilişkili olduğu tespit edilmiştir.

Harsdorf'a (2004) göre, işe alım aynı zamanda potansiyel adayları bulma ve bir işe başvurmaya teşvik etme sürecidir. İşe alım süreci dört aşamadan oluşur: A) açık pozisyonlar için işe alım gereksinimlerinin değerlendirilmesi. B) iş analizi; C) iş tanımı; D) aday nitelikleri ve yeterlilikleri. Bu seçim sürecinin personel ve şirketin etkinliği üzerinde etkisi vardır.

Bununla birlikte Bloisi (2007) bireylerin kurumsal hedeflere katkıda bulunmasını sağlamalıdır; bu, belirli kişilerin doğru zamanda doğru yerde bulunmasından daha da önemli olabilir.

İşe en uygun adayı seçebilmek için, işveren ya da kuruluş işe alım süreci boyunca oldukça büyük bir aday havuzu oluşturmak ister. Yapılan bir literatür taramasında işe alım sürecinde küçük ve büyük şirketler arasında üç fark tespit edilmiştir: (i) pozisyon sayısı, (ii) başvuran sayısı ve (iii) işe alım süreci için mevcut kaynaklar, daha önceki araştırmaların gözden geçirilmesinin ardından, bu vaka çalışmasında İKYP işe alım ve seçimi bağımsız değişkenler olacaktır. Sonuç olarak, şirketin sağlam ve etkili bir işe alım ve seçim sürecine sahip olması personel verimliliğini artırır (Beardwell, 2004; Rogelberg, 2006).

Heraty'ye (1998) göre işe alım, açık pozisyonlar için nitelikli adayları seçmek üzere bir insan havuzu bulmak ve çekmekle ilgilidir. Bir kuruluşun sağlaması gereken işe alım miktarı, beklenen personel ihtiyaçları ile kuruluştaki mevcut yetenekler arasındaki farka bağlıdır. Amaç, potansiyel adayları belirlemek ve onları mevcut veya planlanan boş pozisyonlara başvurmaya teşvik etmektir. Adaylara rolün gereklilikleri ve kurumun personeline sunabileceği kariyer seçenekleri hakkında eksiksiz bilgi sağlamak için her türlü çaba gösterilir.

Nehme'e (2009) göre işe alım, istisnai başvuru sahiplerinden oluşan bir havuz oluşturmayı ve en iyisini seçmeyi amaçlar. En başarılı işletmeler, üstün personel sistemleri oluşturmak için çok zaman ve para harcamakta ve İK yönetiminde kullanılan işe alma ve seçme prosedürlerinin çalışan bağlılığını önemli ölçüde etkilediğini keşfetmektedir. Adaylara doğru bilgiler ve gerçekçi iş özetleri sunmak, bir pozisyonun kendilerine uygun olup olmadığına karar vermelerine yardımcı olur. Seçeneklerini bilmek, adayların seçtikleri kuruluşa ve işe alım sürecinin aşamalarına göre kendilerini daha fazla adamalarını sağlayacaktır.

Kuruluştaki işe alım süreci aşağıdaki gibidir:

Kutuplaşma Derecesi

Ismail'e (2007) göre, kutuplaşma derecesi kutupluluk anlamına gelmektedir. İnsan kaynakları departmanı nitelikli çalışanları arar ve boş bir pozisyon için onları çeker. Belirli bir pozisyon için yalnızca yetkin ve nitelikli adayları bulurken ve işe alırken kutuplaşmaya dikkat edilmelidir. Kutuplaşma ile başarılı olmak zordur. Pozisyonlar doldurulduktan sonra, doğaları ve tanım belirsizlikleri ile karakterize edilirler.

Bin Yamina'ya (2015) göre kutuplaştırma, kuruluştaki boş pozisyonları doldurmak için maksimum verimlilik ve yeterli becerilere sahip nitelikli insanlardan oluşan bir havuz sağlamayı amaçlayan bir dizi faaliyet ve prosedürü içeren bir süreç olarak tanımlanabilir. Ayrıca beş aşama vardır:

Enerji Planlama Görevlisi

Kuruluşun personel ihtiyacı, bir sonraki dönem için üretim ve iş planlarına göre belirlenir. Bazı durumlar kurumu bireyler için yöntem seçmeye zorlar ve birçok gösterge manuel çalışma ihtiyacını gösterir

- Operasyon sayısını artırın
- kullanıcıları emekli etmek
- Göç unsurları
- resmi tatiller (anne, tatil, hastalık, iş kazaları...)

Yöneticilerden çalışanlara yönelik talepler

Bu aşamalar, fiziksel ve zihinsel gereksinimleri, becerileri ve yetkinlikleri açısından gerekli olan çalışanların sayısının ve türünün belirlenmesini içerir.

Boş pozisyonların belirlenmesi

Bu, insan kaynakları departmanının doldurulacak pozisyonların tam olarak nasıl ve hangi departmanlarda ve alanlarda hazırlandığını bilmesi anlamına gelir.

İş analizinin dikkate alınması ve iş sahibinin özelliklerinin kontrol edilmesi

Önceki aşamayı tamamladıktan sonra, pozisyonun görev ve sorumluluklarının yanı sıra ideal adayın sahip olması gereken nitelikleri, deneyim yıllarını ve özellikleri anlamak için iş analizini gözden geçirin.

Kutuplaşma, çalışan işe alım sürecini başlatır ve bu aşama çeşitli faaliyetleri içerir:

3.2.10.3. İşe Alım Sürecini Etkileyen Prosedürler ve Faktörler

Hallam'a (2012) göre bu gereklilik, işe alım süreci yöntemleri ve önde gelen işe alım sürecini etkileyen faktörlerle ilgilidir. İşe alım sürecinin başarısı, kurumun insan kaynakları departmanı tarafından uygulanan çeşitli prosedürlere bağlıdır. Bu prosedürler aşağıdaki gibidir:

İhtiyaçların belirlenmesi

İstihdam planlaması, bir kurumda tesis için gerekli personel sayısını ve türünü belirleyen ilk adımdır.

Taleplerin sıralanması

Çeşitli potansiyel adayları kuruluştaki istihdam ihtiyacı hakkında bilgilendirdikten ve ihtiyaçlarını vurguladıktan sonra

Seçim süreci için yararlı olan tüm temel bilgileri içeren bir başvuru dosyası sunulduktan ve seçim tamamlandıktan sonra, kurum başvuru sahibine olumlu veya olumsuz bir cevap verecektir.

Atama

Mülakat ve sınavı geçtikten sonra kişi boş pozisyon için değerlendirmeye alınacaktır.

Eğitim

Yeni bir çalışan işe alındıktan sonra, yeni pozisyona ne kadar iyi uyum sağlayacağını görmek için eğitim ve deneme süresi vardır.

Teşvik

Bireyi uyaran ve kendisine emanet edilen görevlerin mümkün olan en iyi şekilde yerine getirilmesi ve ahlaki ihtiyaç ve arzularının tatmin edilmesi için ona rehberlik eden bir dizi faktör ve dış etkinin ifadesidir.

Tatiller Farklı tatil türleri vardır, işte bunlar:

Yıllık Tatiller

Bireyler, üretim programlarına göre yıllık veya mevsimlik tatiller belirler.

Hastalık izni

Özel nedenlerle verilen izinler için doktor onayı ve süresinin belirlenmesi gerekmektedir.

Ücretsiz tatil:

Doğum veya evlilik gibi geçerli nedenlerle verilen özel tatiller, yalnızca gerekli olması halinde verilir ve yaptırımlara neden olabilir.

Ceza

Bu, kurumun iç yasalarını ihlal eden tüm çalışanların cezalandırılması anlamına gelir.

Hizmet sonu

Bir çalışanın profesyonel yaşamının son aşaması olan bu dönem, istifa, emeklilik, işten çıkarılma veya ölüm gibi nedenlerden etkilenebilir.

4.2.10.4. Eğitim ve Gelişim

Tangthong'a (2014) göre, çağdaş işgücünde eğitim ve gelişim, daha iyi çalışanların yeteneklerini, bilgilerini ve faydalı görüş ve eylemlerini üreten en önemli İK yönetimi stratejileri arasındadır.

Noah'ın (2007) bakış açısına göre eğitim ve gelişim, çalışanların işyerinde kullanmak üzere işle ilgili bilgi, beceri, yetenek ve davranışlar edinmelerini desteklemeye yönelik planlı örgütsel çabalar. Gana'daki 23 kamu kuruluşunda bağlılık unsurları üzerine yapılan bir araştırmanın bulgularına göre, çalışanların elde tutulması ile eğitim ve gelişim arasında pozitif bir ilişki vardır. Ankete göre, katılımcıların çoğunluğu personelin işte kalma ve işten ayrılma niyetlerinin eğitim ve gelişimden önemli ölçüde etkilendiğini düşünmektedir.

Othman'a (2009) göre eğitim, İK departmanının önemli bir bileşeni olarak görülmekte ve çağdaş işletmelerin başarısı için giderek daha önemli hale gelmektedir. Uzun vadeli karlılığı belirleyen en önemli faktörler, personelin kalitesi ve kişinin halihazırda işe alındığı veya gerçekleştirdiği işteki performansını artırmaya yönelik eğitim ve öğretim faaliyetleri yoluyla büyümesidir. Performansı artırmak için fikirlerin veya yeteneklerin edinilmesini içerir.

Bireyler eğitimi yeni tutumlar, yetenekler veya davranışlar geliştirmeye yardımcı olan bir olay, disiplin veya rol modeli olarak görürler. Dahası gelişim iş değeri, örgütsel performans, bağlılık, kültürel değişim ve iş tatmini ile yakından ilişkilidir. İKY araştırmalarının çoğunda, eğitim sürecinin çalışan verimliliğini, memnuniyetini ve bağlılığını artırmanın yanı sıra çalışanları işin değeriyle aynı çizgiye getirmede çok önemli bir adım olduğu vurgulanmaktadır; bu tür eğitim ve gelişim aynı zamanda şirket kültürünün ve değerlerinin aşılmasına da yardımcı olur. Yeni teknolojiler ortaya çıktığında, çoğu meslek de değişir. Sonuç olarak, çalışanlar kariyerlerinde ilerlemek için ilgili eğitim ve gelişim programlarına katılmalıdır (Tzafrir, 2006; McGunnigle, 2000).

Tzafrir'e (2006) göre araştırmalar, Ürdün'dekiler de dahil olmak üzere pek çok Arap kuruluşunun eğitim ve gelişimi kuruluşun başarısı için gerekli bir şey olarak değil, sonlandırılması gereken pahalı bir süreç olarak gördüğünü ortaya koymaktadır. Personel gelişiminin istihdam edilebilirliği artırması, kesinlik duygusunu geliştirmesi ve yönetime olan güveni artırması beklenmektedir. Bu yatırımın faydalarından biri de her bir çalışanı daha istihdam edilebilir hale getirmesidir. Sonuç olarak, yöneticilerin ve şirketlerinin çalışanlarına ne kadar değer verdiğine ve onların refahını ne kadar önemseydiğine dair evrensel bir algı ortaya çıkacaktır.

Eğitim, Kulkarni (2013) tarafından sosyalleşme sürecinin önemli bir bileşeni olarak görülmektedir. Ek eğitim arzusu çalışan bağlılığı ile pozitif ilişkilidir. Sürekli eğitim, çalışanların takdir edildiklerini ve şirketin onların mesleki gelişimlerine önem verdiğini hissetmelerini sağlamak için gereklidir. Eğitimin pek çok avantajı olduğundan, kurumsal sektörde en önemli bileşen olarak kabul edilir. Eğitim, mesleki, insani, teorik ve idari yetenekleri şekillendirerek bireyin ve toplumun büyümesini teşvik etmeyi amaçlar.

Eğitim ve gelişim sürecinde beş aşama vardır. Dessler'e (2007) göre, ilk aşamada ihtiyaç duyulan kesin mesleki yetenekleri belirlemek için bir test sistemi kullanılır; öğrencinin yeterliliği değerlendirilir. İkincisi, hazırlık programının materyallerinin nasıl tanımlandığı, seçildiği ve organize edildiği ile ilgilenen pedagojik çerçeve, bir başka ilerlemedir. Üçüncü bir doğrulama aşaması, hazırlık programının kusurları bulduğu ve bunları küçük bir açık ajana

koyarak ortadan kaldırdığı bir aşama olabilir. Temsilci montajı için odağın hazırlanması, programın eyleme geçirilmesinin dördüncü aşamasıdır. Kuruluş, beşinci ve son adım olan değerlendirmeye doğru ilerlerken eğitim ve gelişime büyük önem verir. Eğitim ve gelişim yoluyla çalışanların motivasyonu yükseltilebilir, özgüvenleri geliştirilebilir ve bireysel yetenekleri beslenebilir.

Wexley'e (2002) göre, kuruluşların faaliyetleri bilgiye daha fazla bağımlı hale geldikçe, eğitim ve geliştirme giderek daha önemli bir tamamlayıcı rol oynamaktadır. kuruluşun taktiksel temellerini korurken her bir kişinin öğrenme ihtiyacını karşılamak.

Harrison'a (2004) göre, işgücünü pratik tutmak için eğitim ve geliştirme, çalışan bağlılığını artıracak beklentisiyle ileriye dönük bir harcama planı kullanarak daha fazla ilham ve özgünlük derecesine ilerlemeyi teşvik eder. Eğitim ve geliştirme, çalışan performansının artırılması ve büyümenin sürdürülmesi için kritik bir araç olarak tasvir edilmektedir.

Lim'e (2012) göre performans değerlendirmeleri, şirketin çalışanlarının görevlerini nasıl yerine getirdikleri hakkında daha fazla bilgi edinmesini sağlayan bir araçtır. Son olarak, ücret ve ödüller, çalışanlara emeklerinin karşılığı olarak verilen genel nitelikli ödüller ve birleşik parasal ödüller olarak tanımlanmaktadır. İdare, programın başarısını değerlendirir.

5.2.10.5. Çalışan Katılımı

Banas'a (2000) göre, çalışanlar prosedürel faaliyetlere katıldıklarında ve ilgili bilgileri edindiklerinde iş değiştirme performansları artar. Başka bir deyişle, İK uygulamaları en iyi çalışanları bulma arayışında çalışanları kaybedemez. İyi İK uygulamaları ortalama çalışanı da dikkate almalıdır. Sosyal bilince sahip işletmeler, işverenlerin işgücünden istediği tutum ve davranışları teşvik etmek için çalışanlarının refahını ve çalışma ortamlarını iyileştirmeye öncelik verir.

Tata'ya (2004) göre, ekip çalışması ve merkezi olmayan karar alma mekanizmaları sayesinde çalışanlar organizasyona daha fazla dahil olurlar. Aktif katılım ile çalışanlar kendilerini kurumun bir parçası olarak hissederler ve bu da kurumun performansını olumlu yönde etkiler. Çalışanlar, işbirliği ve merkezi olmayan karar alma mekanizması sayesinde örgüte daha fazla ilgi duyacaklardır. Aktif katılım ile çalışanlar kendilerini organizasyonun bir parçası gibi hissedecek, bu da ekip ve bir bütün olarak şirket tarafından belirlenen hedeflere ulaşmak için şirket düzenlemesinin performansını artıracaktır. Bu noktada, işbirliği ve ortak karar alma esastır.

Collins'e (2003) göre, bu noktada ekibin ve bir bütün olarak şirketin hedeflerine ulaşması için işbirliği ve ortak karar alma esastır. Farklı bir çalışma, İK politikaları ve prosedürlerinin, işletmelerin rekabet avantajı elde etmelerine, İK prosedürlerini geliştirmelerine ve ağ içindeki bağları güçlendirmek için işgücünden yararlanarak kurumsal performans artırımlarına yardımcı olmada çok önemli olduğunu keşfetmiştir. Üstün yönetim teknikleri. Üst yönetim kadrosunun ağ uygulama prosedürlerini kullanmasını kolaylaştırarak, İK süreçleri ve prosedürlerinin kuruluşların rekabet avantajı elde etmesine yardımcı olmada ve İK uygulamaları ile kurumsal performansın yakınsamasını garanti etmede önemli bir rol oynadığı bulunmuştur. İK profesyonelleri, yeni fikirlere açık olarak, yeni trendleri sürekli uygulayarak ve çalışanların potansiyellerini en üst düzeye çıkarmak ve gelişen işletmeler yaratmak için bir kuruluşun acil ihtiyaçlarını proaktif olarak ele almalarını teşvik etmeye yönelik yaratıcı

müdahaleler uygulayarak sürekli yeniliğe öncelik vermelidir. Araştırmalara göre, çalışan verimliliği çalışan bağlılığından olumlu yönde etkilenmektedir (Noe, 2017; Bhatti, 2007).

Ayrıca Singh'e (2012) göre, çalışan performansı da ödüllerden doğrudan etkilenmektedir. Çalışanların bilgi, beceri, yetenek ve olumlu davranışlarını geliştiren eğitim ve gelişim, performans çitasını yükselterek şirketin başarılı olmasına yardımcı olur.

Hameed'e (2011) göre, çalışan verimliliği ile mesleki eğitim arasında olumlu bir ilişki vardır. Çalışanlar yaşlandıkça memnuniyetleri ve işe bağlılıkları artmaktadır. Daha da kayda değer bir etki, çalışan performansının örgütsel yapının etkinliğini artırması ve geliştirmesidir.

6.2.10.6. Performans Değerlendirmesi

Phin'e (2015) göre iş değerlendirme, temsilcilerin çalışma ortamındaki zenginliklerini değerlendirme süreci olarak tanımlanmaktadır. Temsilcilik mesleğinin uygulanmasının hem niceliksel hem de öznel kısmını içerir. Bu, geliştirme temsilcisine ve planlayıcıya iletilmesi gereken bir prosedürdür. Buna ek olarak, yönetici incelemesi, çalışanın statüsünü etkileyen bir prosedür olarak kabul edilir, örneğin elde tutma, fesih, terfi, transfer, maaş artışı veya azalışı veya bir hazırlık programına yerleştirme gibi.

Neeraj'a (2014) göre performans değerlendirme, iş performansının belirli kurumsal kriterlere ve hedeflere göre düzenli olarak değerlendirilmesine yönelik sistematik bir yöntemdir. Performans değerlendirme çalışan verimliliğini artırarak kurumsal performansın yükselmesini sağlar ve performans gelişiminin güzelliğini vurgulayarak mesleki gelişimi teşvik eder.

Çalışanların performansını işleriyle ve istihdamlarıyla bağlantılı olarak değerlendirerek ve analiz ederek, bu liyakate dayalı performans değerlendirme, çalışanların motivasyonunu ve bağlılığını artırır, bu da örgütsel performansı önemli ölçüde etkiler - evde ve işte davranışlarını izleyerek mevcut işlerini yürütmedeki başarılarını ve yetenek düzeylerini değerlendirir (Singh, 2014; Wan, 2002).

Hashem (1996) tarafından tanımlandığı üzere, amacı çalışanların işte ne kadar iyi performans gösterdiklerini ve orada nasıl davrandıklarını değerlendirmek ve analiz etmektir. Ayrıca şu anda istihdam edildikleri mesleklerin görevlerini yerine getirmede ne derece değerli ve yetkin olduklarının yanı sıra, pozisyon sahibi olma ve daha üst düzey istihdamda bulunma olasılıklarını değerlendirmektedir.

Shahnawaz'a (2006) göre, iş değerlendirme performans, memnuniyet ve çalışan bağlılığı için önemli bir ölçüttür. Araştırma için çok önemli bir alan ve insan kaynakları yönetiminin önemli bir bileşenidir. İKY'de çok önemli olan sağlanan bilginin doğruluğu, yönetim tercihleri için ne kadar değerli olduğunu etkiler. İyi işin tanımlanması ve takdir edilmesine yönelik etkin bir sistem, kurumsal bağlılığın ve ideallerin korunması ve güçlendirilmesi açısından son derece önemlidir. Stratejik hedefleri teşvik ederken üretim ve verimliliği korumak ve artırmak için bir şirketin kullanabileceği en faydalı araçlar arasındadır.

Collins'e (2003) göre, değerlendirmeler genellikle kuruluşlar tarafından yönetim veya gelişim hedefleri için yapılır. Bir çalışanın çalışma koşullarına ilişkin kararlar (ödül, terfi, işten çıkarma) çalışan değerlendirmelerine dayalı olarak verilir. Ayrıca personeli uygun eğitime yönlendirmek ve uygun iş davranışları ve görevlerini ne ölçüde yerine getirdikleri konusunda tavsiyelerde bulunmak için de kullanılabilirler. Her çalışanın fiziksel, teknik, davranışsal veya

fizyolojik performansı, güçlü ve eksik yönlerini belirlemek ve performanslarını artırmak için bir plan oluşturmak amacıyla planlı ve sistematik bir sürecin parçası olarak değerlendirilir. Çalışan bağlılığını ve memnuniyetini adil bir şekilde temsil eden bir notlandırma sistemi oluşturmak da bir diğer önemli ve zorlu çabadır. Performans değerlendirme sistemleri bir kuruluştan diğerine basitçe veya genel olarak aktarılamaz. Şirketin ve personelin ilkelerini ve özelliklerini tamamlayacak şekilde oluşturulmalıdırlar. Kuruluşlar, çalışanların çalışmalarını değerlendirmek ve ödüllendirmek için performans değerlendirmelerinden yararlanır. İdari performansı doğrudan ve dolaylı olarak etkilerler ve idari prosedürler, genellikle yılda en az bir kez gerçekleştirilen performans değerlendirme faaliyetlerinden elde edilen girdilerle iyileştirilebilir.

Hong'un (2012) bakış açısına göre, bir çalışanın sürekli mesleki gelişimini desteklemek için verilen görevler üzerindeki iş performansını değerlendirmek performans değerlendirmesi olarak bilinir ve öncelikle yönetim-çalışan iletişimini etkiler. Çalışan geri bildirim, iletişim, hedef belirleme, performans değerlendirme ve periyodik gözden geçirme performans değerlendirmelerinin temelini oluşturur. Çalışan geri bildirim öğrenmeyi, performansı ve elde tutmayı geliştirir.

Kasempa'ya (2015) göre, kimlik doğrulama mekanizması, personeli değerlendirme prosedürüne aktif olarak katılmaya teşvik ederek personelin etkili bir şekilde elde tutulmasını sağlar. Hedef belirleme yoluyla çalışanlar, hedeflerin önemli ve zorlu olması halinde odaklanabileceklerini ve kuruma bağlı kalabileceklerini gösterebilirler. Bu, çalışanları kurumsal hedefler için son teslim tarihlerine uymaya teşvik eder çünkü performans değerlendirmeleri, şirketin talepleri karşılamaya ve performansı artıran personel yaratmaya adanmış olduğu konusunda çalışanlara güven aşılar. Ayrıca çalışanların elde tutulmasına da yardımcı olurlar.

Fulk'a (2011) göre düzenli değerlendirme, çalışanların yetenekleri, bağlılıkları veya performanslarında sıkça görülen eksikliklerin tespit edilmesinde kuruma yardımcı olur ve performans iyileştirme konusunda endişelere yol açar. Ve ilerleme. Çalışanların elde tutulmasıyla sonuçlanır. Kuruluşlar, çalışanların çalışmalarını değerlendirmek ve bunun için ödüller sağlamak için performans değerlendirmelerini kullanır. Personelin idari performansının performans değerlendirmelerinden hem doğrudan hem de dolaylı yollarla etkilendiği gösterilmiştir. Genellikle yılda en az bir kez gerçekleştirilen bu faaliyetlerden elde edilen geri bildirim, idari prosedürlerin verimliliğinin artırılmasına da yardımcı olabilir.

Eric'e (2012) göre, bir kişinin mesleki gelişimiyle ilgili kararlara yardımcı olmak amacıyla performansını analiz etme ve değerlendirme uygulaması performans değerlendirmesi olarak bilinir. Bir kişinin performansını, içsel niteliklerini ve genel değerini belirlemek için şirket içinde daha yüksek bir pozisyona yükselme potansiyelini değerlendirir.

Decieri'ye (2008) göre, şirketin büyümesi ve performansı performans yönetiminin temel kaygılarıdır. Çalışanların davranışlarının ve çıktılarının şirketin hedefleriyle uyumlu olmasını garanti altına almak için kullanılır. Çalışma, belirli yönetim teknikleri ile çalışan güçlendirme, eğitim ve gelişimin yanı sıra çalışan ücretleri ve performans değerlendirmelerinin neden olduğu çalışan devri arasındaki bağlantıyı incelemiştir. Performans değerlendirme fikri genel olarak, yürütülen eylem ve faaliyetlerin izlenmesi ve güçlü yönlerin ortaya çıkarılması ve iyileştirme alanlarının belirlenmesi için bunların önceden planlanmış stratejilerle karşılaştırılması olarak tanımlanmaktadır.

Shahzad'a (2008) göre, performans değerlendirme yoluyla firmaların ve bireylerin performansının değerlendirilmesi, çalışanların izlenmesine yönelik yarı resmi bir süreçtir. Çalışanların performansını ve verimliliğini artırmaya yönelik bir yönetim aracı olması amaçlanmaktadır. Değerli personeli elde tutmak için her firmanın, çalışanların iş sorumluluklarını anlamalarına yardımcı olan ve onları kişisel gelişime yönlendiren adil bir değerlendirme sistemine sahip olması gerekir. Çalışanların izlenmesi için yarı resmi bir süreç olan performans değerlendirmelerinin, çalışanların üretkenliğini ve performansını artırmaya yönelik bir yönetim aracı olması amaçlanmaktadır.

7.2.10.7. İş Tanımı

Zhang'a (2020) göre, işe bağlılık, insanları kişisel gelişimlerini sürdürmeye motive ettiği için uzun vadeli bir yatırımdır ve bir çalışanın güçlü kimlik duygusu ve öz-değeri, işlerine olan bağlılıklarının göstergesidir. Çalışanların kariyerleriyle ilgili özdeğer duyguları çok önemlidir.

Rotenberry'ye (2007) göre işe bağlılık, bireyin işinin tanınırlık düzeyi, katılım düzeyi ve işinin hayatında önemli bir rol oynadığına dair inancı olarak tanımlanmaktadır.

Muma'ya (2014) göre, bir kurumda çalışan girdisinin yönlerinin dikkate alınması gerekir. İlk olarak, işe bağlılık bir organizasyondan ziyade, iş sorumlulukları ile psikolojik bir ilişki ile ilgili olmalıdır. İkincisi, işe katılımı anlamlı kılan şey kişisel yatırımdır -işteki kişisel kaynak-.

Panjaitan (2018), zihinsel ve duygusal katılımları da dahil olmak üzere çalışanlar arasındaki katılım ve bağlılığın doğasını açıklamaktadır. Bu sadece gerekli fiziksel egzersizle ilgili değildir; aynı zamanda çalışanın duygusal ve zihinsel adanmışlığıyla da ilgilidir. Olumlu düşünmeyi geliştiren çalışanların işlerinde en üst düzeyde performans göstermek için daha donanımlı olmaları bunun kanıtıdır. Ayrıca düzenli katılım, düzenli iş çıktısı ve karar alma sürecine dahil olma, bir çalışanın duygusal bağlılığını gösteren motivasyon göstergeleridir.

Zhang'ın (2020) bakış açısına göre, çalışan sahipliği ve bağlılığının temellerini ele almak, çalışanların şirket içindeki katılımını ve bağlılık düzeyini etkileyen faktörleri de dikkate almaktadır. Bilişsel unsurların çalışan bağlılığının bir parçası olduğunu belirten Zhang, işine güvenen ve kuruma olumlu katkıda bulunan çalışanları vurgulamaktadır. Bu katılımın duygusal bileşeni, çalışanların kurum ve rolleri hakkında nasıl davrandıkları ve hissettikleriyle ilgilidir. Davranışsal bileşen, çalışanların işle ilgili zamanlarını, bilişsel yeteneklerini veya enerji harcamalarını nasıl ele aldıklarını değerlendirir.

Amin'e (2014) göre, bir kurumun iş tanımı, görevler, sorumluluklar ve ödevlerin tümü iş tanımında listelenir. Açık olmaları halinde kuruluşun performansını artırabilirler. İşveren ve çalışanın birbirlerine karşı olan yükümlülüklerini, görevlerini ve sorumluluklarını ana hatlarıyla belirtir. Bilgi, beceri ve yeteneklerin bir karışımı, iş olarak kabul edilmesi gereken şeydir. İşe alım yöneticileri, işe alımlara başlamadan önce ne aradıklarına karar verebilirlerse, işe alım hatalarının çoğu önlenebilir.

8.2.10.8. Tazminat

Mondy'ye (2011) göre ücretler, çalışanlara emekleri karşılığında sağlanan bir dizi avantaj ve hizmettir ve çalışanların motivasyonu ve elde tutulması üzerinde faydalı bir etkiye sahiptir. Warren ise ücreti; maaş, ikramiye, teşvikler, yan haklar, terfiler ve takdirden oluşan paketler

olarak tanımlamıştır - bunlar bir çalışanın iş memnuniyetine katkıda bulunan temel unsurlardan bazılarıdır.

Dahası Gopinath (2016) tazminatı bir çalışanın kuruluşa katılımı karşılığında aldığı miktar olarak görmektedir; bu, İK yöneticisinin yolculuğunun çok önemli bir yönüdür ve kuruluşun işe alma, motive etme ve canlılığını artırma çabalarını destekleyen hem mali hem de mali olmayan avantajları içerir. Tazminat, çalışanla konuşma, temsilciyi elde tutma ve kuruluşun genişlemesini gözlemleme gibi çeşitli avantajlar sunar.

Williams'a (2007) göre, işletmenin işleyişinden ve ücret politikasını açıklamasından memnun olan çalışanlar şirkete bağlı kalmaktadır. Bir çalışanı istihdam eden herkes, maaşın taksitler halinde ödenmesini ayarlamalıdır. Ayrıca bir kuruluşun ödüllendirme sisteminin bir çalışanın performansını ve istihdamda kalma isteğini etkileyebileceği belirtilmektedir. Kur'an-ı Kerim'in direktifiyle (39:9), iş başvurusunda bulunanlar bilgi, beceri ve yeteneklerine göre incelenebilir.

Tzafir'e (2007) göre ücret, bir kurumun başarılı olmasında önemli bir rol oynamaktadır. Adalet ve eşitlik ana konulardır. Çalışanlar, işte daha fazla çaba ve yaratıcılık gösterdikleri ve performanslarının işletmeye yardımcı olduğunu fark ettikleri takdirde çabalarının karşılığını almayı bekleyeceklerdir. Çalışanlar anlayışlı yorumlar almazlarsa çabalamaktan vazgeçeceklerdir. İkinci olarak, çalışanlar emeklerinin meyvelerini paylaşacaklarının farkında oldukları için, şarta bağlı ödeme motive edici bir araç olarak işlev görür. Sonuç olarak, mükemmelliğe dayalı bir ücretlendirme planı çalışanların verimini artıracaktır. Şirketin güçlü hizmet yönelimine ilişkin çalışan görüşü, şirket içi ücret eşitliği ile ilişkilidir.

Mondy'ye (2011) göre, bilgi teknolojisi, personel eğitimi ve teşvikler kurumsal performans ile kayda değer ve sağlam bir ilişki sergilemektedir. Bu durum, gelişmekte olan ülkelerdeki çalışanların çoğunun sanayileşmiş ülkelere kıyasla daha düşük ücretler almasının bir sonucu olabilir. Çalışanların İK yönetim tekniklerine olan ilgisi artmış, bu da belki de ücretleri yükseltmiştir. Sonuç olarak, çalışan teşvikleri, İKY uygulamaları ile performans arasındaki ilişkiyi azaltmak yerine, iş başarısı üzerinde doğrudan bir etkiye sahiptir. İkramiyeler, terfiler, primler ve performans değerlendirme raporlarına dayalı teşvik sistemleri yararlı taktikler olabilir.

Molder (2011) tarafından yapılan bir araştırmaya göre, bir çalışana hizmetleri karşılığında verilen ikramiye tazminat olarak bilinmektedir. Bir kuruluşta ücretlendirme, işverenin yeni işçi çekme, mevcut personeli tutma ve en iyi çıktıyı garanti etme kapasitesi üzerinde etkisi olan stratejik bir politikadır. İnsan kaynakları ekonomisinin temelinde, insan kaynakları yöneticileri için muhtemelen en önemli öncelik olan uygun ücretlendirme sisteminin seçimi vardır.

Dubrin (2006) ve Caruth (2001), finansal faydaların çalışanın performansı ile doğrudan bağlantılı olduğu durumlarda çalışanın daha motive olduğunu keşfetti. Ayrıca çalışan ücreti, bir çalışanın belirli bir işi yerine getirmesi karşılığında elde ettiği tüm ikramiyeleri ve tazminatları kapsar. Bu tazminatın iki temel kısmı vardır.

- Doğrudan mali ödemeler
- Dolaylı mali ödeme

Bohlander'a (2001) göre performansa bağlı ücret, şirket performansını olumlu yönde etkiler, çalışan devir hızını azaltır ve satış artışını artırır. Bunlar işin emek tazminatı almasını

6TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

sağlayan temel gereksinimlerdir. Zorlu bir görevi başarmak için yolları motive ettikleri ve yönlendirdikleri gösterilmiştir.

"Ücret" terimi, çalışanların hizmetleri karşılığında ilgili kuruluşlardan aldıkları toplam para miktarını ifade eder. İki tür tazminat vardır: ücret ve maaşlar gibi doğrudan maaşlar ve sosyal yardımlar gibi dolaylı maaşlar (Fahmi, 2016).

Perkins'e (2008) göre, uluslararası kanıtlar, iyi tasarlanmış mali teşviklerin ve algılanan çalışanlara sağlanan faydaların, çalışanların elde tutulmasını destekleyebileceğini göstermektedir.

Johari'ye (2012) göre ücret, çalışanları kendi bilgi ve becerilerine eşit olarak algıladıklarında onları cezbetmeye, motive etmeye ve elde tutmaya yardımcı olur. Güney Afrika'da 150 üniversite profesörü üzerinde yapılan bir araştırma, maaş sisteminin olumlu yönde etkilendiğini gösterdi.

Theron'a (2014) göre, eğitimcilerin üniversitede öğretim üyesi olarak kalma kararı, Pakistan'daki işyerlerinde ödül ve maaşın çalışanların işte kalma oranını nasıl etkilediği gibi ekonomik yönlere odaklanmanın faydalı olacağını düşündürmektedir.

Kurfi'ye (2013) göre, mali ve mali olmayan ücret, performans dayalı ücretlendirmenin altına düştüğü iki ana kategoridir. Bir çalışanın şirketinden doğrudan veya dolaylı olarak elde ettiği maddi faydaya maddi tazminat denir. Maaş, ikramiye veya parasal ödüller bazı örneklerdir. Öte yandan parasal olmayan ücretler, tüm kategorilerdeki çalışanlara performans karşılığında verilen ikramiyelerdir. Bunlar arasında çalışanlara ve ailelerine yönelik sigorta, iş güvenliği, tanınma ve sağlık hizmetlerine erişim gibi faydalar yer alıyor. Tazminat, çalışanların şirket adına yaptıkları iş karşılığında işverenlerinden aldıkları menfaatlerin toplamıdır. Tazminatı işçilere emekleri karşılığında para vermek olarak tanımlıyor. Ayrıca çalışanlara iyi ödeme yapılmasının nitelikli adayların işe alınmasına, başarının fark edilmesine, çalışan kaybının azaltılmasına ve kuruluş içinde sadakat duygusunun geliştirilmesine yardımcı olabileceğini söyledi. Bir işveren ile çalışan arasındaki bağlantı büyük ölçüde ücretle tanımlanır ve bu aynı zamanda işverenin minnettarlığını da gösterir.

Collins'e (2003) göre, ücret performansa bağlandığında çalışanlar bir bütün olarak şirketin ve bireylerin performansını iyileştirmek için daha fazla çaba harcama eğiliminde olacaktır. Bunun nedeni, bireysel ve grup performansının artırılmasının organizasyona da fayda sağlamasıdır. Sonuç olarak, mükemmel performansları ışığında onları daha fantastik ücret ve sosyal haklar almaya teşvik eden işverenler, çalışanların çalışmalarını değerlendirmek ve ödüllendirmek için çoğunlukla performansa dayalı ücretlendirmeden yararlanır. Performansa dayalı ücret hem çalışanlara hem de kurumsal performansa fayda sağlar.

Cardon'a (2004) göre çalışan performansı ile ücretlendirme stratejileri arasında faydalı bir ilişki vardır. Ücret ile üniversite öğretim görevlisinin performansı arasında pozitif bir ilişki vardır. Bu nedenle çalışanların performansı ancak üst yönetimin ödeme planlarını kabul etmesi durumunda artacaktır. Bir araştırma makalesi, ücret ile organizasyonel performans arasında olumlu bir korelasyon olduğunu ortaya çıkardı; buna göre ücretler, yetkin çalışanları cezbetmek ve elde tutmak için insan sermayesine dayanan şirketler için çok önemli. Üniversitelerin insan sermayesi yoğun işletmeler olarak düşünüldüğü göz önüne alındığında, personele iyi ödeme yapılması, esnek iş tasarımı, çalışanlar arasında ekip çalışması gibi yenilikçi iş uygulamalarıyla bağlantılı yüksek vasıflı ve yetkin çalışanların maaş planlarının cezbedilmesi ve sürdürülmesi

açısından çok önemli olabilir. çalışanların performansı üzerinde olumlu ve önemli bir etkiye sahip olan sorunları çözmeye, eğitim programları aracılığıyla beceri geliştirme ve iş güvenliği.

9.2.10.9. Kariyer Planlama

Khilji'ye (2006) göre kadro dışı pozisyonlarda kariyer planlaması pasiftir; Kadrodaki çalışanlarla olmayanlar arasında algısal farklılıklar vardır. İK planlaması, İKY departmanının yürüttüğü kariyer planlama süreciyle yakından ilgilidir.

Gerhart'a (2005) göre bir kariyer planlama programı, personelin yeteneklerini değerlendirmesine, mesleki hedeflerini belirlemesine ve bu hedeflere ulaşmak için bir eylem planı oluşturmasına yardımcı olur. Çalışanları bu hedeflere ulaşma konusunda sorumlu tutmak kuruluşun yetki alanı altındadır. Her ne kadar işverenlerin çalışanların potansiyellerini gerçekleştirmelerine yardımcı olmak için yatırım yapmaya istekli olduklarını ifade etmek için farklı bir şekilde ifade edilse de bazı şirketler kariyer planlamasının çalışanlara işlerinin tehlikede olduğu sinyali vereceğinden endişe duymaktadır.

10.2.10.10. İnsan Kaynakları Uygulamaları ve Çalışan Performansı ile İlgili Çalışmalar

Akademisyenler ve bilim insanları tarafından konuyla ilgili birçok çalışma ve araştırma projesi gerçekleştirilmiştir. Her çalışma bu revizyonlar arasındaki bağlantıların yanı sıra, bu konuların ortaya çıkmasında önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir.

Abdelhamid'in (2014) İKY Uygulamalarının Çalışan Performansı Üzerindeki Etkisi adlı çalışmasına göre bulgular, performansın eğitim, performans değerlendirmeleri ve çalışan performansı ile önemli ölçüde ilişkili olduğunu, ancak çalışan Katılım, yukarıdaki bağlam göz önüne alındığında tek bir değişken kullanarak Pakistan bankacılık sektöründe ücretin çalışan performansı üzerindeki etkisini incelemiştir.

Guest (2002) tarafından yapılan çalışma, İKY'nin performans üzerindeki etkisinin çalışanların İKY uygulamalarına nasıl tepki verdiğine bağlı olduğunu; dolayısıyla etkinin çalışanların İKY faaliyetlerini nasıl algıladığından etkileneceğini iddia etmiştir. Bir iş stratejisini uygulamanın en mükemmel yolunun yüksek katılımlı, bilgili ve özverili bir işgücüne sahip olmak olduğunu; İKY'nin çalışanların davranışları üzerindeki etkisinin çalışanların ne kadar etkili olduğunu belirlediğini keşfetmiştir. İnsan yönetimi stratejilerinin şirket performansı üzerindeki etkisine ilişkin tartışmalarında, işe alma ve eğitimdeki İK prosedürlerinin gerekli becerileri sağlayarak performansı etkilediğini ortaya koymuşlardır.

Wright (2003) Bu çalışmaya göre, bir performans yönetim sistemi mevcutsa ve performans yönetim sistemine bağlı bir ücretlendirme sistemi ile destekleniyorsa, bir çalışan isteğe bağlı çaba gösterecektir. İş tanımı ve iş spesifikasyonu, iş tanımını oluşturmak için birleştirilir. Bu tanım, çelik işçilerinin verimliliğini incelerken, tamamlayıcı İK uygulamalarının çalışanların performansı üzerinde etkisi olduğunu keşfeden, o işi yapan bir kişinin sahip olması gereken yükümlülükleri, gereksinimleri, çalışma ortamını ve yetenekleri ayrıntılı olarak açıklar. Önceki çalışmaların çoğu, İK prosedürleri ile çalışan çıktıları arasında güçlü bir korelasyon olduğunu doğrulamıştır.

Collins (2005) başlıklı çalışma, küçük işletmelere yönelik benzer çalışmalarda başarılı İK prosedürlerinin çalışan sonuçları üzerinde önemli bir etkisi olduğu sonucuna varmıştır (çalışan sonuçları tanımları bizimkinden farklı olsa da). Bu çalışma, kariyer planlama, eğitim,

performans değerlendirmeleri, ücret ve çalışan katılımı dahil olmak üzere çeşitli İK uygulamalarının uygun bağlamda ve uygun içerikle uygulandığında çalışan performansının artacağını varsaymaktadır. Kuruluř stratejik hedeflerine eskisinden daha başarılı bir şekilde ulaşabilecektir. Birçok akademisyen, bir dizi İKY uygulaması ve dzenlemesinin karmaşık olması nedeniyle bir kuruluşun performansını artıramayacağını dūřunmektedir. Her bir strateji, dersler, konferanslar, videolar ve vaka çalışmaları gibi daha geleneksel eğitim taktiklerinin yanı sıra kaynak tahsisi, geliştirme, ödüllendirme ve karşılıklı ilişki gibi aędař yönetim stratejileriyle birleştirildiğinde işletmenin performansını etkiler. İnsan kaynakları yönetimi, çalışma ilişkileri, iř analizi, iře alım, seçim, oryantasyon, tazminat, performans değerlendirme, eğitim ve geliştirme ve oryantasyon dahil olmak üzere bir yönetim rolünün insan kaynakları yönlerini yürütmek için kullanılan prosedürleri ve dzenlemeleri ifade eder.

Aguinis'in (2009) alışmasına göre insan kaynakları yönetimi, çalışanların performansını, tutumlarını ve davranışlarını etkileyen yapılar, prosedürler ve yasalar bütünüdür. Bireysel ve örgütsel performans arasında kurulan bağlantı, iş literatüründe iyi bir şekilde belgelenmiştir. Bu bilgi ışığında, şirketler aktif olarak çalışan performansını artıracak stratejiler aramaktadır. Bir çalışanın çabasını ve işe ilgili faaliyetlerini teşvik eden veya yükselten unsurlar kaldıraçlar olarak bilinir ve sonuçta örgütsel performansı artırır. alışan performansını artıran kaldıraçları veya bileşenleri bulmak, araştırmacılar ve sanayiciler için uzun zamandır en önemli öncelik olmuştur. Taylor'ın reçeteleri, işi motivasyonunu çıktı ve üretkenlikle ilişkilendirmek için erken bir girişimde bulunmuş ve ekonomik adamın geliri en üst düzeye çıkarmasına izin veren bir ücret planı ile birlikte en iyi üretim yolunu aramıştır.

Naser (2012) tarafından yapılan alışma, Arizona, Amerika Birleşik Devletleri hastanelerinde İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamalarının İşi Performansı Üzerindeki Etkisine odaklanmıştır. Çalışma, incelenen hastanelerdeki iş performansının eğitim ve ücretlendirme politikalarından olumlu yönde etkilendiğini ortaya koymuştur. Bu, maddi ve etik teşvikleri bir araya getiren ücretlendirme sistemlerinin çalışanların performansını artıracak ve şirkete fayda sağlayabileceği anlamına gelmektedir. Ayrıca alışanlara eğitim fırsatları ve şirket içinde ilerleme ve gelişme şansı sunmak, iş görevlerini yerine getirme kapasiteleri üzerinde faydalı bir etkiye sahiptir ve sonuç olarak kurumsal performansı artırır.

Becker (2006) Bu alışma, Ürdün hastanelerinde çalışanların performans algıları ile insan kaynakları yönetimi uygulamaları arasındaki ilişkiyle ilgilidir. Hastanelerde bu bağlantıyı inceleyen çok az araştırma olmasına rağmen, insan kaynakları yönetimi (İKY) uygulamaları ve örgütsel performans arasındaki ilişki dzenleyici bilimlerden önemlidir. Bu araştırma, insan kaynakları yönetimi uygulamalarının mevcut durumunu ve fiili uygulamalarını tespit etmeye çalışmaktadır. Ayrıca bu uygulamaların Ürdün'deki beş hastanede çalışan performansı üzerindeki etkisini incelemektedir. İncelenen uygulamalar arasında planlama, seçim, eğitim, performans değerlendirme, motivasyon, ücretlendirme ve istihdam yer almaktadır. Anketler, tanımlayıcı bir anket tasarımı kullanılarak her tesisteki her çalışandan veri toplamak için kullanılmıştır. Veri analizi için kullanılan istatistiksel yöntemler arasında regresyon, korelasyon ve tanımlayıcı analiz yer almaktadır. Bulgular, insan kaynakları yönetimi tekniklerinin performansı etkilediğini, etkisiz uygulamaların Ürdün hastanelerinde standart olduğunu ve ücretlendirmenin performansı önemli ölçüde etkilediğini göstermektedir. alışan verimliliğini artırın. İnsan kaynakları yönetimi teknikleri bir kuruluşun performansını artırmak için çok önemli olsa da Ürdün'deki hastanelerin çoğu bu teknikleri verimli bir şekilde kullanmamaktadır. Bu araştırmanın birincil amacı, hastane yöneticilerini performans ve İKY

uygulamaları arasındaki bağlantıya daha fazla dikkat etmeleri için etkilemektedir; onlar da dikkatli olmalıdır. İnsan becerileri geliştirme ve kaynaklardaki yetenekleri güçlendirerek hastane performansı nasıl artırılır Belirli İKY uygulamalarının çalışanların performansını nasıl etkilediğini inceleyen deneysel çalışmaların sayısı artmıştır.

Pfeffer'in (1998) Farklı İK Uygulamalarının Bir Kuruluşun Başarısı Üzerinde Etkisi Olabileceğine İlişkin Çalışması, bağımsız olarak veya diğer uygulamalarla birlikte, yine de sonucu değerlendirmek zordur İK uygulamalarının çalışan performansını nasıl etkilediğini incelemek için tavsiye edilen İK uygulamalarını belirlemek gerekebilir, bu da örgütsel büyümeyle ilgilidir. İK uygulamalarının çalışan performansı üzerinde nasıl bir etkiye sahip olmasının beklenebileceğini açıklamaktadır. İKY ve performans araştırmalarının iki temel konusu, İKY yöntemlerini bütünsel olarak kullanmanın faydaları ve daha rekabetçi bir toplumda çalışan katılımının varsayılan gerekliliğidir.

Wood (2020) İlk eleştiri, şirket yönetiminin daha sofistike olması gereken ve gelişigüzel kullanılan İK tekniklerini kullanmasından kaynaklanmaktadır. İkinci endişe, kontrol tekniklerine sınırlı çalışan katılımına bir yanıt olarak personel evrimi ile ilgiliydi. Çalışanların katılımı esastır ve sürekli gelişimi teşvik eder. İnsan kaynakları yönetiminin çok sayıda yönü daha önce kapsamlı bir şekilde incelenmiş ve ele alınmıştır. İşe alım, ödül ve ücret, performans değerlendirme, eğitim ve gelişim, kariyer gelişimi, sağlık ve güvenlik ve süpervizör yardımı en sık bahsedilen İK uygulamalarıdır.

Qazi'nin (2017) rastgele bir örneklem ve 526 öğretim üyesi tarafından doldurulan bir anket kullanarak yaptığı çalışmaya göre, devlet eğitim kurumlarındaki akademik personel genel İKY prosedürlerinden orta derecede memnundur. Çalışanların eğitim, işbirliği ve çalışan katılımından, performans değerlendirmeleri ve ücretlere kıyasla daha memnun oldukları belirtilmiştir. Ayrıca devlet ve özel okul öğretim üyeleri arasında İKY uygulamalarında fark edilebilir bir fark olduğuna dair henüz bir kanıt bulunamamıştır. Buna ek olarak, devlet ve özel üniversitelerdeki akademik personelin iş mutlulukları ile İKY uygulamaları arasında faydalı bir ilişki olduğu öne sürülmüştür. Etkin olmayan İKY prosedürleri çalışanların memnuniyetini düşürmekte ve nihayetinde şirkete olan bağlılıklarını etkilemektedir. Bir kurumun birincil başarısı, personelin kendilerine verilen işleri ne kadar iyi yerine getirdikleri, olumlu bir tutuma sahip oldukları ve kendilerini değerli hissettikleri ile belirlenir. Sürekli değişen dünyamızda, maddi olmayan varlıklar veya entelektüel sermaye, bir kuruluşun yaşayabilir kalması ve yatırımcılarının taleplerine cevap verebilmesi için çok önemlidir.

Collins (2003) Çalışması Çalışanlar, ücretlendirme performansına bağlandığında şirketin ve bireylerin performansını artırmak için daha fazla çaba göstermeye meyillidir. Bunun nedeni, bireysel ve grup performansının artırılmasının kuruma da fayda sağlamasıdır. Sonuç olarak, bu onları mükemmel performansları ışığında daha fazla ücret ve yan haklar almaya teşvik eder. İşverenler, çalışanların çalışmalarını değerlendirmek ve ödüllendirmek için en yaygın olarak performansa dayalı ücretlendirmeyi kullanmaktadır. Performansa dayalı ücretin hem çalışanlara hem de örgütsel performansa fayda sağladığı ve çalışan performansı ile ücret uygulamaları arasında olumlu bir ilişki olduğunu belgelediği görülmektedir.

Frye (2004) tarafından yapılan bir çalışma, ücret ve örgütsel performans arasında olumlu bir korelasyon olduğunu ortaya koymuştur. Ücretlerin, yetenekli çalışanları cezbetmek ve elde tutmak için insan sermayesine dayanan işletmelerde önemli bir faktör olduğunu iddia etmiştir. Üniversiteler insan sermayesi yoğun işletmeler olarak kabul edildiğinden, personele iyi ödeme

yapmak, yüksek nitelikli ve yetkin çalışanları çekmek ve elde tutmak için çok önemli olabilir. Esnek iş tasarımı, sorunları çözmek için çalışanlar arasında ekip çalışması, eğitim programları yoluyla beceri geliştirme ve istihdam güvencesi gibi yenilikçi iş uygulamalarıyla bağlantılı ücret planları, çalışanların performansı üzerinde olumlu ve önemli bir etkiye sahiptir.

Adwan (2008) tarafından yapılan "Gazze İllerinde Sivil Toplum Sağlık Sektöründe İK Planlaması Gerçeği" başlıklı çalışma, idari yapı ve düzenlemelerin insan kaynakları planlaması üzerinde etkili olduğunu ve kurumların çalışanları İK planlama süreçlerine yeterince dahil etmediğini ortaya koymuştur. İşgücü planlamasında iş deneyimine ve işgücü planlama sürecine yönelik yetersiz yönetim desteğine ek olarak, süreç daha açık olabilirdi. Çalışma, hastanede personel gelişimine yönelik sistematik ve profesyonel bir yaklaşım için planlar ve net bir strateji geliştirilmesini önererek, personelin personel planlamasına dahil edilmesi, düşünce ve çalışma süreçlerinin bir parçası olması ve görevlerini profesyonel ve verimli bir şekilde yerine getirmeleri için desteklenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Raporda Ayrıca sağlık tesislerinde, hastane katılımını teşvik etmek için personel gereksinimlerini değerlendirmek üzere dışarıdan uzmanlık kullanan ayrı bir insan kaynakları departmanı oluşturulması tavsiye edilmiştir.

2.11. Çalışan Performansı

11.2.11.1. Çalışan Performansının Tanımı

Shields'a (2015) göre performans, başarı ve başarısızlıkla ilgili çeşitli terimleri kapsayan geniş bir kavramdır. Açıklama, kuruluşların mevcut durumunu ve çeşitli alanlardaki işbirliklerini yansıtır. Her iki tarafın da üzerinde anlaşıldığı sınırlar dahilinde ihtiyaç, davranış ve başarı, bireysel veya kurumsal düzeyde işin hayatta kalmasını ve devamını destekleyen önemli sonuçlar üretmek için etkileşime girer.

Wulandari'ye (2020) göre işgücü, bir şirketin üretkenliği ve çalışan performansının etkinliği için en önemli kaynaktır. Şirket hedeflerine ulaşmak için görevleri tamamlamak, çalışanların sahip olduğu çok önemli bir işlemdir. Çalışanlar etkin ve verimli çalışarak belirlenen nitelik ve nicelik kriterlerini karşıladıklarında başarıları ölçülebilir. Çalışan performansı genel olarak birçok alanda kullanılan ve farklı anlaşılan bir kavramdır. Bu tanım, bağlamsal performansın ve görev performansının literatür taramasından ne kadar farklı olduğunu açıklamaktadır. Görev performansı ve bağlamsal performans, bireysel performans karakterize etmek için sıklıkla kullanılan boyutlardır. Görev performansı, birincil görevi yerine getiren kişinin sergilediği yüksek düzeyde yeterlilik gibi verimlilik yanlısı performans olarak nitelendirilir. Göreve özgü, teknik iş anlayışı ve role özgü anlayış, görev performansını karakterize etmek için kullanılan diğer terimlerdir. Görev performansı aynı zamanda bireyin nicelik, nitelik ve bilgi açısından çalışma kapasitesi olarak da tanımlanabilir.

11.2.11.2. Çalışan Performansının Önemi

İqbal'e (2015) göre işyerinin birçok özelliği çalışanların performansı üzerinde etkiye sahiptir. İş performansı, kişinin işini ne kadar başarılı yaptığını ölçer. Çalışan performansı, bireyin kurumsal hedeflere ulaşma konusunda ne kadar iyi performans gösterdiğinin bir ölçüsüdür. Belirtilen iş tanımına uygun olarak iş görevlerinin yerine getirilmesi süreci olarak tanımlanmaktadır. Performans sanatı, bir görevi önceden belirlenmiş parametreler dahilinde bitirmektir. Çok sayıda faktör, çalışanların performansının ne kadar iyi olduğunu etkiler.

Çalışanlar her firmada en önemli stratejik kaynak olarak kabul edilir. Bu nedenle, şirketlerinin mesleki gelişimlerine daha fazla önem vermesi ve yatırım yapması durumunda çalışanlar rekabet avantajına sahip olabilir.

Saleh'e (2020) göre performans ve getiri ilişkilidir; Getiri ne kadar yüksek olursa performans da o kadar etkili olur ve bu da çalışanın kendisine verilen görevleri nasıl uygulayacağını ve tamamlayacağını etkiler. Kuruluşun olumlu faktörü, performansın kâr getirmesi ve insan kaynaklarının, yüksek kaliteli ürünler üretme hedeflerini gerçekleştirmesine yardımcı olmasıdır. Çalışanlar örgüte karşı taahhütlerini yerine getirdiklerinde işlerini iyi bir şekilde yerine getirdikleri söylenir. Kuruluş bu görev ve sorumlulukları atar ve çalışanların performansı kuruluşun hedeflerini karşılamalıdır.

13.2.11.3. Çalışan Performansını Etkileyen Faktörler

İqbal'e (2015) göre, işyeri özellikleri çalışan performansını önemli ölçüde etkilemektedir. İş performansı, bir kişinin işini ne kadar başarılı bir şekilde yaptığını ölçer. Çalışan performansı, bir bireyin örgütsel hedeflere ulaşma konusunda ne kadar iyi performans gösterdiğinin bir ölçüsüdür. İş görevlerinin belirlenen iş tanımına uygun olarak yerine getirilmesi süreci olarak tanımlanmaktadır. Performans sanatı, önceden belirlenmiş parametreler dahilinde bir görevi tamamlamaktır. Çalışanların ne kadar iyi performans gösterdiğini etkileyen çok sayıda faktör vardır. Çalışanlar her firmada en önemli stratejik kaynak olarak kabul edilir. Bu nedenle çalışanlar, şirketleri mesleki gelişimlerine daha fazla önem verir ve yatırım yaparsa rekabet avantajına sahip olabilirler.

Saleh'e (2020) göre, performans ve getiri birbiriyle ilişkilidir; getiri ne kadar yüksekse, performans o kadar etkili olur ve bu da çalışanın kendisine verilen görevleri nasıl uyguladığını ve tamamladığını etkiler. Kuruluşun olumlu faktör performansı kâr yaratır ve insan kaynakları yüksek kaliteli ürünler üretmesine yardımcı olur. Çalışanlar kuruluşa karşı taahhütlerini yerine getirdiklerinde, işlerini iyi yaptıkları söylenir. Kuruluş bu görev ve ödevleri verir ve çalışanların performansı kuruluşun hedeflerini karşılamalıdır. Aşağıdakiler gibi bazı faktörler vardır:

2.11.3.1. Bireysel Faktörler

Bunlar, özellikler, davranışlar, süreçler ve yöntemler açısından kuruluşun çalışma birimleriyle (liderler) ilgili faktörlerdir. İnsanlığın cinsiyetle ilgili kurulumları enerji dolu genç işleri içerir. Ancak lehim işçileri başarılı olmak için deneyim ve becerilere sahiptir. Çalışanların niteliklerinin, görevlerinin ve teknolojilerinin insan nitelik düzeyi ve iş yeteneği eşleşmesi, çalışanlarda ve yöneticiler ile alt yükleniciler arasındaki baskın ilişkilerde (kişiler arası ilişkiler çerçevesi dahil) baskın yönlerdir.

2.11.3.2. Örgütsel Faktörler

Örgütsel yapı, performansı etkileyen örgütsel iklimin en kritik unsurlarından biridir. Kararların ve yönlendirmelerin üst yönetimden orta yönetime nasıl aktarıldığı ve iş süreçleri ile diğer kesin ve rasyonelleştirilmiş prosedürlere olan kabiliyeti ile başlar.

2.11.3.3. Çevresel Faktörler

İşin doğası, inovasyon da dahil olmak üzere geleneksel ya da rutin dışı olması anlamına gelir ve rutin işlerde yenilik yapmak, yaratıcılık teşvik edilmediği için bıkkınlığa, ihmale ve modernleşme ve gelişmeye karşı ilgisizliğe yol açar. Birey yaptığı işin önemsiz olduğunu hisseder.

14.2.11.4. Çalışan Performans Göstergeleri

Lilly'ye (2011) göre, personel eğitiminin etkinliğini izlemek için kalite anahtar performans göstergelerine aşağıdakiler dahil edilmelidir: - Nicel ve ölçülebilir göstergeler - Yetkinliğe dayalı göstergeler - Kurumsal ve personel hedef göstergeleriyle eşleştirilmiş; - yeterlilik göstergeleriyle bağlantılı Böylece, çalışan performans göstergelerinin belirlenmesi ve değerlendirilmesi, kuruluşların şirket hedeflerine yönelik iyileştirme planları oluşturmak için kaynakları uygun şekilde tahsis etmelerine yardımcı olacaktır.

15.2.11.5. İnsan Kaynakları Yönetimi ve Çalışan Performansı ile İlgili Çalışmalar

Kitchot'a (2020) göre İKY, tedarik zinciri yönetiminin iş performansı üzerindeki etkisini teşvik etmede bir arabulucu olarak hareket ederek stratejik bir rol oynamaktadır. Tedarik zinciri yönetimi, organizasyon içinde İKY uygulamasının yokluğunda iş performansını artıramaz. İKY yöntemleri, örgütsel atmosferi, duygusal bağlılığı ve örgütten ayrılma arzusunu yöneterek çalışan performansını artırabilir.

Çalışan performansı ve eğitim arasında pozitif bir korelasyon olduğunu gösteren Dabale'ye (2014) göre, İKY prosedürleri çalışanların bilgi, yetkinlik, beceri, yetenek ve davranışlarını geliştirebilir.

Van'a (2018) göre, çalışma, insan kaynakları yönetiminin hasta beklentileri, ekip performansı, çalışan performansı ve kurumsal performans dahil olmak üzere çeşitli performans alanlarını önemli ölçüde etkilediğini ortaya koymaktadır. Çalışmanın bulguları, çalışan performansı ile insan kaynakları yönetimi teknikleri arasında güçlü bir ilişki olduğunu göstermiştir. Bu ilişki, nihayetinde sunulan sağlık hizmetlerinin kalitesinde ortaya çıkacak çeşitli yönetim stratejileri kullanılarak güçlendirilebilir.

Gahlawat (2019), İKY'nin olumlu tutumları nasıl teşvik edebileceğini uzun uzadıya ele alsada duygusal bağlılığa da değinmektedir. Bu kritik iş tutumu, çalışanlar ile kurum arasındaki duygusal bağı karakterize etmektedir. Yüksek bağlılığa sahip çalışanlar, kendi kendini yöneten ekipler, güçlendirme ve esnek çalışma programları gibi İKY stratejilerini anladıkları için kabul göreceklendir.

Bu doğrultuda, Muma (2014) çalışan bağlılığının çok yönlü olduğunu ve bir çalışanın örgüte bağlılığını, onun adına çaba gösterme isteğini, örgütün hedeflerini ve temel değerlerini gerçekleştirmesini ve üye olarak kalma arzusunu içerdiğini ileri sürmektedir.

Peccei'ye (2019) göre, İK prosedürleri çalışanların üretkenliğini etkileyerek onların memnuniyet ve refahı üzerinde etkili olmaktadır. İK prosedürleri düzgün bir şekilde yürütüldüğünde, çalışanlar genellikle şirketten ve pozisyonlarından memnun olurlar. Neyse ki, en iyi İK uygulamaları tarafından sağlanan net iş görevleri, insanların işte daha az tükenmiş hissetmelerine yardımcı olur.

Zhou'ya (2020) göre, çalışanların sağlığı ve refahı, çıktı ve etkinliği etkiler. İşyerinde şiddet, sık sık yaşanan anlaşmazlıklar ve düşük verimlilik, günümüzde çalışanların rahatsızlığından etkilenmektedir. Pek çok işletme, çalışanlarının performansını yönetirken aynı zamanda refahlarını da göz önünde bulundurmaya çalışıyor. Çalışanlarının refahına öncelik veren kuruluşlar performansı artırmaya çalışmaktadır.

Bosele'ye (2005) göre, bunu takiben, çeşitli ülkelerdeki çeşitli endüstriler üzerinde çok sayıda araştırma yapılmış ve çalışmaların çoğu İKY uygulamalarının çalışanların performansı üzerinde önemli bir etkisi olduğunu göstermiştir. Çalışan performansı ve örgütsel etkinlik birbirine sıkı sıkıya bağlıdır. Başarılı işletmeler, İKY prosedürlerini çalışan performansını doğrudan etkileyen kritik bir bileşen olarak görmekte ve işletmelerin mevcut küresel ortamda başarılı olabilmesi için yetkin çalışanların işe alınmasının şart olduğunu ortaya koymaktadır. Hat yöneticileri her gün doğru İK prosedürleri uygular ve bu da çalışanların uygulanan İKY uygulamalarına ilişkin algıları üzerinde faydalı bir etkiye sahiptir. Yöneticilerin yetenekleri, İKY uygulamalarının başarılı bir şekilde uygulanıp uygulanmadığını belirler.

Momena'ya (2013) göre, 'Uygulamalar ve çalışan performansı üzerindeki etkileri: Bangladeş çimento sektörü insan kaynakları yönetimi tekniklerinin ve bunların Bangladeş çimento endüstrisi çalışan performansı üzerindeki etkilerinin incelenmesi' adlı çalışmada, bu araştırmanın temel amacı Bangladeş çimento endüstrisinde insan kaynakları yönetimi stratejilerinin çalışan performansını nasıl etkilediğini araştırmaktır. Bunu başarmak için araştırmacılar, farklı İKY uygulamalarının Dhak borsasında kağıt menkul kıymet olarak listelenen yedi çimento şirketinden on altı çalışanın verimliliğini nasıl etkilediğini araştırmaya çalışmışlardır. Verileri incelemek ve çalışan performansının İKY prosedürlerinden nasıl etkilendiğini tespit etmek için regresyon analizi kullanılmıştır. Sonuçlar, kariyer gelişim fırsatları ile eğitim ve gelişimin çalışan performansını önemli ölçüde etkilediğini göstermiştir. Bulgular, liderlik tarzları, ücret, yan haklar ve performans değerlendirmelerinin hepsinin çalışan performansını desteklediğini, ancak Bangladeş'in çimento sektörü göz önüne alındığında bunların etkilerinin daha belirgin olabileceğini göstermiştir.

Jery'ye (2013) göre Tunus vaka çalışması, çalışan performansı, ekip performansı ve kurum performansı da dahil olmak üzere stratejik insan kaynakları yönetimi ve performansına yönelik evrenselci yaklaşımı vurgulamaktadır.

Ayanda'ya (2010) göre, çalışmanın bulguları çalışan performansı ile İKY uygulamaları arasında güçlü bir ilişki kurmaktadır. Bu ilişki, daha kaliteli sağlık hizmetleriyle sonuçlanacak alternatif İKY stratejileri uygulanarak güçlendirilebilir.

6TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

KAYNAKÇA

Negi. (2013) Study of the human resource management practices with reference to strategic issues in Allahabad bank, Dehradun, International Journal of Management, IT and Engineering, (ISSN:2249-0558).

Absar, N., Muralitharan, B., and Mahmood, M. (2012). HRM-market performance relationship: evidence from Bangladeshi organizations. South Asian Journal of Global Business Research, 1(2), 238-255.

Rich. (1996). Human resource champions. The next agenda for adding value and delivering results, is Boston, Mass. Harvard Business School press.

Nguyen, D., Ha, V. and Dang, T. (2020). The impact of human resource management activities on compatibility and work results. Journal of Asian Finance, Economics, and Business, 7(9), 621–629. vol7.no9.621

Quresh, Tahir Masood; Ayisha Akbar; Mohammad Aslam Khan; Rauf A. Sheikh and Syed Tahir Hijaz (2010) “Do Human Resource Management Practices have an Impact on Financial Performance of Banks? African Journal of Business Management, Vol. 4, No. 7, pp. 1281-1288, 4.

Adil, M. (2015). Strategic human resource management practices and competitive priorities of the manufacturing performance in Karachi. Global Journal of Flexible Systems Management, 16(1).

Lazim, Y., Azinane, N., and Saoshyant, S. (2015). How are the performance of small businesses influenced by HRM practices and governmental support? Mediterranean Journal of Social Sciences, 6(1), 97-108.

Mark, H. (2011). Human Resource Management and Competitive Advantage.

Memon, M. Salleh, R., Mirza, M. Cheah, J. Ting, H., Ahmad, M. and Tariq, A. (2020). Satisfaction matters: the relationships between HRM practices, work engagement and turnover intention. International Journal of Manpower, 42(1), 21–50.

Kitchot, S., Siengthai, S., and Sukkot, V. (2020). The mediating effects of HRM practices on the relationship between SCM and SMEs firm performance in Thailand. Supply Chain Management, 26(1), 87–101.

Petrescu, A., and Simmons, R. (2008). Human resource management practices and workers ‘job satisfaction. International Journal of Manpower, 29(7), 651-667.

McGunnigle, P., and Jameson, S. (2000). HRM in UK hotels: a focus on commitment. Employee Relations, 22(4), 403-422

Edgar, F., and Geare, A. (2005). HRM practice and employee attitudes: different measures–different results. Personnel Review, 34(5), 534-549 .

Huselid, M. (1995). The impact of human resource management practices on turnover, productivity, and corporate financial performance. Academy of management journal, Vol 38 No PP: 635-672 ,)3(

6th INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

Purcell, J. (2003). *Understanding the People and Performance Link, Unlocking the Black Box*

Ulrich, D. (1996). *Human Resource Champions. The next agenda for adding value and delivering results.* Boston, Mass.: Harvard Business School Press.

Becker, B. and Huselid, M. (2006). Strategic human resources management: where do we go from here. *Journal of Management*, 32(6), 898-925.

Bhatti, K. and Qureshi, T. (2007). Impact of employee participation on job satisfaction, employee commitment and employee productivity. *International Review of Business Research Papers*, 3(2), 54 – 68.

Singh, R., and Mohanty, M. (2012). Impact of training practices on employee productivity: A comparative study. *Intercedence Management Review*, 2(2), 87- 92.

Yeganeh, H. (2008). An Examination of human resource management practices in Iranian public sector. *Personnel Review*, Vol. 37, No.2, pp. 203-221,

Dessler, G. (2007). *Human resource management.* New Delhi: Prentice Hall of India Private Limited,

Guest, D. (1997). Human resource management and performance: a review and research agenda. *International journal of human resource management*, 8(3), 263-276.

Altarawneh, I. (2009) Training and development evaluation in a Jordanian banking organization. *research and practice in human resources management*, 17(1),1-23

Ela rabi, H., and Johari, F. (2014). The Impact of Human Resources Management on Health Quality. *Asian Journal of Management Sciences and Education*, Vol.3 No.1.

Pham, N. Tuck ova, Z., and Phan, Q. (2019). Greening human resource management and employee commitment towards the environment: An interaction model. *Journal of Business Economics and Management*, 20(3), 446–465.

Watson, Tony, J., and May (2010), Critical social science, pragmatism and the realities of HRM. *The International Journal of Human Resource Management*. 21(6):915-931

Niles, N. (2013) *Basic Concepts of Health Care Human Resource Management*, Jones and Bartlett, Burlington.

Frasch, K. B., David Shad Ovitz, and Jared Shelly. (2009), “There’s No Whining in HR,” *Human Resource Executive Online*

Jerry, D. (2007). *Human Resource Management 9th Ed.* Florida Resource Management,9th Ed,

Robbins, S. and Judge, T. (2012). *Organizational Behavior (14th ed.)*. (Translation Editor: Inci Erdem). Ankara: Nobel Publications.

Sun, L. Aryee, S., and Law, K. (2007). High-performance human resource practices, citizenship behavior, and organizational performance: A relational perspective. *Academy of Management Journal*, 50(3), 558-577 .

6th INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

Teresia, K. (2015). Application of modern human resource management practices by women SME owners/managers in Kenya. *Journal of Language, Technology and Entrepreneurship in Africa* 6 (1), 16-34.

Hafsa, S., Namrah A., and Shahzad, G. (2015). Impact of human resource management practices on employees' performance. *Middle-East Journal of Scientific Research*, 23(2), 329-338

Aziz, A., Santoro, I., and Maria, D. (2019). Total quality management of micro, small and medium enterprises (MSMEs), and the impact to organizational culture and performance: Case in an emerging country. *Polish Journal of Management Studies*, 19(1), 32-45.

Anwar, N., Nik Mahmood, N. H., Yuliya, M. Y., Ramayah, T., Noor Faezah, J., and Khalid, W. (2020). Green human resource management for organizational citizenship behavior towards the environment and environmental performance on a university campus. *Journal of Cleaner Production*, 256,

Kopelman, and protos D., Theory X and Theory Y. (2013). Published in the Sage Encyclopedia of Management Theories. New York: Sage Reference Publications.

Armstrong, M. and Taylor, S., (2014). *Handbook of Human Resource Management Practice* (13th ed.). UK: Ashford Color Press Ltd.

Mariyam, I. and Zubair, H. (2015). Influence of human resource management practice on employee retention in Maldives retail industry. *International Journal of Accounting Business and Management*, 1 (1), 1-28

Armstrong, M., (2006). *A Handbook of Human Resource Management Practice* (10th edition), London and Philadelphia, Kogan Page Ltd.

Mello, J. (2002). *Strategic Human Resources Management- Cincinnati, Ohio* Arthur, J.B. (1994). Effects of human resource systems on manufacturing performance and turnover. *Academy of Management Journal*, 37(3), 670-687.

Delery, J. and Doty, D. (1996). Modes of theorizing in strategic human resource management: Tests of universalistic, contingency and configurational performance predictions. *Academy of Management Journal*, 39(4), 802-835.

Pfeffer, J. (1994). *Competitive advantage through people* unleashing the power of the workforce, Harvard Business School Press.

Atiyah and Majed (2003). *The behaviour of the organization: the behaviour of the individual and the group*, Dar Al Sharqi for Publishing and Distribution, Amman, Jordan

Dora and Abdel Bari Ibrahim (2003). *(Technology of human performance in organizations, research and studies Arab Organization for Administrative Sciences, League of Arab States, Issue 382, Cairo. 15*

Khatibi, P., Asgardian, R., Saluki, Z. S., and Manafi, M")2012(The effect of HR practices on Perceived Employee Performance: A study of USA hospitals "Interdisciplinary Journal of Contemporary Research Business, Vol.4, No.4, PP82..99-

Guest, D. (2011). Human resource management and performance: still searching for some answers. *Human Resource Management Journal*, 21(1), 3-13.

6th INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

Armstrong, M. (2003). Strategic HRM: the key to improved business performance. London: CIPD, London, P vill

Su, Z. Wright, P. and Ulrich, M. (2015). Going beyond the SHRM paradigm examining four approaches to governing employees. *Journal of Management*, 44(4), 1598- 1619.

Allen, D.G. (2016). Retaining talent: A guide to analyzing and managing employee turnover

Noe, R. Hollenbeck, J. Gerhart, B. and Wright, P. (2017). Human resource management: Gaining a competitive advantage. New York: McGraw-Hill Education.

Collings, D., Wood, G. and Scamozzi, L. (2018). Human resource management: A critical approach. *Human Resource Management*, 1-23.

Osama Kamel and Muhammad Al-say Rafi, Human Resources Management, Lord International Foundation for University Affairs, Bahrain, 2002, p. 13.

Anyadike, N. O. (2013). Human resource planning and employee productivity in Nigeria public organization. *Global Journal of Human Resource Management*, 1(4), 56- 68

Kurfi, A. (2013). Human resource management. Kano, Nigeria. Benchmark publisher limited.

Anya C. J. P., Gift W. and Umoh, G.I. (2017). Human resource planning and organizational performance in oil and gas firms in Port Harcourt, *International Journal of Advanced Academic Research Social and Management Sciences*, 3(9), 110-129

Caliskan, N. (2010). The impact of strategic human resource management on organizational performance. *Journal Naval Science Engineering*, 6(2): 100-116).

Blois, W. (2007), An Introduction to Human Resource Management. London: McGrawHill Education.

Beard well, J and Claydon, T. (2004), Human Resource Management: A Contemporary Approach. Harlow: Pearson Education performance in services: Empirical evidence from the UK. *The International Journal of Human Resource Management*, 23(4), 808-825.

Rogelberg, S. (2006), Encyclopedia of Industrial and Organizational Psychology. Thousand Oaks, CA: Sage Publications

Heraty, N., and Morley, M. (1998). In search of good fit: policy and practice in recruitment and selection in Ireland. *Journal of Management Development*, 17(9), 662-685

Nehme and Ranya (2009) "What is Organizational Commitment, why Should Managers want it in their Workforce and is there any Cost-Effective Way to secure it?" SMC Working Paper, ISSN 1662-761X, Swiss Management Center, SMC University, Issue 05/2009

Ismail Labra. (2007). Human Resources Development, 1st edition, Dar Al-Fajr for Publishing and Distribution.79.

Bin Yamina Said: Human Resources Development, Diwan Publications University, Algeria, p,64,2015

Hallam Kassi. (2012). The process of employing human resources in small and medium enterprises, a memorandum for obtaining a master's degree, Boueri.

6th INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

Tangthong, S., TriMet soon torn, J. and Rojniruntikul, N., (2014). HRM Practices and Employee Retention in Thailand- A Literature Review. *International Journal of Trade, Economics and Finance*, 5(2), pp. p 162- 166.

Othman, A. (2009). Strategic HRM practices: Perspectives of Malaysian and Japanese owned companies in Malaysia. *Global Business and Management Research: An International Journal*, 1(1), 1-22.

Tzafrir, S. (2006). A universalistic perspective for explaining the relationship between HRM practices and firm performance at different points in time. *Journal of Managerial Psychology*, 21(2), 109-130.

McGunnigle, P., and Jameson, S. (2000). HRM in UK hotels: a focus on commitment. *Employee Relations*, 22(4), 403-422

Kulkarni, P. (2013). A literature review on training and development and quality of work life. India malt house press Ltd.

Wexley, K. and Latham. G. (2002). Developing and training human resources in organizations. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall

Harrison, R., and Kessel, J. (2004). Human resource development in a knowledge economy: An organizational view. New York: Palgrave Macmillan

Lim, L. and Ling, F. (2012). Human resource practices of contractors that lead to job satisfaction of professional staff. *Engineering, Construction and Architectural Management*, 19(1), 101–118.

Banas, W. (2000). Predictors and outcomes of openness to changes in a reorganizing workplace. *Journal of Applied Psychology*, 85: 132–142

Tata, J., and Prasad, S. (2004). Team self-management, organizational structure, and judgments of team effectiveness. *Journal of Managerial Issues*, 248-265.

Collins, C. and Clark, K. (2003). Strategic human resource practices, top management team social networks, and firm performance: The role of human resource practices in creating organizational competitive advantage. *Academy of Management Journal*, 46(6), 740-751

Noe, R.A., et al. (2007). *Fundamentals of human resource management*. 3rd Revised ed., London: McGraw-Hill Europe. 527

Hameed, A., and Waheed, A. (2011). Employee development and its effect on employee performance: A conceptual framework. *International Journal of Business and Social Science*, 2(13), 224-229.

Phin, L. (2015). The effectiveness of performance appraisal in the private education industry of Malaysia. *International Journal of Business and Information*, 10(1), 95-31.

Neeraj, K. (2014). Using performance appraisal as an effective tool for motivating the employee's performance: a live study. *SAGE Journal*, 2(2), 37-46.

Hashem, Zaki Mahmoud. (1996) Human Resources Department, That Al Salami, Kuwait

6TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

Shahnawaz, M. and Juyal, R. (2006), Human resource management practices and organizational commitment in different organizations, *Journal of the Indian Academy of Applied Psychology*, Volume: 32, Issue: 3, pp.267-274

Hong, E. et al., (2012). An Effectiveness of Human Resource Management Practices on Employee Retention in Institute of Higher Learning: - A Regression Analysis. *International Journal of Business Research and Management*, 3(2), pp. pp-60- 79.

Kasempa, K. (2015). Developing a framework of human resource management, organizational learning, knowledge management capability, and organizational performance. In *Knowledge management for competitive advantage during economic crisis* (pp. 164-193). IGI Global.

Fulk, H., Bell, R., and Bodie, N. (2011). Team management by objectives: Enhancing developing teams' performance. *Journal of Management Policy and Practice*, 12(3), 17.

Eric Ng Chee Hungama Zheng HaoRamesh Kumar* Charles Rajendran and Vimala Kadiresan. (2012). "The Effectiveness of Human Resource Management Practices on Employee Retention in Institute of Higher Learning: - A regression analysis". *International Journal of Business Research and Management (IJBRM)*, ISSN:2180-2165, Volume 3, Issue 2, Malaysia.

Decieri, H., and Kramar, R. (2008), *Human Resource Management in Australia: Strategy, People, Performance*, McGraw-Hill, Sydney

Zhang, F., Zhu, L., and Wei, L. (2020). Shareholder involvement and firm innovation performance: Empirical evidence from Chinese firms. *Chinese Management Studies*, 14(3), 833–855.

Rotenberry, P. and Moberg, P. (2007). Assessing the impact of job involvement on performance. *Management Research News*, 30(3), 203–215.

Muma, M. (2014). Effect of training needs assessment on employee commitment in public universities: A case study of Jomo Kenyatta University of Agriculture and Technology. *Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 4(9)233-250

Panjaitan, M. (2018). Peran keterlibatan dan partisipasi karyawan terhadap kinerja karyawan. *Journal Manajemen*, 4(1), 52–60.

Amin, M. (2014). The impact of human resource management practices on performance: evidence from a public university. *The TQM journal*, 26(2), 125-142

Mondy, K. (2011). Cardiovascular risks of antiretroviral therapies. *International Journal of Human Resource*, 58, 141-155

Gopinath, R., and Shibu, S. (2016). Compensation management and welfare measure influencing job satisfaction. A study about bank, Madurai SSAE.

Williams and Gould, J., (2007). "HR practices, organizational climate and employee outcomes: Evaluating social exchange relationships in local government". *The International Journal of Human Resource Management*, 18: 1627–1647

6th INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

Tzafirir, S. and Gur, A. (2007) HRM Practices and Perceived Service Quality: The Role of Trust as a Mediator, *Research and Practice in Human Resource Management*, Vol. 15, No. 2, pp. 1-20

Caruth, D.L., and Handlogten, G.D. (2001). *Managing compensation (and understanding it too): A handbook for perplexed*. Westport, CT: Green Wood Publishing Group.

Fahmi, F.A.B.A., *Factors influencing employee retention: A study of a manufacturing company*, in *School of Business Management*. 2016, University Utara Malaysia: Sinton, Malaysia. p. 89.

Bohlander, G., Snell, S. and Sherman, A. (2001). *Managing Human Resources*. Cincinnati, OH: South-Western College Publishing

Perkins, D. and R. (2008). Scutella Improving employment retention and advancement of low-paid workers. *Australian Journal of Labour Economics*, 11(1): p. 97- 114.

Johari, J., et al. (2012). Promoting employee intention to stay: Do human resource management practices matter. *International Journal of Economics and Management*, 6(2): p. 396-416.

Theron, M., N. Barkhuizen, and Y. Du Plessis. (2014), *Managing the academic talent void: Investigating factors in academic turnover and retention in South Africa*. *South African Journal of Industrial Psychology*, 40(1): p. 1-14

Kurfi, A. (2013). *Human resource management*. Kano, Nigeria. Benchmark publisher limited.

Khilji, S. (2006). "Intended' and 'implemented' HRM: the missing linchpin in strategic human resource management research. *The International Journal of Human Resource Management*, Vol.17, No. 7, pp. 1171-1189

Gerhart, B. (2005), "Human resources and business performance: Findings, unanswered questions, and an alternative approach". *Management Revue*, 16: 174–185

Shields, J., Brown, M., Kaine, S., Dolle-Samuel, C., North-Samardzic, A., McLean, P., ... and Plimmer, G. (2015). *Managing Employee Performance and Reward: Concepts, Practices, Strategies*. Cambridge University Press

Wulandari, F., and Putriyanti, O. (2020). Studi share leadership dan perannya dalam meningkatkan kinerja karyawan. *Journal Business Dan Management*, 7(2), 74– 84.

Iqbal, N., Anwar, S. and Haider, N. (2015) Effect of Leadership Style on Employee Performance. *Arabian Journal of Business and Management Review*, 5, 1-6

Saleh, I., Abu Afifa, M., and Alsufy, F. (2020). Does earnings quality affect companies' performance? New evidence from the Jordanian market. *Journal of Asian Finance, Economics, and Business*, 7(11), 33–43.

Iqbal, N., Anwar, S. and Haider, N. (2015) Effect of Leadership Style on Employee Performance. *Arabian Journal of Business and Management Review*, 5, 1-6

Saleh, I., Abu Afifa, M., and Alsufy, F. (2020). Does earnings quality affect companies' performance? New evidence from the Jordanian market. *Journal of Asian Finance, Economics, and Business*, 7(11), 33–43.

6TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

Lilly, A. (2011), Tracking Employee Training: Measuring training effectiveness with KPIs, Robert Bacal/Bacal and Associates. Canada: Casselman,

Kitchot, S., Siengthai, S., and Sukkot, V. (2020). The mediating effects of HRM practices on the relationship between SCM and SMEs firm performance in Thailand. *Supply Chain Management*, 26(1), 87–101.

Daba le, W. Jager, N., and Yasuchi, M. (2014). The Relationship between Training and Employee Performance: The Case of Mutare City Council, Zimbabwe. *International Journal of Human Resource Studies*, 4(4), 61.

Gahlawat, N., and Kundu, S. (2019). Participatory HRM and firm performance: Unlocking the box through organizational climate and employee outcomes. *Employee Relations*, 41(5), 1098– 1119.

Muma, M. (2014). Effect of training needs assessment on employee commitment in public universities: A case study of Jomo Kenyatta University of Agriculture and Technology. *Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 4(9)233-250

Gahlawat, N., and Kundu, S. (2019). Participatory HRM and firm performance: Unlocking the box through organizational climate and employee outcomes. *Employee Relations*, 41(5), 1098– 1119.

Peccei, R., and Van De veered, K. (2019). Human resource management–well-being–performance research revisited: Past, present, and future. *Human Resource Management Journal*, 29(4), 539-563.

Zhou, X., Rasool, S., and Ma, D. (2020). The relationship between workplace violence and innovative work behavior: The mediating roles of employee wellbeing. *Healthcare*, 8(3), 332.

Bosele, P., Dietz, G. and Boon, C. (2005). Commonalities and contradictions in HRM and performance research. *Human Resource Management Journal*, 15(3), 67-94

Ayanda, O. and Sani, D. (2010), “Strategic human resource management and organizational effectiveness in the public sector: some evidence from Niger State”, *International Bulletin of Business Administration*, Vol. 9 No. 1, pp. 142- 156

Guest D (2002). Human Resource Management, Corporate Performance and Employee Wellbeing: Building the Worker into HRM’. *The Journal of Industrial Relations* 44:3 335-358

Wright P, Gardener T, and Moynihan L (2003). ‘The Impact of HR Practices on the Performance of business units. *Human Resource Management Journal* 13:3 21- 36.

Aguinis, H. (2009). *An expanded view of performance management* (Doctoral dissertation).

Collins, C., Ericksen, J., & Allen, M. (2005). Human Resource Management Practices, Workforce Alignment, and Firm Performance.

Becker, B. and Huselid, M. (2006). Strategic human resources management: where do we go from here. *Journal of Management*, 32(6), 898-925.

Pfeffer, J. (1994). Competitive advantage through people unleashing the power of the workforce, Harvard Business School Press.

6th INTERNATIONAL CONGRESS of MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

Wood, (2020), The HRM–performance research stream: Are we all on the same page? *International Journal of Management Reviews*, 22, 408-426.

Qazi, V. (2017). Jeet, Impact of Prevailing HRM Practices on Job Satisfaction: A Comparative Study of Public and Private Higher Educational Institutions in India, *International Journal of Business and Management*, 12(1), 178-187.

Collins, C. and Clark, K. (2003). Strategic human resource practices, top management team social networks, and firm performance: The role of human resource practices in creating organizational competitive advantage. *Academy of Management Journal*, 46(6), 740-751

Frye, M. (2004). Equity-based compensation for employees: firm performance and determinants. *Journal of Financial Research*, 27(1), 31-54

Adwan, K. and Jamal, A. (2008). The reality of workforce planning in the health sector hospitals in the non-governmental sector in the provinces of Gaza.

6TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

Çağımızın Meselesi Nedir?

Burak SAYIN¹

Abstract

José Ortega y Gasset emphasised the contrast between rationalism and relativism as two opposed approaches, in his *El Tema de Nuestro Tiempo*, 1923. He indicated that the overcoming of this situation represented the theme of 20th century. Hundred years later, getting inspired by Gasset, I propose to discuss the fundamental characteristics of our time. The 21st century has become a complex age so far. The proposed synthesis between the absolutist passion for truth and the never-ending motion of existence has given its place to more complicated problems today. On one hand, paradoxically, we struggle to acquire true knowledge while in a vast ocean of data and information. On the other hand, even the most essential human endeavours such as art, politics, ethics have become controversially debatable because of the relentless advancement of AI and information technologies. In this paradigm, the concepts, and fields such as post-truth, fake news, information ethics, ignorance studies, anthropocene etc. have become pivotal for understanding our world. Accordingly, we could infer that, not only our specific types of relations with the objects of knowledge have come to a change, but our very mode of existence is in a process of reformation. The question is: What is the nature and definitive characteristic of this reformation; or is it even possible to determine a particular one? This study's main objective is to examine the concerning question and analyse the alleged theme of the 21st century so far. With the expectation of gaining a deeper insight, first I will try to reveal the interconnection of the current concepts of our time. Then I will argue that we crave the need for a re-organized scheme of concepts, which would require a new inclusive philosophical approach.

Keywords: Digital Age, Information, Knowledge, Metaphysics, Philosophy in the 21st Century

¹ Dr. Arş. Gör., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Felsefe Bölümü Orcid: 0000-0001-9618-2758

6TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

Giriş

Bugün içinde bulunduğumuz çağı tanımlamak giderek güçleşiyor. Gerçi halihazırda şekillenmekte veya oluşmakta olan bir çağa karakterini veren tını, süreç henüz nihayete varmadan formüle etme teşebbüsünün hâliyle çetin olacağını kabul etmeliyiz. Dahası, bahsettiğimiz tipte bir tarihsellik söz konusu olduğunda, hiçbir zaman sınıranabilir bir durum olmadığı ortadadır. Ne var ki özellikle Moderniteden itibaren geride bıraktığımız dönemleri karakterize eden unsurların geçerliliği üzerinde mutabakata varıldığı da bir gerçektir. Sözelimi Aydınlanma dediğimizde hangi çağdan bahsettiğimiz anlaşılır. Çağları karakterize eden bu kavramlar da yine tarihsel bağlam içinde daha anlaşılır olan, birtakım gelişme ve çarpışmalardan türer. Bunlar birbirinden keskin bir şekilde ayırt edilmesi mümkün olmayan salt soyut unsurlar değildir. Bir bütünlük içinde birbiriyle etkileşime giren veya bazen birbirini hareket ettiren kavram ve insani olaylar söz konusudur. Pratik yaşamda devrimler, savaşlar, ayaklanmalar gerçekleşirken bütün bunların arka planına bakıldığında fikir ve kavram ihtilafları görünür.

Rasyonel aklın yükselişiyle, hurafeler kaçınılmaz bir şekilde erkini kaybetmiş, ancak bu sefer de akıl ile kültür arasında çağlara yayılan ve bugün yankılarını hala duyduğumuz bir gerilim sahneye çıkmıştır. Dolayısıyla bugün ne olup bittiğini anlamak için, kendimizi tarihsel perspektiften soyutlamak gibi bir seçenek söz konusu değildir. José Ortega y Gasset 1923'te şöyle diyordu: "Hakikat meselesinin, geçmişten günümüze dek nesilleri görecilik ve rasyonalizm olmak üzere birbirine zıt iki eğilime böldüğünü gördük. Bu eğilimlerden her biri ötekinin iddiasını reddeder. Rasyonalizm hakikate bağlanarak hayatı terk eder; görecilikse hakikatin durgunluğu ve değişmezliği karşısında varoluşun hareketliliğini tercih eder" (Gasset, 2021: 35). Ona göre çağın meselesi, bu iki yaklaşım arasındaki karşıtlık veya çatışmanın bertaraf edilmesinde yatıyordu. Gerçekten de 20. yüzyıla bugün baktığımızda, özellikle felsefi, kültürel ve düşünsel düzlemde postmodernizmin (çoklukla olumsuz veçhesiyle) belirleyici unsurlardan biri, belki de ilki olduğu varsayılan bir dönem görürüz. Genelde hakikat kavramının ve nesnellüğün tartışmaya açıldığı ve bir doğru yerine farklı doğruların olabileceği, dolayısıyla artık yanlıştın ortadan kalkarak insanın bilgi arayışında kaygan bir zemine itildiği bir çağ olarak kabul edilir bu. Şüphesiz, hiçbir kavram için söz konusu olmadığı gibi postmodernizm için de bu kadar yüzeysel bir tanımlamayı kabul ederek konuşacak değiliz.¹ Ancak ortada bulunan bir gerçek, genel tavrın 20. yüzyılda patlak vermiş en büyük krizlerden birinin (eğer bu, postmodern görecilik gibi bir formülasyona oturtulmak istenirse öyle olsun), bilginin göreciliğe kurban giderek özellikle sosyal bilimler için gereken nesnel tartışma ortamının bozulmuş olduğudur.

Bir bakıma ve belli ölçüde bu durumun 21. yüzyıla sirayet ettiğini görüyoruz. Çünkü hiçbir çağ bir kapı gibi kapanıp başka bir çağ bir anda açılmaz. Özellikle geride bıraktığımız son on yılda yoğunluğunu artıran post-truth tartışmaları, geçen yüzyıldan bağımsız olarak düşünülemez. Bunun nedeni sadece kavramın 1992'de ilk kez kullanılmış olması değil, 20. yüzyıldan bugüne taşınan politik krizlerin devam etmesi ile dijitalleşme sürecinde insanın dünyadaki varoluşunun içine girdiği dramatik değişim bağlamında hakikatin anlamının da

¹ Postmodernizm hakkında ayrıntılı bir çözümleme için Ihab Hassan'ın *The Culture of Postmodernism* makalesi okunabilir. Zira Hassan'ın bu makalede özellikle edebiyat, resim, şiir, psikoloji, politika, felsefe gibi tüm insani etkinlikleri çevreleyen bir bağlam kurarak bulunduğu yaklaşım, postmodernizmi sadece modernizmle olan ilişkisinde değil, kendisinden önce ve sonrasına uzanan tarihsel bağlamı içerisinde, çok boyutlu olarak ele almaktadır.

sarsılmasıdır. Bilhassa İkinci Dünya Savaşı ertesindeki soğuk savaş dönemi ile 1991’de Sovyetler Birliği’nin dağılması, 20. yüzyıldaki felsefi ve politik düzlemde ortaya çıkmış olan tartışmaların tümü için belirleyici bir arka planı oluşturur. Bunların yanı sıra siberetik, Bilişim Devrimi ve 1990’larda duyulan internetin yaklaşmakta olan hükümranlığının ayak sesleri ise 21. yüzyılda artık sadece ülkeler arasındaki sınırların değil, dünyanın dört bir yanındaki bireylerin arasındaki mesafenin de yok olacağını haber vermiştir. Özellikle COVID-19 pandemisi sürecinde yaşanan küresel karantina gerek pratik hayata ilişkin gerekse teorik etkinliklerimizi kapsayan birtakım alışkanlıkları geri dönülemez biçimde değiştirmiştir.

Bu hususlar bağlamında vurguladığımız varoluşsal değişim, 21. yüzyıl insanı için belirleyicidir. Bu artık dijital bir sferde anlam kazanan, sadece bilgi bakımından değil doğayla ilişkisi bakımından da yeni sorumluluklar taşıyan bir insan tipidir. Bu çalışmada, söz konusu değişimin tanımlayıcı unsurları tartışılarak, bunlardan hangisinin ya da hangilerinin, eğer Gasset’in kastettiği anlamda mümkünse çağımızın meselesini oluşturabileceği üzerinde duracağız. Bunu yaparken, muhtelif kavramların birbirleriyle olan zorunlu ilişkilerini gözler önüne serecek ve çağımızı kavramak için gereken derinlikli bakış açısına ulaşmanın şartının yeni bir felsefi yaklaşım geliştirmek olduğunu savunacağız. Böyle bir yaklaşım da yeniden düzenlenmiş bir kavramlar şemasını gerektirecektir.

Çağımızın Meseleleri

21. yüzyılda, çağımıza karakterini veren tek bir unsur belirlemeye çalışmak rasyonel bir yaklaşım değildir. Gasset de 20. yüzyılda görecilik ile rasyonalizm arasındaki karşıtlığın aşılmasını çağın temel meselesi olarak ortaya koyarken, aslında vurgulamış olduğu üzere, tüm felsefe tarihi boyunca ve bugün de hâlâ geçerli olan hakikat tartışmasını merkeze almış fakat bunu, problemin 20. yüzyılda öngördüğü çok boyutlu yapısını dikkate alarak yapmıştı. Bugün de yine bir hakikat krizini temsil eden post-truth tartışmalarının gündemde olması, ilk başta insanı meşgul eden belli başlı problemlerin aslî bir değişikliğe uğramadığı izlenimi bırakabilir. Ancak post-truth hakikate ilişkin bir kriz olmasına karşın, geçmişteki hakikat krizlerinden farklı ve daha kompleks bir duruma işaret eder. Nitekim Brahms’ın vurguladığı gibi, günümüzdeki hakikat tartışmasının geçmiştekinden ayrıldığı nokta, farklı unsurların bir araya gelerek daha geniş çaplı bir etki alanına sahip olmasıdır: “... enformasyon patlaması ve yenilikçi teknoloji; kurumlara ve ‘gerçeği söyleyenlere’ duyulan inancın azalması; bilim ve ulusal güvenlik gibi alanlara sızarak hakikate ilişkin düşük standartlı söylemin temellerini atan postmodern fikirler; ve hakikatin ölçütü üzerine gerçekleşen şiddetli politik savaşlar” (Brahms, 2020: 16). Ona göre bu karakteristikler, doğruluğun uygunluk teorisine içkin olan özsel problemleri daha da yoğunlaştırarak olgusal doğruluğun altını oymuştur.

Öte yandan bize göre bu tespiti önemli kılan nokta, vurgulanan unsurların günümüzde birbiriyle iç içe geçmiş girift ilişkisine dikkat çekmesidir. Öncelikle enformasyon patlaması sadece enformasyon bolluğunu değil, çoğu bilgiye dönüşmemiş, bugün *zettabyte* ile ölçülen bir veri havuzuna, bilgi iletişim teknolojilerinin (BİT) geçirmekte olduğu evrim sayesinde çok hızlı ve kolay biçimde erişimin de mümkün olduğuna işaret eder: “BİT’ler sayesinde *zettabyte* çağına girmiş bulunuyoruz. Bizim neslimiz ilk kez bir zetta seli [zettaflood], (etrafımızı bytelerle doldurup taşıran bu tsumaniyi betimlemek için yeni bir terim) tecrübe ediyor. Başka bağlamlarda bu aynı zamanda ‘büyük veri’ olarak da biliniyor” (Floridi, 2014: 13). Bugün maruz kaldığımız *zettabyte* birimiyle ifade edebildiğimiz veri yığını, çok yakın bir geçmişe kadar insanlığın tüm tarihi boyunca birikmiş olandan daha fazlasına karşılık gelmekte ve her

geçen gün daha da genişlemektedir. Bu durum ilk bakışta insanın bilgiye ulaşmasının eskiye nazaran daha özgürleştiği sanrısını yaratabilir. Ancak söz konusu veri ve enformasyon bolluğu Byung-Chul Han'ın enformasyon rejimi olarak adlandırdığı, bugün dünyanın tamamında geçerliliğini kabul edebileceğimiz tahakküm biçimini oluşturan temel unsurdur. Zira eski çağlardan farklı olarak BİT'ler bugün veriyi sadece aktarmakla kalmaz, onları farklı aygıtlar aracılığıyla işler. Han'a göre enformasyonun işlenmesi politik ve ekonomik süreçler üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptir ve enformasyon rejimini tanımlayan nitelik de budur (Han, 2023: 7). Dolayısıyla enformasyon bolluğunun ortaya çıkışı, doğrudan bilişim teknolojilerindeki gelişmeyle ilişkilidir. Burada yüzleştiğimiz tehlike, söz konusu gelişimin özellikle pratik hayattaki birtakım faydalarının, bilgi edinim sürecindeki bozulmayı kamufle etmesidir. Zira "ne kadar çok veri, o kadar çok bilgi" formülünün geçerliliği yoktur. Oysa içinde bulunduğumuz çağın başlıca problemlerinden biri, herkesin hızla ulaştığı enformasyonu bilgiyle karıştırıyor olmasıdır. Dolayısıyla bilme edimi bakımından ziyadesiyle önemli olan yavaşlık fenomeni ortadan kalkmış, insanlar okuduğu ve hatta gördüğü her enformasyonu doğrulanmış ve kesin bir bilgi gibi sahiplenmeye başlamıştır. Bu durumun özellikle politikacılar arasında da yaygınlaştığı ve doğrudan kitleleri ve dolayısıyla ülke yönetimlerini etkilediği bir dünya ortaya çıkmıştır. En yakın örnek olarak 2016 yılı A.B.D. başkanlık seçimleri ve ardından gelen pandemi süreci verilebilir. Bu dönemlerde doğruluk ve hakikat yerine özellikle kitlelerin duygusal eğilimleri ekseninde şekillenen kanılar itibar görmüş ve son derece büyük toplumsal infiallere yol açmıştır. Çünkü bilgiden farklı olarak, mevcut koşullarda enformasyon, gayet kolaylıkla ve her türlü denetim mekanizmasından bağımsız olarak üretilebilir bir manipülasyon unsuru hâline gelmiştir. Han'a göre "Enformasyon rejiminin dataizmi totaliter özellikler gösterir. Bütüncül bilgiyi amaçlar. Ancak veriye dayalı bütüncül bilgi, ideolojik anlatıyla [Narration] değil, bilakis sadece algoritmik işlemle elde edilir. Dataizm, olan ve olacak olan her şeyi hesaplamak ister. Big Data bir şey anlatmaz. Anlatılar yerini algoritmik sayımlara bırakır. Enformasyon rejimi, anlatıyı tamamen sayısal olanla değiştirir" (Han, 2023: 14). Oysa anlatı, insanın kültür ve anlam dünyasını oluşturan temel bir formdur. Dijital verinin şekillendirici unsur olduğu günümüz politikalarının hüküm sürdüğü dünyada ise kültür de giderek çözülmeye başlamıştır.

Bu noktada bilginin yerini inancın ve kanının almasının yine başat bir problem olarak karşımıza çıktığını görürüz. Han Şeffaflık Toplumu'nda şöyle der: "Anlam yavaştır. Enformasyon ve iletişimin hız kazanmış dolaşımına engel olur. Bu yüzden şeffaflık anlamdan yoksunlukla el ele gider" (Han, 2022: 30). İlk bakışta bir avantaj gibi görünen enformasyona ve bilgiye erişimimizin hızlanması aslında insanın bilme ve anlama ediminin doğasına aykırı bir durumdur. Şüphesiz burada, bilişim devriminin aslında kötü olduğu veya eskiden insanın bilgiyle daha sağlıklı bir ilişkisi olduğu gibi sığ bir sonuca varmaya çalışmıyoruz. Ancak insanı insan yapan bir karakteristik olan anlama ve dolayısıyla dünyayı anlamlandırma yetisi, gerçekten de özünde bir yavaşlığa tabidir. İnsan düşünen, yani derinlemesine düşünen, dünyayla kurduğu ilişkiyi şekillendiren ve bu süreçler neticesinde hem bilim hem kültür alanında ilerleyebilen bir varlıktır. Enformasyon çağında, hız her yere sirayet etmiş ve düşünce edimi sekteye uğramış; bilim ve teknikte gelişmeler ivme kazanmış ancak bilgiden ziyade büyük miktarda malumatın ulaşılabilir hâle gelmesi yüzünden insanlar bu temelsiz malumatlar peşinden gitmeyi tercih eder hale gelmiştir. Durum böyle olunca en basit ve güncel örnek olarak verebileceğimiz, pandemi süreci ve etkileri gözler önüne serilmiştir. Göz ardı edilemeyecek büyüklükte kitleler sınanabilir, doğrulanmış bilimsel veri ve bilgiler yerine hiçbir temeli olmayan kanı ve duygularla şekillenmiş komplo teorilerine inanmayı,

6TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

dahası bunları inanmayı tercih ettikleri yalanları bilgiymiş gibi ortaya koyarak desteklemeyi tercih etmektedir.

Paul Virilio aslında bu durumu, 20. yüzyıl geride kalmak üzereyken yapmış olduğu şu tespitiyle çarpıcı bir biçimde ortaya koymuştur:

Tüm dünyanın yıkılacağını iddia eden Bakunin, ‘iğrenç dünya ile bağlarını koparan’ Avrupalı fütüristlerin hezeyan dolu sevinç çılgınlıkları, bu koroya katılan Hiroşima’nın atom bombası uzmanları, internet kullanıcılarının psikokinezik hezeyanları, biz isteyelim ya da istemeyelim, *dünyalar savaşının* uzun zamandan beri ilan edilmiş olduğunu göstermektedir. Bütün savaşlardan fazla olarak bu savaşın *ilk kurbanı hakikattir* (Virilio, 2003: 82).

Geçen yüzyılın belirleyici krizlerinin kesişim noktası olarak hakikat yitimini işaret eden Virilio, bir yandan çağımızın mühim bir problemini de ortaya koymuş olur. Artık internet sadece bir enformasyon ağının ötesine geçerek, insanın varoluşsal düzlemi hâline gelmiştir. Bu, özellikle bilgi ediniminin ve aktarımının zemini için yeni bir ontoloji tasarımı da zorunlu kılmaktadır. Çünkü dijital ortamda üretilen enformasyon kelimenin gerçek anlamıyla insan hayatının her veçhesini doğrudan şekillendiren bir unsur haline gelmiştir. Cep telefonları yalnızca iletişim araçları değil, en mahrem alanımıza dair izleri barındıran ve kendisi olmaksızın en basit bürokratik işlerimizi bile halletmemizin mümkün olmadığı, hayatımızın içine sıkıştırıldığı birer aygittir. Sorun, yukarıda da vurguladığımız gibi, bu aygıtta serimlenen yeni ontolojinin ortadan kaldırdığı yavaşlıkla beraber *anlamın* da buharlaşmasıdır. Bilgi ediniminin hayati bir parçası olan anlama, yavaşlık ve kimi zaman sükûnetle mümkündür. Oysa insanlar bugün her şeyi olabildiğince hızlı şekilde başarmak istedikleri gibi, bilgiyi de hızlıca edinmeyi arzulamakta ve bunu da sürekli maruz kaldıkları gürültülü enformasyon ortamında yapmaktadırlar. Böyle bir dünyada doğal olarak sanat ve bilhassa edebiyat giderek daha az değer görmekte ve avangart olmaya çalışan ancak fazla grotesk olabilen derinlikten yoksun etkinlikler sanat kisvesine sokulmaya çalışılmaktadır. Çünkü bu gibi etkinlikler (örneğin Roman Signer’in üst üste konulmuş kum dolu kovaları devirmesi) gerçek bir sanat eserinin aksine, son derece kolay tüketilebilir anlık performanslardan ibarettir. Bir anlam ihtiva etmedikleri için izleyiciyi düşünme zahmetinden kurtarırlar ama sanki çok önemli ve herkesin kolay anlayamayacağı bir şeyin sadece belli bir grup için anlaşılabilir olduğu illüzyonunu yaratırlar. Sanat üzerinden yaptığımız bu tespit çağımızdaki her tür insan etkinliğine uyarlanabilir. Artık uzun bir roman okumak dijital dünyanın üyesi olan bireyin tercih edeceği bir etkinlik değildir. Bilgi edinmek için de eskisi gibi kitap okuyup, düşünmek, yeri geldiğinde aynı satırların üzerinden geçmek gibi zaman ve çaba gerektiren eylemler de yalnızca kaybedilen zaman anlamına gelir. Çünkü artık her şey gibi bilgi de *bir tık* uzaktadır. Bu kadar kolay erişilebilir enformasyon yığını içinde insan, enformasyon akışını kaçırdığı her dakika kendisini dünyadan da kopmuş gibi hissetmektedir.

Bu hız hezeyanı, enformasyon patlaması yaşanan 21. yüzyılda insanın daha fazla bilgi edinerek daha bilgili hâle gelmesiyle sonuçlanmamıştır. Aksine, çağın meselelerinden birisi olarak cehalet fenomeninin yükselmesine yol açmıştır. Cehalet, felsefe tarihi boyunca doğal olarak özellikle epistemoloji dahilinde, bilgisizlik durumunu belirten ve genellikle spesifik olarak üzerinde durulmamış olan bir fenomendir. Ne var ki bugün agnotoloji olarak adlandırılan alan gitgide yaygınlaşmaya ve akademik çalışmaların belirgin bir hattını oluşturmaya başlamıştır. Bunun nedeni de ironik bir biçimde, sözde bilgi çağında bilgisizliğin baskın hâle

gelmesidir. Tabii burada dikkat çekmemiz gereken bir nokta, bütün bu bahsettiğimiz meselelerin birbiriyle doğrudan bağlantılı olduğudur. Örneğin yukarıda üzerinde durduğumuz hız fenomeni cehaletin ilgi toplamasının ya da yaygınlaşmasının yegâne nedeni değil, nedenlerinden biridir. Zira dijital çağın, insanın hayatının her yönünü değiştirmekte olduğunu söylemek bir yandan, insanın düşünme ediminin yapısının ve tarzının da zorunlu olarak değişmekte olduğunu ifade eder. Bu da aslında başta felsefe olmak üzere, tüm reflektif faaliyetlerin bir bakıma yeniden şekillenmekte olduğunu gösterir. Bu şekillenme zorunlu olarak yepyeni bir alanın ortaya çıkışı anlamına gelmez. Sözelimi bilme ve bilgi üstüne nasıl çağlar boyunca kafa yordusak, bugün cehalet üstüne kafa yormamızın sebebi de artık bil(e)meme tarzımız veya biçimlerimizin eskisinden farklı olmasında yatar. Zira bilgiye erişim kolaylığı insanı kimi zaman gönüllü bir bilmemeye doğru da yönlendirmektedir.² Dolayısıyla agnotoloji, cehaletle beraber bilme ve bilgiyi de zorunlu olarak ele alan bir alandır: “Bilmenin doğasını tekrar düşünmek cehalet çalışmalarının amacıdır: Alanımız, ‘aydınlanma’ kavramının anlamı ve doğasında bir devrim talep etmektedir. Bu devrim, aklın kendi içine doğru katlanmasını ima eden sözcüğün, bilgi ve cehaletin toplumsal konumlanışını yanlış anlayarak sahte bir idol olabileceğini vurgulayarak gerçekleştirecektir” (Gross&McGoey, 2023: 6). O halde günümüzde akıl, bilgi ve cehalet birbirlerinin toplumsal konumuna nispetle yeniden ele alınarak çözümlenmelidir. Çünkü cehaletin yoğunlaşan bir tartışma meselesi hâline gelmesi, kavramın yüzeysel bir şekilde olumsuz içeriğine dayanarak mahkûm edilmesinden daha fazlasını gerektirmektedir.

Şu ana kadar açıklamaya çalıştığımız bu problemleri aslında çağımızın meseleleri olarak adlandırmak ne kadar doğrudur tartışmaya açıktır. Çünkü görüldüğü gibi, bütün bunlar birbiriyle bağlantılıdır. Sözelimi kapsamı itibarıyla burada değinmemizin mümkün olmadığı ekoloji krizi, antroposen, ktulusen vb. kavramlar da en az bahsi geçen diğer meseleler kadar çağı karakterize etmektedir. Özellikle iklim krizi dolayısıyla ekoloji felsefesi çalışmalarının yoğunlaşması da doğrudan dijitalleşmeyle ilgilidir. İnsanların çoğu dijital ortamda (ya da sanal ortamda) buldukları etkinliklerin etkileri de dahil olmak üzere tüm yönleriyle sanal olduğunu düşünmekte fakat yanılmaktadırlar:

İnternet ayrıca, internete bağlı nesnelere kendi aralarında iletişimde bulunmasını sağlayan tüm teleiletişim ağlarını (kablolar, yönlendiriciler, WiFi noktaları) ve veri depolama merkezlerini (ünlü datacenter'ları) da kullanır. Dünya kaynaklarından her geçen gün biraz daha artan bir payı kullanan devasa bir altyapıdan söz ediyoruz: Dünya toplam bakır üretiminin % 12,5'i ve alüminyum (her ikisi de bol bulunan birer metaldir) üretiminin %7'si BİT'ler için kullanılıyor (Pitron, 2024: 38).

İnternette gerçekleştirdiğimiz her işlem fiziksel olarak da (karbon salınımı gibi) bir çıktıya sahiptir. Dolayısıyla ekolojik dengenin bozulması veya iklim krizi ile dijitalleşen dünya arasında doğrudan bir bağlantı vardır. Bunlardan hareketle, öngörülen büyük kitlesel göçlerin küresel ölçekte etkileyeceği politik ve toplumsal dengelerin de aslında dijital devrimin

² Agnotoloji son derece kapsamlı ve farklı cehalet türlerini inceleyen bir saha olduğundan bu metinde ayrıntılı bir şekilde ele almamız mümkün değil. Ancak şunu belirtmekle yetinmeliyiz ki günümüzün tanımlayıcı araştırma alanlarından bir tanesini cehalet çalışmaları oluşturacaktır. Bu durumu destekleyen bir biçimde, ünlü tarihçi Peter Burke'ün 2023 yılında *Ignorance: A Global History* başlıklı bir cehalet tarihi yayımlamış olması oldukça anlamlıdır. Dijital çağ insanlık tarihindeki dönüm noktası momentlerden birisi olarak, belki de tarihte cehaletin hiç olmadığı kadar kapsamlı bir şekilde, sadece alışlageldiği gibi olumsuz değil, olumlu ve ilerletici veçheleriyle de ele alınmasına olanak vermektedir.

şekillendirmekte olduğu dünyayla ilişkisi görülebilir. Bunların yanı sıra etkisi itibarıyla aynı ölçüde somut olmayan ama sonuçları son derece gözlemlenebilir olan bir durum daha vardır:

Gerçekten de, telekomünikasyonun gerçek zamanlı küreselleşmesiyle birlikte -ki internet bu durumun vahşi bir modelidir- enformasyon devrimi bir sistemli ihbarcılık devrimi haline gelmektedir. Ortaya söylentiler ve kuşkulardan oluşan bir panik fenomeni çıkmakta, bu fenomen "hakikat"ın ve dolayısıyla basın özgürlüğünün temelindeki meslek ahlakını yıkmaktadır. Bu durum internetin Clinton/Lewinsky davasındaki rolünde de görülmüştür: beyan veya ihbar edilen olguların hakikati hakkında şüpheler, haber kaynaklarının ve dolayısıyla kamuoyunun manipüle edilmesinin kontrolsüz şekilde artması. Bu öncü işaretler gerçek enformasyon devriminin aslında sanal dezenformasyon devrimi olduğunu, şu andaki tarihe gerçekten etki eden bir devrim olduğunu göstermektedir.

Maddenin bileşenlerinin radyoaktifliği gibi enformasyonun bileşenlerinin interaktifliği de sessiz bir şekilde yayılarak çeşitli zararlara yol açmakta, genel bir kirlenmeye doğru gitmektedir (Virilio, 2003: 99).

Virilio'nun tespiti aslında, yukarıda değindiğimiz cehalet tartışmasıyla da ilgilidir. Çünkü dezenformasyon, mezenformasyon gibi enformasyonun bozularak iletilmesine ve bilgi kirliliği olarak adlandırılan durumun ortaya çıkmasına neden olan, cehaleti besleyen yeni fenomenler, enformasyon devrimiyle hayatımıza girerek son derece somut etkilerde bulunmuş ve bulunmaktadır. Hâliyle bu durum özellikle etik ve politik sahalarda 21. yüzyıl insanının yüzleşmekte olduğu ve açıkçası karşısında çok zorlandığı yeni krizlere yol açmaktadır.

Sonuç

Peki, vardığımız noktada çağımızın meseleleri üstüne ne söyleyeceğiz? Öncelikle göstermeye çalıştığımız üzere, çağımız insanlık tarihindeki en keskin kırılmalardan bazılarının yaşandığı bir momenti temsil ediyor gibi görünmektedir. Moderniteyle beraber insanlık, son derece ivmeli bir şekilde teknik alanlarda ilerlemiş, ancak buna ayak uyduramayan kültürel ve sosyal alanlarda büyük krizler yaşamıştır. Bugünkü durumun ayırt edici niteliği, insan yaşamının her yönünü doğrudan ya da dolaylı biçimde etkileyen, eğer doğru ifadeyse, ontolojik düzlemde bir değişimin gerçekleşmesidir. Artık bilgi ve bilme edimi, enformasyon kavramı olmaksızın düşünülemez. Bu da aslında insanın varlıksal olarak yeni bir tipe doğru evrildiğini göstermektedir. Floridi bu insan tipini *inforq* olarak adlandırır: “Hepimiz *bağlantılı enformasyonel organizmalarız (enforq)* [connected informational organisms]. Bu, bedenimizin gerçekdışı bir dönüşümü yoluyla değil, daha ciddi ve gerçekçi şekilde, çevremizin ve kendimizin ontolojik yeniden ifadesi [reontologization] vasıtasıyla gerçekleşmektedir” (Floridi, 2007: 62). Bu sav, 21. yüzyılda yeni bir metafizik, yeni bir ontoloji ve dolayısıyla en geniş anlamıyla düşünülerek, dünyayı kavrayış biçimi olarak felsefenin yeniden düşünülmesi gerektiği sonucuna varır. Çünkü artık insan, en azından şimdilik bedensel olarak radikal bir dönüşüm içinde olmasa da tinsel ve kültürel olarak geri dönüşü olmayan bir değişim sürecindedir.

Toparlarsak, bugün çağımızın meselesi Gasset'in zamanında yaptığı tespitten daha köklü ve kapsayıcıdır. Zira bugün Floridi'nin dediği gibi yeni bir ontolojik düzleme geçiş söz konusudur ve bu her türden insan etkinliğinin özsel bir farklılaşma içinde olduğu anlamına gelir.

6th INTERNATIONAL CONGRESS of MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

Dolayısıyla bilgi, etik, varlık, sanat, politika, ekoloji ve nihayetinde insanın oluşturduğu dünya ile kadim yerküremiz, bu yeni çağın getirmiş olduğu değişimlerin somut etkilerinden muaf olamaz. Buradaki mesele, söz konusu etkilerin ne gibi riskler barındırdığı; bazı şeyleri daha iyi hâle getirirken, neleri kurban ettiği; bu yitirilenlerin geri dönüşü olup olmadığı ve esas olarak bizim bu durum karşısında hangi çözüm ihtimallerini öne sürdüğümüzdür. Bu metinde kendilerinden alıntı yaptığımız Byung-Chul Han ve Luciano Floridi özellikle iki bakımdan önemlidir. Han'ın, küresel ölçekte günümüz toplumunun farklı boyutlarını serimlediği eserleri bütünlüklü bir biçimde okunduğu takdirde, en temel ve şimdilik çözümden çok büyüyen problemleri ortaya koyan anlamlandırıcı bir perspektif vadetmektedir. Bunun önemi, çağın genel panoramasını olabilecek en sade ve dolayısıyla anlaşılır, ama bir yandan en derinlikli bir şekilde ortaya koymasındır. Floridi ise enformasyon felsefesi olarak adlandırdığı felsefi dizgesiyle, yukarıda vurgulamış olduğumuz, çağımızın ihtiyaç duyduğu yeni ve özgün bir yaklaşım olanağı sunmaktadır. Öyle ki, bu kavrayış kapsamında etikten epistemolojiye, ekolojiden yapay zekaya, eski ve yeni tüm insan edimlerine dair ayakları yere basan teoriler geliştirmek mümkün olabilir. Ancak eğer çağımızdan mevcut yüzyılı anlıyorsak, teknik gelişmelerdeki ve enformasyon üretimindeki ivme göz önüne alındığında, şüphesiz bugün başat problemlerimizi belirlemek için oldukça erkendir. Neticede, çağımızın meselesi aslında böyle belli ölçüde spesifik bir meseleden bahsedilmek mümkünse eğer, onu belirleyebilmek üzere günümüzün üzerinde mutabakata varabildiğimiz genel bir çerçevesi ortaya konmalıdır. Bunun için de kabaca ifade edersek, görünüşe göre Gasset'ten yüz yıl sonra yine, geçen asırdakinden farklı karakterde de olsa öncelikle hakikate ilişkin krizin aşılması gerekmektedir. Lâkin bunu ardından, insanlığı bu sefer hakkında öngörü sahibi olmanın daha zor olduğu krizler ve problemler bekliyor gibi görünmektedir.

ICMUSS

6th INTERNATIONAL CONGRESS of MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

KAYNAKÇA

Brahms, Y. (2020). Philosophy of post-truth. *Institute for National Security Studies*. <http://www.jstor.org/stable/resrep23537>

Floridi, L. (2007). A Look into the Future Impact of ICT on Our Lives. *The Information Society*, 23(1), 59–64. <https://doi.org/10.1080/01972240601059094>

Floridi, L. (2014). *The 4th revolution how the infosphere is reshaping human reality*. Oxford University Press.

Gasset, J. O. y. (2021). *Çağımızın meselesi*. (Çev. Z. Yılmaz), İstanbul: Babil Kitap.

Gross, M., & McGoey, L. (2023). *Routledge international handbook of ignorance studies* (Second edition). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003100607>

Han, B.-C. (2022). *Şeffaflık toplumu*. (Çev. H. Barışcan), İstanbul: Metis Yayınları.

Han, B.-C. (2023). *Enfokrasi dijitalleşme ve demokrasinin krizi*. (Çev. M. Özdemir), İstanbul: Ketebe Yayınları.

Hassan, I. (1985). The culture of postmodernism. *Theory, Culture & Society*, 2(3), 119-131. <https://doi.org/10.1177/0263276485002003010>

Pitron, G. (2024). *Dijital cehennem bir like'in ucuna yolculuk*. (Çev. A. Tümertekin), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Virilio, P. (2003). *Enformasyon bombası*. (Çev. K. Şahin), İstanbul: Metis Yayınları.

ICMUSS

6TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

Hatice Güneş'in "Lotus Çiçekleri" Romanında Kültürlerarası Etkileşim

Ahmet USLU¹

Abstract

In this study, the work titled "Lotus Flowers" by Hatice GÜNEŞ, an academic writer who narrates her experiences and observations during her tenure in India within the framework of a novel, will be examined in the context of interculturality. Despite the necessity of people from different cultures and beliefs living together bringing about certain separations and conflicts, a culture of compromise minimizes or completely eliminates these distinctions and conflicts. The protagonist of the novel, Esmâ, a Muslim Turk who goes to India to teach Turkish to students from Turkey, meets Maria, originally from Canada and belonging to the Bahá'í faith, during the events that begin as a result of the denial of the right of residence to Muslims while it is granted to all minorities in India. Later, she meets Ayşe, who is of Hindu faith, and the friendship formed between them enables them to come together at a common point. The three women, who tell their life stories, are heroes who have shown resilience alongside the difficulties of being a woman. Although Christianity, Hinduism, and Islam are separate beliefs, their common point is the value they place on humanity. The events experienced by the three women, despite being in different geographical locations, are similar. Therefore, differences do not become a problem. The motif of a shared destiny that binds them results in a strong bond of friendship being formed. In the novel, which also includes practices of religious beliefs, the theme emerges that differences are not a reason for separation but an opportunity to unite, to be strong, and to stand against injustice. The novel, which portrays the lives of three women from different geographical locations and has a melancholic structure, addresses the fact that regardless of religion, belief, or race, people can come together at a common point and live humanely, within a narrative woven with a fluent style and multiple stories, through the elements of interculturality.

Keywords: New Turkish Literature, Interculturality, Multiculturalism, Lotus Flower, Hatice Güneş.

¹ Doç. Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı, Orcid: 0000-0001-9014-9797

6TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

1. Giriş

Günümüzde savaş, zor yaşam koşulları gibi nedenlerle yapılan göçler, sınırların kalkması, insanların seyahat özgürlüğü, farklı ülkelerde çalışma isteği farklı kültürlerin bir araya gelmesini sağlayan önemli etkenler arasında sayılabilir. Bu yer değişiklikleri aynı zamanda kültürel etkileşim, yozlaşma, asimile, öz varlığını sürdürebilme çabalarını da beraberinde getirir. İnsanlar zorunlu olarak ya da isteyerek gerçekleştirdikleri bu yer değişimlerinde ister istemez karşılıklı bir iletişim içerisine girerler. Burada üzerinde durulması gereken ise bu etkileşimin ne kadar ve ne oranda olduğu ya da olması gerektiğidir. Hiçbir toplum asimile olarak kendi öz benliğinden uzaklaşmak istemez. Ancak bazen bu istemeden de olsa gerçekleşir. Temelde bu değişim ilk göç eden ya da geçici de olsa yer değiştiren ama hayatını yeni bir kültürel ortamda geçiren bireyleri aşırı etkilemese de gidilen yerde yeni neslin büyütülmesi, kültürel olarak da önce yozlaşmayı daha sonra da ister istemez asimile olmayı beraberinde getirir. Kültür her şeyden önce bir yaşam biçimidir ve gündelik hayat içindeki uygulamaları ve bir grup insanı diğerlerinden farklı kılan alışkanlıkları, örf ve adetleri kapsar. Temelde bakıldığında kültür insanların toplumda diğer insanlarla iletişim kurmasını, belli davranışları ve olayları yorumlamasına ve değerlendirmesine yardımcı olan değerler, fikirler ve semboller dizisidir. İletişim ise “insanların kolektif olarak toplumsal gerçekliği yaratıp düzenledikleri süreçtir” (Mutlu, 1994, s. 99). Kültürlerarası iletişim, farklı kültürlerin ya da bir kültür içerisinde yer alan alt-kültürlerin üyeleri arasında gerçekleşen iletişim demektir. “Farklı kültürlerden gelen insanların etkileşimde bulunmalarıyla, birbirlerine mesaj göndermeleri ve almaları ve anlam yaratma ve anlamları ortak kılma çabaları kültürlerarası iletişim kapsamında ele alınmaktadır. Farklı kültürlerden gelen insanlar arasında gerçekleşen iletişimi anlamak, açıklamak ve iletişim süreçleri ile ilgili tahminlerde bulunmak ise kültürlerarası iletişim çalışmalarının amaçlarıdır” (Kartarı, 2001, s. 23).

Farklı kimliklerin kendilerini günümüz paradigmasının yeni argümanlarıyla tekrar tanımladıkları bir süreç yaşanmaktadır. Modernite ile evrensel bakış açısı yerini bireyselci bir bakış açısına bırakmış ve bu yeni bakış açısı da post modernitenin dinamiklerinden beslenmektedir: “Postmodernitenin görecelik algısı ise çokkültürlülük ve çoğulculuğa geniş bir yaşama alanı oluşturmaktadır. Postmodern kuramda birlikte yaşama ilkesi evrenselleştirme ilkesinin yerini almaktadır. Özgürlük, eşitlik ve kardeşlik, modernliğin sloganı iken özgürlük, farklılık ve hoşgörü postmodernitenin temel özelliğidir” (Kaymakcan, 2006, s. 8). Farklı kültürel ve dini grupların çatışmasız bir arada yaşaması da çokkültürlülüğü ortaya çıkarır. Çokkültürlülük hemen hemen tüm toplumlarda farklılıkların hoşgörü içinde bir arada yaşayabilmesi imkânını sağlar. “Kültürel kimlik talebi, kafası karışmış romantiklerin uydurduğu, sorumsuz aşırı uçların yaydığı ve bencil imtiyazlı sınıfların gerçek çıkarlarını kitlelerden gizlemek için kullandığı bir kandırmaca değildir. Bu talebin kökü, modern yaşamın koşullarına dayanır ve öyle saf iyilikle ve evrensel kardeşlik ruhu vaazlarıyla, ya da aşırı uçların yaptığı baskılarla sökülüp atılamaz. Bu kökleri anlamalı ve sevsek de sevmesek de onların meyveleri ile yaşamalıyız” (Gellner, 1998, s. 71). “Farklılıktan doğan diyalogda bizim birbirimiz hakkındaki anlayışımız değişir ve bu diyalog her ikimizi de değiştirir” (Chambers, 2005, s. 114).

Bu çalışmada Hatice Güneş’in *Lotus Çiçekleri* adlı romanı kültürlerarasılık bağlamında incelenecektir. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü Türkçe Öğretmenliği Anabilim Dalı’nda öğretim üyesi olarak görev

yapan Doç. Dr. Hatice Güneş'in Hindistan'da Türkçe Öğretimi amacıyla gittiği yurtdışı görevi sırasında yaşadıklarını roman kurgusu içerisinde anlattığı olaylar gerçek olaylara dayalıdır. Hindistan'da yaşanan siyasi olayların sebep olduğu bir birlik, beraberlik, arkadaşlık, dostluk ortamı farklı inançta, farklı kimlikte, farklı bakış açılarına sahip üç kadının hikâyesini anlatır. Roman bir bakıma kültür, din, inanç farklılıklarının ortak değerlerde buluşabildiğini, doğrunun, adaletin, hoşgörünün ve en önemlisi de insan olma değerinin ön plana çıkarıldığı bir yapıya sahiptir. Irk, cinsiyet, etnik ve kültürel farklılıkların önemli olmadığını vurgulandığı romanda yaşananlar insan olmanın şuuruna varmanın da açık bir göstergesidir. Hangi ırk, cinsiyet ya da kültür olursa olsun temel insanî değerler çerçevesinde hoşgörü ve anlayışın, anlamının önemini açıkça görüldüğü romanda devletlerin ve siyasi anlayışların insanların iletişimini etkilediği, dünyada yaşanan sorunların siyasî çıkarların anlaşmazlıklara yol açtığını da görmek mümkündür. İnsanlar hoşgörü, sevgi ve saygı çerçevesinde her türlü inanç, meslek, meşrep, ırk, dil, cinsiyet farklılığından arınarak anlaşabilirler, düşüncesi için romanın başarılı bir örnek olduğunu söyleyebiliriz.

2. Lotus Çiçekleri Romanında Kültürlerarası Etkileşim

Romanın kahramanları Esmâ, Maria ve Ayşe'dir. Yazar anlatıcı yaşadığı olayları kurguda kendisini Esmâ olarak adlandırır. Covid pandemisi günlerinde Delhi'de olan Esmâ sokağa çıkma yasakları ve bu hastalığa yakalanan kişilerin nelere maruz kaldığını açık ve sade bir dille anlatır. Hindistan'da sokağa çıkma yasağına uymayan insanları ambulansla hasta olan kişilerin yanına koyarak ilginç bir yaptırım uygulanır. Delhi'ye Türkçe öğretmek için giden Esmâ için gördüğü bu manzara insanlığın önemini kaybettiği ve katı bir yaptırımın kişi fark etmeksizin uygulandığı bir demir perde ülkesini andırır. 40 derecenin üstündeki sıcak havalarda küçük bir odada yaşamak zorunda kalan Esmâ, idealist bir kadın ve öğretmendir. O bu tür zorlukları kendi ülkesinde de yaşamış herkese ve her şeye rağmen öğretmen olabilmeyi başarır. Delhi'de Türkçe öğrenen Faheem, Arif, Salam, Ahmet isimli öğrenciler saygı ve sevgiyle bütün zorluklara rağmen Türkiye'den kendilerine Türkçe öğretmek için gelen öğretmenlerini yalnız bırakmazlar ve neye ihtiyacı olursa kendilerinden isteyebileceğini söylerler: "Dünyada iyiliğin ölmediğinin yegâne kanıtıydı Esmâ için öğrencileri" (Güneş, 2021, s.13). Ramazan ayında kendisini sürekli arayıp soran ve ihtiyaçlarını karşılayan Faheem, Esmâ'nın isteklerini alıp geldiğinde yüzündeki sıkıntıyı merak eden Esmâ, polislerin Faheem'in sınıftaki hamile bir kızı Jafrabad Metro İstasyonu'nda yolu abluka altına almak ve protestoyu organize etmek suçundan tutuklandığını öğrenir.

Esmâ odasında yaşamaya devam ederken dışarıdan gelen "Azadî, Azadî, Azadî" seslerinin bir özgürlük arayışı olduğunu fark eder. Yanına gelen öğrencileri Hindistan'ın Bangladeş, Afganistan ve Pakistan'dan gelen altı dini gruba vatandaşlık verdiğini ancak Müslümanlara vatandaşlık verilmediğini söylerler. Bu bir hak arama mücadelesidir. Yürüyüşten sonra ders çalışmak için kütüphaneye gelen öğrencileri takip eden polis, kütüphanede biber gazı kullanır, öğrencileri döver. Kız arkadaşlarının kaldığı yurdu da basan polis, onlara da baskı uygular. Var olma ve insan olma mücadelesinin dünyanın neresinde olursa olsun devam ettiğini gören Esmâ için bu, Türkiye'de bir zamanlar yaşanan benzer olayları çağırıştır. İnsan hep insandır ancak devlet eliyle yapılan şiddet ve zorbalık da evrensel bir sorundur.

Öğrencileri ile kütüphanenin önünde buluşan Esmâ burada da polis baskısı ile karşı karşıya kalır. Polis elinde copla önüne gelene vurmaktadır. Esmâ da üç sopa darbesine maruz

kalarak kırık almadan kaçmayı başarır. Polisten kaçarken “çiçeğe benzeyen büyük bir binanın bahçe kapısı”na yaslanır. Polislerin kendisini takip edip etmediğine bile bakacak takati kalmamıştır.

Esma, Jamia Millia İslamia Üniversite Kütüphanesine düzenlenen polis baskınından kaçtıktan sonra sığındığı Lotus Tapınağı’nda Maria ile karşılaşır. Maria onun endişeli halini görünce içeriye alır. Lotus Tapınağı Budizm inancına bağlı bir tapınak olup Maria da bu tapınağın görevlisi olan bir Budisttir. Maria Hindu dinleri ve efsanelerle ilgili bilgiler verirken Esma ortak değerlere özellikle dikkat eder: “O anda Bilge Kral olarak anılan Aliya’nın bir sözü gelmişti aklına. Aliya ‘İstedığın isme sahip olabilirsin, istediğin dine inanabilirsin. Ancak insan olman gerekir. Yaşamlı ve diğerlerinin yaşamalarına da izin vermelisin’ diyordu” (Güneş, 2021, s. 80).

Esma, öksüz ve yetim bir kadın olarak zorlu bir hayat geçirir. Bir oğlanla mektuplaşarak başlattığı ilişkisi, iki ay nişanlı kalarak yaşlılarının liseye başladıktan bir buçuk ay sonra gelin olması ile neticelenir. Öksüz ve yetim olan Esma’nın düğün merasimi de çok sade geçer. Mektuplaşarak başlayan bu aşk hikâyesi dayıları, anneanesi ve dedesi tarafından büyük bir suç olarak görüldüğü için hiçbiri düğüne katılmaz. Esma’nın anne ve babasının ölümünden sonra dedesinin evinde kalmaya devam etmesi, sürekli dayısının şiddetine maruz kalması ve kendisine doğruyu yanlış öğretmek yerine onu yargılamayı seçmeleri, onun hayatındaki en derin yaralardan birini oluşturur. Eşi Ömer’in de abisi ve ablası bu evliliğe karşı çıkarak düğüne katılmazlar. Onların eleştirdiği ise Ömer’in parasız bir kadınla evleniyor olmasıdır. Bu bakış açısı ve vicdansızlık Ömer’in abisi ve ablası tarafından her defasında gündeme getirilir. Ömer, henüz stajyer bir öğrenci olduğu için parası yoktur ve bu nedenle anne ve babasıyla yaşamaya devam etmek zorunda kalırlar. Esma burada bir hizmetçi gibi kendisine yapılan her türlü hakareti işiterek denileni yapmaya gayret eder. 14 yaşında evlenmesi de anne ve babasızlığın, kimsesizliğin bir sonucudur. Kader böyle takdir etmiştir. İlk çocuğunun doğacağı zaman bile hastaneye gitmesine karşı çıkan kayınvalidesi, istemeyerek de olsa teyzesini de yanına alarak hastaneye götürülmesine izin verir. Sancılı bir doğum olur. Ancak çocuk yaşamaz ve annesi eve ellerinde erken doğmuş ve gözlerini hayata açmadan cennete giden bir evlatla dönmek zorunda kalır. Eşinin okulu bitince yakın bir köye tayini çıkar ve ilk defa Esma’nın kendisine ait bir evi olur. İkinci doğum, yine acıdır. Çocuğun doğduğu gün kayınvalidesi çocuğu Esma’nın yanından alarak doğrusunun çocuğun kendi yatağında yatması olduğunu, çocuk ilk gece kimin yanında yatarsa ona benzeyeceğini söyleyerek çocuğu yanına alır. 5 günlük iken Esma en ağır ev işlerini yapmaya zorlanır. Ömer’in askere gitmesi ile birlikte her hafta sonu abisi ve ablasının çocuklarını alarak köye gelmeleri ve tüm hizmetin Esma’dan beklenmesi ise ayrı bir facia olarak Esma’da derin yaralar açar.

Esma ortaokuldan sonra liseye devam edemez. Ancak devlet memurluğu sınavını kazanarak Afyon Adalet Bakanlığı kadrosuna atanır. Kocasının Bolvadin olmazsa olmaz demesine rağmen onu ikna ederek Ankara’ya gittiğinde atamasının Bolvadin’e yapıldığını öğrenir. Kader Esma için sürprizlerle doludur. Hem çalışır hem de liseyi açıktan derece ile bitirir. Kızı ile birlikte üniversite sınavına hazırlanarak Türkçe Öğretmenliği bölümünü kazanır. Kayınvalidesinin baskıları ile kocası üniversiteyi kazandığı yere taşınmaya karşı çıkar ve Esma için yorucu bir yolculuk başlar. Bir süre sonra iş yerinde çıkan problemler nedeniyle üniversitenin olduğu yere Konya’ya taşınırlar. Burada eğitimine devam eder. Bir süre sonra kocası beyindeki üç tümör nedeniyle vefat eder. Esma ve kızı Malatya’ya taşınırlar. Esma

kızının okulu için gittiği bu yerde görevine devam eder. Yapılan sınavı kazanarak Ceza İnfaz Kurumunda öğretmen olarak göreve başlar.

Ayşe, Jamia'da bulunan bir üniversiteden mezun olan avukattır. 18 yaşına geldiğinde ailesi onu evlendirmeye karar verir. 34 yaşında başka bir ilde mobilyacılık yapan biri ile istemeyerek de olsa evlenmek zorunda kalır. Evliliğin ilk gününde kocası duvağını açar açmaz “ben kıskanç adamım, pencereden asla bakmayacaksın, perdeleri asla açmayacaksın, annem evin reisi gibidir her ne kadar babam da olsa ona mutlak itaat edeceksin, eşlerinden boşanan kız kardeşlerim Halide ve Nahide'ye saygıda ve hizmette kusur etmeyeceksin. Sen gelinsin ve tüm evin yemek, temizlik, bulaşık, çamaşır işleri sana aittir. Bu işleri herkesi memnun edecek şekilde yapacaksın. Akşamları babam çay tiryakisi olduğundan en az üç kere sütlü çayını demleyeceksin. Sana ailemden biri kızarsa kesinlikle karşılık vermeyecek haklı bile olduğunu düşünüyorsan özür dileyeceksin. Her gece farklı bir gecelik giymeni isterim, sandal ağacı özü ve gül suyu sürmeden yatağıma girmeyeceksin...” demesi evliliğin nasıl süreceğini de gösterir. Ertesi gün de Ayşe tüm bu söylenenleri yapmaya başlar. Eşinden hiçbir yakınlık, ilgi görmediği gibi ailesi de hor davranırlar. Sabiha adındaki çocuğu doğunca Ayşe'yi göndereceklerini çocuğunun kalacağını söylerler. Ayşe buna cevap verince, akşam kocası tarafından şiddete maruz kalır. Dayak sonrası ikinci çocuğunu düşük yapar. Polis korkusundan doktora da götürülmeyen Ayşe, altı ay sonra tekrar hamile kalır. Kurban bayramlarında sadece iki gün anne ve babasını görebilen Ayşe yaşadıklarını anlatmaya niyet etse de annesi koca evinin onun evi olduğunu söyleyerek yaşadıklarına kulak asmaz. Koca evine geri dönen Ayşe, çocukları hastayken kendisinden istenilen yemekleri yapamayacağını söylemesi nedeniyle kocasından yine şiddet görür. Kocasını alkole başlar. Her akşam eve sarhoş olarak gelir. Şiddet artık rutin hale gelir. Ayşe gördüğü şiddeti, yaşadıklarını e-posta yoluyla kadın derneklerine gönderir. Müslüman Hindistanlı kadınlara destek için kurulmuş derneğe de ulaşır. Dernekten Aliya adlı kişi Ayşe'nin bildirdiği küçük abisini de arayarak onu da alıp bir cuma günü Ayşe'nin yanına gelirler. Ayşe çocuklarını da alarak Delhi'ye geri döner. Evde annesine olan bitenleri yaşadıklarını tüm ayrıntısı ile anlatır. Ancak babası ve abisi “sen nasıl evini kocandan izin almadan terk edersin, sen nasıl bizim başımızı öne eğdirirsin” sözleri ile azarlarlar. Sabah Ayşe'nin eve dönmesi gerektiğini söylerler. Ağabeyinin ısrarıyla birkaç gün evde kalıp dinlenmesi ve daha sonra gitmesine karar verilir. Üç gün sonra kocası Ayşe'yi boşar. Bu durum Ayşe'nin ailesi için de bir dönüm noktası olur ve kızlarının yanında yer alırlar. Mahkeme kararı ile de boşanırlar. Evde çalışarak Hukuk Fakültesini kazanır ve avukat olur.

Kanadalı Maria'nın hikayesi de benzer bir kaderdir. Hristiyan bir ailenin kızı olan Maria, hemşirelik eğitimi için üniversiteye başlar. 2. Sınıfta Sam ile tanışır. Kısa sürede ona âşık olur. Üniversitenin son iki yılını Sam ile birlikte geçirir. Sam, Maria'yı ailesi ile tanıştırır. Ancak anne ve babası tanışma yemeğinde ona hiç ilgi göstermezler. Aralarında bir soğukluk vardır. Maria'nın annesi Sam'in ilgiye ve sevgiye muhtaç olduğunu fark eder. Maria'ya Sam ile evlenme konusunda kararlı olup olmadığını sorar. Maria aşkla sevdiğini ve onunla evlenmek istediğini söyler. Sam, annesi ve babası tarafından sevilmediğini anne ve babasının zorunluluktan dolayı evliliği devam ettirdiğini Maria'ya anlatır. Maria'nın annesinin söylediklerinin doğruluğu ortaya çıkar. Sam sevgi ve ilgiye muhtaç birisidir. Evlendikten kısa bir süre sonra bir kızları olur. Sam kızı ile aşırı ilgilenir. Ancak bu ilgi ve sevgi Brown ailesi ile tanıştıktan sonra azalır. Sam'in iş yerinden arkadaşları olan Brown ailesi Sam'i de aralarına alırlar. Önce eve geç gelmeye başlayan ve kızıyla ilgilenmeyen Sam, bir süre sonra Brown ailesinde kalmaya başlar. Birlikte uyuşturucu kullanmaya başlarlar ve bu Sam ile Maria'nın

aralarının açılmasına neden olur. Uyuşturucu için sürekli para isteyen Sam, Maria'nın cüzdanından kira parasını alıp evden çıkar ve Maria Sam'i bir hafta sonra hastanede kötü bir halde bulur. Maria Sam'i tedavi olmaya ikna etse de kısa süre sonra Sam, tekrar uyuşturucuya başlar. Maria'dan para isteyen Sam, istediğini alamayınca Maria'ya şiddet uygular. İki hafta sonra eve dönen Sam, Brown ailesinin öldüğünü söyler. Kendisi de zor durumdadır. Tedavi olmayı kabul etse de iki hafta sonra tedavi merkezinden kaçır. Eve gelerek para isteyen Sam, Maria'yı öldürmesiye döver. Yine para alıp giden Sam, hırsızlıktan tutuklanmış olarak ortaya çıkar. Maria'nın anne ve babası durumu öğrenip tedavisi için yardımcı olacaklarını söyleseler de Sam tedavi olmaktan yine kaçır. Yine şiddet uygulayan Sam'in bu son davranışı Maria'nın dört gün yoğun bakımda kalmasına neden olacak kadar ağırdır. Hastaneden sonra ailesinden yanında yaşamaya başlayan Maria, izlediği bir filmde etkilenerek Hindistan'a gelir ve tapınakta yaşamaya başlar.

Farklı din ve ırklara sahip üç kadın karakterin benzer kaderi yaşaması, özellikle erkek şiddeti ve ailenin kız çocuklarına bakış açısının evrensel olduğunu ve mekân fark etmeksizin tüm dünyada değişmediğini söyleyebiliriz. Erkek şiddeti kadınların tüm dünyada uğradıkları ortak bir mağduriyet olarak görülmektedir. Bu şiddetin sebebi her ne olursa olsun kadınların erkekler tarafından şiddete maruz bırakılması cehalet, din ve inanç eksikliği ya da yokluğu gibi temel nedenlere dayanmaktadır. Hristiyan olan Maria'nın uyuşturucu kullanan eşi tarafından darp edilmesi, Müslüman olan Ayşe ve Esmâ'nın büyük ailede yaşamının verdiği sıkıntılardan darp görmesi, hangi inanç ya da din olursa olsun insanların sahip oldukları inanç ve bu inancın ahlaki değerlerini bilmediklerini ya da bilseler de hayatlarında ilimden fiile geçiremediklerinin bir göstergesidir. Gerek kocanın ailesi tarafından gösterilen psikolojik baskı gerekse kocanın kendisinden kaynaklanan baskı, kadınları fizikî ve psikolojik olarak etkiler. Çoğu kadın ne yazık ki bu şiddetten kaçamamakta ve ölümlerle burun buruna gelmektedir. Kadınların çok az bir kısmı dirayeti ve duruşu ile bu şiddeti bir yere kadar tolere edebilmekte ve kendilerine bir çıkış noktası bulabilmektedir. Esmâ, Ayşe ve Maria bu azınlık içerisinde yer alan kadınlardır. Kader, farklı ülkelerde bu kadınların uğradıkları şiddet sonrası onlara yeni bir kapı açarak hayatlarını şekillendirmelerine izin vermiştir. Romanı bu açıdan değerlendirdiğimizde kadınların mücadeleyi bırakmaması ve kendilerini ispat etmesi gerektiği düşüncesini işlemesi bakımından kadınlar için örnek olabilecek bir kurguya sahiptir. Her milletin kendisine ait bir kültürü olmasına rağmen kültür içerisindeki temel değerlerin değişmediği su götürmez bir gerçektir. Ailelerin ataerkil bir yapıya sahip olması ve davranışlarını bu yapıya uygun olarak devam ettirmesi sorunları beraberinde getirir de ortak bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu konuda din ve inancın ilimden fiile geçirilmesi bu sorunları da ortadan kaldıracaktır. İnançların ve dinlerin ortak özelliğinin insana önem vermesi ve insanlar arasında cinsiyete bağlı bir ayrımın olmaması toplumların kültürlerini oluştururken ölçü olarak farklı değerleri almaları toplumların kendilerinin oluşturduğu çıkmazlardan biridir. Bu romanda karakterler toplumların oluşturduğu yanlış inanç ve kültür değerlerine karşı koyan ve kendilerini tamamlayarak başarılı olabilmiş örnek rol modellerdir.

3. Sonuç

Hatice Güneş'in Lotus Çiçekleri adlı romanı, gerçek hayattan alınarak kurgulanan bir romandır. Karakterler Esmâ, Ayşe ve Maria farklı milletlerden ve ülkelerden Hindistan Delhi'de bir araya gelir ve kader onları ortak bir noktada buluşturur. Kültür ve inanç farklılıklarına rağmen çok iyi anlaşılan ve ortak insanî değerlerde saygı ve sevgi çerçevesinde

6th INTERNATIONAL CONGRESS of MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

bir dostluk kuran karakterler, benzer bir geçmişe sahiptir. Hindistan'ın bir mekân olarak seçilmesi, çok dinli bir ülke olması bakımından önemlidir. Farklı inanç ve kültürlere sahip bir ülkede özellikle Müslümanlara ikamet hakkının verilmemesi karşısında daha önce Hristiyanlık dinine mensup olan ve Bahailik inancını yaşayan Maria'nın da destek olması ve haksızlık, adaletsizliğe karşı Esmâ ve Ayşe'nin yanında durması Mevlana'nın "Gel ne olursan ol gel" bakış açısının vücut bulmuş halidir. Tapınak buluşmaları da bu anlamda romanda ayrı bir öneme ve yere sahiptir. Hangi din ve inanca bağlı olursa olsun dinî bir mekânın herkese açık olması ve yardıma muhtaç olanlara yardım elini uzatması inançların temelini insan olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Tapınak romanda kültürel farklılıkların yok edildiği, inancın değil inanç esaslarının fiili olarak yaşandığı ve yaşatıldığı bir mekândır. Ne Maria ne Esmâ ve Ayşe bu durumdan rahatsızlık duymazlar. Mekân tasvirinin de iç ferahlığı verecek şekilde Lotus çiçekleri ile betimlenmesi doğa ve dinin mekânın uyumu ile birlikte birleştirici unsur olarak kullanıldığını söyleyebiliriz. Kadınların yaşadığı şiddet ve erkek darlığı her üç karakterin de ortak kaderidir. Farklı zamanlarda benzer olayları yaşayan karakterler, insanî değerlerini kaybetmiş, sahip olduğu inanç değerlerini yaşayamayan ve ataerkil bir yapı ile hayatlarını devam ettiren erkekler için buldukları bölgenin değil bütün dünyanın ortak bir utancıdır. Özellikle Ayşe ve Esmâ'nın eğitim hayatında sıkıntılarla karşılaşması küçük yaşlarda evlenmiş olmaları İslam dininin esaslarının aileleri tarafından yaşanmadığını veya benimsenmediğini göstermektedir. Dünyada pek çok kadının bugün erkeklerden özellikle de kocalarından gördükleri şiddet azımsanmayacak boyutlardadır. Günümüz dünyasında da ne yazık ki eğitim düzeyi artırılmaya çalışılsa da inanç, ahlak ve kültür değerlerinin toplumlar tarafından yozlaştırılması nedeniyle bu şiddete durmadan devam etmektedir. Bu romandaki kendini tamamlamış ve hayatta başarı elde etmiş üç kadın hemcinslerine örnek olacak rol modellerdir.

ICMUSS

6th INTERNATIONAL CONGRESS of MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

Kaynakça

Chambers, I. (2005). *Göç, Kültür, Kimlik*. (Çev. İsmail Türkmen ve Mehmet Beşikçi), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

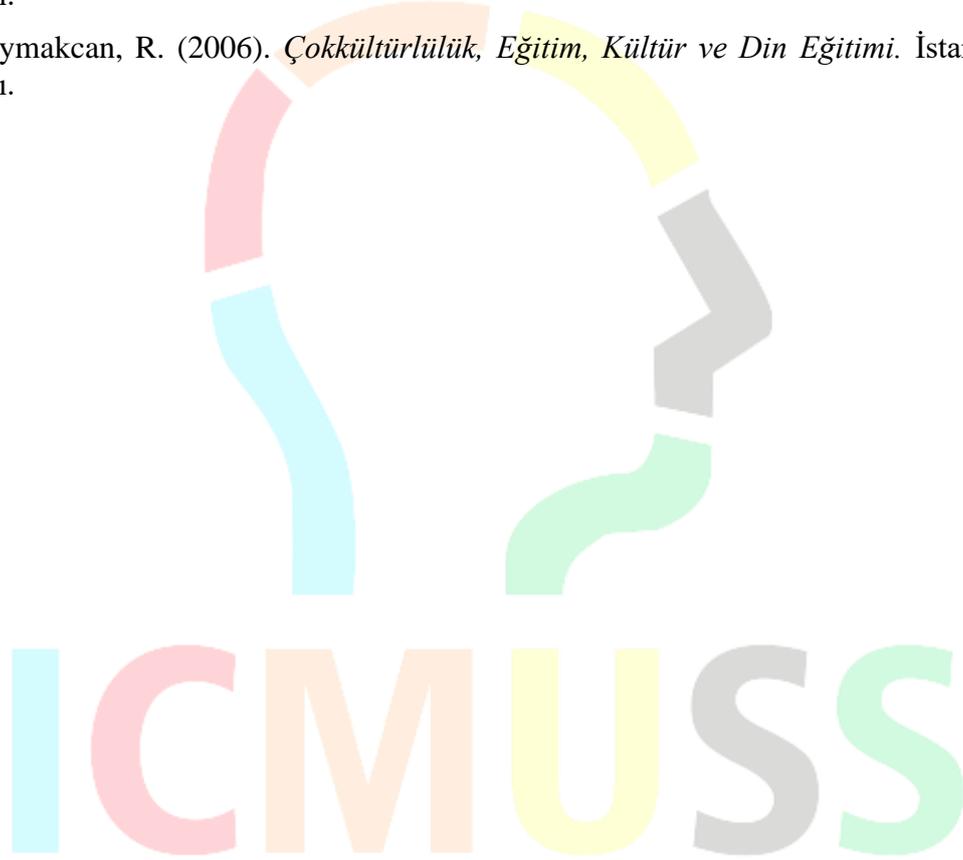
Erol, M. (2004). *İletişim Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Gellner, E. (1998). *Milliyetçiliğe Bakmak*. (Çev. Simten Coşar). İstanbul: İletişim Yayınları.

Güneş, H. (2021). *Lotus Çiçekleri*. İstanbul: Kafa Kağıdı Yayınları.

Kartarı, A. (2001). *Farklılıklarla Yaşamak: Kültürlerarası İletişim*. Ankara: Ürün Yayınları.

Kaymakcan, R. (2006). *Çokkültürlülük, Eğitim, Kültür ve Din Eğitimi*. İstanbul: Dem Yayınları.

A Psychoanalytic Comparison of the Characters' Self-Destructive Journeys in Sarah Kane's
4.48 Psychosis and Duncan Macmillan's *Every Brilliant Thing*

Samet GÜVEN¹
Özge NARİN²

Abstract

Depression is a strong feeling which has negative effects on people. They go through some difficulties in their lives, such as lack of energy and motivation, which could lead them to commit suicide due to depression. This mental illness affects not only people who are suffering from it, but also affects their vicinity. Depression has been one of the main inspirations of contemporary playwrights such as Sarah Kane and Duncan Macmillan. Both of them experienced vivid examples of depression in person and in their families, for example, Sarah Kane who has been known to cope with depression throughout her life, did not hesitate to show the dark side of this traumatic condition in her *4.48 Psychosis*. Likewise, Duncan Macmillan depicts the story of a depressed and suicidal mother in his *Every Brilliant Thing*. The honest and truthful depictions of depression in the plays of Duncan Macmillan and Sarah Kane have received remarkable appreciation. They portrayed the gloom and sadness that many depressed people deal with daily with their plays. Through their works, people are also made aware of the impact that depression may have on a person's loved ones as well as themselves. In this respect, the purpose of the article is to analyse how depression manifests itself in the selected plays to make a psychoanalytic comparison of the characters' self-destructive journeys.

Keywords: Depression, Suicide, Psychoanalysis, Sarah Kane, Duncan Macmillan

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı, Orcid:0000-0001-6883-5109

² M.A Student, Karabük Üniversitesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı, Orcid:0009-0001-0747-0035

1. Introduction

Sarah Kane, known as one of the most successful female writers of the period, reflects the psychosocial and political situations of the period in her works and reveals the truth with all its reality. She is known to impress and shake the audience with the harsh side of reality. Her works have a deep impression because the language she uses is a way of expressing the psychological and emotional conditions of her characters. Even though her career is short, she has a significant influence on the theatre world. The plays, which continue to live through education, performance, and analysis, demonstrate the impact of her contributions to contemporary drama. Sarah Kane is labeled as follows:

A typical representative of the 1990's cultural trend of 'Cool Britannia'; and, especially since her suicide in 1999 which seems to have earned her a level of sympathy in critics' circles, as one of the most talented young voices of the 1990's British theatre scene (Biber Vangölü 2017, p.274).

As a writer, Sarah Kane gives importance to emotional honesty, and that is one of the reasons why her characters are sincere and real about the way they feel. Her characters struggle with psychological issues, and the audience gets to comprehend their true feelings. The message that her plays hold is more powerful and intense because of her dedication to emotional honesty. After her death, her plays received even more praise. Her creative approach to theatre inspired academic studies and reviews. The authors, influenced by Sarah Kane's brave exploration of reality and sensitive topics, keep her alive. Her intention to represent reality keeps surviving through other authors' works who are dedicated to using the same path as she did. Kane's plays received criticism, but they are still studied, discussed, analysed, and performed, which proves her success. The way she explains human despair, unspeakable feelings, depression, and desire in her plays, creates an emotional yet strong connection between the audience and Sarah Kane herself.

On the other hand, a remarkable name in modern literature Duncan Macmillan, is praised for his perceptive examination of a broad variety of subjects. Macmillan is well-known for his delicate representations of cultural, political, and personal issues. His works have an important impact on readers all across the world. His plays highlight the complex nature of human existence by digging into critical issues that influence our society as a whole. Macmillan's stories have a certain connection that goes beyond social themes, they explore the complexities of personal struggles like depression and parenthood. He invites the audience to confront and consider their own lives by capturing deep feelings and weaknesses present in these experiences through his effective narration.

With a rather bold attitude, he seems to challenge canonized ideas on contemporary social and political issues such as parenthood, climate change, addiction, depression, suicide, and grief, viewing them through a fresh perspective and asking his spectators to shake off any pre-conceived ideas (Pala 2021, p.349).

He affected the audience with his different way of representing the human nature. It is possible to understand a whole different world through his unique perspective of life and human nature. His way of understanding human nature led the audience to see things from a different point of view. His characters frequently find moments of sunlight among the shadows rather

than giving in to complete despair. Through Macmillan's perspective, depression is transformed from a pit of despair into a place full of opportunities for personal development. Both Duncan Macmillan and Sarah Kane wrote about depression, and even though their topics were alike, they have their unique way of dealing with these topics. While Kane handles the situation by revealing the dark sides, Macmillan chooses to fight and use humor.

2Theory

Psychoanalytic theory is one of the literary theories that could be used to understand the true nature of a literary work. It reveals the dark sides of human psychology by using the studies of Sigmund Freud's studies on psychoanalysis. This approach gives a better understanding of complex human relations, mental health conditions and reveals the true intentions of the authors by analysing their narration and symbols. Psychologists use psychological theories to examine the characters' unconscious conflicts, fears, and desires. The psychological issues in the story are analyzed through concepts like the id, ego, and superego. Psychological analysis could be applied to literary works in order to analyse the characters' relationships with other people and also themselves. Examining the interactions between characters, critics examine how psychological elements like love, competition, attachment, and depression affect the character. Literary works that contain motifs and symbolic elements are frequently the subject of psychological criticism. Sigmund Freud is known to have spent almost his entire life to understand the human nature and its depth. Even though he is known to be criticized for his studies, his studies are being used to understand human behavior. Under the light of psychoanalysis theory, literature has become one of the ways to understand human nature and how it works. Literary works are known to be fiction, despite being fiction, they could also be the representation of the human mind and soul. Authors' desires, thoughts, fears, and interests could be seen through the characters and their actions. With the help of the psychoanalysis theory, hidden meanings and symbols could be analyzed which reveals the unconsciousness of the author. Psychoanalyse is commonly known for its use in medicine but in fact, it is used in almost every branch.

In point of fact, psychoanalysis is a method of research, an impartial instrument, like the infinitesimal calculus .... The use of analysis for the treatment of the neuroses is only one of its applications; the future will perhaps show that it is not the most important one .... It is only by carrying on our analytic pastoral work that we can deepen our dawning comprehension of the human mind. This prospect of scientific gain has been the proudest and happiest feature of analytic work (Freud, 1927/1961c, p. 36; 1926/1969b, pp. 97, 109-110.).

This passage from the father of psychoanalysis, Sigmund Freud, clarifies the importance and wider use of psychoanalytic research beyond its common use in medicine. According to Freud, psychoanalysis is a scientific methodology as much as a therapeutic approach, an objective tool for accurate analysis and comprehension. He says that new, possibly more important, applications of psychoanalytic techniques to comprehend the workings of the human mind could be discovered in the future. This claim demonstrates Freud's idea that Psychoanalysis is a flexible and powerful tool for delving into the complex nature of human psychology and behavior. In addition to providing relief from psychological distress, he sees Psychoanalysis as a means of gaining a deeper understanding of human behavior, it is an idea

that aims to reveal the complex interactions, behaviors, and thoughts that influence each other. It does this by analysing the many levels of the human mind. The quote also emphasizes Freud's belief that language plays a crucial role in expressing each person's unconscious desires. Freud believed that language functions as a tool for the expression and communication of desires. Psychoanalysis looks at the complexity of language to reveal the unconscious motivations and hidden meanings that shape human behavior. Moreover, psychoanalytic study cannot be separated from Freud's study of desire and how it affects relationships between individuals. According to Freud, desire is a general term for a wide range of human instincts and urges that shape our desires for satisfaction, connection, and power. All relationships, whether they be sexual or family-related, are seen through the perspective of desire via the perspective of psychoanalysis, shedding light on the complex patterns of action. The idea of personal identification is key to psychoanalytic theory and is important in determining gender identity and social norms.

3. The Reflection of Kane's Mental Illness in Her *4.48 Psychosis*

Sarah Kane, a famous British playwright, was born in 1971, in Brentwood, Essex. She started writing at an early age and was encouraged by her teachers to keep writing. She was known to be skilled in writing. She wrote five plays throughout her life and was known to be an important representative of in-her-face theatre in England. *Blasted* (1995) and *Crave* (1998) are known to be her famous plays alongside *4.48 Psychosis*. Sarah Kane had a different way of dealing with topics such as brutality, darkness of the human psychology, cruelty, wars, and their consequences. She used her works to represent the dark subjects that were suppressed by people due to social norms. Even though her works and writing style created controversies among the critics and audience, it could be said that she was one of the most influential writers of theatre who forced the audience to face the harsh reality. Her bravery in about writing sensitive topics such as wars and darkness that come with human nature, influenced many people. Sarah Kane's way of dealing with trauma, the complex nature of human psychology, and life with all its reality, was like a slap in the face for people who were unaware of the real-life issues.

4.48 Psychosis is an example of in-her-face theatre written by Sarah Kane in 1998 before she committed suicide at the age of twenty-eight. Sarah Kane was known for her battle with depression from an early age, and she received professional help due to her suicidal thoughts. Despite her psychological condition, she kept writing and did not try to hide her depression and aggression. Especially in *4.48 Psychosis*, her psychological condition is revealed with all its accuracy.

Her suicide overshadowed even the strongest of former critical opinions, some of them had changed into sympathy reviews or blind praise and parallels between Kane's work, her life and her death were suddenly sought and pointed out much more often, which was something that Kane was trying to very much avoid during her life (Chramosilová 2013, p.13).

Chramosilová clarifies the complex connection that exists between a writer's personal life and work. Famous writer Sarah Kane, who was recognized for her bold and provocative works, committed suicide when she was twenty-eight years old. This incident overshadowed her legacy and caused her works to be re-examined in the community. Kane's plays had been the focus of harsh criticism and divided critics before her death. While some critics praised her for her brave

6TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

experiments with form and subject, others attacked her for what they saw as nihilism and extreme brutality. All of a sudden, attention was placed on a deeper investigation of Kane's life, works, and death rather than only on aesthetic analysis. After her tragic death, those who criticized her work were forced to reconsider their opinions. Reviews characterized by sympathy and admiration appeared as critics struggled with the complexity of Kane's works and the situations behind her death. Furthermore, connections between Kane's life, career, and death became more obvious. Both critics and audience started to make connections between her personal experiences and the themes of hopelessness, loneliness, and self-destruction in her plays. The quotation implies that Kane herself had tried to avoid this situation during her life.

4.48 Psychosis, unlike her other plays, is not through characters, but through an unknown voice, in an unknown place as if it is all happening in her head. The content of the play consists of internal monologues and dialogues with the doctors in the mental hospital where the author stayed during her psychological treatment. The play shows itself as a play that is hard to understand and holds an important place for psychoanalytic criticism because of its complexity and chaotic environment. It is possible to explore the play through the character's statements, which represent the levels of the human mind. By applying psychoanalytic criticism to Sarah Kane's *4.48 Psychosis*, one could witness shattered consciousness and its outcomes. According to Freud, personalities are a reflection of the internal power struggle that exists under the surface. *4.48 Psychosis*, leads us to a place where unconsciousness rules over the consciousness which is about digging into the depths of suppressed desires, existential concerns, and the trauma that reflects the playwright's mysterious, dark, and depressed side.

In the play, her narrative style is passionate and aggressive and the play gets the attention of the audience with its emotional honesty and complex structure. To be able to understand the play, one must have the knowledge of psychoanalytic criticism because Sarah Kane hides herself behind her words and characters. Her representation of the human mind manifests itself in the chaotic environment of the narrator's thoughts. The character's thoughts and statements are a reflection of her suppressed memories, insecurities, existential problems, and identity crisis. The themes that are used in the play consist of desire, pain, sexuality, and suicidal wishes, and these themes lead the audience into a psychological maze that was created inside Kane's head. By applying psychoanalytical criticism to the play, the audience tries to follow the lines and go within the map that Kane gives them. The play is filled with dark yet sincere feelings and destructive thoughts that come with depression. By focusing on the character's statements, which include her desires, fears, and insecurities, psychoanalytic criticism opens a window through her soul and makes it easier to understand the chaotic and mysterious emotions.

I had a night in which everything was revealed to me.

How can I speak again?

the broken hermaphrodite who trusted herself alone finds the room in reality teeming and begs never to wake from the nightmare

and they were all there

every last one of them

and they knew my name as I scuttled like a beetle along the backs of their chairs

(Kane 1999, p.3)

Psychoanalytic examination of the given lines reveals layers of repressed desires, fears, and identity struggles. It is possible to explore the symbolic meaning by using Sigmund Freud's theories, especially those related to dream interpretation and the unconscious mind. His theories provide a rich foundation for comprehending the complexity of the buried memories within the given lines, as we continue our psychoanalytic examination. The unconscious mind, according to Freud, is a store of suppressed desires and unsolved conflicts. Through an analysis of the text's symbolic representations, we reveal a story full of hidden meanings.

All the material making up the content of a dream is in some way derived from experience, that is to say, has been reproduced or remembered in the dream—so much at least we may regard as an undisputed fact (Freud 1916, p. 44).

This sums up Freud's core theory that dreams are complex compositions made from pieces of our real lives. Freud believed that dreams were not random, but rather derived from experiences, feelings, and desires that are kept in the unconscious mind. Dreaming is the process by which these unconscious ideas are converted into symbolic imagery, which frequently takes the shape of confusing or disconnected stories. The connection between the world of dreams and reality is highlighted by Freud's statement. Each person has a different dream environment that reflects their personal history, past traumas, goals, and unsolved issues. Through the examination of symbols, themes, and patterns found in dreams, Freud argued that understanding the unconscious forces influencing behavior and psychological health might be accomplished. Moreover, Freud's focus on the role that memory plays in the creation of dreams emphasizes the unconscious mind's dynamic nature.

In the first place, dreams carry on waking life. Our dreams regularly attach themselves to the ideas that have been in our consciousness shortly before. Accurate observation will almost always find a thread which connects a dream with the experiences of the previous day (Haffner 1887, p.245).

Sleep is a time when symbolic tales are constructed from memories, both current and distant. Dreams are seen by psychoanalysts as a way to absorb emotional content and find resolutions to internal conflicts, in addition to serving as a reflection of past events. Basically, Freud's claim asks us to reevaluate the importance of dreams as a window into the darker corners of human psychology. Understanding the significant impact of experience on dream content helps us understand the complexity of the unconscious mind and how dream analysis may be a transforming tool for revealing its secrets. The reference to "a night in which everything was revealed" refers to a point in self-awareness or deep comprehension, almost like a Freudian interpretation of dreams in which suppressed desires and anxieties come to the surface. Following this understanding, the speaker experiences a significant shift in mental state that raises existential questions about her capacity to cope with reality. The metaphor of the "broken hermaphrodite" represents a broken person managing various waves and identities and relates to Freud's theory of the unconscious. The hermaphrodite, a metaphor for opposing traits, represents the speaker's internal struggle for assimilation and self-acceptance. The presence of people who "knew my name" is indicative of a deep fear of being seen and judged, this thought is relevant to Freud's concept of the superego, which is the internalized voice of morality and

social norms. The speaker expresses a sense of vulnerability and helplessness when she describes "scuttling like a bug along the backs of their seats."

Sarah Kane is known to focus on topics like death, existential fears, alienation, and sexuality, topics that have the power to disturb society. Sexuality holds an important place in Freud's studies on psychoanalysis and his studies on that matter play a crucial role while examining *4.48 Psychosis*. Kane reveals her thoughts on intimacy and sexuality by using symbolism. Freud's theories on sexuality, suppressed memories and unconsciousness open a window through Kane's perspective on sexuality and desires. The way Kane deals with sensitive topics such as sexuality challenges society and traditions. "I cannot make love, I cannot fuck, I cannot be alone, I cannot be with others, My hips are too big, I dislike my genitals" (Kane 1999, p.4). Kane's protagonist's expressions about intimacy and sexuality require an understanding of Freud's studies on the complex nature of sexuality. Freud argues that a person's sexual choices could be shaped by her/his family relations. The fact that the speaker dislikes her genitals and cannot have a sexual relationship, reveals the truth about the motivations behind these actions, which could be explained as isolation and self-hatred. "I've always loved you even when I hated you. What am I like? just like my father oh no oh no oh no" (Kane 1999, p.29).

The speaker's statement about how she still loves the person she hates shows Freud's concept of ambivalence, which is the simultaneous sensations of attraction and repulsion towards the same thing or person. Unresolved problems from early childhood experiences, such as feelings of betrayal or abandonment, are frequently the cause of this ambivalence. These lines are another example of how her family relations affect her love life and identity. She is in a toxic relationship with someone where she loves and hates that person at the same time. That could be an example of her relationship with her father because, at the end of the lines, she states that she is just like her father. From these lines, it could be said that her relationship with her father was not healthy and she adopted her father's personality in romantic relationships. The speaker acknowledges that she is similar to her father, but there's a sense of fear or denial in the way she keeps saying "Oh no," which suggests that she realized that psychological inheritance is cyclical. This is similar to Freud's theory of the repetition compulsion, which suggests that people unintentionally relive traumas or conflicts from the past in an effort to control or overcome them.

One of the major themes in the play is the theme of death. The idea of death and anxiety that comes with the inescapable end, affects the character. Her existential crisis and fears manifest themselves in the lines and could be analysed through Freud's studies on existential anxiety and fear. "At 4.48, When depression visits, I shall hang myself, to the sound of my lover's breathing, I do not want to die, I have become so depressed by the fact of my mortality that I have decided to commit suicide" (Kane 1999, p.4). This passage from the play implies that Kane is depressed by the fact of her mortality, which leads us to a point where it is safe to say that she does not want to die but her fear of dying overcomes her will to live. In light of psychoanalytic criticism, we could focus on her existential fear and its reflection on her behavior. *4.48 Psychosis* represents the character's struggle with mortality as well as the idea of death being inescapable. Fear of death created psychological damage in Kane's head and that was one of the reasons why she committed suicide. Essential to psychoanalytic theory, especially in Sigmund Freud's formulation, is the idea of the death drive, a natural instinct that drives people toward self-destruction and mental breakdown. The speaker's choice to end her

life "at 4.48" refers to a specific, prearranged time reflecting Freud's theory that the unconscious is a storage of suppressed desires. In line with Freud's theory of ambivalence, which describes an ambivalent person's simultaneous attraction towards the same thing or idea, the speaker's admission that "I do not want to die" highlights the conflict in her decision. The basic human drive for survival is still acknowledged, despite the need for relief from pain. According to psychoanalysis, death means more than just a physical action, it also means to become nothing which triggers the unconscious fear of extinction. In Sarah Kane's other play *Crave* (1998), it is also possible to see the anxiety that comes with the fear of extinction. This fear shows up as an ongoing theme in Kane's plays, giving her characters a sense of existential discomfort and an inescapable end. For instance, the protagonists in the play struggle with the anxiety brought on by the possibility of non-existence, which is similar to Freud's thesis that the death drive is a basic feature of human nature. Her plays open a new window through the depths of misery that challenge audiences' fears and anxieties about death and the unknown that comes after. "C: My grief has nothing to do with men. I'm having a breakdown because I'm going to die" (Kane 1998, p.12). In the passage from *Crave* (1998), the character states that the reason behind the breakdown is the fact that the death is inescapable. By digging into Kane's plays, it is possible to see what Kane feels about death. According to Freud's psychoanalytic theory, unconscious fear of the unknown and the breakdown of the self are linked to death anxiety and it is a part of being human. By analysing Kane's plays through psychoanalytic criticism, we could see her thoughts, fears, and intentions behind her characters' actions. The non-linear nature of the unconscious mind is reflected in *4.48 Psychosis* by its lack of a linear storyline. There is no information about the time and place as if it is all happening in someone's head. The audience could see the suppressed memories, fears, and depression through its reveal of the mental state. The language that Kane uses is both aggressive and sentimental which could be a representation of her mood swings. The structure of the statements she gives to us is chaotic and shattered, which could be a reflection of her inner world and unconscious thoughts. In *4.48 Psychosis*, Kane writes what appears to be random numbers shattered all over the page (p.5). These numbers are an example of the 'serial seven procedure' which basically could be explained as a test that is being applied to mental patients in order to see if they have mental stability or not. Kane writes the numbers two times in the play, one at the beginning and one at the end which reveals two different results.

The serial subtraction of seven beginning with the number 100 is a conventional part of mental status evaluation of patients. My observations of its administration by medical students and residents clearly indicates they do not administer it as originally described, eg, not done as a timed test, nor do they know how to interpret the results obtained. Hayman proposed the test in 1942 as a "two minute clinical test for measurement of intellectual impairment in psychiatric disorders," stating the following: The test is administered orally, the subject being asked to take 7 away from 100, to take 7 away from the answer obtained, and so on. The subjects are placed as much at ease as possible and encouragement is freely given, but no assistance. Each subtraction is considered as a unit and calculations are made on the basis of the 14 possible correct subtractions, that is 93-86-79-72-65-58-51-44-37-30-23-16-9-2 (Manning 1982, p.6).

The fact that numbers are not in the correct order in the first test, proves that Kane does not have mental stability. At the beginning of the play, by giving these numbers, Kane reveals

6th INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

to the audience that her mind is shattered and not in the correct order just like the numbers but at the end of the play, she gives another result for her serial seven test, which comes to the point that she is mentally stable. "Sanity is found at the centre of convulsion, where madness is scorched from the bisected soul. I know myself. I see myself" (Kane 1999, p.23) . The second time when Kane gives the result for her seven serial test, the numbers are in the correct order and she states that she "knows" herself. The fact that she wrote the numbers in the correct order, means that she has mental stability at the time. But according to her, it comes and goes just like the waves. Although writing the numbers in the right order may have given Kane a moment of sanity and self-awareness, the fact that this stability comes and goes shows the cyclical nature of mental health issues. " At 4.48 . When sanity visits for one hour and twelve minutes I am in my right mind. When it has passed I shall be gone again, a fragmented puppet, a grotesque fool" (Kane 1999, p. 20-21).

There is a short break from the chaos of mental illness when the speaker states, "at 4.48, when sanity visits for one hour and twelve minutes, I am in my right mind." For exactly one hour and twelve minutes, the speaker has a brief period of clarity that provides a brief relief from the chaos inside of her head. In the given lines from the play, Kane herself states that her sanity will leave her and she will be gone which could mean that it is not her that stays but someone else. This passage clarifies the subjectivity of mental health and the flexibility of human consciousness from the perspective of psychology. The speaker's experience of sanity as a temporary guest highlights the dynamic interaction between mental states on the inside and outside of the body, emphasizing the fragile nature of mental health and the quest for stability in moments of chaos. The speaker's inner conflict and battle to retain a unified sense of self in the midst of a psychological crisis are made clear by Freud's theories on the ego, id, and superego.

In Sarah Kane's final play, the title refers to the hour of the morning, which represents the moment when the chemical imbalance in the brain peaks, bringing with it not only desperation but also lucidity and sobering clarity. This intense one-hour meditation on severe depression and suicide is such an unsettling shock of experimental theater because of its clarity and lack of self-pity. Even though it is impossible to read this bleak missive from the brink of despair without taking into account the author's suicide at the age of 28 not long after it was finished, the reductive label that has been applied to Kane as a modern-day Sylvia Plath only serves to lessen the impact of this uncompromising, bleakly prescient work (Rooney 2004, *Variety*).

The play's title, "4.48 Psychosis, " from Sarah Kane's last work, is a reminder of the depth of the lowest points of human psychology. The hour of the morning that is being discussed has symbolic meaning because it is the highest point of the brain's chemical imbalance that is linked to the worst kind of despair. This hour turns into chaos where periods of unexpected lucidity and clarity mix with desperation and pain. *It is possible to say that 4.48 is a great title for the play because of the fact that people tend to commit suicide at 4.48 the most and that Kane planned to kill herself at 4.48, it represents both a beginning by being the title of a play and also an end by being the time that Kane decided to end her life.*

4. Delving into the Depths: A Psychoanalytic Analysis of Every Brilliant Thing

Every Brilliant Thing is a play written by Duncan Macmillan in 2013. The play is told from the first-person point of view. In light of Freud's psychoanalytic theory, we will analyse his play and the hidden meanings behind it. *Every Brilliant Thing* consists of the story of a person who has a suicidal mother and the way this person is affected by this issue. The narrator's gender is unknown, which could mean that it is not important because depression could affect anyone, does not matter what the gender is. The story begins with a list. This list is the main thing in the story as it represents the title. "A list of everything brilliant about the world. Everything worth living for" (Macmillan 2013, p.27). This passage from *Every Brilliant Thing*, a play by Duncan Macmillan, describes how the speaker sets out on a serious quest to list all that is Brilliant and worthy in life. This significant task is an illustration of how strong, hopeful, and appreciative people can be of the beauty around them. The quote, taken as a whole, captures the essence of the human spirit, which is the constant search for meaning in sorrow. The speaker, among the chaos of difficulties in life, tries to find comfort in moments of joy, thankfulness, and connection by making a list of everything beautiful about the world. Making such a list also acts as a form of therapy for despair and depression. It embodies the beneficial idea that emphasizing life's positive parts can help build resistance and support mental health. The quote also requires consideration of the subjective definitions of creativity and value. One person's definition of brilliance may be very different from another's, illustrating the diversity of human perspective. By asking the audience to consider their sources of motivation, happiness, and meaning in life through the protagonist's list, Macmillan encourages a deeper examination of what makes life valuable. He started writing the list when he was seven, so the beginning of the list includes ice cream, water fights, the color yellow, and things that almost every child enjoys. The narrator keeps telling the story of how he went to see his mother at the hospital where she was staying at the time due to her attempt to kill herself. He states: "Up until that day, my only experience of death was that of my dog, Sherlock Bones" (Macmillan 2013, p.28). The speaker's memory of his dog's death, which was his only experience with death, marks an important moment in his comprehension of pain and mortality. Despite his limited understanding at the time, his mental state is affected by the fact that he witnessed his mother's attempt to kill herself. His perspective on life and relationships is shaped by this early interaction with mortality as well as the emotional pain of witnessing his mother in such misery. According to Freudian theory, a person's personality and relationships are greatly influenced by their early experiences, especially those that include their family. Early connections of attachment set the stage for future interactions, impacting how people handle emotional vulnerability, intimacy, and trust in their adult relationships. The speaker's relationships may have deeper issues, especially when it comes to emotional expression, as a result of the trauma of seeing his mother's sadness. According to Freudian psychoanalysis, unresolved issues or early-life traumas can emerge as unconscious behaviors in adulthood, impacting emotional stability and relationships with others. The speaker's comprehension of his mother's sorrow also highlights the complexity of feelings and the ways that early experiences influence our ability to understand. We can better understand the complex interactions between maternal ties, traumas, and how these affect character development and relationships using Freud's studies.

Mum did eventually come home from the hospital, and by that time the list was eight pages long and had three hundred and fourteen things on it. I left it on her pillow with the

title: 'Every Brilliant Thing.' She never mentioned it to me, but I knew she'd read it because she'd corrected my spelling (Macmillan 2013, p. 43).

It is common for the children of suicides to blame themselves. It is natural. 999. Sunlight. However much you know that you are not to blame, you can not help feeling like you failed them. It is not fair to feel this way. But it is natural (Macmillan 2013, p. 49).

The complex dynamics of guilt as explained by psychoanalytic theory are reflected in the play. The character's actions and feelings could be examined under the perspective of Psychoanalysis in terms of unconscious processes, coping mechanisms, and the impact of early experiences on personality development. According to psychoanalytic theory, guilt results from unresolved conflicts that show up as conscious thoughts and actions. The speaker feels guilty since he did not do enough to stop his mother from trying suicide and lessen her pain, so he makes a list of "brilliant things" to cheer her up. His early experiences and attachment ties, especially his relationship with his mother, could be linked to the feeling of guilt. Furthermore, the guilt motif in *Every Brilliant Thing* is a reflection of society's norms and expectations related to suicide and mental illness. The main character feels even more guilty and responsible for his actions as a result of internalizing the judgment that society places on his mother's illness. The protagonist may also be forced to deal with conflicted feelings and moral dilemmas as a result of his or her internalized guilt, which may be increased by unconscious concerns of social rejection and judgment.

This creative sense of guilt still persists among us. We find it operating in an asocial manner in neurotics, and producing new moral precepts and persistent restrictions, as an atonement for crimes that have been committed and as a precaution against the committing of new ones (Freud 1913, p.185).

In this passage, Freud argues that guilt shapes human behavior, which means it is not just a feeling that stays in the past. People who have felt guilt at some point, tend to behave different than social expectations because guilt shows itself as anxiety and despair. Freud also claims that guilt can make people ground some rules just to prevent future mistakes and also get rid of the mistakes in the past. In the play, the protagonist prepares a list and gives it to his mother in order to lessen his responsibility for his mother's situation, by doing so, he aims to replace guilt with peace. Moreover, giving the list to his mother may be seen as a projection, an unconscious behavior in which the child attempts to resolve his inner struggles. The narrator might be trying to resolve his mixed feelings about his mother's illness and lessen his misery by trying to give her reasons to live. During his teenage years, the narrator still had to live with his suicidal mother, and dealing with that kind of thing in such a critique period leads him to develop anxiety and panic attacks. He was filled with tension, anxiety, and terror as he struggled with the possibility of his mother's possible self-harm and his inability to manage his emotions and feeling helpless caused anxiety problems, including panic attacks, which were probably worsened by the instability of his life at home. The narrator's mental health was impacted by these events during the crucial period of his teenage years, which also had a lasting effect on his relationships and psychology. Furthermore, the narrator's distress may have been increased and his mental strength was weakened.

I started shaking. Have you ever had that? Where your hands are shaking and your breathing is deeper and you are surrounded by bin bags full of your things and you realise that, you know, I'm really upset. I must be really upset (Macmillan 2013, p. 45).

The speaker states that he experienced a panic attack while expressing his emotional state. According to Freud's theory, people who experience emotional distress create defence mechanisms as a way to protect themselves. Nevertheless, the person may experience a panic attack if these defences are unable to control strong emotions and worries. The narrator consults the list he created earlier during the panic attack and finds comfort in its contents. According to Freud, reading the list acted as a coping strategy that gave him calmness. The narrator was able to recover stability from the chaos by interacting with the list. The list is a representation of the speaker's strength. It serves as a savior in times of Psychological chaos and is a representation of his ability to face his worries. Eventually, the list was one of his self-defence mechanisms.

In the month of Marilyn Monroe's death by overdose, the number of suicides in the US increased by twelve percent.... Suicide is contagious. It is called the 'Werther Effect' named after Goethe's protagonist (Macmillan 2013, p. 53).

The Werther Effect could be explained by using the frameworks of unconscious identification and social influence dynamics. According to Freud's theory, people have a subconscious desire for identity and competence, which might cause them to absorb and imitate actions they see in their environment. In the event of suicide, those who are already fragile or in psychological pain may be more open to the influence of famous people's suicides, such as Marilyn Monroe. Psychoanalytic theory also emphasizes how unconscious feelings and imaginations influence behavior. The idealized representation of suicide in literary works and popular culture, as in Goethe's *The Sorrows of Young Werther* (1774), may encourage people who are going through psychiatric distress to have unconscious dreams of resolution which basically means to commit suicide. When real-life suicide cases, like Monroe's death, are used to support these fantasies, they can become more powerful and captivating which raises the possibility of imitation.

5. Conclusion

Psychoanalysis's father Freud's studies on psychoanalysis provide us a perspective of how depression and trauma affect individuals and people around them. By applying psychoanalytic theory to Sarah Kane's *4.48 Psychosis* and Duncan Macmillan's *Every Brilliant Thing*, it is possible to understand the complexity of human existence. These plays open a new window through people's lives by showing the consequences of suppressed negative feelings and memories. The speaker's shattered consciousness and struggle with mental stability is seen through the non-linear structure of *4.48 Psychosis*. The play reflects Kane's existential issues as well as her chaotic mental state. Just like Kane, Macmillan's protagonist in *Every Brilliant Thing* also plays a crucial role in examining the effects of melancholy and traumas caused by depression. The play gives insight into the coping mechanisms, denial, and struggles while facing the harsh sides of having a depressed and suicidal mother. Through the analysis of these plays, one could comprehend the relationship between human psychology, unconsciousness, and experiences. Studying Freud's theories and applying the psychoanalytic theory to literary works helps us understand human psychology and society's changes in mental health. The complexity of human psychology could be better understood by this theory and reveal the main

6th INTERNATIONAL CONGRESS of MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

reasons for depression and its effects on people. Understanding human nature and how it works is important in order to help the ones who are affected by these common health problems. Exploring the psychological, biological, and environmental factors that contribute to depression and trauma is crucial in order to prevent them from happening. By gaining a deeper understanding of these psychological mechanisms, medical professionals can design customized interventions that address the root psychological issues and promote recovery. Developing treatment strategies that reveal the psychological causes of trauma and depression can help patients achieve long-lasting recovery and improve their overall quality of life.

6th INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

WORKS CITED

Biber Vangölü, Yeliz. (2017). Sarah Kane's *Cleansed* as a Critical Assessment of Disciplinary Power. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi - DTCF Dergisi*. 57. 274-288. 10.1501/Dtcfder_0000001514.

Chramosilová, M. (2013). *Beyond the Suicidal Despair: An Analysis of Sarah Kane's 4.48 Psychosis* (Doctoral dissertation, Masarykova univerzita, Filozofická fakulta).

Ewen, R. B. *An introduction to theories of personality* (1st ed.). New York: Academic Press, 1980

Freud, Sigmund, 1856–1939. [Traumdeutung. English] *The interpretation of dreams / Sigmund Freud*; translated from the German and edited by James Strachey.

Freud, S (1913) *Totem And Taboo* - (Strachey, J. (2004, January 1). *Totem and Taboo*.)

Freud, S., & Strachey, J. (1916). *The interpretation of dreams* (p. 311526).

Haffner, P. (1887) 'Schlafen und Träumen', *Sammlung zeitgemässer Broschüren*, 226, Frankfurt. (39, 84 n., 96, n. 1, 99–10) [Traumdeutung. English] *The interpretation of dreams / Sigmund Freud*; translated from the German and edited by James Strachey.

Kane, S. (2000, July 13). *4.48 Psychosis*. Bloomsbury Methuen Drama.

Kane, S. (1998, January 1). *Crave*. Methuen Drama.

Macmillan, D. (2015, May 14). *Every Brilliant Thing*. Bloomsbury Publishing.

Manning RT. The Serial Sevens Test. *Arch Intern Med*. 1982;142(6):1192. doi:10.1001/archinte.1982.00340190148022

PALA, Y. (2021). Therapy through Theatre: Duncan Macmillan's *Every Brilliant Thing*. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 38(2), 348-356. <https://doi.org/10.32600/huefd.715238>

Rooney, D. (2004, October 27). *Variety*. *Variety*. <https://variety.com/2004/legit/reviews/4-48-psychosis-2-1200529916/>

6TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

The Marxist Effect of Capitalism on Cultural Identity in Alan Bennett's *The History Boys* and Jez Butterworth's *Jerusalem*

Samet GÜVEN¹
Büşra ATASEVEN²

Abstract

Capitalism emerged as an economic system in which private capital and property are used to obtain high amounts of profit. This term affects every aspect of humanity. In other words, it has an impact on various areas such as education, arts, and personality development of individuals although capitalism emerged as an economic system and continues to exist. However, it also creates inequalities and can be harmful to the environment. The impact of capitalism on society is complex and multifaceted, and its effects can be seen in everything from the products humans buy to the way we think. *The History Boys* and *Jerusalem*, which have a significant place in modern theatre, evidently deal with the Marxist idea of capitalism. Alan Bennett's *The History Boys* emphasizes how economic inequalities affect education and even children's cultural identities. Similarly, Jez Butterworth's *Jerusalem* conveys how cultural identities are transformed by addressing the disappearance of the old culture in a changing and mechanized world with the emergence of capitalism. This study explains how these selected plays' affect cultural identities created by capitalism in societies. In this respect, the purpose of this article is to compare and contrast *The History Boys* and *Jerusalem* to show how they criticize the negative effects of the monetary system by taking Marxism as a literary theory into consideration.

Keywords: The History Boys, Capitalism, Marxism, Jerusalem, Culture, Identity

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı, Orcid:0000-0001-6883-5109

² M.A Student, Karabük Üniversitesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı, Orcid:0009-0000-6172-5919

1. 1. Introduction

Humanity has undergone many evolutions and has been shaped by different trends from its emergence to its current state. It transformed from small units into communities, and communities became states. Thus, the colonial period of humanity began when the strong ones took power in their hands. These people used human power as a source of trade and also, they led to the human trade called enslavement for profit. Then, it caused a situation that would deeply affect human history. Although it is briefly defined as an economic system that helps to obtain high profits from capital, it has evolved with the changing world and has manifested itself in different areas. Since the emergence of capitalism, humanity has been constantly experimenting with new points, just like the cruelty experienced by lab animals. The impact of capitalism on human life has manifested itself not only in the commercial field but also in the field of education. In addition to its effects on education, the replacement of human power with the mechanized world is one of the areas that capitalism greatly affects (Klees 2020, p. 12). Baroness Margaret Thatcher, who was not content with engraving her name in modern British history as the first female prime minister, made extensive use of the power of capitalism during her prime ministership. In this respect, Barrouag states that;

The 1988 Education Reform Act was a fundamental reform passed by Thatcher in the third term of her premiership. This Act introduced the concept of marketisation to British schools through league tables and open enrollment. It was actually based on the principles of making schools more competitive and giving parents' choice (parentocracy) as a means of improving and boosting education (2022, p. 47).

In parallel to this quotation, Thatcher, along with the Minister of Education, decided to pass a new law on education. She shows the effects of having experience in education reforms in a part of her working life. In the 1980s, the Tory government introduced a cluster of educational reforms that opened up the educational system to market forces (Bregović, 2013, p. 3). According to this law, it seemed that poor people had no right to receive education. The content of the law briefly stated that schools that could not support themselves would not be supported by the state and that parents should pay money to send smart and intelligent children to private schools. Parents began to send their children to colleges that comply with the obligations of this law, called "Independent Schools". The remaining schools that were left behind and did not receive support were closed. *The History Boys* meets with the audience as a play that deals with the reflections of the period. It becomes a play that raises awareness among the audience by showing how class divisions due to capitalism affect the education system. It uses clear language to describe the conditions of the period. Equally, *Jerusalem* is challenged with the clash between living in an old-style world and a mechanized one. The play emphasizes the loneliness of humanity, which developed suddenly and rapidly after the emergence of capitalism. Both plays deal with the idea that harmful effects of capitalism in different parts of human life with diverse perspectives.

Shortly, capitalism originated as an economic system where private capital and property are utilized to generate significant profits, impacting all aspects of human life, including education, arts, and individual development. Works such as "*The History Boys*" and "*Jerusalem*" delve into the Marxist concept of capitalism. "*The History Boys*" highlights how economic disparities influence education and cultural identities, while "*Jerusalem*" portrays

6TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

the transformation of cultural identities in the face of disappearing traditions in a mechanized world shaped by capitalism. These plays show that capitalism show that it not only affects on economic system of humanity but also leads to changes in every part of people's selfness both physically and spiritually. It has been indicated how this global problem, which has caused various problems since its emergence in the 16th century, has shaped human life in different areas. A general narrative has been made about the effects of these different ideas and themes on individuals. It has been stated that the problems caused by capitalism, such as identity crises, loneliness and alienation, and inequality in education in societies and individuals, will be analysed through selected works.

2. Theoretical Background

Marxism, in its simplest terms, is a type of criticism that examines social, political, and economic developments. Although Karl Marx was the main person behind Marxist theory, he carried out his studies together with Friedrich Engel, a German philosopher like him. In addition, even after Marx's death, Engels completed his incomplete works based on Marx's notes. He tries to express that capitalism not only affects the economic system but also has an impact on societies. He explained in his works that capitalism both destroys what it touches and causes every stone of the societies that are a part of the economy to shake and collapse like falling stones in dominos.

The modern bourgeois society that has sprouted from the ruins of feudal society has not done away with class antagonisms. It has but established new classes, new conditions of oppression, new forms of struggle in place of the old ones. Our epoch, the epoch of the bourgeoisie, possesses, however, this distinct feature: it has simplified class antagonisms. Society as a whole is more and more splitting up into two great hostile camps, into two great classes directly facing each other – Bourgeoisie and Proletariat (Marx, K., & Engels, F. 1969, pp.14-15).

According to this quotation Karl Marx, and therefore Marxism, also deals with the class distinctions that have emerged in the world because of capitalism, societies alienated from each other, concepts of lost value, and injustices committed against the exploited working classes. It has been mentioned that it causes inequalities among societies, such as money and power, and will cause a race between people. It is a sign that societies have faced situations that would cause class divisions and inequalities in times before capitalism and that it will be no different from previous ones. Humanity must take action to address these problems and attempt a reasonable and honest system. The exploitation of human labor and the following economic inequalities have been critical issues in mechanized societies since the appearance of the Industrial Revolution. "The Industrial Revolution centralized knowledge of production in the hands of capitalists and their managers. Workers lost their control of the separate stages of production. (Heller 2011, pp.183)". According to Heller, it is stated that the change in the world is not actually a good point, but that it negatively affects the existing order and people's lives. In his view, people are compelled to set aside their usual and comfortable lives and become servants of the modern world, tied to capitalism. It is emphasized that workers who move away from traditional methods become soulless in the changing society.

The focus on mass production and profits has caused skilled craftsmen to lose their unique identities. The traditional value of the master-apprentice bond is fading, leading to a decline in

work ethic, social isolation, and loss of values among people. “The worker becomes all the poorer the more wealth he produces, the more his production increases in power and size. The worker becomes an ever-cheaper commodity the more commodities he creates” (Marx 2007, p.28). In keeping with this perspective, he tried to address the frightening effects of capitalism, which is seen as a common benefit, on human life in every field. He argues that capitalism is a self-destructive movement by emphasizing the commodification of people’s normal lives, and the deterioration of the education system and social order.

He claims that as this movement progresses, societies become alienated from each other, leading to internal struggles among people even within their communities due to significant differences. “The *devaluation* of the world of men is in direct proportion to the *increasing value* of the world of things.” (Marx 2007, p.28). It is aimed to emphasize the fact that people will regard worldly values above themselves, which means worldly belongings are more valuable than people. He states that the points that make humans individual personas will disappear over time and the value of humanity will be lost as well. According to his assertion, it will cause individuals to become isolated from the society they live in and even become alienated from themselves.

3.A Marxist Exploration of Educational Class Distinction in Alan Bennett’s The History Boys

Alan Bennett is a writer who was born in the United Kingdom in 1934 and wrote countless works in his life. After completing his education in history at Oxford University, he worked as a lecturer for medieval history there for a while and continued his research on this. Numerous plays written by Bennett have been performed on many stages and adapted to cinema. Most of his works, including 70 plays, 13 scripts, and 30 books, have won many awards and become memorable. In general, the critical themes he touches upon, in which he deals with class distinctions and cultural differences, stand out.

Bennett’s play is set in England in the 1980s, when Margaret Thatcher was at the helm of government, and was first staged in 2004. Some of the laws and innovations introduced by Thatcher on education changed the understanding of education for the people living at that time. The educational reforms and policies implemented by Thatcher during this era significantly altered the landscape of education and had a profound impact on the population’s perception of the educational system. “Accordingly, the 1988 Education Act granted schools their self-autonomy to enable them to vie and provide their best to increase the schools standards. So, schools began to behave like private institutions. Unlike private schools, state schools remained under the control of the central government as they had to follow the national curriculum.” (Berrouag 2022, p. 25). After the Education Reform Act passed in 1988, the financial aid provided to British universities was cut and schools were forced to obey certain rules. Schools had to follow a curriculum approved by Thatcher, were not allowed to deviate from it, and were subject to frequent inspections. Although the play does not appear to be a direct criticism of education, the setting of the play, its theme, and instructions show this perspective to the reader. The pressure applied by the headmaster on teachers to place boys in prestigious schools may be one of the first examples readers face in the play about this issue. It is observable that he agreed to hire a newly graduated teacher just for this purpose and made the reader feel that he did this out of necessity.

6TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

The play begins as a story with Irwin as the narrator. Hector is a teacher of the boys. He is a general studies teacher and appears on the stage in a very cool way. In that, He enters the stage with his motorcycle, leather jacket, and helmet. Although he rejected the new education reform as a traditional teacher, he showed at the beginning of the play that he had a rebellious part in himself. According to him, teaching is not about preparing boys for exams to place them in prestigious schools by following certain rules. For this reason, Hector's ideas and understanding of education and teaching are opposite to what Thatcher's reform tries to do. He does not follow the curriculum, so he is a teacher quite contrary to Thatcher's education reform.

The education system has undergone frequent changes throughout different periods of human history, with many teachers showing a preference for traditional teaching methods over newer models. The Turkish TV drama "Gelsin Hayat Bildiği Gibi,"/ "Let Life Come as It Knows" / "Another Chance" which was revealed in 2022, portrays the story of a mafia boss who decides to start a new life and becomes a teacher. Sadi Payasli, appointed as a geography teacher at Karabayir High School, encounters five young individuals from the reformatory as he leaves his troubled history behind. He is depicted as an unconventional teacher who engages with students effectively, rather than simply lecturing similar to Hector's cool entrance on the stage. He highlights the idea that life extends beyond the knowledge found in books and emphasizes the importance of learning skills necessary for navigating the real world. This portrayal is reminiscent of the character Hector, who in the story, stands against the idea of children being forced to conform and emphasizes the need for individual strength and acceptance. However, the headmaster has different thoughts on this issue. He wants children to study in important schools following a curriculum, and for this reason, he hires young graduate Irwin to teach the boys. Irwin, on the other hand, seems to be a teacher who fits Thatcher's understanding of education. He thinks he knows everything there is to do to get into prestigious schools. The play explains the effects of capitalism on education in the changing world through these two teachers.

At the beginning of the play, while talking about the children's exam scores, Hector emphasizes that they are empty. Because life is not just about getting good grades in exams. "**Hector:** Boys, boys, boys. A Levels, Rudge are credentials, qualifications, the footings of your CV. Your Cheat's Visa" (Bennett 2008, p.26). He says they finished the exams, and we can move on to real classes. "Timms Mr Hector's stuffs not meant for the exam, sir. It's to make us more rounded human beings" (Bennett 2008, p.56). In paralel to this quotation, Hector is a traditional teacher who argues that teaching is about loving literature and life rather than exams and getting into fancy schools. He does not want boys to become ordinary citizens and to live a monotonous life in a mechanized world. He aims to raise good students against this changing and developing world system that tells children that they should go to good schools. This stands in contrast to the prevailing societal narrative that places heavy emphasis on the necessity of attending reputable schools as a measure of success. "From each according to his ability, to each according to his needs." (Marx 1875, p.16). Based on Marx's idea, it is possible to understand that capitalism does not differentiate people according to their abilities. Capitalism is a major factor that causes class differences and inequalities to enable people to reach all areas of life. This is valid within the education system. An education system that depends on the principles of society rather than the needs and abilities of students is revealed. We can compare this to products that are boxed in mass production on a machine line. It is the process of separating children who have been educated through mass production and who are ready to be

6TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

divided into classes, into classes within the education system where they will be placed in society. For this reason, the headmaster asks Irwin to prepare the children for the exams in prestigious schools and enable them to receive scholarships. Additionally, it is not difficult to decide, since Irwin's understanding of education and political stance reflect exactly what the headmaster is looking for, (Bregović 2013, p. 2). Irwin is presented as a teacher in line with the education reform movement of the Thatcher era. He is well educated and graduated from Oxford, one of the most prestigious schools even in his period.

The headmaster also shares his perspective on Hector, expressing concern that Hector is not following the curriculum. He even questions whether there is a curriculum in place at all. His ideas are very clear that students should comply with the curriculum specified by law to receive scholarships to the best schools. **“Headmaster:** Get me scholarships, Irwin, pull us up the table, and it is yours. I am corseted by the curriculum, but I can find you three lessons a week.” (Bennett 2008, p.32). As can be understood from the quote, the headmaster is uncomfortable that Hector does not follow the curriculum. According to him, children need to receive education with a good curriculum to be placed in good enough schools. However, Hector behaves quite irresponsibly, so the headmaster signs up for the help of Irwin. **Hector:** No, it's because other boys want to go there. It's the hot ticket, standing room only. So I'll thank you (hitting him) if nobody mentions Oxford (hit) or Cambridge (hit) in my lessons There is a world elsewhere (Bennett 2008, p.28). One of the students (Timms) uses the slang word “Nancy”, and when Hector hits them on the head, they say that (Dakin and Crowth) are special, that they are scholarship candidates, and that they can complain about their teachers. According to Hector, boys only want to go to schools like Oxford and Cambridge because everyone else goes. He thinks that the fact that the children who attend those schools are respected and that they have gained an identity reveals that the children want to study in schools that have written their names in history. For this reason, he gets angry at them and forbids the names of these schools to be mentioned in class. As Marx stated in his work Communist Manifesto; "The ruling ideas of each age have ever been the ideas of its ruling class."(Marx 1969, p. 25). As Marx stated in his work Communist Manifesto; "The ruling ideas of each age have ever been the ideas of its ruling class."(Marx 1969, p. 25). Throughout history, societies have had a significant impact on the communities they inhabit. This influence is reflected in Bennet's play, where class inequalities are evident in various aspects of society, including education. The desire of students to attend schools that are socially approved emphasizes the influence of the ruling class on societal acceptance. For Hector, his students desire to become everyone else to be good and successful. He means that every individual is different in his way and not every person can be the same.

Irwin, on the other hand, tries to change children's perspectives and analysis skills. He studies by studying the possible answers they can give in the exams. He argues that they need to think deeper and differently and that he has already seen these answers in many acceptance letters sent to Oxford and Cambridge (Bregović, 2013). **“Rudge:** I don't know that he was. How could I? I don't even know who the fuck he is. Well, they keep telling us you have to lie.” (Bennett 2008, p.98). As can be understood from the quotation Irwin's teaching style shows that children are forced to adapt to the system of the period. If you want to be respected and important, if you want to be powerful at the top of capitalism, you must make special efforts and go to prestigious schools. However, he tries to teach them that if they want to get the scholarship, they must risk everything. The point that needs to be emphasized is that children

6TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

trying to find a respectable place for themselves in the mechanized world are taught at a young age that they must learn to lie in order to keep up with this world.

At the end of the play, many children entered these schools, and some remained penniless. Penniless ones listened to Hector's advice. But the boys who joined these universities lie to them as Irwin told them. This information was learned by another history teacher, Miss Lintott. At the end of the play, readers observe that Hector and Irwin died and Irwin was injured in an accident while riding a motorcycle. This ending is a very wise metaphor that tries to show readers it is trying to show the audience that traditional teaching methods have been buried with the new education reform that came with the Thatcher era and that the education system that replaced it is not very solid.

4. Jerusalem: Loneliness in the Modern Capitalist Age and Yearning for Traditional Values

Jez Butterworth also known as "Jeremy" was born in London in 1969. He is a good director and playwright. Butterworth, who completed his education at St. John College, Cambridge, has a unique writing talent. This feature is influential in his emergence as one of the shining names of contemporary theatre. Butterworth's works are known for their theatricality and artfully crafted characters, with many leaving a lasting impression on audiences. His poetic language and strong characterization are particularly effective in exploring themes such as social issues, identity crises, and power dynamics. His play *Jerusalem* is one of his works that bears almost all the features of his writing style.

Jerusalem is about the events of a main character who is stuck between the modern world and the traditional norms from the past. This story, which takes place on St. George's Day in a village in England, begins with the main character Johnny Byron trying to be evacuated from his dilapidated caravan-like house in the forest. One of the main themes discussed is that Johnny, who used to have a very valuable place in society, was socially excluded and not accepted in society because he rejected the new features of the changing world. Throughout the story, it is possible to observe that the main hero is subjected to bad behaviour by the local people and authorities. In the play, Johnny symbolizes the fact that we should not change our past values with the developing world and that we should protect our traditional norms, but at this point, we will be excluded from society. Along with the themes of nostalgia, rebellion, and freedom for the old life, it discusses how capitalism separates societies from each other and leaves people alone in their communities.

The world has changed and developed considerably with many developments after World War II. The technological developments that followed the Industrial Revolution, the rights people gained, and the class differences that emerged among people played a major role in changing cultures and people. Butterworth also shows exactly these events in the play he wrote. By shedding light on the class differences that occur in the developing and changing world, it reveals the point capitalism has brought humanity to from a literary perspective (Boll, 2012). The idea that rural societies, far from the changes brought about by technology, are experiencing decline is explained through the fictional and rebellious character Johnny "Rooster" Byron. In addition to this, the fact that our main character displays a rebellious attitude against what the obedient society brings parallels the character of Karl Marx, the owner of the theory that is chosen to analyze the work. It is beautifully conveyed that, due to the

6TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

innovations brought by this modernity, we have entered a new era and that cultural, social, and identity changes have occurred in the history of societies.

Marx knew that capitalism was not just a relationship between capital and profit. He predicted that we would understand how this situation affected societies in every part and spread throughout history. "The history of all hitherto existing society is the history of class struggles." (Marx 1848, p.16). Parallel to Marx's words, the main theme in Butterworth's play is the hierarchical conflict between traditional society and commoditized society. It represents a resistance against the pressure of change that the modern world creates on people and societies. These conflicts within classes reveal that capitalism creates pressures and expectations on people. It can be realised from different perspectives how capitalism and the changing world shape the choices and actions of the people at the bottom and the noble group at the top as a result of the stratification of society. The main character's barking at the authorities knocking on his door at the beginning of the play can be interpreted as a reaction to the innovations knocking on the door. "Loud barking can be heard from inside. PARSONS. I never knew he had -FAWCETT. He doesn't. PARSONS. But -FAWCETT. That is not a dog, Parsons. The barking gets louder. More ferocious. Very funny, Mr Byron. Extremely amusing." (Butterworth 2009, p.10). According to this quotation, first act begins with a loud sound coming from inside a caravan and lights illuminating the night, giving the audience the atmosphere of a party in the modern world. Two public officials named Fawsett and Parsons take pictures around this caravan house (mobile home they say) and when they come to leave a notice at the door, they force the owner of the house to open the door. The owner of the house is Johnny Rooster Byron, and he prefers to bark rather than open the door. This can be seen as a reference to the traditional lifestyle that rejects the authorities of the modern world. He can't respect the authority which rejects his ideas and values related to traditional norms. It represents the rebellious features of his character.

The main character, Johnny, is rebellious, has made lying a feature, and is depicted as if he were a hero from old fairy tales. The play takes place on a day called St. George's Day, and the importance of this day is to remember a sacrificed soldier this soldier has many similarities with Jesus in terms of destiny. The fact that the play takes place on this day can be understood as the author's attempt to show the audience that Byron is the last remaining hope of traditional and natural life and, in fact, an innocent part of the past that is sacrificed. While talking about beauty of the nature that the modern world is trying to destroy, it also deals with the exclusion of past generations and those who could not keep up with the renewing world from society (Boll, 2012). Even though Johnny doesn't want to change, it is possible to realise modern touches touching some areas of his life as the world changes. "GINGER. It's all go in Flintock. Trestle tables. Hot-dog vans... Bunting. Bumper cars. Whirler-swirler. Floats are all lined up in Garner's Field. There's a Lord of the Rings float, kids done up as hobbits, orcs... whatnot... fuckin' what's-his-name. Randolph. JOHNNY. Gandalf. (Butterworth 2009, p.2). Based on the quote given, the play shows the reader that although it contains past elements, legends, and myths, it can still understand the effects of the modern world. In the first act of the play, the author's reference to William Blake, the names of the characters, and the revelation that the main character is John Byron all reveal the author's strong attachment to the past and traditionalism. However, he emphasizes that the changes brought about by the modern world inevitably affect the lower classes. Though, Johnny has created a community for himself outside the modern world, there is the state as a force that does its best to remove him from his land.

6TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

They want even the land where these outcasts live, where class differences are caused, to belong to them.

In Marx's Communist Manifesto, he states that with the development of technology, everything we know will change and nothing will remain the same. "All fixed, fast-frozen relations, with their train of ancient and venerable prejudices and opinions, are swept away, all new-formed ones become antiquated before they can ossify. All that is solid melts into air, all that is holy is profaned, and man is at last compelled to face with sober senses his real conditions of life, and his relations with his kind." (Marx 1848, p.16). When technology and capitalism come together, they can be expressed in a single sense: "progress". Capitalism's desire to constantly produce and renew, along with the fact that technology is developing rapidly and contributing to the flow of money, is seen as complete progress. Looking ahead and moving forward is seen as important for the development of societies. If we constantly stare behind us in the rearview mirror while driving, we may have an accident and cannot move forward. In parallel with this, capitalism has emerged as an indicator that progress cannot be made if it remains stuck with old methods and traditional methods. In Butterworth's play, Johnny used to be a highly valued person, but over time he became a forgotten value of society, which can be reconciled with this. "He's dead. They pronounce him stone dead. St John's put a blanket over him. Paperwork, everything. All the mums are crying, how they should build a statue to him in the town square, when suddenly everyone turns round, and he's gone." (Butterworth 2009, p.33). What is meant to be explained by a quotation taken from the play shows that Johnny used to be accepted in society, respected, and admired by people. The play metaphorically tells that traditional values and old legendary heroes are dead. It touches on a meaningful point by discussing the situation of a character who used to be very valuable to society and even legendary, in the modern world (McEvoy 2021, p.20). However, with the changing world and people not being able to find a place for Johnny and others like him in the new world, they describe this class of society as useless and treat these people as if they were insects that they need to get rid of. Johnny reveals his identity confusion due to the lies he frequently tells, and towards the end of the play, even his friends question the truth of what he says.

I can't help it if they can't forget me.

You watch. Four hundred yards down there, through them trees, across the brook, are seventy-eight brand-new houses. Them houses is lovely, clean and spanking now. But come two, three summers, couple hard winters, those windows'll peel. Doors. Ceilings. Skirting boards. Sooner or later those houses, trust me, those houses'll need painting.

There is a jingling in the wood (Butterworth 2009, p.35).

Thereupon, Johnny says that he secretly attended a meeting where people were judging him and heard what was said about him. He emphasizes how he used to do all the household chores and how the women who had sexual intercourse with him, even though they were married, were against him when they fell out of favor. The detail he wants to emphasize when he says that one day they will need it again, their houses will become old and they will need renovations, shows that people who have lost their identity in a world changed by capitalism will find their selves again one day, but it will be too late for this. The world may change, and people may forget their essence under the shadow of capitalism, but one day they will long for the old times. The fact that the Johnny character represents the traditional world order

6TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

emphasizes that humanity takes an attitude against the materialist world and their past. Considering at the overall play, the message emphasized to the reader through the main character is to explain that societies that ignore their selves to keep up with change will one day need their past. The main character is trying to metaphorically explain with the quote given that the future of societies that do not respect their past will not progress correctly, and that is the real lie.

5. Conclusion

Our world has reached its current state through different stages from the time humanity existed on it, until today. While people were living alone, they started to live in groups and learned to benefit from each other. In this trade that grew over time, the strong ones became the rulers of the weak people. As it developed/evolved, the phenomenon people call capitalism emerged. It is mentioned in detail above that capitalism has an impact on human life not only economically but also in different areas of human life.

Alan Bennett's *The History Boys* and Jez Butterworth's *Jerusalem*, reveal understanding parallels and differences between every area that is affected by capitalism. This analysis not only improves our understanding of changes that come with a materialist world but also shows how humanity is deeply affected from little sprouts to trees. It has been clearly explained how effective capitalism is in every aspect of human life. It is clear that this global symbol goes far beyond being just an economic system. It has a significant impact on education, culture, human life, and even human relationships. Moreover, it has brought about profound and dynamic changes in the lives of people living in large communities. The plays that have been analyzed demonstrate how capitalism's economic inequalities affect various aspects of human life.

Bennet's play reveals how economic inequalities affect education and how your education is shaped by the class you belong to in society. While explaining the identity confusion that students experience to be accepted in society, he also indirectly explained that capitalism starts to create class differences from the education system. Butterworth, on the other hand, approaches class differences from a different perspective and focuses on traditional identities lost in the modernizing world. He emphasizes the social and traditional values lost when capitalism suddenly emerged and spread quickly to all areas of life. He argues that while every society has its values, everyone becomes the same with changing economic power.

As a consequence, the aspects of human life that capitalism has touched throughout history, from its emergence to the present day, have been examined from different perspectives. By taking advantage of the enlightening power of literature, it is discussed how the selected plays are influenced by capitalism in terms of the elements they contain. In *The History Boys* it is mentioned how capitalism affected education and people's status in society under the name of the idea that it is necessary to go to important schools to be an important person, and in *Jerusalem*, the changing nature of human beings is touched upon and examined how he got lost in culture and society while trying to reject capitalism. This article definitively compared and contrasted *The History Boys* and *Jerusalem*, showcasing their scathing critique of the detrimental effects of capitalism. By utilizing Marxism as a literary theory, these works offer a powerful condemnation of the current economic structure.

6th INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

WORKS CITED

- Bennett, A. (2008). *The history boys*. Faber & Faber.
- Berrouag, D. (2022). *The Impact of Thatcher's 1988 Education Reform Act on the British Educational System [Unpublished master's thesis]*. LarbiTebessi University of Tebessa
- Boll, J. (2012). *The Sacred Dragon in the Woods: on Jez Butterworth's Jerusalem*.
- Bregović, M. (2013). The History Boys on Contemporary Education. *Sic: časopis za književnost, kulturu i književno prevođenje*, 4(1), 0-0.
- Butterworth, J. (2009). *Jerusalem*. Nick Hern Books, London.
- Fox, N. J. (2023). Capitalism and the state: A new materialist perspective. *European Journal of Social Theory*, 13684310231204540.
- Harris, N., & Delanty, G. (2023). What is capitalism? Toward a working definition. *Social Science Information*, 62(3), 323-344.
- Heller, H. (2011). *The birth of capitalism: A 21st century perspective*. Pluto Press.
- Klees, S. J. (2020). Beyond neoliberalism: Reflections on capitalism and education. *Policy Futures in Education*, 18(1), 9-29.
- Marx, K., & Engels, F. (1848). *Manifesto of the Communist Party*.
- Marx, K. (1875). *Critique of the Gotha Program* (German: Kritik des Gothaer Programms). *This edition of The Critique of the Gotha Program is a reprint of the First Edition, Foreign Languages Press, Peking, 1972*.
- Marx, K. (2007). *Economic and philosophic manuscripts of 1844* (M. Milligan, Ed. & Trans.). Dover.
- Marx, K., & Engels, F. (2015). *The Communist manifesto*. Penguin Books.
- McEvoy, S. (2021). *Class, Culture and Tragedy in the Plays of Jez Butterworth*. Springer International Publishing.

ICMUSS

6TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

Müzik Kültürü Alanında Yapılan Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi

Selen YİĞİT¹

Gülşah BAŞARAN TANRIÖVER²

Özet

Bu araştırmanın amacı, Türkiye’de Müzik Kültürü Alanında Yapılan Lisansüstü Tezlerin, belirli değişkenlere göre incelenmesidir. Bu araştırma Müzik Kültürü Alanında Yapılan Lisansüstü Tezlerin incelenerek bu konu hakkında somut bilgilerin sunulması ve yol gösterici olması açısından önemlidir. Araştırma nitel araştırma türünde durum çalışması modelindedir. Örneklemi amaçsal örneklemeden ölçüt örnekleme ile belirlenmiştir. Araştırmanın evrenini Türkiye’de müzik kültürü alanında yapılan, yüksek lisans ve doktora tezleri oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ulaşılabilen 66 tez oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri internet üzerinde akademik çalışmaların bulunduğu arama motorları seçilerek gerçekleştirilmiş, YÖK Ulusal Tez Merkezi, veri tabanlarında bulunan akademik çalışmalar incelenmiştir. Alt problemler kapsamında bütün çalışmalar tek tek belirlenen kategoriler halinde incelenerek veriler toplanmış, tablo haline getirilmiş ve çözümlenmesi yapılmıştır. Yapılan araştırma sonucunda Türkiye’de müzik kültürü anahtar kelimesi ile karşımıza çıkan müzik kültürü alanında yapılmış 74 çalışma bulunduğu, bunların 1 tanesi konu dışı olduğundan diğer 7 tanesinin ise kısıtlı tez olmasından dolayı çalışma dışı bırakıldığı, en çok çalışma sayısının 2020-2024 yılları arasında olduğu ve bu çalışmaların çoğunluğunun yüksek lisans tezi olarak yayımlandığı tespit edilmiştir. Yapılan çalışmalarda sıklıkla nitel araştırma türünün kullanıldığı, veri toplama aracı olarak en fazla kaynak tarama, bölgesel -yerel kültür ve diğer konu alanında olma durumunda ise en çok bölgesel -yerel kültür alanında yapılan çalışmaların sayısının fazla olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kültür, Yöresel kültür, Yerel kültür, Müzik, Müzik kültürü.

¹Yüksek Lisans Öğrencisi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Müzik Eğitimi ABD
Orcid: 0009-0008-9175-644X

²Dr.Öğr.Üyesi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi ABD, Orcid: 0000-0003-0130-6506

6TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

1.GİRİŞ

Müzik, sosyolojik bir canlıdır.Müzik dünyanın farklı yerlerinde çeşitlilik ve değişkenlik gösterse de, insanlığın ortak dili olduğu söylenebilir.Örneğin, bir piyanistin çaldığı bir Mozart eseri, dünyanın farklı yerlerindeki insanlara aynı duyguları yaşatabilir.Müzik, insanların duygularını paylaşmalarını sağlayabilir.

Kültürün öğrenilebilirliği, tarihselliği sürekliliği, toplumsallığı, normal kurallar sistemi oluşu, doyum sağlayıcılığı değişebilirliği ve bütünleştiriciliği gibi genel özelliklerinin yanında önemli olan diğer bir özelliği her kültür kurumunun diğer kurumlarla etkileşim içinde oluşudur (Günay,2006: s.98). Kültür toplumun bir üyesi olarak insanoğlunun kazandığı bilgi, sanat, ahlak gelenekler ve benzeri diğer yetenek ve alışkanlıkları kapsayan karmaşık bir bütündür(Gövenç, 1970: s.11).

Kültür geniş bir kavram olup, bir toplumun, bir grup insanın veya bir bireyin yaşam tarzını, inançlarını, değerlerini, geleneklerini, sanatını, dilini, giyimini, yemeklerini ve daha birçok unsuru içerir. Kültür öğeleri içerisinde dil ve iletişim, değerler ve inançlar, gelenekler ve ritüeller, sanat ve edebiyat, mimarlık ve görsel sanatlar,giyim ve moda ve sosyal statüsünü gösteren unsurlar ve yemek kültürü ,eğlence ve spor gibi kültürü zenginleştiren, toplumları bir arada tutan ve kimliklerini oluşturan temel unsurlar bulunmaktadır.Kültür, sürekli bir değişim ve dönüşüm içinde olduğundan, bu unsurlar da zamanla şekil değiştirir ve gelişir.

Müzik kültürü ise, genellikle bir toplumun veya bir grup insanın müzikle ilgili değerleri, uygulamaları ve anlayışları olarak tanımlanabilir.

Müzik kültürünün öğeleri şunlardır: Müzik türleri, farklı müzik türleri, tarzları ve formları müzik kültürünün önemli bir parçasıdır. Enstrümanlar, müzik kültürü içinde önemli bir yere sahiptir. Müzikal formlar ve yapılar müzik eserlerinin nasıl yapılandırıldığı, hangi form ve yapıları kullandığı da müzik kültürünü şekillendirir. Ritim ve melodi, müzikal yapıların temel taşlarıdır ve müzik kültüründe büyük öneme sahiptir. Farklı kültürlerde ritim ve melodi anlayışı farklılık gösterebilir. Müzik kültüründe icra edilen performanslar, konserler, festivaller gibi etkinlikler de önemli bir yere sahiptir. Canlı performanslar, müzik kültürünün canlılığını ve etkileşimini gösterir. Bir kültürün müzik tarihine ve geçmişine atıfta bulunarak o kültürün müzikal gelişimini anlamak mümkündür. Müzik tarihi, müziğin evrimi ve değişimi hakkında bilgi verir. Şarkı sözleri, müzikal metinler ve bu metinlerin içerikleri de müzik kültürünü etkiler. Sözler, duyguları ifade etme ve iletişim kurma açısından önemlidir. Bu öğeler, müzik kültürünün genel yapısını oluşturur ve farklı kültürler arasındaki müzikal çeşitliliği ve zenginliği yansıtır.

Ülkemizde yapılan müzik kültürü çalışmaları, kültürel mirasımızın korunması, geliştirilmesi açısından önemlidir.Türkiye,zengin ve çeşitli bir müzik geleneğine sahiptir.Bu müziklerin araştırılması, belgelenmesi ve korunması, toplumun kültürel mirasının gelecek nesillere aktarılmasını sağlar.Müzik kültürü çalışmaları, genç yeteneklerin keşfedilmesi, desteklenmesi ve yetiştirilmesine olanak sağlar.Bu sayede ülkemizin müzik alanında yetenekli sanatçılara destek verilir ve sanatın gelişimine katkıda bulunulur. Müzik kültürü çalışmaları, müzik eğitimi ve araştırmalarının desteklenmesine olanak sağlar.Müzik eğitimi, gençlerin sanatsal gelişimine katkıda bulunurken, müzik araştırmaları da müzik tarihini, teorilerini ve pratiklerini anlamamıza yardımcı olur.Türk müziği, uluslararası alanda da önemli bir yere sahiptir.Müzik kültürü çalışmaları, Türk müziğinin yurtdışında tanıtılması ve uluslararası

kültürel ilişkilerin güçlendirilmesine katkıda bulunur. Bu sayede ülkemizin kültürel zenginliği dünya çapında daha geniş kitlelere ulaşır. Müzik kültürü çalışmaları, müzik endüstrisinin gelişmesine ve ekonomiye katkıda bulunur. Konserler, festivaller, müzik etkinlikleri ve diğer kültürel aktiviteler, turizmi canlandırarak ekonomik büyümeye katkı sağlar. Ülkemizde yapılan müzik kültürü çalışmaları, kültürel kimliğimizin korunması ve geliştirilmesi, sanatçıların desteklenmesi, eğitim ve araştırma imkanlarının artırılması, kültürel diplomasi ve toplumsal ekonomik kalkınmaya katkı sağlaması açısından büyük önem taşır. Bu çalışmalar, müziğin toplumumuzdaki yeri ve değerini güçlendirirken, kültürel mirasımızın gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlar.

Akademik alanda yapılan müzik kültürü çalışmaları, müzik kültürünün derinlemesine incelenmesine, anlaşılmasına ve belgelenmesine katkı sağlar. Bu çalışmalar, müzik alanında bilimsel araştırmaların yapılmasını, müzik tarihine dair bilgi ve verilerin derlenmesini ve müzik kültürünün farklı yönlerinin analiz edilmesini sağlar. Ayrıca müzik tarihinin ve geleneklerinin korunması, sanatçıların ve bestecilerin eserlerinin analizi, müzikal formların incelenmesi, toplumsal ve kültürel bağlamların incelenmesi, müzik eğitimi ve performans pratiğinin geliştirilmesine olanak sağlar.

Sonuç olarak, akademik alanda yapılan müzik kültürü çalışmaları, müzik kültürünün derinlemesine anlaşılmasına, belgelenmesine ve korunmasına katkı sağlar. Bu çalışmalar, müzik alanındaki bilgiyi artırır, müzikal mirasımızın korunmasını sağlar ve müzik kültürünün toplum üzerindeki etkilerini anlamamıza yardımcı olur.

1.1. Problem Cümlesi

Müzik, kültür yapılarından biridir ve müzik kültürü olarak isimlendirilir. Müziğin toplumsal açıdan bir canlı olduğunu düşünürsek bu canlılığın toplumu oluşturan bireylerin gelişimi değişimi açısından son derece önemli olduğunu söyleyebiliriz (Tanrıöver, 2023:s.36). Bireylerin ve toplumların gelişimi ve değişimi için kültürün toplumdaki sürecini takip etmek kültürel alanda yapılan akademik çalışmaları değerlendirmek toplumun ve toplumdaki birçok değer değişimi ve gelişim sürecini izlemek anlamında gereken bir durumdur. Bu bilgiler doğrultusunda araştırmaya problem cümlesi şu şekilde belirlenmiştir. Araştırmanın problem cümlesi "Müzik Kültürü Alanında Yapılan Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi" olarak belirlenmiştir. Araştırma problemine çözüm getirmek için alt problemlere yer verilmiştir.

1.1.2. Alt Problemler

Müzik kültürü alanında yapılan lisansüstü tezlerin incelenmesi;

1. Lisansüstü düzeye göre dağılımı nedir?
2. Yıllara göre dağılımı nedir?
3. Araştırma türlerine göre dağılımı nedir?
4. Bölgesel-yerel kültür ve diğer kültür bakımından dağılımı nedir?
5. Veri toplama araçlarına göre dağılımı nedir?

2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Çalışmada Türkiye’de Müzik Kültürü Alanında Yapılan Lisansüstü Tezlerin, belirli değişkenlere göre incelenmesinin yanısıra yeni yapılacak olan çalışmalara kaynak sağlamak amaçlanmıştır.

3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Bu araştırma Müzik Kültürü Alanında Yapılan Lisansüstü Tezlerin incelenerek araştırma konusu hakkında bilgilerin sunulması ve yapılacak yeni çalışmalara yol gösterici olması açısından önemlidir.

4. YÖNTEM

Araştırmanın yöntem bölümünde araştırmanın modeli ile evren ve örnekleme açıklanmakta, veri toplama teknikleri, elde edilen verilerin çözümlenmesi ve yorumlanması hakkında bilgiler verilmektedir.

4.1. Araştırma Modeli

Bu araştırmanın deseni nitel araştırma türü olarak belirlenmiştir. Araştırmada müzik kültürü alanında yapılan lisansüstü tezler üzerine yapılan çalışmalar incelenmiştir. Bu çalışmalar Ulusal Tez Merkezi tespit edilmiştir.

4.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Türkiye’de müzik kültürü alanında yapılan, yüksek lisans ve doktora tezleri oluşturmaktadır. Örneklemi amaçsal örneklemeden ölçüt örnekleme ile belirlenmiştir. Araştırmanın örneklemini ulaşılabilen 66 tez oluşturmaktadır.

4.3. Veri Toplama Teknikleri ve Analizi

Araştırmanın verileri internet üzerinde akademik çalışmaların bulunduğu arama motorları seçilerek gerçekleştirilmiş, YÖK Ulusal Tez Merkezi, veri tabanlarında bulunan akademik çalışmalar incelenmiştir. Alt problemler kapsamında bütün çalışmalar tek tek belirlenen kategoriler halinde incelenerek veriler toplanmış, tablo haline getirilmiş ve çözümlenmesi yapılmıştır.

5. BULGULAR

Bu başlık altında araştırma kapsamında incelenen Türkiye’de müzik kültürü alanında yapılmış tez çalışmalarının yapılan değerlendirmelerinden elde edilen bulgular ve yorumlara yer verilmiştir.

Tablo 1’de Türkiye’de müzik kültürü alanında yapılmış tez çalışmalarının lisansüstü düzeye göre dağılımlarına yer verilmiştir.

Tablo 1-Örneklem Grubundaki Tez Çalışmalarının Lisansüstü Düzeye Göre Dağılımı

Düzye	Frekans (f)	Yüzde (%)
Yüksek Lisans	60	90,90
Doktora	6	9,09
Toplam	66	100

Tablo 1’de Türkiye’de müzik kültürü alanında yapılmış tez çalışmalarının en fazla (f:60) yüksek lisans tezi olarak yayımlandığı görülmektedir. Yine tablodaki bulgulardan; doktora tezi (f:6) olarak en az çalışıldığı söylenebilir.

Tablo 2’de Türkiye’de müzik kültürü alanında yapılmış tez çalışmalarının yıllara göre dağılımlarına yer verilmiştir.

Tablo 2- Örneklem Grubunda Yer Alan Tezlerin Yıllara Göre Dağılımı

Yıllar	Frekans (f)	Yüzde (%)
2000-2005	1	1,51
2005-2010	13	19,69
2010-2015	7	10,60
2015-2020	18	27,27
2020-2024	27	40,90

Tablo 2’de Türkiye’de müzik kültürü alanında yapılmış tez çalışmalarının yıllara göre dağılımı incelendiğinde, en çok çalışma sayısının 2020-2024 yılları arasında olduğu görülmektedir.

Tablo 3’de Türkiye’de müzik kültürü alanında yapılmış tez çalışmalarının araştırma türlerine dağılımlarına yer verilmiştir.

Tablo 3 -Örneklem Grubunda Yer Alan Tezlerin Araştırma Türlerine Göre Dağılımı

Araştırma Türü	Frekans (f)	Yüzde (%)
Nitel	62	93,93
Nicel	3	4,54
Karma	1	1,51
Toplam	66	100

Tablo 3’de Türkiye’de müzik kültürü alanında yapılmış tez çalışmalarında en fazla (f:62) nitel araştırma türünün kullanıldığı görülmektedir.

Tablo 4’de Türkiye’de müzik kültürü alanında yapılmış tez çalışmalarının bölgesel-yerel ve diğer kültür çalışmaları bakımından dağılımlarına yer verilmiştir.

Tablo 4 -Örneklem Grubunda Yer Alan Tezlerin Bölgesel-Yerel Kültür ve Diğer Kültür Çalışmaları Bakımından Dağılımı

Bölgesel-Yerel Kültür ve Diğer	Frekans (f)	Yüzde (%)
Bölgesel-Yerel Kültür	44	66,66
Diğer	22	33,33
Toplam	66	100

Tablo 4’de Türkiye’de müzik kültürü alanında yapılmış çalışmalarda bölgesel-yerel kültür ve diğer çalışmalar olarak ayırdığımızda elde edilen veriler yerel kültür alanında yapılan çalışmaların sayısı (f:44), diğer çalışmaların sayısı (f:22) olduğu görülmüştür.

Tablo 5’de Türkiye’de müzik kültürü alanında yapılmış tez çalışmalarının veri toplama araçlarına göre dağılımlarına yer verilmiştir.

Tablo 5- Örneklem Grubunda Yer Alan Tezlerin Veri Toplama Araçlarına Göre Dağılımı

Veri Toplama Araçları	Frekans (f)	Yüzde (%)
Kaynak Tarama	45	49,45
Görüşme	23	25,27
Gözlem	8	8,79
Doküman Analizi	2	2,19
Anket	4	4,39
Derleme Çalışması	5	5,49
Tarama Modeli	1	1,09
Ölçek	2	2,19
Örnek Olay İncelemesi	1	1,09
Toplam	91	100

Tablo 5’de, Türkiye’de müzik kültürü alanında yapılmış tez çalışmalarında veri toplama aracı olarak en fazla kaynak tarama kullanıldığı görülmektedir.

6. SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu başlık altında araştırma kapsamında incelenen Türkiye’de müzik kültürü alanında yapılmış tez çalışmaları ile ilgili;

Türkiye’de müzik kültürü alanında yapılmış tez çalışmalarının en fazla yüksek lisans tezi olduğu,

Türkiye’de müzik kültürü alanında yapılmış tez çalışmalarının yıllara göre dağılımı incelendiğinde, en çok çalışma sayısının 2020-2024 yılları arasında olduğu,

Türkiye’de müzik kültürü alanında yapılmış tez çalışmalarında en fazla nitel araştırma türünde yapıldığı,

Türkiye’de müzik kültürü alanında yapılmış tez çalışmalarında veri toplama aracı olarak en fazla kaynak tarama modeli kullanıldığı sonucuna varılmıştır.

Araştırma sonuçları doğrultusunda öneriler;

1. Müzik Kültürü alanında yapılan çalışmaların yüksek lisans tezi dışında daha fazla doktora tezi olarak yazılabileceği,
2. Değişken sayısı artırılarak daha geniş sayıda ve alanda çalışmalar yapılabilmesi;
3. Araştırma türleri açısından daha çok nicel çalışmaya yer verilebileceği;
4. Müzik kültürü araştırmaları açısından diğer konu alanında yapılan çalışmalara daha fazla yer verilebileceği;
5. Müzik kültürü alanında yapılan yüksek lisans ve doktora tezi dışında yine aynı araştırmanın makale ve bildiri çalışmaları üzerinde de yapılabilmesi önerilebilir.

6TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

KAYNAKÇA

Aslan,H.(2020).*Pomak müzik kültürü*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi. Niğde.

Akkaya,H.(2020).*Doğu Anadolu bölgesinin Malatya iline bağlı, Hekimhan ilçesinin Başak mahallesindeki müzik kültürü ve gündelik hayattaki yeri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).Batman Üniversitesi. Batman.

Aydoğdu,C.(2024). *Arguvan Yöresi Müzik Kültürü Ve Pratikleri Bağlamında 'Erhan Yılmaz Örneği'*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).İnönü Üniversitesi. Malatya.

Akkuş,M.(2022).*Aydın geleneksel müzik kültürü içinde kaynak kişi ve ağır zeybek icracısı olarak emin tenekeci*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi. Ankara.

Akşit, G. (2021).*Müzik kültürü derslerinde kullanılabilir youtube platformunda yer alan icra videolarının işitsel ve görsel imgelerin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi*.(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).İnönü Üniversitesi. Malatya.

Akın,A.(2016).*Ortaöğretim düzeyindeki eğitim kurumlarında görev yapan branş öğretmenlerinin müzik kültürü: Sivas ili örneği*.(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).Sivas Cumhuriyet Üniversitesi. Sivas.

Ataş,M.(2009).*Geçmişten günümüze Arguvan müzik kültürünü etkileyen faktörlerin değerlendirilmesi*.(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).İnönü Üniversitesi. Malatya.

Arabacı,M.(2010).*Şereflikoçhisar ve Evren ilçelerinde görev yapan farklı alan öğretmenlerinin müzik kültürüne ilişkin görüşleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi. Ankara.

Alpar,A. 2014).*Türk Pop müzik kültüründe Anadolu Rock müziği temsilcileri ve kullanılan halk türkülerinin analizi*.(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).İnönü Üniversitesi. Malatya.

Ayyıldız,S.(2013).*Teke yöresi Yörük Türkmen müzik kültüründe yerel çok seslilik özellikleri*.(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).İstanbul Teknik Üniversitesi.İstanbul.

Balamir, M.H.(2019).*Müzik kültürü bakımından Yunanistan'ın Sakız Adası ile İzmir'in Çeşme ilçesinde yaşayan toplumlar arasındaki etkileşim*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi. İzmir.

Bağı,R.(2007). *Hatay ili Harbiye ve Şenköy beldeleri müzik kültürü*.(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).İstanbul Teknik Üniversitesi. İstanbul.

Coşkun, M.(2008).*Türk müzik kültürüne yönelik planlı kalkınma dönemi politikaları ve türk müzik eğitimine etkileri*.(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).Gazi Üniversitesi. Ankara.

Celasin,C.(2007). *Orta Tunç Çağı'ndan Roma dönemine Anadolu müzik kültürünün analizi*.(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).İstanbul Teknik Üniversitesi. İstanbul.

Çetinkol, İ.(2024).*Asya Hun Devleti Döneminde Müzik Kültürü*,(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi. Ankara.

Çiçekçioğlu,Ş.(2017).*Hatay ili Defne ilçesi Arap alevilerinde (Nusayri) düğün (Ferah) müzik kültürü*.(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).Ege Üniversitesi. İzmir.

6TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

Çingirt,A.(2023).*Kanuni Erhan Akalın'ın hayatı ve Türk müzik kültürüne katkıları üzerine bir inceleme*.(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).Afyon Kocatepe Üniversitesi.Afyonkarahisar.

Çaşka,M.(2008).*Cihat Aşkın ve Türk müzik kültürüne katkıları*.(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).Trakya Üniversitesi. Edirne.

Demir,Ü.(2015).*Türk askeri müzik kültüründe boru (trompet) geleneği ve günümüz mehterhanelerindeki makamsal icra teknikleri*.(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.İstanbul.

Deryal,A.(2022).*Ünye müzik kültürü üzerine bir inceleme*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ordu Üniversitesi. Ordu.

Demirçe Altıntaş,P.(2009).*Eskişehir manavlarının müzik kültürü*.(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).Haliç Üniversitesi. İstanbul.

Ertan Hacısüleymanoğlu,G.(2022).*Safranbolu yöresi müzik kültüründe düğün çalma pratiği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi. İstanbul.

Erkek, C.H. (2021).*Doğu Trabzon yöresi müzik kültürü ve kemençe sanatçısı Bahattin Çamuralı*.(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi. Ankara.

Ergül, T (2019).*Sivas İli Alibaba Mahallesi Alevilerinin müzik kültürü*.(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi. Kayseri.

Erdem, F.(2018).*Dirmilyörük müzik kültürü*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi. Ankara.

Eren Yurtseven, Ö. (2019).*Anadolu Alevilerinin yemek (Lokma) müzik kültürü ilişkisi*.(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).İstanbul Okan Üniversitesi.İstanbul.

GövençB.(1970).*Kültür Kuramında Bütüncülük Üzerine Bir Deneme*,Ankara :HacettepeBasımevi .

Günay, E.(2006). *Müzik Sosyolojisi Sosyolojiden Müzik KültürüneBakış*, İstanbul: Önsöz Basım Yayıncılık.

Güler, S. (2023).*Ermeni etnisitesinin Harput müzik kültürüne etkisi*,(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).Sivas Cumhuriyet Üniversitesi. Sivas.

Gündoğdu,A.O.(2016).*Osmanlı / Türk müzik kültüründe Avrupa müziğinin yaygınlaşması süreci ve levanten müzikçiler*.(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).Başkent Üniversitesi. Ankara.

Gündöner,S.(2010).*Afyonkarahisar müzik kültürüne hizmet edenler*.(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).Afyon Kocatepe Üniversitesi.Afyonkarahisar.

Göğüş, C.(2007).*Mesleksel müzik eğitimi veren kurumlarda ulusal müzik kültürüne dayalı başlangıç piyano eğitimine ilişkin öğretmen görüşleri (Ankara ili örneği)*.(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).Gazi Üniversitesi. Ankara.

6TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

Hardal Yıldız,S.(2009).*Bursa yöresi Bektaşilerinin müzik kültürü Kabulbaba köyü, Şehitler (Doma) köyü, Barcın köyü, Göllüce (Balarım) köyü.*(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).Haliç Üniversitesi.İstanbul.

İrnazarov,P.(2021).*Orta Asya'da Özbek müzik kültürünün ortaya çıkışı ve gelişim sürecine tarihsel bir bakış –Türk musikisi ile benzerlik şekilleri ve konu üzerinde yapılan çalışmaların analizi.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi. İzmir.

Karabıyık, B.(2023). *Dijital müzik kültürü inşasında algoritmaların rolü: Spotify örneği.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Akdeniz Üniversitesi. Antalya.

Kukul,U.(2023).*Türk müzik kültüründe mey ve meyin icrâ karakteristiklerine yönelik tespitler.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi. Konya.

Kum,E.T.(2022).*Kahramanmaraş müzik kültürü.*(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).Sivas Cumhuriyet Üniversitesi. Sivas.

Kont Fahliogulları, Lale.(2022).*Tarihsel süreçte Türk müzik kültürünün en önemli temsilcilerinden askeri müzik geleneği, besteci flütçü İsmail Ayvazoğlu hayatı ve eserleri.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi. İzmir.

Karatoprak,N.(2021).*Popüler müzik kültürünün Klasik Türk Müziği icrasına etkisi.*(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).Gaziantep Üniversitesi. Gaziantep.

Kangal, A.N. (2021).*Erzincan geleneksel müzik kültürünün müzik eğitime katkıları.*(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).Sivas Cumhuriyet Üniversitesi. Sivas.

Kapancıgil, İ. (2019). *Bulgaristan Ezerçe Köyünden göç eden Türklerin müzik kültürü.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi.Sakarya.

Küçükuncular,O.(2019).*Diyarbakır müzik kültürü ve Celal Güzelses'in T.R.T. repertuarındaki eserlerine yönelik tespitler.*(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).İnönü Üniversitesi. Malatya.

Kaş,T.(2019).*Ortaöğretim öğrencilerinin müzik kültürü bilgi yeterliliklerinin müzik türleri açısından karşılaştırılması.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi. Erzurum.

Küçükdürüm, E.N.(2019). *Kültürel değişim açısından Boşnak müzik kültürü: Kütahya örneği.*(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).Afyon Kocatepe Üniversitesi.Afyonkarahisar.

Keçeci,A.(2018).*Milli Eğitim Bakanlığı ortaokul müzik dersi müfredatında Türk müzik kültürünün öğrenci görüşleri doğrultusunda incelenmesi (2006-2017 programı, karamürsel örneği).*(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).Sakarya Üniversitesi.Sakarya.

Kuzulugil, E.(2016).*Erzurum yöresi müzik kültüründe klarnet.*(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).Atatürk Üniversitesi. Erzurum.

Kiloken,O.(2016).*Saim Akçıl'ın Türk müzik kültürüne katkıları.*(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).Haliç Üniversitesi.İstanbul.

Koç, C. (2015).*Popüler müzik kültürünün lise gençliğine etkileri: Kocaeli ili / İzmit ilçesi örneği.*(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).Haliç Üniversitesi. İstanbul.

6TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

Kılıçaslan,A.E.(2010).*Türkiye'de senfonik orkestralarda görev yapan başkemancıların Türk müzik kültürü içindeki yeri.*(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).Uludağ Üniversitesi. Bursa.

Kaya,E.(2007).Doğu Karadeniz müzik kültürü içerisinde nefesli sazların yeri.(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).Erciyes Üniversitesi. Kayseri.

Kodak, E. (2005).*Türkiye'de Cumhuriyet döneminde yetişen piyanistlerin Türk müzik kültürü içindeki yeri.*(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).Uludağ Üniversitesi. Bursa.

Madzhıdov,M.(2022).*Ahıska Türkleri müzik kültürü üzerine bir derleme çalışması.*(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kocaeli Üniversitesi.Kocaeli.

Mavili,V.(2012).*Yozgat yöresi müzik kültürünün incelenmesi.*(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).Sakarya Üniversitesi.Sakarya.

Meral,E.B.(2022).*Kayseri'de canlı müzik kültürü.*(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi. Kayseri.

Orhan,A.H. (2002).*1960-2000 yılları arası 'Anadolu pop/rock' olarak adlandırılan müzik kültürü.*(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).Hacettepe Üniversitesi. Ankara.

Öztemel,O.(2022).*Sosyo-politik toplumsal hareketliliklerde rol oynayan Gnawa müzik kültürüne tarihsel perspektifte; politik, ekonomik temelli toplumbilimsel bir bakış.*(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).Ankara Müzik Ve Güzel Sanatlar Üniversitesi. Ankara.

Özdemir, F.(2007).*Popüler müzik kültürünün tipografiye yansımaları.*(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).İnönü Üniversitesi. Malatya.

Pehlivan, O. (2019).*Türkiye'de popüler müzik kültürünün yaygınlaştığı 1960'lı ve 1970'li yıllarda Samsun.*(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).Başkent Üniversitesi. Ankara.

Saral,E.(2019).*Ardeşen yöresi müzik kültüründe söyleme biçimleri.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi. Ankara.

Satun, B.(2021).*Tunceli yöresi müzik kültüründe klarnet geleneği.*(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).Sivas Cumhuriyet Üniversitesi. Sivas.

Selçuk,M.(2022).*Ağın yöresi müzik kültürü ve geleneksel törenlerdeki müzik uygulamalarına yönelik tespitler.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İnönü Üniversitesi. Malatya.

Sağbaş,M.(2014).*Evliya Çelebi Seyahatnamesinde müzik kültürü.*(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).Süleyman Demirel Üniversitesi. Isparta.

Soykan,S.(2023).*Etnisite ve müzik kültürü perspektifinden Adıyaman metropolitiği.*(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).İnönü Üniversitesi. Malatya.

Tanrıöver, B,G.(2023). Türkiye'de Genel Müzik Eğitimi Veren Orta Öğretim Kurumlarındaki (Ortaokul Ve Lise) Müzik Eğitimine Bir Bakış, Ankara: Gece Kitaplığı

Uludağ,E.(2009).*Teke yöresi müzik kültüründe İki telli Kozagaç curası.*(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).Haliç Üniversitesi.İstanbul.

Ürün,T.(2022).*GiuseppeDonizetti'nin Türk müzik kültürüne katkıları ve eserlerinin analizi.*(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).İnönü Üniversitesi. Malatya.

6th INTERNATIONAL CONGRESS of MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

Yılmaz,N.(2022).*Harput müzik kültüründe yerel isimlendirmeye sahip makamların incelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi. Ankara.

Yılmaz,A.(2023).*Kocaeli'de yaşayan Makedonya göçmenlerinin müzik kültürü*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kocaeli Üniversitesi.Kocaeli.

Yücearda,S.(2009).*1924 Türk-Yunan nüfus mübâdelesinde İstanbul ve çevresine iskân edilen patriyotların müzik kültürü*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi. İstanbul.

6TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

Investigation the Relationship Between Self-Compassion and Psychological Resilience in Adults Who Experienced an Earthquake

*Ayşegül KÖKSAL¹
Fatma Sema BENLİ²*

Abstract

This study presents an original study by examining in detail the relationship between self-compassion and psychological resilience in adults who experienced earthquakes. Additionally, this study provides a scientific basis to understand the psychological resilience level of societies exposed to natural disasters such as earthquakes and to increase the resilience of individuals against such events.

In order to determine the relationship between the self-compassion sub-dimensions of the 225 individuals participating in the study and the psychological resilience variable, Pearson correlation analysis was applied. In order to see the differences in the group averages of the variables, independent sample t-test was applied for variables with two groups, and Kruskal Wallis-H analysis was applied for variables with more groups.

According to statistical analysis, the current study showed that there was a positive relationship between the level of self-compassion and general psychological resilience. This shows that as individuals' level of love and acceptance towards themselves increases, their general psychological resilience also increases. It has been shown that there is a negative relationship between the level of self-judgment and general psychological resilience. Brief Psychological Resilience Scale score significantly and positively predicts self-compassion, consciousness, and awareness of sharing scores.

Keywords: Earthquake Experience, Self-Compassion, Psychological Resilience, Earthquake, Trauma

¹ Uzman Psikolog Ayşegül KÖKSAL, Toros Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, Orcid: 0000-0002-2638-3623

² Dr. Öğrt Üyesi Fatma Sema BENLİ, Toros Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, Orcid: 0000-0001-8890-5626

6TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

Giriş

Doğal afetler, ölümlere, yaralanmalara ve evsizliğe neden olarak ciddi insani ve ekonomik maliyetlere yol açar. Türkiye, jeolojik yapısı ve iklim özellikleri nedeniyle depremler, sel, heyelan, çığ gibi birçok doğal afetle karşı karşıya kalan bir ülkedir. Bu afetler, insan hayatlarına ve büyük ekonomik kaynaklara zarar vermektedir. Depremler ve seller, Türkiye'nin en sık ve yıkıcı doğal afetleridir ve bu afetler önemli insan kayıplarına ve büyük maddi hasarlara yol açmaktadır.

Doğal afetler, can ve mal kaybına yol açan olaylar olarak tanımlanır ve bu tür olaylar toplumun kendi çabaları ve kaynaklarıyla başa çıkmanın zor olduğu, genellikle ulusal veya uluslararası yardıma ihtiyaç duyulan durumlar olarak kabul edilmektedir(Nakajima,2012). Özellikle depremler, yıkıcı etkileriyle fiziksel, psikolojik ve sosyal boyutlarda büyük bir travmaya neden olabilmektedir. Depremler, bireylerin güvenlik hislerini sarsar, yaşam kaybı ve yıkımla sonuçlanabilir, evsizlik ve kayıplarla mücadele gerektirebilir. Bu gibi travmatik olaylar, insanların psikolojik sağlığını etkileyerek uzun süreli etkiler bırakabilmektedir. 06.02.2023 tarihinde Kahramanmaraş İli, Pazarcık ilçesi merkezli, 7,7 şiddetindeki bir depremin ardından Elbistan merkezli 7,6 şiddetinde ikinci bir deprem meydana gelmiştir. Bu iki şiddetli depremi takiben, 11.020 artçı deprem yaşanmıştır. Bu depremler sonrasında Kahramanmaraş, Gaziantep, Şanlıurfa, Diyarbakır, Adana, Adıyaman, Osmaniye, Hatay, Kilis, Malatya ve Elâzığ illerinde toplam 44.218 kişi hayatını kaybetmiş, 80.278 kişi yaralanmış, 528.146 kişi güvenli illere tahliye edilmiş ve 1.971.589 depremzede kendi imkânlarıyla tahliye olmuştur (AFAD, 2023). Bu depremler, geniş bir bölgeyi ve çok sayıda insanı etkilediğinden, toplumsal bir travmaya yol açmış ve böylece travmatik bir olay olarak değerlendirilmektedir. Özellikle doğal afetler, trafik kazaları, uçak kazaları gibi olaylar, literatürde travmatik olaylar olarak kabul edilmektedir.

Deprem, ciddi can ve mal kayıplarına neden olan doğal afetler arasında yer alırken, aynı zamanda bireylerin psikolojik sağlıklarını ve duyarlılıklarını da ön plana çıkaran bir travma kaynağıdır. Deprem sırasında yakınlarını veya sevdiklerini kaybeden bireyler, bu kayıpların etkisi altında ruhsal açıdan derin bir travma yaşayabilmektedirler. Özellikle bu tür kayıpların ani veya beklenmedik olması, cenazelerin parçalanmış olması veya cenazelere ulaşılamaması gibi durumlar, geride kalan bireylerin yas süreçlerini daha da karmaşık hale getirebilmektedir. Deprem sırasında yaralanmış olmak, aile üyelerinden birini kaybetmek (örneğin eş, çocuk, kardeş), ev ve iş yerini kaybetmek gibi durumlar da bu travmatik ölümlerin etkilerini artırabilir ve bu etkiler psikolojik sağlamlığı zorlayabilir. Bu tür travmatik deneyimler sonucunda, bireylerde Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB) gibi psikolojik sorunlar yaygın bir şekilde görülebilmektedir(Özçetin vd.,2008). Ancak, bireylerin psikolojik sağlamlık ve öz duyarlılık gibi içsel faktörler de bu tür zorlayıcı deneyimlere karşı dirençlerini artırabilir ve olumsuz etkileri hafifletebilir(Önel,2021).

Öz duyarlılık, bireylerin kendi içsel deneyimlerini fark etme, anlama ve kabul etme yeteneğini ifade eder. Öz duyarlılık, bireyin duygusal deneyimlerine ve düşüncelerine açık olma, kendini değerlendirme ve kişisel büyüme sağlama gibi önemli bileşenleri içerir. Bu nedenle, deprem deneyimi yaşamış yetişkinlerde öz duyarlılık düzeyinin incelenmesi, bu bireylerin travmatik deneyimleriyle nasıl başa çıktıklarını anlamak açısından önemlidir(Tekin,2022).

Psikolojik sağlamlık ise, bireylerin zorluklar ve stres altında dayanıklılık gösterme, iyimserlik, kendine güven, esneklik ve olumlu duygusal durumu koruma yeteneklerini ifade eder. Deprem deneyimi yaşamış yetişkinlerde psikolojik sağlamlık düzeyinin incelenmesi, bu bireylerin travma sonrası iyileşme sürecindeki başarılarını ve sağlıklı bir adaptasyonu nasıl gerçekleştirdiklerini anlamak için önemli bir adımdır(Öz,Yılmaz,2009).

Bu çalışma, deprem deneyimi yaşamış yetişkinlerde öz duyarlık ile psikolojik sağlamlık arasındaki ilişkiyi detaylı bir şekilde inceleyerek, afet sonrası psikolojik destek programlarına ve müdahalelere yönelik daha etkili stratejiler geliştirilmesine katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Ayrıca, bu çalışma, deprem gibi doğal afetlere maruz kalan toplumların psikolojik sağlamlık düzeyini anlamak ve bireylerin bu tür olaylara karşı direncini artırmak için bilimsel bir temel oluşturmaktadır.

Yöntem

Evrem ve Örneklem

Bu araştırmanın çalışma evrenini Kahramanmaraş depreminde ciddi hasar gören illeri (Kahramanmaraş, Kilis, Diyarbakır, Adana, Osmaniye, Gaziantep, şanlıurfa, Adıyaman, Malatya, Hatay) kapsamaktadır. Araştırmaya dahil edilen illerin geniş bir coğrafyaya yayılmasından dolayı amaçlı örneklem seçimi tercih edilecektir. Araştırmaya katılabilmek için 2023 Kahramanmaraş depremlerini söz edilen illerde yaşamış olmak gerektiğinden dolayı da amaçlı örneklem yöntemi kullanılmıştır. Araştırma grubunu 6 şubat 2023 depremini belirtilen illerinden birinde yaşamış katılımcılar oluşturmuştur.

Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu

Araştırmada kullanılan demografik bilgi formu araştırmacı tarafından hazırlanmıştır. Bu formda cinsiyet, ekonomik düzey ve eğitim düzeyi bilgilerini içeren maddeler yer almaktadır.

Öz Duyarlık Ölçeği

Ölçeklerin “Öz Duyarlık Ölçeği”, likert tipinde bir ölçektir ve genellikle bireylerin kendileri ve çevreleriyle olan duyarlılıklarını ölçmeye yönelik bir psikolojik ölçüm aracıdır. Bu ölçek, kişinin içsel dünyasıyla ve dış çevresiyle ne kadar bilinçli bir şekilde etkileşimde bulunduğunu değerlendirir. Akın, Akın ve Abacı (2007) tarafından ülkemizde uyarlanan Neff'in (2003) ölçeği, 1 (Hiçbir zaman) ile 5 (Her zaman) arasında 5'li Likert tipi puanlama kullanılmaktadır. Toplam 26 madde ve 6 alt boyuttan oluşan bu ölçek, öz-yargılama, izolasyon, aşırı özdeşleşme, paylaşımların bilincinde olma, öz sevecenlik ve bilinçlilik alt boyutlarına odaklanır.

Alt boyutlardan elde edilen puanlar, ilgili özelliklere sahip bulunduğunu gösterir. Toplam öz-duyarlık puanına ulaşmak için öz yargılama, izolasyon ve aşırı özdeşleşme maddelerinin ters kodlanması ve 6 alt ölçeğin puanlarının toplanması gerekmektedir. Başka bir hesaplama yöntemi ise öz-yargılama, izolasyon ve aşırı özdeşleşme alt boyutlarından elde edilen puanların ortalamalarının 6'dan çıkartılması, ardından tüm alt boyutların ortalamalarının toplanması ve toplam ortalamanın 6'ya bölünerek toplam öz duyarlık puanına ulaşılmasıdır. Ölçeğin orijinal

formunda test-tekrar test güvenilirliği 0.93 ve Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı 0.92 olarak hesaplanmıştır. Ancak, Türkçe uyarlamasında ölçeğin test-tekrar test güvenilirlik katsayıları 0.56 ile 0.69 arasında değişirken, alt ölçekler için Cronbach Alfa iç tutarlık katsayıları şu şekildedir: öz-yargılama alt ölçeği için 0.72, izolasyon alt ölçeği için 0.80, aşırı özdeşleşme alt ölçeği için 0.74, paylaşımların bilincinde olma alt ölçeği için 0.72, öz-sevecenlik alt ölçeği için 0.77 ve bilinçlilik alt ölçeği için 0.74 olarak bulunmuştur

Kısa Psikolojik Sağlık Ölçeği

“Kısa Psikolojik Sağlık Ölçeği”, likert tipinde bir ölçektir ve bireylerin yaşadıkları stres ve zorluklara karşı nasıl başa çıktıklarını değerlendirmek için kullanılan bir ölçektir. Araştırmada kullanılan Kısa Psikolojik Sağlık Ölçeği (KPSÖ), bireylerin psikolojik sağlık düzeylerini değerlendirmek amacıyla Smith ve diğerleri (2008) tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin Türkçeye uyarlanması ve güvenilirlik çalışmaları ise Doğan (2015) tarafından gerçekleştirilmiştir. Ölçek, 5’li Likert tipinde 6 maddeden oluşmaktadır, ve seçenekler "Hiç uygun değil (1)", "Uygun Değil (2)", "Biraz Uygun (3)", "Uygun (4)" ve "Tamamen Uygun (5)" olarak düzenlenmiştir. Bazı maddeler (2, 4 ve 6) ters puanlanmıştır. Yüksek puan, yüksek psikolojik sağlamlığı temsil eder.

Verilerin Analizi

Veriler SPSS-27 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırmaya katılan bireylere ait demografik bilgiler için betimsel istatistikler (frekans, yüzde) kullanılmıştır. Değişkenlerin grup ortalamalarındaki farklılıkları görebilmek için 2 gruplu değişkenlerde bağımsız örneklem t-test, 3 ve daha fazla gruplu değişkenlerde Kruskal Wallis-H Analizi uygulanmıştır. Ölçeklerin birbirleri arasındaki ilişkinin yönünü ve gücünü tespit edebilmek için pearson korelasyon analizi uygulanmıştır. Analizler alfa=0,05 seviyesinde uygulanmıştır.

Bulgular

Bu çalışmada, deprem deneyimi yaşamış yetişkinlerde öz duyarlık ve psikolojik sağlamlık arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla çeşitli istatistiksel analizler yapılmıştır.

İlk olarak, katılımcıların çoğunluğunun kadın olduğu ve genellikle orta düzeyde ekonomik duruma sahip olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Bu durum, deprem deneyimi yaşamış bireylerin genellikle orta düzeyde ekonomik duruma sahip olduklarını ve kadınların araştırmaya daha fazla katıldığını göstermektedir.

Cinsiyet faktörüne göre baktığımızda çalışmanın sonuçlarına göre, deprem deneyimi yaşamış erkeklerin öz duyarlık düzeylerinin ($\bar{x}=18,74$ $ss=4,144$), kadınlara göre anlamlı derecede daha yüksek olduğu tespit edilmiştir ($\bar{x}=16,76$ $ss=4,139$). Ancak, diğer psikolojik sağlamlık ölçekleri üzerinde cinsiyet arasında anlamlı bir fark saptanmamıştır. Bu durum, cinsiyetin öz duyarlık düzeyleri üzerinde etkili olabileceğini göstermekle birlikte, diğer psikolojik sağlamlık ölçekleri üzerindeki etkisinin daha fazla araştırmaya ihtiyaç olduğunu göstermektedir.

Ekonomik faktörüne göre, deprem deneyimi yaşamış yetişkinler arasında ekonomik düzeyin, psikolojik sağlamlık düzeyleri üzerinde belirgin bir etkisinin olmadığı belirlenmiştir.

Bu sonuçlar, ekonomik durumun deprem sonrası psikolojik sağlamlık üzerinde genel bir etkisinin olmadığını göstermektedir ($p=,781>0,05$).

Korelasyon analizi sonuçlarına göre, kısa psikolojik sağlamlık ölçeği (KPSÖ) puanı ile çeşitli öz duyarılık bileşenleri arasında anlamlı ilişkiler bulunmaktadır. KPSÖ puanı ile öz sevecenlik puanı arasında pozitif yönlü ve zayıf seviyede anlamlı bir ilişki saptanmıştır ($r = 0,313$; $p = 0,001$). Bu bulgu, psikolojik sağlamlık düzeyi yüksek olan bireylerin aynı zamanda daha yüksek öz sevecenlik seviyesine sahip olduğunu göstermektedir.

Aynı zamanda, KPSÖ puanı ile öz yargılama puanı arasında negatif yönlü ve zayıf seviyede anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r = -0,380$; $p = 0,001$). Bu sonuç, psikolojik sağlamlık düzeyi arttıkça, bireylerin kendilerini daha az yargıladıklarını ortaya koymaktadır.

Bunun yanı sıra, KPSÖ puanı ile paylaşım bilincinde olma puanı arasında pozitif yönlü ve zayıf seviyede anlamlı bir ilişki mevcuttur ($r = 0,281$; $p = 0,001$). Bu ilişki, psikolojik olarak sağlam bireylerin başkalarıyla daha fazla paylaşımda bulunma eğiliminde olduklarını göstermektedir.

KPSÖ puanı ile izolasyon puanı arasında ise negatif yönlü ve orta seviyede anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir ($r = -0,520$; $p = 0,001$). Bu bulgu, psikolojik sağlamlık arttıkça bireylerin kendilerini daha az izole ettiklerini ve daha fazla sosyal bağ kurduklarını ifade etmektedir.

Ek olarak, KPSÖ puanı ile bilinçlilik puanı arasında pozitif yönlü ve zayıf seviyede anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r = 0,373$; $p = 0,001$). Bu sonuç, psikolojik sağlamlık düzeyi yüksek olan bireylerin daha bilinçli ve farkında olduklarını göstermektedir.

Son olarak, KPSÖ puanı ile aşırı özdeşleşme puanı arasında negatif yönlü ve orta seviyede anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r = -0,552$; $p = 0,001$). Bu ilişki, psikolojik sağlamlık düzeyi yüksek bireylerin, yaşadıkları olumsuz deneyimlerle daha az aşırı özdeşleşme eğiliminde olduklarını göstermektedir.

Deprem deneyimi yaşamış yetişkinlerde psikolojik sağlamlık düzeylerinin öz duyarılık bileşenlerini ne düzeyde yordadığını belirlemek amacıyla yapılan regresyon analizi sonuçları, bağımsız değişkenlerin çeşitli öz duyarılık bileşenlerini anlamlı bir şekilde açıkladığını göstermektedir. Analizlere göre, KPSÖ puanı öz sevecenlik puanının %9,4'ünü açıklamakta ve anlamlı bir pozitif yönlü etkiye sahiptir ($\beta = 0.301$; $p < 0.05$). Bu bulgu, psikolojik sağlamlık düzeyi yüksek olan bireylerin kendilerine karşı daha sevecen bir tutum sergilediklerini göstermektedir.

Öz yargılama puanının %14'ü bağımsız değişkenler tarafından açıklanmakta olup, KPSÖ puanı bu puanı anlamlı ve negatif yönde yordamaktadır ($\beta = -0.445$; $p < 0.05$). Bu sonuç, psikolojik sağlamlık düzeyi yüksek bireylerin kendilerini daha az yargıladıklarını ifade etmektedir.

Paylaşım bilincinde olma puanının %7,5'i bağımsız değişkenler tarafından açıklanmakta ve KPSÖ puanı bu puanı anlamlı ve pozitif yönde yordamaktadır ($\beta = 0.237$; $p < 0.05$). Bu bulgu, psikolojik olarak sağlam bireylerin sosyal paylaşım ve destek arayışında daha aktif olduklarını göstermektedir.

İzolasyon puanının %26,7'si bağımsız değişkenler tarafından açıklanmakta olup, KPSÖ puanı izolasyon puanını anlamlı ve negatif yönde yordamaktadır ($\beta = -0.486$; $p < 0.05$). Bu,

psikolojik sağlamlık düzeyi yüksek bireylerin kendilerini daha az izole ettiklerini göstermektedir.

Bilinçlilik puanının %13,5'i bağımsız değişkenler tarafından açıklanmakta ve KPSÖ puanı bu puanı anlamlı ve pozitif yönde yordamaktadır ($\beta = 0.322$; $p < 0.05$). Bu sonuç, psikolojik sağlamlık düzeyi yüksek olan bireylerin daha bilinçli ve farkında olduklarını ortaya koymaktadır.

Son olarak, aşırı özdeşleşme puanının %30,2'si bağımsız değişkenler tarafından açıklanmakta olup, KPSÖ puanı bu puanı anlamlı ve negatif yönde yordamaktadır ($\beta = -0.505$; $p < 0.05$). Bu bulgu, psikolojik sağlamlık düzeyi yüksek bireylerin olumsuz deneyimlerle daha az özdeşleşme eğiliminde olduklarını göstermektedir.

Bu bulgular, deprem deneyimi yaşamış yetişkinlerde psikolojik sağlamlık düzeylerinin, öz duyarılığın çeşitli bileşenlerini önemli ölçüde yordadığını ve bu bireylerin kendilerine ve çevrelerine karşı tutumlarını nasıl şekillendirdiğine dair değerli bilgiler sunmaktadır.

Tartışma

Bireylerin kendilerine yönelik sevgi ve kabul düzeyi ile genel psikolojik sağlamlık arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Bu, öz sevecenlik arttıkça psikolojik sağlamlığın da arttığını göstermektedir. Öte yandan, bireylerin kendilerini eleştirmeleri durumunda psikolojik sağlamlık düzeyleri azalmaktadır. Öz yargılama ile psikolojik sağlamlık arasındaki negatif ilişki, bireylerin olumsuz değerlendirmelerle başa çıkma becerileri ile bağlantılıdır.

Ayrıca, paylaşım bilincinin artması izolasyonun azalmasıyla ilişkilidir. Bu, başkalarıyla duygusal bağlantı kurmanın ve paylaşım bilincinin izolasyon hissini azalttığını göstermektedir. Leary ve arkadaşlarının (2007) araştırmaları, öz-anlayışın olumsuz olaylara karşı duygusal ve bilişsel tepkileri belirlediğini ve bu olaylarla başa çıkma yeteneğini etkilediğini vurgulamaktadır. Öz-anlayış alt boyutları, bireylerin psikolojik sağlamlık düzeyini, olumsuz olaylara sağlıklı tepkiler verme ve kendilerini doğru değerlendirme konularında önemli bir rol oynamaktadır.

Kısa Psikolojik Sağlamlık Ölçeği (KPSÖ) puanı, Öz Sevecenlik puanını anlamlı ve pozitif yönde yordamaktadır. Bu, bireyin kendi hatalarını anlayışla karşılaması, başkalarına nazik olması ve duygusal zorluklarla başa çıkarken kendine karşı sabırlı ve anlayışlı olmasını ifade eder. Psikolojik sağlamlık düzeyi arttıkça, öz sevecenlik eğiliminde de bir artış gözlenmektedir.

Öz Yargılama puanını yordama üzerine yapılan doğrusal regresyon analizi, bağımsız değişkenlerin Öz Yargılama puanının %14'ünü açıkladığını göstermektedir. KPSÖ puanı, bireyin öz yargılama düzeyini anlamlı ve negatif yönde yordar. Yani, KPSÖ puanı arttıkça birey, olumsuz öz yargılarıyla daha etkili bir şekilde başa çıkmakta ve bu zorlukları azaltmaktadır.

Şahin'in (2014) öğretmenler üzerinde yaptığı araştırma da benzer sonuçlar sunmaktadır. Bu çalışma, psikolojik sağlamlık ve yaşam doyumunun öz duyarlık düzeylerini etkilediğini ve bu faktörlerin anlamlı bir şekilde birbirini yordadığını göstermektedir.

6th INTERNATIONAL CONGRESS of MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

Deprem deneyimi yaşamış yetişkinlerde psikolojik sağlık ve öz duyarlılık arasındaki ilişki, literatürdeki diğer bulgularla uyumlu sonuçlar ortaya koymaktadır. Ülkemizde 2011 yılında yaşanan Van depremi sonrası yapılan bir araştırmada, düşük travma sonrası stres bozukluğu (TSSB) seviyeleri ile yüksek psikolojik dayanıklılık arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur (İkizer, 2014). Benzer şekilde, Baysal'ın (2022) pandemi döneminde Hatay'da görev yapan öğretmenlerle gerçekleştirdiği çalışmada, yalnızlık ile psikolojik sağlık ve duygusal özyeterlik arasında negatif yönde bir ilişki saptanmış, psikolojik sağlık ile duygusal özyeterlik arasında ise pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Kısa Psikolojik Sağlık Ölçeği (KPSÖ) puanının farklı öz duyarlılık boyutları üzerindeki etkileri, psikolojik sağlık düzeyinin bireylerin duygusal farkındalık ve bilinçlilik seviyelerini artırdığını göstermektedir. Bu durum, psikolojik sağlamlığı yüksek bireylerin, duygusal zorluklarla daha etkili bir şekilde başa çıktıklarını ve olaylara daha bilinçli bir bakış açısı geliştirdiklerini ortaya koymaktadır. Akdeniz'in (2017) ergenler üzerinde yaptığı çalışmada da bilişsel duygu düzenleme stratejileri ve algılanan sosyal desteğin, psikolojik sağlık ve psikolojik belirtilerle ilişkili olduğu bulunmuştur. Özellikle, felaketleştirme stratejilerinin artması psikolojik belirtileri artırırken, aileden algılanan sosyal desteğin artması bu belirtileri azaltmaktadır.

Bu bulgular, deprem deneyimi yaşamış bireylerde psikolojik sağlık ve öz duyarlılığın önemini vurgulamaktadır. Deprem gibi travmatik olaylarla başa çıkarken, yüksek psikolojik sağlık, bireylerin kendilerine karşı daha sevecen, bilinçli ve öz yargılamadan uzak olmalarına katkıda bulunur. Aynı zamanda, sosyal destek ve duygusal özyeterlik gibi faktörler, travma sonrası iyilik halinin korunmasında kritik rol oynar. Bu nedenle, afet sonrası psikolojik müdahalelerde, bireylerin psikolojik sağlamlıklarını artırmaya yönelik stratejiler geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır.

ICMUSS

6TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

Kaynakça

Akdeniz, S. (2017). Erken ergenlikte bilişsel duygu düzenleme, algılanan anne baba tutumu ve sosyal destek ile psikolojik sağlık arasındaki ilişki (Yayımlanmamış yüksek lisans Tezi). Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Baysal, B. (2022). Pandemi sürecinde öğretmenlerin yalnızlık, psikolojik sağlık ve duygusal öz yeterlik düzeylerinin incelenmesi (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Çağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.

İkizer, G. (2014). Factors related to psychological resilience among survivors of the earthquakes in Van, Turkey. Doktora Tezi. Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Leary, M. R., Tate, E. B., Adams, C. E., Batts Allen, A. ve Hancock, J. (2007). Selfcompassion and reactions to unpleasant self-relevant events: the implications of treating oneself kindly. *Journal of Personality and Social Psychology*, 92(5), 887. doi: 10.1037/0022-3514.92.5.887

Nakajima, Ş. (2012). Deprem ve sonrası psikolojisi. *Okmeydanı Tıp Dergisi*, 28(2), 150-155.

Önel, S. N. (2021). *Covid-19 sürecinde öz duyarlılık ve psikolojik sağlık ile depresyon, anksiyete, stres arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Master's thesis, Işık Üniversitesi).

Öz, P. D. F., & Yılmaz, U. H. E. B. (2009). Ruh sağlığının korunmasında önemli bir kavram: Psikolojik sağlık. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 16(3), 82-89.

ÖZÇETİN, A., MARAŞ, A., ATAÖĞLU, A., & İÇMELİ, C. (2008). Deprem sonucu gelişen travma sonrası stres bozukluğu ile kişilik bozuklukları arasında ilişki. *Duzce Medical Journal*, 10(2), 8-18.

Şahin, D. (2014). Öğretmenlerin özduyarlılıklarının psikolojik sağlık ve yaşam doyumu açısından incelenmesi (Yüksek Lisans Tezi.) Karadeniz teknik Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.

Tekin, R. (2022). *Travma Sonrası Büyümede Öz Şefkat Temelli Çalışmaların İncelenmesi* (Master's thesis, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü).

İnternet Kaynakları

<https://www.afad.gov.tr/>

6TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

Engelli Politikalarının Kamu Politikası Açısından Değerlendirilmesi

Ali TOSUN¹

ÖZET

Kamu politikası, herhangi bir alanda çeşitli amaçların gerçekleştirilmesine yönelik yapılan planlamaların sonuçlandırılmasına yönelik düzenlemeleri ifade etmektedir. Kamu politikasının yapım süreci, toplumsal talep ve ihtiyaçların karşılanmasına yönelik politika sonuçlarını belirtmektedir. Çeşitli alanlarda istenilen sonuçların elde edilmesi kamu politikasının doğru bir şekilde tanımlanması ve buna göre yapım sürecinin oluşturulmasına dayanmaktadır. Kamu politikaları, her alanda yapılabildiği gibi spesifik alanlarda da çeşitli sorunların giderilmesine yönelik önlemlerin de içermektedir. Bu sorunların tespit edilmesi ve buna göre kamu yararına yönelik bir sürecin başlatılması merkezi hükümet ile yerel hükümetlerin çalışmalarına göre şekillenebilmektedir.

Engelli bireyler, toplumsal alanda çeşitli nedenlerle dezavantajlı duruma düşmüş bireyleri ifade etmektedir. Bu bireylerin toplumsal alanda diğer bireylerle uyumlu bir yaşam tarzına sahip olmasının onlara verilecek desteklerle mümkün olduğu söylenebilir. Engelli bireylerin hayata karışmaları ve çeşitli ihtiyaçlarını karşılamalarının oluşturulan kamu politikaları ile doğrudan ilişkisi olduğu görülmektedir. Kamu politikalarının engelli bireylerin diğer insanlarla bütünleşmesine önemli etkileri olduğu vurgulanabilir.

Engelli bireylerin toplumsal alandaki sayısının önemli bir orana sahip olduğu görülmektedir. Bu bağlamda oluşturulan kamu politikalarının engelli bireylerin hayatlarını kolaylaştıran sonuçlara katkı sağladığı söylenebilir. Devletin kamu politikaları aracılığıyla vatandaşların hak ve özgürlüklerini koruyarak kamu yararı gerçekleştirilmesine yönelik çalışmalarının diğer bireyler kadar engelli bireyler açısından da önemli bir hale geldiği ifade edilebilir. Sosyal bir politika biçimi olarak tanımlanan engelli politikalarının bireylerin hayatlarını çeşitli açılardan kolaylaştırdığı bilinmektedir. Engelli politikalarının hayat geçirilmesi ve uygulanmasında hem merkezi yönetimin hem de yerel yönetimlerin önemli otoriteler olarak ön plan çıktığı görülmektedir.

Çalışmada kamu politikası çeşitli yönlerden ele alınarak engellilerle ilgili yapılan çalışmalar kamu politikası bağlamında incelenmeye çalışılacaktır. Özellikle çeşitli alanlarda yapılan engellilere yönelik kamu politikalarının, engellilerin ihtiyaçlarının karşılanması noktasındaki durumu analiz edilmeye çalışılacaktır. Ortaya çıkan tablo çerçevesinde

¹ Dr, Karamanoğlu Mehmetbey University, Faculty of Health Sciences, atosun@kmu.edu.tr, Orcid: 0000-0001-7908-964X

6th INTERNATIONAL CONGRESS of MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

engellilerin yaşamlarını kolaylaştırıcı kamu politikalarının belirlenmesine yönelik önerilerin söz konusu olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kamu Politikası, Engelli, Sosyal politikalar, Kamu yararı, Politika.

6TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

GİRİŞ

Toplumda çeşitli sebeplerle dezavantajlı duruma bireylerin varlığı söz konusudur. Çeşitli rahatsızlıklar ile kazaların neden olduğu bu durumların bireylerin engelli olarak tanımlanmasına neden olduğu söylenebilir. Engelli bireyler olarak tanımlanan insanların diğer insanlara göre çeşitli zorluklarla karşı karşıya oldukları görülmektedir. Engelli bireylerin toplumda çeşitli alanlarda sorunlarla karşı karşıya kaldıkları bilinmektedir. Engelli bireylerin hayatlarının kolaylaştırılması ve topluma entegre edilmelerinin birçok noktada çeşitli politikalarla giderilmeye çalışıldığı ileri sürülebilir.

Kamu politikasının çeşitli alanlarda ulaşılması hedeflenen faaliyetleri ve çalışmalarını ifade ettiği görülmektedir. Kamu politikasının sağlık, eğitim, kültür, ekonomi, hukuk, iç ve dış güvenlik, hayvan hakları, kamu düzeni ile sanayileşme gibi çeşitli alanlardaki kamusal faaliyet ile çalışmaları kapsadığı ifade edilebilir. Bu alanlarda hükümet veya devletlerin yapmak istedikleri çalışmaların kamu otoritesine haiz bir yapıda olmasının kamu politikası aracı ile sağlandığı söylenebilir. Kamu politikalarının bu çerçevede kısa, orta ve uzun vadeli politikalar olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Kamu politikalarının hem resmi aktörler hem de gayri resmi aktörler aracılığı ile yaşam alanı bulduğu görülmektedir. Bu durumun tüm paydaşların katılımını zorunlu kılan bir kamu politikası süreci oluşturduğu ileri sürülebilir.

Toplumsal alanda engelli bireylerin hem kendi sorunları ve hem de diğer insanlardan kaynaklanan sorunlarla mücadele ettikleri görülmektedir. Engelli bireylerin toplumda yer edinmesi onlara yönelik yapılan kamusal politikalarla gerçekçi bir zemine ulaşabilmektedir. Bu durumun kamusal politikaların engelli bireylerin ön plana katkı sağladığı görülmektedir. Engelli politikalarının engelli bireylerin yaşam olanaklarını genişleterek onların diğer bireylerle olan sınırlarının kaldırılmasına katkı sağladığı ve buna göre çeşitli hizmet ve olanaklardan yararlanmalarına katkı sağladığı ileri sürülebilir. Kamu kurumlarının oluşturdukları kamu politikalarının yaptırım gücüne sahip olması ve kamu yararının bu noktada söz konusu olmasının engelli bireylerin çeşitli sorunlarla baş edebilmelerinde önemli bir araç haline geldiği vurgulanabilir. Kamu kurumlarının engellerle mücadele eden bireylerin mücadelelerine en önemli katkıyı veren otoriteler olarak ortaya çıktığı ifade edilebilmektedir. Çalışmada kamu politikalarının genel bir değerlendirmesi yapılarak kamu politikasının bu çerçevede nasıl değerlendirilmesi gerektiği üzerinde durulmaktadır. Kamu politikalarının engelli bireylerin katıldığı sorunların belirli bir düzeye çekilmesi açısından destekleyici sonuçlar doğurduğu söylenebilir. Kamu otoritelerinin çeşitli politika süreçlerini yürütme babalarına rağmen engelli politikalarının istenilen sonuçları vermediği de ileri sürülebilir.

KAMU POLİTİKASI

Kamu politikası, hükümet veya devletlerin yaptığı ve yapmamayı tercih ettikleri faaliyetler olarak tanımlanabilmektedir. Kamu politikasının çeşitli alanlardaki amaçların gerçekleştirilmesine yönelik iş ve işlemleri kapsadığı ifade edilmektedir. Politikanın devlet veya hükümetlerin izledikleri yol olarak tanımlandığı (Ürünal, 2022: 7-10) ve bu çerçevede çeşitli stratejilerin izlendiği bir süreci ele aldığı tanımlandığı söylenebilir. Kamu politikasının tanımlanması zaman zaman zor olsa da (Smith ve Larimer, 2009) çeşitli disiplinlerin bir araya geldiği ve kamusal beklenti ve ihtiyaçların karşılanmasına yönelik eylem planlarını ortaya koyduğu söylenebilmektedir. Kamu politikasının çeşitli disiplinleri içine alan bir yapıda olmasının temel hedef ve politikaların çok yönlü bir bakış açısıyla çözümlenebilmesini

kolaylaştırdığı ileri sürülebilir. Kamu politikasının hükümetlerin aktif rol oynadıkları bir süreç olarak tanımlanmasıyla beraber bazen de hükümetlerin yapmamayı seçtiği eylemler (Dye, 2013'ten aktaran Ürünal, 2022) olarak da tanımlandığı görülmektedir. Hükümetlerin belirli zamanlarda harekete geçmeyerek de politika sürecini etkiledikleri görülebilmektedir.

Hükümetlerin politik bir faaliyet sürecini ifade eden kamu politikalarının (Erat, 2018: 245-260) kamu otoriteleri ile toplumsal alandaki diğer paydaşları içine aldığı ifade edilmektedir. Kamu politikasının kamu gücüne sahip olmasının toplumdaki diğer paydaşların katılım sürecine dahil olmalarında önemli bir faktör olduğu ileri sürülebilir. Kamu yararının ön plan çıktığı kamu politikası sürecinin çeşitli kesimlerin desteğini almasında bu olgunun olması ekili olabilmektedir. Kamu politikasının çeşitli alanlardaki politikaları ve çalışmaları içeren bir yapıda olmasının (Yıldız ve Sobacı, 2015: 14-22) farklı kamusal dinamiklerin bir arada olmasına katkı sağladığı ve politikaların başarıya ulaşmalarında önemli bir etken olarak hizmet ettiği düşünülebilmektedir. Bu durumun çeşitli iş kollarında görev yapan grupların bir araya gelerek kamusal yarar sağlamada etkin sonuçlar doğurmasına katkı sağladığı düşünülebilir.

Kamu politikasının çeşitli aktörleri içine alan bir yapısının olmasının (Ekici, 2022: 200-204) yönetim eksenli bir çalışma ortamının doğmasına katkı sağladığı gibi var olan sorunların çözümünde de her kesimin düşüncelerinin dikkate alınmasına katkı sağladığı ileri sürülebilir. Belirli bir amaca yönelik olması, kamu otoriteleri tarafından yapılan iş ve işlemleri içermesi, belirli eylem biçimlerine sahip olması ile önleme veya belirli bir hedefi gerçekleştirmeye yönelik faaliyetleri kapsamasının (Yıldız ve Sobacı, 2015) kamu politikasının temel özelliklerini ifade ettiği savunulabilir. Kamu politikalarını başat aktörleri olarak tanımlanan resmi aktörlerin yasam, yürütme ve yargı kurumları ile doğrudan veya dolaylı ilişkileri olduğu görülmektedir. Kamu politikalarının kamu gücüne sahip olmasının bu kapsamda ortaya konabileceği söylenebilir. Yaptırım gücüne sahip kamu politikalarının istenilen sonuçları sağlamanın bu bağlamda söz konusu olabileceği düşünülebilmektedir.

ENGELLİ POLİTİKALARI

Engelli bireylerin 5378 sayılı Kanun'da fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duyuşal yetilerinde çeşitli düzeyde kayıplarından dolayı topluma diğer bireyler ile birlikte eşit koşullarda tam ve etkin katılımını kısıtlayan tutum ve çevre koşullarından etkilenen birey şeklinde tanımlandığı görülmektedir (mevzuat.gov.tr). Kamu politikasının çeşitli alanlardaki yansımalarının toplumsal alanda sonuçlar ortaya çıkardığı görülmektedir (Babaoğlu, 2015: 150-175). Çocuklar, engelliler, göçmenler ile bağımlılar gibi dezavantajlı bir konumda olan bireylerin sosyal politika açısından kamu politikalarının kendilerine yarar sağlayacak şekilde uygulanmasına ihtiyaçları olduğu söylenebilir (Bakır, 2023: 31-33). Kamu politikasının sosyal yönünü ifade eden ve sosyal politika olarak da tanımlanabilen engellilere yönelik politikaların çeşitli nedenlerle dezavantajlı duruma gelmiş bireyler için yapılan çalışmaları içerdiği ifade edilebilir. Bu politikaların pozitif ayrımcılık açısından değerlendirilme olanağına sahip olduğu görülmektedir. Sosyal destek politikaları, istihdam politikaları, engellilere yönelik sağlık politikaları ve eğitim politikalarının kentsel alanda engelli bireylerin yaşamlarının kolaylaştırılması adına ortaya çıkan politikalar olduğu söylenebilir (Babaoğlu, 2015: 145-222).

Kamu yönetiminde, engelli bireylere yönelik faaliyetlerde bulunan çeşitli kurum ve kuruluşların politikalar oluşturdukları ve buna göre sosyal hizmet alanında etkin oldukları görülmektedir. Adalet Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı ve Aile ve Sosyal

6TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

Hizmetler Bakanlığı gibi kamu otoritelerinin buna göre çalışmalarda buldukları görülmektedir (Güzel, 788-790). Kamu kurumlarının sürdürdükleri faaliyetlerin sosyal devlet anlayışı çerçevesinde engellilere yönelik pozitif ayrımcılığa örnek teşkil ettiği ileri sürülebilir.

Kurumların kamu politikaları bağlamında sürdürdükleri engellilere yönelik olarak yapılan evde bakım hizmetleri (Ağcasulu, 2021: 170-174) gibi uygulamaların sosyal fayda açısından kayda değer olduğu savunulabilir. Engellilere yönelik politikaların bireylerin gelişimi ile olanaklardan yararlanmalarını kolaylaştırdığı ve sosyal politika olarak ifade edilebileceği düşünülebilir (Negiz, 2011: 322-324). Oluşturulan kamu politikalarının sosyal fayda sağlamanın, engelliler açısından sonuç verici bir boyutta olması ile doğrudan bir ilişkisi olduğu ileri sürülebilir. Kamu otoriteleri ile beraber engellilere yönelik politikalarda sivil toplum kuruluşlarının da önemli faaliyetlerde buldukları söylenebilir. Sivil toplum kuruluşlarının siyasal, kültürel, bireysel ve ekonomik işlevlere sahip olarak çeşitli alanlarda sosyal fayda sağladıkları ileri sürülebilir (Can Ateş, 2019: 43-47). Engellilere yönelik kamu politikalarının çok paydaşlı bir yapıyı gerekli kıldığı düşünüldüğünde sivil toplum olgusunun da bu noktada engellilere yönelik faaliyetlerde bulunduğu ifade edilebilir.

Engellilere yönelik kamu politikalarının oluşmasının hem ulusal hem de uluslararası hukuki metinler çerçevesinde oluşturulduğu ileri sürülebilir (Ünal, 2021: 235-237). Sosyal politika olarak da tanımlanan engelli politikalarının yerel ve küresel bir boyutunun olmasının günümüzde insan haklarına olan ilginin bir sonucu olduğu ileri sürülebilir. Özellikle geçmişe nazaran günümüzde insan hak ve hürriyetlerine olan ilginin artması ve devletlerin buna göre kamusal politikalarını oluşturmalarının bunu ortaya çıkardığı söylenebilir. Engellilere yönelik kamusal politikalarının ülkelere göre değişkenlik gösterdiği ve buna göre politika süreçlerinin yaşandığı ifade edilebilir (Dolu, 2019: 15-25). Bireylerin toplumsal alandaki etkinlik düzeyi ile kamu otoritelerinin bireye olan bakış açısının engelli politikalarını oluşturmada doğrudan bir ilişkiye sahip olduğu savunulabilir. Engellilere yönelik politikaların 1970'li yıllardan itibaren kamu politikalarında görülmeye başladığı (Yılmaz ve Yentürk, 2017: 59-74) ifade edilebilir. Esasen bu durumun İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki ulus inşasının bir yansıması olarak da yorumlanabileceği savunulabilir. Nitekim insan hak ve hürriyetlerinin ön plana çıktığı bu dönemde engelli bireylerin de fark edilmeye başladığı ve kamusal politikalarda bunun örneklerinin ortaya çıktığı söylenebilir. Engelli politikalarının insan hakları bağlamında hukuk devletinin bir gereği olarak ortaya çıkmasının (Waldschmidt, 2005), temel hak ve hürriyetlerin kullanımı açısından da belirli engellerin kaldırılmasına yönelik düzenlemeleri de zorunlu kıldığı ileri sürülebilir. Engelli bireylerin kamusal politikalarda yer almasının hem haklarını kullanmada hem de toplumsal alanda diğer insanlarla uyumlu bir şekilde yaşamalarında olumlu sonuçlar doğurduğu söylenebilir (Abay-Alyüz, 2022: 463-466).

Engelli bireylerin karşılaştıkları sorunların ortadan kaldırılmasında ve toplumda yer edinmelerinde sosyal devletin ortaya koyacağı ve uygulayacağı politikaların önemli bir etkisi olduğu savunulabilir (Buluş, 2022: 837-839). Kamu politikalarının bu çerçevede ele alınıp buna göre politika oluşturma sürecinin gerçekleştirilmesinin hem kamu yönetimi açısından hem de sosyal hizmet kavramı açısından kamu yararı ve değeri sağlayacağı savunulabilir.

Çeşitli yasal düzenlemelerle engellilere yönelik yasal metinlerin oluşturulduğu görülmektedir. Bu mevzuatların kamu politikalarının engellilerin lehine sonuçlar vermesi bağlamında sonuçlar doğurduğu savunulabilir. Milli Eğitim Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun, Milli Eğitim Temel Kanunu, Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası,

6th INTERNATIONAL CONGRESS of MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

Kanunu, Noterlik Kanunu, Nüfus Hizmetleri Kanunu, Özel Öğretim Kurumları Kanunu, Özel Tüketim Vergisi Kanunu, Özelleştirme Uygulamaları Hakkında Kanun, Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun, Sağlık Hizmetleri Temel Kanunu, Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kanunu, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu, Sosyal Sigortalar Kanunu, Terörle Mücadele Kanunu, Türk Ceza Kanunu, Türk Medeni Kanunu, Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanunu, Ulaştırma Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun, Özürlüler İdaresi Başkanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, Mesleki Eğitim Kanunu gibi metinlerin (Örtülü, 2019: 35-36) kamu politikası bağlamında engelli bireylerin çeşitli alanlarda haklardan yararlanmalarına ve karşılaştıkları engelleri aşmalarında rol oynadığı ileri sürülebilir. Merkezi yönetimin kamusal politikaları yanında yerel yönetim birimlerinin de engellilere yönelik kamu politikaları oluşturduğu ve buna göre çalışmalar yürüttükleri söylenebilir. 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu'nun bu kapsamda engelli bireylerin hayatlarını kolaylaştırıcı faaliyetlerde buldukları savunulabilir (5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu).

Engellilere yönelik kamu politikalarının oluşturulmasında geçmişten günümüze bir paradigma değişimi olduğu görülebilmektedir. Engelliliğin ilk zamanlarında sadece medikal bir yaklaşımın ön plana çıktığı ancak daha sonraki süreçlerde engelliliğe sosyal bir çerçeveden bakıldığı söylenebilir (Abay Alyüz, 2022: 461-465). Engellilere yönelik politika değişimlerinin başlıca nedenlerinin toplumsal bütünleşmenin sağlanmasına yönelik düşünceler olduğu ileri sürülebilir. Sadece sağlık açısından engellilere yönelik çalışma ve yöntemlerin zamana zaman istenilen sonuçları vermediği görülmektedir (Hogan, 2019). Engelli politikalarının çeşitli disiplinlerle bir arada yürütülmesinde ve buna göre toplumsal alanda bu bireylerin sosyal entegrasyonlarını sağlamaya yönelik faaliyetlerin yoğunluk kazanmasında engellilere yönelik tutum ve politikaların günümüzdeki insan haklarına göre şekillenmesinin büyük bir etkisi olduğu savunulabilir. Bu durumun birçok devlet veya hükümetin politikalarına yansıdığı ifade edilebilir. Engelli politikalarının ortaya konmasının, bu bireylerin talep ve ihtiyaçları doğrultusunda çeşitli olumlu sonuçlar yaratılmasına (Güngör ve Güneş, 2011-2012: 25-44) dolayısıyla buna göre çeşitli kamusal politikaların sosyal fayda sağlayarak engelli bireyin var oluş mücadelesine olanaklar sunacağı savunulabilir. Sosyal politika olarak engelli politikaların bireyler arasındaki farklılıkları azaltmak ve buna göre çeşitli kamusal politikalarını sürdürmek adına merkezi yönetim dışında yerel yönetim birimlerinin de çalışmaları olduğu görülmektedir. Bu durum toplumsal alanda sosyal adalet ilkesine uygun eşitliği sağlayıcı uygulamalara katkı sağladığı söylenebilir.

Kamu politikalarında engelli bireylerin ön plana çıkması ve sosyolojik çerçevede politika takibi ve analizinin yapılmasının engelli bireyler ile diğer bireylerin bütünleşmesini sağladığı gibi, sosyal alanda engelli bireylerin çeşitli sorunları aşmasının da önünü açan bir özelliğe sahip olduğu ileri sürülebilir. Bunun da engelli bireylerin sosyalleşme imkânlarını artırdığı söylenebilir (Bulgan, 2017). Esasen engelli bireylere yönelik yasal çerçevenin 1961 Anayasası ile 1982 Anayasası'nda söz konusu olduğu görülmektedir (Örtülü, 2019: 2-4). Ancak çeşitli nedenlerle buna ilişkin kamu politikalarının günümüze yakın zamanda ön plana çıktığı ve uygulama alanı bulabildiği ileri sürülebilir.

Engellilerin tanımlanması ve buna göre doğru politikaların oluşturulmasının engellilere karşı doğru bir yaklaşımı zorunlu kıldığı görülmektedir. Dolayısıyla engellilerin kendi içinde farklı nedenlerle sınıflandırma alanına kavuştuğu söylenebilir. Görme engelliler, işitme engelliler, ortopedik engelliler, zihinsel engelliler, dil ve konuşma engellileri, ruhsal ve duygusal engelliler, çoklu engelliler gibi çeşitli engellilik sınıflandırmasının söz konusu olduğu görülmektedir (Anbarlı Bozatay ve Ayyıldız, 2018: 78-79). Engellilere yönelik sonuç verici kamu politikalarının oluşturulması, engelli bireylerin doğru bir şekilde sınıflandırılmasını ve kişisel özelliklerine göre faaliyetlerde bulunulmasını zorunlu kılmaktadır. Dolayısıyla her politikanın her engelli birey için doğru olmaması söz konusu olabilecektir. Engelli bireylerin özellikle istihdam konusunda çeşitli sorunlar yaşadıkları ve buna göre temel ihtiyaçlarını karşılamadığı sorunlar yaşadıkları savunulabilir. Bu durumun engelli bireylere özgü istihdam modelleri ile aşılabileceği öngörülmektedir. Özellikle kamu otoritelerinin özel refah adı altında bir istihdam modeli ile bu bireylere olanaklar sağlamanın gerekli olduğu ifade edilmektedir (Nagae, 2015: 56-75). Bu durumun birçok ülkede sorun olduğu göz önüne alındığında engelli bireylerin kişisel özelliklerinin göz ardı edilmemesi gerektiği ve kamusal politikalarda buna değinilmesi gerektiği ileri sürülebilir.

Özellikle Türkiye’de engellilere yönelik Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığına bağlı Türkiye İş Kurumu’nun engelli istihdamı ile onlara yönelik politikalar yürüttükleri görülmektedir. Mesleki eğitim kursları, engellilere iş kurma olanakları sunulması, engelli bireylerin işe yerleştirilmesi, engellilere yönelik mesleki eğitim ve iyileştirme faaliyetlerinin bu çerçevede değerlendirilebileceği söylenebilir (İŞKUR, 2024). Kurumun çalışmalarının engelli bireylerin çalışma olanaklarına kavuşarak sosyal uyuma katılmalarını sağlanmasına yönelik politikaları içerdiği savunulabilir. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nın çalışmaları çerçevesinde kurumlar arasında işbirliği yapılarak engellilerin çalışma olanaklarının artırılmasına yönelik politikaların oluşturulduğu savunulabilir (Azarkan ve Benzer, 2018: 5-25). Kamu otoritelerinin engelli istihdamına yönelik çalışmalarının kamu politikası bağlamında engellilerin sosyal bütünleşme amaçlarına hizmet edebilecek bir ortam yaratılmasında önemli etkileri olduğu ifade edilebilir. Kamusal politikaların engellilerin yararına olacak şekilde sonuçlar vermesi ve adalet temelli bir yapının oluşmasının kamu otoritelerinin çalışmaları çerçevesinde mümkün olabileceği düşünülmektedir (Günel, vd., 2023: 200-203).

SONUÇ

Kamu politikaları kamusal alanda kamu otoritelerinin önderlik ettiği ve çeşitli sivil toplum kuruluşlarının da katılım gösterdiği kısa, orta ve uzun vadeli hedef stratejileri olarak tanımlanabilmektedir. Kamu politikalarının çeşitli alanlarda ortaya çıktığı ve buna göre faaliyetlerin biçimlendiği görülmektedir. Engelli bireylerin çeşitli alanlarda dezavantajlı gruplar olarak çeşitli sorunlarla karşı karşıya kaldıkları söylenebilir. Bu bireylere yönelik oluşturulan kamu politikalarının sosyal politika açısından değerlendirilmesi söz konusudur. Engelli bireylere ilişkin kamu politikalarının kamu otoritelerinin kamu yararı çerçevesinde yürüttükleri çalışmaları içerdiği söylenebilir. Engelli bireylerin sosyal bütünleşme bağlamında mücadele ettikleri sorunların ortadan kaldırılması, kamu politikalarının içeriğinin engelli bireylerin ihtiyaçlarına uygun bir yapıda olmalarına bağlı olabilmektedir. Bu durumun engelli politikalarının analizini ortaya koyduğu söylenebilir. Çeşitli engelli birey grupları olduğu göz önüne alındığında her gruba yönelik spesifik politikaların ortaya konulması gerekmektedir.

6th INTERNATIONAL CONGRESS of MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

Engelli bireylerin hak ve özgürlüklerinin korunmasında oluşturulan kamu politikalarının hem uluslararası sözleşmeler hem de ulusal yasal metinlere dayanılarak oluşturulduğu görülmektedir. Bu durumun engelli haklarının korunmasında ve kullanılmasında yasal metinleri zorunlu kıldığı görülmektedir. Ayrıca hukuk devleti ilkesinin de bu kapsamda etkili sonuçlar verebileceği ileri sürülebilir. Türkiye’de çeşitli kurumların engellilerin özgürlüklerini kullanabilmelerine yönelik yaklaşımların söz konusu olduğu ileri sürülebilir. Engelli politikalarının teoride görünen boyutunun, uygulama kısmında zaman zaman çeşitli sorunlar nedeniyle istenilen sonuçları veremediği de savunulabilir. Bu durumun da hükümetlerin engelli haklarına olan tutumları ölçüsünde değerlendirilebileceği düşünülmektedir. Engelli haklarının istenilen düzeye gelmesi ve sosyal bütünleşme boyutunun gerçekleşmesi açısından kamu kurumlarının politikalarını gerçekçi bir yapıda oluşturması, bu bağlamda toplumda engelli haklarına ilişkin toplumsal bilinç ile hak kültürünün ortaya çıkmasının gerekli olduğu ifade edilebilir.

6TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

KAYNAKÇA

5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu.

Abay-Alyüz, S. B. (2022). Engelli ve engelli sorunlarında yeni bir perspektif: sosyal dışlanmadan sosyal entegrasyon ve sosyal içermeye yönelim. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, 12(1), 457-471.

Ağcasulu, H. (2021). Sosyal Politika Olarak Evde Bakım Hizmetleri: Ülke Örnekleri ve Türkiye. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.26, S.2, s.167-183.

Anbarlı Bozatay, Ş. ve Ayyıldız, M. T. (2018). Türkiye’de Engellilerin İstihdam Sorunlarına Yönelik Kamu Politikaları. Kesit Akademi Dergisi (The Journal of Kesit Academy) Yıl: 4, Sayı:14, Haziran 2018, s. 75-93.

Azarkan, E. ve Benzer, E. (2018). “Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin Haklarına Dair Sözleşme ve Türkiye’de Engelli Hakları”, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 23(38), 3-29.

Babaoğlu, C. (2015). Türkiye’de Engelli Politikaları ve Sivil Toplum Örgütlerinin Kentsel Engelli Politikalarına Etkisi: Ankara Örneği. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Kamu Yönetimi Bilim Dalı. Doktora Tezi.

Bakır, E. (2023). Üniversiteli Gençlerde Görülen Yeni Bağımlılık Türleri Sosyal Değişkenler ve Sosyal Hizmet Uygulamaları Kapsamında Çözüm Önerileri. Sağlık Bilimleri Üniversitesi Hamidiye Sağlık Bilimleri Enstitüsü Sosyal Hizmet Ana Bilim Dalı Sosyal Hizmet Yüksek Lisans Programı. Yüksek Lisans Tezi.

Bulgan, G. (2017). ‘Zihinsel Engelli Bireylere Sahip Ailelerin Tatil Deneyimleri Üzerine Tanımlayıcı Bir Araştırma: Isparta İli Örneği’, İstanbul Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 16, ss.36-63.

Buluş, S. (2022). Engelli Bireylere Yönelik Kamusal Sosyal Yardım ve Sosyal Hizmetler. YBHD, 7,2, 835-872.

Can Ateş, R. (2019). Engelli Politikalarında Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü: KKTC Örneği. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı Sosyal Politika Bilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi.

Çelik A. (2014). Sosyal Belediyecilik Anlayışı: Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi Örneği, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 16, Sayı: 1, ss.1-20.

Dolu, E. (2019). Avrupa Birliği Ülkelerinde ve Türkiye’de Engellilere Yönelik Bakım Politikaları ve Uygulamaları İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi.

Ekici, M. (2022). Bir Kamu Politikası Olarak Türkiye’nin İklim Değişikliği Politikası. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Amme İdaresi Bilim Dalı. Doktora Tezi.

Erat, V. (2018). “Modernleşme ve Postmodern Eleştiriler Ekseninde Kamu Politikası Disiplini”. Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8(15), 245-260.

6TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

Günel, C. N., Mülazımoğlu, M. E. ve Yüksel Altıntaş, H. (2023). Türkiye’de Engelli Haklarının Korunmasında Bir Aktör Olarak Kamu Denetçiliği Kurumu. Ombudsman Akademik • Yıl: 10 Sayı: 19, 191-214.

Güngör F. ve Güneş G. (2011-2012). Dünya’daki Gelişmeler Paralelinde Türkiye’de Değişen Özürlülük Politikaları, Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 3, ss. 25-44.

Güzel, B. (2020). Türk Kamu Yönetimi Sistemi İçindeki Sosyal Hizmet Kurum ve Kuruluşlarının Yönetim Anlayışının Değişimi. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 9 (2), 779-803. Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/issue/54141/665801>.

Hogan, A. J. (2019). Medicine and society: social and medical models of disability and mental health: evolution and renewal, CMAJ, 191(1) E16-E18, <https://doi.org/10.1503/cmaj.181008>.

<https://www.mevzuat.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 15.05.2024).

İŞKUR (Türkiye İş Kurumu) , (<https://www.iskur.gov.tr/>) (Erişim Tarihi: 16.05.2024).

Nagae, Akira (2015) “Disability Employment and Productivity”, Japon Labor Review, Vol.12, Number.1, Winter.

Negiz, N. (2011). Sosyal Yardım ve Sosyal Hizmet Faaliyetleri Açısından Isparta Belediyesi: Farkındalık, Yararlanma ve Değerlendirme Açısından Bir Araştırma. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.16, S.2, s.323-341.

Örtülü, S. (2019). Türkiye’de Engelli Politikaları ve Belediyelerin Rolü: Konya Büyükşehir Belediyesi Örneği. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi.

Smith, K. B. and Larimer, C. W. (2009). *The Public Policy Theory Primer*. Westview Press: Philadelphia.

Ünal, V. (2021). Türkiye’de Engellilik Yaklaşımlarının Sosyal Politika Açısından Değerlendirilmesi. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2,2, 236-258.

Ürünal, A.A. (2022). Kamu Politikalarına Davranışsal Yaklaşım: Davranışsal Kamu Politikası Özelinde Bir Uygulama. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Kamu Yönetimi Bilim Dalı. Doktora Tezi.

Yıldız, M. ve Sobacı, H. Z. (2015). “Kamu Politikası ve Kamu Politikası Analizi”, (Editör) Yıldız, M. ve Sobacı, H.Z., Kamu Politikası: Kuram ve Uygulama., Ankara: Liberte Yayın Grubu.

Yılmaz, V., ve Yentürk, N. (2017). Türkiye’de Engellilere Yönelik Kamu Harcamalarının On Yıllık Seyri. Çalışma ve Toplum, 52 (1): 59-74.

6TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

Çocuk Haklarının Temellendirilmesinde Kamu Politikaları

Ali TOSUN¹

ÖZET

Çocuk hakları, yasal çerçevede çocukların sahip oldukları hakları ifade etmektedir. Bu hakların barınma, sağlık, eğitim, spor, kültür ve korunma hakları olarak kategorize edildiği görülmektedir. Çocuk haklarının insan haklarının bir yönünü oluşturduğu ve yaşları itibari ile dezavantajlı bir konumda olan çocukları içine aldığı söylenebilir. Dünyanın çeşitli yerlerinde çocuklara yönelik hak ihlallerinin, çocuk haklarının ön plana çıkmasında ve buna göre tedbirlerin alınmasında etkileri olduğu vurgulanabilir. Çocukların ülkelerin gelişmelerinde ve devamlılıklarını korumalarında önemli etkileri olduğu düşünüldüğünde birçok alanda çocuk ve çocuk haklarının değerli bir tema olarak yer aldığı görülmektedir.

Kamu politikalarının bireylerin ihtiyaçlarının karşılanması ile toplumsal alanda çeşitli sorunların giderilmesindeki yeri yadsınamaz bir boyuta gelmiştir. Belirlenen bir zaman dilimini içine alan kamu politikası sürecinin kamusal alanda çeşitli faaliyetleri ve çalışmaları içerdiği ifade edilebilir. Toplumda çeşitli gruplara yönelik olarak da ortaya konulabilen kamu politikasının, çocukların ve çocuk haklarının sağlam bir zemine oturtulmasında önemli etkileri ve sonuçları olduğu söylenebilmektedir.

Çocukların ve çocuk haklarının günümüzde önemli bir şekilde değerlendirildiği ve kamu otoritelerince buna yönelik çalışmaların arttığı görülmektedir. Çocuk haklarına bu çerçevede ulusal ve uluslararası düzeyde çeşitli kurum ve kuruluşların önem verdiği ve buna yönelik çalışmalar yürüttüğü söylenebilir. Özellikle Birleşmiş Milletler gibi kurumların çocukları önceliyen bir yapıyı destekledikleri görülmektedir.

Çocuk haklarının Türkiye’de son dönemde ön plana çıktığı ve çocukların korunması ile gelişimlerini sağlamalarına yönelik tedbirlerin yasal çerçevede dikkat çekildiği savunulabilir. Çalışmada çocuk haklarının korunmasına yönelik çalışmalar ile buna yönelik olarak oluşturulan kamu politikalarının genel bir değerlendirilmesi söz konusu olmuştur. Çocuk haklarının sağlam bir yapıya kavuşturulmasında kamusal bir otorite sağlayan kamu politikalarının ve bunların yapım sürecinin, çocukların sağlıklı bir şekilde gelişimlerini sağlamalarına önemli katkıları olduğu kabul edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kamu Politikası, Çocuklar, Birleşmiş Milletler, Politika, Kamu otoriteleri.

¹ Dr, Karamanoğlu Mehmetbey University, Faculty of Health Sciences, atosun@kmu.edu.tr, Orcid: 0000-0001-7908-964X

GİRİŞ

Çocuk ve çocuk haklarının her ülkenin kendi dinamikleri doğrultusunda önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Çocukların ülkelerin geleceklerinin sağlıklı bir zeminde ilerlemesindeki etkisi bu çerçevede incelenabilir boyuttadır. Ülkelerin ve toplumların kendi geleceklerini planlarken kendi geleceklerini teminat altına alacak politikaları takip ettikleri görülmektedir. Çocuklara ve buna göre yapılacak olan planlamalar dâhilinde çocuk haklarının önemli bir noktaya geldiği ifade edilebilir.

Çocuklara, toplumların beklentilerine göre zaman zaman farklı bir şekilde bakıldığı ve buna göre toplumsal alanda dinamiklerin biçimlendiği görülmektedir. Çocuk ve çocuk haklarının geçmişte çok fazla önemsenmeyen bir boyutta olduğu ve buna göre toplumsal ve siyasal alanda politikaların oluşturulmadığı savunulabilir. Günümüzün evrensel yaşam değerlerinin bu bağlamda geçmişe nazaran tamamen değiştiği ve çocuk ile çocuk haklarına ilişkin düzenleme ve planlarının önemli bir düzeye çıktığı görülmektedir.

Kamu politikalarının bireylerin talep ve ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik olarak kamusal değer taşıyan çalışmaları ifade ettiği görülmektedir. Kamu politikasının aynı zamanda var olan olumsuz durumların kaldırılmasına yönelik planlamaları içerdiği ifade edilebilmektedir. Devletlerin ve hükümetlerin çeşitli alanlardaki planlamalarını içeren kamu politikasının birçok alandaki hedefleri içerdiği görülmektedir. Çocukların da bu çerçevede bir kamu politikası öznesi olarak önemli bir yere oturduğu söylenebilir. Kamu politikalarının kamusal özelliğe sahip olması ve yaptırım gücünün yüksek olmasının bu alanlarda yapılan çalışmaların hedeflenen amaçlara ulaşılmasına katkı sağladığı ileri sürülebilir. Çocuk haklarının günümüzde önemli bir hale geldiği ve ulusal ile uluslararası düzeyde çocukların korunmasına yönelik planlama ve çalışmaların kamu politikaları bağlamında ön plana çıktığı söylenebilmektedir.

Çocuk haklarının güvence altına alınarak yasal çerçevede yapıcı bir duruma kavuşmasında kamu politikalarının önemli bir araç olarak tanımlandığı görülmektedir. Kamu politikalarının çocukların korunmasındaki etkisinin yüksek olması, günümüzde kamu otoritesinin bir yansıması olarak da değerlendirilebilir. Bu çerçevede çocuk haklarının temellendirilmesinde kamu politikalarının etkisi incelenmeye değerdir. Çalışmada bu durumun ele alınarak çocuk haklarının kamusal politikalar çerçevesinde nasıl şekillendiğinin bir analizi söz konusu olacaktır.

KAMU POLİTİKASI

Kamusal alanda çeşitli faaliyetlerin yapılmasına yönelik planlamanın olduğu görülmektedir. Yapılacak olan çalışmalara uygun bir yasal çerçevenin oluşturulmasına yönelik planlama faaliyetlerinin kamu politikasının içeriğini oluşturduğu görülmektedir (Biçer ve Yılmaz, 2009). Bu durumun kamu kurumları tarafından yapılan işlemleri ve yaptırım gücüne sahip olduğu görülmektedir. Devletin veya hükümetlerin eylem tarzları olarak da tanımlanan kamu politikasının bireylerin yaşamlarını çeşitli yönlerden etkileyen çalışmaları kapsadığı ifade edilmektedir. Kamu politikasının çeşitli alanlardaki faaliyetleri kapsadığı ve buna göre eylem planları oluşturduğu görülmektedir (Demirtaş, 2019: 1-55). Kamu politikasının eğitim, ekonomik politikalar, ulaşım ve iletişim, sosyal ve kültürel alanlar ile iç ve dış güvenlik gibi birçok alandaki faaliyetleri içerdiği görülmektedir. Bu çerçevede kamu politikasının etkinliğinin sağlanması açısından çeşitli disiplinlerle iç içe olduğu ifade edilebilmektedir.

Yıldız ve Sobacı'ya göre (2015: 15-30) kamu politikasının; hedeflere yönelik bir yapıda olduğu ve resen ortaya çıkmadığı, kamusal otoriteler tarafından yapıldığı, çeşitli eylem planlarını içerdiği, hükümetlerin genel siyaseti ile ilişkili olduğu, harekete geçme ve geçmeme olarak tanımlandığı ifade edilmektedir.

Kamu politikasının istenilen sonuçları verebilmesi ve toplumsal alandaki olumsuz durumların önlenmesi, gerçekleştirilen politikaların önleme gücüne göre de değişebilmektedir. Kamu politikasının bu sebeple ileri dönük planlamaları içerdiği kadar var olan olumsuz durumları ortadan kaldırarak veya önleyerek bir işleve sahip olduğu da görülebilmektedir. Kamu politikasının, hükümetlerin yaptıkları faaliyetler bağlamında bireylerin hayatlarında da çeşitli etkiler doğurduğu görülmektedir (Lasswell, 1979). Kamu politikalarının amaçlanan hedeflere ulaşılmasında hem kamu kesiminin hem de toplumdaki –diğer kesimlerin varlığı gerekmektedir. Bu çerçevede kamu politikasının kamusal otoriteler ile birlikte resmi olmayan aktörleri de içerdiği söylenebilir. Kamu politikasının resmi aktörleri olarak hükümetler veya devlet, meclis veya parlamentolar, yargı kurumları, kamusal bürokrasi örnek verilebilir (Demirtaş, 2019: 9-14). Siyasi partiler, vatandaşlar, sivil toplum örgütleri ve diğer aktörlerin de resmi olmayan kamu politikası unsurlarını ifade ettiği görülmektedir.

Kamu politikasının farklı alanlardaki etkinliğinin ifade edildiği de görülmektedir. Bu çerçevede eğitim politikaları, ekonomi politikaları, refah politikaları, sağlık politikaları, vergi politikaları, güvenlik politikaları, çevre politikaları, toplum haklarına ilişkin politikalar ile bireyler arasındaki dengesizlikleri gidermeye yönelik politikaların ön plana çıktığı ve temel politika alanları olarak ifade edildiği görülmektedir (Ocak, 2023: 42). Kamu politikasını oluşum süreci ele alındığında, çeşitli faktörlerin ve dinamiklerin bu politikaların ortaya çıkmasına neden olduğu görülmektedir (Kraft ve Furlong, 2021). Çeşitli şartların kamu politikasını bir zorunluluk olarak ortaya çıkardığı savunulabilir.

Kamu politikasının yapım sürecinin belirli bir döngüye sahip olduğu ve buna göre bir süreci içerdiği görülmektedir. Sorunun açık bir şekilde ortaya konması, amaçların tespit edilmesi, seçeneklerin tespiti, dışsallıkların tespiti, seçeneklerin ele alınması, uygulanacak olan politikaya karar verilmesi, uygulama planının hazırlığı, uygulamanın değerlendirilmesi süreci olarak tanımlanabilir (Bonser, McGregor ve Oster, 2000). Kamu politikalarının oluşturulmasında, ön plana çıkan gelişmeler ile bireylerin temel talep ve beklentilerinin etkili sonuçlar verdiği görülmektedir (Çetin, 2021: 667-682).

ÇOCUK HAKLARI BAKIMINDAN KAMU POLİTİKASI

Çocukluğun biyolojik bir süreç dışında toplumsal açıdan farklı boyutları olduğu söylenebilir (Dirican, 2018: 41-43). Çocukluğun bireylerin birey olmalarında ve gelişimlerini sürdürmelerinde önemli bir evre olduğu düşünülmektedir. Çocukluğun inceleme alanı bulmasının, çocuklarla ilgili çalışmaların da önemli bir edinmesine bağlandığı ileri sürülebilir. Çocukluğun diğer bireylerin yaşantıları ile benzer tarafları olduğu kadar farklı olan boyutları da söz konusu olabilmektedir (Köksal, 2008).

Türkiye'de erken Cumhuriyet Döneminden önceki süreçte çocukların korunması ile çocuk haklarının çeşitli düzenlemelerle ve kurumlarla korunduğu ve buna göre faaliyetlerin sürdürüldüğü ileri sürülebilir. Bu dönemde ıslahhaneler, Darüşşafaka, Darülhayr-ı Âli, Darülaceze, Darüleytâm, Himaye-i Etfal Cemiyeti gibi yapıların çocuklara yönelik olarak faaliyetlerde bulunduğu söylenebilir (Ünal, 2012, 14-24). Çocukların önemli bir hale geldiği

6TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

günümüzde çocuklara yönelik çalışmaların ve faaliyetlerin toplumsal alanda önemli bir edindiği savunulabilir. Bu durumun çocuk ve çocuk hakları kavramlarının hem günlük hayatta hem de kamusal alanda yer edinmesine olanak sağladığı düşünülebilir.

Çocuk haklarının modern toplumların oluşmaya başladığı andan itibaren kamusal alanda önemli bir yer tuttuğu ve buna göre kamusal politikaların oluşturulmaya başlandığı ileri sürülebilir. Uluslararası çapta meydana gelen gelişmelerin ve savaşların çocukların korunmasına yönelik politikaların oluşturulmasına zemin hazırladığı bu kapsamda söylenebilir. 1924 yılında Milletler Cemiyeti tarafından kabul edilen Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi de bu bağlamda önemli bir belge olarak tanımlanabilmektedir (Dirican, 2018: 44-46). Yine Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesinin de (UN, 1959); çocukların ayırt etmeksizin haklardan yararlanmasına, çocukların özel bir şekilde korunması gerektiğine, vatandaş olma hakkı bulunduğuna, sosyal güvenlik hakkı olduğuna, çocuklara yönelik sosyal devlet ilkesinin uygulanması gerektiğine, eğitim ve bakım sağlanması gerektiğine, ihmellere karşı korunarak yetişmiş bireyler olarak gelişimlerini sürdürmeleri gerektiği noktalarında ilkeler belirlediği ifade edilebilir.

Çocuk haklarına dair önemli güvenceler ve ilkeler ortaya atan bir başka uluslararası metin de Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'dir (UNİCEF, 1989). Çocukların haklarını koruma, çocukların yüksek yararını teşvik etme, çocuğun gelişim ve yaşam hakkına dikkat edilmesi gibi ilkelerin bu belgede üzerinde durulan unsurlar olarak dikkat çektiği görülmektedir.

Çocuk haklarının uluslararası metinlerde düzenlenmesinin, çeşitli ülkelerin bu konuda çalışmalar yapabilmesine dayanak oluşturduğu söylenebilir. Türkiye'nin buna göre kamusal alanda yapısal değişiklikler yaparak çocuk haklarının gelişimini sağlamaya yönelik Cenevre Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin (1924) çocukların korunmasına yönelik ilkeleri (Keskin, 2024) Türkiye tarafından kabul edilmiş ve buna göre çocuk haklarına ilişkin kamusal politikaların biçimlendiği ileri sürülebilir. 1963 yılında Türk Çocuk Hakları Beyannamesi kabul edildiği görülmektedir. Bu bağlamda kamusal alanda çocuk haklarına ilişkin politikalara önem verildiği ileri sürülebilir (<http://www.cocukhaklariizleme.org/>). İyi bir bakım ve yetiştirme ilkelerinin benimsenmesi ve uygulanması, belirli bir yaştan önce çocukların çalıştırılmasının önlenmesi, eğitim haklarından yararlanmalarının sağlanması, çocukların korunmasına ilişkin önlemlerin alınıp uygulanması gibi temel çocuk politikalarının söz konusu olduğu savunulabilmektedir.

Türkiye'de çocuk haklarının temellendirilmesine ilişkin çerçevenin kalkınma planları içerisinde de kendine yer edindiği görülmektedir (T.C. Kalkınma Planları, 2024). Kalkınma planlarının kamu politikası açısından önemli stratejik belgeler olduğu ele alındığında çocuk haklarının da bu kapsamda yasal çerçevede önemli bir yere yere ulaştığı ileri sürülebilir. Kalkınma planlarının ülkelerin hedefleri ve amaçları doğrultusunda kamu politikalarını şekillendirici etkisinin olduğu bilinmektedir. Bu durumun çocuk haklarının sağlam bir yapıya dönüşmesinde önemli bir unsur olacağı savunulabilir. Çocuk haklarının sağlam bir yapıya dönüşmesinde kamu politikalarının itici bir gücünün olmasının çeşitli kurum ve kuruluşların da çalışmaları ile önemli bir boyuta evrildiği görülmektedir. Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Mili Eğitim Bakanlığı, Adalet Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, yerel yönetim birimleri ve diğer resmi kurum ve kuruluşların (Demirtaş, 2019: 84-100) çocuk haklarının korunmasında ve buna göre çocuk haklarının kamu politikaları içerisinde yer almasında etkileri olduğu ileri sürülebilir.

Türkiye'de çocuk haklarının yasal bir çerçevede ele alınmasında çeşitli uluslararası kurumların etkisi olduğu görülmektedir. Özellikle Avrupa Birliği ile UNİCEF gibi

6th INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

yapılanmaların buna önemli etkileri olduğu savunulabilir. Çocuk Koruma Kanunu'nun bu kapsamda çıkartıldığı (Öztürk, 2017: 432-434) ve kamu politikalarına ekil veren bir yapıya yardımcı olduğu ifade edilmektedir. Çocuk haklarının korunması ile geliştirilmesine ilişkin çalışma ve faaliyetlerin günümüzde ön plan çıkması ve bu çerçevede çalışmaların yapılmasının çocuk ve çocuk haklarına dikkat çeken kamu politikalarının önemli bir hale gelmesinde etkisi olduğu ileri sürülebilir (Durualp, vd, 2017: 31-33). Bu durumun çocukların yaşam şartlarının geliştirilmesi ve onlara yeni olanaklar sağlanmasında noktasında önemli sonuçlar doğurabileceği düşünülmektedir. Çocukların korunması ve çocuk haklarının yasal bir temele dayandırılmasının çeşitli nedenlerle temellendirildiği koşulların varlığı söz konusu olabilmektedir. Çocukların toplumsal alanda insani yaşam gereksinimlerine ulaşmalarının kolaylaştırılması, kötü tutum ve davranışlardan uzak kalmalarının sağlanması ve eğitim haklarının güvence altına alınarak (Karaman- Kepenekçi, 2010) bu haklardan adil bir biçimde yararlanmalarının sağlanmasının kamusal politikaların kamu yararı anlayışıyla uygulanmasıyla mümkün olabileceği ileri sürülebilir. Toplumsal alanda sağlıklı bireylerin yetiştirilmesinin de bu bakımdan politika yapımıyla doğrudan ilişkisi olduğuna kanısına varılabilir.

Çocuk ve çocuk haklarının korunması ve geliştirilmesinin, toplumsal alandaki sosyal politika (Mamur Işıkçı, 2013: 15-25) ile mümkün olabileceği ileri sürülebilir. Türkiye'de çocuk haklarının korunması ve geliştirilmesine ilişkin çeşitli kamu kurumunun faaliyetlerde bulunduğu görülmektedir. Özellikle Türkiye Büyük Millet Meclisinin, izleme komisyonları aracılığı (Mammadov, 2015: 10-20) ile zaman zaman çocukların korunmasına yönelik çalışmalar yürüttüğü savunulabilmektedir. Kamu politikalarının çocuk haklarının korunmasına yönelik yapısının çeşitli düzenlemelerle bağlayıcı bir yapıda olmasının, birçok alanda çocukların korunmasını sağlayabildiği ileri sürülebilir. Bu durumun kamu ve devlet gücünün politika sürecindeki etkisini gözlemlemek açısından kayda değer olduğu düşünülebilir. Kamu kurumlarının çocuk haklarının korunmasında çeşitli sorumlulukları bulunmakla beraber (Umutlu, 2023: 64-67) bu kurumların politika yapım sürecinin bu çerçevede şekillendiği savunulabilir. Yasal çerçevenin ve kamu politikası aracının kurumların görev ve sorumluluklarının yerine getirilmesinde önemli katkıları olduğu söylenebilir.

Kamu politikalarının şekillenme süreci, çocuk haklarının hangi çerçevede ele alındığıyla ilgili olabilmektedir. Bu noktada çocukların olgunlaşmamış birer birey oldukları, çocukluk döneminin kendi dinamikleri içerisinde değerlendirilmesi gerektiği, kendi hayatlarının birer aktif üyesi oldukları, yetişkinlerce daha az ciddiye alındığı ve çocukların fiziksel yetersizlikle beraber zihinsel ve psikolojik eksikliklerinin de sınırlı bir düzeyde olduğunun (SHUDER, 2011) göz önünde bulunması gerektiği ifade edilmektedir.

Çocuk haklarının korunmasına yönelik Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından uygulama alanı bulan Çocuk Erken Tanı ve Uyarı Sistemi projesinin çocukların riskli faktörlerden korunması ve çocuklar açısından telafisi zor durumların önüne geçilmesi amacıyla bir kamu politikası olarak ortaya çıktığı ve sonraki süreçte yatırım programlarına eklendiği söylenebilir (Karakaş ve Çevik, 2016: 902). Çocuk haklarının güvence altına alınması ve çocuklarca bu hakların kullanılabilir hale gelmesinin, ortaya çıkan projelerin kamusal politikalarca desteklenmesi ile doğrudan bir ilişkiye sahip olduğu savunulabilir. Çocukların hem bedensel hem de ruhsal açıdan desteklenmesinin, ortaya konan kamu politikalarının uygulanabilir bir yapıda olmasıyla ilişkilendirilebileceği ileri sürülebilir. Aksi bir durumun kamu politikalarının temel amaçlarına imkân veremeyeceği savunulabilir.

Türkiye’de çocuk haklarının korunması ve güçlendirilmesinin ortaya konan kamu politikaları bağlamında önemli sonuçlar doğurabileceği ileri sürülebilir. Özellikle Çocuk Hakları Sözleşmesi’nde çocukların kendilerini ilgilendiren konularda görüş beyan etmesi ve katılım hakkının (Ayar, 2021: 356-58) çocuk haklarının temel bir yapıya kavuşmasında değer atfedilen bir faktör olarak ele alındığı görülmektedir. Yasal düzenlemelerle oluşturulan çocuk haklarının kamu politikası çerçevesinde uygulanmasının, bu bağlamda yaptırım gücüne de kavuşabildiği düşünülmektedir. Uluslararası kuruluşların oluşturduğu yasal metinlerin, çocuk haklarının korunmasında devletlerin politikalarını şekillendirici bir etkisinin olduğu savunulabilir (Abbaslı, 2024: 10-13). Bu durumun çocuk haklarının hukuki bir temel dayandırılması açısından önemli bir faktör olarak görüldüğü söylenebilir. Yaptırım gücü yüksek küresel çaptaki metinlerin bütün devletlerde çocuk haklarına yönelik kamu politikalarının oluşturulmasında etkili sonuçlar doğurduğu söylenebilir. Türkiye’nin çocuk haklarının korunması ve iyileştirilmesi için yaptığı çeşitli çalışmaların -çocuk koruma sistemleri, çocuk haklarının tarafsız bir şekilde takip edilmesi, cinsiyet eşitliğinin sağlanması ile sosyal politika konularındaki faaliyetler (Abbaslı, 2024: 63-64)- çocukların korunmasında ve haklarının iyileştirilmesinde kayda değer sonuçlar meydana getirdiği/getireceği ileri sürülebilir.

Devletlerin ve toplumların çocuk ile çocuk hakları ile ilgili genel düşüncesinin kamu politikalarındaki çocuk olgusunun ne denli şekillendiğini gösterdiği savunulabilir (Karatay, 2021: 45-50). Bu hâkim düşüncenin çocuk haklarının temellendirilmesinde önemli bir etkisi olduğu düşünülebilir. Bu durum, uluslararası metinlerin birçok ülke tarafından onaylanmasına rağmen çocuk haklarına ilişkin kamu politikalarının yetersizliğine bakılarak da ortaya konabilir. Her toplumun ve devletin çocuklara olan bakış açısının farklı olmasının, kamu politikaları oluştururken bu anlayışın ön planda olduğunu gösterdiği kabul edilebilir. Ancak çocuklara ilişkin kamu politikalarının adalet politikaları ile daha kapsamlı ve uygulanabilir bir hale getirilerek uygulanması da olanaklı olabilmektedir. Bu durumun uluslararası metinlerde çocuk hakları bölümlerinde yer verilen ilkeler olarak ön plana çıktığı söylenebilmektedir (Kırcan, 2016: 55-60). Çocukların kamu politikaların oluşturulma sürecinde arka planda durmalarının da çocuk haklarının ön plana çıkması açısından olumsuz sonuçlara neden olabileceği ifade edilebilir. Bu bakımdan çocukların çeşitli alanlarda politika yapım sürecine dâhil olmalarının, kendi haklarını koruma çerçevesinde önemli sonuçlar doğurabilecek bir yapıda olacağı ileri sürülebilir (Hareket, 2018: 105-110).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Kamu politikalarının bireylerin ihtiyaçlarının karşılanması ve belirli amaçlara ulaşma hedefiyle ortaya çıktığı görülmektedir. Kamu politikalarının kamu gücüne dayanması ve yaptırım gücüne sahip olmasının ortaya konan politikaların gerçekleşme ihtimalini artırdığı bilinen bir gerçektir. Çeşitli alanlarda ve sektörlerde kamu politikalarının hem kamu otoriteleri hem de toplumdaki diğer kurum ve kuruluşlarca beraber yürütülmesinin bir gereklilik olarak ortaya çıktığı ifade edilebilir. Dış politika, sağlık, eğitim, ekonomi, teknoloji, sanayi, kültür gibi çeşitli alanlarda kamu politikalarının uygulanmaya çalışıldığı söylenebilir. Kamu politikalarının çocuk ve çocuk hakları bakımından da önemli bir hale geldiği ve buna göre kamusal otoritelerin harekete geçtiği görülmektedir. Özellikle çocukların ülkelerin geleceklerinde önemli bir faktör/bir birey olarak görülmesinin çocuk hakları alanında kamu politikalarının yer almasına katkı sağladığı ileri sürülebilir. Çocuk haklarının çocukların sağlıklı

6th INTERNATIONAL CONGRESS of MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

bir şekilde yetişmesinde ve kendilerini gerçekleştirmelerinde etkili sonuçlar yarattığı bilinmektedir. Bu durumun kamu politikalarının çocuk haklarının sağlama temellere ulaşmasında önemli bir unsur haline geldiği söylenebilir. Çocuk haklarına ilişkin politikaların gerek eğitim gerekse sağlık, kültür ve katılım hakkı gibi temel alanlarda ön plana çıktığı görülmektedir. Eşitlikçi bir yapıda çocuk haklarının korunmasının sağlanması, uluslararası sözleşmelere uygun bir şekilde çocuk ve çocuk haklarına gereken önemin verilmesi, hem fiziksel açıdan hem de zihinsel açıdan çocuk gelişimine önem verilmesi, çocukların çeşitli alanlarda katılım sağlamalarına yardımcı olunması, çocuk koruma uygulamalarının özenle takip edilmesi gibi durumların çocuk haklarının kamusal bir çerçevede temellendirilmesinde önemli ilkeler olarak ortaya çıktığı savunulabilir. Bu ilkelerin çocuk haklarının kamu politikaları bağlamında temel bir yapının oluşturulmasında önemli göstergeler olarak ortaya çıktığı ifade edilebilir. Kamu politikalarının temel bir yapıya dönüşmesinin her toplum için farklı evreleri olabilmektedir. Bu durumun toplumların ihtiyaçlarının farklı olmasına bağlanabileceği düşünülebilir. Kamu politikalarının bu çerçevede farklı bir boyutta tasarlanmasının bir gereklilik olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Türkiye açısından ele aldığımızda çocuk haklarına ilişkin kamu politikalarının uluslararası sözleşmeler çerçevesinde olduğu görülmektedir. Taraf olunun bu uluslararası metinlerin sonucunda ilgili kurum ve kuruluşların kamu politikalarını buna göre şekillendirdikleri görülmektedir.

ICMUSS

6TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

KAYNAKÇA

Abbaslı, M. (2024). Avrupa Birliği, Türk ve Azerbaycan Hukukunda Çocuk Haklar. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Avrupa Birliği Hukuku Programı. Yüksek Lisans Tezi.

Ayar, A. (2021). Çocuk Hakları Sözleşmesi Kapsamında Çocuğun Eğitim (Nitelikli Eğitim) Hakkına İlişkin Bir Değerlendirme. TBB Dergisi, 159, 338-362.

Biçer, M. ve Yılmaz H. (2009). Parlatmentonun Kamu Politikası Oluşturma ve Planlama Sürecindeki Konumunun Yeni Kamu Mali Yönetim Sistemi Çerçevesinde Değerlendirilmesi. Yasama Dergisi, 13,51.

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi, (1959).

Bonser, Charles F.; McGregor, Eugene B. Jr., and Clinton V. Oster Jr. (2000), American Public Policy Problems: An Introductory Guide, Upper Saddle River, New Jersey: Prentice-Hall, Second edition.

Çetin, F. G. (2021). Türkiye’de Kamu Politikası Oluşturma Sürecinde Gündem Belirleme: Sağlıkta Dönüşüm Programına Yönelik Bir İnceleme. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, 11(2), 667-682.

Çocuk Hakları İzleme ve Raporlama, “Çocuk Haklarının Tarihçesi”, <http://www.cocukhaklariizleme.org/cocuk-haklarinin-tarihcesi>. (Erişim Tarihi: 14.05.2024).

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (UNİCEF, 1989).

Demirtaş, H. (2019). Türkiye’de Kamu Politikası Bağlamında Çocuk Hakları ve Çocuk Politikası: Vatandaş Algısı. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi.

Dirican, R. (2018). Çocuk ve Gelişim Dergisi (ÇG-D)/ Journal of Child and Development (J-CAD), 2 (2):51-62.

Durualp, E., Kadan, G., Durualp, E. (2017). Çocukların Gözüyle Çocuk Hakları. ÇAKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi/ Journal of Institute of Social Sciences Cilt/Volume: 8, Sayı/Number:2, (Kasım/November 2017): 29-54.

Hareket, E. (2018). Eğitim Hukuku Bağlamında Çocuk Hakları Eğitimi: Bir Eylem Araştırması. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Ana Bilim Dalı. Doktora Tezi.

Karakaş, B. ve Çevik, Ö. C. (2016). Çocuk Refahı: Çocuk Hakları Perspektifinden Bir Değerlendirme. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 18/3 (2016) 887-906.

Karaman-Kepenekci, Y. ve Baydık, B. (2009). Zihin Engelliler Öğretmen Adaylarının Çocuk Haklarına İlişkin Tutumları. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 1 (42), 329-350.

Karatay, M. (2021). Eğitim Yöneticilerinin ve Öğretmenlerin Çocuk Haklarına İlişkin Görüşleri Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Eğitim Yönetimi Programı. Doktora Tezi.

6th INTERNATIONAL CONGRESS of MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

Keskin, N. (2024). (Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Uzmanı), “Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi”, <https://drnurdukeskin.wordpress.com/2016/03/05/cenevre-cocuk-haklari-bildirgesi/>, (Erişim Tarihi: 14.05.2024).

Kırcan, G. (2019). Çocuk Hakları ve Yerel Düzeyde Uygulanabilirliği: İzmir Örneği. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Kamu Yönetimi Programı. Yüksek Lisans Tezi.

Köksal, H. (2008). Çocukluk, değişen dünya ve tarih öğretiminden beklentiler. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 1(4), 388-396.

Kraft, M.E. & Furlong, S. R. (2021). Public Policy. USA: Sage.

Lasswell, H. (1979). The politics and economics of public policy, Homewood, II: Dersey Press.

Mammadov, T. (2015). Sosyal Hizmet Merkezlerinin Verdiği Hizmetlerin Çocuk Hakları ve Sosyal Hizmet Bakış Açısından Değerlendirilmesi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi.

Mamur Işıklı, Y. (2013). Sosyal Politika Açısından Türkiye’de Çocuk Hakları Sorunu: Alana İlişkin Bir Araştırma. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı. Doktora Tezi.

Ocak, H. (2023). Merkezi İdarede Yeni Kamu Politikası Aktörleri: Cumhurbaşkanlığı Politika Kurulları Ve Ofisleri. Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

Öztürk, A.(2017). “Çocuk Hakları ve Eğitime Psikolojik Bir Bakış”. Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 18, S. 33, s. 429-451.

SHUDER. (2011). Sosyal Hizmet ve Çocuk Hakları, BM Sözleşmesi Profesyonel Eğitim Kitabı (Çev. Veli Duyan). Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayını.

T.C. Kalkınma Planları, (Erişim Tarihi: 14.05.2024).

Umutlu R. (2023). Tarihsel Süreçte Çocuk Haklarının Gelişimi ve Çocuk Ombudsmanlığı. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi.

Ünal, V. (2012). Osmanlının Son Dönemlerinde Korunmaya Muhtaç Çocuklar İçin Kurulan Sosyal Hizmet Kuruluşları”, Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 36, Sayı 2, 1-27.

Yıldız, M. ve Sobacı, H. Z. (2015). “Kamu Politikası ve Kamu Politikası Analizi”, (Editör) Yıldız, M. ve Sobacı, H.Z., Kamu Politikası: Kuram ve Uygulama. Ankara: Liberte Yayın Grubu.

6th INTERNATIONAL CONGRESS of MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

Hristiyanlığın İlk Kadın Şehidi Azize Thekla ve Bizans İnkubasyon Faaliyetlerindeki Rolü

*Buse SORKON¹
Nilay ÇORAĞAN²*

Özet

Azize Thekla, Hristiyanlığın ilk kadın şehidi ve Aziz Paulus'un tek kadın öğrencisi olup kültü Mersin'in Silifke ilçesinde yer alan Seleukia'dan MS. 4. Yüzyıl zamalarında yayılım göstermiştir. Iconium'da doğmuş olan azize Aziz Paulus'un öğretilerini yaymak için yaptığı misyonerlik faaliyetleri ve mucizevi şifa faaliyetleriyle tanınmıştır. Paulus ve Thekla'nın İşleri adlı apokrif eserden tanınan azize, Silifke'deki Meryemlik Ayatekla Kilisesi'nde de mucizevi iyileştirme faaliyetlerinde bulunmuştur. İmparator Zeno tarafından yaptırıldığı bilinen ve 5. Yüzyıla tarihlenen Meryemlik Ayatekla Kilisesi, azizenin kültürünün doğduğu yerdir ve Bizans İmparatorluğu'nun ünlü şifa merkezlerinden biri haline gelmiştir. Sarnıçlar ve hamamlar içermesi ve bu nedenle mucizevi şifa faaliyetleri için uygun bir zemin sağlaması nedeniyle ele almaktayız. İnkubasyon, kişinin rüyasında kehanet veya şifa almak için kutsal bir alanda uykuya daldığı bir ritüel türüdür. Bizans İmparatorluğu da dahil olmak üzere antik çağlardan bu yana yüzyıllardır inanılmakta ve uygulanmaktadır. Kutsal alanlarda bulunan sarnıç ve hamam gibi yapılar inkubasyon faaliyetlerinin uygulandığı yerler arasındadır. Çalışma kapsamında Azize Thekla'nın mucizevi şifa faaliyetlerini nasıl uyguladığı, Ayatekla Kilisesi'nin su ile olan bağlantısı ve Azize Thekla'nın bu bağlantıyı kullanarak yaptığı inkubasyon faaliyetleri çalışmamızın ana konusu olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Azize Thekla, İnkubasyon, Şifa Mucizeleri, Meryemlik Azize Thekla Kilisesi, Bizans.

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Bölümü, Orcid: 0000-0001-8023-9350

² Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bizans Sanatı Anabilim Dalı, Orcid: 0000-0002-3412-4250

6TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

Giriş

Azizlik kavramı Hristiyanlık dini için çok özel ve güçlü bir anlama sahiptir. Bu isimlendirmeyi sadece din açısından çok önemli bir yere sahip olan insanlar için kullanmışlardır. Aziz veya azize adı verilen bu insanlar halk arasında özel güce sahip, insanları iyileştirme yetkisi olan, toplumun huzur ve düzenin sağlayan aynı zamanda buldukları yeri ve o yerin insanların tüm kötülüklerden koruyan kişiler olarak bilinmektedirler. (Davis, 2001: 3). Azizler mezarları sayesinde aynı zamanda Hristiyanlık dini için hacılık kültürünün oluşmasına da neden olmuşlardır. Bunun en önemli nedeni ise halk tarafından kutsallık atfedilen azizlerin mezarlarını ziyaret ederek ve oraya gittiklerinde azizler adına dua okuyarak ve topraklarına dokunarak şifa bulacaklarına inanmalarından ileri gelmiştir. (Talbot, 2002: 159).

Azizlik kültürü sayesinde ortaya çıkan hacı ve hacılık faaliyetleri ise insanlar tarafından kutsal yerlere yapılan ve din adına gerçekleştirilen kutsal yolculukları tanımlamak için kullanılmaktadır. (Maraval, 2002: 63). Hacılık faaliyetlerinin en temel amaçları arasında bu faaliyeti yapan kişinin dini içgüdülerini geliştirmesi, tanrıyı memnun etmek istemesiyle birlikte günahlarından arınacağını düşünmesi ve azizlerin mezarları, kiliseler gibi yerleri ziyaret etmesiyle hastalıklarına şifa bulacağını düşünmesidir. (Bowman, 1992: 150). Hacılık faaliyetleri şifa için yapıldığında antik çağlardan beri varlığını sürdüren bir şifa uygulaması olan inkubasyon faaliyetinin de Bizans döneminde takip edilerek uygulanmasının önünü açmıştır. Bu uygulama Bizans dönemindeki şifa uygulamalarının belki de en çok takip edilen ritüeli olmuştur.

Bizans İmparatorluğu döneminde şifa faaliyetleri, tıbbi ve mucizevi şifa faaliyetleri olarak iki başlık altında incelenebilir. Tıbbi şifa faaliyetlerinin Bizans dönemindeki varlığı kökenini antik Yunan dönemi hekimlerinden almış ve bu şekilde uygulanmıştır. (Guenter, 1999: 77). Mucizevi şifa faaliyetleri ise genel hatlarıyla tanrıya ve kutsal kişilere dua etmek ve onlardan af dilemek, kutsal alanları ziyaret etmek, azizler gibi kutsal kişilerin mezarlarından rölik, toprak ya da kutsal yağ almak ve kutsal alanlara giderek inkubasyon faaliyetlerini gerçekleştirmek üzerine kurulmuştur. (Talbot, Vikan, 1991: 905) (Berger, 2013: 151).

İnkubasyon, aslında bir tıp terimi olup hastalıkların kuluçka dönemi anlamına gelse de mucizevi anlamda bilinen haliyle, kutsal bir alan içerisinde uykuya yatarak burada görülen rüya sayesinde geleceği öğrenme ve hastalıklara şifa bulma amacıyla bilinmektedir. (Adkins, Adkins, 1996: 106-107). İlk ortaya çıkış yeri hakkındaki tartışmalar hala açığa kavuşturulmamış olsa da bu mucizevi şifa faaliyetleri antik çağlardan Bizans dönemine kadar çok sayıda insan tarafından uygulanmış ve inanılmıştır.

Bu çalışmamızdaki amaç, Azize Thekla'nın Hristiyanlık dini açısından sahip olduğu öneme açıklık getirerek azizlik kavramını nasıl kazandığı, ne gibi faaliyetlerde bulunduğu ve mucizevi şifa faaliyetlerini ne şekilde uygulayacağını incelemektir. Bu çalışmayla birlikte Azize Thekla'nın inkubasyon ile ne gibi bir ilgisi olduğunu öğrenmek ve azize adına adanmış olan Meryemlik Ayatekla Kilisesi'nin bu faaliyeti gerçekleştirmek için nasıl bir yapıya sahip olduğunu incelemek amaçlanmıştır.

6th INTERNATIONAL CONGRESS of MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

Yöntem

Çalışmamızda incelediğimiz konunun teorik olması nedeniyle saha araştırmasına ihtiyaç duyulmamış ve nitel bir araştırma yöntemi olan literatür taraması sayesinde veri erişimi sağlanmıştır.

Azize Thekla ve Hristiyanlık Açısından Önemi

Thekla, MS. 2. Yüzyılda günümüzde Konya ili olarak bilinen Iconium'da dünyaya gelmiştir. Henüz bir genç kızken Hz. İsa'nın havarilerinden biri olan Aziz Paulus'un bakirelik konulu vaazlarından etkilenmiş ve Hristiyanlık dinine geçmiştir. Protomartyr olarak anılan Thekla'nın Hristiyanlığın ilk kadın şehidi olduğu bilinmektedir. (Vasiliki, 2011: 135). Azize Thekla'nın tanınması ilk olarak apokrif bir kaynak olan Paulus ve Thekla'nın işleri adlı ve 2. Yüzyıla tarihlendirildiği düşünülen eser sayesinde olmuştur. Burada Thekla'nın Iconium'da başlayan ve hayatının sona ereceği yer olan Seleukia'ya doğru uzanan hikayesi anlatılmaktadır. (Lavagnini, 1963: 188).

Azize Thekla, Hristiyanlığı seçtiği için yaşamı boyunca birçok işkenceye maruz kalmıştır. Bunlar arenada hayvanların önüne atılması, diri bir şekilde yakılmaya çalışılması gibi olaylardır. (Connor, 2011 ve Barrier, 2009). Bütün bu işkence yöntemlerinden bir şekilde kurtulmuş olan Azize Thekla kutsal bir insan olarak düşünülmüş ve azize olarak anılmıştır.

Azize Thekla, yaşamının son yıllarında günümüzde Mersin'in Silifke ilçesinde yer alan Seleukia'ya gelmiş ve mucizevi faaliyetlerini burada devam ettirmiştir. Doktor bir aziz olmasa da Azize Thekla genelde mucizevi şifa faaliyetleriyle tanınmıştır. Bunlar kırıkları iyileştirmek, göz hastalıklarını iyileştirmek, kulak enfeksiyonları iyileştirmek gibi faaliyetler olmuştur. (Hahn, 1087). Thekla'nın bilinen bir başka önemli gücü ise inkubasyon faaliyeti yoluyla insanları iyileştirmesi olmuştur. Bunu kendi adına adanmış olan Meryemlik Ayatekla Kilisesi içerisinde gerçekleştirmiştir. Burada kilise içerisinde uyuyan insanların rüyalarına girerek onlara nasıl iyileşeceklerini söylemiştir. Meryemlik Ayatekla Kilisesi ise içerisinde yer aldığı düşünülen hamam ve sarnıçlar sayesinde bunu destekler niteliktedir. (Johnson, 2012: 8-9).

Meryemlik Ayatekla Kilisesi, inkubasyon açısından bilinen önemi sayesinde birçok insan tarafından hac yeri olarak görülmüştür. İnsanlar buraya yaptıkları ziyaretler sayesinde şifa bulmuşlardır.

6TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

Sonuç

Çalışmamızda ilk olarak uykuda kehanet görme ve iyileştirme yoluyla gerçekleştirilen inkubasyon faaliyetleri incelenmiştir. Bunun sonucunda Bizans üzerinden değerlendirildiğinde inkubasyonun kiliselerde, manastırlarda ve çeşitli azizlerin mezarlarında gerçekleştirildiği bilgisine erişilmiştir. Aynı zamanda Azize Thekla kutsal alanının bu konu hakkında önemine değinilmiştir.

Hristiyanlık tarihinin ilk ve tek kadın martyri olarak bilinen Azize Thekla'nın hayatı inceleme kapsamına alınmış ve inceleme Azize Thekla'nın hayatından önemli kesitler sunan Paulus ve Thekla'nın İşleri eserinin ikinci bölümünde Thekla'nın başından geçen çeşitli olayların anlatıldığı eser üzerinden yapılmıştır. Bu eserin Davis, Dagrön ve Kraemer gibi çeşitli araştırmacılar tarafından yapılan çeviriler ve metin analizleri doğrultusunda Thekla'nın hayatına dair veriler elde edilmiştir.

Azize Thekla'nın kültürünün Mersin'in Silifke ilçesinde bulunan Seleukia üzerinden çıktığı daha sonra bütün Anadolu'ya ve Küçük Asya'ya yayıldığı görülmüştür. Aynı zamanda kültürün sadece Anadolu'da değil diğer ülkelerde de takipçi kitlesine sahip olduğu bilgisine erişilmiştir. Kültürün en temel noktası her zaman için şifa faaliyetleri olmuştur.

ICMUSS

6th INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

Kaynakça

Adkins, Lesley ve Adkins Roy A. "Incubation." İçinde Dictionary of Roman Religion, 106-197. New York: Oxford University Press, 1996.

Barrier, Jeremy W. *The Acts of Paul and Thecla: A Critical Introduction and Commentary*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2009.

Connor, Carolyn L. *Bizans 'ın Kadınları*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011.

Davis, S. J. *The Cult of St. Thecla: A Tradition of Women's Piety in Late Antiquity*. Oxford: Oxford University Press, 2001.

Johnson, S. F. *The Life and Miracles of Thekla A Literary Study*, Hellenic Studies 13, Washington: Harvard University Press, 2006.

Johnson, S. F. "Miracles of Saint Thekla". İçinde *Miracles Tales from Byzantium*, Editor Alice Mary Talbot, Scott Fitzgerald Johnson, 1-202. London: Harvard University Press, 2012.

Limberis, Vasiliki M. *Architects of Piety: The Cappadocian Fathers and the Cult of The Martyrs*. New York: Oxford University Press, 2011.

Vikan, Gary. *Byzantine Pilgrimage Art*. Washington: Dumbarton Oaks Trustees for Harvard University, 1982.

Vikan, Gary. Art, Medicine and Magic in Early Byzantium. *Dumbarton Oaks Papers*, 38, (1984): 65-86. <https://doi.org/10.2307/1291495>

ICMUSS

A Type Of Azerbaijan Folk Dance Music “Diringi”

*İlgar İMAMVERDİYEV¹
Ali İMAMVERDİ²*

Abstract

Azerbaijan has a variety of dances that have been kept alive for centuries. This difference shows itself in the tempo of the dance, in the speed, in the variety of instruments used when performing the method, as well as in the row dancing, in the fact that it is both individual and collective, stemming from the richness of sound. In this respect, we can classify Azerbaijani dances in several sections. Women's dances, men's dances are one of them. Another is "Duet Dances", in which male and female dancers perform in pairs. There are collective dances in Azerbaijani culture, the most ancient and known is Yalli or Halay. Generally, old men or women perform dances with low tempo. Dances of this kind are called "Lyric Dances" in Azerbaijan. People in the middle age group perform dances with a slightly faster tempo, called "game air". The name of the over-tempo dance is called "Kaytagi", "Lezginka" or "Lezgihengi" in Azerbaijan. Because the tempo of this type of dance is sharp and it is very difficult to play and dance the melodies, it is usually performed by young people and professional belly dancers. Azerbaijani dance music is divided into two in terms of periods.

1. Ancient folk Dances.
2. Contemporary – Modern Dances.

But besides these, there is also a "Diringi". These are included in the field of dastgah performance of Azerbaijani mugham art as a different genre in Azerbaijani dance music. This type of music, which we call Diringi, is also divided into two as old and contemporary. Diringis have a special place in Azerbaijan mugham art. Diringis live in the Azerbaijani folk music culture with their performances by local artists, namely sazendes. As a result of the fruitful efforts of the instrumentalists, "Diringi", an original type of folk dance, is performed enthusiastically by instrumentalists even today. Let's say, in the process of performing 7 main mughams (Rast, Şur, Çahargah, Bayati-Shiraz, Segah, Hümayun, Şüşter) in dastgah we come across instrumental melodies with a small capacity, various harmonies and different spirits, which we call "Diringi". The original names of folk melodies, which are an important part of

¹ Gaziantep Üniversitesi, Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı, Temel Bilimler Bölümü, Prof. Dr. ORCID: 0000-0003-2294-6705, *E-Posta:* ilgar.imamverdiyev@gantep.edu.tr // imamverdiyev@gmail.com. Cep. Tel: 05383402224

² Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Ortadoğu ve Göç Araştırmaları Enstitüsü”, Yüksek Lisans öğrencisi, / ORCID:0000-0002-3724-1743 / *E-Posta:* ilgar.imamverdiyev. Cep Tel: Watshap 05343358945

6th INTERNATIONAL CONGRESS of MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

Azerbaijan mugham dastgahs, are known from our music history. Our sazendes called one part of the instrumental pieces “Derâmed”, another “Renk”, and another type “Diringi”, which took on the task of connecting the mugham parts to each other. We can name Derâmedler, Renkler, Diringiler, spices with different tastes and odors, metaphorically indicating the richness of Mugham dastgahs. Daha çok çalgı icralarında kendini gösteren bu ezgiler çeşitli işlevlere sahiptir. Because these instrumental music pieces are always performed at certain points of the mugham dastgah, when necessary. Derâmedler, destgâhın icrasında ilk sırada yer aldığından muğamdan önce çalındığı için giriş işlevi görür. The melodies played between the mugham sections are used as the term "Renk". “Renk”s also play an important role in the relations of the sections with this function, and they act as a bridge between the mugham sections in a figurative sense.

We are of the opinion that Azerbaijan mugham Renks, determined by instrumental performance, have two pillars.

Colors based on the first direction, due to the size of its melodic capacity and the fact that it is performed in the introductory part of the mugham, our saz artists named this instrumental piece "Derâmed". Another second pillar of the color is a "Diring". Diringi, being a type of colour, is also included in the status of dance tunes. Most of the time, lively, cheerful instrumental pieces are played as “Diringi” and if the guests of the wedding prefer, they raise their hands and arms and perform a dance show accompanied by beautiful music performed by the instrumentalists of the ceremony. We need to pay attention to one issue that it would be wrong to call all kinds of "Renks" as "Diringi". There are some types of Diringi that are not suitable for dancing. For this reason, it takes its place only in the status of "Mugham Rengi". Calling "Diringi" in the name of melodic moving pieces that can be danced is not only included in the music culture of Azerbaijan, but it is also a very common word in Kars region of Anatolia.

In our article titled "A Type of Azerbaijani Folk Dance Music 'Diringi'" the place, importance, duty and function of "diringi" in the art of Azerbaijan mugham performance are shed light on a number of current problems by referring to some sources.

In the article "Diringi", a type of Azerbaijani folk dance music, we will analyze the characteristics of the diringi, a specific instrumental piece of a type of dance that is sounded in the mugham performance.

Keywords: Mugham, Renk, Diringi, Dance, Sazende

Giriş

Derâmed, Renk, Diringi

Azerbaycan muğam destgâhlarının önemli bir parçası olan halk ezgilerinin orijinal adları müzik tarihimizden bilinmektedir. Muğam bölümlerini birbirine bağlama görevine üstenen enstrümantal parçaların bir kısmına sazendelerimiz “Derâmed”, diğerine “Renk”, bir başka türüne ise “Diringi” demişlerdir. Derâmedler’i, Renkler’i, Diringiler’i Muğam destgâhlarının zenginliğinin göstergesi, mecazi anlamda farklı tadı, kokusu olan baharatları adlandırabiliriz. Daha çok enstrümantal icrada kendini gösteren bu ezgilerin çeşitli fonksiyonları bulunmaktadır. Çünkü bu enstrümantal müzik parçaları muğam destgâhının belirli noktalarında, gereken anlarında her zaman icra edilir. Derâmedler destgâh icracılığı süsrecinde en başta yer aldığı için muğamın evvelinde çalınması nedeni ile giriş fonksiyonu taşır.

Muğam bölümleri arasında çalınan ezgiler ise “Renk” tabiri olarak kullanılmaktadır. Renkler bu fonksiyonla da bölümlerin ilişkilerinde önemli rol oynar ve bir tür muğam bölümleri arasında değişmeceli anlamda sanki köprü görevine üstener.

“Derâmed”, “Renk”, “Diringi” konusunda Azerbaycan’ın birçok tanınmış müzikologları çeşitli fikirlerini zamanla bilimsel makalelerde, kitaplarda değerlendirmişlerdir:

Enstrümantal icra ile belirlenen Azerbaycan muğam Renkleri’nin iki ayağı olduğu düşüncesindeyiz. Birinci yönde dayanan Renkler, melodik kapasitesinin büyüklüğü ve muğamın açılış müziği gibi giriş kısmında icra olunması nedeni ile tarzen ve kamanzen isimli saz sanatçılarımız bu enstrümantal parçanı “Derâmed” diye adlandırmışlardır.

Rengin diğer bir ikinci ayağını “Diringi” adlandırabiliriz. Diringi rengin bir türü olmakla dans ezgileri statüsünde de yer almaktadır. Çoğu zaman hareketli, neşeli enstrümantal parçalar “Diringi” diye çalınır ve düğüne davetli müsafirler tercih ederse törenin sazendeleri tarafından seslendirilen güzel müzik eşliğinde el-kolunu kaldırıp dans gösterisi yapar. Bir konuya da dikkat etmemiz gerekir ki her türlü “Rengi”lere “Diringi” demek yanlış olur. Bunlardan bazıları vardır ki dans yapılması müsait değil. Bu nedenle de sadece “Muğam Rengi” isimli statüde yerini alar. Dans yapılabilen melodik hareketli parçaların adına “Diringi” denmesi Azerbaycan müzik kültüründe yer almakla yanısıra hatta Anadolu’nun Kars yöresinde de çok yaygın kelime olduğuna rast gelinmektedir. Bu bağlamda bir kaynakta Diringi ile ilgili şöyle der: “*Diringi anlamı- Erkekler tarafından oynanan bir kişilik halk oyunu. Kars*”¹

Prof. Dr. İlgar İmamverdiyev raks fonksiyonlu Diringi konusunda ilginç bir fikir sergiler: “*Herhangi bir makama (lad) dayalı enstrümantal nitelikli renk, dans müziği gibi icra olunarak bu melodi eşliğinde bazı kişiler oynarsa renklik görevini sonlandırıp “Diringi” adlı “elbisesini” giyiyor. Çünkü raks edilebilen her hangi bir renk, diringi ismini taşımağı hak eder. Bu nedenle de renk, diringi, dans müziği konusunda mutlaka duyarlı olmamız gerekir. Nedeni şudur ki hassas bir konu olan diringi, Azerbaycan halk enstrümantal müziğinin özel bir alanıdır.*”²

¹ Bkz: <https://sozce.com/nedir/95589-diringi>

² Prof. Dr. İlgar Cemiloğlu İmamverdiyev - Ali İmamverdi, “Azerbaycan Raks Havaları Atlası” 3. cilt, “Diringi” İksad Yayınevi, Ankara - 2020, S. 20

Dans niteliğinde olmak üzere Derâmed ve Renk statüsünde yer alan bir çok “Diringi”ler Azerbaycan muğam icracılığında her zaman karşımıza çıkar. Fakat bir hususa dikkat etmemiz gerekir ki icra olduğu muğamın ismi ile (“*Rast Diringi*”, “*Mahur – Hindi diringi*”, “*Bayati – Şiraz Diringi*” vs) değil, daha çok “Rast Rengi”, “Mahur - Hindi Rengi”, “Bayati - Şiraz Rengi”, “Segâh Rengi”, “Cargâh Rengi” olarak Azerbaycan müzikoloji terimi gibi duyuruluyor. Bu nedenle de genel olarak “Diringiler” veya “Muğam Diringileri” bu konuda olan bazı kitapların üz cildinde yer alar. (Bkz: Şekil 1) Fakat kitapların nota

Şekil 1. Eldar Mansurov, Azad Kerimov “Azerbaycan Diringi ve Renkleri” mecmuası

örneklerinde ana başlık olarak Diringi tabiri kullanılmaz. Sadece ana başlık olarak muğama ait renk gibi yer alsa da melodinin karakterinin dansa benzemesi ile diringi terimi parantez içerisinde italikli küçük alfabe ile belirtilir. Örneğin, “Rast muğamı”nda ve “Şur muğamı”nda icra olunan “Dilkeş Rengi”, Diringi statüsünde yer aldığı için, bu melodi ile Azerbaycan’ın bayan dansözleri ayrıca oyun havası olarak da performanslarını sergilemişlerdir.³ Bkz.⁴ (İmamverdiyev ve İmamverdi, 2020 :116)

ICMUSS

³ Bkz: <https://www.youtube.com/watch?v=43-re0CDyco> saat: 2.27 - 2.43

⁴ Bkz: <https://iksadyayinevi.com/wp-content/uploads/2020/12/AZERBA-YCAN-RAKS-HAVALARI-ATLASI-3.-CILT.pdf>

DİLKEŞ RENGİ ¹²³

(Diringi)

Notaya aktaran: İlgar Cemil. 2.02 - 2020 saat 23:17

Bir hususa da değinmemiz gerekir ki bir çok saz sanatçılarımızın Azerbaycan'ın profesyonel bestekârlarımızın eserleri içerisinde uygun gelen bazı hareketli müzik parçalarını “Muğam Rengi” olarak icra ettiklerine de tanık oluruz. Bu noktayı dikkata aldığımızda anlaşılır ki her hangi bir muğama temellenen bu melodi ritmik, aynı zamanda tempo ve haleti-ruhiye açıdan diringi olmakla dans niteliği taşıyor. Örneğin, Devlet Sanatçısı Rauf Hacıyev'in Diringi niteliğindeki enstrümental müziği Rast makamına temellenen ve “Orta Mahur Muğamı”nda icra edildiği için bu beste “Orta Mahur Rengi (5)” (Cemiloğlu ve İmamverdi, 2022: 182) olarak, dans karakterli diringi gibi kitabımızda yer almıştır. Bu Diringi huylu Renk, senaryosu Sabit Rehman'a ait olan ve Adil İskenderov'un yönetmenliği ile 1963 yılında filme alınmış “Ahmet Nerededir?” isimli sinemada da dans gibi seslendirilmektedir. Bkz:⁵

Bestesi Rauf Hacıyev'e ait olan ve “Orta Mahur Rengi (5)” ismi ile sazandelerin repertuvarında yer alan, Diringi nitelikli melodiye nota örneğinde bir göz atalım.

⁵ Bkz: <https://www.youtube.com/watch?v=5KwUp7rLLbU&t=3664s> saat: 1.00.34 -1.01-04

ORTA-MAHUR RENGİ (5)

DİRİNGİ

Mus: Rauf Hacıyev

Belirtmemiz gereken bir hususa da değinmemiz gerekir ki “diringi”lerin sadece hareketli tempoda olduğunu düşünen bazı müzikologlar bu hassas konuda bazen yanılabilir. Çünkü Azerbaycan halk müziğinde hızı düşük, ağır tempolu, müzik terminolojisiyle “Andante” temposunda olan diringiler de mevcuttur. Bu arada Bendir enstrümanına Azerbaycan’da “Gaval”⁶ veya “Def” denir. Azerbaycan’ın bayan dansözlerinin repertuarında uzun yıllardır “Gavalla Raks” isimli dans yer almaktadır. Tüm bayan dansçılar bu vurmali enstrümanla göstermeli olarak danslarını profesyonel bir şekilde yaparlar. (Bkz: Şekil 2)

Şekil 2. Ünlü dansöz Cemile Byramova “Gavalla Raks” icra ederken⁷

“Gavalla raks”ın ağır tempoda olan “Şur rengi” adlı ilk bölümünün melodisine nota örneğinde bir göz atalım. (Cemiloğlu, İmamverdi, 2020: 118-119).

⁶ Gaval - Bendir

⁷ <https://www.youtube.com/watch?v=43-re0CDyco>

GAVALLA RAKS № 2 - ŞUR RENGİ ¹²¹

(Diringi)

Notaya aktaran: İlgar Cemil.

Kitaba dâhil edilme tarihi: 2.02 - 2020 saat 17:50

Usûl açıdan değerlendirmiş olursak belirtmemiz gerekir ki birçok Danslar, Derâmedler, Renkler, klasik âşık havaları, Halk türküleri gibi Diringiler'imizin karakteristik özelliği Azerbaycan halkının ruhuna yatkın olarak çoğunlukla 6/8 usûldadır.

Muğam icracılığı sanatında, muğam bölümlerini, şubelerini birleştiren enstrümantal bir müzik parçası olan Diringi'nin 4, 5, 6 müzik cümlesinden oluşması doğru değil. Bunun nedeni, fazla müzik cümlesi varsa, muğam söyleme ruhuna kısmen zarar verebilmekle, hiç kuşkusuz muğam icracılığının belirli prensibini ve yapısını bozabilir. Aslında ise küçük bir dans örneği olarak diringi, muğam destgâhının⁸ performansı sırasında birçok bölümlerden, şubelerden oluşan "Muğam destgâhı" adlı bu karmaşık müzik türüne güzellik katır. Bu fikrin yanı sıra, zamanla birçok "Diringi"lerin ayrıca dans müziğinin farklı bir örneği olarak icra edildiğini de itiraf etmemiz gerekmektedir. Bu nedenle, bu tip diringiler özel dans müziğimiz olarak dikkati çekiyor. Bu pozisyondan yaklaştığımızda muğam şubeleri arasında da çalınan birçok Diringi'ler vardır ki onlar müstakil bir müzik eseri gibi kendini belirtir. Yani bağımsız raks gibi ayrıca icra olunmakla farklı adlar ('Kafkazi', "İnnabı", "Reyhani", "Cift bacı", "On dört", "Yüz bir", "Dervişhani", "Nilufer" vs.) taşıyor. Bu özelliği ile de Renk'lerden seçilir. Mecazi anlamda kuşun vücut kısmı sanki Diringi olmakla, bir kanadı Renk, diğer kanadı ise Oyun havalarını kapsıyor. İşte bu nedenlerden dolayı Diringi'ler, her iki müzik türü arasında yerini bulan Azerbaycan kültürüne özgün ve orijinal bir enstrümantal müzik parçasıdır.

Ali İmamverdi ile birlikte 2020 yılında "İksad Yayınevi" tarafından yayınlattığımız 3. cilt "Azerbaycan Raks Havaları Atlası "Diringi" isimli kitabımızda bağımsız raks gibi ayrıca

⁸ Destgâh – Muğamın tüm bölümleri, "derâmed", "renk", "tesnif"lerin hepsinin komple halinde muğam icracılığı sürecinde icra olunmasına, çalınıp söylenmesine denir.

çalınan Diringi ezgilerinin sayısı varyantları olmak üzere, bizim derlememizde toplam 36 dır. Müstakil parça gibi icra olunan Diringi nitelikli dansların isimlerine bir göz atalım:

1. Nilufer (1. varyant)
2. Nilufer (2. varyant)
3. Piyale (1. varyant)
4. Duy-duy - Piyale (2. varyant)
5. Çervon (1. varyant)
6. Çervon (2. varyant)
7. Cığ-cığa (1. varyant)
8. Cığ – cığa (2. varyant)
9. Semeni
10. İnnabı
11. Yeni diringi
12. Cift bacı
13. Dervişhanı
14. Dilican
15. Askeranı
16. Nahçıvan
17. Letife raksı
18. Yıldız
19. Hanımı
20. Elmagülü
21. Pişro
22. Kadim pişro
23. Cengi

24. Enzeli
25. Çay deresi
26. Züleyha
27. Zibende
28. Almazı
29. Gavalla Raks
30. Şelale
31. Avşarı (diringi)
32. Taciri (diringi)
33. Selami (diringi)
34. Mahur rengi № 8 (diringi) (“Kız Gül Beden”)
35. Turşengi - Mahur rengi № 3 (diringi)
36. Arazı Raksı Mahur Rengi № 1 (diringi)

Diringiler arasında Yallı, Halay müziğini andıran, bir tür marş karakterli renkler de bulunmaktadır. Bu türden olan renklere örnek “Şüşter Rengi (5)” -ni gösterebiliriz. (Cemiloğlu ve İmamverdi, 2021: S. 46-47)

14. ŞÜŞTER RENGİ (5)

DIRINGİ (YALLI)

Notaya aktaran: İlgar İmamverdi: 13.11 – 2008 saat 10.28

Bazı diringilerim müzik yapısını Azerbaycan klasik âşık havası da oluşturmaktadır. Bu açıdan tarzen Elhan Mansurov’un icra ettiği “Şur Rengi (2)”, aslında Şirvan âşıklarının repertuarında yer alan, Şirvan yöresine ait geleneksel saz havasıdır. Tarzen bu saz havasını

“Şur rengi (2)” olarak çalsada tabiatı itibari ile dansvari karakterli olmakla, Diringi statüsünde yer almıştır. Nota örneğinde bu melodiye bir göz attığımızda anlaşılır ki “Almanı Attım Harala” isimli halk türküsünün bir motifi 9-12 portelrde yerini almıştır. Yani Elhan Mansurov bu diringi fonksiyonlu rengi hibridize ederek hem Şirvan aşık havasını çalmakla sonluğu “Almanı Attım Harala” isimli Azerbaycan halk türküsündeki şu mısra ile söylenen: “Sağ ol gel, var ol gel, bir gece mihman ol gel” sözlerindeki melodi ile tamamlamıştır.⁹

20. ŞUR RENGİ³⁵ (2)

ŞİRVAN AŞIK HAVASI

DİRİNGİ

Tarzen Elhan Mansurov'un icrasından
Notaya aktaran: İlgar Cemil. 4. 11 - 2021 saat 15:04

“Şur Rengi (4 a, 4 b)”¹⁰ ye dikkat ettiğimizde bu melodinin Diringi olduğu hemen anlaşılır ve dansözlerin repertuarında yer almakla, zamanı gelince dans ezgisi gibi de oynanılır. Nota örneğinde “Şur Rengi (4 a)” adlı Diringi’ye bir göz atalım (Cemiloğlu ve İmamverdi, 2022:70).

22. ŞUR RENGİ³⁷ (4 a)

İ varyant

DİRİNGİ

Behram Mansurov'un icrasından
Notaya aktaran: İlgar İmamverdi. 20. 10. 2021 saat 12:48

⁹ <https://www.youtube.com/watch?v=wNvwkTJCFoo> saat 0.58 – 1.05

¹⁰ Bkz: <https://iksadyayinevi.com/wp-content/uploads/2022/01/SUR-DER%C8%82MEDLERI-VE-RENK-LE-RI.pdf>

Azerbaycan Muğam destgâhları içerisinde Rast makamına temellenen “Mahur-Hindi” muğamına ait Diringi niteliği taşıyan, dans özellikli 14 rengin olduğunu tasbit etmişiz. Bu bağlamda “Orta Mahur Renkleri” içerisinde 2 diringi de notaya aktarılmış şekilde “Muğam Derâmedleri ve Renkleri” isimli kitabımızda yer almıştır.

Azerbaycan ‘Muğam Derâmedleri’ içerisinde diringi statüsünde olanlar da bulunmaktadır. Örneğin Ahsen Rehmanlı’nın bestesi olan “Çargâh Derâmedi” melodik haleti ruhiye açıdan Azerbaycan Kitlesele Dansları gibi Yallı karakterini yansıdır.

ÇAHARGAH DERÂMEDİ¹³¹

(Yallı)

Mus: Ahsen Rahmanlı

Notaya aktaran: İlgar Cemil. 8.04 - 2020 saat 10:41

Bu nedenle de ismi geçen “Çargâh Derâmedi”, diringi statüsünde yer almaktadır. Görüldüğü üzere farklı muğamlara ait olan çok sayıda renkler arasında diringiler aynı zamanda az sayıda olsa bile yine Derâmed’lerde de kendini belirtir.

Sonuç

Azerbaycan Muğam destgâhlarının farklı isimlerle belirlenen bölümleri başta olmak üzere Muğam bölümlerini birbirine bağlama görevine üstlenen enstrümantal parçaların orijinal adları vardır. “Derâmedler”i, “Renkler”i, “Diringi”leri Muğam destgâhlarının zenginliğinin göstergesi adlandırabiliriz. Daha çok enstrümantal icrada kendini gösteren bu ezgilerin (*derâmedler, renkler, diringiler*) çeşitli fonksiyonları bulunmaktadır. Çünkü bu enstrümantal müzik parçaları muğam destgâhının belirli noktalarında, gereken anlarda icra ediler. Bu açıdan muğam destgâhının en başında gelen, bir tür üvertür rolüne üstlenen enstrümantal parçaya Azerbaycan tabiri ile “Derâmed” demişlerdir. Muğam bölümlerini biri birine bağlayan farklı melodik parçalar, Renk ismi ile sazandelerin repertuvarlarında yer almaktadır. Rengin bir türüne Diringi denir ki bu da hızlı, hareketli, dans melodilerine benzemesi ile bu isimle karakterize edilmiştir. Diringi’lerin melodik yapısı dans oynamaya yararlı olduğu için bu adı almıştır. Fakat genel olarak Renk’lerin bir çeşidi gibi gözükmemektedir. Bu nedenle de her bir Renge diringi dememiz doğru değil. Diringinin özellikleri bir kadar hareketli olması ile dikkati çeker. Net olarak şunu vurgulamamız gerekir ki oynanmaya müsait olmayan Renge Diringi

6th INTERNATIONAL CONGRESS of MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

denmez. Diringi anlamı da dans yapılabilmesi için bu ad altında görevini yapar. Diringilerin müzik materyalinin çok az bir kısmını Azerbaycan aşık havaları tutuyor. Bazı besteciler de Reng statüsünde yer alan diringi karakterli dans ezgileri yazmışlardır. Yallı, Halay, hatta marş niteliğinde olan Diringiler de muğam destgâhı sırasında tar ve kamañça sanatçıları tarafından icra olunmaktadır.

En sonda belirtmemiz gerekirk Azerbaycan muğam icracılığđ sanatında dinlediğimiz belki de yüzlerce Derâmed'lerin, Renkler'in, Diringi'lerin bestecileri sazende isimli saz sanatçılarıdır. Bu müzisyen grubunun muğam destgâhları sürecinde bir arada icat ettikleri etkileyici melodik besteleri ilede yüz yıllardır verimli çalışmalarını Azerbaycan müzik kültürü camiasına bahışta bulunmakla ona zenginlik kazandırmıştr.

6th INTERNATIONAL CONGRESS of MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

Kaynakça

“Azerbaycan Halk Musikisinin Antolojisi”, 6. cilt, (2006), “Azerbaycan Tesnifleri, Derâmed, Diringi ve Renkleri, Muğamlar ve Zerbi Muğamlar., Bakü.

Bakıhanov. A. (1964), Azerbaycan Halk Renkleri, Bakü, Azərneşr, 75 s.

Behmenli. R. (2002), Azerbaycan Halk Raksları, Bakü, Adiloğlu yayınevi, 159 s.

Hasanov K. N. (1988), Kadim Azerbaycan Halk Kadim Folklor Raksları, Bakü, Işık yayınevi, s. 129.

Hüseynli B. H. (1965), Azerbaycan Halk Raks Melodileri, 1. defter, Bakü, ADN.

Huseynli B, H., Kerimova T. M. (1984), Ali Kerimov, Moskova, Sovetskaya Kultura, 48 s.

İmamverdiyev, İ. (2007), Azerbaycan Muğam Derâmedleri ve Renkleri, 1.cilt, Bakü, Nurlan yayınevi, 90 s.

İmamverdiyev, İ. (2007), Azerbaycan Muğam Derâmedleri ve Renkleri, 2. cilt, Bakü, Nurlan yayınevi, 98 s., 168 s., 172 s.

İmamverdiyev, İ. (2009), Azerbaycan Muğam Derâmedleri ve Renkleri, 3.cilt, Bakü, Şur yayınevi, 80 s.

İmamverdiyev, İ. (2010), Azerbaycan Muğam İncileri, (derâmedler, renkler, diringiler), Bakü, Nafta-Press yayınevi, (542 s), s. 32.

İmamverdiyev, İ. (2014), Azerbaycan Enstrümantal Halk Müzik Örnekleri, Bakü, Elm ve Tahsil, (336 s), s. 33.

Cemiloğlu, İ., İmamverdi, A. (2020), Azerbaycan Raks Havaları Atlası, 3. cilt., “Diringi”, Ankara, “İksad Yayınevi”, S.116

Cemiloğlu, İ., İmamverdi, A. (2021), Şüşter Derâmedleri ve Renkleri, Ankara, İKSAD Yayınevi, 70 s.

Cemiloğlu, İ., İmamverdi, A. (2022), Şur Derâmedleri ve Renkleri, Ankara, İKSAD Yayınevi, 128 s.

Cemiloğlu, İ., İmamverdi, A. (2022), Kürdü-Şehnaz, Dilkeş, Rahab, Neva Derâmedleri ve Renkleri, Ankara, İKSAD Yayınevi, 117 s.

Cemiloğlu, İ., İmamverdi, A. (2022), Hümayun, Bayati-Kürd Derâmedleri ve Renkleri, Ankara, İKSAD Yayınevi”, 93 s.

Cemiloğlu, İ., İmamverdi, A. (2022), Rast Derâmedleri ve Renkleri, Ankara, İKSAD Yayınevi.

Cemiloğlu, İ., İmamverdi, A. (2022), Muğam Derâmedleri ve Renkleri (Mahur-Hindi, Orta-Mahur, Bayati-Gacar, Gatar, Dügâh, Bayati-Türk, Zemin – Hara, Çoban - Bayati) Ankara, İKSAD Yayınevi, S. 182.

Cemiloğlu, İ., İmamverdi, A. (2022), Bayati-Şiraz Derâmedleri ve Renkleri, Ankara “İKSAD Yayınevi.

6th INTERNATIONAL CONGRESS of MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

Cemiloğlu, İ., İmamverdi, A. (2022), Segâh Derâmedleri ve Renkleri, Ankara, İKSAD Yayınevi.

Cemiloğlu, İ., İmamverdi, A. (2022), Çargâh Derâmedleri ve Renkleri, Ankara, İKSAD Yayınevi.

İsazade A. İ., Memmedov N.H. (1987), Azerbaycan Halk Mahnıları ve Oyun Havaları, Bakü, Elm, s.7.

İsmayılov M. S. (1984), Azerbaycan Halk Musikisinin Janrları (türleri), Bakü, Işık, s. 45.

Kuliyev, T., Bağırov Z., İsmayılov M. S. (1951), Azerbaycan Halk Raksları, Bakü, Azerbaycan Devlet Musiki Neşriyatı

Kuliyeva, A., Kuliyev M., (2011), Azerbaycan Halk Raks Musikisi, Bakü, "MBM" matbaası, S. 88.

Mansurov, E., (1984), Azerbaycan Derâmed ve Renkleri, Bakü, Işık, 72 s.

Mansurov, E., Kerimov A., (1985), Azerbaycan Diringileri ve Renkleri, Bakü, Işık, 57 s.

Mansurov E., (1990), Azerbaycan Kadım El Havaları, Bakü, Işık.

Mehraliyev, A. (1995), Azerbaycan Muğam Renkleri, Bakü, Azerbaycan Neşriyatı, 40 s.

Rüstemov, R. (1961), Rengler ve Rakslar, (Teyyub Demirov'un melodileri), Bakü, Azerbaycan Devlet Musiki Neşriyatı, 37 s.

Rüstemov, S. (1978), Azerbaycan Halk Renkleri, 1. cilt, Bakü, Işık yayınevi, (60 s), s. 51.

Rüstemov, S. (1980), Azerbaycan Halk Renkleri, 2. cilt, Bakü, Işık yayınevi, (57 s), s. 52.

Mikayılov, M. (2019), Şifahi Eneneli Azerbaycan Musikisi, II (rakslar), Folklor Enstitüsü, Bakü, (76 s), s.57.

Makale

Kurbanov B., (2007), Raks Sanatı ve Musikisi Hakkında (Önsöz), (İmamverdiyev İ. Azerbaycan Raks Havaları, 1. cilt), Bakü, Nurlan yayınevi, s. 3 - 5

Ebu Hanife'Nin İman Anlayışı ile Mürcie'Nin İman Anlayışının Mukayesesi

Mehmet KAPLAN

Özet

Yazmış olduğum bu makalede Ebu Hanife'nin bazı kesimlerce mürcie taraftarı olduğu iddaasını, Ebu Hanife'nin iman anlayışı ve mürcie iman anlayışı çerçevesinde mukayese ederek bir sonuca ulaşmaya çalıştım. Ebu Hanife imanı tanımlarken kalp ile tasdik, dil ile ikrar olarak tanımlamış onu mürci görüşe yaklaştıran da bu tanımlı olmuştur. Ebu Hanife İman görüşünü açıklarken amel ve imanın birbirinden farklı şeyler olduğunu sık sık dile getirmiştir. Mürcie'nin Ebu Hanife'ye en çok yaklaştığı görüş bu görüşüdür. Fakat Mürcie'den pek çok grup iman varsa adeta amel olmasa da olur ya da amele ihtiyaç yoktur gibi içinden çıkamayacağı bir girdaba girmiştir. Aşağıda da detaylı bir şekilde yer vermeye çalıştığım mukayese sonucunda bu iddaa cevabını bulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ebu Hanife, İman, Mürcie, Mukayese

ICMUSS

Giriş

A-) İman: `` `Sözlükte ,güven içinde bulunmak, korkusuz olmak' anlamındaki **emn (emân)** kökünden türeyen **îmân** `güven duygusu içinde tasdik etmek, inanmak' demektir. ,`Sağlamlaştırmak, kesin karar vermek, tasdik etmek', mânasındaki **akd** kökünden türeyen **i'tikâd** da `iman' karşılığında kullanılır. Terim olarak iman genellikle `Allah'tan alıp din adına tebliğ ettiği kesinlik kazanan hususlarda peygamberleri tasdik etmek ve onlara inanmak' diye tanımlanır. Bu inanca sahip bulunan kimseye **mü'min**, inancının gereğini tam bir teslimiyetle yerine getiren kişiye de **müslim** denir. Ayrıca Türkçe'de müslim kelimesinin Farsça kurala göre çoğulu olan **müslüman** da (**müslimân**) bu anlamda kullanılmaktadır.''¹

B-)Ebu Hanife'nin Kimliği ve İlmi Şahsiyeti: Edindiğimiz bilgilere göre İmam-ı A'zam Ebu Hanife,H.80,M.698 yılında Kufe'de doğmuştur. Asıl adı Numan b. Sabit'tir.

Babası Sabit ticaretle uğraşan ve maddi durumu iyi olan bir kimse olup,Ebu Hanife de önceleri babasının mesleği ile uğraşmış ve kumaş tüccarlığı yapmıştır. O,bu mesleği devam ettirirken daha sonra ilim tahsiline başlamıştır. İlme akaid ve cedel sanatını öğrenmeyle başlamış ve bidat ehli ile birçok tartışmalar yapmıştır. Ebu Hanife o günün önemli ilim merkezleri olan Kufe ve Basra arasında hem ticaret hem de ilmi tartışmalar yapmak üzere bir çok seferler yapmıştır. Özellikle Basra da her türlü fikri akım mensupları ile karşılaşılıyor ve bunlarla sahih İslam akaidini savunmak üzere tartışmalar yapıyordu. İlahi sıfatlar,kader,mürtekb-i kebirenin konumu ve kimlerin tekfir edilip edilmemesi gibi ilk dönem belli başlı kelami meselelerin tartışıldığı Basra'da, Hariciler, Cehmiyye, Mu'tezile, Müşebbihe,Kaderiyye,Cebriyye,Mürcie ve Şia'nın karşısına çok güçlü delillerle çıkarak onları aciz bırakıyordu.Onun bu alandaki görüşleri,Ehli sünnet anlayışının şekillenmesinde önemli katkı sağlamıştır.²

``Fıkıhta karar kılıp selefin yolunu izlemeye başladıktan sonra geleneğe uyararak kendisine bir üstat âlim seçti. On sekiz yıl Irak'ın büyük fakihî Hammâd b. Ebî Süleyman (v.120/737)'in derslerine devam etti. Onun vekili oldu ve on yıllık öğrencilikten sonra kendi kürsüsünü açmak istediye de, altmış kadar fetvasının kırkının Hammâd tarafından tasvip edildiği ve yirmisinin düzeltildiğini görünce bundan vazgeçerek onun ölümüne kadar vekâletinde bulundu.''³

Ömrünün 52 yılı Emeviler,18 yılı da Abbasiler döneminde geçmiş olan Ebu Hanife'nin Ehl-i Beyt'e derin bir saygı beslemesinden dolayı,Ehl-i Beyt'in önderlerine baskı ve zulüm yapan Emevi ve Abbasi idarelerine nefret duyguları içerisinde olmuştur. Nitekim o her iki idare tarafından aynı zamanlarda yapılan iki kadılık teklifini reddetmiş;ama ikinci teklifi yapan Abbasi haliifesi Ebu Cafer el-Mansur,teklifinin reddi üzerine onu hapse attırması ve Bağdat'ta onbeş gün hapiste kaldıktan sonra,70 yaşında iken 150/767 tarihinde vefat etmiştir.⁴

¹ TDV İslam Ansiklopedisi,İstanbul 2000,22/216

² Abdulhamit Sinaoğlu,İslamda Akılcı Düşüncenin Önderleri Ebu Hanife ve Vasil Bin Ata,Rağbet Yayınları,İstanbul 2019,s.23-24

³ Uzunpostalcı, Mustafa "Ebû Hanîfe", DİA, c.10, s.132'den nakleden Ali Pekcan,İmam Azam Ebu Hanife'nin Kişisel ve Toplumsal Yaşamına Bir Bakış, İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, sy. 19, 2012,s.15

⁴ İlyas Çelebi,Risaleleri ve itikadi görüşleri ile İmam Azam Ebu Hanife İslami Araştırmalar,c.15,sayı1-2,2002,s.63'den nakleden Abdulhamit Sinaoğlu, İslamda Akılcı Düşüncenin Önderleri Ebu Hanife ve Vasil Bin Ata,s.30

A.1) Talebeleri: İmam Ebu Hanîfe öğrenci yetiştirmeye büyük önem vermiş ve şöhreti büyük talebeler yetiştirmiştir. Ebu Hanife'nin önde gelen talebeleri şunlardır:

- 1-İmam Ebu Yusuf
- 2-İmam Muhammed b. El-Hasen eş-Şeybâni
- 3-İmam Züfer
- 4- Hasan b. Ziyâd el-Lü'lûî
- 5- Nuh b. Ebî Meryem-
- 6- Kâsım b. Ma'n
- 7- Yahya b. Zekeriya
- 8- Esed b. Amr el-Becel

C-) Ebu Hanife'nin İman Anlayışı:Ebu Hanife'nin iman anlayışı üzerine konuşurken onun yaşadığı dönemi ve toplumu da göz önüne almak zorunlu bir hal almaktadır.

Bu hususla ilgili Engin Erdem şu görüşleri ileri sürmektedir:

Farklı din, kültür ve mezheplerin bulunduğu bir sosyal çevrede yaşayan Ebû Hanîfe, bir taraftan farklı dinî geleneklerin gerçeklik iddiaları karşısında İslâm'ın hakikat iddiasının temellendirilmesi, öbür taraftan Müslümanlar arasında ortaya çıkan siyasi ve i'tikâdî ihtilafların makul bir çözüme kavuşturulması gibi yeni durum ve ihtiyaçlarla yüzleşme gereği hissetmiştir. Bu bakımdan Ebû Hanîfe, Hz. Peygamber ve ashâbı zamanında kelâm ve fıkıh gibi bilimlerin olmadığını, bunların bir tür bidat olduğunu savunan anlayışları, Müslümanların karşı karşıya olduğu meydan okumaların mahiyetini anlayamayanların naif tutumları olarak değerlendirir. Zira Hz. Peygamber'in ashâbı karşılaştıkları her sorunu Hz. Peygamber'e sorup çözüme kavuşturma imkânına sahiptiler. Ancak, Yahûdilik, Hıristiyanlık, Mecûsîlik vb. farklı din ve kültürlerin ilzam edici sorularıyla karşı karşıya kalan Müslümanlar artık felsefî ve teolojik bir söylem üretmek zorundadırlar. Bu entelektüel meydan okumalara savunmacı (apologetic), imancı (fideist) bir anlayışla dinin içinden cevap vermeye çalışmak baştan yenilgiyi kabul etmek ve psikolojik üstünlüğü kaybetmek anlamına gelecektir. Bu bakımdan yalnızca Müslüman olmuş kimselerin değil, aklını kullanan her insanın mâkûliyetini kabul edeceği evrensel ve tutarlı bir din yorumu geliştirmek, dinin hem teorik hem pratik yönüne ilişkin argümantatif bir yaklaşım sergilemek zorunlu hale gelmiştir. Ebû Hanîfe'nin, "Dinde fıkıh,ahkâmda fıkıhtan daha üstündür." sözü bu minvalde söylenmiştir. Nasıl iman olmadan amel dinî açıdan bir değer hükmü taşıyorsa, aynı şekilde tümel bir din doktrini ortaya koymadan tikel dinî meseleleri tartışmak da temelsiz olacaktır.⁵

Ebu Hanife'ye göre iman;dil ikrar,kalp ile tasdiktir. Eğer sadece dil ile ikrar olsaydı münafıklar mümin sayılırdı. Ya da sadece kalp ile tasdik olsaydı o zaman bütün ehli kitap mümin olurdu.⁶

``Ebû Hanife burada imanı öncelikle Cibril hadisinde ifadesini bulan altı esas olarak yani Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahiret gününe, kaza ve kadere inanma

⁵ Engin Erdem,Ebu Hanife'nin İman Anlayışı Üzerine Bazı Felsefî Mülâhazalar,Diyanet İlmî Dergi(2020),s.1205

⁶ Hasan Kurt,İmam-ı Azam Ebu Hanife'nin Beş Eserinde İmanla İlişkili Temel Kavramlar,OMÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi(2011),Sayı:30,s.93

şeklinde tanımlamıştır. Ayrıca bu tanıma, muhtemelen Mutezile'nin kul fiilinin hâlikıdır görüşüne tepki olarak, hiç kimsenin kendi amelini yaratamayacağına şahitlik etmeyi de ilave etmiştir. Ebû Hanife imanın tasdik, marifet, yakîn, ikrar ve İslâm terimleriyle ile eş anlamlı olduğunu söylemekle birlikte asıl yerinin kalp olduğunu da belirtmektedir. Buna göre kalp ile tasdik dil ile ikrar kişinin hem Allah katında hem de insanlar nezdinde mümin olarak kabul edilmesi bakımından önem arz etmektedir.⁷

Ebu Hanife'ye göre İmanda artma veya eksilme gibi bir durum söz konusu olamaz. Çünkü İman artarsa küfür azalır, iman eksilirse küfür artar. Bir kişi aynı zamanda hem mümin hemde kafir olamaz. Allah Kur'an da şöyle buyurmuştur: *İşte gerçekten inanmış olanlar bunlardır*⁸ ve *İşte onlar gerçekten kafir olanlardır*⁹ ayetlerinde de görüldüğü gibi imanda şüphe olmaz.¹⁰

`` Ebû Hanife'ye göre amel imanın bir cüzü olmayıp dinî hayatta imandan sonra yer alan bir unsurdur. Kişi namaz kılıp oruç tuttuğundan dolayı Allah'a ve Peygamber'e inanmış değildir, aksine Allah'a ve Peygamber'e iman ettiği için namaz kılıp oruç tutar ve diğer ilâhî buyrukları yerine getirir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de kişiden önce iman etmesi, sonra da iyi işler yapması istenmek suretiyle iman amelden ayrı tutulmuştur (el-Mâide 5/69; el-Mü'min 40/40). Hayız ve nifas halindeki kadınlardan bazı farzların sâkıt olması da bunun delillerinden birini teşkil eder.¹¹

Ebu Hanife'ye göre bir müslüman işlediği günahı helal saymadıkça büyük günahlar onu kafir yapmaz. böyle bir kişi aynı zamanda mümindir bu sıfat ondan kalkmaz. yani bir mümin kafir değilse günahkar olabilir. iman etmiş fakat İslam'ın şartlarını yerine getirmemiş bir kişinin durumu da Allah'a bağlıdır. Dilerse cehenneme gönderir, dilerse de affeder hikmetinden sual olunmaz.¹²

Ebû Hanife eserlerinde imanı Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahiret gününe, kaza ve kadere inanma şeklinde tanımlarken aynı zamanda hiç kimsenin kendi fiillerini yaratamayacağına inanmayı da vurgulamıştır. O'na göre imanın asıl mahalli kalptir, dil ile ikrar kişinin insanlar tarafından mümin olarak kabul edilmesi yönüyle önemlidir. İman, sadece tasdik ve amel yönünden artıp eksilebilir, imanda istisna da olmaz. İman ilk dönemlerde nasıl tanımlandıysa günümüzde de aynı şekilde tanımlanır. Kuran'ın bazı ayetlerinde mümin kavramı zalim, günahkar ve asi sıfatları ile birlikte kullanıldığına göre iman ile amel farklı şeylerdir. Günah işleyen ya da farzlardan birini terk eden mümin helal saymadığı sürece kâfir sayılmaz. Günah işlediği halde tövbe etmeden ölen mümini Allah dilerse bağışlar dilerse cezalandırır. Ebû Hanife iman konusunda belirlediği bu önemli prensipler ile günümüze kadar gelen ehl-i sünnet anlayışının temelini oluşturmuştur.¹³

D-) Mürcie İnancı: ``Çeşitli tanımları yapılan Mürcie, siyasî ve itikadî bir fırka olarak Hz. Osman ve Ali başta olmak üzere, büyük günah işleyenlerin durumlarını Allah'a bırakıp, mânevî

⁷ Kurt, İmam-ı Azam Ebu Hanife'nin Beş Eserinde İmanla İlişkili Temel Kavramlar, 94-95

⁸ Enfal 8/4

⁹ Nisa 4/151

¹⁰ Kurt, İmam-ı Azam Ebu Hanife'nin Beş Eserinde İmanla İlişkili Temel Kavramlar, 95

¹¹ TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul (1994), 10/143-145

¹² Kurt, İmam-ı Azam Ebu Hanife'nin Beş Eserinde İmanla İlişkili Temel Kavramlar, s.109

¹³ Kurt, İmam-ı Azam Ebu Hanife'nin Beş Eserinde İmanla İlişkili Temel Kavramlar, s.116

sorumlulukları hakkında fikir beyan etmeyen topluluklara verilen ortak bir isimdir.''¹⁴ Mürcie mezhebinin ortaya çıkışında etkili olan sebeplerin başında, Haricî zihniyet, Emevî-Haşimî çekişmesi, Emevîlerin siyâsî ve ekonomik politikaları ve kentleşme ya da yerleşik hayata geçiş sürecinin doğurduğu siyâsî, ekonomik ve toplumsal problemler bulunmaktadır.

D.1-) İtikadi Görüşleri:

1- `` Mürcie, büyük günah işleyenin dünyadaki durumu ile ahîrettteki durumunu birbirinden ayrı ele alır. Şöyle ki Kible Ehli'nden büyük günah işleyenler (Fâsıklar), imanlı olmaları dolayısıyla mümindirler, ancak büyük günah işledikleri için aynı zamanda fasıktırlar. Onların durumları Alah'a kalmıştır, dilerse affeder, dilerse cezalandırır.''¹⁵

2- Mürcie amellerin imandan olmadığı konusunda kanaat getirmiştir. Mürcie'ye göre amellere inanmak farklı birşey, farz olduğunu bildiği halde yerine getirmemek ise ayrı birşeydir. İnanmayan kafir, inandığı halde yerine getirmeyen ise günahkar bir mümin olur.¹⁶

3- İman amellerle artmayacağı gibi terketmek ve günah işlemekle de azalmaz.

4- Bütün inananlar iman konusunda aynıdır.

5- `` Mürcie, iman ve İslâm'ın aynı manaya geldiği ve her müslüman için mümin, her mümin için de müslüman tabirinin kullanılabileceğini ileri sürmektedir. Ebû Hanîfe'ye göre, iman, tasdik, marifet, yakîn, ikrar ve İslâm demektir. Aslında bu kelimeler birbirinden farklı, fakat aynı manaya yani iman manasına gelen kelimelerdir. İmanın tarifinde bu anlamlar bizzat ifade edilmiştir. Şöyleki, iman; Allah'ın Rab olduğunu, hem ikrar ve tasdik etmek, hem de şüphesiz kesin bir bilgiyle bilmek, tanımak ve aynı zamanda O'nun Rab oluşunu kalbi ve diliyle kabullenmektir (istislâm). Bütün bunlar, farklı isimler olsa da, manaları aynıdır. Mesela; bir kişi için, Ey İnsan!, Ey Adem! veya Ey Filan denmesi gibi. Bu kelimeleri söyleyen kimse, onlarla aynı manayı kastettiği halde, onu muhtelif isimlerle çağırılmaktadır.''¹⁷

E-) Ebu Hanîfe'nin İmanı ile Mürcie İmanının Mukayesesi

1-) İmam Azam Ebu Hanîfe büyük günah işleyenin günahını helal saymadıkça kafir değil mümindir görüşü, Mürcie'ye en yakın görüşüdür.

2-) İmanı Kalp ile tasdik dil ile ikrar olarak tanımlaması Ebu Hanîfe'yi Mürcii anlayışa dahil etmiş görünmektedir.

3-) Mürcii ekollerin iman tanımları içerisinde Ebu Hanîfe'ye yaklaşanlar varsa da bir çoğu onun iman tanımı ile örtüşmemektedir.

4-) ``Ebu Hanîfe'ye göre , Allah insanları küfür ve imandan hâli olarak yaratmış, sonra onlara hitap ederek emretmiş ve nehyetmiştir. Kâfir olan; kendi fiili, hakkı inkâr ve reddetmesi ve Allah'ın yardımını kesmesiyle küfre sapmıştır. İman eden de kendi fiili, ikrarı, tasdiki ve

¹⁴ TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul(2006), 32/41-45

(YerTuncu)Mezhebi:Doğuşu,Fikirleri,Edebiyatı ve İslam Düşüncesine Katkıları,188

¹⁶ Sönmez Kutlu,Mürcie Mezhebi: Doğuşu,Fikirleri,Edebiyatı ve İslam Düşüncesine Katkıları,Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi,2002,s.168-210

¹⁷ Ebû Hanîfe, Kitâbü'l-Âlim ve'l-Müteallim, 52, 56'den nakleden nakleden Kutlu, Mürcie Mezhebi:Doğuşu,Fikirleri,Edebiyatı ve İslam Düşüncesine Katkıları,168-210

Allah'ın muvaffakiyet ve yardımı ile iman etmiştir.''¹⁸ Mürcie de bu iman esaslarını benimsemiş ama iman konusunda farklılıklar olduğu gibi tevhidin esaslarını kabul konusunda da Mürcie'nin kendi içinde ve Ebû Hanîfe'nin görüşleri ile arasında önemli ölçüde farklılıklar vardır.

5-)Ebu Hanife İman görüşünü açıklarken amel ve imanın birbirinden farklı şeyler olduğunu sık sık dile getirmiştir.Mürcie'nin Ebu Hanife'ye en çok yaklaştığı görüş bu görüşüdür.Fakat Mürcie'den pek çok grup iman varsa adeta amel olmasa da olur ya da amele ihtiyaç yoktur gibi içinden çıkamayacağı bir girdaba girmiştir.¹⁹

6-) Ebu Hanife'ye göre iman artmaz ya da eksilmez.Mümin ya gerçekten iman eder ya da küfre düşer. `` Mürcie, her ne kadar Ebû Hanîfe'ye bu görüşüyle yaklaşıp görünse de iman tanımlarında ki büyük yanılmanın tezahürü olarak bu sonuca ulaştıkları ortadadır. Bunun için her iki taraf da bu yönüyle aynı çizgide diyebilmek biraz zor görünmektedir.''²⁰

7-) Ebu Hanife ve ashabı imanda istisnayı şek olarak görür ve İslamda şüphe kabul edilmez.Bu görüş mürcie mezhebinde görüşü olarak görülsede mürcii kabul edilen bir grup azınlığın görüşüdür.

Sonuç

Ebu Hanife'nin iman konusunda ki yaklaşımları bazı gruplar tarafından Mürcie'den sayılmıştır.

İmam-ı Azam kendisinin itham edildiği Mürcie tartışmasında hangi noktada olduğuna aslında kendisi çok açık cevap veriyor. Osman el-Betti'ye yazdığı risalede şunları söylüyor: “Bidat ehli hak ve doğruyu söyleyen kimseleri bu isimle isimlendirirse, hakkı söyleyenlerin bunda ne günahı vardır? Oysaki böyle isimlendirilenler, adl ve sünnet ehli kimselerdir. Mürcie ismini de ancak onlara düşman olan kimseler vermiştir. Yemin ederim ki, insanları hakka çağırırsan, onlar da bu konuda sana tabi olsalar, daha sonra da sen onları kötülüklerle tavsif etsen, bu hakka zarar vermez. Onlar böyle yaparlarsa, buna bidat denir.”²¹

``Kelamcıların çoğunun Ebû Hanîfe'yi Mürcie'den saymasının sebebi, İmam-ı Azam'ın “İman kalple tasdikdir. Ne artar ne eksilir.” ifadesidir. Bu ifadesinden onun imanı amelden sonraya bıraktığını zannettiler. Hâlbuki amel konusun da imamın çok titiz olduğunu onun düşmanları dahi itiraf ediyor. Bu halde onun, kesinlikle ameli terketmeye fetva vermeyeceği açıktır.''²²

¹⁸ Ebû Hanîfe, el-Fıkhü'l-Ekber, s.54.'den nakleden Şahbaz,Ebu Hanife'nin Mürciiliği Tartışması,72

¹⁹ Bekir Şahbaz, Ebu Hanife'nin Mürciiliği Tartışması,Yüksek Lisans Tezi,Konya(2016),s.77

²⁰ Şahbaz,Ebu Hanife'nin Mürciiliği Tartışması,79

²¹ Ebû Hanîfe, er-Risâle, s.63.'den nakleden Şahbaz, Ebu Hanife'nin Mürciiliği Tartışması,106

²² eş-Şehrîstânî, el-Milel ve'n-Nihal, I,141; karşı: Galip Türcan, (2002). “İrca Ve Ebû Hanife'nin İrca İle İlişkilendirilmesi”, s.97-123'den nakleden Şahbaz,Ebu Hanife'nin Mürciiliği Tartışması,107

6th INTERNATIONAL CONGRESS of MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

KAYNAKLAR

Çelebi, İlyas, Risaleleri ve İtikadi Görüşleriyle İmam Azam Ebu Hanife. İslami Araştırmalar, 2014

Ebu Hanife, Numan b. Sabit, el-Fıkhu'l Ekber

Ebu Hanife, Numan b. Sabit, er-Risale

Erdem, Engin, Ebu Hanife'nin İman Anlayışı Üzerine Bazı Felsefi Mülâhazalar. Diyanet İlmi Dergi, 2020

Kurt, Hasan, İmam-ı Azam Ebu Hanife'nin Beş Eserinde İmanla İlişkili Temel Kavramlar. Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2011

Kutlu, Sönmez, Mürcie Mezhebi: Doğuşu, Fikirleri, Edebiyatı ve İslam Düşüncesine Katkıları. Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2002

Kutlu, Sönmez, "Mürcie" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 32/41-45, İstanbul: TDV Yayınları, 2006

Pekcan, Ali, İmam Azam Ebu Hanife'nin Kişisel ve Toplumsal Yaşamına Bir Bakış. İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, 2012

Sinanoğlu, Abdulhamit, İslamda Akılcı Düşüncenin Önderleri Ebu Hanife ve Vasıl b. Ata. Rağbet Yayınları, İstanbul, 2019

Sinanoğlu, Mustafa, "İman" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 22/216, İstanbul: TDV Yayınları, 2000

Şahbaz, Bekir, Ebu Hanife'nin Mürciiliği Tartışması. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 2016, <https://acikerisim.erbakan.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12452/720/10127174.pdf.pdf?sequence=1>

Şehristani, Muhammed b. Abdilkerîm b. Ahmed eş-Şehristânî, el-Milel ve'n-Nihal

Türcan, Galip, İrca Ve Ebü Hanife'nin İrca İle İlişkilendirilmesi. 2002

Uzunpostalcı, Mustafa, Ebu Hanife. DİA, 10/132

Yavuz, Yusuf Şevki, "Ebu Hanife" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 10/143-145, İstanbul: TDV Yayınları, 1994

4857 Sayılı İş Kanunu Çerçevesinde Çalışma Hayatında Esneklik Uygulamaları ve Eksiklikler

Sibel TAŞKIN¹²

Özet

Çalışma hayatında esnekliğin ortaya çıkışı genel olarak 1973 Petrol krizinin ardından yaşanmıştır. Başta küresel rekabet artmış bunun yanı sıra tüketicilerin talepleri farklılaşmış, hizmet sektörü genişlemiş ve kadın çalışanlar çalışma hayatında daha fazla yer almaya başlamıştır. Bu etkiler de çalışma süreleri ve koşullarını değiştirmiştir buna bağlı olarak da çalışanların aile yaşamlarını farklı şekilde düzenleme isteği ortaya çıkmıştır. Özetle üretim ve üreticiler esneklik uygulamalarının kaçınılmaz olduğu bir çalışma hayatında var olabilmek çabasıdır.

Bu makalede, Türk İş Hukukunda düzenlenen 4857 Sayılı İş Kanunu ile çalışma hayatında esneklik sağlayıcı ne gibi uygulamalara yer verildiğine odaklanılmaktadır. Bu bağlamda, adı geçen kanunda yer alan esnek çalışma uygulamalarının uluslararası mevzuatla ilişkisi, uygulanabilirliği, eksiklikleri ve dönüşümleri yönünde literatür çalışmaları değerlendirilmelerine de yer verilmiştir.

Bu doğrultuda makale, üç bölümden meydana gelmektedir. Makalenin birinci bölümünde çalışma yaşamında esneklik ile alakalı tarihsel arka plan kısaca tetkik edilmiştir, ikinci bölümde İş Kanunumuzdaki esneklik uygulamaları yer almaktadır. Genelge ve yönetmeliklerle de anlatım desteklenmektedir. İş Kanunumuzda maddeler halinde yer verilen sekiz uygulamaya odaklanılmıştır. Üçüncü bölümde esneklik için eksiklik yaratabilecek noktaların neler olduğuna işaret etmesi bakımından İş Kanunumuzda yer verilmeyen esnek çalışma uygulamalarından; Evden çalışma, İş paylaşımı, Marjinal Kısmi Süreli Çalışma ve Mikro İşler, Fatura/Kupon Bazlı Çalışma, Serbest Çalışma, Online Platform Üzerinden Çalışma, Çalışan Paylaşımı uygulamalarına değinilmiştir. Sonuç bölümünde genel bir değerlendirmede bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: 4857 Sayılı İş Kanunu, Esnek çalışma, Esneklik uygulamaları

¹ Bu çalışma Yazarın “Çalışma Hayatında Esneklik ve Türkiye’de Esneklik Uygulamaları” adlı Yüksek Lisans Tezinden türetilmiştir.

² Doktora Öğrencisi, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, Edirne, Türkiye, E-posta: sibeltaskin@trakya.edu.tr, ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3308-0417>

1. Esnek Çalışmanın Tarihi

Tarım toplumunun çalışma hayatı kırsalda ya da evde çalışma biçimindeyken endüstri toplumu çalışmayı kitle üretimi ile şekillenen büyük şehirlerdeki fabrikalara taşımıştır. Kitle üretimi ile sürdürülmüştür. Post endüstriyel topluma geçişle de standart üretim biçimlerinden uzaklaşmış ve bunun gereği olarak da esnek çalışma biçimleri ortaya çıkmıştır. Bu dönemde çalışma zaman ve mekândan bağımsızlaşmış ve yeni istihdam biçimleri ile çalışanların bu atipikleşmeye uyumu sağlanmıştır (Bozkurt, 2014: 184).

1.1. Endüstrileşme Dönemi

Endüstri Devrimi ile emek süreçleri farklılaştı. Zamanla üretimin artırılması ihtiyacı geliştikçe artık işçinin kas gücü ve el emeği ile yeteneklerini göstermesi mümkün olmamaktaydı. Bu durum kitlesel üretim miktarlarını karşılayabilmek için fabrikaların kurulmasına neden oldu (Şen, 2004:12-14).

Sistemsel olarak çalışma hayatına etki eden ilk çalışmalar Fordist ve Taylorist iş örgütlenmeleri olmuştur. 1900'lü yıllarda Ford otomobil fabrikasında hayata geçirilen Fordist sistemde anahtar değişim akar bandın üretimde kullanılması ile yaşanmıştır (Ansal, 1999:10-11). Daha sonra yaşanacak olan 1929 Büyük Buhranına karşı bu Fordist anlayış tüm dünyada uygulanmaya çalışılmıştır. Bu sistem, 1950-1960'larda altın çağını yaşamıştır. Fakat 1970'lerde yaşanan krizin etkisiyle üretim taleplerinde yaşanan değişikliğe karşın bir esnekleşme arayışı başlamıştır (Şen, 2004: 24).

Fordist sisteminin krizi iş bölümünü katılıktan uzaklaştırmış esnek çalışma modellerinin uygulanmasını kolaylaştırmıştır (Ansal, 1999:12-13). Piyasalarda değişimin kaçınılmaz olduğunun sinyalleri verildikten sonra Fordizm'den uzaklaşmıştır. Uluslararası pazarlara açılabilen için esneklik uygulamaları içeren üretim süreçleri kaçınılmaz olmuştur. Post-fordizm adı verilen bu dönemle birlikte ürün farklılaştırması yapabilecek esnek sistemler ve istihdamda da esnek çalışma biçimleri ortaya çıkmıştır (Dağdelen, 2005:2).

1.2. Post-Endüstriyel Dönem

Yeni teknolojiler ve bilgi teknolojisi işletmelere maliyetlerde düşüş ve iş verimliliği vaat etmektedir. Doğal olarak bunun sonucunda rekabet avantajı da ortaya çıkmaktadır (Tokol, 2015:116-119). Fordizmin katılığından uzaklaşan esnek üretim, üretimi ve üretme biçimlerini yani çalışma hayatını ve istihdam koşullarını değişime uğratmıştır.

Yeni işlerin bazıları çalışanın tercihi olabileceği gibi tersi de söz konusudur. Kadınlar için kimi zaman iş yaşam dengesi, gençler için kimi zaman eğitim yaşam dengesi gerekliliğinden ortaya çıkmaktadır. Kadınlar ve gençler işgücü piyasalarında yer aldıkça kısmi süreli işler artmıştır. Esnek çalışmanın olduğu piyasalarda dezavantajlı grupların piyasaya girmesini kolaylaştıran ve onlar piyasaya girdikçe esnek çalışma uygulamalarını arttıran diğer bir ifadeyle iki yönden beslenen bir ilişki oluşmuştur (Koray, 2018:241).

Bu bölümde çalışma hayatında esneklik uygulamalarının tarihsel arka planına odaklanılmıştır. İkinci bölümde çalışmanın asıl amacı olan, Türk İş Hukukunda düzenlenen 4857 Sayılı İş Kanunu ile çalışma hayatında esneklik sağlayıcı ne gibi uygulamalara yer verildiği ve bu bağlamda, adı geçen kanunda yer alan esnek çalışma uygulamalarının

uluslararası mevzuatla ilişkisi, uygulanabilirliği, eksiklikleri ve dönüşümleri yönünde literatür çalışmaları değerlendirilmelerine de yer verilmiştir.

2.4857 Sayılı İş Kanunu Çerçevesinde Esnek Çalışma

2003 yılında hayata geçirilen İş Kanunumuzun esneklik uygulamalarına yer vermesinde önemli dayanak noktaları, işverenlerin maliyete bağlı esneklik arayışları, işçilerin zamana ve mekana bağlı esneklik arayışları ve bunların yanı sıra işsizlik ve ekonomik dalgalanmalardır. Kısaca tarihsel geçişlere bakıldığında; 1475 sayılı İş Kanunu 1980 sonrasının düzenlemesidir. 2014, 2015 ve 2016 yılında İş Kanunu'nda önemli değişiklikler yapılmıştır.

2.1. 4857 Sayılı İş Kanunu'nda Yer Verilen Esnek Çalışma Uygulamaları

1990 yılında 6. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda ilk kez part-time uygulamalara dikkat çekilmiştir. Bir anlamda ilk kez çalışma hayatımızda esneklikten bahsedilmiştir. Yeni İş Kanunumuz milenyumun teknolojik gelişiminin de etkisi ile esneklik uygulamalarını düzenlemelerine dahil etmiştir.

2.1.1. Kısmi Süreli İş Sözleşmesi

“İşçinin normal haftalık çalışma süresinin, tam süreli iş sözleşmesiyle çalışan emsal işçiye göre önemli ölçüde daha az belirlenmesi durumunda sözleşme kısmî süreli iş sözleşmesidir” (İş Kanununun md.13). İş Kanununa İlişkin Çalışma Süreleri Yönetmeliği'nde ise *“işyerinde tam süreli iş sözleşmesi ile yapılan emsal çalışmanın üçte ikisi oranına kadar yapılan çalışma, kısmi süreli çalışmadır”* ifadesi yer almıştır. Örneğin Türkiye'de haftalık 30 saatten az süreli çalışmalar kısmi süreli çalışma kapsamında değerlendirilirken Almanya'da ise 36 saatten az süreli çalışmalar bu kapsamda değerlendirilmektedir (UİS 2014-2023 ÇSGB Eylem Planları 2017-19: 44). Söz konusu yönetmelikle ise süreye açıklık getirilmektedir (Demir ve Gergil, 2008: 75). Öte yandan kısmi süreli iş sözleşmelerinin ülkemizde taşeronlaşmayı yaygınlaştırıcı etkisi tartışmalara konu olmaktadır (Şakar, 2018: 83).

İş Kanunu'nun (13/2) maddesinde kısmi süreli iş sözleşmesi ile çalıştırılan işçinin, ayırımı haklı kılan bir neden olmadıkça, salt iş sözleşmesinin kısmî süreli olması nedeni ile tam süreli emsal işçiye göre farklı işleme tabi tutulamayacağı ifade edilmiştir. Bu bağlamda Avrupa Birliği'nin 97/81 sayılı direktifine de uygundur. Son fıkrasında tam süreli-kısmi süreli işler arasındaki geçişlerin de işverenlerce dikkate alınacağı yer almaktadır. Yine aynı şekilde Avrupa Birliği'nin “Kısmi Süreli Çalışma Hakkında Çerçeve Anlaşma” ve “Belirli Süreli Çalışma Hakkında Çerçeve Anlaşma” direktiflerine uygun olduğu görülmektedir (Tan, 2014: 63).

İş Kanununda *“işveren, esaslı sebepler olmadıkça tam süreli çalışan işçi karşısında kısmî süreli çalışan işçiye, belirsiz süreli çalışan işçi karşısında belirli süreli çalışan işçiye farklı işlem yapamaz.”* (İş Kanununun md.5 – (Ek: 6/2/2014-6518/57 md.) hükmü 609 s. Borçlar Kanununun 393. maddesi ile de desteklenmiştir (İnciroğlu, 2013: 18). Esnek çalışmanın genişletilmesine dair 2016 yılında bir düzenleme yapılmıştır. Buna göre, ebeveynlere kısmi süreli çalışma hakkı tanınmıştır. Şartlarına bakıldığında çalışanların çocuklarının mecburi ilköğretim çağının başladığı tarihe kadar kısmi çalışmayı tercih edebilmesi söz konusudur. Bu düzenlemeyle bir nebze de olsa ebeveynlerin çalışma hayatında daha kolay yer alabilmeleri söz konusudur (Şakar, 2018: 86).

2.1.2. Çağrı Üzerine Çalışma

“Yazılı sözleşme ile işçinin yapmayı üstlendiği işle ilgili olarak kendisine ihtiyaç duyulması halinde iş görme ediminin yerine getirileceğinin kararlaştırıldığı iş ilişkisi, çağrı üzerine çalışmaya dayalı kısmi süreli bir iş sözleşmesidir.” ifadesine İş Kanunu 14. Maddede yer verilmektedir. İşçinin çalıştırılın ya da çalıştırılmasın ücreti hak etme prensibine sahiptir (İnciroğlu, 2013: 28). Öte yandan çalışanı korumasız bırakacağı noktasında işçi sendikalarınca eleştirilmiştir. Genellikle Türkiye’de mevsimlik işlerde çağrı üzerine çalışma tercih edilmektedir. Bu nedenle tarım işçilerini korumasız hale getireceği savunulmaktadır (Tan 2014: 64).

Bir diğer önemli husus da Yıllık Ücretli İzin Yönetmeliği’nde düzenlenmiştir (m.13). Şayet Çağrı üzerine çalışan bir işçinin izin dönemine rastlayan bir çalışması gereken süre olur ise nasıl ücretlendirileceği burada karara bağlanmıştır. Buna göre bu ücretler yıllık izin ücreti olarak ödenir. Çağrı üzerine çalışanların tam süreli çalışanlarla aynı haklara sahip oldukları görülmektedir (MESS, 2002).

2.1.3. Kısa Çalışma

Kısa Çalışma ve Kısa Çalışma ödeneği Hakkında Yönetmelik ile şartları belirlenen kısa çalışma uygulaması “Üç ayı geçmemek üzere işyerinde uygulanan çalışma süresinin, işyerinin tamamında veya bir bölümünde geçici olarak en az üçte bir oranında azaltılmasını veya süreklilik koşulu aranmaksızın en az dört hafta süreyle faaliyetin tamamen veya kısmen durdurulması” olarak tanımlanmaktadır (md.3/ç).

İşletmelere finans esnekliği sağladığı yönünde görüşler olsa da 3 ayla sınırlandırılması tartışılmaktadır (Büyüküslü 2004:133).Olası ekonomik kriz dönemlerinde işçiler ücretsiz izin ile işten uzaklaştırılmaktadır. Kısa çalışma bu dönemlerde işçilere güvence sağlamaktadır (Tan, 2014: 72).Yönetmelikte yer alan zorlayıcı sebep tanımında da değişikliğe gidilmiştir. Diğer bir önemli değişiklik de somut belge zorunluluğunun kaldırılması olmuştur. Böylece esneklik alanı genişletilmiştir.

Almanya ve İtalya’da azami süreler 12 aydır. Bu bağlamda ülkemizde ekonomik dalgalanmaların da sıklığı dikkate alındığında verilen zamanın kısa olduğu tartışılmaktadır. Ayrıca kriz koşullarının oluşup oluşmadığının İŞKUR tarafından kararı gerekmektedir. Bu da kısa çalışma modelinin handikaplarından birini oluşturmaktadır (TİSK, 2018:12).

Öte yandan 2019 yılının sonunda Çin’in Vuhan kentinde orta çıkan ve tüm dünyaya yayılan 2020 yılı Mart ayında da Sağlık Bakanlığı tarafından ülkemizde de etkisini gösterdiği açıklanan Covid-19 salgını ile çalışma hayatında sıkıntılar yaşanmıştır. Salgın döneminde işverenler için kısa çalışma ödeneğinden yararlanabilmek adeta bir gereklilik olmuştur. Bu kapsamda zorlayıcı sebep tanımında değişikliğe gidilmiştir. Zorlayıcı sebeplerin kendi içinde olarak ikiye ayrılmasına karar verilmiştir (Çalık, 2019: 308).

2.1.4. Uzaktan Çalışma

Bilgisayar teknolojilerinde yaşanan gelişmeler uzaktan çalışmayı yaygınlaştırmıştır. Avrupa Birliği’nde uzaktan çalışmaya ilişkin sözleşmelerde asgari hususların yazılı olarak belirlenmesi, atipik olmayan istihdam biçimlerinde yer alanlarla uzaktan çalışanlara aynı hakların tanınması gibi ilkeler bulunmaktadır. Örneğin Avrupa Çerçeve Anlaşması’ nın 2.

Maddesinde uzaktan çalışma şartlarına bağlanmıştır. Buna göre yapılacak işin iş sözleşmesine bağlı olmasının, işyerinde gerçekleştirilebilecek olması mümkünken teknolojik imkanlarla işyeri dışında yürütülmesinin ve bu durumun düzenli olarak sağlanmasının uzaktan çalışmayı tanımladığı ifade edilmektedir (İnciroğlu, 2013: 43-44).

Ülkemizde ise 2016 yılında 4857 sayılı İş Kanunu'nda uzaktan (tele) çalışma; *“işçinin, işveren tarafından oluşturulan iş organizasyonu kapsamında iş görme edimini evinde ya da teknolojik iletişim araçları ile işyeri dışında yerine getirmesi esasına dayalı ve yazılı olarak kurulan iş ilişkisidir.”* tanımına yer verilmiştir. *”Ayrıca emsal işçiye göre farklı işleme tabi tutulamayacakları da belirtilmiştir (İş Kanununun md.14)*

Örnek vermek gerekirse, Mercedes-Benz Türk çalışanlarının ifadelerinde, evden çalışma uygulamasının özellikle çocuğu olan çalışan anneler için kolaylık verici bir çalışma biçimi olduğu belirtilmektedir (TİSK, 2018:15). Verilen örnek bir çalışanın gözünden özellikle iş – yaşam dengesi açısından uzaktan çalışma gibi esnek uygulamaların önemini ortaya koymaktadır (UİS, 2014-2023).

Bir diğer uygulamaya bakacak olursak, COVID-19 salgınının hız kazanmasıyla Mart 2020-Haziran 2020 tarihleri arasında *“Kamu Çalışanlarına Yönelik Tedbirler”* başlığıyla bir genelge düzenlenmiştir. Söz konusu genelge ile kamu kurum ve kuruluşları esnek çalışma imkanına sahip olmuşlardır. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından uzaktan çalışmaya yönelik bir yönetmeliğin çıkarılması ise ancak 10 Mart 2021 tarihinde gerçekleşmiştir (Resmi Gazete, 31076 (22 Mart 2020) ve 31225 (26 Ağustos 2020)).

Görüldüğü üzere, Covid-19 salgını çalışma hayatında esnekliğin önemini de ortaya koymuştur. Salgın döneminde özellikle uzaktan çalışma yönteminin kullanımına ihtiyaç duyulmuştur. Özel sektör olsun kamu sektörü olsun ihtiyaç yoğun şekilde hissedilmiştir. Örneğin bankalar, eğitim kurumları bu zorlu dönemin kolaylaşmasını sağlamak için hem işveren hem işçi hem de hizmet alanların faydasına olacak şekilde uzaktan çalışmaya geçmişlerdir. Covid-19 salgını göstermiştir ki esneklik uygulamaları günümüzde artık eskisinden de önemlidir.

2.1.5. Geçici İş İlişkisi

4857 sayılı İş Kanunu'nun 7. maddesinde düzenlenen geçici iş ilişkisi *“özel istihdam bürosu aracılığıyla ya da holding bünyesi içinde veya aynı şirketler topluluğuna bağlı başka bir işyerinde görevlendirme yapılmak suretiyle kurulabilir.”* 6 aylık sınırlandırma ve gerekli durumlarda iki kez yenilenebilmesi de söz konusudur (Parlak ve Küçükkuş, 2017: 2396). Bu madde işçinin başka işyerine gönderilmesinin yolunun açılması nedeniyle sendikalarca eleştirilmiştir (Tan, 2014:65).

Uluslararası Çalışma Örgütü bu çalışma modelinin uluslararası sözleşme veya tavsiye kararına konu edilmemesi yönünde karar almıştır. Gerekçesi ise kötü uygulamaların olabileceği yönündedir. Anayasa Mahkemesine göre ise bu model esnek çalışma şekillerinden birisi olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda ülkemizde emeği güvencesizleştireceği yönünde eleştiri konusu olmaktadır (Şakar, 2018: 95). Ulusal İstihdam Stratejisinde ise *“2019 yılı itibarıyla esnek çalışanlara yönelik eşit işlem yükümlülüğüne ilişkin aykırı uygulamaların önlenmesine ilişkin tedbirler alınacaktır.”* İfadesiyle güvencesizlik algısını yıkmak üzere hedeflerin olduğu ortaya konmuştur (UİS, 2014-2023).

2.1.6. Telif Çalışma

Telif çalışmaları olağanüstü durumlarda olağanüstü çalışma düzenlemelerini kurumsallaştırmaktadır (Büyükulu, 2004:131). Basit bir tanımlamayla telif çalışması, kaybedilen çalışma sürelerinin belli bir zaman aralığında fazla çalışma yapılarak telif edilmesidir. Esneklik çerçevesinde bakıldığında telif çalışmanın esnek çalışma kapsamında değerlendirilmesinin doğru olduğu ifade edilmektedir (İnciroğlu 2013: 37).

İş Kanunumuzdaki tanımına bakıldığında “... normal çalışma sürelerinin önemli ölçüde altında çalışılması veya tamamen tatil edilmesi ya da işçinin talebi ile kendisine izin verilmesi hallerinde, işveren dört ay içinde çalışılmayan süreler için telif çalışması yaptırabilir.” şeklinde düzenlendiği görülmektedir (İş Kanununun md.64). Söz konusu maddede geçen dört ay olarak belirlenen süre de 25 Mart 2020 tarihinde bu şekilde değiştirilmiştir. Önceden iki ay olarak belirlenmiş olan bu sürenin değiştirilmesinde Covid-19 salgını etkili olmuştur.

2.1.7. Taşeron Usulü Çalışma-Alt İşverenlik İlişkisi

“Bir işverenden, işyerinde yürüttüğü mal veya hizmet üretimine ilişkin yardımcı işlerinde veya asıl işin bir bölümünde işletmenin ve işin gereği ile teknolojik nedenlerle uzmanlık gerektiren işlerde iş alan ve bu iş için görevlendirdiği işçilerini sadece bu işyerinde aldığı işte çalıştıran diğer işveren ile iş aldığı işveren arasında kurulan ilişkiye asıl işveren-alt işveren ilişkisi denir.” tanımı İş Kanunumuzda yer almaktadır (md. 2). Alt işverenlik uygulamalarının işçilerin bireysel ve kolektif haklarını sınırlandırması ve buna yönelik davaların çoğalması ile bu madde eskisine göre katı hale getirilmiştir (Taşoğlu ve Limoncuoğlu 2010: 81).

2.1.8. Denkleştirme Süresi

“Tarafların anlaşması ile haftalık normal çalışma süresi, işyerlerinde haftanın çalışılan günlerine, günde on bir saati aşmamak koşulu ile farklı şekilde dağıtılabilir. Bu halde, iki aylık süre içinde işçinin haftalık ortalama çalışma süresi, normal haftalık çalışma süresini aşmaz. Denkleştirme süresi toplu iş sözleşmeleri ile dört aya kadar artırılabilir.” tanımı İş Kanunumuzda yer almaktadır (md. 63/2). Bu madde Avrupa Birliği’nin 20033/88 sayılı Yönergesi ile de uyum sağlamaktadır. Denkleştirme süresi uygulaması ile iş sürelerinde esneklik hedeflenmiştir. Fakat bakıldığında ülkemizde uygulanma süresi kısıtlı kalmaktadır çünkü AB’ de denkleştirme süreleri 12 aya kadardır (Kamalıoğlu, 2013: 56).

İş Kanununun 41. Maddesi “...6. madde hükmüne göre denkleştirme esasının uygulandığı hallerde, işçinin haftalık ortalama çalışma süresi, normal haftalık iş süresini aşmamak koşulu ile bazı haftalarda toplam kırk beş saati aşırsa dahi bu çalışmalar fazla çalışma sayılmaz.” Buna göre işçilerin işsiz kalma ihtimalini düşürdüğü savunulabilmektedir (Kamalıoğlu, 2013: 63).

Öte yandan işveren iflaslarında ne olacağı tartışılmaktadır. Örnek vermek gerekirse Almanya’da bu konuya ilişkin çözümler getirildiği görülmektedir. Almanya, Fon ve Sigortalar aracılığıyla ya da banka teminatı yolu artı değerleri güvence kapsamına alan bir uygulama yürütmektedir (Hekimler, 2006:138). Üretimin yoğun olduğu sektörlerde denkleştirme süresinin ihtiyacı karşılayamayacak olması da tartışma konusudur. 6 aydan az olmamak üzere belirlenebilmesi önerilmektedir (TİSK, 2018:5).

3.4857 Sayılı İş Kanununda Yer Verilmeyen Esnek Çalışma Uygulamaları

Çalışma hayatında var olan ancak mevzuatta yer verilmemiş esnek çalışma modellerine dünyada olduğu gibi ülkemizde de rastlanmaktadır.

3.1. Evden Çalışma

İşlerin evden yapılabilmesi özellikle teknolojinin bize sunduğu olanaklardan biridir. Bunun yanı sıra evden yapılan işler olarak fason üretim de sayılabilmektedir. Bu bağlamda bakıldığında, evden çalışma modelinde pazarlık gücü yüksek çalışanlar olabileceği gibi daha güvencesiz araçlar vasıtasıyla iş yapanlar da olabilmektedir. Bu iki kategorinin yanı sıra kendi üretip, satışını kendi yapan çalışanlar da evden çalışanlardır (Karakoyun, 2007: 49).

Uluslararası Çalışma Örgütü 177 sayılı “Evde Çalışma Sözleşmesi” ve 184 sayılı “Evde Çalışma Tavsiye Kararı” ile evden çalışmayı “*Kendi evinde veya işverenin işyeri hariç kendi seçtiği bir başka mekânda teçhizatı, malzemeyi ve kullanılan diğer girdileri kimin sağladığı önemli olmaksızın, işveren tarafından belirlenen bir ürün veya hizmetle sonuçlanan iş anlamına gelir.*” olarak tanımlamaktadır (Özgüler, 2012: 263’den akt.; Kaya, 2016: 1080). Bu modele yönelik çalışma şartlarını düzenleyen bir madde İş Kanunumuzda bulunmamaktadır (Aydın, 2007: 74).

Evden çalışmanın, çoğunlukla kadınlar tarafından gerçekleştirildiği yaygın bir görüştür. Gerekçesi ise kadınların çeşitli sebeplerle kayıt altına alınan bir çalışma modelinde yer alamamasıdır (Kaya, 2016:1089). Öte yandan şirketlerin maliyetten kaçınma ya da işçilere sigorta ödememek için evden çalışanların bilgilerini kaçırmaları bu türden çalışanların istatistiksel verilerinin eksikliğine neden olmaktadır. Enformel çalışanlar olarak tanımlanan bu çalışanlar iş hukukundan da yararlanamazlar. Dolayısıyla sendikal haklardan da yararlanamamaktadırlar (İçli, 2011: 233).

Öte yandan 6098 sayılı Borçlar Kanunu’nda evde hizmet sözleşmesine ilişkin düzenlemeler yapılmıştır (İnciroğlu, 2013: 42). Çalışma şartlarının özgünlüğü ve diğer modellerden ayrılan sorunları olması nedeniyle evde çalışanların kendine özgü bir yasaya ihtiyacı olduğu tartışılmaktadır (Berkün vd., 2015:57).

Evden çalışmanın asgari ücretin altında ve parça başına ücretle yapılması, iş yaşam dengesini zorlaştırıcı nitelikte olması ve sosyal ortamda çalışmanın aksine çalışanları yalnızlaştırması gibi zorlukları bulunmaktadır. Öte yandan son yıllarda azalan çalışma saati politikaları ve teknolojik altyapıların gelişmesi nedeniyle işyerinden bağımsız iş görme anlayışı evden çalışmayı ön plana çıkarmıştır (Kördeve, 2017: 49).

Bu çerçeveden bakıldığında yaşanan Covid-19 salgını da göstermiştir evden çalışmanın şartlarının İş Kanunumuzda yer alması gerekmektedir. Salgını döneminde evden çalışma bir zorunluluk olarak ortaya çıkmıştır. Fakat o dönemde evden çalışmanın kendine özgü sorunları olduğu görülmüştür. Evden çalışma uygulamasında işçi ve işvereni karşı karşıya getiren süreçler ortaya çıkabileceği bu salgınla daha yakından görülmüştür. Dolayısıyla 4857 sayılı İş Kanunu’ nun esnek çalışma uygulamalarında yer verilmeyen bir başlık olarak evden çalışma halen güncelliğini korumaktadır. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından çıkarılan uzaktan çalışma yönetmeliğinin Covid-19 salgınının etkileriyle bu tarz esneklik düzenlemelerinin çıkışını hızlandırdığı açıktır. Fakat evden çalışma uygulaması salgından önce

de çeşitli şekillerde var olan ve salgından sonra da günümüz teknoloji dünyasında ihtiyaç duyulacağı açık olan bir esnek çalışma modelidir. Bu bağlamda, İş Kanunumuzda bu modele ayrı bir maddede yer verilmesi yaşanan ikilemleri çözebilecektir.

3.2. İş Paylaşımı

Basit bir tanımla tam zamanlı bir işin süresinin paylaşılmasıdır. Bazı ülkelerde bu model için kayıtlı işsizler kullanılmaktadır. İş paylaşımında bir işçinin istifa etmesi ya da işten çıkarılması gibi bir durum oluştuğunda her bir işçinin bu durumdan etkilenmesi mümkün olabilmektedir. Ancak aksi uygulamalar da söz konusudur. Kısacası ülkelere göre uygulamalarda çeşitlilik gösterebilmektedir (İnciroğlu, 2013: 47). İş Kanunumuzda bu modele ilişkin bir madde tanımı yer almamaktadır.

Bir başka açıdan, rutin olarak fiziksel güce dayalı işlerde iş kazalarının en büyük sebeplerinden biri çalışanın yorgun düşmesidir. Buna bağlı meydana gelebilecek iş kazaları iş sağlığı ve güvenliğini tehdit edicidir. Ekonomik krizin görüldüğü durumlarda da işsizliği azaltmak amacıyla gündeme gelebilmektedir. ABD’ de 1960’lardan beri iş paylaşımı uygulaması yer almaktadır. Sonrasında Avrupa’ ya da yayılmıştır. Vardiyalı sisteme benzer şekilde bir işin iki ayrı parçaya bölünmesiyle işveren işi paylaşırabilmektedir. İtalya, İngiltere, Çekya, Macaristan, Birleşik Krallık gibi ülkelerde farklı uygulamaları görülmektedir. Çekya’ da daha vasıf gerektirmeyen işlerde bu istihdam şekli görülürken Birleşik Krallık’ da idari işlerde çalışan personeller bu uygulama ile istihdam edilmektedir. Macaristan’ da ise annelerin işgücü piyasalarına geri dönüşte bu istihdam şeklini geçiş süreci olarak tercih ettikleri görülmektedir (TİSK, 2022:54).

4857 Sayılı İş Kanununda yer alan takım sözleşmesine iş paylaşımına benzerliği açısından bakmak faydalı olacaktır. Takım sözleşmesi incelendiğinde bazı yönleriyle iş paylaşımından ayrılmaktadır. Madde 16’ ya göre; “*Birden çok işçinin meydana getirdiği bir takımı temsilen bu işçilerden birinin, takım kılavuzu sıfatıyla işverenle yaptığı sözleşmeye takım sözleşmesi*” denir. Sözleşme esaslarında ücretlendirmeler de her bir işçinin kimlik tanımlaması yapılarak belirtilmektedir. Borçlar Kanunu’nun 110. maddesi de takım sözleşmesi için uygulanmaktadır. İş sözleşmesi kurulduğu andan itibaren işveren veya işveren vekili işçilerin her birine ücretlerini ayrı ayrı ödemek zorundadır. Takım işçilerinin ücretlerinden takım kılavuzu için herhangi bir aracılık kesintisi yapılamaz (Çelik, 2007: 22-23).

3.3. Marjinal Kısmi Süreli Çalışma/Mikro İşler

Bu başlıkta bahsettiğimiz her bir esneklik uygulaması henüz Türk İş hukuku için bile oldukça yenidir ve yeni nesil çalışma modelleri ¹olarak da adlandırılmaktadır. Geleceğin çalışma modelleri olarak yaygınlaşmaları beklenen bu uygulamalar 4857 sayılı İş Kanununda henüz yer verilmeyen modellerdir. Fakat Covid-19 salgını da göstermiştir ki yasal mevzuatımız esneklik uygulamaları için oldukça dar kapsamlıdır. Dünyada bu modellerin başarılı uygulamaları bulunmaktadır. İşgücü piyasalarımızda esneklik uygulamalarına rehberlik etmesi açısından 4857 sayılı İş Kanununa bu uygulamaların entegre edilmesi önem arz etmektedir.

¹ Daha geniş bilgi için bkz.; “Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu’ nun düzenlemiş olduğu Yeni Nesil Çalışma Modelleri Raporu, Şubat 2022.” <https://www.tisk.org.tr/dokuman/yeni-nesil-calisma-modelleri-raporu-pdf>

Marjinal Kısmi Süreli Çalışma İş Kanunumuzda özel olarak yer almamaktadır. En yakın düzenleme olarak 14. maddede taraflarca belirlenmediği takdirde, haftalık çalışma süresinin yirmi saat olacağı yer almaktadır (md.14).

Marjinal kısmi süreli çalışmanın literatürde mikro işler ile adlandırıldığına da rastlanmaktadır. Bu esnek modelin uygulandığı ülkelerin başında Almanya gelmektedir. Mikro işler hizmet ve turizm gibi emek yoğun sektörlerde istihdam yaratmaktadır. 2003 yılında Almanya' nın Hartz Yasalarını düzenlemesiyle mikro işler çalışma hayatında yer bulmuştur. Marjinal kısmi süreli çalışma ya da mikro işlerde çalışma saatleri ve çalışma zamanı düzenlemelerinde süreler minimum seviyededir. Mikro işler daha ziyade haftada 15 saatin altında yapılan, düşük gelirli işlerde çalışanların sosyal güvenlik sistemine dahil edilmesini destekleyici, öğrencilerin eğitim hayatından kopmadan düşük saatlerle çalışmayı tercih edebileceği işlerdir (Erol, 2017:51).

3.4. Fatura/Kupon Bazlı Çalışma

Bu modele göre işverenler, bağımsız çalışanlardan aldıkları hizmet için, devlet kurumu/ aracı kurumlara ödeme yapmaktadırlar. Bu uygulama kayıt dışılığın yoğunlaştığı (ev hizmetleri ve tarım sektörü gibi) sektörlerde sigortasızlığı azaltmak amacıyla hizmet etmektedir. Avrupa ülkelerinde uygulamaları mevcuttur. Çağrı üzerine çalışma modelini çağrıştırmaktadır. Fakat yine de iki modelin yasal çerçevesi arasında farklılıklar bulunmaktadır. İnternet siteleri üzerinden fatura bazlı çalışan bulmak gibi yöntemler olmakla birlikte her fatura bazlı çalışanın internete erişimi olmadığı düşünüldüğünde sistemin geliştirilmesi gerektiği görülmektedir. Zaman esnekliği sağlaması açısından yeni nesil çalışma modelleri arasında ön plana çıkmaktadır. İşçi ya da işveren için pek çok olumlu yönü olduğu savunulmaktadır (TİSK, 2022:41-43).Yeni nesil esnek çalışma modellerinden biri olarak görülen fatura/kupon bazlı çalışma İş Kanunu muzda yer verilmeyen esnek çalışma modellerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülkemizde genç nüfusun büyüklüğü göz önüne alındığına gençlerin tercih edebileceği, istihdam artırıcı ve kayıt dışılığın önüne geçebilecek esnek çalışma uygulamalarından biri olabilecektir.

3.5.Serbest Çalışma

Serbest çalışma, teknolojik gelişmeler ve dijital dönüşümün bir ürünüdür. Öte yandan Türkiye' nin genç nüfusu düşünüldüğünde çalışma hayatında bu türden bir dönüşüm kaçınılmazdır. Çalışma saatlerinin yanı sıra mekândan bağımsız çalışma olanağı tanıyan bu model ile Z kuşağı diye adlandırılan günümüz kuşağı hedeflenmektedir Z kuşağı, özgürlüklerine düşkün dolayısıyla serbest çalışmayı tercih eden bir kuşaktır. Bu esnek çalışma modeli Freelance diye de adlandırılmakta ve dilimizde de sıkça kullanılmaktadır. ABD, Hindistan, Birleşik Krallık gibi dünyanın pek çok yerinde yasal çerçevelerle belirlenmiş bir esnek çalışma uygulamasıdır. Ülkemizde 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu'nda serbest meslek faaliyetlerine ilişkin tanım yer almaktadır (md. 66). Nitekim 4857 sayılı İş Kanunu'nda serbest çalışmayı ifaden eden bir madde yer almamaktadır.

3.6.Online Platform Üzerinden Çalışma

Online Platform üzerinden çalışmaya TİSK Raporunda Rusya'dan bir araştırmayla örnek verilmektedir. Döviz kurundaki dalgalanmalar Rusya'daki maaşları düşürünce çevrimiçi

platformlar; yarı istihdamda/istihdam edilmemiş kişiler tarafından kalifiye gerektirmemesi, iş gücü piyasasına girmeyi kolaylaştırması gibi sebeplerle daha çok tercih edilmiştir (Cowgill and Horton, 2018).

Öte yandan, Dünya Ekonomik Forumu tarafından düzenlenen Küresel Rekabetçilik Raporunda Covid-19 salgınının küresel ekonomiye olan etkileri değerlendirilmiştir. Raporda işgücünün salgın sonrası ortaya çıkan ihtiyaçları yasaların revize edilmesi ve işçilerin sosyal koruma altına alınmasının yeniden düşünme kapsamında sıralama yapılmıştır. Söz konusu sıralamada Türkiye 37 ülke arasında 33. sırada konumlanmıştır. Bu açıdan da, Türkiye'nin yeni düzenlemelere ihtiyacı olduğu görülmektedir. Dijitalleşmenin ve yeni teknolojilerin artmasıyla yasaların yeni çalışma biçimlerine göre yeniden düzenlenmesi gerektiği açıktır (Schwab, Klaus & Zahidi, Saadia, 2020:26). Online platform üzerinden çalışma 4857 sayılı İş Kanunu'nda yer verilmeyen esnek çalışma uygulamalarından biridir.

Özellikle Z kuşağının çalışma hayatında özel yaşamına, hobilerine, kişisel gelişime daha fazla zaman ayırma isteği buna bağlı olarak iş-yaşam dengesini giderek daha fazla önemsenmesi çalışma koşullarını kendi becerileri doğrultusunda belirleyebilme isteği, kendini gerçekleştirme ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda, İş Kanunumuzda esnek çalışma uygulamalarından biri olarak yer alması faydalı olacaktır.

3.7. Çalışan Paylaşımı

Çalışan paylaşımı stratejik veya geçici olmak üzere iki şekilde olabilmektedir. Stratejik çalışan paylaşımı, bir grup işverenin, katılımcı işveren şirketleri ile bireysel iş görevlerine gönderilmek üzere bir veya birkaç işçiyi işe alan bir ağ oluşturduğu, kooperatif insan kaynakları yönetiminin yenilikçi bir şeklidir. İşçiler düzenli olarak işverenler arasında döner ve yalnızca onlar için çalışır, ancak ağın kendisi kâr elde etmeyi amaçlamaz. Geçici çalışan paylaşımı, çalışanlarına geçici olarak iş sağlayamayan bir işverenin onları başka bir şirkette çalışmaya gönderdiği bireysel şirketlerdeki geçici kriz durumlarıyla başa çıkmak için bir araçtır. İlk işveren ile işçi arasındaki iş sözleşmesi, işçi, kabul eden işverenin iş organizasyonuna dahil edilirken sürdürülür. Amaç, yerleştirmenin geçici olması ve işçinin ilk işverenle birlikte işe dönmesidir (Eurofound, 2022).

Çalışan paylaşımı uygulamasının Fransa, Belçika ve Finlandiya' da örnekleri görülmektedir. Fransa' da 1985'te yürürlüğe koyulan bir yasa ile hayata geçmiştir. Başlangıçta tarım sektöründe ve mikro işletmelerde görülürken sonrasında uygulama alanı genişlemiştir. Ülkede üç tip işveren grubu bulunmaktadır; tarım alanında işverenler, tarım dışında veya farklı sektörlerde faaliyet alanı bulunan işverenler ve iş gücü piyasalarında dezavantajlı gruplara öncelik tanıyan işverenlerdir. Belçika' da da özellikle dezavantajlı gruplara yönelik uygulamalar yer almaktadır. Finlandiya'da bu esnek çalışma uygulamasını belirleyici iş sözleşmeleri firma ve çalışan arasında yapılmaktadır ve yasal bir zemine oturtulmamakla birlikte 2000'li yıllardan beri uygulanmaktadır (Eurofound, 2022).

İş Kanunumuzda çalışan paylaşımı tanımına yer verilen bir esnek çalışma uygulamasına yer verilmemektedir. Verilen ülke örneklerinde görüldüğü üzere ülkemizde tarımsal faaliyetlerde yer alanların kayıt dışılığı göz önüne alındığında böylesi bir esnek çalışma düzenlemesinin yasal mevzuatımızda yer alması faydalı olacaktır.

6th INTERNATIONAL CONGRESS of MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

SONUÇ

Türkiye’de esnek çalışma uygulamalarının bazıları öteden beri çalışma hayatında var olmakla birlikte İş Kanunumuz ile yasal olarak düzenlenmiştir. Bu çalışmada söz konusu kanunda yer alan sekiz farklı esneklik uygulaması tespit ve analiz edilmiştir. Evden çalışma, iş paylaşımı ve “yeni nesil çalışma modelleri” olarak adlandırılan marjinal kısmi süreli çalışma, mikro işler, fatura/kupon bazlı çalışma, serbest çalışma, online platform üzerinden çalışma, çalışan paylaşımı ise 4857 sayılı İş Kanunu’nda yer verilmeyen esneklik uygulamaları olarak tespit edilmiştir.

Çağımızın esnek çalışma uygulamalarına bakıldığında çalışma süreleri ve çalışma mekânı açısından iş-yaşam dengesi, kesintisiz kariyer, farklı beceriler geliştirme gibi verimlilik artışı sağlayıcı özellikleri ön plana çıkmaktadır. Esneklik uygulamalarının yasal sınırlarının belirlenmesinin çalışma yaşamında kayıt dışılığın azaltılması açısından önemli olduğu da açıktır. Son yıllarda Avrupa ülkelerinin çoğunda hayata geçirilen, z kuşağının ilgisini çeken ve yeni nesil olarak vurgusu yapılan çalışma modellerinin mevzuata alınması ve günümüzdeki sayısız teknolojik işin formel istihdama dahili ve yasal kabulü mevzuatın genişletilmesiyle mümkün olabilecektir.

Covid-19 salgınının esnek çalışma uygulamalarını tetiklemiştir. Türk İş Hukukunda büyük ölçüde esneklik uygulamaları yer verilmede sınırlılıklar olduğu salgınla beraber daha da ortaya çıkmıştır. Nitekim 4857 sayılı İş Kanunu’nda maddeleştiği halde yönetmelik çıkarılmasında gecikilen uzaktan çalışma modelinde olduğu gibi esneklik uygulamalarının fiilen hayata geçirilmesi çok önemlidir.

Esnek çalışma modellerinin uygulanması konusunda farkındalığımız arttıkça, kalkınma planlarında da belirlenen hedeflere ulaşılması da kolaylaşacaktır. Sonuç olarak 4857 sayılı İş Kanununda gerekli yasal düzenlemelerin yapılmasının gerekliliği açıktır. Belirlenecek yasal çerçeve ile esnek çalışma ile geleneksel çalışma arasında farklılık görülmemesinin teminatı sağlanacaktır.

ICMUSS

6TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

Kaynaklar

Ansal Hatice, “Esnek Üretimde İşçiler ve Sendikalar: Post-Fordizmde Üretim Esnekleşirken İşçiye Neler Oluyor?”, 1999, “http://www.birlesikmetal.org/kitap/kitap_99/1999-3.pdf”

Aydınlı Fulya, “Türkiye ve Almanya’daki İşletmelerde Esnek Çalışma Modellerine İlişkin Karşılaştırmalı Bir Araştırma”, İ.Ü. İşletme F. İnsan Kaynakları ABD, 2007.

Bozkurt Veysel, “Endüstriyel&Post-Endüstriyel Dönüşüm Bilgi, Ekonomi, Kültür”, 3. Baskı, Bursa 2014.

Büyükuslu Ali Rıza, “Avrupa Birliği Perspektifinden ve Endüstri İlişkileri Boyutuyla Yeni İş

Cowgill, Bo and Horton John Joseph, “From Russia with Labor: The Effects of the Ruble Collapse in an Online Labor Market,” Working Paper, 2018.

Çalık Abdurrahman, “Son Düzenlemeler Işığında Kısa Çalışma ve Kısa Çalışma Ödeneği”, İSMMMO;Mayıs-Haziran, s.308, 2019.

Çelik Sümevra, “Türkiye İşgücü Piyasasının Esnekliği ve Esnek Çalışmanın Önündeki Engeller”, Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi, Ankara 2007.

Dağdelen İlhan, “Post-Fordizm” , Mevzuat Dergisi, 2005.

Tokol Aysen, “Endüstri İlişkileri ve Yeni Gelişmeler” 6. Baskı, 2015.

Demir Fevzi ve Gergil Gülşen, “Çalışma Hayatında Esneklik ve Türk Hukukunda Esnek Çalışma” Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (16) / 2, 2008, s.68-89.

Erol Işık Sevgi, “Almanya’da Güvencesiz Çalışmaya Karşı Sendikaların Tutumu.” Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi 7 (1), Şubat 1, 2017: 45-62.

Eurofound. “New Forms of Employment.” 2015 https://www.ioe-emp.org/fileadmin/ioe_documents/publications/Policy%20Areas/future_of_Work/EN/2015-12-04_New_Forms_of_Employment_Eurofound.pdf

Hekimler Alpay, “Sosyal Politika Boyutunda Federal Almanya’ da Esnek Çalışma Modelleri” TİSK Yayın No 263, Ankara 2006.

İçli G., “A Sociological Evaluation Of Home-based Working And Woman Labour, İternational Journal Off Social Sciences And Humanity Studies Vol 3”, No 2, 2011 ISSN: 1309-8063.

Berkün Sanem, Alacahan Nur Dilbaz, Yavuz Ataklı Ruya, “Kadın İstihdamını Artırmada Alternatif Bir Değerlendirme Evde Çalışma”, IAAOJ, Social Science, 2015, 2(2), 43-61, 2015.

İnciroğlu Lütfi, “Çalışma Hayatında Esnek Çalışma Uygulamaları”, Legal Yayıncılık, 2013.

Kamalıoğlu Çoruhlu Nadire, “Denkleştirme ve Uygulamaları” ÇSGB Çalışma Dünyası Dergisi, cilt: 1, Sayı: 2, Ekim-Aralık 2013, s.52-65.

MESS, “Geleceğe Açılım: Çalışma Sürelerinde Esneklik”, MESS Yayınları, İstanbul 2002.

6th INTERNATIONAL CONGRESS of MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

Karakoyun Yücel, “Esnek Çalışma Yoluyla Kadınların İşgücüne Katılım Oranının ve İstihdamın Artırılması: İŞKUR’ un Rolü”, Yayınlanmış Uzmanlık Tezi, Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü 2007.

Kaya Mehmet, “Esnek Çalışma Modeli: Ev Eksenli Çalışma ”Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, cilt:15, Sayı 58, Yaz-2016, s.1069-1099.

Müftüoğlu Özgür ve Koşar Arif, “kapitalist üretim ilişkilerinde “yeniden” esneklik Türkiye’ de Esnek Çalışma”, Doğa Basın Yayın, Birinci Basım Şubat, İstanbul 2014.

Koray Meryem, “Sosyal Politika”, İmge Kitabevi Yayınları, 5. Baskı, Ankara 2018.

Parlak Zeki ve Küçükkuş Çağrı, “Güney Avrupa Refah Rejiminde Güvenceli Esneklik: İspanya ve Türkiye Karşılaştırması”, 2017.

Schwab, Klaus & Zahidi, Saadia. “How Countries are Performing on the Road to Recovery” World Economic Forum, 2020, http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2020.pdf

Şakar Müjdat, “İş Hukuku Uygulaması”, 12. Baskı, Şubat 2018.

Şen Sabahattin, “Esnek Üretim-Esnek Çalışma ve Endüstri İlişkilerine Etkileri”, Turhan Kitapevi, Ankara 2004.

Tan, E., Avrupa Birliği ve Türkiye’de Esnek İstihdam, Avrupa Birliği Uzmanlık Tezi, T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Avrupa Birliği Koordinasyon Dairesi Başkanlığı, 2014.

Taşoğlu Jale ve Limoncuoğlu Alp, “4857 Sayılı Kanun Kapsamında Esnek Çalışma”, Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, Cilt 2, Sayı 2, 2010 ISSN: 1309 -8012 (Online), 2013.

TİSK, Yeni Nesil Çalışma Modelleri Raporu, Şubat 2022.” <https://www.tisk.org.tr/dokuman/yeni-nesil-calisma-modelleri-raporu-.pdf>

Ulusal İstihdam Strateji Belgesi, 2010, [http:// www.birlesikmetal.org/tis/?p=1564](http://www.birlesikmetal.org/tis/?p=1564). Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK), cilt: 56, Sayı 5, Eylül / Ekim 2018, <https://www.tisk.org.tr/yayin/2018-isveren-Eylul-Ekim.pdf>

Ünal Ayşe, “Avrupa’ da Kısmi Çalışma ve Uygulamanın Genel Özellikleri”, Kamu-İş; cilt: 8, Sayı 1, 2005.

6th INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

Project: Self-awareness through the Inner Journey

Medina AKKAYNAK¹

Abstract

Since ancient times, to understand ourselves and our role in the world, philosophers, both Western and Eastern, have sought to understand and describe the various elements of nature, such as fire, water, air, earth, plants, celestial bodies, etc. around us.

To understand the world, one must first understand oneself. Self-awareness involves using the senses and mental faculties and can be likened to awakening. Awareness helps you reconnect with the inner world, understand your emotions, thoughts, and needs, and feel the uniqueness of the world and its interconnectedness. The outer world reflects the inner world. Consciousness helps us to find an answer to the question: What is the "I"?

This study discusses subject identity by establishing a parallel between the concepts of *Light, Air, Space* and *Time*. Through meditation practice, it aims to become aware of individuality, to feel the uniqueness of the environment at the macro and micro level, and to reach a level of awareness that will help to see the deep connection between all elements.

The article describes a project involving the creation of a tent made of threads and a stool inside. The tent is made of threads of different colors, representing each concept addressed. A tree in the tent's centre symbolises one's connection to the world around.

Key topics in the article include Western existentialist and Eastern Zen philosophies, meditation techniques, the elements of light, air, space and time, self-exploration and awareness, and the role of thread in an open space project. The article also includes examples of various artists' work and their interpretation of *Light, Air, Space, Time* and *Thread* concepts.

Keywords: Inner Journey, Self-awareness, Time, Thread, Zen

---

¹ PhD Candidate, Yeditepe University, Plastic Arts and Painting, e-mail: medinaakkaynak@gmail.com
Orcid: 009-0005-1959-2151

1.Giriş

Kendini ve bu dünyadaki yerini bulmak için dünyayı ve onun özünü anlamaya çalışmak çok eski zamanlardan beri insanoğlunun çabası olmuştur.

Antik çağlardan bu yana hem Batılı hem de doğulu filozoflar, kendimizi ve bu dünyadaki rolümüzü anlamak için, etrafımızdaki doğanın çeşitli unsurlarını anlamaya ve tanımlamaya çalışmışlardır.

Bu makale ile amaçlanan, dünyamızın *Işık, Hava, Boşluk* ve *Zaman* gibi birbiriyle yakından bağlantılı dört unsurunu felsefi bir perspektiften incelemek ve sonrasında "Proje: İçsel Yolculukta Öz farkındalık" adlı iplerden oluşan bir açık hava projesi fikrinin hayata geçirilmesidir.

Sokrates, Delphi'deki Apollon tapınağında yazılı olan Chilon'un "Kendini tanı" sözünü, insanın kendini tanıması için bir çağrı olarak aldı. (NERSEYANTS, 1977, s. 12-13) Gerçekten kişi ancak kendini tanıyarak dünyayı tanıyabilir. Dış dünya insanın iç dünyasının bir yansıması olduğundan, onu kavrayabilmek için insanın kendisini anlaması ve bilmesi gerekir. Bir kişi makrokozmosun yapısını fiziksel olarak anlamadan önce, kendinin farkında olmayı öğrenmelidir.

Oxford Sözlüğü'ne göre *farkındalık*, duyularını ve zihinsel yetilerini kullanan bir kişinin her şeyi anlayabildiği bir durumdur. Farkındalık, etrafınızdaki her şeyin net ve belirgin hale geldiği bir rüyadan uyanmaya benzetilebilir. Farkındalık durumu sayesinde kişi herhangi bir soruya ayrıntılı bir yanıt alabilir. Dolayısıyla, "Ben" neyim? Sorusuna yanıt alabilmek için farkındalığa ulaşmamız gerekir.

Eckhart TOLLE, *Şimdiki Anın Gücü* adlı kitabında şöyle der:

Varlığın bilincine vardığınızda, gerçekte olan şey Varlığın kendisinin bilincine varmasıdır. Varlık kendisinin bilincine vardığında- işte bu mevcudiyettir. Doğanın güzelliğini, görkemini ve kutsallığını idrak etmek için mevcudiyet gereklidir. (TOLLE, 2004, s. 98)

Bu makale, aydınlanma öğretisi olan ve farkındalığa ulaşmak için kullanılan bir Zen felsefesi olan meditasyonun uygulama yöntemi üzerinden bu süreçleri incelemeyi önermektedir.

Farkındalığa ulaşmak için, *ip sanatı projesi* aracılığıyla herkese açık bir şekilde, doğada kurulmuş bir ip çadırda kendi içine dalmasını önerilmektedir. Meditasyonun uygulama yöntemiyle bir benzerlik kurarak, bir an için *satori* deneyimini yaşamayı öneriyoruz. Zen ustaları *satori*'yi, Tolle'nin, *Şimdiki Anın Gücü* adlı kitabındaki açıklaması ile bir içgörü parıltısı, zihnin olmadığı bir an ve tam bir mevcudiyet halini tanımlamak için kullanmaktadırlar. Doğanın güzelliğini, ihtişamını ve kutsallığını farkına varmak için tam manasıyla onda ve makanda mevcudiyet gerekmektedir. (TOLLE, 2004, s. 96)

Modern insan iş, kariyer, aile, sosyal ağlar ve haber akışı ile meşguldür. Ve bu koşuşturma ve bilgi akışı içinde kişi kendini kaybeder, gerçek arzularını ve ihtiyaçlarını unuttur, iç dünyasıyla temasını kaybeder. Böyle bir durumda, farkındalık bu bağlantıyı yeniden kurmak için gerekli bir araç haline gelir. Farkındalık hali bizi ana getirir.

Bu "şimdi ve burada" olma hali duygularımızı, düşüncelerimizi, ihtiyaçlarımızı fark etmemizi ve anlamamızı, dolayısıyla da birey olarak kendimizi daha iyi anlamamızı sağlar.

6TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

Eşsizliğinizi farkına varmak, etrafınızdaki makro ve mikro dünyanın eşsizliğini hissetmek ve her şeyin birbirine bağlı olduğunu görmek, sevmek ve kabul etmek, yani dünyayla birleşmek demektir.

2. Dünya Algısı

Batı felsefesi dünyayı analiz yaklaşımı ile alır, onu oluşturan parçalara ayırır ve bunların birbirleri ile etkileşimini açıklama yoluyla kavramaya çalışır.

Doğu felsefesi ise dünyayı bir bütün olarak görür ve onu analiz yoluyla değil, daha ziyade *tefekkür* ve *sentez* yoluyla anlamaya çalışır.

Jean-Paul SARTRE, Albert CAMUS ve Martin HEIDEGGER gibi Batılı varoluşçular kendini bilme meselesine bireysel öz farkındalığa ve öznel deneyime daha fazla vurgu yaparak yaklaşmışlardır. Seçim özgürlüğü ve sorumluluk fikrini vurgulamışlardır. Varoluşçular aktif ve bilinçli bir öz inceleme çağrısında bulunmuşlardır. Kendini tanımanın, insan yaşamının kilit noktası ve anlamlı bir varoluşa giden yol olduğuna inanmışlardır. (HARRİSON C. & Paul WOOD, 2003, s. 600-626)

Doğu Felsefesi Zen Budizmi, bireyi ve kendini keşfetmeyi merkeze alan bir felsefedir. Öğretiler zihni eğitmeyi ve dönüştürmeyi amaçlar. Çeşitli uygulamalar, farklı entelektüel ve ruhani seviyelerdeki insanların aydınlanmaya doğru evrilmelerine yardımcı olabilir.

Her iki felsefe de kişinin kendisi ve dünyadaki yeri hakkında bilgi edinerek yaşamda anlam bulmasını amaçlamaktadır. Her iki felsefe de bireyin kendi yaşamı ve seçimlerinden sorumlu olduğunu vurgular. Her iki felsefe de şimdiki anı (burada ve şimdiyi) deneyimlemeye büyük önem verir. Her iki felsefe de kendini keşfetmeye yönelik deneysel bir yaklaşım benimsemekte; kavramlar ve doktrinlerden ziyade birey tarafından öğrenilen deneyimleri tecrübe etmektedir.

2.1 Bir Kendini Tanıma Felsefesi Olarak Zen

Zen, Sanskritçe *tefekkür* kelimesinden türetilmiştir. Dumoulin Heinrich, "History of Zen Buddhism" adlı kitabında şöyle der: "Kelimenin tam anlamıyla, bu terim kültten uzaklaşma veya kurtuluş olarak yorumlanmıştır." (DUMOULIN, 2003, s. 13-17)

Zen, Japoncada da *meditasyon* veya *tefekkür* anlamına gelir. Bu uygulama, Antik Hindistan'da ortaya çıkan ve daha sonra Çin, Japonya ve diğer Doğu Asya ülkelerine yayılmıştır. Özünde Zen, aydınlanma arayışı ve gerçekliğin farkına varma, anı tefekkür etme ve her şeyi olduğu gibi kabul etme ile ilgilidir.

Stanford Felsefe Ansiklopedisi'ne göre, Zen terimi *oturarak meditasyon* anlamına gelmektedir. Zen uygulayıcısının, Buda-doğası olarak adlandırılan orijinal insan doğasını ifade eden özgürlüğü somutlaştırması gerekir. Meditasyon bu ekol için isim olarak seçilmiştir çünkü Buda aydınlanmaya (nirvāna) meditasyon uygulaması yoluyla ulaşmıştır. (NAGATOMO, 2006)

Stanford Felsefe Ansiklopedisi'ne göre:

Budist meditasyonun bir biçimi olarak Zen, uygulayıcıyı farkındalığa ve rasyonel düşünce ve kavramlara bağlı kalmadan gerçeklik üzerine doğrudan düşünmeye çağırır. Zen aynı zamanda bir hakikat felsefesi veya bir yaşam biçimi olarak da yorumlanabilir. Sürekli kendini

keşfetme ve her an farkındalık içinde olma fikrini destekler. Zen uygulayıcıları genellikle meditatif bir duruşta oturur ve anında aydınlanma veya içgörü elde etmek için nefeslerine veya *konun-zaza* olarak bilinen bir göreve odaklanırlar. (NAGATOMO, 2006)

2.2 Meditasyon Uygulaması Yoluyla Farkındalığa Doğru

Meditasyon, zihinsel konsantrasyon ve farkındalık içeren bir uygulamadır. Huzurlu bir zihin durumuna ve sükunete ulaşmak için kişi belirli düşüncelere, nesnelere, eylemlere veya faaliyetlere konsantre olur ve meditasyon durumuna girer. Keşiş Shoukei MATSUMOTO' nun "Bir Keşişin Temiz Ev ve Zihin Rehberi" adlı kitabında da ifade ettiği gibi ihtiyaç duyulan tek şey kişinin kalbinin tozunu alma arzusudur. Günlük ev işleri kalbin tozunu temizlemenin bir yolu olarak görülmektedir. Bu anlamda eyleme geçmenin, sadece kişinin kendi zihnini değil, etrafınızdakilerin zihinlerini de iyileştireceğine şifa olacağı vurgusu yapılmaktadır. (MATSUMOTO, 2018)

Aşkın bilgelik arayışındaki ilk Budist rahipler, kendinden geçmiş bir bilinç durumuna ulaşmak için özenle meditasyon uygulamışlardır. Keşişler meditasyon yaparak mutlak veya her şeyin kaynağı (Doğa, Dünya Ruhü veya Buddha) ile birliğe ulaşmaya çalışmışlardır. "İçgörü olmadan yapılan meditasyon kişinin sükûnete erişmesine izin vermez. Meditasyon olmadan içgörü [mistik deneyimin] tüm derinliğini yansıtamaz." (DUMOULIN, 2003, s. 13)

Joshua R. PASZKIEWICZ, Koreli Usta Seung Sahn'ın Zen meditasyonu öğretilerinden bahsederken "zihninizi an be an nasıl tuttuğunuz" şeklinde bir ifade kullanmaktadır. Zen meditasyonunun sırları herkesin görebileceği kadar açıktır aslında, en rutin haliyle incelendiğinde, sadece oturur, sessiz olur ve dikkatinizi verirsiniz. Zihin bedeni izler, takip eder ve beden de zihni izler, takip eder. Dik bir duruş ve uyanık bir zihinle farkındalığa niyet etmiştir. Nefes ise bedeni ve zihni birleştiren sınır alanı ya da bir bağ dokusu gibidir. (PASZKIEWICZ, 2023, s. 85,86,91)

Demoulin Heinrich, Budizm Tarihi adlı kitabında, Zen öğrencisinin, mutlak ile kendi dışında bir birlik aramadığından; Yüce Öz'ü aramak için göklere bakmadığından, kendi dışında ebedi lütuf arayışı içinde olmadığından, varlığının temeli olarak kendi Buda doğasını gerçekleştirmeye çalıştığından bahseder ve buna göre, meditasyon işte bu doğal benliğe giden yoldur." (DUMOULIN, 2003, s. 17)

3. Bütünün Bir Parçası Olarak Işık, Hava, Boşluk, Zaman ve İp Kavramları

Enstalasyon projesinin fikri, kuantum fiziğindeki *dolanıklık*¹ ilkesine benzer şekilde, dünyadaki her şeyin birbirine bağlı olduğunu göstermektedir. İnsan, doğa ile birliğini fark etmeye, iç dünyasının dış dünyaya yansıdığını anlayarak makro ve mikrokozmosun uyumunu hissetmeye çağrılmaktadır. Bu karşılıklı ilişkinin farkına varmak, kişinin kendisini bütünün bir

¹ Kuantum dolanıklık ilkesi; iki ya da daha fazla kuantum nesnesinin birbirine o kadar sıkı bağlandığı bir olgudur ki, bir nesnenin durumu, birbirlerinden uzakta olsalar bile başka bir nesnenin durumunu anında etkiler. Kuantum dolanıklığına ilişkin kanıtlar, bu olguyu doğrulayan çeşitli deneylerde sağlanmıştır. (Technology, 2022) Kaynak: Proving that quantum entanglement is real: Researcher answers questions about his historical experiments (2022, September 20) retrieved 16 May 2024 from <https://phys.org/news/2022-09-quantum-entanglement-real-historical.html>

parçası olarak hissetmesini, etrafındaki dünyayı sevmesini ve onu olduğu gibi kabul etmesini sağlar. Sonuç olarak, kişi dünya ile bütünleşir ve kanıtlanmış bir teori olan *dolanıklık* olgusundaki bir çift veya bir grup parçacık gibi hayatının tüm anlarının iç içe geçtiğini fark eder.

Birbiriyle dolanıklık ilkesi gözetilerek bağlantılı olarak tasarlanan İçsel Yolculukta Öz Farkındalık enstalasyon projesi ile her bir unsuru, felsefe ve sanat kavramları ile keşfetmeyi öneriyoruz: *Işık, Hava, Boşluk, Zaman ve İp*.

3.1 Bir Kavram Olarak Işık

Işık, dünyanın algılanmasında önemli bir unsurdur. Renklerin, uzayın, nesnelerin ve etrafımızdaki tüm dünyanın incelenmesi için gerekli koşulları yaratır.

Işık gerçeğin, yüksek görüşün bir sembolüdür. Orta Çağ'da tanrısallık, vitray pencerelerden gelen ışık yoluyla ya da azizlerin altın halelerle resmedilmesiyle aktarılmaya çalışılmış, aydınlanma ve dolayısıyla tanrısallaşma ile vurgulanmıştır.

Işık, aydınlanmanın bir unsuru olarak Budist felsefenin ayrılmaz bir parçasıdır. Bir Budist tapınağında, kişi mekânın en karanlık bölümünden en aydınlık bölümüne doğru bir yolculuk yapar.

21. yüzyılda, özellikle de 2016 yılında, Northwestern Üniversitesi'nde Profesör Teresa Woodruff, önderliğindeki Amerikalı bilim insanları, başarılı döllemenin ve insan embriyosunun büyümeye başlamasının bir göstergesi olan çinko kıvılcımını görmeyi ve fotoğraflamayı başardılar. Yumurta ve spermin birleşmesine eşlik eden monitördeki ışık parlamaları "*yaşam kıvılcımı*" olarak adlandırılmıştır. (WASSER, 2016)

3.1.1 Sanatçı James TURELL (1943-)

Işık bir ruh hali yaratır. Işık sıcaklık, yaşam ve umudun sembolü olabilir ya da bilgi, içgörü ve ruhsal aydınlanma ile ilişkilendirilebilir. Sanatçılar ışığı genellikle belirli unsurları vurgulamak veya yanıltıcı etkiler yaratmak için kullanırlar. Bir heykeltıraşın kili şekillendirdiği gibi ışığı şekillendiren James TURELL, nesnelerin farklı görülmesini sağlayan sanat eserleri yaratmıştır. Turrell'in ışık enstalasyonları sadece resimlere bakmak yerine, duyuların ve çevrenin daha fazla farkına varılmasını sağlamaktadır. Üç boyutlu şekiller görüldüğünde düşünmeyi sağlayarak izleyiciyi kandırabilirler, oysa aslında bu sadece ışık ve mekânın izleyici ile oynadığı bir oyundur. Turrell, nesnelerin nasıl görüldüğü hakkında düşünülmesini ve algılar üzerine kafa yorulmasını ister. (SPECTOR, 2024)

TURELL, nesnelerin nasıl algıladığına odaklanmayı sağlamak için sanatını basitleştirmiştir. İşe, insanların bakacak hiçbir şeyleri olmadığı görüşlerinin nasıl değiştiğini inceleyerek başlamıştır. Ayrıca ışığa baktığımızda gözlerimizin nasıl çalıştığını incelemek için bilim insanlarıyla iş birliği yapmıştır. TURELL eserlerinde genellikle binaları keserek ışığın içeri girmesini sağlamış ve gökyüzüne bakıyormuş ya da renkli ışıkla çevriliymiş gibi hissettiren bir alan yaratmıştır. Bu çalışmalar, özel alanlar yaratmak için doğal ışıktan yararlanan eski binaları hatırlatmayı amaçlamaktadır. (SPECTOR, 2024)

TURELL'in bazı eserleri, içinden renkli ışığın aktığı pencereli duvarlardır. Doğru yerde durduğunuzda, renkli ışık derinliği olmayan düz bir ışıklı yüzeye dönüşür. Afrum I (Beyaz) (Görsel 1) adlı çalışmasında ışık, küp biçiminde bir hacim yanılması yaratmaktadır. Bu,

kişiyi başka bir dünyada olduğu hissini veren bir sihir numarası gibidir. Turrell, kelimelerin ötesine geçen bir deneyim yaşanmasını istemektedir. (SPECTOR, 2024)

Görsel 1: (TURRELL, 1967). *Afrum I BeyazWhite*. [Yansıtılmış Işık]. Solomon R. Guggenheim Müzesi, New York. [James Turrell | Afrum I \(White\) | The Guggenheim Museums and Foundation](#)

3.2 Bir Kavram Olarak Hava

Antik Yunan felsefesinde *hava* dört temel unsurdan biri olarak kabul edilirdi (toprak, su ve ateşle birlikte). Genellikle yaşamsal nefes, rüzgâr ve atmosferik fenomenler kavramlarıyla ilişkilendirilmiştir.

Hinduizm, Budizm ve Taoizm gibi Doğu felsefi kavramlarında hava, doğanın unsurlarından biri veya tüm evrene nüfuz eden bir enerji olarak görülebilmektedir. Örneğin Hint felsefesinde *prana* tüm canlıların soluduğu yaşam enerjisini temsil ederken, Çin felsefesinde *chi (qi)* kavramı yaşam gücü ve enerjisini ifade etmektedir.

Dolayısıyla, farklı felsefi geleneklerde havanın anlamı ve tanımı, farklı kültürel ve metafizik yönleri yansıtan doğa unsurları, yaşamsal enerji, nefes ve maneviyatla ilişkilendirilebilir.

Joshua R. PASZKIEWICZ Zen Budizmde, nefesi, beden ve zihni birleştiren sınır alanı veya bağ dokusu gibi tanımlarken, nefes almayı hem özerk hem de bilinçdışı olan kutsal bir işlev olarak görmekte, nefesi görmezden gelmenin veya uykuya dalmanın, kendi içinde bir ritmi olduğunu hem bedenin içindeki hem de dışındaki koşullarla nefesin uyum sağladığını ifade eder. Nefes hem zihinsel hem de bedensel bir işlemdir. Nefes alışın sığ ve hızlı olması, bedenin ve zihnin huzursuz olmasına bu da bağ dokusundaki o gerçek algıya giden yolu sekteye uğratacaktır. (PASZKIEWICZ, 2023, s. 91)

Hava, sanatta hissedilebilen ve iletilebilen görünmez ama önemli bir enerjiye sahiptir. Özgürlüğü, hafifliği ve şeffaflığı sembolize edebilir. Sanatçılar çalışmalarında hareket, uçuş ve tazelik hissi vermek için havadar unsurları kullanabilirler. Birçok sanatçı için, örneğin doğa ve bulutlar, hava kavramıyla çalışırken büyük ilham kaynaklarıdır.

3.2.1. Sanatçı Nicola YEOMAN (1963-)

Nicola YEOMAN, havada "yüzen" enstalasyonlar konusunda uzmanlaşmış Londralı çağdaş bir sanatçıdır. Çalışmalarında, gündelik ve hatta sıradan nesnelere havada donuyor gibi görünerek derin bir perspektifle benzersiz ve büyüleyici kompozisyonlar oluşturmaktadır.

Beklenmedik yerlerde gündelik ve atılmış nesnelere geçici enstalasyonlar yaratarak bakış açıları ve ışıkla oynamaya özellikle yatkındır. Zorlayıcı setleri ve enstalasyonları son derece atmosferiktir, ancak onları gerçekten farklı kılan şey, kompozisyonlarının aynı anda hem düz hem de üç boyutlu görünmesini sağlayan ışık ve dokunun ustaca birleşimi olmasıdır.

YEOMAN, "Çemberler" serisi için, görünüşte terk edilmiş bir endüstriyel alan içinde, hepsi de temel daire şeklini başlangıç noktası alan birkaç geçici enstalasyon yaratmıştır. Dumanın incelikli kullanımı ve ışığın her resimde ruh halini belirleme biçimi, normalde sıradan olan nesnelere başka bir dünyaya ait, hatta kendilerine ait bir yaşamı varmış gibi görünmesini sağlamaktadır. (YokYazarı, 2024)

Görsel 2: (YEOMAN, 2014). Çemberler serisinden. Fotoğraf © Nicola Yeoman

<https://www.yatzer.com/permanently-temporary-atmospheric-object-installations-nicola-yeoman/slideshow/5>

Görsel 3: (YEOMAN, *Atmosferik Nesne Tesisatları*, 2014). *New York Times*. Fotoğraf © [Nicola Yeoman](#).

Permanently Temporary: Atmospheric Object Installations by Nicola Yeoman | Yatzer

3.3 Bir Kavram Olarak Boşluk

Boşluk fikri Çin düşüncesinin en başından beri var olmuştur. Boşluğu sistemlerinin merkezi haline getiren Taoist okulun filozoflarında boşluk dolulukla ilişkilendirilir. Gerçekten de dolu olan her şeyin doluluğuna ulaşmasını sağlayan şey boşluktur. Boşluk kavramını Lao-Tzu, *büyük doluluk sanki boştur; bu nedenle tükenmezdir* sözleri ile ifade etmektedir. Başka bir yerde şöyle der: "Yol orta boşlukla birlikte akar; onun faydası budur. Ama asla kurumaz ya da taşmaz". (HENG, 1994, s. 41)

Budizm'de boşluk, *shunyata*, dünyadaki tüm fenomenlerin boş olduğu ve kalıcılıktan yoksun olduğu anlayışını ifade etmektedir. Bu boşluk anlayışı acılardan kurtulmaya ve iç huzuru bulmaya yol açabilmektedir.

Batı kültüründe boşluğa genellikle olumsuz bir gözle bakılmaktadır. Boşluk, değerli veya önemli herhangi bir şeyin yokluğu ile ilişkilendirilebilmektedir. Örneğin, Batı zihniyetinde boşluğun bir eksiklik veya doldurulması gereken bir boşluk olarak algılanması daha mümkündür. Boşluk, aşağılık veya değersizlik duygularına yol açabilmektedir. Sıkıcı veya amaçsız zaman da boşlukla ilişkilendirilebilmektedir.

Boşluk meditatif veya sakinleştirici bir etkiye sahip olabilmekte, dikkati mekana ve mekanın çevresiyle olan ilişkisine çekebilmektedir.

Boşluk sanatçılar tarafından farklı şekillerde yorumlanabilmektedir, ancak çoğunlukla kavramsal performanslar şeklinde doldurulmamış alanla veya tek renkli resimde olduğu gibi herhangi bir nesnenin yokluğuyla ilişkilendirilmektedir.

3.3.1. Sanatçı Yves KLEİN (1928-1962)

Sanatçı, judo antrenörü ve Zen Budisti Yves KLEİN her zaman evrenin genişliği, boşluğu ve ulaşılmazlığı ile ilgilenmiştir. En sevdiği renk olan ve 1960 yılında "Klein'ın Uluslararası Mavisi" olarak patenti alınan maviyi "kozmetik evrenin en doğru yansıması" olarak açıklamıştır. (CVETKOVIÇ, 2020)

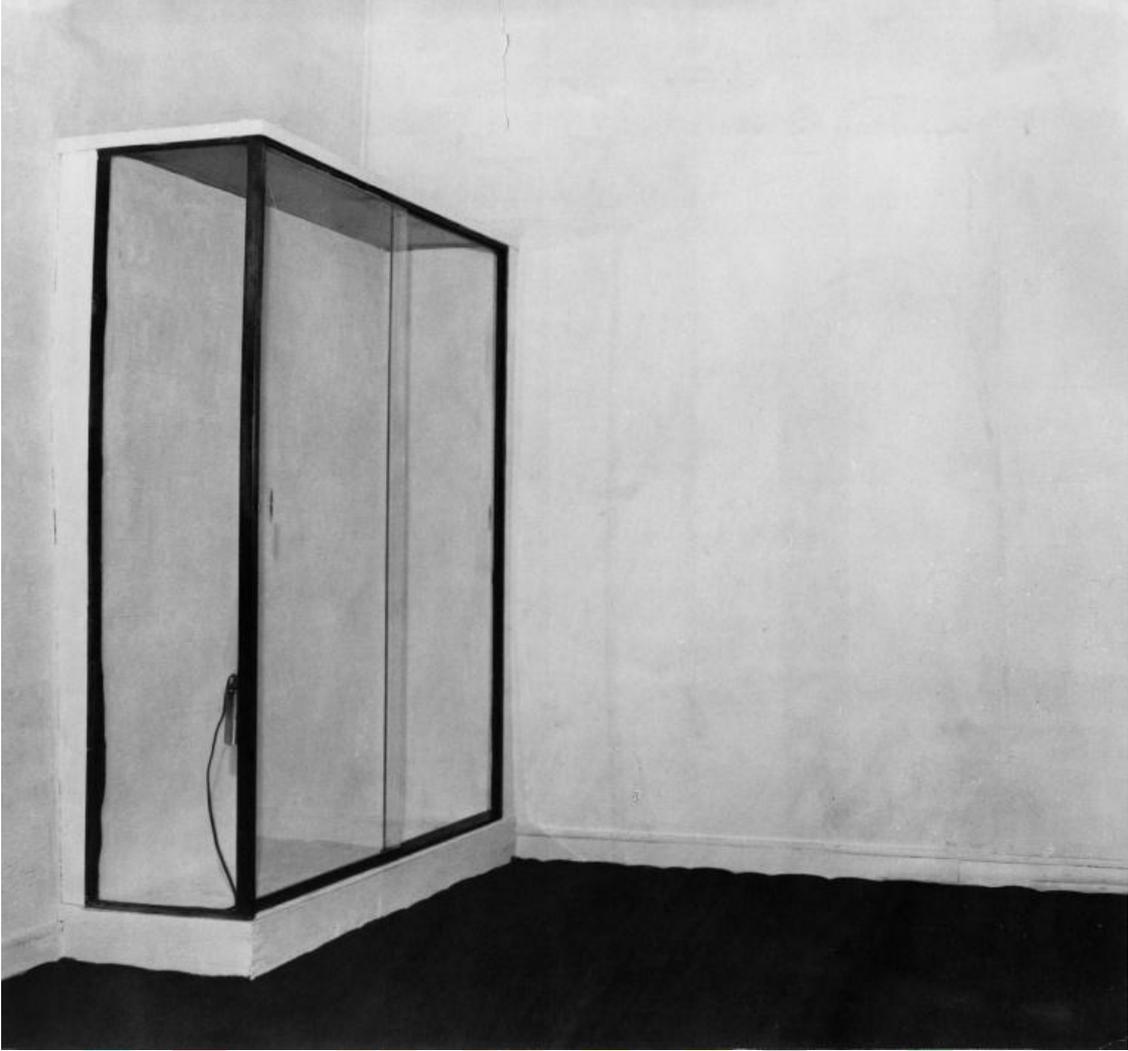

Görsel 4: (KLEİN, *İsimsiz Mavi Monokrom*, 1958). [*Panele monte edilmiş gazlı bez üzerine saf pigment ve sentetik reçine. 140 x 120cm*]. Tate Modern.

Fransız sanatçı Yves KLEİN ilk sergisi "Void"i 28 Nisan 1958'de, Paris'te Iris Clert'te, 20 metrekareden küçük bir galeride açmıştır.

Galeri tamamen nesnelere arındırılmış: vitrin hariç tüm nesnelere kaldırılmıştır ve 48 saatlik izolasyon süresince tüm duvarlar sanatçının kendisi tarafından beyaza boyanmıştır. Girişteki dev ziyaretçi kuyruğunu, mavi perdeler, mavi takımlar, hatta mavi içecekler beklemektedir. İçeride de onları açık mavi duvarlar ve mutlak bir boşluk beklemektedir.

"Boşluk", kozmik boşluğa ve onun soğukluğuna inanmak için kelimenin tam anlamıyla hissedilmesi gereken kozmik bir alan olarak tasarlanmıştır. (Galerie Iris Clert, 2003)

Görsel 5: (KLEİN, SERGİ, 28 NİSAN 1958 - 12 MAYIS 1958 Void., 1958). [Galerie Iris Clert, Paris, France 209 x 122 x 110 1/2 inch Photo]

Resources - Yves Klein

Görsel 6: (KLEIN, 1958) Yves KLEİN. Iris Clert Galerisi'nin girişi. "Void" sergisinin açılışı sırasında. Paris.

Resources - Yves Klein

3.4 Bir Kavram Olarak Zaman

Japon Zen düşünürü Dogen'e göre zamanın dışında hiçbir varlık yoktur, tüm varlık zamandır. Zamanın anları birleşik bir evrende bir arada var olmaktadır. Bu anların her biri kendi kendine yeterlidir, çünkü geçmiş ve gelecekle bağlantısı olmayan şimdikiyi temsil etmektedirler. (DUMOULİN, 2003, s. 37)

Buddha'nın her element parçacığında vücut bulması, her pirinç tanesinde veya su damlasında mevcut olması gibi, aydınlanma da zamanın her anında elde edilmektedir. Sonuç olarak, insan deneyiminin her anı değerlidir. Gerçek şu ki, kişi şimdiki zamanda yaşamalıdır ve şimdiki zaman Zen'dir. (MARKOV, 2018)

Azerbaycanlı yazar ve filozof Lev MAAS'ın teorik bir incelemesine göre zaman maddidir. Maas, 150'den fazla kaynağa atıfta bulunarak, çok sayıda seçkin beyin, Rus ve Batılı bilim insanı ve filozofun çalışmalarını analiz ederek, zamanın maddiliği teorisini geliştirir ve kanıtlar.

Zamanda bir enerji bileşeninin varlığını doğrulayan deneylere ve bilimsel araştırmalara atıfta bulunan MAAS, zamanın hava, su, elektrik ve ışıkla birlikte maddi bir hal kazandığını, metalaştığını savunmaktadır. (MAAS, 2013)

Maddenin her bir formunun (su, hava, yeryüzü gök kubbesi, ışık) kendi içsel durumu, işlevleri, düzenlilikleri ve çevreyle etkileşimi vardır. MAAS, zaman, mikrokozmos ve nano-dünya gibi bizi ve çevreyi etkileyen, açık olmayan madde türleri olduğunu savunmaktadır.

Zaman, doğa yasalarını ve canlı varlıkları etkileyen bir enerji olarak görülmektedir. Dünya üzerindeki yaşam, zaman enerjisine bir çubuk gibi bağlıdır. Bu biraz da ışığın odalarımıza girdiği, televizyonun, buzdolabının vs. çalıştığı kablolarla benzetilmektedir. Doğanın yasaları ve sakinleri kaçınılmaz olarak zaman'a bağlıdır. Zamanın enerjik bileşeni tüm doğanın biyolojisini ve fiziğini yönetir ve kontrol eder ve adeta onun kronometresidir.

Bilim insanı-araştırmacı Ernst MULDAŞEV, Tibet el yazmalarında şu kaydı bulmuştur: "Düşünce zamandır ve insan zaman enerjisinin yardımıyla düşünür. Ve Tanrı, yarattığı tüm evreni zaman'ın gücüyle kontrol eder...". (MAAS, 2013, s. 126)

Zen Budizm'inin temel fikri de şimdiki anı uyandırmak ve idrak etmektir. *Zaman ile şimdi ve burada* arasındaki bağlantı meditasyon pratiği yoluyla netleştirilebilir. Tam bir mevcudiyet haline ulaşıldığında, zaman, zamanın göreceliği ve hayatımızın tüm yönleriyle olan ilişkisi hakkında daha derin bir anlayış doğmaktadır.

Zaman, sanatta temel bir kavramdır; sanatçılar zaman fikrini vurgulamak için onun akışını yakalayabilir ya da duygusal yönlerini titreşen, sallanan saatler, büyüyen çiçekler ya da yaşlanma süreci şeklinde aktarabilirler.

3.4.1. Sanatçı Pavlo ARIE (1975-)

Pavlo ARIE Ukraynalı oyun yazarı, sanatçı kavramsal ve ressam olarak, *Geçmişte yaşamak* enstalasyon çalışmasını, Almanya'nın Bonn kentinde düzenlenen "Kutsal Mekânlarda Sanat Dünyaları" sergisinde gerçekleştirilmiştir. Enstalasyon, güzel sanatlar ve performansın bir sentezi olarak sunulmuştur. Sanatçıya göre bu çalışmadaki ana tema, geçmiş aracılığıyla bugünün ve bugün aracılığıyla geçmişin algılanmasıdır.

Pavlo ARIE, "Geçmişte Yaşamak" kompozisyonu için mobilya, tekstil, sofrta takımları, multimedya efektleri ve insan faktörünü kullanmıştır. Tabakları neden kırıldığı sorulduğunda Pavlo ARIE şöyle yanıtlamıştır: "Bir şeyin gerçek değerini hissetmek için onu kaybetmemiz ya da yok etmemiz gerekir. Bu çalışmada, tabakları asla geri getirilemeyecek olan, ancak kendimizi sık sık tutsak bulduğumuz zamanla karşılaştırıyorum." (FLANNAGAN, *Geçmişte yaşamak* Pavlo Arie'nin enstalasyonunda kırık zaman., 2024)

Görsel 7: (ARİE, 2024). Geçmişte yaşamak.

"Living in the past" Broken time in installation by Pavlo Arie - Art 2024 (artdesignlog.com)

4. İp Kavramı

Batı ve Doğu kültürlerinde *ip* kavramı bağlantı, bağımlılık ve birbirine bağlanma fikrini yansıtmaktadır. Batı'da ip, kader ve yaşamla ilişkili bir semboldür, "kaderin iplerinin(ağlarının) örülmesi" şeklindeki ifadelerde yer bulur veya *yaşam ipidir*, insanlar ve olaylar arasındaki etkileşim ve bağlılık fikrini temsil eder.

İp aynı zamanda, Girit kralı Minos'un kızı Ariadne'nin Atina'dan gelen Theseus'a korkunç Minotaur'la savaşması için yardım ettiği Theseus efsanesinde olduğu gibi, bir referans noktası ve kurtuluş yolu olarak da hizmet edebilir. Ariadne'nin Theseus'a verdiği bir yumak ip yardımıyla, canavarı yendikten sonra Minotaur'un evi olan labirentten çıkmayı başarması buna çok güzel bir örnektir. İp ona çıkış yolunu bulmasında yardımcı olmuş. (KUN, 1975, s. 196,197)

Uzak Doğu kültüründe yaygın olan Budizm'de ip, her eylemin sonuçlarının olduğu nedensellik yasası olan *karma* kavramıyla ilişkilendirilebilmektedir. Dolayısıyla, bir kişinin hayatının her anı tüm geçmişle bağlantılıdır ve geleceğini etkilemektedir. Bu görüş, bilinçli davranmanın ve kişinin eylemlerinin sorumluluğunu üstlenmesinin önemini vurgulamaktadır. "...Zihnimiz her yöne dağılmışsa, böyle bir düşünce yararlı değildir. Bizi dolaştıran bir ip yumağı gibidir." (HANH, 1998) Bu yaklaşıma göre, aydınlanma ve farkındalığa erişmek için kişinin kafa karışıklığı yaratan bencil arzularını çözmesi gerekmektedir.

Sanatçılar ipi, birbirine bağıllık ve etkileşim için bir metafor olarak kullanabilecekleri gibi, farklı unsurları bir araya getirerek sanatlarında uyum ve bütünlük yaratan yapısal bir unsur olarak da kullanabilmektedirler.

4.1. Sanatçı Chiharu SHIOTA (1972-)

Chiharu SHIOTA, Osaka, Japonya doğumlu sanatçı Berlin'de yaşamakta ve çalışmalar yapmaktadır. Yaşam, ölüm ve ilişkiler gibi temel insani kaygılarla yüzleşen SHIOTA, çeşitli ortak nesnelere ve harici hatıraları içeren büyük ölçekli ip enstalasyonlarında ya da çizimlerinde, heykelleri, fotoğrafları ve videoları aracılığıyla yoklukta bir varoluş yaratarak insan varlığını çeşitli boyutlarda araştırmaktadır. (SHIOTA, 2021)

Sanatçının her çalışmasında kullandığı binlerce ip, iğne işi ve devasa bir örümcek ağıyla ilişkilendirmektedir. Japon kadının eserlerindeki ipler sadece bazı nesnelere arasındaki bağlantılar değil, benzer bir şekilde günlük hayatımızın her alanında bulunabilecek unsurlara da işaret etmektedir, örneğin; küresel internet, insan sinir sistemi, insanlar arasındaki ilişkiler, vb. (FLANNAGAN, Video: Örümcek Adam. Yaratıcılık Chiharu Shiota., 2024)

Görsel 8: (SHIOTA, *Pencerelerin Ardındaki Duvar*, 2023). [*Pencere, yün, dikiş makinesi*].

KÖNIG GALERIE. Berlin. Almanya. photo by Roman März

<https://www.chiharu-shiota.com/the-wall-behind-the-windows>

5. Medina AKKAYNAK ve Proje: İçsel Yolculukta Öz Farkındalık.

İşık, Hava, Boşluk, Zaman ve İp Kavramları

Makalenin kuramsal kısımlarının uygulamaya dönüştürüldüğü bu bölümde, gerçekleştirilen proje, ışık ve hava barınağının somut bir örneği olarak iplerden yapılmış bir çadırdır. Tüm yapının bağlı olduğu merkez, yaşam sembolünü taşıyan bir ağaçtır. İçeride, içeri

6th INTERNATIONAL CONGRESS of MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

girmeye, oturmaya ve dinlenmeye davet eden bir tabure bulunmaktadır. Proje *Işık, Hava, Boşluk, Zaman ve İp* kavramlarını yansıtmaktadır.

Sanatçı, çadıra giren herkesi huzur ve uyuma götüren içsel dinginliğe ulaştırmaya çalışmaktadır. Bu davet kabul edip içeri giren kişinin farkındalığı dair ve dolayısıyla "Ben" neyim? sorusunun cevabına doğru yolculuğu da başlatmaktadır.

Çadır oldukça basit bir yapılandırılmıştır. Bir nevi sığınak, barınak ve ilkel bir konut gibi düşünülebilir. Benzer şekilde çadır ahşap, ot ve hatta taş gibi çeşitli malzemelerden inşa edilebilir ve çeşitli işlevleri yerine getirebilmektedir. İlk olarak, yağmur, kar, rüzgâr ve güneş gibi hava koşullarından korunmayı sağlayan koronak, ikinci olarak, vahşi hayvanlardan ve böceklerden kaçarak sığınmayı sağlayan bir sığınak, üçüncüsü de insanların yaşadığı ve vakit geçirdiği bir barınak, yuva olabilmektedir.

Çadır zihnimizde güvenlik, huzur, rahatlama gibi çağrışımlar da yapmaktadır. Sadeliğin ve doğallığın sembolü olabilmektedir. İplerden yapılmış bir çadır huzuru ve güvenlik duygusunu simgeleyebilmektedir. İnsanın kendi içinde huzur bulması ile her şeyin birbirine bağlı ve bir olduğu çevrede, dünyada da uyumu bulunabilmektedir. Çadırın geometrik şeklinin de psiko-enerjetik potansiyeli yükselttiğine inanılmaktadır.

Çadır, her biri elementlerden birini sembolize eden farklı renklerdeki iplerden yapılmıştır: mavi havayı, bordo- boşluğu, kırmızı - zamanı, beyaz - ışığı simgelemektedir. Tüm çadırın üzerine inşa edildiği eksen olan merkez, yaşam, büyüme, yenilenme ve yeniden doğuşun sembolü olarak bir ağaçtır.

İp çeşitli anlamlar taşımaktadır. 1. Kişinin kendine giden yolu bulduğu kurtuluş ipliği ile kişileştirme. 2. Çadırın etrafına sarılmış hayatın tüm yönleriyle bağlantılı olduğu için zamanın maddeselliğini vurgulama, her yerde ve her şeyi birbirine bağladığını, tüm canlılara enerji verdiğini ortaya koyma. 3. Sonsuz enerji akışının ve evren ile insan arasındaki bağlantının sembolü olduğunu gösterme.

İpin rengi de kendi mesajını taşır. Havadarlığın ve hafifliğin sembolü olan mavi havayı, en derin ve harekete geçirmeyen renk olan bordo boşluğu, saflığın sembolü olan beyaz ışığı ve yaşamın doluluğunun sembolü olan kırmızı ise zamanı temsil etmektedir.

İpler teker teker kişiyi kendine doğru düşünceler arasından yakalayıp çekerken, bu dünyadaki her şeyin birbirine bağlı olduğunu düşüncesinden hareketle, her eylemin kişinin ve başkalarının yaşamlarında sonuçları olduğunu anlamaya davet etmektedir.

"Proje: İçsel Yolculukta Öz Farkındalık" enstalasyonunda ip, kişinin kendisine giden yolu bulmasında yardımcı olmakta, bilinçsizce izleyicinin onu takip etmesi için harekete geçmeye çağırılmaktadır.

Enstalasyondaki boşluk, çadırın içine doğru uzanan, içine çekercesine dolanık bir alanla yansıtılmaktadır. İp çadırın çevresindeki doğayla bağlantılı, yarattığı boşluk meditatif ve yatıştırıcı bir etkiye sahiptir. Herşeyin bağlı olduğu ağaç yaşamı, büyümeyi, yenilenmeyi ve yeniden doğuşu temsil ederken, ışık ve havadan oluşan çadır, içsel bir sıcaklık, açıklık ve özgürlük hissi uyandırmaktadır. Işık, aydınlanma ve yanılısamalardan kurtulma anlamını taşıırken, hava ise özgürlük ve açıklık anlamına doğru içindeki varlığı taşır.

Çadırın atıfta bulunduğu zaman/an şu andır, *Burada ve Şimdi*'dir.

5.1 Proje: İçsel Yolculukta Öz Farkındalığın Amacı

Bu proje stres ve kaygıyı azaltmaya yardımcı olmayı amaçlamaktadır. Farkındalık, kişinin kendisine dönmesine ve şimdiki anı yaşanmasına yardımcı olan güçlü bir araçtır. Dikkatimizin sürekli dağıldığı ve aşırı bilgi yüklendiğimiz günümüz dünyasında, farkındalık pratiği ile iyi olma halinin ve kişisel gelişimin sürekliliği mümkündür. İp çadırı huzur ve güvenliğe dair bir göndermedir. Eğer kişi kendi içinizde huzuru bulursa, herkesin bir olduğu bir dünyada da huzuru bulunabilir.

Bu projenin amaçlarından biri de izleyiciyi katılımcıya dönüştürmektir. İp çadırın Yeditepe Üniversitesi kampüsünde kurulması fikri ile, proje ilk olarak yedi kişinin ilgisini çekerek çekim etkisini başlatmıştır, ardından kolektif bir çaba ile kısa sürede ağacın çevresinde çadırın ipleri yerlerine kavuşmuş ve çadır kurulduktan hemen sonra öğrenciler ve kampüse gelen ziyaretçiler arasında popüler hale gelmiştir.

Çadırın şekli, hafifliği, ışık geçirmesi, güvenlik ve sakinlik hissi uyandırması çok ilgi çekmiştir. Bir tabureye oturup bir ağaca sırtını yaslayan izleyici, güzel bir doğa manzarası ortaya çıkışını ve ardından *satori* anından, kendini fark etmeye giden akışta bir anlık huzur ve sükûnet hissiyle sürecin katılımcısına dönüşmektedir.

Görseller 9,10,11: (Medina AKKAYNAK, Proje: İçsel Yolculukta Öz Farkındalık, Nisan 2024), katılımcılarla montaj süreci

*Görsel 12: (Medina AKKAYNAK, Proje: İçsel Yolculukta Öz Farkındalık, Nisan 2024).
[İp, ahşap çita, tel, demir kazık]*

Görsel 13: (Medina AKKAYNAK, Proje: İçsel Yolculukta Öz Farkındalık, Nisan 2024).
[İp, ahşap çita, tel, demir kazık]

Görseller 14,15;16: (Medina AKKAYNAK, Proje: İçsel Yolculukta Öz Farkındalık, Nisan 2024), ziyaretçiler montajdan sonra

6. Sonuç

Medina AKKAYNAK "Proje: İçsel yolculukta öz farkındalık" enstalasyonu ile farkındalığa ulaşmamızı sağlayan meditasyon pratiği, kuramsal alandan uygulama sahasının boşluğuna aktararak sunulmaya çalışılmıştır. Farkındalık pratiği- meditasyon, insanın eşsizliğini anlamasını, etrafındaki makro ve mikro dünyanın eşsizliğini hissetmesini ve her şeyin birbirine bağlı olduğunu görmesini ve "Ben" neyim? sorusuna cevap bulmasını sağlayan geçmişten gelen pekçok kültür ve inanıştaki felsefe ve yaşantının bugüne yansıtılmasıdır.

Işık, Hava, Boşluk ve Zaman kavramlarını birleştiren ve iplerden oluşan projede cevap aranan soru "Ben" nedir/kimdir? Meditasyon pratiğinin yardımıyla, eşsizliğin anlaşılması, bizi çevreleyen evren/ kosmos ile bütünlüğünün hissedilmesi ve her şeyin birbirinin uzantısı olduğu fikrinin deneyimlenerek farkındalığa ulaşılması amaçlanmıştır.

Projenin temel kuramsal çıkış noktasını batının varoluşçu yaklaşımları ve doğunun Zen felsefesinin çatı kavramları oluşturmuştur. Her ikisi de benliğin kavranmasına pratik bir yaklaşım ile bakarken aslında bütün olay kişinin kendi öznel deneyimini yaşamasından ibarettir. Her an sürekli kendini keşfetme ve farkındalık fikrini destekleyen Zen felsefesinin amacı kişinin kendi varlık doğasının farkına varması için çaba göstermek olan meditasyon tekniğidir.

Tam da bu felsefi yaklaşımlardan ve uygulamalardan yola çıkarak şekillenen *Işık, Hava, Boşluk, Zaman ve İp*'te her bir unsur tek bir bütünün parçaları olarak ele alınmıştır.

Işık gerçeğin ve yüksek görüşün sembolüdür. Sıcaklık, yaşam ve umut sembolü olarak da kullanılabilir. Bilgi, içgörü ve ruhsal aydınlanma ile ilişkilidir.

Hava tüm evrene nüfuz eden bir doğa unsurudur. Nefes alma ve ruhsallıkla ilişkilidir ve nefes almak aynı zamanda zihnin ve bedeninin bir işlevidir.

6th INTERNATIONAL CONGRESS of MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

Boşluk, dolu olan her şeyin doluluğuna ulaşmasını sağlar. Boşluk meditatif veya sakinleştirici bir etkiye sahip olabilir, dikkati uzaya ve kişinin etrafındaki dünyayla ilişkisine doğru bir çekim alanı oluşturabilir.

Madde olarak zaman, dışında hiçbir varlığın bulunmadığı, doğa yasalarını ve canlıları etkileyen bir şeydir. Ve sonuç olarak insan deneyiminin her anının paha biçilemez olduğu sonucuna varmaktadır.

Projenin ana malzemesi olan İp de tüm bu kavramsal ve maddesel alanlar arasında bir bağlantı, bağlılık ve birbirine bağlanma fikrinin, kerteriz noktası ve bir kurtuluş yolu olarak düşünülmüştür. Evren ve insan arasındaki sonsuz enerji akışının ve bağlantının bir sembolü olarak ip kullanılmıştır.

İplerden oluşan bir çadır şeklinde yaratılan boşluğun içine sığınabilecek nefeslenebilecek bir taburenin dahil edilmesiyle bir anlık durmak, düşünmek, farkındalık yoluyla kişinin kendine giden yolu işaret eden bir alan açılmıştır.

Yapılan çalışmada varılan noktada, farkındalık pratiğinin iç dünyamızla yeniden bağlantı kurmak için önemli bir araç olduğu sonucuna varılmıştır. Modern hayatın koşuşturmacası içinde, gerçek istek ve ihtiyaçlarımızı unuttuğumuz zamanlarda, farkındalık için yaratılan boşluklar/alanlar kişinin kendi özüne dönmesine yardımcı olur. Duyguların, düşüncelerin, ihtiyaçların, hissedilmesini ve anlaşılmasını ve iç dünyanın derinliklerine nüfuz edilmesini sağlar.

Buna ek olarak, yaratılan boşluk alanlarda farkındalık pratiği sayesinde benzersizliğin daha fazla farkına varabilir ve evrenin tüm unsurlarının birbirine bağlı olduğunu daha derinden hissedilebilir. Bu da kişinin kendini sevip kabul etmesini ve etrafındaki dünyayla bütünleşmesini sağlar.

Böylelikle, *farkındalık pratiği* sadece kişinin kendisini tanımasına değil, aynı zamanda yaşadığı evrene dair ile daha derin bir anlayış kazanmasına, bu kanımla da her şeyin birbiriyle bağlılık ilişkisi içinde olduğu bilincinin kazanılmasına yardımcı olarak, kişinin kendisine giden gerçek yolu bulmamızı sağlayacaktır. Şimdi ve burada.

ICMUSS

Kaynakça

ARİE, P. (2024). *Geçmişte yaşamak*. artdesignlog.com: <https://artdesignlog.com/11973274-living-in-the-past-broken-time-in-installation-by-pavlo-arie> adresinden alındı

CALIFORNIA Institute of technology. (2022). *Kuantum dolanıklığının gerçek olduğu kanıtlanıyor: Araştırmacı tarihi deneyleriyle ilgili soruları yanıtıyor*. phys.org: <https://phys.org/news/2022-09-quantum-entanglement-real-historical.html> adresinden alındı

CVETKOVİÇ, D. (2020,). *Yves klein and his use of blue: how these 5 facts made him famous*. thecollector.com: <https://www.thecollector.com/yves-klein-blue-paintings/> adresinden alındı

DUMOULİN, H. (2003). *Zen budizminin tarihi*. <https://www.livelib.ru/book/109655/readpart-istoriya-dzenbuddizma-genrih-dyumulen/~17?ysclid=lpb0au891n658423403> adresinden alındı

FLANNAGAN, R. (2024). *Geçmişte yaşamak" pavlo arie'nin enstalasyonunda kırık zaman*. artdesignlog: <https://artdesignlog.com/11973274-living-in-the-past-broken-time-in-installation-by-pavlo-arie> adresinden alındı

FLANNAGAN, R. (2024). *Video: Örümcek adam. yaratıcılık chiharu shiota*. artdesignlog: <https://artdesignlog.com/11973500-spiderman-creativity-chiharu-shiota> adresinden alındı

GALERIE Iris Clert, P. F. (2003). «*Préparation et présentation de l'exposition du 28 avril 1958 chez Iris Clert, 3 rue des Beaux-Arts, à Paris*», *Le dépassement de la problématique de l'art et autres écrits, Beaux-Arts de Paris, 2003, s. 84'ten alıntı*. YvesKlein: <https://www.yvesklein.com/en/ressources/#/fr/ressources/view/exhibition/1158/la-specialisation-de-la-sensibilite-a-l-etat-matiere-premiere-en-sensibilite-picturale-stabilisee-le-vidé-the-specialization-of-sensibility-in-the-raw-material-state-into-stabili> adresinden alındı

HANH, N. T. (1998). *The heart of the buddha's teaching*. <https://terebess.hu/zen/mesterek/Thich%20Nhat%20Hanh%20-%20The%20Heart%20of%20Buddha%27s%20Teaching.pdf> adresinden alındı

HARRİSON C. & Paul WOOD. (2003). *Kuramda sanat 1900-2000: Değişen fikirler antolojisi*. Birleşik Krallık: Blackwell.

HENG, F. (1994). *Boşluk ve doluluk dili, çin resim sanatının anlatım biçimi*. Boston,Londra: Shambhala.

KLEİN, Y. (1958). *İsimsiz mavi monokrom*. yves klein vakfi: https://www.yvesklein.com/en/ressources/#/en/ressources/view/artwork/16788/untitled-blue-monochrome?sb=_created&sd=desc adresinden alındı

KLEİN, Y. (1958). *SERGI, 28 Nisan 1958 - 12 Mayıs 1958 Void*. Yves Klein Vakfi: <https://www.yvesklein.com/en/ressources/#/fr/ressources/view/exhibition/1158/la-specialisation-de-la-sensibilite-a-l-etat-matiere-premiere-en-sensibilite-picturale-stabilisee-le-vidé-the-specialization-of-sensibility-in-the-raw-material-state-into-stabili> adresinden alındı

6TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

KLEIN, Y. (1958). *SERGI*, 28 Nisan 1958 - 12 Mayıs 1958 Void. *Iris Clert Galerisi'nin Girişi*. "Void" sergisinin açılışı sırasında. Yves Klein Vakfı: <https://www.yvesklein.com/en/ressources/#/fr/ressources/view/exhibition/1158/la-specialisation-de-la-sensibilite-a-l-etat-matiere-premiere-en-sensibilite-picturale-stabilisee-le-vid-e-the-specialization-of-sensibility-in-the-raw-material-state-into-stabili> adresinden alındı

KUN, N. A. (1975). *Antik yunan efsaneleri ve mitleri*. Moskova: Prosvesheniye.

MAAS, L. (2013). *Alacakaranlıktan ışığa. Zaman, dünyalar ve insanlık bağlantısı üzerine incelemeler*. Bakü: OL.

MARKOV, S. (2018). *Zen buddhism. Doğu felsefesinde varlık ve hiçliğin idrakine ilişkin ilkeler*. <https://geniusrevive.com/>: <https://geniusrevive.com/printsipy-vzaimoprehodov-bytiya-i-nichto/> adresinden alındı

MATSUMOTO, S. (2018). *Bir keşişin temiz ev ve zihin rehberi*. UK: Penguin books.

NAGATOMO, S. (2006). *Japon zen budist felsefesi*. Stanford. <https://plato.stanford.edu/entries/japanese-zen/> adresinden alındı

NERSEYANTS, V. (1977). *Sokrates. SSCB Bilimler Akademisi. Bilimsel Biyografiler Serisi*. Moskova: Nauka yayınevi.

PASZKIEWICZ, J. R. (2023). *Zen budizmi. Uygulama ve gelenek için kişisel rehberiniz*. China: Range Kindelsperger.

SHIOTA, C. (2021). *Memory of water*. towadaartcenter: <https://towadaartcenter.com/en/collection/memory-of-water/> adresinden alındı

SHIOTA, C. (2023). *Pencerelerin ardındaki duvar*. www.chiharu-shiota.com: <https://www.chiharu-shiota.com/the-wall-behind-the-windows> adresinden alındı

SPECTOR, N. (2024, Mayıs 14). *James Turrell, Afrum I (Beyaz)*. Solomon R. Guggenheim Vakfı: <https://www.guggenheim.org/artwork/4084> adresinden alındı

TOLLE, E. (2004). *Şimdiki anın gücü*. Vancouver, B.C.Canada: New World Library; Namaste Publishing.

TURELL, J. (1967). *Afrum I (BeyazWhite)*. *Solomon R. Guggenheim Müzesi*. New York.

WASSER, Z. (Yöneten). (2016). *Scientific 'fireworks' at conception* [Sinema Filmi]. <https://www.youtube.com/watch?v=j7wDiCII024> adresinden alındı

YATZER. (2024). *Kalıcı olarak geçici: Nicola yeoman'dan atmosferik nesne enstalasyonları*. çevrimiçi Sanat platform Yatzer: <https://www.yatzer.com/permanently-temporary-atmospheric-object-installations-nicola-yeoman#:~:text=British%20set%20designer%20and%20visual,three%202Ddimensional%20a%20the%20same%20time> adresinden alındı

YEOMAN, N. (2014). *Atmosferik nesne tesisatları*. *New York Times*. <https://www.yatzer.com/permanently-temporary-atmospheric-object-installations-nicola-yeoman/slideshow/16> adresinden alındı

YEOMAN, N. (2014). *Çemberler serisinden*. <https://www.yatzer.com/permanently-temporary-atmospheric-object-installations-nicola-yeoman/slideshow/5> adresinden alındı

6TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

Examining Teachers' Views on Learning Losses of Gifted Primary School Student

Nihat KAVAN¹
Güliz KAYMAKCI²

Abstract

The purpose of this study is to examine teachers' views on learning losses of gifted primary school students. The research was conducted using the phenomenological model of qualitative research method. The study group consisted of 17 classroom teachers selected by criterion sampling method. A semi-structured interview form was used to collect the data. The data were categorized into codes by content analysis and presented with direct quotations. According to the findings obtained as a result of the research, it was determined that gifted students support teachers in general education classes by participating positively in the lesson. On the other hand, it was revealed that in some cases they could make teachers feel inadequate and see their peers as inferior. It was stated that gifted students experienced learning loss mostly in Turkish and social studies courses; this was due to the abstract nature of the courses, and that students were very bored, sabotaged the lesson and chatted during the lesson. It was revealed that gifted students were obsessed with perfection in doing standard assignments, found the assignments simple and wanted assignments in different areas, and experienced social and psychological loss in the classroom environment. Participants stated that it would be more efficient for gifted students to be educated in separate schools or classes that are suitable for them. As a result of the research, it was concluded that the education of gifted students in general education classes is socially necessary for the student, but they experience incompatibility because they differ from their peers in terms of special ability areas.

Keywords: BİLSEM, Learning Losses, Special Ability, Classroom Teachers

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Özel Eğitim Bölümü, nihatkavan@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4872-1002

² Dr. Öğr. Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Özel Eğitim Bölümü, gulizkaymakci@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3428-5214

Giriş

Öğrenme; tekrarlama veya deneyim sonucunda davranışta ortaya çıkan oldukça kalıcı bir süreçtir (Morgan, 2010: 67). Bu tanım üç önemli noktayı vurgulamaktadır. Birincisi davranış değişikliklerinin olumlu ya da olumsuz olabilmesidir. İkincisi, tekrarlama ya da deneyim sonucu meydana gelen değişikliklerdir. Yani büyüme, olgunlaşma ya da hasar sonucu meydana gelen değişiklikler öğrenme sayılmaz. Üçüncüsü, eğer değişim oldukça sürekli ise öğrenme olarak kabul edilebilir (Kumral, 2019). Öğrenmeyle ilgili bilinmesi gereken en önemli bilgi; öğrenmenin soyut bir olay, süreç ya da durum olmadığıdır.

Öğrenme, beyindeki sinir hücreleri arasında oluşturulan protein zincirleri aracılığıyla gerçekleşir (Baltaş ve Baltaş, 1990). Öğrenme bilinenden bağımsız olarak açıklanamayan bir kavramdır. Bilen konu. Bilinen şey; bilgiyi ileten bir nesne, bir olgudur. Öğrenme, bilen ile bilinen arasındaki etkileşime karşılık olarak bilenin bilinene ilişkin edindiği açıklamalar ve anlamlardan oluşur (Selvi, 2020). Demirel (2012) eğitim sürecinin çok boyutlu olduğunu, sürekli bir yapıyı temsil ettiğini, yaşam boyu devam ettiğini, deneyim yoluyla kazanıldığını, zaman ve mekân sınırlaması olmadığını, toplum kültürünün oluşmasına olanak sağladığını savunarak öğrenmeyi bir ürün olarak tanımlamaktadır. Öğrenme, deneyim birikimi ve davranışta az çok kalıcı değişikliklerdir.

Belirli bir süre kullanılmaması veya tekrar tekrar kullanılmaması durumunda bilgiye ihtiyaç duyduğunuz anda ulaşmanız zor olabilir. Bu durum daha önce öğrenilen bilgilerin kaybını açıklamak için öğrenme kaybı olarak ifade edilir (Baz, 2021). Öğrenme kaybı, öğrenme sonuçlarının ölçüldüğü iki farklı zaman noktası arasında gözlenen düşüştür (Eğitim Reformu Girişimi [ERG], 2022). Öğrenme kaybının meydana gelmesi için öğrenme sürecinin kesintiye uğraması gerekir. Ancak pekiştirilmemiş bilgilerin eksik tekrarı da öğrenme kaybına neden olabilir (Ceviz Akademi, 2021). Pınar (2021) öğrenme kaybını, öğrencilerin okulda yokken edindikleri bilgileri kullanmadıkları için bazı bilgileri unutmaları veya öğrendiklerini hatırlayamamaları olarak tanımlamaktadır. Öğrenme ortamı veya öğrenme deneyimi uzun süre kesintiye uğrarsa programlanmayan ortamda öğrenciler unutulacak, öğrenme düzeyleri düşecek, öğrenciler süreçten olumsuz etkilenecek ve öğrenme kaybı meydana gelecektir (Şahin, 2004).

Öğrenme kaybı kavramı eğitimcilerin genellikle sadece yaz tatili veya yarıyıl tatillerinde ilgilendikleri konulardan biridir. Alan yazını incelendiğinde bu kavramın öncelikli olarak planlı yaz tatili gibi uzun tatillerde meydana gelen öğrenme kaybı açısından araştırıldığı görülmektedir. Quinn ve Polikoff (2017), 2008-2012 yılları arasında Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) 2-9. sınıf düzeyindeki öğrencilerden elde edilen veriler kullanılarak yapılan çalışmalarda yaz tatilinde öğrenme kaybının yaklaşık %25-30 olduğunu rapor etmişlerdir.

Tatiller eğitim sürecinde önceden belirlenmiş dönemlerdir. Amaç, öğrencilerin yoğun bir süreçten geçtikten sonra bu dönemde toparlanıp eğitim-öğretim yılına yeniden başlayabilmelerini sağlamaktır. Aileler tatil günlerinde evde çocuklarına uygun bir öğrenme ortamı hazırladıklarında etkileşimi ve iletişimi geliştirerek öğrenme sürecinin istenildiği gibi devam etmesini sağlayabilirler. Bu, tatilleri daha verimli hâle getirir ve öğrenme kaybını mümkün olduğunca azaltır (Burç ve Karakuyu, 2020). Türkiye'de tatil süresi iki haftalık ara tatil, iki haftalık yarıyıl tatili ve 11 haftalık yaz tatilinden oluşur (MEB, 2022).

Öğrenme kaybının bir diğer nedeni olan doğal afetler ise tamamen doğal sebeplerden dolayı meydana gelen, dünyayı ve insan hayatını tehdit eden afetlerdir. Bu tür durumlar aniden ve beklenmedik bir şekilde ortaya çıkar ve ne yapılacağı belli olmaz. Kaygı, çaresizlik ve korku duygularına neden olur ve bu da travmatik sonuçlar doğurabilir. Bu durumda sağlık, güvenlik, barınma gibi ihtiyaçlar ön plana çıkmaktadır. Ancak öncelikleri belirlemek ve eğitim-öğretim faaliyetlerini başlatmak oldukça zor olmaktadır. 2005 yılında Kuzey Pakistan'da meydana gelen büyük bir deprem, öğrencilerde 1,5 yıllık öğrenme kaybına neden olurken (Andrabi vd., 2020) aynı yıl ABD'de yaşanan Katrina Kasırgası da iki yıl sürmüştür (Harris ve Larsen, 2019).

Savaş ve buna bağlı olarak göçün de öğrenme kaybına neden olduğu düşünülmektedir. 2011 yılında Suriye'de başlayan iç savaş, bölge halkını ülkeden kaçarak Türkiye'ye sığınmak zorunda bıraktı. Bu nüfusun yarısını çocuklar oluşturmaktadır. Yeni ortam ve kültürlerle uyum sağlamakta zorluk çeken, dil sorunu yaşayan çocukların akademik ve sosyal gelişimleri bu süreçten olumsuz etkilenerek öğrenme yeteneğinin kaybolmasına yol açmaktadır (Cırtı ve Güvenç, 2019).

Bulaşıcı hastalıklar tarihin başlangıcından bu yana tüm toplumları doğrudan veya dolaylı olarak etkilemiştir. Bulaşıcı hastalıkların başlıca nedenleri arasında olumsuz yaşam koşulları, sağlıksız ortamlar, açlık, ekolojik dengenin bozulması, göç, savaş, doğal afetler, yetersiz sağlık politikaları ve yasal düzenlemelere uyulmaması yer almaktadır (Kılıç, 2004: 11).

Bu araştırmanın amacı özel yetenekli ilkökul öğrencilerinin öğrenme kayıplarına yönelik öğretmen görüşlerini incelemektir. Yapılan alan yazını taramasında COVID-19 salgın sürecinde yaşanan öğrenme kayıplarını ele alan çalışmaların olduğu (Akkaş Baysal ve Ocak, 2021; Baz, 2021; Can, 2021; Aydın Ceran ve Ergül, 2022; Demir vd., 2022; Özgürden ve Okur, 2022; Ünal, 2024), uzaktan eğitim sürecinde yaşanan öğrenme kayıplarını ele alan çalışmaların olduğu (Sulak ve Çapanoğlu, 2022; Alkan ve Özdemir, 2023; Yüksel, 2023), yaz tatillerinde yaşanan öğrenme kayıplarını ele alan çalışmaların olduğu (Arı, 2004; Şen, 2009; Kayır ve Özçelik, 2018; Sezgin vd., 2020; Kabadayı, 2021) tespit edilmiştir. Fakat özel yetenekli öğrencilerin yaşadıkları öğrenme kayıplarını ele alan bir çalışmanın olmadığı tespit edilmiştir. Alan yazınındaki bu boşluğun giderilmesi ve özel yetenekliler eğitimiyle ilgilenen paydaşlara katkıda bulunulması açısından bu araştırma önem arz etmektedir. Araştırmanın amacı bağlamında aşağıdaki araştırma sorularına yanıt aranmıştır.

1. Sınıf öğretmenlerine göre sınıfta özel yetenekli öğrenci olmasının etkileri nelerdir?
2. Sınıf öğretmenlerine göre özel yetenekli öğrencilerin en fazla öğrenme kaybı yaşadığı ders ve bu derste kayıp yaşama sebebi nedir?
3. Sınıf öğretmenlerine göre ders işleme sürecinde özel yetenekli öğrenciler hangi kayıpları yaşamaktadır?
4. Sınıf öğretmenlerine göre özel yetenekli öğrenciler standart ödevleri yapmada ne gibi sorunlar yaşamaktadır?
5. Sınıf öğretmenlerine göre özel yetenekli öğrencilerin, sınıfın sosyal ortamına yönelik yaşadıkları kayıplar nelerdir?
6. Sınıf öğretmenlerine göre özel yetenekli öğrencilerin daha verimli bir eğitim süreci almalarına yönelik çözüm önerileri nelerdir?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Özel yetenekli ilkököl öğrencilerinin öğrenme kayıplarına yönelik öğretmen görüşlerinin incelendiği bu araştırma, nitel araştırma yönteminin olgubilim modeli ile yürütülmüştür. Neuman (2006) olgubilim araştırmalarının araştırmacılara günlük insan deneyimlerini günlük detaylı olarak araştırma imkânı sunduğunu ifade etmiştir. Creswell'a (2020) göre olgubilim araştırması, katılımcıların bir olgu ya da kavramla ilgili görüş ve deneyimlerini ifade eden ortak anlam olarak tanımlanmaktadır. Bu araştırmada sınıfında özel yetenekli öğrenci bulunan sınıf öğretmenlerinin özel yetenekli öğrencilerin yaşadığı öğrenme kayıpları ile ilgili görüş ve deneyimleri tespit edilmek istendiği için olgubilim modeli seçilmiştir.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2023-2024 eğitim-öğretim yılında Şırnak İl Millî Eğitim Müdürlüğüne bağlı devlet okullarında görev yapmakta olan 17 sınıf öğretmeni oluşturmaktadır. Çalışma grubunun seçilmesinde ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Ölçüt örnekleme yönteminde daha belirlenmiş olan ölçüt veya ölçütleri karşılayan durumlar çalışılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Bu bağlamda örneklem seçiminde ölçüt; sınıf öğretmeni olmak ve sınıfında resmî olarak özel yetenek tanısı almış öğrenci bulunmaktır. Çalışma grubuna ilişkin demografik bilgiler Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Katılımcılara Ait Demografik Bilgiler

Katılımcı	Cinsiyet	Mezuniyet Durumu	Hizmet Yılı	Öğrencilerin Yetenek Alanı
K1	Erkek	Lisans	0-5 Yıl	Genel Yetenek
K2	Erkek	Lisans	11-15 Yıl	Genel Yetenek
K3	Erkek	Lisansüstü	6-10 Yıl	Müzik
K4	Erkek	Lisans	0-5 Yıl	Görsel Sanatlar
K5	Erkek	Lisans	6-10 Yıl	Genel Yetenek
K6	Erkek	Lisans	16 Yıl ve Üstü	Genel Yetenek
K7	Kadın	Lisans	16 Yıl ve Üstü	Genel Yetenek
K8	Erkek	Lisans	16 Yıl ve Üstü	Genel Yetenek
K9	Erkek	Lisans	16 Yıl ve Üstü	Genel Yetenek
K10	Erkek	Lisans	6-10 Yıl	Görsel Sanatlar
K11	Kadın	Lisans	0-5 Yıl	Görsel Sanatlar
K12	Erkek	Lisans	16 Yıl ve Üstü	Genel Yetenek
K13	Kadın	Lisans	6-10 Yıl	Genel Yetenek
K14	Kadın	Lisans	6-10 Yıl	Genel Yetenek
K15	Kadın	Lisans	6-10 Yıl	Görsel Sanatlar
K16	Kadın	Lisans	16 Yıl ve Üstü	Görsel Sanatlar
K17	Kadın	Lisans	16 Yıl ve Üstü	Görsel Sanatlar

Tablo 1'de yer alan veriler incelendiğinde araştırmaya katılan öğretmenlerin 7 tanesinin kadın, 10 tanesinin erkek olduğu görülmektedir. Öğretmenlerin 16'sı lisans, 1'i lisansüstü eğitim düzeyinde mezuniyet derecesine sahiptir. Öğretmenlerin 3'ü 0-5 yıl, 6'sı 6-10 yıl, 1'i 11-15 yıl, 7'si 16 yıl ve üstü hizmet yılına sahiptir. Öğretmenlerin sınıfında bulunan özel

6TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

yetenekli öğrencilerin yetenek alanına ilişkin olarak 10 öğretmenin sınıfında genel yetenek alanına sahip, 6 öğretmenin sınıfında görsel sanatlar alanına sahip, 1 öğretmenin sınıfında müzik alanına sahip öğrenci bulunmaktadır.

Veri Toplama Aracı

Araştırmanın veri toplama aracını iki kısımdan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu oluşturmaktadır. Nitel yöntemle dayalı araştırmalarda görüşme formu sıklıkla başvurulan bir yöntemdir (Seidman, 2006). Görüşme formunun birinci kısmında demografik bilgiler yer alırken formun ikinci kısmında görüşme soruları yer almaktadır.

Kişisel veriler kısmında öğretmenlerin cinsiyet, mezuniyet durumu, hizmet yılı ve sınıftaki özel yetenekli öğrencinin özel yetenek alanına yönelik veriler yer almaktadır. Görüşme soruları kısmında ise araştırmanın alt amaçlarını oluşturan yarı yapılandırılmış altı soru yer almaktadır. Soruların oluşturulmasında alan yazını taraması yapılarak benzer çalışmalar incelenmiş ve araştırmacılar tarafından bazı sorular ortaya konulmuştur. Bu sorulardan hareketle 12 soruluk bir soru havuzu oluşturulmuştur. Bu soruların uygunluğu için özel yetenekliler eğitimi alanından bir doktor öğretim üyesinin, eğitim programları ve öğretim alanından bir doçentin, Türkçe eğitimi alanından bir doçentin olmak üzere üç uzmandan görüş alınmıştır. Sorular uzmanlara sunularak eleme ve düzeltme yapılmıştır. Uzman görüşlerinden hareketle altı soru elenmiştir. Kalan altı sorunun araştırmayı temsil etmede yeterli olacağı görüşünden hareketle görüşme soruları üstünde karar kılınmıştır. Görüşme soruları belirlendikten sonra yarı yapılandırılmış görüşme formunun yazım ve dil kontrolü düzeltmelerinden sonra görüşme formuna son hâli verilmiştir.

Verilerin Toplanması

Araştırma verilerinin toplanabilmesi için ilkokullara gidilerek sınıfında özel yetenekli öğrenci bulunan sınıf öğretmenleriyle yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Görüşmelerin yapılması sürecinde öğretmenlere araştırmanın amacı ve önemi hakkında bilgilendirme yapılmıştır. Araştırmaya katılımda gönüllülük esası gözetildiği vurgulanmıştır. Nitekim gidilen okullarda araştırmaya katılımda bulunmak isteyen öğretmenlerle bir araya gelinerek görüşmeler sürdürülmüştür. Görüşmeler, bireysel görüşmeler şeklinde sürdürülmüştür. Sınıfında özel yetenekli öğrenci bulunan öğretmenlerin sayıları okuldan okula farklılık gösterdiği için bireysel görüşmeler tercih edilmiştir. Gidilen bazı okullarda özel yetenekli öğrencisi bulunan birden çok öğretmen olduğu tespit edilmiş, bazı okullarda özel yetenekli öğrencisi bulunan sadece bir öğretmen olduğu tespit edilmiş, bazı okullara ise hiç özel yetenekli öğrenci olmadığı tespit edilmiştir. Görüşmeler ortalama 30-40 dakika civarında sürmüştür.

Verilerin Analizi

Sınıf öğretmenlerinden toplanan veriler içerik analizi tekniği ile analiz edilmiştir. İçerik analizi tekniği “sözel, yazılı ve diğer materyallerin içerdiği mesajı, anlam ve/veya dil bilgisi açısından nesnel ve sistematik olarak sınıflandırma, sayılara dönüştürme ve çıkarımda bulunma işidir.” (Tavşancıl ve Aslan, 2001: 22). Katılımcı görüşleri analiz edilirken öğrenme kayıpları kodlara ayrılarak analiz edilmiştir. Araştırma verilerinin toplanması sürecinde öğretmenlerden tanımlayıcı veri talep edilmediği için veri analizi sürecinde görüşme formlarına kod isimler

verilmiştir. Kod isimlerin oluşturulması sürecinde “Katılımcı” kelimesinin baş harfine bir sayı verilerek “K1, K2, K3 vb.” şeklinde kodlama yapılmıştır.

Verilerin Geçerlik ve Güvenirliği

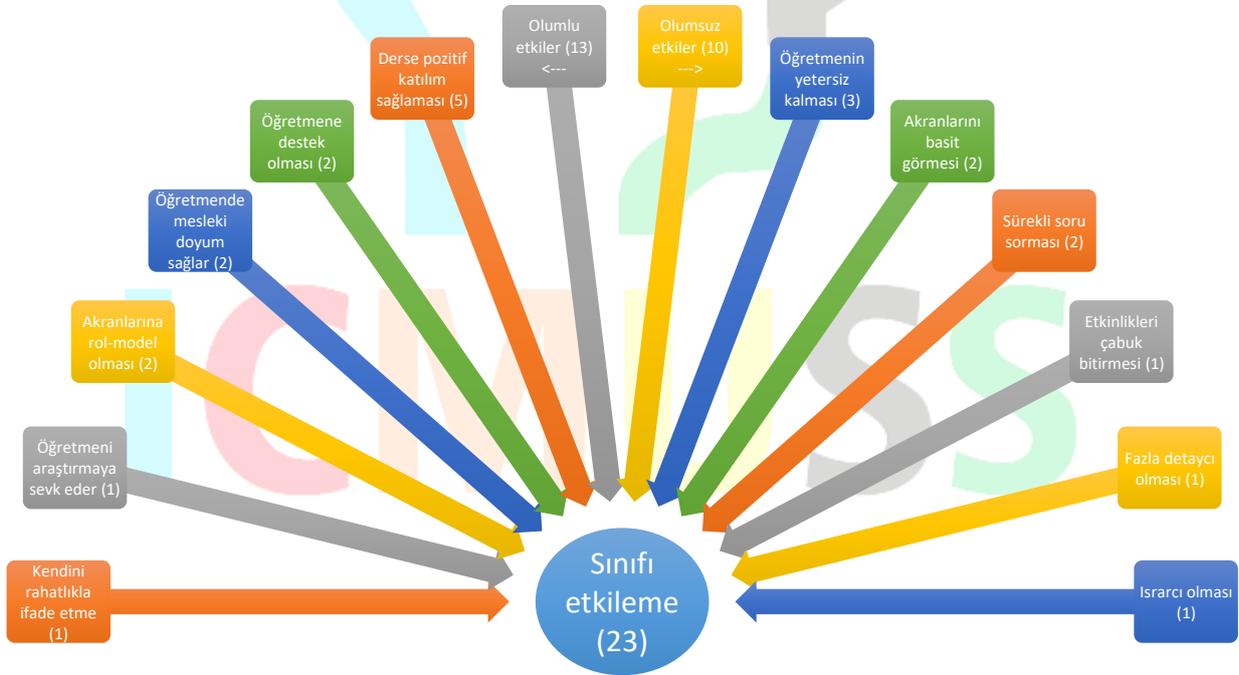
Araştırmanın geçerlik ve güvenilirliğini sağlamak için alan yazınında belirtilen öneriler dikkate alınmıştır (Shenton, 2004; Merriam, 2009; Yıldırım ve Şimşek, 2018; Creswell, 2020). Görüşme formunun geçerliğini sağlamak için etik ilkelere dikkat edilmiştir. Toplanan verilerin ayrıntılı olarak analiz edilmesi ve araştırmacının sonuçlara nasıl ulaştığını açıklaması nitel araştırmada geçerliğin önemli ölçütleri arasında yer almaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Araştırmanın geçerliğini arttırmak için araştırma süreci ve bu süreçte yapılan işlemler ayrıntılı bir şekilde açıklanmış, bulgular resimlerle sunulmuş ve görüşme formları elektronik ortamda saklanmıştır.

BULGULAR

Sınıfta Özel Yetenekli Öğrenci Olmasının Etkilerine Yönelik Bulgular

Araştırmanın birinci alt amacını oluşturan “Sınıf öğretmenlerine göre sınıfta özel yetenekli öğrenci olmasının etkileri nelerdir?” sorusundan hareketle elde edilen bulgular Şekil 1’de sunulmuştur.

Şekil 1. Sınıfta Özel Yetenekli Öğrenci Olmasının Etkileri

Şekil 1’de yer alan bulgulardan hareketle sınıfta özel yetenekli öğrenci olmasının etkilerine yönelik sınıf öğretmenlerinin görüşleri olumlu (sol taraf) ve olumsuz (sağ taraf) olarak iki kısımda ele alınmıştır. Bu şekilde gruplandırma yapılarak daha nitelikli veri sunulması ve özel yetenekli öğrencilerin sınıf iklimine etkilerinin daha somut bir biçimde ortaya konulması amaçlanmıştır.

Özel yetenekli öğrencilerin sınıf iklimine olumlu etkilerinin 6 kayıptan (f=13) olduğu tespit edilmiştir. Bu kayıplar; derse pozitif katılım sağlaması, öğretmene destek olması, öğretmende mesleki doyum sağlar, akranlarına rol-model olması, öğretmeni araştırmaya sevk eder ve kendini rahatlıkla ifade etme olarak isimlendirilmiştir. Kayıplar incelendiğinde “derse pozitif katılım sağlaması” kaybının daha fazla tekrar ettiği görülmektedir. Özel yetenekli öğrencilerin sınıf iklimine olumlu etkileri ile ilgili olarak katılımcılardan bazıları şunları ifade etmiştir:

Ders esnasında ders işlememe, derse adapte olmama, sınıf içinde öğrencilerin derse katılmasına ve öz güvenini arttırmaya olumlu etki ediyor (K1). Öğrencime verdiğim emekten olumlu ve başarılı bir şekilde sonuç almak bende mesleki doyum sağlıyor (K4). Çoğu konuda fikri olması sebebiyle sınıf içindeki bilgiye alışverişinin zenginleşmesini sağlamaktadır. Yeni fikir önerileriyle ders içeriğinin daha eğlenceli geçmesine katkı sağlıyor (K13). Hızlı ve aktif bir yapıya sahip olduğu için benim ve sınıfımın güdülenmesini sağlıyor (K15). Özel yetenekli öğrencim diğer arkadaşlarına örnek oluyor, onları teşvik ediyor (K16).

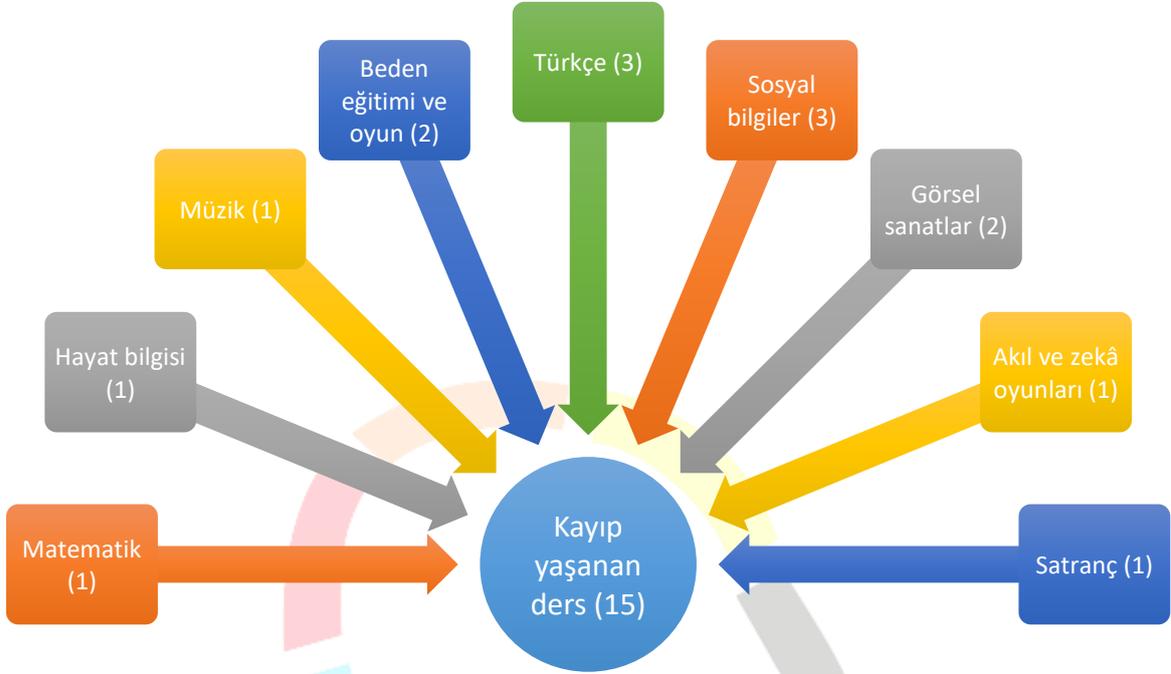
Özel yetenekli öğrencilerin sınıf iklimine olumsuz etkilerinin 6 kayıptan (f=10) olduğu tespit edilmiştir. Bu kayıplar; öğretmenin yetersiz kalması, akranlarını basit görmesi, sürekli soru sorması, etkinlikleri çabuk bitirmesi, fazla detaycı olma ve ısrarcı olması olarak isimlendirilmiştir. Kayıplar incelendiğinde “öğretmenin yetersiz kalması” kaybının daha fazla tekrar ettiği görülmektedir. Özel yetenekli öğrencilerin sınıf iklimine olumsuz etkileri ile ilgili olarak katılımcılardan bazıları şunları ifade etmiştir:

Özel yetenekli öğrencim bana karşı olumlu bir imaj sağlamak adına sosyal, duygusal sorunlarını benden gizliyor (K3). Öğrencinin mükemmeliyetçi yapısından dolayı, diğer öğrencilere göre küçük olan bir ayrıntının özel yetenekli öğrenci tarafından fazla büyütülmesi yorucu olabiliyor (K4). Akademik anlamda başarısının yüksek olması ve akranlarından seviye olarak üstün olması dolayısıyla sınıf ortamını basit görmekte oluşu en büyük olumsuzluktur (K6). Öğrenmeye olan isteği yüzünden sık sık soru soruyor ve bu da ders akışını olumsuz etkiliyor (K10).

En Fazla Öğrenme Kaybı Yaşanan Ders ve Kayıp Yaşanma Sebebine Yönelik Bulgular

Araştırmanın ikinci alt amacını oluşturan “Sınıf öğretmenlerine göre özel yetenekli öğrencilerin en fazla öğrenme kaybı yaşadığı ders ve bu derste kayıp yaşama sebebi nedir?” sorusundan hareketle elde edilen bulgular Şekil 2’de sunulmuştur.

Şekil 2. En Fazla Öğrenme Kaybı Yaşanan Ders

Şekil 2’de yer alan bulgulardan hareketle özel yetenekli öğrencilerin en fazla öğrenme kaybı yaşadıkları ders ve bu derste öğrenme kaybı yaşama sebebine yönelik sınıf öğretmenlerinin görüşlerinin 9 ders altında toplandığı tespit edilmiştir. Bu derslerin; *Türkçe*, *sosyal bilgiler*, *beden eğitimi ve oyun*, *görsel sanatlar*, *müzik*, *hayat bilgisi*, *matematik*, *akıl ve zekâ oyunları* ve *satranç dersi* olduğu tespit edilmiştir. Bu derslerin 7 tanesinin temel derslerden oluştuğu belirlenmiştir. Dersler incelendiğinde öğrencilerin en fazla “Türkçe” ve “sosyal bilgiler” derslerinde öğrenme kaybı yaşadıkları görülmektedir.

Katılımcılar özel yetenekli öğrencilerin Türkçe dersinin soyut yapısından dolayı derste sıklıkla sıkıldıklarını belirtmiştir. Türkçe dersindeki kavramsal, dil bilgisi konuları sözel zekâ gerektiren yapı ders işleme sürecinde özel yetenekli öğrencilerin öğrenme kaybı yaşamasına sebebiyet vermektedir. Bununla ilgili olarak katılımcılardan bazıları şunları ifade etmiştir:

En fazla öğrenme kaybını Türkçe dersinde yaşıyor. Kavramları unutuyor (K5). Öğrencimin görsel hafızası kuvvetli ama kelimeleri ve anlatmak istediği yaşantılarını kelimelere fazla dökemiyor (K10). Türkçe dersidir. Çünkü sözel zekâ, görsel zekâ kadar baskın değildir (K11).

Katılımcılar özel yetenekli öğrencilerin sosyal bilgiler dersinin Türkçe dersi gibi soyut bir yapıda olmasından dolayı öğrencilerin daha fazla öğrenme kaybı yaşadığını belirtmiştir. Bununla ilgili olarak katılımcılardan bazıları şunları ifade etmiştir:

En fazla öğrenme kaybı sosyal bilgiler gibi sosyalleşmeyle ilgili derslerdir. Derste diğer öğrenciler gibi uyum sağlayamıyor (K1). En fazla öğrenme kaybının olduğu dersin sosyal bilgiler dersi olduğunu düşünüyorum. Soyut bir ders olduğu için öğrenme kaybı daha fazla

oluyor (K2). Özel yetenekli öğrencim en fazla sosyal bilgiler dersinde öğrenme kaybı yaşıyor. Sosyal bilgiler dersi ezbere dayalı olduğu için ve daha çok soyut konuları içerdiği için öğrencilerde dikkat dağınıklığına sebep oluyor (K3).

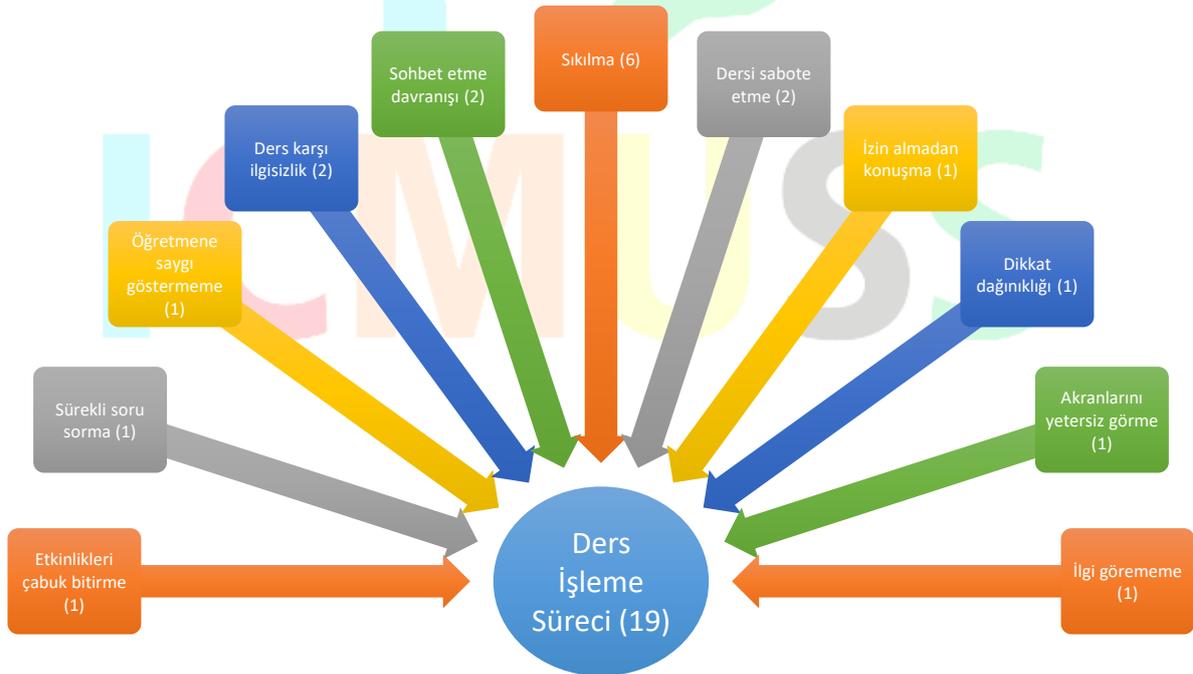
Katılımcılardan bazıları özel yetenekli öğrencilerin beden eğitimi ve oyun, görsel sanatlar gibi uygulamaya dönük derslerde de öğrenme kaybı yaşadıklarını belirtmiştir. Özel yetenekli öğrencilerin öğrenme alanları ve zevk algıları farklı olduğu için sevdikleri ve öğrenme kaybı yaşadıkları dersler farklılaşmaktadır. Bununla ilgili olarak katılımcılardan bazıları şunları ifade etmiştir:

En fazla öğrenme kaybı yaşadığı ders beden eğitimidir. Bedensel aktivitelerde akranlarına göre geride olmasını kendisi için bir zaaf olarak gördüğü için zorlanmaktadır. Futbol takımına giremeyince futbol okuluna kaydolup takıma girmek için çaba sarf ediyor (K6). Satranç çalışmalarında kendini eksik hissetmektedir. Akranlarından bazılarının çok iyi olması motivasyonunu düşürmektedir. En iyi olmak gibi bir kaygısı yaşamaktadır (K8). Görsel sanatlar dersinde çok kayıp yaşıyor. Kayıp yaşama sebebi ise bu alanda kendisini yetersiz görmesidir. Çizim yaparken “Yapamıyorum.” diye belirtiyor (K10).

Ders İşleme Sürecinde Yaşanan Kayıplara Yönelik Bulgular

Araştırmanın üçüncü alt amacını oluşturan “Sınıf öğretmenlerine göre ders işleme sürecinde özel yetenekli öğrenciler hangi kayıpları yaşamaktadır?” sorusundan hareketle elde edilen bulgular Şekil 3’te sunulmuştur.

Şekil 3. Ders İşleme Sürecinde Yaşanan Kayıplar

Şekil 3’te yer alan bulgulardan hareketle özel yetenekli öğrencilerin ders işleme sürecinde yaşadıkları öğrenme kayıplarına yönelik sınıf öğretmenlerinin görüşlerinin 11 kayıptan ($f=19$) oluştuğu tespit edilmiştir. Bu kayıplar; *sıkılma, dersi sabote etme, ders karşı ilgisizlik, sohbet etme davranışı, sürekli soru sorma, öğretmene saygı göstermeme, etkinlikleri çabuk bitirme, izin almadan konuşma, dikkat dağınıklığı, akranlarını yetersiz görme ve ilgi görememe* olarak isimlendirilmiştir. Kayıplar incelendiğinde özel yetenekli öğrencilerin ders işleme sürecinde genel olarak sıkıldıklarına yönelik kayıpların daha fazla tekrar ettiği görülmektedir.

Katılımcılar özel yetenekli öğrencilerin derste sıklıkla sıkıldığını, bunun da beraberinde farklı sorunlara sebep olduğunu belirtmiştir. Ders işleme sürecinde yaşanan sorunlar özel yetenekli öğrencilerin öğrenme kaybı yaşamasına sebebiyet vermektedir. Bununla ilgili olarak katılımcılardan bazıları şunları ifade etmiştir:

Çoğu şeyi bildikleri için anlattıklarımız bazen ilgilerini çekmeyebiliyor. Bu da onların sıkılmasına sebep oluyor. Dersi dinlemediklerinde de bu sizi olumsuz etkiliyor (K2). Anlattığım dersleri basit bulduğu için bir süre sonra çok sıkılıyor (K7). Daha önce bildiği konular hakkında ders işlendiği zaman çabuk sıkılıyor, dikkati dağılıyor (K10).

Katılımcılardan bazıları, özel yetenekli öğrencilerin dersleri basit gördükleri için dersleri sabote etmeye çalıştıklarını belirtmişlerdir. Bu durumun hem öğretmen hem diğer öğrenciler için sorun yarattığını ifade etmişlerdir. Bununla ilgili olarak katılımcılardan bazıları şunları ifade etmiştir:

Ders esnasında dersi bölüyor. Sürekli soru sorup cevabı aldığı anda takılmaması ve konulara hâkim olmasından dolayı öğretmeni basit biri olarak görüp saygı göstermiyor (K1). Sınıfın ihtiyaç duyduğu süreden daha kısa bir zaman diliminde yönergeleri tamamlaması yer yer sınıf bütününe negatif etkiler yaratmakta ve dersin akışını bozmaktadır (K15).

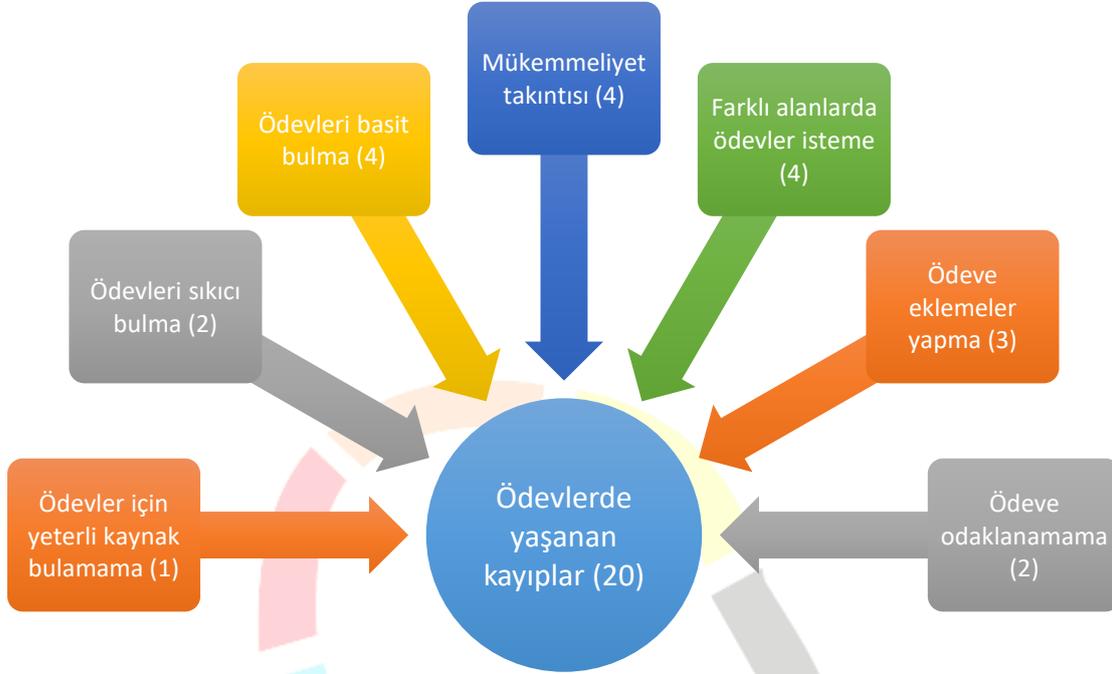
Katılımcıların çoğu, özel yetenekli öğrencilerin sınıfın seviyesinin üstünde olduklarını belirtmişlerdir. Bu sebeple özel yetenekli öğrencilerin derslere ve konulara karşı ilgisiz olduklarını, bunları basit karşıladıklarını ifade etmişlerdir. Bazı katılımcılar ise özel yetenekli öğrencilerin genel eğitim sınıflarında yeterli ilgi göremediklerini belirtmiştir. Bununla ilgili olarak katılımcılardan bazıları şunları ifade etmiştir:

Dersin işleyişine “Ben bunları biliyorum.” diyerek ilgisiz kalmakta ve arkadaşlarıyla daha çok ilgilenmektedir (K8). Kalabalık sınıflarda gerekli ilgiyi görememekteler (K16).

Standart Ödevleri Yapmada Yaşanan Kayıplara Yönelik Bulgular

Araştırmanın dördüncü alt amacını oluşturan “Sınıf öğretmenlerine göre özel yetenekli öğrenciler standart ödevleri yapmada ne gibi kayıplar yaşamaktadır?” sorusundan hareketle elde edilen bulgular Şekil 4’te sunulmuştur.

Şekil 4. Standart Ödevleri Yapmada Yaşanan Kayıplar

Bu alt amaç ile özel yetenekli öğrencilerin diğer öğrencilere verilen ödevlerin aynısını yapma durumunda yaşadıkları kayıpların tespit edilmesi amaçlanmıştır. Şekil 4'te yer alan bulgulardan hareketle özel yetenekli öğrencilerin standart ödevleri yapmada yaşadıkları öğrenme kayıplarına ilişkin sınıf öğretmenlerinin görüşlerinin 7 kayıptan ($f=20$) oluştuğu tespit edilmiştir. Bu kayıplar; *mükemmeliyet takıntısı*, *ödevleri basit bulma*, *farklı alanlarda ödevler isteme*, *ödevlere eklemeler yapma*, *ödevleri sıkıcı bulma*, *ödevlere odaklanamama* ve *ödevler için yeterli kaynak bulamama* olarak isimlendirilmiştir. Kayıplar incelendiğinde özel yetenekli öğrencilerin standart ödevleri yaparken mükemmeliyet takıntısı yaşadıkları, ödevleri basit buldukları ve farklı alanlarda ödevler istemeye yönelik kayıplarının daha fazla tekrar ettiği görülmektedir.

Katılımcılar özel yetenekli öğrencilerin ödev yaparken en iyi ödevi yapma, mükemmel olanı hazırlama gibi bazı davranışlar sergilediklerini belirtmiştir. Mükemmeliyetçilik algısı özel yetenekli öğrencilerin kendilerini diğer öğrencilerle yarış içinde görmesine ve psikolojik olarak kendilerini çok fazla zorlamalarına neden olmaktadır. Bununla ilgili olarak katılımcılardan bazıları şunları ifade etmiştir:

Yapmak istedikleri ödevleri mükemmel yapmak isteklerinden ötürü çevrelerinde yeterli düzeyde kaynak kitap ve materyal bulma sıkıntısı yaşamaktadırlar. Mükemmel yapmak istedikleri ödevler fiziki koşullar ve çevre koşullarından ötürü istedikleri gibi olmadığından yetersizlik ve mutsuzluk duygusu yaşamaktadırlar (K3). Genel olarak ödevlerini en iyi şekilde yapıyor. Her daim en iyisini yapma düşüncesi olduğundan dolayı diğer öğrencilerden farklı olarak ödevlerine fazladan eklemeler yapıyor (K4). Mükemmeliyet kaygısı yaşadığından dolayı

6th INTERNATIONAL CONGRESS of MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

ödevleri aksatmadan en iyi şekilde yapmaya çalışmaktadır. Bu durum beraberinde bazı sorunları da getirmektedir (K8).

Katılımcılar özel yetenekli öğrencilerin standart ödevleri genel olarak basit gördüklerini belirtmiştir. Bu yüzden ödevleri ciddiye almayı bu konuda isteksiz davranmaktadırlar. Bununla ilgili olarak katılımcılardan bazıları şunları ifade etmiştir:

Başarılıdırlar ve yeteneklerinden dolayı dersleri ciddiye almamaktadırlar. Ödevleri kayda değer görmemeleri, ödevi yapmayan diğer öğrencilere özenmeleri, standart ödevleri sıkıcı bulup yapmakta isteksiz olmaları gibi durumlar ortaya çıkıyor (K1). Ödevler ona basit geldiği için çok ciddiye almıyor (K2). Ödevleri basit ve bir o kadar kolay buluyor. Daha fazla zorlaştırmamı istediği zamanlar oluyor (K11).

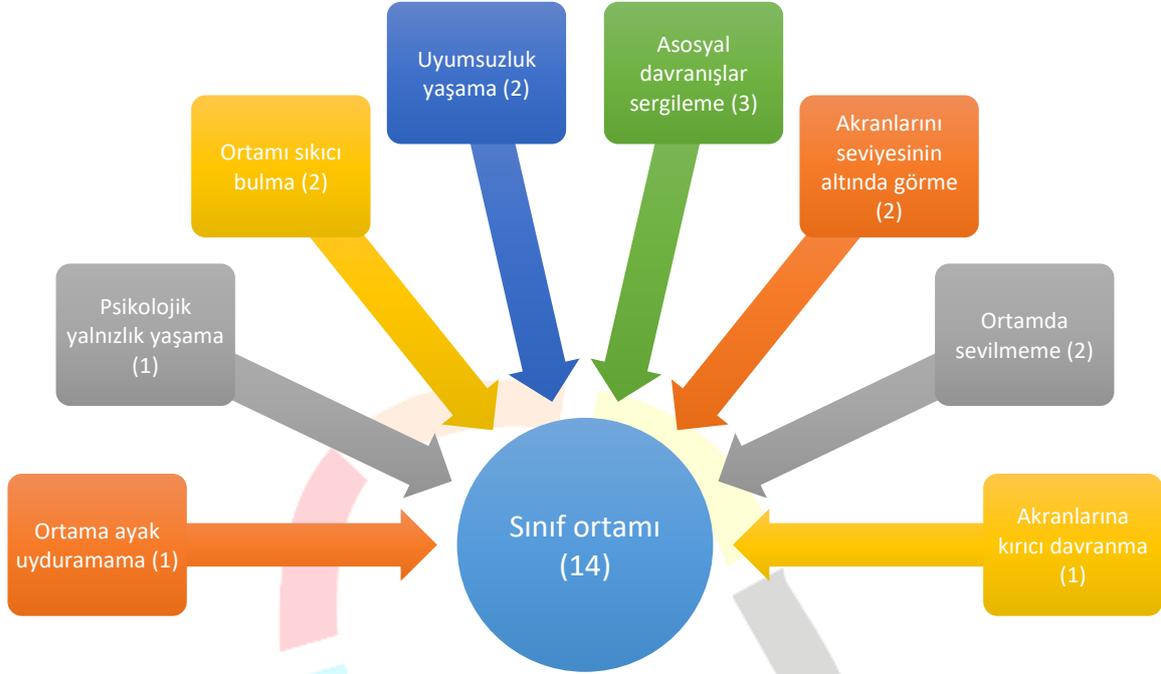
Katılımcılar özel yetenekli öğrencilerin akranlarına verilen ödevlerden farklı ödevler istediklerini belirtmiştir. Bununla birlikte sadece belirli bir alana veya alanlara yönelik değil, farklı alanlara ve konulara yönelik ödevler istediklerini belirtmişlerdir. Özel yetenekli öğrenciler yetenek alanlarına ve ilgilendikleri alana göre ödev çalışmalarını talep etmektedir. Bununla ilgili olarak katılımcılardan bazıları şunları ifade etmiştir:

Yazı çalışmalarının fazla olmasını sürekli olarak eleştirilmektedir. Daha çok yaratıcı ve matematiksel etkinliklere yönelik farklı çalışmalar yapmayı istemektedir (K6). Ödevlere yönelik konu seçiminde herhangi bir problem yaşanmamaktadır. Genellikle ödevleri yetersiz bulup farklı alanlarda da ödev yapmaktadır (K9). Kendinden bir şeyler katıp farklı bir ürün, ödev, çalışma yapmaya çalışır (K10).

Sınıfın Sosyal Ortamında Yaşanan Kayıplara Yönelik Bulgular

Araştırmanın beşinci alt amacını oluşturan “Sınıf öğretmenlerine göre özel yetenekli öğrencilerin, sınıfın sosyal ortamına yönelik yaşadıkları kayıplar nelerdir?” sorusundan hareketle elde edilen bulgular Şekil 5’te sunulmuştur.

Şekil 5. Sınıfın Sosyal Ortamında Yaşanan Kayıplar

Şekil 5'te yer alan bulgulardan hareketle özel yetenekli öğrencilerin sınıfın sosyal ortamında yaşadıkları öğrenme kayıplarına yönelik sınıf öğretmenlerinin görüşlerinin 8 kayıptan ($f=14$) oluştuğu tespit edilmiştir. Bu kayıplar; *asosyal davranışlar sergileme*, *uyumsuzluk yaşama*, *ortamı sıkıcı bulma*, *akranlarını seviyesinin altında görme*, *ortamda sevilmemeye*, *psikolojik yalnızlık yaşama*, *ortamına ayak uyduramama* ve *akranlarına kırıcı davranma* olarak isimlendirilmiştir. Kayıplar incelendiğinde özel yetenekli öğrencilerin asosyal davranışlar sergileme açısından sorun yaşadıkları bunun da beraberinde çeşitli kayıplara sebep olduğu ifade edilmiştir.

Katılımcılar özel yetenekli öğrencilerin sınıf ortamında asosyal davranışlar sergilediklerini ifade etmiştir. Bu durumun birçok nedeni olabilmektedir. Akranlarına göre farklı ve özel yeteneklere sahip olmaları onların sosyal açıdan sorun yaşamasına sebep olabilmektedir. Benzer şekilde akranları da onlara ayak uydurmada sorun yaşadıkları için anlaşabilecekleri arkadaşları ile sosyalleşmeyi tercih etmektedir. Bununla ilgili olarak katılımcılardan bazıları şunları ifade etmiştir:

Derse ve arkadaş ortamına ayak uyduramamakta, okuldaki etkinliklere katılmak istememektedir (K1). İletişim becerisinden dolayı çevresi ve arkadaşlarıyla uyumsuzluk yaşıyor. Özel yetenekli öğrencinin ısrarcı olma, sürekli olarak bir şeylerle uğraşma isteği ve boş kaldığında sıkılması okul sosyal ortamının kendisine hitap etmemesinden kaynaklanıyor (K3). Özel zekâyâ sahip de olsalar sosyalleşmeleri çocukça oluyor ve karakteristik baskınlıklar olabiliyor. Öz güveninden kaynaklanıyor bu durum ve yeri gelince onlara hissettirmeden müdahale ediyorum (K14).

6th INTERNATIONAL CONGRESS of MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

Katılımcılar özel yetenekli öğrencilerin kendilerini akranlarından daha üstün gördüklerini ifade etmiştir. Akranlarını kendi seviyelerinin altında görmekte ve onlarla sosyalleşmek yerine bireyselliği tercih etmektedirler. Bununla ilgili olarak katılımcılardan bazıları şunları ifade etmiştir:

Sınıf ve okul ortamının seviyesine uygun olmadığını düşünmekte ve deney yapabileceği bir laboratuvar ortamı istemektedir (K6). Arkadaşlarını çok şımarık ve tembel olarak görmesi onlarla ilişki kurmasında sorunlar yaratmaktadır. Bazen arkadaşlarını ağır bir dille uyarmaktadır (K9). Arkadaşlarıyla sürekli bir yarış içerisinde olduğunu düşünüyor. Bu durum sosyal açıdan arkadaş edilememesine yol açıyor (K10).

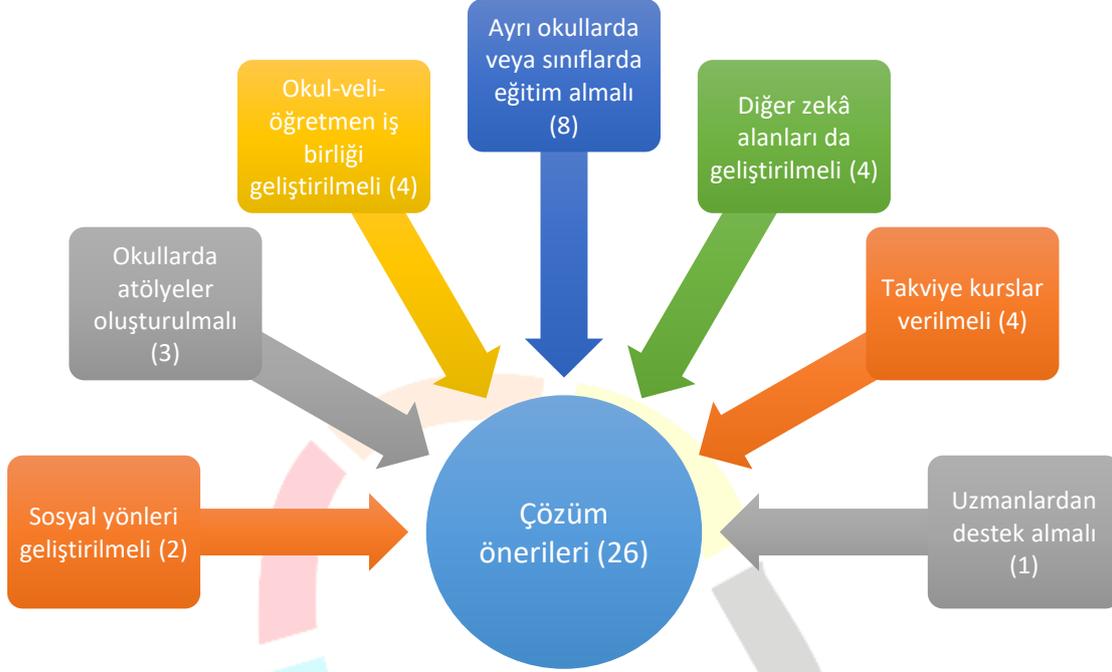
Katılımcılar özel yetenekli öğrencilerin akranları tarafından sevilmediğini, dışlandıklarını, uyum sağlama konusunda sorun yaşadıklarını ifade etmiştir. Bir öğrenci için sınıfın sosyal ortamına uyum sağlamak kişisel, sosyal ve duygusal gelişim açısından önem arz etmektedir. Özel yetenekli öğrenciler akranlarından kimi hususlarda akranlarından farklılaştıkları için kimi durumlarda akranları tarafından dışlanmaktadır, kimi durumlarda kendileri akranlarından uzaklaşmayı tercih etmektedir, kimi durumlarda ise ilişki kurmakta sorun yaşanmamaktadır. Bununla ilgili olarak katılımcılardan bazıları şunları ifade etmiştir:

Şu ana kadar herhangi büyük bir sorun yaşamadı ama öğrencinin karanlık bir tarafı olduğu bazı durumlarda göze çarpıyor. İlerleyen yaşlarda bu karanlık tarafın kendisi ve toplum açısından nasıl bir sorun ortaya çıkaracağını söylemek zordur. Ailesi tarafından çocuk psikiyatristine götürülmektedir (K4). Birçok etkinlikte aktif bir şekilde rol alması hem akranları hem de veliler tarafından problem olarak görülmektedir (K8). Okul ortamından sıkıldığını ve bundan dolayı zaman zaman okula gelmek istemediğini belirtiyor (K12). Akranları tarafından baskı görüyor. Başarısından dolayı kabul görmüyor. Uyum sürecini zor atlattı (K15).

Daha Verimli Bir Eğitim Süreci Alınmasına İlişkin Çözüm Önerilerine Yönelik Bulgular

Araştırmanın altıncı alt amacını oluşturan “Sınıf öğretmenlerine göre özel yetenekli öğrencilerin daha verimli bir eğitim süreci almalarına yönelik çözüm önerileri nelerdir?” sorusundan hareketle elde edilen bulgular Şekil 6’da sunulmuştur.

Şekil 6. Daha Verimli Bir Eğitim Süreci Alınmasına İlişkin Çözüm Önerileri

Şekil 6'da yer alan yer alan bulgulardan hareketle özel yetenekli öğrencilerin daha verimli bir eğitim süreci alınmasına ilişkin çözüm önerilerine yönelik sınıf öğretmenlerinin görüşlerinin 7 öneri grubundan ($f=26$) oluştuğu tespit edilmiştir. Bu öneriler; *ayrı okullarda veya sınıflarda eğitim almalı*, *okul-veli-öğretmen iş birliği geliştirilmeli*, *diğer zekâ alanları da geliştirilmeli*, *takviye kurslar verilmeli*, *okullarda atölyeler oluşturulmalı*, *sosyal yönleri geliştirilmeli* ve *uzmanlardan destek almalı* olarak isimlendirilmiştir. Öneriler incelendiğinde özel yetenekli öğrencilerin ayrı okullarda veya sınıflarda eğitim almasına yönelik önerilerin daha fazla ön plana çıktığı görülmektedir.

Katılımcılar özel yetenekli öğrencilerin kendilerine özel okul ve sınıflarda eğitim almalarının daha faydalı olacağını belirtmiştir. Özel yetenekli öğrenciler Bilim ve Sanat Merkezlerinde (BİLSEM) eğitim alabilmektedir fakat katılımcılar öğrencilerin kendileri için oluşturulacak okul veya sınıflara eğitim almalarının daha yararlı olacağını önermektedir. Bununla ilgili olarak katılımcılardan bazıları şunları ifade etmiştir:

Özel yetenekli öğrencilere eğitim veren özel kurumların sayısının artması gerektiğini düşünüyorum (K2). Kendisi gibi özel yetenekli öğrencilerin bulunduğu ortamda, genel olarak uygulamalı eğitim alması çok iyi olacaktır. Öğrencinin çok iyi olduğu ve istediği bir konuda kendisine destek çıkılması çok iyi sonuçlar doğuruyor (K4). Daha donanımlı okullarda eğitim görmesi gerekiyor (K5). Onlara uygun ve mevcutların az olduğu bir ortam daha verimli olacaktır (K17).

Katılımcılar özel yetenekli öğrencilerin eğitim-öğretim faaliyetleri sürecinde okul-veli-öğretmen iş birliğinin sağlanması gerektiğini ifade etmiştir. Özellikle ailelerin, öğrencinin

gelişimini yakından takip etmesi ve bu yönde faaliyetlerde bulunması gerektiğini önermektedir. Bununla ilgili olarak katılımcılardan bazıları şunları ifade etmiştir:

Ailelerine sürekli ziyaretlerde bulunulup aile ile irtibat hâlinde olunması gerekiyor ve öğrencinin ders esnasında diğer öğrencilerle koordineli eğitim alması gerekiyor (K1). Aile öğretmen ve öğrencinin etrafındaki bireyler öğrencinin merak ettiği konuları cevaplandırmalıdır. Aileler çocuğun ilgi duyduğu, okuldaki faaliyetleri yakından izlemelidir. Öğrencinin sosyal ilişkilerini geliştirici etkinliklere katılımı sağlanmalıdır (K3). Bu öğrencilerin ailesinden bağımsız bir şekilde yaşamasına olanak sağlanmalıdır. Anne, baba arasındaki tutarsızlıklar çocuğun gelişimini etkilemektedir (K9).

Katılımcılar özel yetenekli öğrencilerin ilgi alanlarına göre gelişimlerinin desteklenmesi, onlar için okullarda çalışma alanlarının oluşturulması gerektiğini ifade etmiştir. Katılımcılar özel yetenekli öğrencilerin diğer zekâ alanlarının da geliştirilmesi gerektiğini, okulların imkânlarından daha iyi yararlanmaları gerektiğini ve bu yönde geliştirici faaliyetlerde bulunulması gerektiğini önermektedir. Bununla ilgili olarak katılımcılardan bazıları şunları ifade etmiştir:

BİLSEM okulları dışında, eğitim aldığı okullarda ilgi duyduğu alanda geliştirilmelidir. Devlet okullarında da özel yetenekli çocuklar için atölyeler açılmalıdır (K7). Özel eğitim almaları onlar için daha faydalıdır. Yetenekleri doğrultusunda aldıkları eğitim onları mutlu edecektir (K10). Alanında uzaman kişilerce özel çalışma ortamları sunulabilir (K12). Öğrenci okul harici BİLSEM'e gittiği için yoğun bir temposu var. Resim, müzik ve sosyal anlamda kendini geliştirmesi daha iyi olacaktır (K13).

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Sınıfta özel yetenekli öğrencinin olması, katılımcılar tarafından olumlu ve olumsuz etkiler olarak iki grupta ele alınmıştır. Katılımcılar özel yetenekli öğrencilerin sınıfa genel olarak olumlu yönde etkide bulunduğunu ifade etmiştir. Özel yetenekli öğrencilerin derse pozitif yönde katkı sağlaması, öğretmene bazı konularda destek olması gibi durumlar öğretmenler tarafından olumlu yönde değerlendirilmiştir. Buna karşılık özel yetenekli öğrencilerden dolayı öğretmenlerin kendilerini yetersiz hissettikleri durumların da ortaya çıktığı, özel yetenekli öğrencilerin akranlarını basit görme davranışında bulunduğu da belirtilmiştir. Özel yetenekli öğrenciler, normal gelişim gösteren akranlarına göre bazı farklı tutum ve davranışlar sergileyebilmektedir. Bu durum bazen olumlu yönde olabilmekteyken bazen olumsuz yönde olabilmektedir. Katılımcıların görüşleri de bunu yansıtmaktadır.

Katılımcıların özel yetenekli öğrencilerin en fazla öğrenme kaybı yaşadığı ders ve bu derste kayıp yaşama sebebi incelenmiş, bu öğrencilerin Türkçe ve sosyal bilgiler derslerinde daha fazla kayıp yaşadıkları ortaya çıkmıştır. Bu derslerde kayıpların çok olmasının sebepleri incelendiğinde derslerin soyut yapılarından ve teorik ağırlıklı olmalarından kaynaklandığı ifade edilmiştir. Bu durumun sebebi düşünüldüğünde öğrencilerin üstün zekâlı değil, özel yetenekli

6TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

olmasının bunda etkin olduğu varsayılabilir. Nitekim özel yetenekli öğrenciler zekâ performansları ile değil, yetenek performansları ile tanı almaktadır. Bu sebeple soyut ve ezberle dayalı derslerde zorlanmaları olağandır. Yurtbakan ve Aydoğdu İskenderoğlu (2022), Uğuz (2022), Alkan ve Özdemir (2023) yaptıkları araştırmalarda öğretmen görüşlerinden hareketle öğrencilerin en fazla matematik dersinde zorlandıklarını belirtmişlerdir.

Katılımcıların görüşleri doğrultusunda özel yetenekli öğrencilerin ders işleme sürecinde sıkılma, dersi sabote etme, derste sohbet etme, ders karşı ilgisizlik gösterme gibi sorunlardan dolayı öğrenme kaybı yaşadıkları ortaya çıkmıştır. Özel yetenekli öğrencilerin genel eğitim sınıflarında eğitim almaları beraberinde bazı olumsuzlukları da getirmektedir. Bu durum onlarda öğrenme kaybı yaşanmasına sebebiyet vermektedir. Gerek yeteneklerinin farkında olmalarından ötürü gerek toplum tarafından kendilerine büyük roller verilmesinden ötürü bu öğrenciler istenmeyen davranışlara da sevk olabilmektedir. Yalnızca kendilerine özgü bir ortamda eğitim görmedikleri için akranlarına ve içinde buldukları sürece karşı farklı bakış açıları geliştirebilmektedir. Dikkat çekmek için veya daha fazla ilgi görebilmek için olabilecek bu tür durumlar öğrencilerin yaşından da kaynaklanabilmektedir. İlkokul düzeyinde olan öğrencilerin yetişkinler gibi davranması, onlardan beklenemeyecek bir davranıştır. Can (2021) tarafından yaptığı araştırmada Türkçe öğretmenlerinin COVID-19 salgını sürecinde öğrencilerinin okuduğunu anlama, yorumlama ve çıkarımda bulunma açısından öğrenme kaybı yaşadıklarını belirtmiştir.

Genel eğitim sınıflarında ödevler herkese yönelik olmakta ve aynı biçimde verilmektedir. Sınıfta özel yetenekli öğrenci olmasından ötürü farklı ödevler verme yoluna pek gidilmemektedir. Öğrencilerin ihtiyaçlarına göre ödev verilmesi durumunda özel yetenekli öğrenciler, üstün zekâlı öğrenciler, kaynaştırma öğrencileri, yabancı uyruklu öğrenciler gibi farklı gruplar ortaya çıkabileceği için standart ödevlerden uzaklaşılacaktır. Bu durum, öğretmenin ödev hazırlamasını ve ödevleri takip etmesini zorlaştıracaktır. Standart ödevlerin olması öğretmenin iş yükünü azaltmakta ve tüm öğrencilere eşitlik sağlamaktadır. Katılımcı görüşleri incelendiğinde özel yetenekli öğrencilerin standart ödevleri yapmada mükemmeliyetçi olmaya çalıştıkları, farklı alanlarda ödevler istedikleri, ödevlerine eklemeler yaptıkları ya da bunların aksine ödevleri basit buldukları ortaya çıkmıştır. Öğretmenler ödev verirken tüm öğrencileri düşünerek hareket etmektedir. Bu hususta ödevleri çok iyi yapan öğrencilerin olması ya da ödevleri yapamayan öğrencilerin olması her zaman ortaya çıkabilecek bir durumdur. Öğrencilerin öğrenme kaybı yaşamaması açısından öğretmenlerin farklı ödevler, ek ödevler veya uygulamalar yaparak standart ödevleri zenginleştirerek sunmaları öğrenciler açısından avantajlı olacaktır.

İnsan, sosyal bir varlıktır. Bu sosyalliği evde, sokakta, okulda veya iş hayatında geliştirmektedir. Çocukların sosyalleşmesindeki önemli alanlardan birisi okullardır. Bu yönden bakıldığında okul, sosyal bir gelişim aracıdır denilebilir. Özel yetenekli öğrencilerin buldukları sınıfın sosyal ortamında yaşanan kayıplar incelendiğinde asosyal davranışlar sergiledikleri, arkadaşlarıyla uyumsuzluk yaşadıkları, sınıf ortamını sıkıcı buldukları gibi çeşitli

6TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

sorunlar yaşadıkları ve bu yüzden öğrenme kayıplarının ortaya çıktığı ifade edilmiştir. Sosyalleşme, öğrencileri psikolojik olarak etkilemektedir. Asosyal bireylerde ilerleyen yaşlarda çeşitli sorunlar ortaya çıkması olağandır. Özel yetenekli öğrencilerin sınıf ve okul ortamında sosyalleşmesine yönelik olarak öğretmenler tarafından çeşitli etkinlikler yapılması olumlu etki yaratacaktır. Öğrenciler, akranlarıyla karşılıklı bağlılık içinde olmaya, güvenlik, birliktelik ve güven duygusunu besleyen bir yakınlık kurmaya ihtiyaç duymaktadırlar (Demir vd., 2022). Demir ve diğerleri (2022) yaptıkları araştırmada öğretmenlerin uzaktan eğitim sürecinde öğrencilerinin psikolojik anlamda kayıplar yaşadıklarını belirtmişlerdir.

Özel yetenekli öğrencilerin daha verimli bir eğitim süreci almalarına yönelik çözüm önerileri incelendiğinde özel yetenekli öğrencilerin ayrı okullarda veya sınıflarda eğitim almasına yönelik önerinin daha fazla vurgulandığı ortaya çıkmıştır. Katılımcılar özel yetenekli öğrencilerin kendilerine özgü bir eğitim ortamında eğitim almalarının hem imkânlar açısından hem sosyallik açısından daha uygun olacağını belirtmişlerdir. Bir diğer öneri ise okul-veli-öğretmen iş birliğinin geliştirilmesidir. Okul paydaşlarının ortak hareket etmesinin öğrenci açısından geliştirici ve yararlı olacağı belirtilmiştir. Ayrıca katılımcılar özel yetenekli öğrencilerin diğer zekâ alanlarının da geliştirilmesi ve takviye kursların verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Alkan ve Özdemir (2023) yaptıkları araştırmada matematik öğretmenlerinin en fazla teknik-teknolojik hizmetlerin iyileştirilmesi noktasında öneride bulduklarını ifade etmişlerdir. Demir ve Özdaş (2020) yaptıkları araştırmada öğretmenlerin; öğrenme kayıplarının giderilmesi açısından EBA platformunun alt yapısının hazırlanması, sürece hazırlık, sürecin planlanması, uzaktan eğitimde kullanılan içerikler ve etkinliklerin uygulanmasına yönelik önerilerde bulduklarını belirtmişlerdir. Sulak ve Çapanoğlu (2022) ise sınıf öğretmenlerinin öğrenme kayıplarının telafisi için telafi okullarda kurs veya özel derslerin verilebileceğine yönelik önerilerinde bulduklarını ifade etmişlerdir.

Bu araştırmanın sonuçları bağlamında bazı önerilerde bulunmaktadır. Araştırmada özel yetenekli öğrencilerin genel eğitim sınıflarından tam olarak verim alamadıkları belirlenmiştir. Özel yetenekli öğrencilere yönelik okul veya sınıfların oluşturulması yararlı olacaktır. Öğrenciler BİLSEM'lere gitmektedir fakat bu eğitimin daimî olmasına yönelik denemeler yapılabilir. Özel yetenekli öğrencilere standart ödevlerin yanı sıra ek ödevler veya farklılaştırılmış ödevler verilebilir. Özel yetenekli öğrencilerin sosyal yönlerini geliştirmek açısından akran destekli öğretim gibi görevler verilerek sosyal yönlerinin geliştirilmesi desteklenebilir. Araştırmada ilkokul öğrencilerine yönelik olarak öğretmenlerden görüş alındığı için genellenebilir sonuçlara ulaşmak açısından farklı kademelerdeki öğrencilere yönelik çalışmaların yapılmasını yararlı olacaktır.

Kaynakça

Akkaş Baysal, E., & Ocak, G. (2021). Opinions of the teachers on the compensation of learning loss caused by Covid-19 Outbreak [Covid-19 salgını ile ortaya çıkan öğrenme kayıplarının telafisine ilişkin öğretmen görüşleri]. *Kastamonu Education Journal*, 29(4), 173-184. <https://doi.org/10.24106/kefdergi.811834>

Alkan, N., & Özdemir, S. M. (2023). Uzaktan eğitim sürecinde ilkökul öğrencilerinin matematik dersi öğrenme kayıplarına ilişkin öğretmen görüşleri. *JRES*, 10(2), 196-223. <https://doi.org/10.51725/etad.1397515>

Andrabi, T., Daniels, B., & Das, J. (2020). Human capital accumulation and disasters: Evidence from the Pakistan earthquake of 2005. *Journal of Human Resources*, 58(4) 1057-1096.

Arı, A. (2004). Yaz tatili öğrenme kaybı. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24(2), 243-258.

Aydın Ceran, S., & Ergül, E. (2022). Covid-19 pandemi sürecinde ilkökul fen bilimleri dersi kapsamında öğrenme kayıplarının tespiti ve telafi yöntemleri. *Educational Academic Research*, (45), 35-50. <https://doi.org/10.54614/AUJKKEF.2022.1006145>

Baltaş, Z., & Baltas, A. (1990). *Stres ve başa çıkma yolları*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Baz, B. (2021). COVID-19 salgını sürecinde öğrencilerin olası öğrenme kayıpları üzerine bir değerlendirme. *Temel Eğitim*, 3(1), 25-35. <https://doi.org/10.52105/temelegitim.3.1.3>

Burç, G., & Karakuyu, A. (2020). Sınıf öğretmenlerinin dönem içerisinde ilk kez uygulanan ara tatil uygulaması hakkındaki görüşleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(70), 745-752.

Can, E. (2021). Covid 19 salgınının Türkçe eğitiminde neden olduğu öğrenme kayıplarına ilişkin öğretmen görüşleri. *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 9(2), 62-76. <https://doi.org/10.29228/ijlet.49737>

Ceviz Akademi. (2021). *Öğrenme kaybı nedir? Nasıl önlenir?* Erişim tarihi: 17.03.2024, <https://basaksehircevizakademi.com/ogrenme-kaybi-nedir-nasilortaya-cikar/>

Cırt Karaağaç, F., & Güvenç, H. (2019). Resmi ilkökullara devam eden Suriyeli mülteci öğrencilerin eğitim sorunları. *OPUS International Journal of Society Researches*, 11(18), 530-56.

Creswell, J. W. (2020). *Eğitim araştırmaları: Nicel ve nitel araştırmanın planlanması, yürütülmesi ve değerlendirilmesi* (Çev. Ed.: Halil Ekşi). İstanbul: Edam yayınları.

Demir, F., & Özdaş, F. (2020). Covid-19 sürecindeki uzaktan eğitime ilişkin öğretmen görüşlerinin incelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 49(1), 273-292. <https://doi.org/10.37669/milliegitim.775620>

Demir, F., Özdaş, F., & Çakmak, M. (2022). Examining the learning losses of students in the Covid-19 process according to teachers' opinions [Covid-19 sürecinde öğrencilerin öğrenme kayıplarının öğretmen görüşlerine göre incelenmesi]. *International Journal of*

6TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

Psychology and Educational Studies, 9(4), 1012–1026.
<https://doi.org/10.52380/ijpes.2022.9.4.978>

Demirel, Ö. (2012). *Öğretim ilke ve yöntemleri öğretme sanatı* (19. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.

ERG. (2022). *Öğrenme kaybı*. Erişim tarihi: 05.04.2024,
<https://www.ogretmenagi.org/duyurular/arka-plan-ogrenme-kaybi>

Harris, D., & Larsen, M. (2019). *The effects of the New Orleans post Katrina market-based school reforms on medium-term student outcomes*. Education Research Alliance for New Orleans.

Kabadayı, G. (2021). *The investigation of summer learning loss among university preparatory students* [Üniversite hazırlık öğrencilerinin yaz dönemi öğrenme kaybının incelenmesi] (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur.

Kayır, G., & Özçelik, F. U. (2018). İngilizce dersindeki yaz tatili öğrenme kayıplarına ilişkin öğretmen görüşleri. *Turkish Journal of Primary Education*, 3(1), 33-45.

Kılıç O. (2004). *Genel hatlarıyla dünyada ve Osmanlı devletinde salgın hastalıklar*. Fırat Üniversitesi Rektörlüğü Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları.

Kumral O. (2019). Temel kavramlar. A. S. Saracaloğlu, A. Küçükkoğlu (Ed.), *Öğretim ilke ve yöntemleri* İçinde (s. 3-20). Ankara: Pegem Akademi.

MEB. (2022). *PISA 2018 sonuçları*. Erişim tarihi: 21.03.2024,
http://pisa.meb.gov.tr/eski%20dosyalar/wpcontent/uploads/2020/01/PISA_2018_Turkiye_On_Raporu.pdf

Merriam, S. B. (2009). *Qualitative research: A guide to design and implementation*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.

Morgan, C. T. (2010). *Psikolojiye giriş* (Çev.: Dinç, İ.). Konya: Eğitim Akademi Yayınları.

Neuman, W. (2006). *Social research methods qualitative and quantitative approaches*. Boston, MA: Allyn and Bacon.

Özgürden, S., & Okur, M. R. (2022). Pandemi dönemi acil uzaktan eğitim uygulamalarında K12 düzeyinde öğrenme kayıplarının incelenmesi. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 36-54. <https://doi.org/10.51948/auad.1092674>

Pınar, E. (2021). *Öğrenme kaybı nedir? Nasıl telafi edilir?* Erişim tarihi: 01.05.2024,
<https://educamy.net/ogrenme-kaybi-nedir-nasil-telafi-edilir/>

Quinn, D. M., & Polikoff, M. (2017). *Summer learning loss: What is it, and what can we do about it?* Erişim tarihi: 06.05.2024, <https://www.brookings.edu/research/summer-learning-loss-what-is-it-and-what-canwe-do-about-it/>

Seidman, I. (2006). *Interviewing as qualitative research: A guide for researchers in education and the social sciences*. New York: Teachers College Press.

6TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

Selvi, K. (2020). Felsefe ve eğitim arasındaki ilişki: Bilgi ve öğrenme. G. Ekici, M. Güven (Ed.), *Yeni öğrenme-öğretme yaklaşımları uygulama örnekleri İçinde* (s.1-34). Ankara: Pegem Akademi.

Sezgin, F., Erdoğan, O., & Dağ, S. (2020). Ortaöğretim öğrencilerinin yaz tatili öğrenme kayıpları: Aile eğitim düzeyine ilişkin bir analiz. *Milli Eğitim Dergisi*, 49(226), 35-52.

Shenton, A. K. (2004). Strategies for ensuring trustworthiness in qualitative research projects. *Education for Information*, 22(2), 63-75.

Sulak, S. E., & Çapanoğlu, A. Ş. (2022). Sınıf öğretmenlerinin görüşleri doğrultusunda uzaktan eğitim sürecinde yaşanan öğrenme kayıplarının incelenmesi. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2), 588-603. <https://doi.org/10.36362/gumus.1036653>

Şahin, A. (2004). *İlköğretimde tatil sonrası öğrenme kayıpları* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar.

Şen, E. U. (2009). *Yapılandırmacı yaklaşım temelli yeni ilköğretim programı kılavuzluğunda gerçekleştirilen öğretim etkinlikleri sonrası yaz tatili öğrenme kayıpları* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.

Tavşancıl, E., & Aslan, E. (2001). *Sözel, yazılı ve diğer materyaller için içerik analizi ve uygulama örnekleri*. İstanbul: Epsilon Yayınları.

Uğuz, U. (202). *Sınıf öğretmenlerinin matematik öğretimi öz yeterlik inançları ve covid-19 pandemi dönemi uzaktan eğitim matematik öğretimine ilişkin görüşleri (Afyonkarahisar örnekleme)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon.

Ünal, A. (2024). *Sınıf öğretmenlerinin pandemi döneminde yaşanan öğrenme kayıplarına ilişkin görüş ve önerileri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yurtbakan, E., & Aydoğdu İskenderoğlu, T. (2022). Covid-pandemi döneminde sınıf öğretmenlerinin uzaktan canlı dersle matematik öğretimi deneyimleri. *Milli Eğitim*, 51(234), 1733-1754. <https://doi.org/10.37669/milliegitim.822566>

Yüksel, N. (2023). *Matematik dersi öğrenme kayıpları ve nedenleri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.

Online Shopping Addiction and Related Variables

Alper Gazi NALBANTOĞLU¹
Mustafa Batuhan KURTOĞLU²

Abstract

Online shopping has become an important part of our lives with the widespread use of the internet and mobile phones enabling shopping. Online shopping differs from traditional shopping in providing the opportunity to avoid social interaction, being accessible at any time, remaining anonymous and preventing seller pressure. While all these aspects of online shopping provide advantages for individuals, it may lead to addiction on the other hand. This study, which was conducted with the data collected from 405 (n=301 female, n=102 male, n=2 non-binary) participants aged 18-64, was carried out to understand the concepts related to online shopping addiction. Participants completed the Online Shopping Addiction Scale (Zhao et al., 2017) after answering the questions about their age, number of shopping apps that they use on their phones, the time spent on social media, average monthly income, graduation status, and employment status.

According to the analysis of the data, the following relations regarding online shopping addiction were found that there are negative and significant relation with participants' age ($r=-.26^{**}$, $p<.01$), positive and significant relation with the time spent on social media ($r=.31^{**}$, $p<.01$), and positive and significant relation with the number of shopping apps that they use on their phones ($r=.31^{**}$, $p<.01$). No significant relation was found between online shopping addiction and average monthly income.

According to the results of this study, being younger may be a risk factor for online shopping addiction. In addition, it may be protective for people suffering from online shopping addiction to pay attention to the time that they spend on social media and to the shopping applications that they keep on their phones.

Keywords: Online shopping, online shopping addiction, addiction, shopping disorder, internet addiction

¹Yüksek Lisans Öğrencisi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, Mail: agazi.nalbantoglu@std.hku.edu.tr
Orcid:0000-0002-8773-7202

² Dr. Öğretim Üyesi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, Mail: mustafa.kurtoglu@hku.edu.tr Orcid:
0000-0002-6975-2070

GİRİŞ

Alışveriş etkinliği, yalnızca bir ürünün satın alınması değil aynı zamanda satın alınacak ürün ile ilgili araştırma yapılması, benzer diğer ürünlerle satın alınacak ürün arasında bir değerlendirme yapılması, nihai bir karar verilmesi gibi bir dizi işlemle birlikte tanımlanmaktadır (Rose ve Dhandayugham, 2014: 83). Alışverişin stresle ve yalnızlıkla başa çıkma yöntemi olarak kullanılmasının alışveriş bağımlılığının ortaya çıkmasına yardımcı olduğu belirtilmektedir (Cassidy ve Aldair, 2021: 34). Alışveriş bağımlılığına giden bir dizi aşama; alışverişin olumsuz duygularla baş etmek için yapılması, gereğinden fazla alışverişin görmezden gelinmesi, borçlanma, dürtüsel alışveriş ve zorlantılı alışveriş olarak önerilmiştir (Sohn ve Choi, 2014: 250). Her davranışsal bağımlılıkta olduğu gibi alışveriş bağımlılığının ne şekilde tanımlanması gerektiği tartışma konusudur. Literatürde aynı ya da benzer davranışlar kompulsif alışveriş, alışveriş bozukluğu, alışveriş bağımlılığı gibi çeşitli şekillerde isimlendirilmektedir (Keskin ve Günüş, 2017: 223). Ancak, kişiler, bu aşırı alışveriş etkinliğinin olumsuz sonuçlarına rağmen devam etmekte, alışverişle aşırı meşgul olmakta ve alışveriş duygusal düzenleme aracı olarak kullanılmaktadır ve bu sebeple, bu davranışın bağımlılık olarak nitelendirilmesinin uygun olduğu söylenmektedir (Clark ve Calleja, 2008: 647).

Alışveriş etkinliğinin internet ortamına taşınması alışveriş bağımlılığı ile çevrimiçi alışveriş bağımlılığı ayrımının gerekliliği ile ilgili birtakım tartışmalara sebep olmuştur. Bir tarafta alışverişin teknolojinin gelişimi ile birlikte doğal olarak çevrimiçi platformlara kaydığını ve bu yüzden henüz bu tür bir ayrım yapılması için erken olduğunu söyleyen yazarlar vardır (Müller vd., 2021: 497). Diğer taraftan bu iki kavramın birbirine çok yakın ancak birbirinden farklı kavramlar olduğu söylenmektedir (Augsburger vd., 2020: 814; Duroy vd., 2014: 1829). Başka bir görüş ise çevrimiçi alışveriş bağımlılığının (porno, oyun vb. diğer alanlar için de geçerli olacak şekilde) internet bağımlılığının spesifik bir alt türü olarak ele alınması gerektiği yönündedir (Brand vd., 2014: 9). Çevrimiçi alışverişin, satın alınacak ürün ve ürünler ile ilgili bilgi çeşitliliğine imkan tanınması, anonim kalma, satıcılar ve diğer kişilerle etkileşimden kaçınmaya fırsat vermesi ve istenilen an alışveriş yapabilme imkanı ile geleneksel alışverişten ayrıldığı söylenmektedir (Kukar-Kinney vd., 2009: 298-300). Kişileri çevrimiçi alışverişe iten etkenler can sıkıntısını giderme, kolaylık, moda olması ve eğlence olarak belirlenmiştir (de Guzman vd., 2022: 74). Çevrimiçi alışverişin dezavantajlarından bir tanesinin sosyal teması mümkün kılmaması olduğu belirtilmiş olsa da (Katawetawaraks ve Wang, 2011: 70), alışveriş bağımlılığına sahip kişilerin sosyal temastan kaçınmayı ve gözlemlenmeden alışveriş yapmayı tercih ettikleri bildirilmiştir (Kukar-Kinney vd., 2009: 302). Çevrimiçi alışverişin anonim kalmayı mümkün kılması, alışveriş sırasında tanıdık biriyle karşılaşma ihtimalinin ortadan kalkması ya da satıcılarla birebir iletişime ihtiyaç duyulmaması alışveriş bağımlılığın pekişmesinde uygun ortamı sağlamaktadır.

Çevrimiçi alışveriş, ne kadar ürün satın alındığına dair farkındalığın zor olması, ödeme yöntemlerindeki kolaylık, fiziksel yorgunluğun olmaması, dışardan gözleniyor olmamak gibi hususlar dolayısı ile geleneksel alışverişten çok daha fazla haz odaklı olması ile bağımlılık geliştirilmesinde risk faktörü olarak kabul edilmektedir (Günüş ve Keskin, 2016: 351). Çevrimiçi alışveriş bağımlılığına sahip kişiler zamanlarının pek çoğunu alışveriş sitelerinde geçirmeye ayırabilir, bu durum aile, sosyal ve iş hayatında çeşitli sorunlara yol açabilir ve buna rağmen bu kişiler alışveriş ile meşgul olmaktan vazgeçmeler (Müller vd., 2021: 496).

Kullanım kolaylığı, çevrimiçi alışveriş bağımlılığının yordayıcılarından biridir (Keskin ve Günüş, 2017: 232). Yalnızca internetin varlığı alışverişini kolaylaştıran etkenlerden biri değil aynı zamanda internetin mobil telefonlarda kullanılabilir olması ve alışverişin cep telefonlarındaki uygulamalar aracılığı ile yapılıyor olması da alışverişini kolaylaştıran etkenlerden biridir. Bu sebeple araştırma sorularımızdan bir tanesi katılımcıların cep telefonlarındaki alışveriş uygulaması sayısı ile çevrimiçi alışveriş bağımlılığı ilişkisi midir?

Çevrimiçi alışveriş bağımlılığının yordayıcılarından birinin cep telefonu kullanımında öz düzenleme eksikliği (Nyrhinen vd. 2023: 1880) değerinin ise yoğun sosyal medya kullanımı olduğu gösterilmiştir (Johan vd., 2023: 2790). Bu sebeplerle araştırma sorularımızdan diğeri, günlük ortalama sosyal medyada geçirilen süre ile çevrimiçi alışveriş bağımlılığı ilişkisi midir?

Diğeri araştırma sorularımız ise demografik özelliklerle ilgiliydi. Çevrimiçi alışveriş bağımlılığı ile katılımcıların yaşları ilişkisi midir? Çevrimiçi alışveriş bağımlılığı ile katılımcıların ortalama aylık gelirleri arasında bir ilişki var mıdır?

YÖNTEM

Katılımcılar

Çalışmamıza gönüllü olan 448 katılımcının verileri kontrol edildikten sonra 43 katılımcının verileri yurt dışında ikamet ettikleri için ya da verileri tam doldurmadıkları için analizden çıkarılmıştır. 102'si erkek, 301'i kadın ve 2'si non-binary olan toplam 405 katılımcının yaşları 18-64 arasında değişmektedir. Çalışmaya katılan katılımcılardan 1'i ilköğretim mezunu, 40'i lise mezunu (29 katılımcı lisans öğrenimine devam etmektedir), 284'ü lisans mezunu, 74'ü yüksek lisans mezunu ve 6'sı doktora mezunudur.

Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu

Çalışmaya katılan katılımcılardan çevrimiçi alışveriş ile ilişkisi olabilecek bazı bilgiler istenmiştir. Bu formda katılımcılardan, ortalama aylık gelir bilgileri, eğitim düzeyleri, yaş ve cinsiyet bilgileri, sosyal medyada günlük geçirdikleri ortalama süre, cep telefonlarındaki alışveriş uygulamalarının sayısı, yaşadıkları şehir bilgileri toplanmıştır.

Çevrimiçi Alışveriş Bağımlılığı Ölçeği (ÇABÖ)

Zhao ve diğeri (2017) tarafından çevrimiçi alışveriş bağımlılığını ölçmek amacıyla geliştirilen ölçek toplam 18 maddeden oluşmaktadır. Beşli Likert tipi olan ölçek toplam 6 boyuttan oluşmaktadır. Bu alt boyutlar "belirginlik", "tolerans", duygudurum değişimi", "yoksunluk", "nüksetme" ve "çatışma" alt boyutlarıdır. Ölçeğin iç tutarlılık katsayısı .95 bulunmuştur. Ölçek, Yılmaz ve diğeri (2022) tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır. Orijinal ölçekten farklı olarak 6 faktörlü yapı 5 faktöre inmiştir. Belirginlik ve tolerans faktörleri tek bir faktör olarak ortaya çıkmıştır. Ters maddesi olmayan ölçekten alınacak daha yüksek puan daha yüksek çevrimiçi alışveriş bağımlılığı anlamına gelmekte ve ölçekten 18 ile 90 arasında bir puan alınabilmektedir. Uyarlama çalışmasında iç tutarlılık katsayısı .92 bulunmuştur. Bizim yaptığımız çalışmada ise iç tutarlılık katsayısı .93 bulunmuştur.

İşlem ve Veri Analizi

Araştırmanın yapılabilmesi için Hasan Kalyoncu Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan etik izin alınmıştır. Katılımcılara çeşitli sosyal medya kanalları vasıtası ile ulaşılmıştır. Katılımcılar bilgilendirilmiş onam formunu okuduktan sonra bu çalışmaya gönüllü olarak katıldıklarını ifade eden kutucuğu doldurmuşlardır. Veri analizine dahil olan 405 katılımcının verileri SPSS 26.0 programı ile analiz edilmiştir. Katılımcılardan toplanan veriler için hangi analizin yapılacağına karar vermek adına veriler normallik dağılımı analizi ile kontrol edilmiştir. Bu analize göre -2 ve +2 arasında basıklık ve çarpıklık değeri alan veriler normal dağılmış kabul edilmektedir (Hahs-Vaughn ve Lomax, 2020). Normallik dağılımı analizi sonucunda katılımcıların cep telefonlarındaki alışveriş uygulaması sayısı dışında kalan diğer tüm verilerin normal dağılım gösterdiği görülmüştür. Bu sebeple çevrimiçi alışveriş bağımlılığı ile cep telefonlarındaki uygulama sayısı arasındaki ilişkiyi görmek adına Spearman korelasyon analizi, diğer değişkenler ile çevrimiçi alışveriş bağımlılığı arasındaki ilişkiyi görmek adına Pearson korelasyon analizi yapılmıştır.

BULGULAR

Korelasyon Analizlerinin Sonuçları

Yaptığımız çalışmada Pearson korelasyon analizinin sonuçlarına göre çevrimiçi alışveriş bağımlılığı ile katılımcıların yaşları arasında ($r=-.26, p<.01$) anlamlı düzeyde negatif yönlü bir ilişki, katılımcıların sosyal medyada geçirdikleri ortalama günlük süre arasında ($r=.31, p<.01$) anlamlı düzeyde pozitif yönlü ilişkiler bulunmuştur. Çevrimiçi alışveriş bağımlılığı ile katılımcıların ortalama aylık gelirleri arasında ise anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Bu bulgular Tablo 1'de sunulmaktadır. Çevrimiçi alışveriş bağımlılığı ile katılımcıların cep telefonlarındaki uygulama sayısı arasındaki ilişkiye Spearman korelasyon analizi ile bakılmıştır ve bu iki kavrama arasında ($r=.31, p<.01$) pozitif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bu bulgu Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Yaş, Sosyal Medyada Günlük Geçirdikleri Süre ve Ortalama Aylık Gelirleri ile Çevrimiçi Alışveriş Bağımlılığı Arasındaki İlişkinin Pearson Korelasyon Analizine Göre Sonuçları

	ÇABÖ
1. Yaş	-.26**
2. Sosyal Medyada Geçirilen Süre	.31**
3. Ortalama Aylık Gelir	-.08

Not: ÇABÖ=Çevrimiçi Alışveriş Bağımlılığı Ölçeği, ** $p<0.01$

Tablo 2. Katılımcıların Telefonlarında Alışveriş Uygulaması Sayısı ve Eğitim Durumları ile Çevrimiçi Alışveriş Bağımlılığı Arasındaki İlişkinin Spearman Korelasyon Analizine Göre Sonuçları

	ÇABÖ
1. Telefondaki Alışveriş Uygulaması Sayısı	.31**

Not: ÇABÖ=Çevrimiçi Alışveriş Bağımlılığı Ölçeği, ** $p<0.01$

TARTIŞMA

Çevrimiçi alışveriş bağımlılığı ile ilişkili olmasını beklediğimiz çeşitli kavramları araştırdık. Bu kavramlar arasındaki yaş ve ortalama gelir düzeyi demografik değişkenler iken sosyal medya kullanımı ve alışveriş uygulama sayısı katılımcıların tercihleri ile şekillenen unsurlardı.

Çevrimiçi alışveriş bağımlılığı ile yaş arasında bulduğumuz anlamlı ilişkinin yönü daha genç olmanın çevrimiçi alışveriş bağımlılığı için bir dezavantaj olduğunu göstermektedir. Bulgularımız ile benzer sonuçlara ulaşan çalışmalar vardır (Claes vd., 2016: 68; Müller vd., 2019: 2). Üniversite öğrencileri arasında yapılan bir çalışmada ise yaş ile çevrimiçi alışveriş bağımlılığı arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı bulunmuştur (Duong ve Liaw, 2021a: 8). İki çalışma arasındaki fark örneklemelerin yaş grupları arasındaki farktan kaynaklanıyor olabilir.

Çalışmamızda ortalama aylık gelir ile çevrimiçi alışveriş bağımlılığı arasında bir ilişki bulamadık. Çevrimiçi alışveriş bağımlılığının ortalama aylık gelirle ilişkisi inceleyen çalışmalara bakıldığında farklı sonuçların olduğu görülmektedir. Yapılan bazı çalışmalarda bizim çalışmamızla benzer şekilde bu iki kavram arasında bir ilişki bulunamamıştır (Gori vd., 2022: 7; Leite ve Silva, 2016: 145). Diğer bazı çalışmalarda ise ortalama gelir arttıkça çevrimiçi alışveriş bağımlılığının da arttığı gösterilmiştir (Lam ve Lam, 2017: 126; Tanoto ve Evelyn, 2019: 37).

Bulgularımızdan bir diğeri ise sosyal medyada geçirilen süre ile çevrimiçi alışveriş bağımlılığının ilişkili olduğu oldu. Literatürdeki diğer çalışmalarla benzer bir sonuca ulaştık. Sosyal medya bağımlılığı ile çevrimiçi kompulsif alışveriş arasında bir ilişki olduğunu gösteren çalışmanın (Demirel ve Tapan, 2023: 71) yanında sadece yoğun sosyal medya kullanımının çevrimiçi alışveriş bağımlılığını yordadığını gösteren (Johan vd., 2023: 2790) bir çalışma da vardır. Sosyal medya kullanımının kişilerin yukarı doğru sosyal karşılaştırma yapmalarına sebep olmasının çevrimiçi kompulsif alışverişe sebep olduğu söylenmektedir (Zheng vd., 2020: 5). Sosyal medyada karşımıza çıkan içeriklerin daha çok takipçili ve daha fazla etkileşim alan sayfalar ya da kişiler olması yukarı doğru sosyal karşılaştırma yapmaya zemin hazırlıyor olabilir. Yapılan bir çalışmada sosyal medyada çok takipçili kişileri izledikten sonra çevrimiçi kompulsif alışverişe sahip kişilerin alışveriş davranışı dürtüsü gösterdiği bulunmuştur (Wegmann vd., 2023: 4). Ayrıca internette geçirilen sürenin artması ile çevrimiçi alışveriş bağımlılığı düzeylerinin arttığını gösteren çalışmalar da literatürde mevcuttur (Aslan, 2023: 8; Duong ve Liaw 2021b: 8).

Yaptığımız çalışmada literatürde doğrudan incelenmemiş bir ilişki olarak uygulama sayısı ile çevrimiçi alışveriş bağımlılığı arasındaki ilişkiyi inceledik. Bildiğimiz kadarı ile bu

6th INTERNATIONAL CONGRESS of MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

çalışma iki kavramın ilişkili olduğunu gösteren ilk çalışma oldu. Bu ilişkiyi açıklayabilecek çalışmalardan bir tanesi Kukar-Kinney ve diğerlerinin (2016: 5-8), alışveriş sitelerinden gelen indirim, kampanya, tükenen ürün uyarılarının kompulsif alışverişe sahip kişileri alışverişe yönlendirdiğini gösteren çalışmaları olabilir. Çalışmamızdaki bu bulguyu destekleyecek diğer bir çalışma ise alışveriş ile ilgili görsellere maruz kalmanın kompulsif satın almaya sahip kişiler için diğerlerinden daha fazla aşırma ve işaret reaktivitesi gösterdiklerini ortaya koyan çalışma olabilir (Trotzke vd. 2019: 86).

Çalışmamıza dahil olan katılımcıların eğitim durumları oldukça yüksekti ve bu da çalışmanın topluma genellenebilirliğini bir miktar düşürmektedir. Aynı zamanda kadın katılımcıların çok daha fazla olması fark testleri uygulamamıza engel oldu. Çalışmamız yalnızca kavramlar arasındaki ilişkiler ve bunların düzeyleri hakkındaydı. Bu sebeple daha kapsamlı çalışmaların yapılması ihtiyacı mevcut çalışma ile karşılanmamıştır.

6TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

KAYNAKÇA

Aslan, M. (2023). Benlik saygısı ve kontrolsüz kredi kartı kullanımının çevrimiçi alışveriş bağımlılığı üzerine etkisi. *Bağımlılık Dergisi*, 24(1), 1-11. <https://doi.org/10.51982/bagimli.1102018>

Augsburger, M., Wenger, A., Haug, S., Achab, S., Khazaal, Y., Billieux, J., ve Schaub, M. P. (2020). The concept of buying-shopping disorder: Comparing latent classes with a diagnostic approach for in-store and online shopping in a representative sample in Switzerland. *Journal of behavioral addictions*, 9(3), 808-817. <https://doi.org/10.1556/2006.2020.00051>

Brand, M., Young, K. S., ve Laier, C. (2014). Prefrontal control and Internet addiction: a theoretical model and review of neuropsychological and neuroimaging findings. *Frontiers in human neuroscience*, 375. <https://doi.org/10.3389/fnhum.2014.00375>

Cassidy, T., ve Adair, Z. (2021). Psychological aspects of shopping addiction: initial test of a stress and coping model. *International Journal of Psychological and Brain Sciences*, 6(2), 29-35. <https://doi.org/10.11648/j.ijpbs.20210602.12>

Claes, L., Müller, A., ve Luyckx, K. (2016). Compulsive buying and hoarding as identity substitutes: The role of materialistic value endorsement and depression. *Comprehensive Psychiatry*, 68, 65-71. <https://doi.org/10.1016/j.comppsy.2016.04.005>

Clark, M., ve Calleja, K. (2008). Shopping addiction: A preliminary investigation among Maltese university students. *Addiction Research & Theory*, 16(6), 633-649. <https://doi.org/10.1080/16066350801890050>

de Guzman, A., Acerit, A., Bauí, N. J., Daliri, J., Lazatin, S. C., Porto, P., Rabago, Z., Rodriguez, G., ve Valdez, H. M. (2022). Oniomania: A phenomenological study on online shopping addiction. *International Journal of Arts, Sciences and Education*, 3(1), 71-85.

Demirel, A. C., ve Tapan, M. G. (2023). Üniversite öğrencilerinin sosyal medya ve kompulsif çevrimiçi alışveriş bağımlılığı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 12(1), 60-78. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1147669>

Duong, X. L., ve Liaw, S. Y. (2021a). Determinants of online shopping addiction among Vietnamese university students. *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, 32(3), 402-414. <https://doi.org/10.1080/10911359.2021.1901824>

Duong, X. L., ve Liaw, S. Y. (2021b). Psychometric evaluation of Online Shopping Addiction Scale (OSAS). *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, 32(5), 618-628. <https://doi.org/10.1080/10911359.2021.1938330>

Duroy, D., Gorse, P., ve Lejoyeux, M. (2014). Characteristics of online compulsive buying in Parisian students. *Addictive behaviors*, 39(12), 1827-1830. <https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2014.07.028>

Gori, A., Topino, E., Fioravanti, G., ve Casale, S. (2022). Exploring the psychodynamics of compulsive shopping: Single and moderated mediation analyses. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 1-17. <https://doi.org/10.1007/s11469-022-00977-w>

6TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

Günüç, S., ve Doğan Keskin, A. (2016). Çevrimiçi alışveriş bağımlılığı: Belirtiler, nedenler ve etkiler. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, 3(3), 339-364. <https://doi.org/10.15805/addicta.2016.3.0104>

Hahs-Vaughn, D. L. ve Lomax, R. G. (2020). *Statistical concepts- a first course*. Routledge.

Johan, A., Prayoga, R., Putra, A. P., Fauzi, I. R., ve Pangestu, D. (2023). Heavy social media use and hedonic lifestyle, dan hedonic shopping terhadap online compulsive buying. *Res Militaris*, 13(1), 2783-2797.

Katawetawaraks, C., ve Wang, C. (2011). Online shopper behavior: Influences of online shopping decision. *Asian journal of business research*, 1(2).

Keskin, A. D., ve Günüç, S. (2017). Testing models regarding online shopping addiction. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, 4(2). <http://dx.doi.org/10.15805/addicta.2017.4.2.0010>

Kukar-Kinney, M., Ridgway, N. M., ve Monroe, K. B. (2009). The relationship between consumers' tendencies to buy compulsively and their motivations to shop and buy on the Internet. *Journal of Retailing*, 85(3), 298-307. <https://doi.org/10.1016/j.jretai.2009.05.002>

Kukar-Kinney, M., Scheinbaum, A. C., ve Schaefers, T. (2016). Compulsive buying in online daily deal settings: An investigation of motivations and contextual elements. *Journal of business research*, 69(2), 691-699. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2015.08.021>

Lam, L. T., ve Lam, M. K. (2017). The association between financial literacy and Problematic Internet Shopping in a multinational sample. *Addictive Behaviors Reports*, 6, 123-127. <https://doi.org/10.1016/j.abrep.2017.10.002>

Leite, P. L., ve Silva, A. C. (2016). Psychiatric and socioeconomic aspects as possible predictors of compulsive buying behavior. *Trends in psychiatry and psychotherapy*, 38, 141-146. <https://doi.org/10.1590/2237-6089-2015-0057>

Müller, A., Laskowski, N. M., Wegmann, E., Steins-Loeber, S., ve Brand, M. (2021). Problematic online buying-shopping: is it time to considering the concept of an online subtype of compulsive buying-shopping disorder or a specific internet-use disorder?. *Current Addiction Reports*, 1-6. <https://doi.org/10.1007/s40429-021-00395-3>

Müller, A., Steins-Loeber, S., Trotzke, P., Vogel, B., Georgiadou, E., ve De Zwaan, M. (2019). Online shopping in treatment-seeking patients with buying-shopping disorder. *Comprehensive Psychiatry*, 94, 152120. <https://doi.org/10.1016/j.comppsy.2019.152120>

Nyrhinen, J., Lonka, K., Sirola, A., Ranta, M., ve Wilska, T. A. (2023). Young adults' online shopping addiction: The role of self-regulation and smartphone use. *International Journal of Consumer Studies*, 47(5), 1871-1884. <https://doi.org/10.1111/ijcs.12961>

Rose, S., ve Dhandayudham, A. (2014). Towards an understanding of Internet-based problem shopping behaviour: The concept of online shopping addiction and its proposed predictors. *Journal of behavioral addictions*, 3(2), 83-89. <https://doi.org/10.1556/jba.3.2014.003>

6th INTERNATIONAL CONGRESS of MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

Sohn, S. H., ve Choi, Y. J. (2014). Phases of shopping addiction evidenced by experiences of compulsive buyers. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 12, 243-254. <https://doi.org/10.1007/s11469-013-9449-y>

Tanoto, S., ve Evelyn, E. (2019). Financial knowledge, financial wellbeing, and online shopping addiction among young Indonesians. *Jurnal Manajemen dan Kewirausahaan*, 21(1), 32-40. <https://doi.org/10.9744/jmk.21.1.32-40>

Trotzke, P., Starcke, K., Müller, A., ve Brand, M. (2019). Cue-induced craving and symptoms of online-buying-shopping disorder interfere with performance on the Iowa Gambling Task modified with online-shopping cues. *Addictive Behaviors*, 96, 82-88. <https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2019.04.008>

Wegmann, E., Müller, S. M., Kessler, A., Joshi, M., Ihle, E., Wolf, O. T., ve Müller, A. (2023). Online compulsive buying-shopping disorder and social networks-use disorder: More similarities than differences?. *Comprehensive Psychiatry*, 124, 152392. <https://doi.org/10.1016/j.comppsy.2023.152392>

Yılmaz, T., İkiz, G., ve Avcı, F. M. (2022). Çevrimiçi alışveriş bağımlılığı ölçeğinin Türkçe psikometrik özelliklerinin incelenmesi. *Bağımlılık Dergisi*, 23(2), 205-215. <https://doi.org/10.51982/bagimli.985782>

Zhao, H., Tian, W., ve Xin, T. (2017). The development and validation of the online shopping addiction scale. *Frontiers in psychology*, 8, 242200. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2017.00735>

Zheng, Y., Yang, X., Zhou, R., Niu, G., Liu, Q., ve Zhou, Z. (2020). Upward social comparison and state anxiety as mediators between passive social network site usage and online compulsive buying among women. *Addictive Behaviors*, 111, 106569. <https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2020.106569>

ICMUSS

6TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

Halal Food Sociology: The Example of University Students

*E. Kübra ZEYDANLI YILMAZI¹
İhsan ÇAPCIOĞLU²*

Abstract

Muslims care about the halal nature of the food they consume. However, in the process of modernization, lifestyles and eating habits change; With the process of globalization, foods and foodstuffs produced all over the world have started to be found on the tables of Muslim individuals, which has revealed questionable situations in terms of halalness in food. This study, which evaluates the awareness, perception, attitudes and expectations of senior students in the fields of theology, nutrition and dietetics, food engineering, tourism and business administration towards halal food, aims to explain the relationship between criteria such as gender, religiosity, income status and tendency towards halal food. In the study, in which the survey technique was used in accordance with the quantitative research method, the awareness, perception, attitude and expectation scale towards halal food, developed by Bekir Özkan, was used to question the participants' religiosity, the issues they pay attention to during food shopping, and their knowledge and preferences about halal food, within the framework of their demographic data. In the research, it was concluded that religiosity varies between departments and according to gender, that it affects the scores obtained from the awareness, perception, attitude and expectation scale towards halal food, and that the factors that students pay attention to in food shopping and their orientation towards halal food vary according to the fields they study. It has been observed that university students are highly interested in halal food and are looking for halal food in their eating and drinking preferences. This result indicates that, despite the process of modernization, secularization and capitalization, the impact of religion on social life continues to be reflected in the food preferences of the participants. In order to improve halal food awareness and meet the demands, especially public institutions and organizations, relevant sectors and the media need to be more interested in the subject. Muslim societies and institutions need to do more research/study in this field and their expectations regarding halal food should be met. In addition, training should be organized by experts so that individuals who are sensitive about halal food can learn about the risks in the foods they consume and become aware of halal food according to today's conditions.

Keywords: Sociology of religion, religiosity, halal food, halal food certificate, university students.

¹ Dyt., Ankara University Social Sciences Institute, e-mail: kubrazeydanli@gmail.com

² Prof. Dr., Ankara University Faculty of Divinity, e-mail: ihsanapcioglu@yahoo.com, Orcid: 0000-0003-4796-5232

1.GİRİŞ

Uluslararası iletişimin ve ticaretin artması, küresel bir pazarın oluşturulması, üretimde etik değerlerin azalmasıyla sağlığa zarar veren pek çok yöntemin kullanılması, gıda katkı maddelerinin hayvansal kaynaklı olabilmesi ve alkolde çözdürülebilmesi Müslüman tüketiciler için büyük bir şüphe oluşturmaktadır. Bu şüphelerin giderilmesi için ortaya çıkarılan helal gıda sertifikasına hem üreticiler hem de tüketiciler tarafından gün geçtikçe rağbet artmaktadır. Ancak helal gıda sertifikasının verilmesinde belirli bir düzenin bulunmaması, farklı kurumların farklı görüş ve prosedürlerle sertifika vermesi ve birbirlerinin sertifikasını kabul etmemesi gibi durumlar helal gıda sertifikasının güvenilirliğine dair tüketicilerin endişe duymasına da neden olmaktadır. Bilindiği gibi müslümanlar tükettikleri yiyeceklerin helal olmasını önemsemektedir. Bununla birlikte modernleşme sürecinde yaşam biçimlerinin ve beslenme alışkanlıklarının değişmesi; küreselleşme süreciyle dünyanın her yerinde üretilen yiyeceklerin ve gıda maddelerinin Müslüman bireylerin sofralarında bulunmaya başlaması gıdada helallik yönünden şüpheli durumları ortaya çıkarmıştır. İlahiyat, beslenme ve diyetetik, gıda mühendisliği, turizm ve işletme alanlarının son sınıf öğrencilerinin helal gıdaya yönelik farkındalık, algılama, tutum ve beklentilerini değerlendiren bu araştırmada, cinsiyet, dindarlık, gelir durumu gibi ölçütlerle helal gıdaya yönelim arasındaki ilişkinin açıklanması amaçlanmaktadır.

2.YÖNTEM

Araştırma, Türkiye’de beslenme ve diyetetik, ilahiyat, işletme, turizm ve gıda mühendisliği alanlarında öğrenim gören son sınıf üniversite öğrencileri üzerinde gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın verileri 15.11.2021-15.05.2022 tarihleri arasında toplanmıştır. Araştırmanın veri toplama kısmı <https://docs.google.com/forms> adresinden çevrimiçi anket formu aracılığıyla yapılmıştır. Formu dolduran öğrencilerin bölüm dağılımları verilerin kıyaslanmasını etkileyecek kadar heterojendir. Bu nedenle Ankara Üniversitesi İşletme Bölümü ile Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Turizm Fakültesinde öğrencilere sınıfta yüz yüze anket uygulanmış ve araştırma verilerine eklenmiştir. Böylece araştırma 372 katılımcı üzerinden gerçekleştirilmiştir. Anket formunda katılımcıların demografik verileri, dindarlığı, gıda alışverişi sırasında dikkat ettikleri konular, helal gıda hakkındaki bilgi ve tercihlerinin sorgulanması amacıyla Bekir Özkan tarafından geliştirilen helal gıdaya yönelik farkındalık, algılama, tutum ve beklenti ölçeği kullanılmıştır (Özkan, 2022). Ölçekte 5’li Likert tipine göre hazırlanmış 30 soru bulunmaktadır.

Araştırma verileri bilgisayar ortamına aktarılarak Microsoft Excel paket programı ile düzenlendikten sonra SPSS (Statistical Package for Social Sciences) 20.0 paket programı ile analiz edilmiş ve ankete ait veriler Excel’de düzenlenmiştir. Tanımlayıcı analizlerde frekans verileri sayı (n) ve yüzde (%) olarak, sayısal veriler aritmetik ortalama±standart sapma (ss) belirtilerek tablo haline getirilmiştir. Analizlere başlamadan önce sayısal verilerin normal dağılıma uygunluğu Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro Wilk testleri ile incelenmiş ve verilerin normal dağılımdan gelmediği tespit edilmiştir. Kategorik verilerin karşılaştırılmasında Ki-Kare testi kullanılmış, sonuçlar grafik ve tablolar ile gösterilmiştir. Ölçekten alınan puanların karşılaştırılmasında parametrik olmayan Mann Whitney-U Testi ile Kruskal-Wallis testleri kullanılmıştır. İki sayısal verinin karşılaştırıldığı durumlarda ise Pearson Ki-Kare Testi ile analizler tamamlanmıştır.

3.BULGULAR VE TARTIŞMA

Araştırma kapsamında elde edilen veriler, katılımcıların olgusal kimliğine göre aşağıdaki dağılımı göstermektedir.

3.1. Katılımcıların Olgusal Kimliği

Tablo 1. Katılımcılara Ait Kategorize Edilmiş Demografik Veriler

	Değişkenler	Tüm Bireyler	
		N	(%)
Cinsiyet	Erkek	63	16,9
	Kadın	309	83,1
Yaş	19-21 Arası	70	18,8
	22-24 Arası	260	69,9
	25 Yaş ve Üzeri	42	11,3
Gelir Durumu	3500 TL'den Az Geliri Olanlar	42	11,3
	3500-5500 TL Arasında Geliri Olanlar	101	27,2
	Asgari Ücret Alanlar	27	7,3
	5500-8000 TL Arasında Geliri Olanlar	91	24,5
	8001-11000 TL Arasında Geliri Olanlar	57	15,3
	11001 TL Üzeri Geliri Olanlar	54	14,5
Mutfak Giderleri	100-500 TL Arası	31	8,3
	501-1500 TL Arası	155	41,7
	1501-2500 TL Arası	99	26,6
	2501-3500 TL Arası	45	12,1
	3501 TL ve Üzeri	42	11,3
Ne Kadar Dindarsınız?	Dindarım	204	54,8
	Biraz Dindarım	112	30,1

Çok Dindarım	18	4,8
Dindar Değilim	38	10,2
Total	372	100,0

Tablo 1’de görüldüğü gibi katılımcıların büyük çoğunluğu kadındır. Yaş gruplarına göre dağılımda ise 22-24 yaş grubundaki katılımcılar örneklem grubunun yaklaşık üçte ikisini oluşturmaktadır. Katılımcıların büyük çoğunluğu alt ve orta gelir grubuna dâhildir. Örneklem grubu kendisini genellikle dindar olarak tanımlamaktadır.

Tablo 2. Katılımcıların Okudukları Bölüm Bilgileri

Hangi Bölümde Öğrenim Görüyorsunuz?	Beslenme ve Diyetetik	92	24,7
	Gıda Mühendisliği	98	26,3
	İlahiyat	52	14,0
	İşletme	76	20,4
	Turizm Fakültesi	54	14,5
	Total	372	100,0

Tablo 2’de görüldüğü gibi katılımcıların yarısından fazlası beslenme ve diyetetik ile gıda mühendisliği bölümlerinde öğrenim görmektedir.

3.2. Katılımcıların Gıda Alışverişinde Önemsediği Kriterler

Tablo 3. Gıda Alışverişi Yaparken En Çok Önemsediğiniz 3 Kriter Nedir? Sorusuna Verilen Cevaplar

	N	%
Sağlıklı bir içeriğe sahip	248	66,6
Kolay ulaşılabilir olması	80	21,5
Ekonomik olması	271	72,8
Yerli malı olması	48	12,9
Helal olması	240	64,5
Organik olması	62	16,6
Tüketiminin pratik olması	50	13,44
Hijyenik olması	189	50,8
Sevdiğim bir marka olması	57	15,32

Türkiye’de 18 yaş ve üstü grupta yer alan ve satın alma kapasitesi olan Müslüman tüketiciler üzerinde yapılan bir çalışmada ürün satın alırken tüketicilerin en çok dikkat ettiği hususun ürünün fiyatı olduğu tespit edilmiştir. Bunu sırasıyla ürünün kaliteli olması, güvenilir olması, marka bilinirliğine sahip olması, tüketicinin zevkine uygun olması, ürünün doğal olması, helal sertifikaya sahip olması, ürünün yerli malı olması ve satıldığı yer takip etmiştir (Saygılı 2019). Üniversite öğrencileri örneğinde yapılan bir araştırmada ise tüketicilerin en çok dikkat ettiği hususlar son kullanma tarihi, markası, fiyatı, helal olması, kaliteli olması, içeriği şeklinde sıralanmakta; en az önem verdikleri hususun ise satın aldıkları ürünün kalorisi olduğu görülmektedir (Özkan 2022). Çalışmamızda da ürünün ekonomik olması en büyük tercih edilme nedeniyken yerli malı olması tercih sırasında sonda yer almıştır. Katılımcıların %64,5’inin en çok önemsendiği 3 kriterden biri helal olmasıdır. Bu çalışmalarla ilişkili olarak ülkemizde helal beslenmeye önem verilse de helal sertifikasına gereken önemin verilmediği düşünülebilir.

3.3. Helal Gıda ile İlişkili Bulgular

3.3.1. Helal Gıda Hassasiyeti

Tablo 4. Yeme İçmede Helal Kavramı Sizin İçin Bir Ölçüt müdür? Sorusuna Verilen Cevaplar

	N	%
Kesinlikle evet	160	43,0
Evet	155	41,7
Kararsızım	23	6,2
Hayır	19	5,1
Kesinlikle hayır	15	4,0
Total	372	100,0

Bir çalışmada öğrencilere yeme içmede helal kavramının onlar için ölçüt olup olmaması sorulmuş %56,4'ü kesinlikle evet, %24,3'ü evet, %10,4'ü emin değilim, %3,3'ü hayır ve %5,6'sı kesinlikle hayır cevabını vermiştir (Özkan 2022). Kahramanmaraş'ta yapılan bir çalışmada tüketicilerin %68,4'ü satın aldıkları ürünlerin helal olmasına dikkat etmektedir (Çukadar 2017) Başka bir çalışmada ise tüm koşullar sabit kaldığında bir ürünün helal olmasının satın alma niyetini %18 artırdığı bulunmuştur (Yorulmaz ve Akçi 2020). Yine "Satın alınan ürünlerin helal olup olmamasına dikkat eder misiniz?" sorusunun yöneltildiği bir çalışmada katılımcıların %79,8'i evet cevabını vermiştir (Topdaş 2019). Başka bir çalışmada satın alınan ürünlerin helal olup olmadığına dikkat etme oranı %74,8 olarak bulunmuştur (Saygılı 2019). Bizim çalışmamızda ise öğrencilerin %84,7'si helal kavramının yeme içmede bir ölçüt olduğunu, %9,1'i ise bir ölçüt olmadığını belirtirken %6,2'si kararsız kalmıştır.

3.4. Helal Gıda Bilgilerine Yönelik Sorular

3.4.1. Helal Gıdaya Yönelik Bilgilerin Kaynağı

Tablo 5. Helal Gıda ile İlgili Bilgilerinizin Kaynağı Nedir? Sorusuna Verilen Cevaplar

	N	%
Bölüm dersleri, bölüm hocaları	113	30,37
TV, gazete, dergi	134	36,02
Sosyal medya	163	43,81
Aile ve akrabalar	168	45,16
Arkadaş çevresi	74	19,89
İlahiyatçılar	97	26,07
Diyetisyen, gıda mühendisi gibi uzmanlar	128	34,40
Diğer	3	0,80
Bilgi sahibi değilim	23	6,18
Toplam	372	100,0

Helal ve sağlıklı gıda ile ilgili tüketicilerin bilgi kaynağını araştıran bir çalışmada katılımcıların %37,3'ü gıda konusunda uzman kişileri, %19,3'ü dini hassasiyeti olan kişileri, %15,4'ü ilahiyatçıları, %11,5'i aile ve akrabaları, %7'si reklam ve tanıtımları, %4,8'i arkadaş çevresini, %2,8'i satıcıları ve %2'si diğer kaynaklardan bilgi edindikleri görülmüştür (Özkan 2022). Bizim çalışmamızda ise %45,16 ile aile ve akrabalar en önemli bilgi kaynağı olarak görülmektedir. Ayrıca sosyal medyanın bu konuda bilgi kaynağı olarak görülmesi uzmanlar, ilahiyatçılar ya da bölüm hocalarından daha fazladır. Bir çalışmada Türkiye'de yaşayan tüketicilerin ölçek içinde bulunan "Ailem helal sertifikalı ürünleri satın almamı ister." ifadesine verdiği cevaplarda ortalama 4,32 puan elde edilmiştir (Yılmaz ve Albayrak). Başka bir çalışmada ise "Ailemin ya da arkadaşlarımdan içeriğine şüphe ile yaklaştığı hiçbir gıda mamulünü almam." ifadesinin ölçek puanı 4,05; "Aile üyelerim helal sertifikalı ürünleri tercih etmektedir." ifadesinin ölçek puanı ise 4'tür (Memiş, Cesur ve ark. 2018). Bu da ailenin helal ürün satın almada yönlendirme etkisinin büyük olduğunu göstermektedir.

3.4.2. Ürünlerin Helal Olduğunu Anlamaya Yönelik Eylemler

Tablo 6. Aldığınız Ürünün Helal Olduğunu Anlamak İçin Ne Yaparsınız? Sorusuna Verilen Cevaplar

	N	%
Yerli malı alırım	69	18,54
Bildiğim/tanınmış markaları alırım	174	46,77
Aldığım yere sorarım	36	9,67
İçindekileri okurum	245	65,86
Domuz yağı ve katkıları yoktur ibaresine bakarım	224	60,21
Alkol yoktur ibaresine bakarım	148	39,78
Helal sertifikalı olup olmadığına bakarım	256	68,81
Bugüne kadar helal olmasına dikkat etmedim	36	9,67
Toplam	372	100,0

Yapılan bir araştırmada tüketicilerin helal ürün satın alma amacıyla bildikleri yerlerden ve bildikleri markalardan ürün almayı tercih ettiği görülmektedir. (Çukadar 2017). Bizim çalışmamızda da bilinen markalardan ürün satın alma eğilimi helal gıda satın alma niyeti için %46,77 oranında önemlidir. Çalışmamızda bir gıdanın helal olduğunu anlamak için en çok bakılan kriter %68,81 oranıyla helal sertifikalı olup olmadığıdır. Aksine yapılan çalışmalarda ülkemizdeki tüketicilerin helal gıda tüketme hassasiyetine rağmen helal gıda sertifikasına yöneliminin çok yüksek olmadığı görülmektedir. Bir araştırmada katılımcıların %36,6'sı satın aldığı ürünlerde helal sertifikası olup olmadığına dikkat ettiğini söylerken %65,4'ü dikkat etmediğini belirtmiştir (Kızılkaya 2017). Bu durum Müslüman bir ülkede yaşamının bu konudaki riski azalttığı düşüncesine bağlanabilir. Nitekim yapılan bir araştırmada “Türkiye’de bulunan yiyeceklerin hepsinin helal olduğunu düşünüyorum.” ifadesinin ölçek puanı ortalama 2,57, “Müslüman ülkelerden gelen gıdalar mutlaka helaldir.” ifadesinin ölçek puanı ortalama 2,79, “Gıda maddesinin üzerinde helal logosu varsa mutlaka helaldir.” ifadesinin ölçek puanı ise ortalama 3,06 olarak bulunmuştur (Ördek 2017). Bir çalışmada öğrencilerin alışveriş sırasında ürünlerin helal olup olmadığını sorgulama durumu araştırıldığında, katılımcıların %33,2’si aldığı yere bağlı, %32,3’ü güvendiğim yerden alırsam sorgulamam, %26,8’i bilmediğim yerden alırsam sorgularım ve yalnızca %2’si her şekilde sorgularım cevabını vermiştir (Özkan 2022).

3.5. Helal Gıdaya Yönelik Farkındalık, Algılama, Tutum ve Beklentiler Ölçeğine Dair Veriler

Tablo 7. Helal Gıdaya Yönelik Farkındalık, Algılama, Tutum ve Beklentiler Ölçeğinden Alınan Puanlara Ait Veriler

	Ortalama±Standart Sapma	Medyan (Minimum-Maksimum)
Helal Gıdaya Yönelik Ölçek	109,74±22,032	115(41-144)

Ölçekten alınan ortalama puan değerlendirildiğinde öğrencilerin helal gıdaya yönelik farkındalık, algılama, tutum ve beklenti düzeyinin yüksek olduğu söylenebilir. Özkan (2022)'in çalışmasında üniversite öğrencilerinin ortalama puanı bizim çalışmamıza göre çok daha düşüktür. Bu da çalışmamızın gıda ile ilişkili alanların son sınıf öğrencileri üzerinde gerçekleştirilmesiyle ilişkili olabilir.

3.6. Dindarlık ile Diğer Bulgular Arasındaki İlişki

Tablo 8. Dindarlık Bakımından Kendinizi Nasıl Tanımlarsınız? Sorusuna Verilen Cevaplar ile Cinsiyet Değişkeni Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Dindarlık Bakımından Kendinizi Nasıl Tanımlarsınız?			Dindarım	Biraz Dindarım	Çok Dindarım	Dindar Değişim	p değeri
Cinsiyet	Erkek	N	20	23	3	17	0,00
		%	31,7%	36,5%	4,8%	27,0%	
Kadın	Kadın	N	184	89	15	21	
		%	59,5%	28,8%	4,9%	6,8%	

Ülkemizde cinsiyete göre dindarlığı ölçen bir meta-analiz çalışmasında dindarlık, hem dini inanç boyutu hem de dini ibadet boyutuyla kadınlarda daha yüksek orana sahip bulunmuştur (Korkmaz 2020). Çalışmamız da bu verileri desteklemektedir.

3.7. Gıda Alışverişinde En Çok Önemsenen Kriter ile Diğer Bulgular Arasındaki İlişki

Tablo 10. Gıda Alışverişi Yaparken En Çok Önemsediğiniz Kriter Nedir? Sorusuna Verilen Cevaplar ile Cinsiyet Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Gıda Alışverişi Yaparken En Çok Önemsediğiniz Kriter Nedir?	Erkek	Kadın
	N	N
1-Sağlıklı bir içeriğe sahip olması	4	43
	%	%
	6,3%	13,9%
2-Kolay ulaşılır olması	N	N
	1	5
	%	%
	1,6%	1,6%
3-Ekonomik Olması	N	N
	21	45
	%	%
	33,3%	14,6%
4-Yerli malı olması	N	N
	0	2
	%	%
	0,0%	0,6%
5-Helal olması	N	N
	20	156
	%	%
	31,7%	50,5%
6-Organik olması	N	N
	1	3
	%	%
	1,6%	1,0%
7-Tüketiminin pratik olması	N	N
	4	4
	%	%
	6,3%	1,3%
8-Hijyenik olması	N	N
	10	45
	%	%
	15,9%	14,6%
9-Sevdiğim bir marka olması	N	N
	2	6
	%	%
	3,2%	1,9%
P değeri		0,002

Çalışmamıza katılan kadınlarda dindarlık seviyesinin daha yüksek olması, kadınların gıda alışverişi sırasında erkeklere göre gıdanın helal olmasına daha çok önem vermesinin beklenen bir sonuç olmasını sağlamaktadır. Literatürde helal gıda tüketim davranışının kadınlarda daha

yaygın olduğunu gösteren çalışmalar (Yorulmaz ve Akçi 2020; Özkan 2022) bulunsa da bizim çalışmamızın aksine helal gıda tüketiminin erkeklerde daha yaygın görüldüğü sonucuna (Çukadar 2017; Ördek 2017) ulaşan çalışmalar da bulunmaktadır. Erkekler gıda alışverişi yaparken sağlıklı olmasına çok dikkat etmediği gibi ürünün detaylarıyla da çok ilgilenmemektedir. Ancak ürünün fiyatını kadınlara göre daha fazla önemsemektedir (Özdemir 2009). Bizim çalışmamız da bu verileri desteklemektedir.

Tablo 11. Gıda Alışverişi Yaparken En Çok Önemsediğiniz Kriter Nedir? Sorusuna Verilen Cevaplar ile Bölüm Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Öğrencilerin bölümleriyle ilişkili olarak gıda alışverişinde en çok dikkat ettiği noktaların değiştiği görülmektedir. Helal olmasına en çok ilahiyat öğrencileri, sağlıklı bir içeriğe sahip olmasına en çok diyetetik öğrencileri, ekonomik olmasına en çok turizm öğrencileri, tüketimin pratik olmasına en çok işletme öğrencileri, hijyenik olmasına ise en çok gıda mühendisliği öğrencileri dikkat etmektedir. Bu da bize eğitim alanının gıda alışverişinde seçimleri etkilediğini göstermektedir.

3.8. Helal Gıdaya Yönelik Farkındalık, Algılama, Tutum ve Beklentiler

Ölçeğinden Alınan Puanlar ile Diğer Bulgular Arasındaki İlişki

Tablo 12. Helal Gıdaya Yönelik Farkındalık, Algılama, Tutum ve Beklentiler Ölçeğinden Alınan Puanlar ile Cinsiyet Arasındaki İlişki

	Ortalama±Standart Sapma	Medyan (Minimum-Maksimum)	P değeri
Erkek	95,65±27,26	102(41-135)	0,00
Kadın	112,61±19,65	117(47-144)	

Çalışmamıza katılan kadınların daha dindar olduğu ve helal gıdaya daha çok önem verdiği verileri düşünülecek olursa ölçekten alınan puanların kadınların lehine olması beklenen bir sonuçtur. Ölçeğimizin çalışmasında da kadınlar erkeklere göre farkındalık, algı ve dikkat yönünden daha yüksek puanlar almıştır (Özkan 2022). Başka bir çalışmada ise helal gıda sertifikasını bilme ve helal sertifikalı gıda tüketme durumu erkekler lehine cinsiyetler arasında farklılık göstermiştir (Çukadar 2017).

Tablo 13. Helal Gıdaya Yönelik Farkındalık, Algılama, Tutum ve Beklentiler Ölçeğinden Alınan Puanlar ile Bölüm Arasındaki İlişki

	Ortalama±Standart Sapma	Medyan (Minimum-Maksimum)	(Minimum-P değeri)
Beslenme ve Diyetetik	114,03±15,76	117(50-139)	0,00
Gıda Mühendisliği	112,27±20,63	116(47-144)	
İlahiyat	123,77±14,94	127(59-143)	
İşletme	93,67±26,19	100(41-135)	
Turizm	106,93±19,771	110,5(55-139)	
Toplam	109,74±22,032	115(41-144)	

Çalışmamıza katılan ilahiyat öğrencilerinden hiçbirisi helal gıda kavramının yeme içmede bir ölçüt olmadığını ifade etmemiştir. Bu da bize ilahiyat öğrencilerinin bu konuyu önemsedikleri için konu hakkında daha fazla bilgiye sahip olduklarını düşündürmektedir. Beslenme ve diyetetik ile gıda mühendisliği alanındaki öğrencilerin aldığı puanlar birbirine oldukça yakındır. Bu bölümlerin ilahiyattan sonra en yüksek puanı alması, alan eğitimlerinde besin içeriklerini ve bazı riskleri bilmeleriyle ilişkili olmuş olabilir. Nitekim beslenme ve diyetetik öğrencilerinin dindarlık oranı gıda mühendislerine göre çok daha fazladır.

Tablo 14. Helal Gıdaya Yönelik Farkındalık, Algılama, Tutum ve Beklentiler Ölçeğinden Alınan Puanlar ile Dindarlık Bakımından Kendinizi Nasıl Tanımlarsınız? Sorusu Arasındaki İlişki

	Ortalama±Standart Sapma	Medyan (Minimum-Maksimum)	P değeri
Çok Dindarım	119,78±20,22	124(55-143)	0,024
Dindarım	119±14,45	122(51-144)	
Biraz Dindarım	103,07±19,5	106(47-141)	
Dindar Değilim	74,89±22,09	67,5(41-116)	
Toplam	109,74±22,032	115(41-144)	

6TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

Dindarlık, bireylerin ait olduğu dini gruba göre bazı normlara sahip olmasına neden olur. Dindar bireyler alışveriş tercihlerini ekonomik çıkarlarına uygun olana göre değil de daha çok bu normlara göre yapmaktadır. Ayrıca dindar bireyler alışveriş sırasında dindar olmayan bireylere göre daha fazla bilgi talep etmektedir (Çubukçuoğlu ve Haşıloğlu 2012). Yapılan çalışmalarda dindarlık arttıa helal gıda tüketiminin arttığı gösterilmiştir (Mumuni, Veeck ve ark. 2018; Demirağ, avuşoğlu ve ark. 2020). Benzer olarak dindarlık seviyesi helal gıdaya daha fazla para ödeme isteğiyle ilişkili bulunmuştur (Hosseini, Mirzaei ve ark. 2019). Başka bir çalışma ise dindarlık ve helal gıda sertifikasının helal ürün satın alma niyetiyle pozitif ilişkili olduğunu göstermektedir (Awan, Siddiquei ve ark. 2015). Bizim alışmamızda da dindarlık ile helal gıdaya yönelik farkındalık, algılama, tutum ve beklentiler pozitif ilişkili bulunmuştur.

SONUÇ

Üniversite ğrencilerinin helal gıdaya yaklaşımlarının incelendiği bu araştırmada, beslenme ve diyetetik, ilahiyat, işletme, turizm ve gıda mühendisliği alanlarında öğrenim gören son sınıf niversite öğrencilerinden elde edilen veriler kullanılmıştır. Katılımcıların dindarlık düzeylerine göre helal gıda tercihinine yönelik tutumlarının değiştiği tespit edilmiştir. Buna göre dindarlık düzeyi arttıa helal gıda hassasiyeti de artmaktadır. Araştırmada dindarlığın bölümler arasında ve cinsiyete göre farklılık gösterdiği, helal gıdaya yönelik farkındalık, algılama, tutum ve beklenti leğinden alınan puanları etkilediği, öğrencilerin okuduğu alanlara göre gıda alışverişinde dikkat ettiği unsurların ve helal gıdaya yönelimlerinin değiştiği sonuçlarına ulaşılmıştır. Üniversite ğrencilerinin helal gıda konusuna büyük oranda ilgi duyduğu ve yeme-içme tercihlerinde helal gıda arayışında oldukları görülmüştür. Bu sonuç modernleşme, sekülerleşme ve kapitalistleşme sürecine rağmen dinin sosyal hayata etkisinin katılımcıların gıda tercihlerine yansımaya devam ettiğinin göstergesidir. Helal gıda duyarlılığının geliştirilebilmesi ve taleplerin karşılanabilmesi için özellikle kamu kurum ve kuruluşlarının, konuyla ilişkili sektörlerin ve medyanın konuyla daha fazla alakadar olması gerekmektedir. Bu alanda Müslüman toplumların ve kurumların daha çok araştırma/inceleme yapması ve helal gıdaya yönelik beklentilerinin karşılanması gerekmektedir. Ayrıca helal gıda konusunda hassasiyeti olan bireylerin tükettikleri gıdalarda bulunan riskleri öğrenmeleri ve helal gıda konusunda günümüz şartlarına göre bilinçlenmeleri için bilirkişilerce eğitimin düzenlenmesi gerekmektedir.

6th INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

KAYNAKLAR

Awan, H. M., ve arkadaşları (2015). "Factors affecting Halal purchase intention—evidence from Pakistan's Halal food sector." *Management Research Review* 38(6): 640-660.

Çubukçuoğlu, M. E. ve S. B. Haşiloğlu (2012). "Dindarlık olgusunun satınalma davranışı faktörleri üzerinde etkisi." *Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi* 4(1): 1-18.

Çukadar, M. (2017). "Helal Gıda Konusunda Tüketici Davranışları." *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi* 34(3):190-200.

Demirağ, B., ve arkadaşları (2020). "Dindarlık, tutum ve davranışsal niyetler arasındaki ilişkinin incelenmesi: Almanya'daki müslüman tüketicilerin helal gıda etiketli ürünlere yönelik algılarının vab modeli ile incelenmesi." *İşletme araştırmaları dergisi* 12(4): 3405-3420.

Hosseini, S. M. P., ve arkadaşları (2019). "Determinants of Muslims' willingness to pay for halal certified food: does religious commitment act as a moderator in the relationships?" *Journal of Islamic Marketing* 11(6): 1225-1243.

Kızılkaya, B. (2017). *Türkiye'de Helal Gıda Konusundaki Tüketici Eğilimlerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı.

Korkmaz, S. (2020). "Cinsiyete göre dindarlık: bir meta-analiz çalışması." *Bilimname* 2020(43): 437-460.

Memiş, S., ve arkadaşları (2018). "Tüketicilerin Helal Sertifikalı Mamullere Yöneliminin, Algılanan Risk ve Güven Arayışına Aracılık Etkisi." *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi* 4(2): 32-46.

Mumuni, A. G., ve arkadaşları (2018). "Religious identity, community and religious minorities' search efforts for religiously sanctioned food: The case of halal food in non-Muslim majority markets." *International Journal of Consumer Studies* 42(6): 586-598.

Ördek, Ş. (2017). *Tüketici Dindarlığı ve Helal Gıda Ürün Değerlendirmeleri: Kayseri'de Bir Uygulama* [Yüksek Lisans Tezi]. Nuh Naci Yazgan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı.

Özdemir, E. (2009). "Cinsiyet Bazlı Farklılıklar ve Erkek Tüketicilere Yönelik Pazarlama Stratejileri." *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 8(29): 259-281.

Özkan, B. (2022). "Awareness, Perception, Attitude and Expectations of University Students Towards Halal Food." *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 13(25): 129-159.

Saygılı, M. (2019). *Helal Ürün Farkındalığı ve Satın Alma Niyeti İlişkisi Üzerine Bir Araştırma* [Doktora Tezi] Sakarya Üniversitesi İşletme Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı.

Topdaş, H. M. (2019). *Hazır Gıdada ve Helal Özellikli Jelatinde Tüketici Eğilimlerinin Belirlenmesi* [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gastronomi Anabilim Dalı.

6th INTERNATIONAL CONGRESS of MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

Yılmaz, M. K. ve İ. C. Albayrak "X, Y ve Z Kuşağı Tüketicilerin Helâl Gıdalara Yönelik Algıları, Dindarlık Düzeyleri ve Helal Gıda Satın Alma Niyetleri Arasındaki Farklılıkların İncelenmesi." *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies* 8(2): 172-199.

Yorulmaz, D. Ö. ve Y. Akçi (2020). "Helal gıda tüketimine yönelik tutumların satın alma niyeti üzerindeki etkisi (Adıyaman örneği)." *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 17(2): 1218-1238.

6TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

The Importance of Intelligence on Innovation in Bergson

Oktay TAVAS¹

Abstract

Intelligence, on which Henri Bergson analyzed, allows us to obtain information on living and non-living substances. Therefore, in this field, we have to use our intelligence both to invent and to shape matter. So the question of what is intelligence comes to mind. According to Bergson, intelligence; It is the ability to make things come into being and to make things by means of tools and to change them as much as possible. An intelligence that has found its perfection is the ability to make inanimate tools and to use tools with it (Bergson, 2017: 200, 201).

Intellect perceives matter, and all the analyses and syntheses made by intelligence are directed only to practical goals; therefore, it can only dominate matter, but it cannot dominate the field of life (Bayraktar, 2016: 56). The character of the intellect is the inability to understand life by its very nature. Because it is not fused with life. The main subject of intelligence is inorganic solid things (Bergson, 2017:212,213). Intelligence designs only the indefinite. Life, on the other hand, is a creation. Creativity is also the work of time, even itself. In this case, intelligence, however, is alien to the idea of creation and is not capable of understanding life, since it conceives of immobility (Bergson, 2017: 220).

According to Bergson, an invention becomes an invention in the full sense of the word when it makes a tool. This is a trait that belongs to humans. According to him, the real course of human intelligence is mechanical inventions (Cengiz, 2012: 98). In fact, according to Bergson, in our social life, it is shaped as creating, using and presenting tools for the benefit of humanity (Bergson, 2017:198). Human intelligence is shaped by creating tools and creating a cultural structure around it.

Bergson says that the cultural structure we are talking about is the field of abstraction created as a result of the mechanical inventions of people. Inventions on the way to progress also determine the direction of progress (Cengiz, 2012: 99).

To summarize; Bergson clearly describes the whole of intelligence as follows; Intelligence is the ability to make things that are made, and in particular, to make tools by means of tools and to change them as much as possible. According to what we understand from him, the boundaries of intelligence were drawn by associating intelligence with artificial tools. In this way, the main task of intelligence is stated within the framework of being able to do

¹ Dr, Muğla Uluslararası Gençlik Merkezi Müdürü, Orcid: 0000-0002-2056-2268

6th INTERNATIONAL CONGRESS of MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

business. By claiming this thesis, Bergson tries to minimize the connection of intelligence with metaphysics and other fields (Cengiz, 2012: 100).

Keywords: Bergson, Intelligence, Innovation, Knowledge, Progress

6TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

Giriş

Felsefi düşüncenin başlangıcından beri bilgi anlayışı nedir sorusu filozofların üzerine düşündükleri bir metafizik problem olmuştur. Bu konu hakkında filozoflar farklı görüşler ortaya koymuştur. 20. yüzyılda Henri Bergson bilginin kaynağı olarak zekâyı, içgüdü ve sezgiyi kabul etmektedir.

Henri Bergson'un üzerinde analizler yaptığı zekâ, canlı ve cansız maddeler üzerinde bilgiler edinmemizi sağlar. Dolayısıyla, bu alanda hem icat yapmak hem de maddeye şekil vermek için zekâmızı kullanmak zorundayız. O halde zeka nedir sorusu aklımıza geliyor. Bergson'a göre zeka; yapma şeyler vücuda getirmek ve aletler vasıtasıyla şeyler yapmak ve bunları alabildiğine değiştirme istidadıdır (Bergson, 2017: 200).

Günümüzdeki inovatif çalışmalar ve bilişim teknolojileri geçmişteki felsefi düşünce anlayışlarıyla temellendirilebilir. Felsefi bakış açısıyla bilime bakıldığında bilimin bilgi türünün bir etkinliği olduğu ve temelinin bilen varlık özne ile bilinen varlık nesne arasındaki ilişkiye dayandığı anlaşılmaktadır. Bilimsel bilgi, deney, gözlem gibi olgularla ilişkilirken bir taraftan da kavram, akıl yürütme, hipotez gibi anlaksal niteliğe haizdir (Çalık ve Çınar, 2009).

Eskiden bilginin varlığı, kaynağı, temelleri filozoflar tarafından tartışma konusu iken bilgi çağında ise bilgiye ulaşmanın en hızlı ve pratik yöntemlerinin bulunup insanların faydasına sunulması amaçlanır. Sanayi toplumunda mekanik altyapı fiziksel emeğe dayanırken bilgi toplumunda ise bilişim alt yapısı zihinsel emeğe dayanmaktadır. (Erkan, 1997).

Bergson'da Zeka

Henri Bergson'un üzerinde analizler yaptığı zekâ, canlı ve cansız maddeler üzerinde bilgiler edinmemizi sağlar. Dolayısıyla, bu alanda hem icat yapmak hem de maddeye şekil vermek için zekâmızı kullanmak zorundayız. O halde zeka nedir sorusu aklımıza geliyor. Bergson'a göre zeka; yapma şeyler vücuda getirmek ve aletler vasıtasıyla şeyler yapmak ve bunları alabildiğine değiştirme istidadıdır (Bergson, 2017: 200). Kemâlini bulmuş bir zekâ ise cansız aletler yapmak ve bununla birlikte aletleri kullanma melekesidir. (Bergson, 2017: 201).

Zekâ, maddeyi algılar ve zekânın yaptığı bütün analiz ve sentezler yalnızca pratik hedeflere yöneliktir; dolayısıyla yalnızca maddeye hâkim olabilir, ancak hayat alanına hâkim olamaz (Bayraktar, 2016: 56). Zekânın karakteri, yapısı gereği hayatı anlayamamaktır. Çünkü hayat ile kaynaşmamıştır. Zekânın başlıca konusu, organik olmayan katı şeylerdir (Bergson,2017:212,213). Zekâ, ancak süresizi tasarlar. Hayat ise bir yaratmadır. Yaratıcılık da sürenin eseri, hatta bizatihi kendisidir. Bu durumda zekâ, ancak hareketsizliği tasarladığından dolayı, yaratma fikrine yabancıdır ve hayatı anlamaya yetkin değildir (Bergson, 2017: 220). Zekâ, başlı başına hayatı, oluşu, yaratmayı ve süreyi anlayamadığı için sadece zekâ ve mantığa dayanan bir felsefe, bilimlerden daha fazla bir şey elde edemez. Bilimleri aşabilmesi için felsefenin zekâyı değil, zekâ ile içgüdünün kaynaşmasından doğan sezgiyi kullanması gerekir (Bayraktar,2016: 57).

Bergson, hayvan ve insan kavramlarının içeriklerinden hareketle zeka düşüncesini oluşturmaktadır. Hayvanlardan bazıları kaba aletler yaparken bazıları da insanın yaptığı aletleri kullanmaktadır. Bu alet yapma olayı, bir düşünüşün olduğunu gösterir. Yapma şeyleri tanıyan hayvanlar vardır. Kurt kapanını gören bir kurdun, tuzağı fark edince oradan ayrılması örneğinde olduğu gibi. Burada zekânın varlığını, yaşanmış bir tecrübeden yola çıkılarak ulaşılan bir netice

olmasına, yani tanımının başlaması sebebiyle söyleyebiliriz (Cengiz,2012: 98,99). Bu tanımayı Bergson, bir icat ya da bir buluş olarak görmektedir. Bergson'a göre bir buluş, yapma bir alet yapınca tam anlamda bir buluş olur. Bu insanlara ait bir özelliktir. Çünkü hayvanlar bu niteliğe sahip varlıklar değildirler. Zira hayvanlar yapma şeyleri alışkanlık halinde yapıp kullanmazlar (Bergson, 2017: 198). Bergson, böylece hayvanların zekâsının sınırlarını belirlemiştir.

Kısaca, hayvan zekâsı, insanlara nispeten daha alt bir kademededir. Ona göre insan zekâsının asıl gidişi ise, mekanik icatlardır (Cengiz, 2012: 98). Hatta Bergson'a göre, sosyal hayatımızda, yapma aletler oluşturmak, kullanmak ve insanlığın faydasına sunmak olarak şekillenmektedir (Bergson, 2017:198). İnsan zekâsı, yapma aletler oluşturma ve onun etrafında kültürel bir yapı oluşturma üzerine şekillenmiştir.

Bergson, bahsettiğimiz kültürel yapının, insanların mekanik icatlarının sonucunda oluşturulan soyutluk alanı olduğunu söylemektedir. İlerleme yolundaki buluşlar, aynı zamanda ilerlemenin de yönünü tayin etmektedir (Cengiz, 2012: 99). Çünkü bu durumu insanlar zor fark eder, insanlıktaki değişimler, kullanılan aletlerle birlikte değişmektedir. Fakat insandaki değişimler bunun gerisinde kalır.

İnsanoğlu, bir buluşun hayatımızdaki etkilerini, ancak buluşların yeniliğini kaybettiğinde anlarız. Zira, bireysel ve sosyal alışkanlıklarımızın sebepleri ortadan kalkınca uzun süre insan bunun etkisinde kalır (Bergson,2017: 1999). Bergson, bir yanda insanın hızlı bir soyut ilerleme içinde olduğunu, diğer yanda ise bu soyut ilerlemeye bütün yapıları ile yöneldiğinde, yeni bir tarafın belirlediğinin altını çizmektedir. Yani bir manada insanlık, kendi ereğini kendisi oluşturmaktadır. Lâkin yeni oluşturulan yapıya da uyum sağlaması vakit alacaktır.

Özetlersek Bergson, zekânın tamamını açıkça şöyle tarif etmektedir; zekâ, yapma şeyler meydana getirmek ve bilhassa, aletler aracılığıyla aletler yapmak ve bunları da alabildiğince değiştirme kabiliyetidir. Ondandır ki bizlere göre zekânın yapma aletlerle ilişkilendirilmesiyle zekânın sınırları çizilmiştir. Bu şekilde de zekânın temel görevi, iş yapabilmek çerçevesinde belirtilmiştir. Bergson, bu tezini iddia ederek, zekânın metafizik ve diğer alanlarla olan bağıını en asgariye indirmeye çalışmaktadır (Cengiz, 2012: 100).

“Zekâ fiilden hareket ederek yapma şeyler vücuda getirmeyi gözetmektedir. Yapma şeyler meydana getirmek ham madde üzerinde çalışmakla olmaktadır Organikleşmiş maddeler kullanılsa da bunları vücuda getiren hayat ile uğraşılmaz, ona da cansız şeyler gibi muamele edilir. Ham maddeden bile yalnız katı kısımlar alınır, geri kalanlar akışkanlıkları dolayısıyla elden kaçır. Bunun için zekâ bir şey yapmaya yeltense bile realitedeki akışkan şeyleri ve canlı varlıklardaki asıl canlıyı elden geçirir. Zekâmızın tabii şekliyle başlıca konusu, organik olmayan katı şeylerdir” (Bergson, 1986: 202).

Bergson, zekânın asıl işlevinin birleştirme olduğunu söyleyenlere itiraz etmektedir. Bergson'a göre zekânın birleştirmek fikrinden ziyade, işlevinin ayırmak olduğunu iddia etmekte ve zekâ, birleştirmek için bilgi arıyorsa, o zaman bunu kendi ihtiyaçlarına göre yapacağından bilgiyi de şekillendirecektir. Buradan hareketle her şey, zekâyâ bağlı olacak ama zekâ hiçbir şeye bağlı olmayacaktır. Bu temel üzerine inşa edilen değerlendirmeler sonucunda zekâ, mutlak bir şey olarak değerlendirilebilir. Ancak zekânın verdiği bilgi, bu değerlendirme şekline uzak kalmaktadır (Bergson, 2017: 211,212). Oysa mutlaklık derecesinde yücelttiğimiz zekânın bilgisi yetersizdir ve verdiği bilgi, hayatı tam anlamıyla kavrayamamaktadır.

Zekânın mutlak bir yapısı olduğu kabul edilirken verdiği bilginin ise göreceli olması, zekânın mutlak olduğu bilgisinin aslında doğru olmayacağını aklımıza getirir. Bergson'a göre ise zekânın mutlak bir yapısı yoktur. Zekâ, eylem ve hareket zorunluluklarına göre meydana gelmektedir ve zekâ, kendi başına göre bir değer olarak ele alınmaz, onun bir şeylere indirgenebilir bir yapısı vardır ve zekâ bir şeylerle açıklanabilir. Dolayısıyla zekânın betimlenemez veya açıklanamaz bir yönü yoktur. Bu düşünce çerçevesinde de zekânın mutlak olarak değerlendirilmesinin hatalı olduğunu görülür. Zekâ bağımsız olmadığı için bilgi de zekâyâ bağlı değildir. Sonuçta, bilginin kaynağı, zekâ değildir ve bilginin zekâdan bağımsız bir yönü bulunmaktadır.

Zekâmız, yapma şeyler oluşturmak için gayret sarf ettiğinden ve ham madde üzerinde çalıştığından hayat ile uğraşmaz. Zekâ, realitedeki akışkan şeyleri ve canlı varlıklardaki asıl canlıyı elden geçirir. Zekâ, süreksizliğe dayanarak eylemde bulunur. Süreksizlik, düşünmede fark edilmeden egemen olur. Zira Bergson'un evrimle alakalı olarak belirttiği gibi, biz değerlendirmelerimizi ekseriyetle sonuçtan hareketle oluştururuz. Bergson'a göre hareketle alakalı da aynı değerlendirmeleri yaparız. Hareketin şu andaki veya en son aşamadaki durumuna bakarak değerlendirmede bulunuruz. Oysa biz, hareketin kendisi olan ilerlemeyi değerlendirmeliyiz. Bunu yapmadığımız için zekâ, hareketi tasarladığında bile aslında biz hareketsizliğe yönelmişizdir (Bergson, 2017: 212,214).

Zekânın, hareketsizlik ve durgunluğa bağlanması tabii özelliğindedir. Zekâ, yalnızca hareketsizliği tasarlayabilir ve hareketin fotoğrafını çeker ve yorumlama yapar. Oysa hareket, zekâ yorumlama yaparken dahi ilerlemekte ve değişim göstermektedir (Cengiz 2012: 100). Zekâ, yapma bir şeyler yaratmak için bir şekli maddeden çıkartır ve bunun için en ideal olanı tercih eder. Üstelik zekâ, her maddeyi de istediği gibi şekillendirebileceğini düşünür. Zekâ, mekânı homojen, boş, sonsuz derecede parçalanabilir olarak algılar. Bu düşünceyi, zekâ, temelde alabildiğince parçalara ayırmak ve bunları herhangi bir sistemde yeniden sentezlemek gücü olarak karşımıza çıkar.

Zekâyâ ilgili düşüncesini dile getirirken dile de önem verir. Bir yandan dil düşüncesiyle alakalı zekânın statik yapısını eleştirirken diğer taraftan dil vasıtasıyla zekânın farklılaşmasını ortaya koyar. Önce dil ile zekâ arasında bir bağlantı kurar. Buna göre zekâ ile dil arasındaki alaka, zekâyı farklılaştıran bir etken olarak ortaya çıkar ve insanı, toplumda yaşayan bir varlık olarak ele alır. Zekâ, temel özelliği itibariyle yapma şeyler (icatlar) yapmaya yöneliktir, lâkin hem icatlar yaparken hem de başkaları ile anlaşırken dil gereklidir. Meselâ, hayvanlar için dili ele alırsak, böcekler dünyasının da bir dile ihtiyacı olduğunu görürüz. Ancak onlarda iş bölümleri tabiatlarından gelir. Yani hayvan toplulukları, yaptıkları işlere yapıları gereği bağlıdırlar. İnsanlardaki durum ise, hayvan topluluklarından farklıdır. İnsanlarda iş yapma veya yapma şeyler meydana getirmek, değişik şekiller alır. İnsanlar, yapacakları işlere yapıları gereği bağlı olmadıkları için kendilerine verilen rolleri öğrenmek zorundadırlar. Bu sebepten dolayı, bilinen işleri yapmaktan bilinmeyenleri yapabilmeye geçebilmek için daima bir dile ihtiyaç duyulur. Hayvanlarda ise bu dile ihtiyaç yoktur. Çünkü bir aslanı ele aldığımızda bin yıl önceki aslanın yaşayış şekli, avlanma biçimi, yedikleri, içtikleri vs. nasılsa şimdi de aynı düzende devam eder. Ancak bir insanı ele aldığımızda hayatın dinamik yönünü görürüz. Zira bin yıl önceki insan ile şimdiki insan arasında her yönden büyük değişimler yaşanmaktadır.

İnsan dilini hayvan dilinden ayıran özellik, işaretlerin bir şeyden diğerine geçebilme kabiliyetinde olmasıdır. İnsan dilini hayvanların dilinden ayıran önemli bir etken ise insan

dilinin genel olmaktan çok dinamik olması, yani hareket halinde olmasıdır. Buna göre içgüdünün işareti, nesnesine yapışık iken, zekânın işareti ise doğal olmayan ihtiyaçlar üzerine bina edilmiş hareketli işarettir. İnsandaki dilin bu fonksiyonu dinamik halde olan hayata uyum sağlar ve daha önce olmayan icatlar için de buluşların kapısını aralar. Özet olarak, insan dilinin esnek kabiliyette olması, değişime ayak uydurabilmemize ve hızlı bir değişim gösterebilmemize yardımcı olur. Dilin bu yeteneği sayesinde bilinç, manevi bir varlık kazanır. Toplumsal hayatın da dil de olduğu gibi bir işlevi vardır. Nasıl ki dil, düşüncüyü derleyip toplarıyorsa, aynı şekilde toplum da gayret edilecek çabaları toplar ve ortalama bir seviye kurulmuş olur. Toplumdaki fertler ise bu seviyeden yükselirler. Bu şekilde toplumdaki iyi fertler, daha iyi seviyelere çıkartılır. Toplumun, dile benzer olan bu işlevi, insan topluluklarını, hayvanlardan ayıran bir özelliktir.

Zekânın ilk işlevi, yapma aletler meydana getirmektir. Fakat zekâ, yapma aletler icat ederken belli bir amaca yönelmiş durumdadır. Kullandığı araçları, amacına göre oluşturmaktadır. Bu oluşturulan yapılar ise, hazır olmadığından zekâ, yapma aletleri kendisi ortaya koyar. Demek ki, bir süre sonra zekânın asıl işlevi olarak beliren alet yapmadan farklı bir çalışma olan çıkarsız çalışmaya geçeceği ortadadır. Bu durumda zekâ, kendisini bir fikir yaratıcısı gibi görmektedir. Böylece zekâ, artık pratikle doğrudan ilgisi bulunmayan şeyler hakkında da fikir sahibi olacaktır ve ham maddede sabit kalmayarak düşüncede de kendine yer bulacaktır. Bergson'a göre zekânın bu yetiye sahip olmasında dilin önemi büyüktür. Bundan sonra zekâ, içinde bulunduğu hayatı ve fikri eylemleri kucaklamak isteyecektir.

Zekâ, ilk olarak cansız maddenin şekline uymuştur. Zekânın işlevsel olarak alanını genişletmeye yol açan dil bile, yalnızca nesneyi göstermek için yapılmıştır. Zekâ, açık ve seçik düşünebilmek için kendisini, süreksizlik çatısı altında görmek zorundadır. Zekânın ürettiği kavramlar, mekândaki şeyler gibi ayırdırılar ve bu kavramlar, zekânın yapısından dolayı nesneye göre üretildikleri için sabittirler. Katılar dünyasına benzeyen kavramlar, birleşince akıl âlemini oluştururlar. Zekânın ise ilk işlevi, yapma aletler (icatlar) oluşturmak olduğu için, zekânın ilkel kuvvetleri zekâyı hep bu yöne yönlendirmeye çalışır. Bu durum, hayatın zekâyaya verdiği ilk ödevdir.

Bergson'a göre hayat, inorganik doğanın hareketlerini eylemsel olarak yönetebilmek için dışarıya bakmayı ve kendinin dışına çıkmayı ilke olarak zekâda belirtmiştir. Buna göre zekâ, hayatı nasıl düşünürse düşünsün, mutlaka inorganik şeylere çevirir. Ona göre zekâ, doğal yönünü tümüyle değiştirmeden ve kendi üzerine katlanmadan hakiki hareketi, karşılıklı geçişi ve bunların hepsini birden ifade eden ve yaratıcı bir evrimleşen hayatı anlayamaz. Buradan anladığımızı göre bir şeyi anlayabilmek için onu parçalanabilir ve süreksiz olarak görmek gerekmektedir. Bu hale getirebilirsek, o şeyi değiştirebiliriz. Sürekliliği anlamaya çalıştığımızda bile duyularımızla hayattan kavradığımız bölüm; iş ve faaliyet alanına aittirler. Bilimdeki organizma, süreklilik olarak kavransa da, hücre yapma bir tasarım olarak ele alımı, eğilimi kabul edecek olsa da çözümlenmek gerekecektir ve sonuçta yine süreksizliğe dayanılacaktır. Bergson, unsurlarını sonsuz çoğaltmakta olan evrim veya oluşun hareketliliğini taklit edebileceğimizi ama evrimin hareketliliğini ele geçirdiğimizi zannettiğimizde, evrimin parmaklarımızın arasından kaydığını söyler. Bergson'a göre zekâ, istediği konuyu ele alsın, onu mutlaka soyutlar, ayırır ve gerekli görürse incelediği şeyin yerine bir dengini koyar. Ancak zekâ, her anın bir oluş veya evrim, hiç durmadan değişim ve oluş, yeniden şekil alma ve doğuş olduğunu ve bunların keşfedilemez oluşunu kabul edemez. Bergson'un felsefesinde bütün oluşumun başında yaratma vardır. Zekâ ise hayatı parçalayamadığı için onu kavrayamaz.

6TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

Zekâ, hayatın eski yönlerini bilir. Adeta anın fotoğrafını çeker ve analiz eder. Oysa hayat, o anda bile değişim halindedir. Yani zekâ, hayatın tam yeniliğini ve oluşunu kabul etmez. Bu sebepten ötürü de hayatın esaslı yönünü göremez. Zira zekânın fonksiyonu, bu değişimi ve sürekli oluşumu görebilmeye elverişli değildir. Bergson'dan anladığımıza göre zekâ, cansız şeyleri görmekte pek mahirdir. Ancak canlı şeyler konusunda da atıl kalmaktadır. Zekâ için canlılar konusunda atıl kalmasının nedenini canlıyı, cansız gibi incelemesinde, realiteyi, akışkan olmasına rağmen sabit kabul etmesinde görebiliriz. Lâkin zekâ, hareketsiz ve süresiz olan cansızlar üzerinde düşününce isabetli kararlar verebilir.

Zekâ, madde ile aynı doğada olduğundan maddeyi algılayışı mutlaklıdır. Elbette ki bu mutlak sınırlı ve eksik olması muhtemeldir. Ancak her şeye rağmen zekâmızla maddi şeyler arasında realiteler arasında görelilik değil, uygunluk vardır. Zekânın bütün etkinlikleri realiteleriyle kurulmuş ve onlar gibi işlemektedir (Bayraktar, 2016:59). Buradan hareketle zekânın maddeyi kavrayışının sadece zekânın bir yetisi olmadığını aynı zamanda zekâda maddi bir yönün bulunduğunu anlıyoruz. Zekânın maddeyi algılayışı, öncelikle madde ile yoğrulması sonrasında maddeyi parçalara ayırmasında gizlidir. Madde, bu yönüme elverişli olduğundan ve bölünebilir özellik taşıdığından zekâ tarafından işlenebilir ve algılanabilir haldedir. Ancak, zaman ve hayat sürekli oluşum ve değişim halinde bulunduğundan parçalanamaz bir özellik gösterir. Bu sebeple zekânın yöntemi burada işlevsizdir. Hayat ile kaynaştığı için ve hayatın sürekli yaratma halinde olduğunu gözeterek buna göre yöntemini belirlediği için, sezgi hayatı anlamaya ve kavramaya muktedirdir.

Sonuç

Bu makalemizde 21. yüzyılda yaşanan gelişmelerin, anlam arayışlarının sosyal bilimler alanında multidisipliner bir bakış açısıyla meselelere bakmamıza neden olmuştur. Çağın, toplumsal ve ekonomik problemlerini geçmişin çözüm yollarıyla çareler bulmak amaçlanmıştır.

Günümüz bilişim teknolojileri önceki felsefi düşünce biçimleri ile temellendirilebilir. Felsefe perspektifinden bilime baktığımızda bilimin bilgi türünün bir etkinliği olduğu ve temelini bilen varlık özne ile bilinen varlık nesne arasındaki ilişkiye dayandığı fark edilir.

Zihinsel yeteneklerimiz her türlü matematiksel işlemi yapabilecek kapasitede olsaydı hesap makinelerine ihtiyaç oluşmayacak ve robotlara, yapay zeka kullanan teknoloji ürünlerine gerek kalmayacaktı. Günümüzde teknolojik becerimizi uzatan ve güçlendiren araçlar üretmektedir. O halde bilim ve teknoloji insanın zihinsel ve el becerileri yetersizliği ve eksikliği nedeniyle yapılmaktadır (Günay, 2017a).

6th INTERNATIONAL CONGRESS of MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

Kaynakça

- Bayraktar, L. Bergson, İstanbul: Aktif Düşünce Yayınları, 2016.
- Bergson, H. *Yaratıcı Tekamül*. (İkinci Basım). (Çev. M. Ş. Tunç). İstanbul: MEB Yayınları 1986.
- Bergson, H. *Yaratıcı Tekâmül*, (Çev. M. Ş. Tunç), İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017.
- Cengiz, C., Akın, Bergson'a Göre Varoluşsal Konumu Bakımından İnsanın Durumu, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2012.
- Çalık, D., & Çınar, Ö. P. Geçmişten Günümüze Bilgi Yaklaşımları Bilgi Toplumu ve İnternet.
- Erkan, H. *Bilgi toplumu ve ekonomik gelişme (3.baskı)*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1997.
- Günay, D. What is Technology? A Philosophical Approach. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi/Journal of Higher Education and Science*, 7(1): 163-166, 2017a.
- Günay, D. & Çalık, A, *Üniversite Araştırmaları Dergisi / Journal of University Research İnovasyon, İcat, Teknoloji ve Bilim Kavramları Üzerine* 2019

ICMUSS

How Sustainability and Corporate Reporting Affect the Success of Companies?

Murat BAY¹

Abstract

Increasing environmental and social problems with globalization have threatened the sustainability of firms and led to the emergence of a new paradigm. The damage caused by environmental and social problems caused by companies should be recognized. Firms prepare ESG (Environmental, social and corporate governance performance reports) in order to ensure that shareholders, boards of directors and external stakeholders are aware of the damage they cause to the environment. Thanks to these reports, companies have started to question the logic of more production and consumption. Therefore, making more profit does not always indicate that firms are doing well. In order for firms to increase their innovation capacity, they need to use human resources effectively and be motivated by taking environmental and social factors into account. Firms should pay more attention to the ability to generate value and keep pace with innovations in the future. These reports are an important indicator for reducing the impact of social damage caused by globalization. In many countries, the gap between rich and poor is widening and attention needs to be paid to those who cannot find food or housing. When investment decisions are being made, the financial sector gives funds according to these reports and the reputation of the company increases as the trust of stakeholders increases. As ESG reports increase the transparency level of companies, they become investable worldwide. With environmental governance, policies are followed to make the ecosystem sustainable in issues such as raw materials, water and food. Environmental governance focuses on how to tackle challenges related to air, water and environmental pollution. Climate change is not only an environmental phenomenon but also a diverse issue with different countries, forms of governance, income levels and sociological dimensions. Climate change is considered as a social and environmental phenomenon that draws attention to the future of the world.

Keywords: Strategy, Sustainability, Innovation Management, ESG Performance

---

¹ Assoc Prof. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey University, Department Of Business Administration, ORCID:0000-0002-2968-2258:

Giriş

Çevresel anlamda ekolojik olarak ele alınabilen sürdürülebilirlik, gerek ekolojik kaynaklar gerekse insanların yaşaması için gerekli olan kaynaklar hepsi bir bütünün parçalarıdır ve birbirleriyle etkileşim halindedir(Yeni,2014:192).

İklim değişikliğinin sonuçları işletmenin tüm paydaşlarını gerek ekonomik gerekse yaşamsal anlamda olumsuz etkilemektedir(Khan vd.,2023:199). Sürdürülebilirlik ekonomik, sosyal ve çevre açısından değer yaratma ile ilgilidir(Norris,2024:1). Pazarlama stratejileri firmaların artık pazar odaklı, sürdürülebilirlik, paydaş odaklı olmak üzere yapılması önemli olmaktadır(mena vd.,2019:531). Endüstri 4 ile birlikte üretim daha çok sürdürülebilir endüstri ekosistemi ve sürdürülebilir değer ağı üzerine odaklanmaktadır. akıllı üretim sistemleri büyük veriyi bulut bilişimi ile müşterilerin tatminini kazanmak için sürekli olarak üretim performansını geliştiriyorlar ve hammadde kaynaklarının kullanımını optimize, enerji kullanımını minimize etmekle birlikte, çevresel sürdürülebilirliği ve ekonomik rekabeti, sağlık ve iş güvenliğini maksimize ediyorlar(Qu vd,2023:1). İşletmelerin insan kaynakları yönetimi; iş dünyasına güven duymak, geniş kitlelerin ihtiyaç ve beklentilerine uyum sağlamak amacıyla kurumsal sosyal sorumluluğa sürdürülebilirlik hedefleri açısından katkıda bulunması gerekmektedir (Stahl,2020:1). Değer esaslı yaklaşım pazarın ihtiyaçlarına göre davranacak ve yenilik ekosistemini, kurumsal sosyal sorumluluk, çevre ve optimizasyonu, kaynakların etkin kullanımını gerçekleştirmek için dijitalleşmeyi öne sürmektedir.

İşletmeler ekonomik amaçlar ve ekonomik olmayan amaçlarını belirlerken, bunların öncelik sırasına konması ve aralarında bir denge kurulması, bir nevi uyumlaştırmalıdır. Belirlenen ekonomik amaçların gerek firma içindeki eğilimlerinden ve gerekse sosyal sorumluluklar ve baskılardan oluşan ekonomik olmayan amaçlarla uyumlaştırması amaçların güncellenmesini gerektirmektedir(Eren, 2010:103).

Ulusların Zenginliği (1776) Adam Smith'e göre kapitalist düzen içinde her firmanın ekonomik çıkarlarını sürdürülebilirlik gibi etik değerler ile yumuşatması veya dengede tutması gerekmektedir(Turhan vd.,2018:22).

Sürdürülebilirlik kavramı belirsiz bir süre esas alınarak bir durum veya sürecin devam ettirilebilmeyi ifade eder. Bu genel anlamıyla sürdürülebilirliğin aslında bir çok boyutu ve amacı vardır Sürdürülebilirlik, temelde doğal sistemler içinde yer alan ekoloji ve ekolojik sistemlerin fonksiyonlarını, süreçlerini ve üretkenlik kapasitesini gelecekte de devam ettirebilme yeteneği olarak algılanmaktadır. Sürdürülebilirlik aslında doğa ile insanın arasında ki bir yenilenme ve tüketme yerine koyma hızını, dengesini, ahengini ifade etmektedir. Bir anlamda sürdürülebilirlik doğanın sunduğu kaynakların kendiliğinden yenilenebilmelerine olanak tanıyacak hızda insanların tüketimlerini yavaşlatmaları istek ve ihtiyaç dengesini çok iyi tutmaları ile sağlanabilir. Aksi halde yenileme yapamadan yok olmaya doğru süreç kendini yönetmektedir(Yavuz,2010:65).

Sürdürülebilirliğin sağlanmadığı veya kaynakların artık tükenme noktasına geldiği anlamında geldiği etkisini iklimin değişmesi olarak göstermiştir. Bu iklim değişikliğinin tezahüründe ekonomik olumsuzluklar olarak görmekteyiz(Yanık, Türker,2012:292).

Sürdürülebilirliğin iktisadi boyutu kadar önemli olan çevresel ve sosyal boyutları küreselleşme sürecinin başlangıcında neoklasik iktisat tarafından yeteri kadar önemsenmemiştir. Bu iktisat yaklaşımının sonuçları, çevre sorunlarının (iklim değişikliği, toprak

kaybı ve çölleşme, biyoçeşitlilikte azalma, hava, su ve toprak kirliliği) etkileri insan ve ekonomi üzerinde hissedilmeye başlanınca çevreye olan yaklaşımın daha fazla önem arz etmesine ve multidisipliner yaklaşımla ele alınması bir nevi çevrebilimsel iktisadın ortaya çıkmasına yol açmıştır(Yeni,2014:201).

Kurumsal sürdürülebilirlik, firmaların gelecekte değer yaratmak amacıyla çevresel, sosyal ve ekonomik faktörlerin kurumsal yönetim ilkeleriyle birlikte düşünülerek firma faaliyetlerinde stratejisinde dikkate alınması ve bunlara bağlı risklerin etkin bir şekilde yönetilmesidir. Sürdürülebilirlikteki amaç sadece firmayı düşünen değil uzun vadede tüm paydaşlar ve toplum için yarar sağlamaktır (Şeker, Şengür,2022:361).

Kurumsal Raporlamanın Önemi Nedir?

Dünyanın bir ucunda yaşanan afetlerin, kıtlıkların yada savaşların dünyanın diğer ucunda üretimi durdurması, çevreye zarar veren ekonomik veya ekonomik olmayan uygulamaların, insan hakları ihlallerinin, işgücü ihlallerinin boykotlara yol açması, azalan doğal kaynakların yerine yenisinin konulamama riski ve bununda hammaddeleri, tedarik zincirini tehdit etmesi ve benzeri gelişmeler, şirketlerin finansal gözükmeyen risklerin şirketler için finansal bazı sorunlara yol açabildiğini görmekteyiz. Şirket performansının finansal göstergelerde yoksun olmak kaydıyla kâr ile değerlendirilmesi kurumsal yönetim ve sürdürülebilirlik esaslarından çok uzakta bir yaklaşımdır. Şirketlerin artık küresel ticaretin birbiriyle iç içe geçmesi neticesinde karşı karşıya olduğu çevresel, sosyal ve yönetsel risklerin/ belirsizliklerin şirket sürdürülebilirliğini doğrudan etkilediğini gören yatırımcılar, şirketlerden küreselleşmenin getirmiş olduğu aşırı tüketim ve kurlsız üretim gibi olumsuz etkileri göz önüne alıp finansal olmayan performanslarına ilişkin de rapor talep etmeye başlamışlardır(Altınay,2016:47).

İşletmelerin finansal raporları kanuni olarak değerlendirilmekte iken finansal olmayan bilgilerinin kamu ile paylaşmalarında bir aracı olan sürdürülebilirlik raporları günümüzde gönüllülük ve şeffaflık esasına dayanan bir uygulama olmaktan çıkmış artık zorunluluk haline gelmiştir. Sürdürülebilirlik raporları hazırlamalarının işletmelere faydası:

- İşletmelerin hedeflerini gerçekleştirme yeteneklerini geliştirir,
- Çevresel stratejilerin uygulanmasına olanak sağlar,
- İşletme içinde çevresel konularda bilinç düzeyinde artış sağlar,
- İşletme mesajının açık olarak ifade edilmesine katkı sağlar,
- Şeffaflığı arttırdığı için finansal imkanlara ulaşmayı sağlar,
- İşletme itibarını arttırır,
- Maliyet tasarrufu sağlar,
- Verimlilik artışı sağlar,
- Çalışanların motivasyonunun artmasını sağlar,

Sürdürülebilirlik raporları, işletmeler açısından fayda sağlamasıyla birlikte hükümetlerin ekonomiyi yönetmesinde ve küresel anlamdaki gidişatın takip edilmesine de olanak tanımaktadır (Ertan, 2018:465).

Şirketin ölçeği, küçük ve orta ölçekli şirketleri ayırt etmeksizin Çevresel, Sosyal ve Kurumsal Yönetim (ÇSY) raporlaması için bir engel değildir. Büyük ölçekli şirketler gibi küçük veya orta ölçekli şirketlerin içinde sonuçta her şirket tedarik zinciri içinde bir yere sahip olduğu yani birer aslında paydaş kabul edilmeleri münasebetiyle iyi ÇSY uygulamalarını takip etmeli ESG faaliyetlerini raporlamaları sayesinde onlara önemli değer katacağı düşünülmektedir. Şirkete yatırım yapmayı ya da finansman sağlamayı düşünenler ile tedarik zincirindeki paydaşlar, raporlama sayesinde şirketin performansını şeffaf biçimde görebilme ve değerlendirme olanağına kavuşacaklardır. Bu konu ÇSY raporları açıklamasıyla ahenkli olarak sürdürülebilirlik kavramı da beraber aynı amaçlara hizmet etmektedir. Kavramsal farkları olmakla birlikte , raporlamanın amacı paralelinde, iş stratejisini uygulama ve değer yaratma yeteneğini etkileyebilecek finansal raporlarda yer almayan konuları ele aldığı bilinmektedir(Borsa İstanbul Şirketler için Sürdürülebilirlik Rehberi, 2020:7).

İşletmelerde sosyal sorumluluklar bağlamında, işletmenin sadece yakın çevresine değil aynı zamanda uzak dış çevresine de karşı da bir takım sorumlulukları bulunmaktadır. Doğal çevre ile ilgili olarak üretim atıklarını, azaltacak veya olanları da geri dönüşümü sağlayacak bir düzen kurmak durumundadır. Topluma karşı sorumluluklarını yerine getirirken toplum sağlığını bozmayacak şekilde çevreye atıklarını atmıyıp aynı zamanda vergileri ile sağlık kuruluşlarına destek verirken, okul yaptırıp, staj imkanı verip, üniversite mezunlarını işe alıp eğitim kurumlarına, spor ve sanatsal etkinliklere sponsor olup katkıda bulunacaktır. İşletme ve yöneticileri tüm etkinlikleri gerçekleştirirken sahip oldukları gücü kötüye kullanmayacak, iş etiği, meslek etiği gibi etik bağlamında davranışsal standartları koruyacaktır(Ülgen, Mirze,2004:454-456).

İşletmelerin kontrolsüzce üretim yapması, doğaya zarar veren kimyasal maddeler kullanması doğanın dengesinin bozulmasına sebep olmakla birlikte, ekonomik anlamda doğanın kendinin yenileme süreci beklenmediğinden dolayı hammadde kıtlığına yol açmaktadır. Diğer taraftan, çalışanlarına adil davranmayan, işletmeler ise yetkin insan kaynaklarını kaybetmektedir. Tedarikçilerinin kalite standartlarına uyamamakta ve dolayısıyla müşterilerinin ihtiyaç ve taleplerine uygun doğru çözümü sunamamaktadır. İşletme içi çıkar çatışmalarını engelleyemeye yönelik yönetim yeteneği geliştirememiş ve etik kodları bulunmayan, yolsuzluğa karşı politikalar geliştirmeyen, kamuoyuna doğru ve şeffaf bilgi sunmayan, yönetimde çökseslilik veya çoğulculuk sağlamayan işletmeler finansman temininde sorun yaşayabilmekte ve günün sonunda finansal problemlerle karşı karşıya kalabilmektedir(Özdarak, Demir,2022:123).

Ekonomide yaşanan krizler ve yolsuzluklar finansal raporlama kalitesinin sorgulanmasına neden olmuş ve finansal raporlara olan güveni bir başka açıdan teyit etme ihtiyacını doğurmuştur. Bunun sonucunda piyasalarda ve paydaşlar sadece finansal raporlara olan güveni azaltmış ve belirsizlik durumu ortaya çıkmıştır. Bu açıdan teorik olarak yıllardır var olan ancak birçok firmada pratikte pek uygulanmayan kurumsal yönetim uygulamaları başlığı altında incelediğimiz; kurumsal sosyal sorumluluk, çevresel, sosyal ve kurumsal yönetim (ESG) açıklamaları ve raporları belirsizliği azaltmak açısından görülmek istenmektedir. Firmalar bir anlamda marka itibarlarını yükseltmek, "kazan kazan" mantığına geçtiklerini göstermek için çevreye verdiği önemi belirten, sosyal sorumluluğu önemsedğini gösteren ve kurumsal yönetime sahip olduklarını paydaşlarına hissettiren açıklamalara değer vermeye ve bunları sürdürülebilirlik başlıklı çeşitli raporları sunmaya ve kamuya paylaşmaya başlamışlardır(Şeker, Şengür,2022:355).

6TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

Günümüzde finansal piyasalarında, yeni bir yatırım kararının alınırken finansal olmayan faktörlerde artık önemli olmaktadır. Bu bağlamda, şirketler değer oluşturma açısından Çevresel, Sosyal ve Kurumsal Yönetim (ÇSY) faktörlerini ve bunları uygulamak için geliştirdikleri politikaları iş stratejilerine ve süreç yönetimine bütünleştirmektedir. Şirketlerin ÇSY risk ve fırsatlarını yönetmede raporlar sayesinde ulaştıkları şeffaflık seviyesi, yatırımcılara sunulan değer taahhüdünün temel bir parçasına dönüşmektedir. Yatırımcıların şirket seçimlerinde sürdürülebilirlik faktörlerini giderek artan bir biçimde göz önünde bulundurmaları; sermaye piyasası düzenleyicilerini, bankaları ve borsaları ilgilendirmeye yeşil üretime destek sağlamak noktasında ve sürdürülebilirlik amaçlarının uygulanması için öncelikle bir platform ve fon sağlayıcıların beraber hareket etmesini sağlamıştır (Borsa İstanbul Şirketler İçin Sürdürülebilirlik Rehberi, 2020:7).

Sürdürülebilirlik Ve Kurumsal Raporlama Firmaların Başarısını Nasıl Etkiliyor?

Sürdürülebilirliğin şirket faaliyetlerine entegre edilmesi ile birlikte; Şirketin marka değeri ve itibarı güçlenmektedir. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarını faaliyetlerinde bütünleştiren ve bu alandaki göstergelerini kamuoyu ile paylaşan firmalar, toplum nezdinde iyi bir intiba bırakmakta, itibarlarını ve marka değerlerini artırmaktadır. Şirketlerin en değerli varlıklarından olan itibar, kriz ve belirsizlik durumlarında şirketi koruyan bir kalkan görevi üstlenir (Borsa İstanbul Şirketler İçin Sürdürülebilirlik Rehberi, 2020:40).

Finansal raporların günümüzde sürdürülebilirliğe olanak tanınması bakımından tek başına şirketlerin geleceğine ışık tutmada yetersiz kalması neticesinde yatırımcıları ek arayışlara itmiştir. Şirketlerin çevresel, sosyal ve yönetsel performansının şirketin geleceğini ve değerini finansal performansı kadar etkilediğini gören yatırımcılar, şirketlerin bu alanlarda da rapor vermesini istemektedirler. Bu dönemde gerek yatırımcı beklentileri gerekse şirketlerin toplumun geleceğini şekillendirmede üstlendikleri role ilişkin beklentiler de değişmiştir. Endüstri devriminden bu yana dünya kaynaklarını tüketme esasına dayanan ve tüketim çılgınlığına dönüşen büyük şirketlerin sebep oldukları sorunların çözümünde de yer alması beklentisi yeni bir paradigmayı oluşturmuştur. Günümüzde şirketlerin sadece kâr elde etmesi önemli bir kriter değildir. Paydaşlar, bir anlamda tedarik zincirinde beraber iş yaptıklarınıza daha fazla kulak vermek anlamına gelmektedir. Gerek yatırımcılar gerekse paydaşlarının değişen bu beklentilerine cevap vermek anlamında sürdürülebilirlik amaçlarını revize ederek sorunları çözecek yeni bir raporlama modeli geliştirmeye yöneltmiştir (Altınay, 2016:50).

Teknolojik gelişmeler bilgiye erişimi kolaylaştırmasıyla birlikte yazılımcılar gibi bilgi kullanıcılarının firmalardan ede ettikleri bilgileri raporlamasına faydası bulunmaktadır. Teknolojik gelişmelerle birlikte bilgi kullanıcıları belli platform veya kanuni zorunluluklar neticesinde bir anlamda küresel olarak tüm dünyada görünürlüğü artmaktadır. Bu raporlar sayesinde firmaların borsadaki değeri de hem yerel hemde küresel alanda artırılabilmektedir. Firmalar ise bu raporlar sayesinde kendilerine olan güveni artırmakla uzun vadeli yatırımcı bulma, itibar kazanma, marka değerini yükseltme ve halkla ilişkiler faaliyetlerini daha etkin yapmış olabilmektedir. Bir anlamda reklam faaliyetlerini bu alan kaydırması olarak pazarlamada "planlı olmayan mesajlar" kısmını kullanıp reklamdaki beklenen etkiyi fazlasıyla yerine getirmiş oluyorlar (Şeker, Şengür, 2022:355).

Firmaların sürdürülebilirlik bilinç düzeyine erişebilmesi için kurumsal yönetim yaklaşımında paydaş yaklaşımına bakmakla birlikte değer temelli yönetime de vurgu yapılması gerekmektedir.

Her düzeydeki yönetici kendi bölümlerinin günlük yönetimi ile birlikte uzun dönemdeki stratejik kararlarını yönlendirmek ve uygulamak zorundadır. İşletmenin bütünü ile ilgili olarak, gelecekte hangi konularda olacağını, hangi iş konularında ve sektörlerde faaliyette bulunacağını veya mevcut işlerinden hangisinden çekilmesi gerektiği konuları da temel stratejiler başlığı altında üst düzey yöneticilerin görev sorumluluğundadır (Ülgen, Mirze,2004:422-423).

Neoklasik iktisatta hissedarlar, ayrıcalıklı ve öncelikli bir konuma yerleştirilmiş ve işletmenin kârından pay almalarını sağlayacak "kanuni bir hakka sahip olanlar" biçiminde tanımlanmıştı. Hissedarların ön planda tutan bu anlayış ilk çıkışta Pay Sahipleri Teorisi olarak bilinmektedir. Pay sahipleri teorisi yerini daha sonra "egemenlik kime aittir" sorusu biraz farklı bir noktaya getirmiş ve Paydaş düşüncesinin temelleri atılmıştır. 1950'lerdeki Kalite Hareketiyle birlikte bilinçlenen müşterilerin gerek lobi faaliyetleri gerekse çevrenin korunmasına yönelik talepleri neticesinde işletmelerin kararlarının diğer işletmeleri ve toplumu etkileyebileceği ve bunun neticesinde toplumun etkilenebileceğini ortaya koyan sistem yaklaşımına dönüşmüştür. Böylece işletmenin açık bir sistem olduğu kabul edilmiş ve işletme yönetimi anlayışında köklü değişimler yaşanmıştır. İşletmenin açık sistem olduğu anlayışı ile birlikte kurumsal, sosyal sorumluluk, çevre ve paydaşlar anlamında "işletmenin rolü ne olmalıdır?" sorusu gündeme gelmiştir(Altınay,2016:52).

Paydaş teorisine göre işletmeler eskiden olduğu gibi sadece hissedarları düşünen bir anlayıştan BM sürdürülebilirlik amaçlarıyla uyumlu kurumsal sürdürülebilirlik performanslarını ve paydaşlarını da sürece dahil ederek düşünmelerini ve raporlamalarını gerekli hale getirmiştir. Bu perspektifle bakıldığında iyi bir sürdürülebilirlik performansı ise işletmenin paydaşlarıyla olan ilişkilerini çoğulculuk esasına göre geliştirmesine olanak sağlar ve gelecekte sağlayacağı başarıyı da güvence altına almaktadır (Düzer, Önce,2018:96).

Paydaş grup yaklaşımına göre, toplumun gereksinimlerini karşılamak için yapılması gerekli ekonomik faaliyetlerde üretim faktörlerinin toprak, emek, sermaye, girişimci, teknoloji kullanılması gereklidir. konuya sadece hissedar anlayışla bakıldığında (girişim ve özsermaye), başka ihtiyaç olan unsurları (doğal kaynaklar, insan kaynakları, ham ve yarı mamuller, hizmetler, altyapı ve borç sermaye) ve diğer paydaşları (resmi makamlar, toplum, çalışanlar, kredi verenler, tedarikçiler, vb) görmezden gelmiş olmaktadır. Buna bakacak olursak eğer her paydaş grubu kendi vermiş (kira, kâr, ücret, faiz, vb) olduğu değeri geri almak isteyecektir. Ama ne olursa olsun, sonuçta toplumun kaynaklarını kullanma söz konusudur ve bu kaynakların toplum yararına en etkili ve verimli olarak kullanılması esastır. İşletmenin yanlış yatırımları ve yönetimi, pay sahiplerini risk altına sokup zarar etmelerine neden olurken, tedarikçileri, çalışanları ve diğer paydaş gruplarını risk altına sokmakla birlikte ekonomideki verimliliği, büyümeyi, kaynakların verimsiz kullanılarak israf edilmesi gibi konuları da olumsuz etkilemektedir(Ülgen, Mirze,2004:425).

Hissedar teorisine karşıt olarak paydaş teorisi(stakeholder theory) tüm paydaşların çıkarlarının eşit derecede önemli olduğunu vurgulamak maksadıyla ortaya konulmuştur. Bu noktada paydaş teorisinde daha demokratik ve çoğulcu bir anlayışla işletmelerin yönetilmesi gerektiği esası yatmaktadır. "İşletmenin amaçlarına ulaşmasını etkileyebilecek yada ondan

etkilenebilecek birey yada grup" olarak anılan paydaşlar işletmeye olan yakınlıklarına göre: Birincil paydaşlar ve ikincil paydaşlar olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır(Özdarak, Demir,2022:118).

Kurumsal yönetim modelleri ile ilgili küresel gelişmeler bağlamında, para ve sermaye piyasaları tüm ülkelerde gelişmekle birlikte, yatırımcıların işletmelerin daha fazla kurumsallaşmasını ve yönetim esaslarına daha fazla sadık kalmasını beklemektedir. Yatırımcılar için günümüzde belkide satın alma, birleşme önerilerini göz önüne almak suretiyle veya işbirliklerini tedarik zinciri yönetimi anlamında başlatmak amacıyla yönetim kurulu yapısı, bileşimi ve görevleri; pay sahipleri ile ilişkiler; sosyal sorumluluklar, finansal göstergelerle birlikte önemli hale gelmiştir. Dolayısıyla ulusal ve uluslararası kuruluşlar iyi bir yönetim yapısı kurma yolunda yol gösterici, ışık tutucu nitelikte çeşitli ilkeler geliştirmişlerdir. 1992 yılında "cadbury report" adıyla anılan yönetim ilkeleri birçok ülkedeki yönetim standartlarını geliştirme çalışmalarını etkilemiştir. Bu çalışmayı diğer yönetim çalışmaları izlemiş ve 1997 yılında pay sahipleri yaklaşımını benimseyen "business roundtable kurumsal yönetim raporu" ile paydaş grup yaklaşımını benimseyen "Hampel (1996)" ve "OECD (1999)" Yönetim ilkeleri çalışmaları yapılmıştır. Tüm bu öneri niteliğindeki çalışmaların amacı farklı ülkelerdeki yönetim ilke ve uygulamalarını belli oranda standartlaştırmak ve küresel yatırımların gelişmesini sürdürülebilirlik esasına göre kolaylaştırmaktır(Ülgen, Mirze,2004:438).

Sonuç ve Öneriler

Sürdürülebilirlik kavramının açık sistem yaklaşımıyla birlikte işletmelerin gündemine gelmiş olması neticesinde ESG raporları yatırımcıların gündemine gelmiştir. ESG skoru yüksek firmaların sürdürülebilirlik kavramının getirmiş olduğu amaçları tüm iş süreçlerinde gerçekleştirme düzeyi görülmektedir. Doğal olarak bu işletmeler gerek paydaş ilişkilerinde çoğulcu ve demokratik, "kazan kazan" anlayışıyla hareket etmekte gerekse bu sürdürülebilirlik amaçlarına bağlı kalma neticesinde yüksek marka itibarına sahiptir. Marka itibarı, paydaş ilişkileri işletme kârlılığını belki kısa vadede etkisini göstermese de uzun vadede artırıcı etkiye sahiptir. ESG Skorları, işletmelerin çevresel, sosyal, yönetim alanlarındaki performanslarını değerlendirirken ekonomide belirsizlikleri yönetmek anlamında oluşabilecek risk unsurlarını önceden görmemizi sağlamaktadır. Bu anlayış işletmelerin uzun vadeli sürdürülebilir değer yaratma süreçlerine katkı sağlayıp belirsizlikler ve olumsuz riskleri öngörmek açısından önemli bir yere sahiptir. ESG Skorları işletmeler için uzun vadede ayakta kalması için birçok etkiye sahiptir. Bu etkiler küreselleşmenin geleceği ve uluslararası ticareti devam ettirebilmek anlamında daha geniş ve güçlü bir bağlamı bulunmaktadır (Çakmak,2024:41-42).

Sosyal etkileşim ile çalışanlar, tedarik zinciri ve firmanın etkileşimde bulunduğu gerek sivil topluluklar gerekse kamu arasındaki ilişkileri kapsamaktadır. Sosyal etkileşim ile bu topluluklar üzerinde bırakmış olduğu sosyal etkiye örnek; marka değeri, itibarı söylenebilir. Sürdürülebilirlik yaklaşımı ile firma çevre ve sosyal etkiyi göz önüne alacak plan ve politikaları her zaman üst yönetim kurullarında ve yönetim mekanizmalarında ele almaları gerekmektedir. Firmalar stratejik olarak sürdürülebilirlik sayesinde değişen çevre koşullarına uyum sağladığını gösterebilme yeteneğini gözden geçirmektedir. Sürdürülebilirlik ile firmalar çevre ve sosyal raporlarını paydaşlarına açıklamak zorunda kalmışlardır. Sürdürülebilirlik ile ürün ve süreçlerinde kullanmış oldukları teknoloji ve yenilik kapasitelerini artırarak daha verimli ve değer üretir hale gelmişlerdir.

6th INTERNATIONAL CONGRESS of MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

Sürdürülebilirlik ekseninde firmaların temel stratejilerine baktığımızda ESG raporları firmalar yol gösterebilecek bir niteliğe sahiptir. Bununla birlikte ESG raporları firmaların gerek rekabetçi konumları, gerek inovasyon kabiliyetleri açısından pek çok anlamda yansımaları bulunmaktadır. Firmalar ileride var olabilmek ve küresel anlamda yatırımcı bulabilmek için amaçlarını çevre, sosyal ve yönetim alanlarını ile bütünleşik bir biçimde yeniden revize etmeli ve bu anlamda faaliyetlerini teknolojiye de kullanarak değer yaratacak şekilde yeşil üretim, enerji, ambalaj şeklinde tasarımları gerekmektedir. Firma içinde paydaş yaklaşımı anlayışı içinde demokratik ve sosyal sorumluluk esasına dayalı bir biçimde bir yönetim tarzı uygulanması yeni ortak veya birleşmelerde etkili olacak unsurlar arasında sayılmaktadır.

6TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

Kaynakça

- Altınay, A.T.(2016). Entegre Raporlama Ve Sürdürülebilirlik Muhasebesi, Sdü Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (25),3
- Borsa İstanbul (2020). Şirketler İçin Sürdürülebilirlik Rehberi, Gelecekte Var Olmak
- Çakmak,A.O. (2024). Sürdürülebilirlik Performansının Borsa Performansına Etkisi, Işık Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.
- Düzer M, Önce, S. (2018). Sürdürülebilirlik Performans Göstergelerine İlişkin Açıklamaların Finansal Performans Üzerine Etkisi: Bist'te Bir Uygulama, Muhasebe Ve Vergi Uygulamaları Dergisi, (11)-1
- Eren,E. (2010). Stratejik Yönetim Ve İşletme Politikası, Beta Yayınları
- Ertan, Y.(2018). Türkiye'de Sürdürülebilirlik Raporlaması, Muhasebe Ve Vergi Uygulamaları Dergisi, 11-3
- Özdarak, E, Demir, V. (2022). Çevresel, Sosyal Ve Kurumsal Yönetim Performansının Finansal Başarısızlık Üzerine Etkisi, Muhasebe Ve Denetime Bakış, (67).
- Stahl,G.K.,Brewster, J.C., Collings, D.G, Hajro, A.(2020). Enhancing The Role Of Human Resource Management In Corporate Sustainability And Social Responsibility: A Multi-Stakeholder, Multidimensional Approach To Hrm, Human Resource Management Review,30.
- Şeker, Y., Şengür, E.D. (2022). Çevresel, Sosyal Ve Kurumsal Yönetim (Esg) Performansı: Uluslararası Bir Araştırma, Muhasebe Ve Vergi Uygulamaları Dergisi,(15),2.
- Qu, Y., Wang, Y., Ming, X, Chu,X,(2023). Multi-Stakeholder's Sustainable Requirement Analysis For Smart Manufacturing Systems Based On The Stakeholder Value Network Approach, Computers&Industrial Engineering,177
- Khan, H., Gupta, S., Kumar, V., Kumar, B.,(2023). Managing Climate Change Risks And Creating Stakeholders' Value Via Sustainability-Focused B2b Brand Strategies, Industrial Marketing Management,115
- Mena,J., Hult, G.T.M., Ferrel, O.C., Zhang, Y.(2019). Competing Assessments Of Market-Driven, Sustainability-Centered, And Stakeholder-Focused Approaches To The Customer-Brand Relationships And Performance, Journal Of Business Research, 95.
- Norris,S.(2024). In The Eye Of The Beholder: Stakeholder Perceived Value In Sustainable Business Models, Long Range Planning, 57
- Turhan,G.D., Özen, T., Albayrak, R.S.(2018). Kurumsal Sürdürülebilirlik Kavramı, Stratejik Önemi Ve Sürdürülebilirlik Performansı Ölçümü: Literatür Çalışması, Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi, Cilt9, Sayı1
- Ülgen, H. Mirze, K. (2004). İşletmelerde Stratejik Yönetim, Literatür Yayıncılık
- Yanık, S. Türker,I (2012). Sürdürülebilirlik Ve Sosyal Sorumluluk Raporlamasındaki Gelişmeler (Tümleşik Raporlama), I.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, (47)

6th INTERNATIONAL CONGRESS of MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

Yavuz, A. (2010). Sürdürülebilirlik Kavramı Ve İşletmeler Açısından Sürdürülebilir Üretim Stratejileri, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (7),14

Yeni, O.(2014).Sürdürülebilirlik Ve Sürdürülebilir Kalkınma: Bir Yazın Taraması, Gazi Üniv. İİBF Dergisi,16/3

NFT'ler ve Dijital Belleğin Etkileşimi: Sanat, Kültür ve Dijital Mirasın Yeniden Tanımlanması

Ayşegül Elif Çaycı¹
Berk Çaycı²

Özet

Dijital çağın getirdiği yeniliklerden biri olan NFT (Non-Fungible Token)'ler sanat, kültür ve dijital miras alanlarında köklü değişikliklere neden olmaktadır. Bu makale, NFT'lerin benzersiz dijital varlıkları jetonlaştırarak (tokenize etmek); sanatın, kültürün ve dijital mirasın nasıl dönüştürüldüğü ve yönetildiğine odaklanmaktadır.

NFT'lerin temelini oluşturan blockchain teknolojisi, sanat dünyasında bir devrim yaratmıştır. Sanatçılar, eserlerini NFT'ler aracılığıyla dijital bir biçimde tokenize edebilir ve bu sayede eserlerine dijital bir kimlik kazandırabilirler. Bu da sanat eserlerinin dijital ortamda takip edilebilir, sahiplenilebilir ve ticarete konu olabilir hale gelmesini sağlar. Aynı zamanda, sanatçılar için eserlerini adil bir şekilde pazarlamalarını sağlayan bir mekanizma sunar (Paul, 2003, s. 10).

Kültürel mirasın dijitalleştirilmesi noktasında da NFT'ler kritik bir rol oynamaktadır. Eşsiz dijital içerikler, NFT'ler aracılığıyla dijital mirasın bir parçası haline getirilebilir ve gelecek nesillere aktarılabilir. Bu, kültürel mirasın sürdürülebilir bir şekilde korunması ve paylaşılmasını mümkün kılar.

Dijital bellek üzerindeki etkileriyle birlikte, NFT'ler gelecekteki potansiyellerini de önemli ölçüde artırmaktadır. Sanat, kültür ve dijital mirasın dijitalleşmesi sayesinde, bu alanlarda daha geniş bir erişim ve etkileşim olanağı doğacaktır (Jin & Liu, 2022, s. 3). NFT'lerin gelişimi, dijital mirasın nesiller arası geçişini kolaylaştırarak, kültürel zenginliğin korunmasına ve geniş kitlelere ulaşmasına olanak tanıyacaktır.

Sonuç olarak, bu makale, NFT'lerin sanat, kültür ve dijital miras alanlarındaki etkileyici rolünü vurgulayarak, dijital bellek üzerindeki etkilerini anlamak ve gelecekteki potansiyelini değerlendirmek amacıyla yazılmıştır. NFT'lerin bu alanlarda yarattığı değişimler, dijital çağın getirdiği yeni paradigmayı şekillendirmeye devam edecektir.

Anahtar Kelimeler: NFT, dijital bellek, sanat, kültürel miras.

¹ Doç. Dr., İstanbul Ticaret Üniversitesi, Medya ve İletişim Bölümü, Orcid: 0000-0003-4082-8673.

² Doç. Dr., İstanbul Ticaret Üniversitesi, Medya ve İletişim Bölümü, Orcid: 0000-0001-5945-8655.

Giriş

Dijital çağın hızlı gelişimi, sanat, kültür ve dijital miras alanlarında önemli bir dönüşüme yol açarken, NFT'ler (Non-Fungible Tokens) ve dijital belleğin etkileşimi bu dönüşümün merkezinde yer almaktadır. Bu makalede, NFT'lerin yükselişi ve dijital belleğin bu teknolojiyle nasıl etkileşime girdiğini inceleyerek sanatın, kültürün ve dijital mirasın nasıl yeniden tanımlandığı açıklanmaktadır.

NFT'ler, Ethereum gibi blockchain platformları üzerinde benzersiz dijital varlıkların jetonlaştırılmasını sağlayan kripto varlıklardır. Sanat dünyasında geleneksel fiziksel eserlerin dijitalleştirilmesi ve NFT'ler ile temsil edilmesi, sanatçılar ve koleksiyonerler arasındaki ilişkiyi yeniden şekillendirmektedir. Bu durum, sanat eserlerinin dijital dünyada da benzersiz bir değere sahip olabileceği fikrini güçlendirirken, dijital sanatın ticarileşmesinde de önemli bir rol oynamaktadır.

NFT'ler, kültürel eserlerin dijitalleştirilmesini kolaylaştırarak kültürel mirasın dijital ortama taşınmasına olanak tanır. Etnik miras, geleneksel el sanatları ve diğer kültürel ifadeler NFT'ler aracılığıyla dijitalleştirilerek gelecek nesillere aktarılabilir. Bu, kültürel mirasın dijital bir formda yaşatılmasını ve kültürel çeşitliliğin dijital alanlarda korunmasını sağlar.

Dijital miras bağlamında NFT'lerin kullanımı, edebiyat eserleri, müzik kayıtları ve diğer dijital içeriklerin sahipliğini ve transferini güvence altına alır. Bu sayede yaratıcı içerik sahiplerine dijital miraslarını yönetme ve ticarileştirme fırsatı sunulur. Ayrıca, NFT'ler aracılığıyla dijital mirasların korunması ve gelecek nesillere aktarılması da daha etkin bir hale gelir.

NFT'ler ve dijital belleğin etkileşimi, sanatın, kültürün ve dijital mirasın yeniden tanımlanmasına yol açmaktadır. NFT'lerin yükselişi, dijital dünyanın kültürel ve sanatsal dinamiklerini kökten değiştirirken, dijital belleğin sınırlarını genişleterek geleceğin dijital mirasını şekillendirmektedir. Bu bağlamda, NFT'lerin sunduğu yeni olanaklar ve beraberinde getirdiği zorluklar, sanatçılar, kültür aktivistleri ve dijital miras uzmanları için önemli tartışma konularını oluşturmaktadır.

Maddi Olmayan Nesnelere Olarak NFT'ler

En temel ifadeyle, NFT'ler genellikle pullar, plaklar veya kartlar gibi dijital koleksiyon ürünleri olarak sunulur. Bir blok zinciri tarafından doğrulanan ve güvence altına alınan benzersiz öğeler; belirli bir öğe için menşei, sahiplik, benzersizlik ve kalıcılığın gerçekliğini sağlar. NFT'nin temelini oluşturan bir blok zinciri, birbiriyle bağlantılı veri bloklarının ardışık sıralanmasından oluşur. Bu teknolojinin avantajı, merkezi olmayan tasarımıdır; yani doğrulamalar tipik olarak yalnızca belirli bir örnek tarafından ve tek taraflı olarak değil, bunun yerine her potansiyel kullanıcı tarafından gerçekleştirilir. Örneğin, bir sanat eseri, bir blok zincirinde bulunur ve bu nedenle izlenebilir ve benzersizdir. Bu teknolojinin ana cazibesi, 'merkezi olmayan bir ekosistemde' dijital öğeleri içeren işlemlerde daha yüksek düzeyde güven ve güvenlik yaratmasıdır.

Koleksiyon olarak NFT'ler çoğunlukla dijital piksel sanatı veya benzeri bir şey olarak var oluyorsa, ekstra içerik seçeneği de dahil olmak üzere, bu müzisyenler ve sanatçılar için kazanç sağlamaktadır. NFT'lerin vaadi, veri güvenliği ve işlem doğrulamasından kültür endüstrilerinin

ve pazarlarının düzenlenmesine kaymakta ve sanatın tanıtımı ve satışında etiketler veya platformlar gibi araçların rolünü sorgulamaktadır. Bu noktada NFT'lerin temelinde yer alan akıllı sözleşmeler devreye girmektedir. Blok zincirine kolayca entegre edilebilen ve belirli koşulların yerine getirilmesi halinde otomatik olarak yürütülen bu sözleşmeler pek çok şekli alabilmekte ve bağımsız sanatçılar için bir kurtuluş olarak görülmektedir. Bazı durumlarda, bu tür bir sözleşme kullanıcıların ya da tüketicilerin bir projenin finansmanına hisse satın almak suretiyle katılmalarına olanak tanımakta ve bu sayede yatırım getirisi olarak kar payı alabilmektedirler.

Blockchain, NFT devrimini mümkün kılan bir teknolojidir, bu nedenle NFT'nin anlaşılması açısından önem teşkil etmektedir. Çoğunlukla karmaşık bir icadı anlamının yolu, hangi sorunu çözmek için tasarlandı sorusunu sormaktır. Blok zinciri söz konusu olduğunda, sahipliğin geçmişini sorgulamak gerekmektedir. Blok zinciri değiştirilemez ve taklit edilemez ya da sahtesi yapılamaz. Bir blok zinciri elektronik olarak var olur ve bütünlüğü korumak için bir bilgisayar sunucusu tarafından desteklenen dijital bir kayıt gerektirir. Bir işlem her gerçekleştirildiğinde, işlem blok zinciri adı verilen bu dijital deftere kaydedilir. Bu defter şeffaftır, bu nedenle teknolojideki herhangi bir katılımcı onu görebilir ve gerçekleştiğini doğrulayabilir. İşlemler ayrıca zaman damgalıdır ve geri döndürülemez. Blok zinciri dünyasında geri dönüş yoktur. Bir işlem tersine çevrilemez, iptal edilemez ya da geri alınamaz. Bir şey satılabilir ve yeniden satılabilir; ancak geri al düğmesi yoktur. Blok zinciri işlemleri aynı zamanda oybirliği niteliğine sahiptir, yani ağdaki tüm katılımcılar tüm blok zinciri işlemlerinin geçerliliğini ve bağlayıcılığını kabul eder (Beckman, 2021, s. 13).

Blok zinciri işlemleri güvenlidir; çünkü zincire dahil olan herkes işlemlerin doğrulanmasına da dahil olur. (Bu, ABD doları gibi fiziksel bir para birimi kullanan herkesin aynı zamanda banknotların gerçekliğini kontrol etmesine ve aynı şekilde tüm banknotların bir işlem yoluyla bunları elde eden son kişi tarafından yasal olarak kullanıldığından emin olmasına benzer). Blok zinciri destekli para birimleri ve tokenlar bu tür teknolojik şeffaflık sayesinde sahteciliği ve sahtekarlığı önler. Eğer birisi blok zincirindeki bir bloğu kurcalamaya çalışırsa, aynı blok zincirinin diğer tüm kullanıcıları bunu hemen anlayacaktır. Bu, bir kalpazanın 1 dolarlık bir banknotu ağartıp üzerine 100 dolarlık bir banknotun tasarımını yeniden basmasına benzer; o para birimini kullanan herkes bunu hemen anlar. Dijital teknoloji üzerinde çalışmasına rağmen blok zincirinin bir bilgisayar ağı gibi "hacklenememesinin" bir nedeni de budur. Dahası, çoğu blok zinciri ağı her geçen gün daha da büyüyerek zincire daha fazla kullanıcı eklemektedir; bu da zincirdeki işlemleri daha güvenli ve emniyetli hale getirmektedir çünkü herhangi bir yanlışlık olduğunda bunu fark edecek daha fazla kullanıcı her zaman vardır (Fortnow & Terry, 2021, s. 102).

Bu teknolojiyi en iyi şekilde anlamak için blok zincirinin en önemli örneği olan Bitcoin'i göz önünde bulundurmak gerekmektedir.. Bitcoin'i çalıştıran blok zinciri Satoshi Nakamoto tarafından oluşturulmuştur. Kripto para birimi oluşturulurken Nakamoto, her bir Bitcoin'in geçmişinin dijital bir zaman damgasıyla elektronik olarak doğrulanacağı ve her bir Bitcoin'in kaydının elektronik bir defterde tutulacağı bir yol tasarlamıştır. Nakamoto sistemini, tüm Bitcoin işlemlerinin kaydının merkezi olmayan ve dünyanın dört bir yanında aktif olarak Bitcoin "madenciliği" yapan bir bilgisayar ağı tarafından tutulabileceği şekilde tasarlanmıştır. Madencilik kelimesi bu alanda kullanılmaktadır; ama aslında bilgisayarların yaptığı şey bir dizi karmaşık matematik problemini çözerek Bitcoin defterindeki işlem zincirini korumaktır. Bitcoin kanıt sorusunu çözmektedir; fakat aynı zamanda çok daha fazlasını yapmaktadır.

Bitcoinler fiziksel değildir. Herhangi bir şey için kullanılabilecek bir maddeden yapılmamıştır. Bazı sabit para birimleri gibi altın ya da değerli metaller karşılığında kullanılamazlar. Bununla birlikte, Bitcoin'in avantajı hiçbir şekilde sahtesinin yapılamamasıdır. Kağıt bir paranın sahtesi yapılabilir. Ancak Bitcoin ile bu bilgi yalnızca mevcut olmakla kalmaz, aynı zamanda o para biriminin ayrılmaz bir parçasıdır. Sahteciliğin yanı sıra hırsızlık da söz konusudur. Bir yankesici cüzdanınızdan para çalabilir ve daha sonra özgürce harcayabilir. Bitcoinler'in ise geleneksel anlamda çalınması mümkün değildir; çünkü sahiplik işlemlerinin kaydı blok zincirine işlenmektedir.

Bitcoin aynı zamanda bir hükümete ya da merkezi bir düzenleyici kuruma bağlı olmanın getirdiği risklerden de muaftır. Enflasyon, deflasyon, paranın manipülasyonu gibi konular Bitcoin için geçerli olamaz. Bir Bitcoin fiziksel hiçbir şey karşılığında kullanılamaz ve her zaman insanlar onun için ne ödemeye istekliyse o değerdedir. Aynı zamanda akışkandır ve satılması ya da dönüştürülmesi kolaydır. Bir hükümet ayrıca uygun gördüğü zaman daha fazla para basarak para biriminin değerini kademeli olarak düşürebilir. Bitcoin ise tam tersine bu şekilde değersizleştirilemez çünkü benzersiz ve sınırlı sayıda bitcoin zaten belirlenmiştir.

Bitcoin, hükümeti neredeyse tamamen resmin dışında tutarak merkezi otorite sorununu çözüyor. Bitcoinler benzersizdir ve birine ait olduğunda sonsuza kadar o kişinin kalabilir. Ancak bir hükümet, eğer isterse, tüm para birimlerinin yerine yeni ve güncellenmiş olanları koyabilir. Bir hükümet tarafından çıkarılan fiziksel paraya sahip olduğunuzda, aynı hükümetin fiziksel paranızı olumsuz yönde etkileyecek yeni yasalar veya kararlar çıkarma olasılığı her zaman vardır. Bu tür bir durum, sanat ve para dünyalarının kesiştiği noktada da hissedilir. Sanat dünyasında, baskıcı bir hükümet bir tabloyu veya başka bir sanat eserini müstehcen, devrim karşıtı veya başka bir şekilde yasaklayabilir ya da el koyabilir. Güzel ve değerli bir sanat eseri aniden yasadışı ilan edilebilir. Ancak varlıklar elektronik ortamda ve fiziksel olmayan tezahürler olarak sahip olduğunda, hükümetin bir para birimine veya sanat eserine fiziksel olarak el koyulabilmesi çok daha zor bir ihtimal haline gelmektedir.

NFT, tıpkı Bitcoin gibi blok zinciri tarafından desteklenen dijital bir token'dır. Bununla birlikte, bir NFT aynı zamanda bir para biriminin aksine benzersiz bir dijital dosyayı temsil eder ve bu dijital dosya genellikle görsel sanat eseri, GIF, ses dosyası veya benzeri bir şey şeklini alır. NFT bir kripto para birimi gibi blok zincirine bağlı bir dijital sanat eseri, video veya ses parçasıdır. Yine de aynı kripto para biriminin tüm birimleri teknik olarak benzersiz olsa da, aynı zamanda hepsi aynı değerdedir. (Şu anda internete girip bir Bitcoin'in değerinin ne kadar olduğuna bakabilirsiniz. Bu rakam tüm Bitcoin'ler için geçerli kur olacaktır). NFT'ler aynı blok zinciri tarafından desteklenebilir, ancak çoğu durumda farklı miktarlarda para değerinde olacaklardır, tıpkı benzersiz sanat eserleri gibi.

1.Sanat Dünyasında NFT'lerin Rolü

İnternet'te herhangi bir eserin kopyasına ulaşılabilsede, koleksiyoncular orijinal parçaları edinmek için daha fazla motivasyona sahiptir. Bu durum herkesin eserini daha yüksek bir fiyata satabilmesini sağlamaktadır. Dijital bir sanatçı olan Beeple (gerçek adı Mike Winkelmann)'ın dijital bir tablosu 2021 yılında Christie's Sanat Müzayedesinde yaklaşık yetmiş milyon dolara alıcı bulmuştur. Bu, o dönemde NFT topluluğu içindeki en yüksek satıştı ve NFT'nin geleceği açısından önem arz etmektedir (Collins, 2021, s. 8).

6th INTERNATIONAL CONGRESS of MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

NFT'lerin bu kadar yaygın hale gelmesini kolaylaştıran bir diğer unsur da hemen her şeyi toplamanın mümkün olmasıdır. Dijital sanat, NFT'ler için doğal bir uyum gibi görünmektedir. Fiziksel sanatın takdir edilmesini sağlayan temel unsurlardan biri, bir eserin sahibinin güvenilir bir biçimde doğrulanabilmesi ve her yerde sergilenebilmesidir ki bu durum dijital arenada o kadar da geçerli değildir. Bir grup hevesli dijital sanatçı denemeler yapmaya başladı. SuperRare, MakersPlace, Known Origin ve Rare Art Labs dijital sanatı yayınlamaya ve öğrenmeye adanmış platformlar kurmuşlardır. Josie ve JOY gibi diğer sanatçılar kendi akıllı anlaşmalarını düzenleyerek bu alanda gerçek markalar üretmiştir. Benzersiz bir mikro ödeme yapısına sahip bir sosyal ağ olan Cent, İnsanların kripto sanatını paylaşmaları ve sohbet etmeleri için yaygın bir topluluk haline gelmiştir.

Dijital koleksiyonlar, blok zinciri teknolojisinin kullanımı göz önüne alındığında, eskisinden daha fazla gerçek dünya değeri taşıma eğilimindedir. Bunun ilk nedeni olarak; dünyanın dört bir yanındaki insanların artık hayatlarını her zamankinden daha fazla siber uzayda geçirmektedir. Sanal öğeler artık gerçek para olarak kabul ediliyor ve dijital koleksiyonların yakın zamanda ortadan kalkmayacağına şüphe yoktur. Akıllı telefonların yaygınlaşması bağlantı halinde kalmayı kolaylaştırmaktadır. Gün geçtikçe dijitalleşen varlıklarımız ve sürekli teknolojik evrim göz önüne alındığında, dijital öğelerin ve varlıkların hayatımızda daha fazla önem kazanması söz konusu olmaktadır. Bu durum, özellikle blok zincirinin tüm yüksek teknoloji avantajlarını içeren NFT'ler olarak var olduklarında geçerlidir. Doğrulanabilirlik, benzersiz kimlikler, ticaret sırasında güvenlik ve çok daha fazlasını sunmaktadır.

NFT'lere, oyun varlıklarından doğrulanabilir derecede nadir dijital sanat eserlerine, hatıralara ve memlere kadar çeşitli şekillerde erişilebilir. Hepsinin ortak noktası; koleksiyonlarının yapılabilir olmasıdır.

Her türlü koleksiyonun neden herkes için değer taşıdığını düşünmekte fayda vardır. İnsanlar, teknolojiyi kendi istekleri doğrultusunda kullanabilen ve hayal gücünü hayata geçiren deneyimler yaratabilen karmaşık yapıda varlıklardır. Koleksiyonculuk söz konusu olduğunda, antik atalarımızdan günümüze dek süren toplama isteği ya da ihtiyacı tarih öncesi çağlardan beri süregelen bir durumdur. Örneğin, ilkel atalarımız su, yiyecek ve diğer zorunlu kaynakları toplamışlardır. Toplama konusunda en iyi olanlar, en iyi ekmek kazananlar ve dolayısıyla en çok arananlar olarak görünmektedirler. Çok eskiden beri, toplayıcılık yapmaya yatkınlığımız vardır. Bu temel bir hayatta kalma becerisidir. Günümüzde, kazançlar ilkel varoluştan uzaklaşp daha çok kişisel tatmine doğru evrilmiş olsa da, nadir veya değerli eşyalar hala değer görmektedir. Bunu, Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi ile açıklamak mümkündür. Toplama eylemi, saygınlık gereksinimlerini ve kendini gerçekleştirme (yani, bize en yüksek oranda kişisel tatmin sunan arzuları) destekler.

Bireyler, koleksiyonlar hakkında düşündüklerinde, akıllarına gelen ilk şey dijital öğeler yerine fiziksel öğelerdir. İster imzalı beyzbol toplarıyla gençlik hayallerini yaşamak olsun, ister en iyisi olmayı arzulamak; koleksiyonerler mücadelelerini sergileyecek somut ve fiziksel bir şeye sahip olmuştur.

Somut fiziksel düzenlemenin avantajlarından biri, hiç kimsenin bir öğenin sizinle aynı kopyasına sahip olamamasıdır. Koşullardaki küçük farklılıklar veya sahiplik geçmişi gibi özellikler, benzer şeyler arasında önemli değerlendirme farklılıklarına yol açabilir. Sonuç olarak, gerçek dünyada koleksiyon eşyalarının değerini belirlemeye yardımcı olmak için, bazıları daha

önce dijital bir düzende asla düşünülemeyen çeşitli faktörler bir araya gelir. Bunlar: nadirlik, köken, kalite gibi unsurlar olarak sıralanmaktadır.

Merkezi olmayan bir veri bankası olarak blok zinciri, herhangi bir verinin, değerinin veya varlığının (token) taklit edilmesini engellemektedir. Sistemi koruyan tüm bilgisayarlar fikir birliğine varır ve hiçbir şeyin kopyalanmamasını ya da çoğaltılmamasını garanti eder. NFT kavramı, halka açık blok zincirindeki kodla onaylanan gerçekten istisnai bir varlığı ifade edebileceği göz önüne alındığında, dijital toplanabilirliğin gelişmesine izin vermiştir (Sappa, 2024).

Dijital varlıklar artık genellikle fiziksel alanla sınırlı olan değer etkilerinden faydalanabilir. Geleneksel fiziksel birikim ile karşılaştırıldığında, blok zincirinin dijital koleksiyonlara sunduğu bazı önemli hususlar bulunmaktadır. Öncelikle dijital 7/24 açıktır ve istenilen zamanda kullanılabilir. İkincisi satıcılar fark edilmemeye daha az eğilimlidir, çünkü ürünler yaratıcı, isim veya platforma göre araştırılabilir. En genel ifadesiyle, sanal düzenin en önemli avantajlarından biri, tüm koleksiyonunuzu cebinizde taşıyabilmenizdir.

2. Kültürel Mirasın Dijitalleştirilmesi

Kültürel miras, dijital teknolojiler aracılığıyla hızlı bir biçimde gelişmektedir. Veri, yapay zeka, 3D ve XR gibi teknolojilerin getirdiği benzeri görülmemiş fırsatlar, kültürel miras alanlarını yeniden hayata döndürmektedir. Sanal müzeler, ziyaretçilere sanat eserlerini bağlam içinde görme ve halkın erişemediği nesnelere veya alanları deneyimleme imkânı sunuyor. Sektörün dönüşümü, herkes için kültürel materyallere daha kolay çevrimiçi erişimle sonuçlanmaktadır. Kültürel materyallere çevrimiçi erişim ve dijital koruma alanları gibi konular son günlerde önem kazanan konular haline gelmiştir. Teknoloji ve kültürün birleşimi üzerine birçok farklı bakış açısına sahip çalışma yapılmıştır. Araştırmacılar, teknoloji ve kültür arasında iki yönlü ilişki olduğunu destekleme eğilimindedir (Cuomo, 2007), (Jones, 2008).

Modern dünyada teknolojinin kültürle olan ilişkisini sadece bilgisayar ve İnternet'le sınırlandırmamız gerekir. Kültürle yüzleşmeye ve ona tepki vermeye alışma biçimimizi değiştiren bir teknoloji olarak ele almak gerekmektedir.

Araştırmacılar, teknolojideki gelişmeleri kültürle ilişkilendirmeye çalıştıkları ve ilk adım olarak bazı çabaların öncelikle müze katalogculuğuna (Blackaby & Greeno, 1989) (Dunn & Bourcier, 2010) ve hatta insan yapımı herhangi bir nesneyi sınıflandırmaya yönelik sistemlere odaklandığı açıktır. Değiştirilemez tokenlar 2021 yılında moda bir kavram olarak ortaya çıkmış ve günümüzde gelişmeye devam etmektedir. NFT'ler, fiziksel veya dijital öğelere atıfta bulunan yapılandırılmış meta verilerin benzersiz şekilde tanımlanabilir dijital temsilleridir. Ağırlıklı olarak fandom, profil fotoğrafları veya doğuştan dijital sanat eserleri üzerindeki belirli çıkarları ve hakları (fikri mülkiyet dahil) aktarmak için kullanılırlar (Mezei & Lapatoura, 2023).

NFT'ler, çok sayıda sanatçı ve markanın eserlerini NFT platformlarında pazarlamanın faydalarından yararlandığı kar amaçlı ortamlarda öncelikli olarak kullanılsa da, kültürel mirasın dijital olarak korunması ve yaygınlaştırılması alanında faaliyet gösteren kuruluşlar için derin bir öneme sahiptir. Özellikle galeri ve müzelerin finansmanında ve profesyonel rolünde olası değişiklikler, NFT'lerin dijitalleştirilmiş veya dijital doğmuş sanat eserlerine çok daha geniş bir kitlenin erişiminde devrim yaratma potansiyeli, gerçek dünyadaki sanat eserlerinin mülkiyetinin akıbeti, kültür kuruluşları ile NFT platformlarının olası işbirlikleri ve NFT'lerin

6th INTERNATIONAL CONGRESS of MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

kültür kuruluşları tarafından barındırılan kültürel mirasın korunması ve yaygınlaştırılması için en uygun çözüm olup olamayacağı konularına odaklanmak gerekmektedir.

Dijital Mirasın Yeniden Tanımlanması

Kültürel mirasın korunması, gelecek nesillerin kökleriyle bağ kurma, tarihlerini anlama ve insan uygarlığının çeşitliliğini takdir etme fırsatına sahip olmalarını sağlamak açısından önem taşımaktadır. Kültürel miras, tarihi alanlar, eserler, gelenekler, diller ve adetler de dahil olmak üzere çok çeşitli somut ve soyut varlıkları kapsar. Kültürel mirasımızı geleceğe taşımak için etkili stratejiler oluşturmak ve yeterli kaynak ayırmak oldukça önemlidir (Faster Capital, 2023). Kültürel miras, geçmiş ile bugün arasında bir köprü görevi görerek toplumların gelişimine dair içgörüler sağlar ve bir kimlik ve aidiyet duygusu sunar. Atalarımızın başarılarından ve hatalarından ders çıkarmamızı sağlarken, ortak kültürel mirasımızla gurur duymamızı da teşvik eder.

NFT'ler kültürel eserlerin dijitalleştirilmesini sağlayarak fiziksel nesnelere dijital varlıklara dönüştürür. Bu süreç, Zaman içinde aşınma ve yıpranmaya maruz kalabilecek eserlerin uzun ömürlü olmasını sağlar. NFT'lerin dijital yapısı, kültürel mirasın coğrafi sınırları aşmasını sağlar. Farklı geçmişlerden gelen insanlar, fiziksel konum kısıtlamaları olmaksızın eserlere erişebilir ve bunları takdir edebilir. Aynı zamanda NFT'lerin alt yapısını sağlayan blok zinciri, şeffaf ve değişmez kayıt tutmayı sağlar. Bu, dijital varlıkların gerçekliğini ve kaynağını korumada önemli rol oynar. Merkezi olmayan blok zinciri ağları, bireyleri ve toplulukları kendi miraslarının korunmasına katılmaları için güçlendirerek kültürel korunmaya yönelik daha kapsayıcı bir yaklaşımı teşvik eder.

NFT'lerin kriptografik yapısı dijital varlıkların gerçekliğini garanti etmektedir. Bu güvence, sahte veya yanlış temsil edilen kültürel eserlerin yaratılmasını önlemede önem teşkil etmektedir. NFT'ler eski sanat formlarına olan ilginin yeniden canlanmasında etkili olmaktadır. Sanatçılar ve koleksiyoncular, geleneksel sanat piyasalarında göz ardı edilmiş olabilecek eserleri tokenize etmek ve takas etmek için işbirliği yapmaktadır. Bununla birlikte NFT'ler sanatçılara ve kültür kurumlarına çalışmalarından ekonomik kazanç elde etmeleri için yeni yollar sağlar. Bu ekonomik güçlenme, kültürel koruma çabalarının sürdürülebilirliğine katkıda bulunur. Bu noktada kültürel mirasın, NFT'ler aracılığıyla ticarileştirilmesinin kutsal veya kültürel açıdan hassas eserlerin metalaştırılmasına yol açabileceğini savunmaktadır.

Sonuç

Dijital çağın getirdiği değişimler, sanat, kültür ve dijital mirasın köklü bir dönüşümden geçmesine yol açmaktadır. Bu dönüşümün merkezinde ise NFT'ler, yani "Non-Fungible Tokens" yer almaktadır. NFT'ler, sanat eserlerini ve kültürel varlıkları dijitalleştirilmiş, benzersiz ve taklit edilemez varlıklara dönüştürerek sanatçılar ve koleksiyonerler için yeni ufuklar açmaktadır. Dijital mirasın korunması ve gelecek nesillere aktarılması için de önemli bir araç olarak kullanılabilirler.

NFT'ler, sanat eserlerini ve kültürel varlıkları dijitalleştirilmiş, benzersiz ve taklit edilemez varlıklara dönüştürerek sanatçıların ve koleksiyonerlerin yeni ufuklar keşfetmelerine imkan tanır. Dijital mirasın korunması ve gelecek nesillere aktarılması için de önemli bir araç olarak kullanılabilir. Ancak, NFT'lerin kullanımıyla ilgili bazı önemli etik kaygılar ve riskler de mevcuttur. Örneğin, NFT'lerin metalaşmaya ve kültürel mirasın ticarileştirilmesine yol

6th INTERNATIONAL CONGRESS of MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

açabileceği endişesi vardır. Ayrıca, NFT'lerin uzun vadeli sürdürülebilirliği ve güvenliği de sorgulanmaktadır.

Bu nedenle, NFT'lerin sanat, kültür ve dijital miras üzerindeki etkilerini dikkatli bir şekilde değerlendirmek ve bu teknolojinin sorumlu bir şekilde kullanılmasını sağlamak için gerekli adımları atmak önemlidir.

NFT'lerin geleceği belirsiz olsa da, bu teknolojinin sanat, kültür ve dijital mirasın geleceğini şekillendirme potansiyeline sahip olduğu açıktır. Bu alandaki gelişmeleri takip etmek ve NFT'lerin nasıl kullanılabileceği konusunda açık bir diyalog yürütmek önemlidir. NFT'lerin önümüzdeki yıllarda sanat eserlerini paylaşmak, topluluklar oluşturmak ve yaratıcıları ve markaları güçlendirmek için çeşitli şekillerde kullanılacağı öngörülmektedir. Finans dünyası ve finansal işlemler de NFT'lerin yükselişinden etkilenecektir. Finansal yönlerinin yanı sıra, NFT'lerle birlikte güçlü bir kültürel değişim de yaşanacaktır. Geçmişte bir sanat eserine sahip olmak sadece o esere sahip olmak anlamına gelmekteydi. Ancak NFT'lerle birlikte, sahip olmanın faydaları çok yönlü ve dinamik hale gelecektir.

Kişinin sahip olduğu NFT parçalarının toplamından daha değerli hale gelmek için diğer NFT'lerle etkileşime girebilir ve birleşebilir. Sanatçılar eserlerinin ne zaman ve ne kadara satıldığını anında öğrenebilecektir. Mülkiyet, kaynak ve sahtecilikle ilgili kafa karışıklıkları zamanın çok gerisinde kalmış sorunlar olarak yer alacaktır. Sanat artık devlet düzenlemelerine ya da fiziksel bir galeriye gitmeye gerek kalmadan anında alınıp satılabilecektir.

ICMUSS

6th INTERNATIONAL CONGRESS of MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

KKAYNAKÇA

Beckman, M. (2021). *The Comprehensive Guide to NFTs, Digital Artwork, and Blockchain Technology*. United States of America: Skyhorse Publishing .

Blackaby, J. R., & Greeno, P. (1989). *The Revised Nomenclature for Museum Cataloging: A Revised and Expanded Version of Robert G. Chenhall's System for Classifying Man-Made Objects*. Lanham: AltaMira Press.

Collins, C. (2021). *NFT Art and Collectables for Beginners* . Liberia: Publishing Forte.

Cuomo, S. (2007). *Technology and Culture in Greek and Roman Antiquity*. Cambridge: Cambridge University Press.

Dunn, H., & Bourcier, P. (2010). *Nomenclature for Museum Cataloging*. Lanham: Rowman & Littlefield.

Faster Capital. (2023, Mayıs 11). *Preserving Cultural Heritage For Future Generations*. Faster Capital: <https://fastercapital.com/topics/preserving-cultural-heritage-for-future-generations.html> adresinden alındı

Fortnow, M., & Terry, Q. (2021). *The NFT Handbook How to Create, Sell and Buy Non-Fungible Tokens*. New York: John Wiley & Sons.

Jin, P., & Liu, Y. (2022). Fluid Space: Digitisation of Cultural Heritage and its Media Dissemination. *Telematics and Informatics Reports*, 1-10.

Jones, P. M. (2008). *Industrial Enlightenment: Science, Technology and Culture in Birmingham and the West Midlands*. Manchester: Manchester University Press.

Mezei, P., & Lapatoura, I. (2023). All Roads Lead to Tokens - The Impact of NFTs on Galleries and Museums. E. Bonadio, & C. Sganga içinde, *Blockchain and NFTs*. New York: Routledge.

Paul, C. (2003). *Digital Art*. London: Thames&Hudson.

Sappa, C. (2024). The Past And The Future Cultural heritage rules meet NFTs. C. S. Enrico Bonadio içinde, *NFTs, Creativity and the Law Within and Beyond Copyright*. (s. 126). Londra: Routledge.

6TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

İslam Aile Hukukunda Boşama Yetkisinin Mahkemeye Devredilmesi

Adem YENİDOĞAN¹

Özet

İslam hukukunda boşanma talak, muhâlea ve tefrik olmak üzere üç şekilde gerçekleştirilmekte olup boşama yetkisi asıl itibarıyla kocaya aittir. Eşler arasında problem çıktığında belirli şartların bulunmasıyla boşanmanın mahkeme yoluyla da olabileceği kabul edilse de boşanmanın eşler arasında halledilmesi gerektiği, zorunlu olmadıkça mahkemeye gidilmesi gerekmediği belirtilmektedir. Öte yandan boşanmanın tek bir kişinin iradesine bağlanamayacak kadar önemli olduğu gibi gerekçelerle günümüz İslam hukukçularının bir kısmı kocanın boşama yetkisinin mahkemeye devredilmesi gerektiğini savunmaktadır. Görüşlerine Nisa 4/35, Talak 65/2 ve Bakara 2/229 ayetlerini delil getiren günümüz İslam hukukçularına göre bu ayetler işaret yoluyla boşamanın mahkemeye devredilmesi gerektiğini göstermektedir. Bu fikri benimseyenlere göre Hz. Peygamber (s.a.s.) ve Raşid halifeler döneminde aileyle ilgili problemlerin onlara götürülmesi ve meseleyi onların çözüme kavuşturması da boşama yetkisinin mahkemeye devredilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Boşama yetkisinin mahkemeye devredilmesi, eşlerin arasını bulma fırsatı vermesi ve talak şartlarının varlığından emin olunması gibi maslahatlar içermesi sebebiyle makul görülmele birlikte klasik fıkhıta bu fikri benimseyen bulunmamaktadır. Buna mukabil çağdaş birçok İslam hukukçusu da birtakım mahzurlarını dikkate alarak bu görüşü reddetmektedir. Benzer şekilde Hukûk-ı Âile Kararnâmesi'nde de bu hususta yeni bir hüküm getirilmemiş, 102'nci madde ile klasik fıkhıtaki gibi boşama yetkisi kocaya verilmiştir. Bu görüşü reddeden âlimler de nass, icma ve boşama yetkisinin mahkemeye devredilmesinin zararlarını ortaya koyarak görüşlerini temellendirmeye çalışmışlardır.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, İslam Aile Hukuku, Talak, Tefrik, Boşama yetkisi

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Türkiye, adem.yenidogan@cbu.edu.tr, Orcid: 0000-0003-0582-3818

Giriş

İslam hukukunda geçici süreyle yapılan evlilikler kabul görmemiş, evlilik birliğinin asıl itibarıyla ömür boyu sürecek şekilde yapılması istenmiştir. Bu sebeple evlilik birlikteliğinin devamının zaruret, eşler arası problemler çözülemediğinde sona erdirilmesinin ise ruhsat olduğunu söylemek mümkündür. Her ne kadar evlilik hayatı çekilmez bir hal aldığına eşlerin evlilik hayatlarını sonlandırabileceği kabul edilmişse de Kur'ân ve sünnetin eşler arası ilişki bu noktaya gelmeden aile içi huzursuzluğu önleyici tedbirlere başvurduğu, eşlerin birbiriyle iyi geçinmelerini ve herhangi bir problemle karşılaştıklarında sabırlı davranmalarını tavsiye ettiği görülmektedir. Tüm bunlara rağmen evlilik birlikteliğinin elde edilmesi düşünülen maslahatları karşılamaz hale gelmesi durumunda çözüm olarak eşlerin evlilik hayatını sonlandırabilecekleri kabul edilmiştir. Bu noktada evlilik birlikteliğini sona erdirme yetkisi evlilik hayatında yüklendiği maddi sorumluluklar sebebiyle erkeğe verilmiştir. Kadının ise kocasından aldığı boşama yetkisi, belli bir bedel ödeyerek kocasının kendisini boşamasını sağlaması ve bazı gerekçelerin bulunmasıyla mahkeme yoluyla evlilik birlikteliğini sona erdirebileceği kabul edilmiştir. Durum bundan ibaret olmakla birlikte son dönemlerde evlilik hayatının ve aile kurumunun önemine binaen boşanmanın tek bir kişinin yetkisine bırakılmayacak kadar önemli bir olay olması sebebiyle değişen şartlar ve ortaya çıkan ihtiyaçlar da dikkate alınarak boşama yetkisinin mahkemeye devredilmesi fikri ileri sürülmüştür. Buna mukabil çağdaş birçok İslam hukukçusu birtakım mahzurlarını dikkate alarak boşama yetkisinin mahkemeye devredilmesini reddetmektedir. Benzer şekilde çıkarıldığı dönem itibarıyla içeriğinde birçok yenilik barındıran Hukûk-ı Âile Kararnâmesi'nde de bu hususta yeni bir hüküm getirilmemiş, klasik fıkhıdaki gibi boşama yetkisi kocaya verilmiştir. Tebliğde her iki görüş de delilleriyle ele alınarak değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Klasik Fıkıhta Evliliği Sona Erdirme Yöntemleri

İslam hukukunda evlilik hayatı tek taraflı irade beyanı, iki tarafın anlaşması ve hâkimin müdahalesi neticesinde son bulabilmektedir. Evliliği sona erdiren bu durumlar talâk, tefvîzü't-talâk, muhâlea, tefrik ve fesih şeklinde ortaya çıkabilmektedir. (Aslan, 2018: 55/919) Her ne kadar evliliğin sona ermesinde/erendirilmesinde bu yöntemler bulunmaktaysa da klasik fıkhıta boşama yetkisi asıl itibarıyla kocaya verilmiştir. Dolayısıyla İslam hukukunda tek taraflı irade beyanı ile evliliği sona erdirebilme hak ve yetkisi kocaya aittir. Kadının da erkeği tek taraflı irade beyanı ile boşayabilmesi mümkünse de bu, kocasından yetki alması durumunda söz konusu olabilmektedir. Doktrinde erkeğin tek taraflı irade beyanı ile evliliği sona erdirebilmesi talak, (Zuhaylî, ts.: 9/6873) kadının tek taraflı irade beyanı ile evliliği sona erdirebilmesi ise tefvîzü't-talak (Serahsî, ts.: 6/197; Kâsânî, 1327/1328: 3/113; İbn Rüşd, 2004: 3/92 vd.; Şirbînî, 1994: 4/465; Bakkaloğlu, 2011: 40/310) olarak ifade edilmektedir. Ancak ikinci durum erkeğin uhdesinde olan boşama hak ve yetkisini kadına vermesi halinde söz konusu olabilmektedir. (Serahsî, ts.: 6/197; Kâsânî, 1327/1328: 3/113; İbn Rüşd, 2004: 3/92 vd.; Şirbînî, 1994: 4/465; Bakkaloğlu, 2011: 40/310) Fıkıhta erkeğin doğrudan eşini boşama hakkı bulunması sebebiyle kocanın evlilik hayatını sona erdirebilmesi için başka herhangi bir düzenlemeye ihtiyaç duyulmamıştır. Fakat kadın açısından durum farklıdır. Kocanın boşama yetkisi vermesi dışında kadının doğrudan evliliği sona erdirebilme hakkı bulunmadığından fıkhıta kadın açısından birtakım düzenlemeler yapılmıştır. Bu bağlamda tefvîzü't-talak dışında kadının evlilik birlikteliğini bozabilmesi için muhâlea ve mahkeme yoluyla ayrılık (tefrik) hakkı bulunduğu görülmektedir. Bu iki düzenlemeden muhâlea kadının erkeğe vereceği bir bedel karşılığında

eşlerin anlaşarak evlilik birlikteliğini sona erdirmelerini, (Serahsî, ts.: 6/171; Mevsilî, 1937: 3/156; İbn Rüşd, 2004: 3/89; Şirbînî, 1994: 4/430; İbn Kudâme, 1997:10/267; Atar, 2020: 30/397) mahkeme yoluyla ayrılık (tefrik) ise prensip olarak erkeğe verilmiş boşama yetkisinin bazı gerekçelerle mahkeme tarafından da kullanılabilmesini ifade etmektedir. (İbn Kudâme, 1997:11/46 vd.) Yukarıda ifade edildiği gibi klasik fıkihta prensip olarak doğrudan boşama yetkisi bulunması sebebiyle erkeğin mahkemeye başvurma zorunluluğu bulunmamaktadır. Kadının ise tefvîzü't-talâk yetkisi bulunmuyorsa ya da kocası muhâleayı kabul etmiyorsa evlilik birlikteliğini sona erdirebilmesi için mahkemeye başvurma zorunluluk arz etmektedir. Fakat nasslarda kadının hangi sebeplerle evlilik hayatını sona erdirebileceğine dair herhangi bir düzenleme yer almamakta olup mesele müctehidlerin ictihadyıyla çözüme kavuşturulmuştur. (Yüksek, 2014: 32/350) Bu sebeple kocanın cinsel kusuru (Kâsânî, 1327/1328: 2/327; Mergînânî, ts.: 2/273; İbn Rüşd, 2004: 3/74; İbn Kudâme, 1997:10/57; Buhûtî, 2000-2008: 5/105) ve akıl hastalığı gibi herhangi bir hastalığı bulunması, (Serahsî, ts.: 5/97; Kâsânî, 1327/1328: 2/327; İbn Rüşd, 2004: 3/74; Şîrâzî, ts.: 2/449; Şirbînî, 1994: 4/272-273; İbn Kudâme, 1997:10/56; Buhûtî, 2000-2008: 5/105) nafakayı temin edememesi (İbn Rüşd, 2004: 3/74-75; İbn Kudâme, 1997: 11/357; Şîrâzî, ts.: 3/154) ya da kaybolması (Yüksek, 2014: 32/351) veya şiddetli geçimsizlik (Cündî, 2005: 111; Haraşî, ts.: 4/7; Desûkî, ts.: 2/343-345; Şirbînî, 1994: 4/427-428; İbn Kudâme, 1997: 10/263 vd.) gibi bir takım gerekçelerle kadına evlilik birlikteliğini sona erdirmek için mahkemeye başvurma hakkı verilmişse de bunlar üzerinde ittifaktan bahsetmek mümkün değildir. Nitekim Hanefiler bu sebepleri oldukça dar tutarken cumhur bu hususa daha esnek yaklaşmıştır. (Yüksek, 2014: 32/350) Örneğin kocanın nafakayı temin etmemesi sebebiyle mahkemeye başvuru hakkında Hanefilerle cumhur arasında görüş farklılığı vardır. Hanefilere göre kocanın nafaka temin etmemesi sebebiyle kadının mahkemeye başvurarak evliliği sona erdirme hakkı bulunmamaktadır. (Serahsî, ts.: 5/190) Hanefiler dışındakilere göre ise kocanın nafakayı temin etmemesi halinde kadın mahkemeye başvurarak evlilik birlikteliğini sona erdirme hakkına sahiptir. (İbn Rüşd, 2004: 3/74-75; İbn Kudâme, 1997: 11/357, 360; Şîrâzî, ts.: 3/154) Benzer şekilde Mâlikîlere göre şiddetli geçimsizlik sebebiyle kadının başvurusu üzerine hâkimin eşleri ayırabilmesi mümkünse de Mâlikîler dışındaki fakihlere göre kadın böyle bir sebeple mahkemeye başvurarak evliliği sona erdirme hakkına sahip değildir. (Cündî, 2005: 111; Haraşî, ts.: 4/7; Desûkî, ts.: 2/343-345; İbn Rüşd, 2004: 3/117; Şirbînî, 1994: 4/427-428; İbn Kudâme, 1997: 10/263 vd.)

Evlilik birlikteliğini sona erdiren bir diğer uygulama fesih ise nikâh akdinin batıl ya da fasit olması sebebiyle söz konusu olmakta olup asıl itibarıyla hukuken geçerli olmayan birlikteliği ortadan kaldırmaktadır. Tüm bu söylenenlere bakıldığında klasik fıkihta evlilik birlikteliğini sona erdirme hususunda mahkemenin iki yetkisi bulunduğu görülmektedir. Birincisi batıl ya da fasit nikah akdiyle kurulmuş evliliği feshetme yetkisi, diğeri belirli sebeplerle kadının mahkemeye boşanmak için başvurusu durumunda eşleri boşamasıdır.

İslam Hukukunda Boşama Yetkisinin Kocaya Ait Olduğunu Savunanların Görüşü

Klasik fıkihta boşama yetkisi kocaya verilmiş olup İslam hukukçuları Kitap, sünnet, icma ve aklî delile dayanarak evlilik birlikteliğini sona erdirme yetkisini haiz bir kocanın boşama yetkisine sahip olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. (Yüksek, 2014: 32/342) Nitekim Ömer Nasuhi Bilmen'in "*Talak ehlinin boşama ehliyetini haiz koca olduğu*" (Bilmen, ts.: 2/193) şeklindeki ifadesi klasik fikhın konuya bakışını göstermesi açısından önem arz etmektedir. Dolayısıyla normal şartlarda boşama yetkisi kocaya aittir. Kadının yetkisi kocasının yetki devri

yapması durumunda, (Serahsî, ts.: 6/197; Kâsânî, 1327/1328: 3/113; İbn Rüşd, 2004: 3/92 vd.; Şirbînî, 1994: 4/465; Bakkaloğlu, 2011: 40/310) mahkemenin boşama yetkisi ise birtakım gerekçelerle söz konusu olmaktadır. (İbn Kudâme, 1997: 11/46 vd.) Buna göre eşler arasında problem çıktığında belirli şartların bulunmasıyla boşamanın mahkeme yoluyla da olabileceği kabul edilse de klasik fıkıhta boşamanın eşler arasında halledilmesi gerektiği, zorunlu olmadıkça mahkemeye gidilmesi gerektiği kabul edilmektedir. Klasik fıkıhta erkeğin hanımını boşaması (talâk), erkeğin yetki devretmesi sebebiyle kadının boşanması (tefvizü't-talâk) ve kadının kocasına bir bedel vererek boşanması (muhâlea) durumunda mahkemeye gidilmesini şart koşan bir müctehid tespit edilememiştir. Dolayısıyla boşama yetkisinin mahkemeye devredilmesi fikri eşlerin arasını bulma fırsatı vermesi ve talak şartlarının varlığından emin olunması gibi maslahatlar içermesi sebebiyle makul görülmeyle birlikte klasik fıkıhta bu fikri benimseyen bulunmamaktadır. Benzer şekilde çağdaş birçok İslam hukukçusu da birtakım mahzurlarını dikkate alarak boşama yetkisinin mahkemeye devredilmesini reddetmektedir. Günümüz İslam hukuk kültürünün şekillenmesinde katkıları bulunan Mevdudi, Ebu Zehra, Zekiyyüddin Şaban, Ömer Nasuhi Bilmen, Nurettin İtr, Hayreddin Karaman, Hamdi Döndüren ve bir görüşünde Hamza Aktan bu isimlere örnek olarak sunulabilir. (bk. Koçak vd., 2021: 301) İslami referanslarla hayata geçirilmiş ve içeriğinde birçok yenilik barındıran Hukûk-ı Âile Kararnâmesi'nde de bu hususta yeni bir hüküm getirilmemiş, 102'inci madde ile klasik fıkıhtaki gibi boşama yetkisi kocaya verilmiştir. Boşama yetkisinin mahkemeye devredilmesi fikrini reddeden âlimler nass, icma ve boşama yetkisinin mahkemeye devredilmesinin zararlarını ortaya koyarak görüşlerini temellendirmeye çalışmışlardır.

İslam Hukukunda Boşama Yetkisinin Mahkemeye Devredilebileceğini Savunanların Görüşü

Klasik fıkıhta boşama yetkisinin mahkemeye devredilmesi fikrini benimseyen bulunmamaktaysa da aile kurumunun korunması, boşanmanın tek bir kişinin iradesine bağlanamayacak kadar önemli bir olay olması, eşlerin arasını bulma fırsatı vermesi ve talak şartlarının varlığından emin olunması gibi maslahatlar içermesi sebebiyle günümüz İslam hukukçularının bir kısmı değişen şartlar ve ortaya çıkan ihtiyaçlar dikkate alınarak kocanın boşama yetkisinin mahkemeye devredilmesi gerektiğini savunmaktadır. Boşama yetkisinin kocadan alınarak mahkemeye devredilmesi gerektiğini söyleyen bir kısım günümüz İslam hukukçularına göre bazı ayetler işaret yoluyla boşanma sürecine müdahale edilmesi gerektiğini göstermektedir. Onlara göre bu ayetler boşanma kararının herhangi bir birey tarafından değil, bir grup ya da kurum tarafından verilmesi gerektiğine işaret etmektedir. (bk. Koçak vd., 2021: 298) Eşler arasında problem olduğunda hakem tayin edilmesini isteyen “*Eğer karı kocanın aralarının açılmasından korkarsanız, erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin. Düzeltmek isterlerse Allah aralarını bulur...*” (Nisa 4/35) ayetindeki emrin hâkimlere yönelik olduğunu iddia eden İslam hukukçularına göre ilgili ayet işaret yoluyla boşanmanın mahkemede olmasını gerektirmektedir. Onlara göre hakemlik müessesesi işletilmeden evliliğin sona erdirilmesi Kur’ân’ın ruhuyla bağdaşmamaktadır. Bu ilkenin işletilebilmesi ise öncelikle mahkemenin devreye girmesini gerektirmekte olup boşanmalar bu aşamalardan sonra geçerlilik kazanabilir. (bk. Koçak vd., 2021: 298-300) Benzer şekilde şahitliğin esas itibarıyla mahkemelerde yapılması sebebiyle onlara göre boşanmada iki adil şahit bulundurulmasını isteyen “*Sürelerinin sonuna ulaştıklarında onları ya uygun biçimde tutun yahut onlardan uygun biçimde ayırın; içinizden adaletli iki kişiyi şahit tutun ve şahitliği Allah için özenle yerine getirin...*” (Talak 65/2) ayeti de işaret yoluyla boşamanın mahkemenin

yetkisinde olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca boşamayı sınırlamakla birlikte muhâleadan da bahseden “...Eğer Allah’ın kurallarına uymamalarından korkarsanız, kadının evlilikten kurtulmak için bir meblâğ vermesinde taraflara bir vebal yoktur...” (Bakara 2/229) ayetindeki “korkarsanız/kuşkulanırsanız” ifadesindeki hitabın hâkimlere veya ümmete olduğuyla ilgili farklı yaklaşımlar bulunsa da kastedilenin hâkimler olduğunu savunanlar, hâkimlerin böyle bir bilgiye sahip olabilmesinin geçimsizliğin mahkemeye intikaliyle mümkün olduğunu söylemişlerdir. Onlara göre bu durum boşamanın kocanın yetkisinde olmadığını, mahkemeye devredilmesi gerektiğini göstermektedir. (Koçak vd., 2021: 299) Nitekim boşama yetkisinin mahkemeye devrilmesi gerektiğine doğrudan değinmemekle birlikte İslam’a göre boşamanın sadece kocanın şahsını ilgilendiren ve onun sorumluluk ve yetkisinde olma özelliği taşıyan bir durum olmadığını, İslam’da boşanmanın birçok yönüne dikkat çekilmesinin evliliğin namaz gibi mahza Allah ile kul arasında olan bir şey olmadığını gösterdiğini söyleyen (Bardakoğlu, 1991: 1/204) Ali Bardakoğlu’nun söylediklerinin de bu doğrultuda anlaşılmasının mümkün olduğu söylenebilir. Boşama yetkisinin mahkemeye devredilmesi fikrini benimseyenlere göre Hz. Peygamber (s.a.s.) ve Raşid halifeler döneminde nikâh, talâk, şikâk, nüşûz ve nafaka gibi aileyle ilgili problemlerin onlara götürülmesi ve meseleyi onların çözüme kavuşturması da boşanma yetkisinin mahkemeye devredilmesini mümkün kılmaktadır. (bk. Koçak vd., 2021: 299)

Sonuç

Boşama yetkisinin mahkemeye devredilmesinin imkân dâhilinde olup olmadığının ele alındığı bu tebliğde sonuç olarak şunlar söylenebilir: Günümüz İslam hukukçularının bir kısmı tarafından ileri sürülen boşama yetkisinin mahkemeye devredilmesi fikri eşlerin arasını bulma fırsatı vermesi ve talak şartlarının varlığından emin olunması gibi maslahatlar içermesi sebebiyle makul görülmeyle birlikte klasik fıkhıta bu anlayışı benimseyen bulunmamaktadır. Nitekim klasik fıkhıta boşama yetkisinin kocaya ait olduğu, kocanın bu hakkı tek taraflı olarak kullanabileceği kabul edilmektedir. Öyle ki klasik İslam hukukçuları Kitap, sünnet, icma ve akli delile dayanarak evlilik birlikteliğini sona erdirme yetkisini haiz bir kocanın boşama yetkisine sahip olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. Benzer şekilde kocanın karısına verdiği boşama yetkisinde ve kadının kocasına belli bir bedel ödemesi karşılığında istemediği evlilikten kurtulma imkânı veren muhâleada da evlilik birlikteliğinin sona ermesinde mahkeme kararı zorunluluğunun bulunmadığı kabul edilmektedir. Günümüz İslam hukukçularının bir kısmının eşlerin arasını bulma fırsatı vermesi ve talak şartlarının varlığından emin olunması gibi maslahatlar içermesi sebebiyle boşama yetkisinin mahkemeye devredilmesi gerektiğini ileri sürmesine karşılık çağdaş İslam hukukçularının bir kısmı da birtakım mahzurlarını dikkate alarak boşama yetkisinin mahkemeye devredilmesini reddetmektedir. İslami referanslarla hayata geçirilmiş ve içeriğinde birçok yenilik barındıran Hukûk-ı Âile Kararnâmesi’nde de bu hususta yeni bir hüküm getirilmemiş, 102’nci madde ile klasik fıkhıtaki gibi boşama yetkisi kocaya verilmiştir. Boşama yetkisinin mahkemeye devredilmesi fikrini reddeden âlimlerin nass ve icmanın yanı sıra boşama yetkisinin mahkemeye devredilmesinin zararlarını ortaya koyarak görüşlerini temellendirmeye çalıştıkları görülmektedir. Boşama yetkisinin mahkemeye devredilmesi gerektiğini söyleyenler de akli gerekçelerin yanı sıra nassî delile başvurmuşlardır. Fakat onların görüşlerini temellendirmek için ileri sürdükleri hakemlik müessesini düzenleyen ayet, boşamada veya ric’i talâk neticesinde dönüştürme şahit bulundurmaya emreden ayet ve muhâleanın meşruiyetini ortaya koyan ayetin iddia edildiği gibi boşama yetkisinin mahkemeye devrilmesiyle irtibatlandırılması kanaatimizce isabetli değildir. Ayrıca gerek evlilik birliği

6th INTERNATIONAL CONGRESS of MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

kurulurken gerek evlilik hayatı boyunca birçok maddi külfet altına giren erkeğin bu sorumlulukları üzerinde bırakılarak boşama yetkisinin elinden alınması kanaatimizce hakkaniyetli bir yaklaşım değildir. Hülasa boşama yetkisinin erkeğin elinden alınıp mahkemeye devrilmesinin makul yönleri bulunmakla birlikte konunun sadece boşanma yetkisi bağlamında değil, evlilik birlikteliğinin yüklediği nimet külfet dengesi dikkate alınarak değerlendirilmesinin daha isabetli olacağını söyleyebiliriz.

Kaynakça

- Aslan, B. (2018). “Boşanma Yetkisi Hakkında Yapılan Tartışmalar”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11 (55), 918-927.
- Atar, F. (2020). “Muhâlea”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 397-401.
- Bakkaloğlu, A. (2011). “Tefvîz”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 310-311.
- Bardakoğlu, A. (1991). “Hukuki ve Sosyal Açından Boşanma”. *Türk Aile Ansiklopedisi*. 1, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 199-206.
- Bilmen, Ö. N. (ts.). *Hukuku İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu* (8 Cilt). İstanbul: Bilmen Yayınevi.
- Buhûfî, M. (2000-2008). *Keşşâfü'l-kınâ' 'ani'l-İknâ'* (15 Cilt). Suudi Arabistan: Vizâretü'l-Adl.
- Cündî, Z. (2005). *el-Muhtasarü 'allâme Halîl* (thk. Ahmed Câd). Kâhire: Dâru'l-Hadîs.
- Dirik, M. (2019). “Seçimlik Bir Hak Olarak Bulûğ muhayyerliği”. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6 (11), 61-96.
- Desûkî, M. (ts.). *Hâşiyetü'd-Desûkî 'ale's-Şerhi'l-kebîr* (4 Cilt). b.y.: Dâru'l-Fikr.
- Haraşî, M. (ts.). *Şerhu'l-Haraşî 'alâ Muhtasarü Halîl* (8 Cilt). Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- İbn Kudâme, M. (1997). *el-Muğnî* (15 Cilt, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî-Abdülfettâh Muhammed el-Hulv). Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb.
- İbn Rüşd, M. (2004). *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid* (4 Cilt). Kahire: Dâru'l-Hadîs.
- Koçak, M. vd. (2021). *İslâm Hukuku*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Kâsânî, A. (1327/1328). *Bedâi'u's-şanâi' fî tertîbi's-şerâi'* (7 Cilt). b.y.: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Mergînânî, B. (ts.). *el-Hidâye fî şerhi bidâyeti'l-mübtedî* (4 Cilt, thk. Talâl Yusuf). Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî.
- Mevsîlî, A. *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr* (5 Cilt, talik: Mahmûd Ebû Dakîka). Kahire: Matbaatü'l-Halebî.
- Serahsî, M. (ts.). *el-Mebsûţ* (31 Cilt). Beyrut: Dâru'l-ma'rife.
- Şîrâzî, C. (ts.). *el-Mühezzeb fî fıkhi'l-İmâm eş-Şâfi'î* (3 Cilt). Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Şîrbînî, H. (1994). *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-Minhâc* (6 Cilt, thk. Alî Muhammed Muavvid - Âdil Ahmed Abdülmecûd). Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Yenidoğan, A. (2023). “Aile İçi Şiddete Karşı Fikhî Tedbir ve Yaptırımlar”. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (32), 61-83.

6th INTERNATIONAL CONGRESS of MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

Yüksek, A. (2014). "İslam Aile Hukukunda Boşama Yetkisi ve Kadının Boşanması".
Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 7 (32), 340-354.

Zuhaylî, V. (ts.) *el-Fıkhu 'l-İslâmî ve edilletühû* (10 Cilt). Dımaşk: Dâru'l-Fikr.

6TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

Finansal Stresin Kavramsal Çerçevesi ve Literatür İncelemesi*

*Feride KILINÇ¹
Mustafa SAYIM²*

Abstract

Financial stability is crucial for economic growth and financial confidence. It ensures the healthy functioning of the financial system, effective risk management, and efficient allocation of resources in the economy. Financial stability makes financial markets resilient to potential shocks.

Increasing financial globalisation has led to more frequent and rapid spread of financial crises. In order to monitor and analyse crises, a system-wide measure of financial stability was needed. Financial stress indices have been developed to analyse information on the functioning or fragility of financial markets. Financial stress indices are considered as leading indicators in measuring crises. Increased stress in financial markets leads to increased uncertainty. In markets with increased uncertainty, low-risk and liquid assets are preferred. This situation may lead to increased financing costs, restricted access to financial resources and reduced economic activity. The financial stress index is constructed by taking into account the risk indicators of money markets, bond markets, equity markets, banking markets and foreign exchange markets and can capture signals that may indicate a crisis in the financial market. Leading indicators captured by the index can minimise the negative effects of the crisis. The financial stress index can identify the fragility of the financial market and the causes of stress. Understanding the causes of financial stress is of great importance for both local and international investors.

In this study, the definition of financial stress, the effects of financial stress on markets, market indicators used to measure financial stress will be explained and empirical approaches to measure financial stress will be given.

Keywords: Financial stress, Financial stress index, Financial markets, Financial stability, Financial crises

¹ Doktora Öğrencisi, Marmara Üniversitesi, İşletme, Orcid: 0000-0003-4663-7923

² Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, İşletme, Orcid: 0000-0001-6266-090X

Bu bildiri Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muhasebe ve Finansman Anabilim dalında Doç. Dr. Mustafa SAYIM danışmanlığında Feride KILINÇ tarafından hazırlanmakta olan "Finansal Stres Endeksi ve Firma Finansal Performansı İle İlişkisi: Türkiye İmalat Sanayi Örneği" adlı Doktora tezinden türetilmiştir.

GİRİŞ

Finansal istikrarın sağlanması ve sürdürülmesi ekonomik büyüme ve refah için kritik öneme sahiptir. Reel sektöre fon aktarımının sağlıklı bir şekilde işleyebilmesi için fon arz ve talebinin ekonominin dinamikleriyle uyumlu bir şekilde kesişmesi gerekmektedir. Finansal sistemde meydana gelebilecek bir aksama tüm ekonomiyi ve dolayısıyla toplumun genel refahına olumsuz etkileyebilir.

Finansal piyasalarda istikrar finansal koşullar, yatırımcı tercihleri, mali kayıplar, politik gelişmeler gibi birçok nedenle bozulabilir. Kırılgan bir piyasada yaşanan finansal istikrarsızlık finansal strese neden olabilmektedir. Özellikle uluslararası finansal piyasaların gelişmesi kırılgan bir ekonomiye sahip olan ülkeleri krizlere açık hale getirmiştir. Finansal küreleşmeden dolayı krizlerin çıktığı ülkelerin dışındaki başka ülkelere hızla yayılmasına eden olmuştur. Artan finansal krizlerden dolayı finansal istikrarın önemi artmış finansal piyasalarında stresin ölçülebilme için endeksler geliştirilmiştir.

Krizlerin farklı zamanlarda farklı nedenlerle meydana gelmesinden dolayı farklı göstergelerle ve analizlerle finansal stres endeksleri oluşturulmuştur. Birçok finansal stres endeksi oluşturulmasına rağmen finansal stres endeksinin tanımı ve ölçülmesi konusunda henüz bir görüş birliği mevcut değildir. Bu çalışmada finansal stresin tanımı, finansal stresin etkileri, finansal stresi ölçmede kullanılan piyasa göstergeleri açıklanacak ve finansal stresi ölçülmesine yönelik ampirik yaklaşımlara yer verilmektedir.

1. Finansal Stres

Finansal stresin ölçülmesinde ve finansal kriz dönemlerinin tanımlanmasında karşılaşılan zorluklar nedeniyle finansal stres için net bir tanım yapılamamaktadır. İlling ve Liu (2006), finansal stresi, finansal piyasalarda ve kurumlardaki kayıpların neden olduğu belirsizlik ve değişen beklentilerin ekonomik aktörlere uyguladığı baskı olarak açıklamıştır. Balakrishnan vd., (2009) finansal stresi finansal sistemin zorlandığı ve aracılık faaliyetlerinin yerine getirme kapasitesinin azaldığı bir dönem olarak tanımlamaktadır. Cardarelli vd., (2011), finansal stresi, varlık fiyatlarında büyük değişiklikler, risk veya belirsizlikte ani artış, finansal sistemde likiditenin azalması ve bankacılık sisteminin riskinin artmasıyla ilişkilendirmiştir.

Finansal sistemin sağlıklı işleyebilmesi şoklara dayanıklı ve istikrarlı piyasaya bağlıdır (Oet Vd., 2015, s:421. Finansal koşulların değişmesi, beklenmeyen kayıplar veya politika değişiklikleri finansal istikrarın bozulmasına neden olabilir (Balakrishnan vd., 2009, s:5). Kırılgan bir finansal yapıda şoklar hızla yayılabilir ve piyasa koordinasyonundaki aksamalarla birleşerek finansal stresi artırabilir (Illing ve Liu, 2003, s:245).

Aşağıda yer alan olgulardan en az biri finansal stresin işareti olarak değerlendirilmektedir (Hakkio ve Keeton, 2009, s:6).

Varlık fiyatlarında belirsizliğin artması: Hisse senetleri, tahviller ve krediler gibi finansal araçların ileriye dönük nakit akışları gelecekteki ekonomik koşullara bağlı olarak değişmektedir. Belirsizliğin artması varlık fiyatlarının dalgalanmasına neden olabilmekte bu da varlık fiyatlarının belirsizliğini arttırmaktadır.

Yatırımcı davranışlarında artan belirsizlik: Beklenen getiri bir varlığın temel değerine ilişkin olduğu kadar diğer yatırımcıların tercihlerinden etkilenebilmektedir. Piyasalarda belirsizliğin artması durumunda yatırımcılar tercihlerini diğer yatırımcıların tercihlerine

dayandırabilmektir. Bu durum varlık fiyatlarının temel değerinden uzaklaştırarak dalgalanmasına neden olabilmektedir.

Bilgi asimetrisinin artması: Finansal krizler sırasında, borç verenlerin borçlular hakkında bilgileri azalabilir veya varlıkların kalitesi değişebilir, bu da bilgi asimetrisinin artmasına yol açabilmektedir.

Riskli varlıkları elde tutma isteğinin azalması: Finansal stres dönemlerinde yatırımcılar riskli varlıklardan kaçınma eğilimindedir ve güvenli varlıklara yönelirler. Bu talep de riskli varlıkların maliyetini artırırken, güvenli varlıkların değerini yükseltmektedir. Bu durum, riskli ve güvenli varlıklar arasındaki getiri farkının artmasına neden olmaktadır.

Likit olmayan varlıkları elde tutma isteğinin azalması: Belirsizlik durumlarında yatırımcı riskli varlıklardan kaçınır ve varlığını temel değerine yakın bir fiyata satmak ister. Finansal stres dönemlerinde ikincil piyasanın zayıf olması nedeniyle ortalama bir varlığın likiditesi düşebilir.

Finansal stres; finansal varlıkların fiyatları ve genel ekonomik görünüm hakkında belirsizliğin artması, işletmelerin ve hane halkının finansman maliyetlerinin yükselmesi, bankaların kredi standartlarının sıkılaşması nedeniyle ekonomik faaliyetlerin azalmasına yol açabilir. Fiyatlar ve ekonomik görünüm hakkındaki belirsizlik, varlık fiyatlarında oynaklığı artırır. Bu durum işletmelerin yatırım kararlarını geciktirmesine, ayrıca hane halkının harcamalarını kısmasına neden olur. Kaliteye kaçış, likiditeye kaçış ve artan bilgi asimetrisi, bankaların kredilere uygulayacağı faiz oranlarını ve minimum kredi standartlarını yükseltebilir. Finansmanın daha pahalı ve daha zor bulunur hale gelmesi harcamalarda düşüşe neden olabilir (Huotari, 2015, s:4).

Sistemin işleyişini etkileyen mali krizler, ekonomi ve reel sektör üzerinde önemli etkilere neden olabilmektedir. Krizlerin izlenebilmesi ve analiz edilebilmesi için sistem genelinde finansal istikrara yönelik bir ölçüye ihtiyaç duyulmuştur. Finansal krizin öncü göstergesi olarak nitelendirilen finansal stres endeksleri geliştirilmiştir.

2. Finansal Stres Endeksi ve Finansal Stresin Ölçülmesinde Kullanılan Temel

Göstergeler

Finansal stres endeksi, finansal piyasaların işleyişi veya kırılganlığına ilişkin bilgileri analiz etmek amacıyla geliştirilen endekslerdir (Huotari, 2015, s:3).

Finansal stres endekslerinin oluşturulması finansal stresin değerlendirilmesinin yanı sıra finansal sektörün kırılganlığının nedenlerinin belirlenmesini sağlamaktadır (Aklan 2015, s:568). Finansal stres endeksi, piyasalardaki ve sektörlerdeki stresin tek tek ölçümlerinin ötesine geçerek, sistematik stresin belirlenmesine katkı sağlar. Piyasadaki kırılganlıkları tespit ederek politika yapımcıların krizi hafifletmek için gereken adımları atmalarına yardımcı olabilir (Carlson, vd., 2012, s:14).

Literatürde finansal stres endeksi ile ilgili önde gelen çalışmalarda stres dönemlerinde varlık fiyatlarında artan değer kayıpları ve oynaklık, temerrüt ve likide risk primlerinde yükselme, belirsizlik, kaliteye ve likiditeye kaçış belirtileri ortaya çıkmaktadır (Hakkio ve Keeton 2009; Cardarelli vd. 2011; Hollo vd., 2012; Huotari, 2015). Finansal piyasalar yön

veren döviz, menkul kıymetler, bankacılık ve para piyasalarına ait göstergeler temel olarak göstergeler olarak kullanılmaktadır

2.1. Döviz Kuru Piyasası

Uluslararası piyasalara açık gelişmekte olan ülkelerde cari açık ve düşük seviye rezerv şoklara karşı kırılabilirliği artırabilir. Kırılabilirliğin artması uluslararası yatırımcının geri çekilmesiyle döviz krizinin derinleşmesine neden olabilmektedir (Balakrishnana vd., 2009, s:29)

Bankalar ve şirketler yabancı para biriminde finansman elde etmeyi tercih ettiğinde, döviz kuru riskiyle karşı karşıya kalırlar. Bu riski yönetmenin bir yolu türev araçlar kullanmaktır. Ancak, gelecekteki döviz kurları üzerine belirsizlik, bu tür türev araçların fiyatının artmasına neden olabilir, bu da sırasıyla bankaların ve şirketlerin yabancı para biriminde finansman elde etmesini daha pahalı ve daha zor hale getirebilir (Sandahl vd., 2011, s:55).

Döviz kurlarında meydana gelen dalgalanma belirsizlik yarattığı için riskin temel göstergesi olarak kabul edilmektedir (Illing ve Liu, 2006, s:246).

2.2. Hisse Senedi Piyasası

Finansal piyasalardaki hisse senedi göstergeleri, piyasadaki dalgalanmaları ve olası riskleri ölçmek için önemli bir araçtır. Keskin düşüşler, yatırımcıların endişe seviyelerini artırabilir ve piyasada belirsizliğin artmasına neden olabilir (Illing ve Liu, 2003, s:246). Artan oynaklık, bir varlığın fiyatının hızlı ve belirsiz bir şekilde değişmesine işaret eder. Eğer bu fiyat değişiklikleri, şirketin kar etme kabiliyetiyle uyumlu değilse, bu durum genellikle finansal stresin arttığına bir işareti olarak görülür (Sandahl vd., 2011, s:52).

Hisse sendi piyasalarında meydana gelen yüksek oynaklık finansal stres göstergelerinden bir olarak değerlendirilmektedir (Balakrishnan vd., 2009; Hakkio ve Keeton, 2009; Cardarelli vd., 2011)

2.3. Para Piyasaları

Bir yıla kadar vadeli kredileri içeren para piyasaları, bankalar ve şirketler için kısa vadeli finansman sağlamaktadır. Para piyasası, bankalar ve şirketler için önemli bir kaynak olduğundan, bu piyasada yaşanabilecek sorunlar hızla finansal sistemde olumsuz etkilere neden olabilir (Sandahl vd., 2011, s:54).

Artan finansal stres durumlarında, para piyasalarında likidite sıkıntıları ortaya çıkar. Likidite eksikliği, para piyasasındaki spreadlerin genişlemesiyle kendini gösterir. Kısa vadeli fon temini açısından kritik bir öneme sahip olan para piyasası, bankalar için önemli bir kaynaktır dolayısıyla likidite sıkıntıları finansal sistemde ciddi sorunlara neden olabilir (Çevik vd., 2013, s:375).

2.4. Tahvil Piyasası

Finansal stres dönemlerinde, riskli ve güvenli varlıklar arasındaki risk farklarının genişlemesi, yatırımcıların riskli varlıklara olan taleplerinin azaldığını gösterir (Huotari, 2015:13).

Farklı risklere sahip tahvil getirileri arasındaki fark, beklenen kayıpların bir yansımasıdır. Bu fark, temerrüt ve likidite risklerini içeren kalite ve likidite kaçışlarını yansıtır. Stres

dönemlerinde, daha likit ve güvenli tahvillere olan talep arttıkça tahvil maliyeti yükselirken getirisi düşer düşer (Huotari, 2015, s:13). Tahvil piyasasındaki risk, yerel devlet tahvili faiz oranı ile aynı vadedeki hazine bonosunun faiz oranı arasındaki farktan ölçülür. Bu faiz farkı likiditeye ve kaliteye kaçışı yansıtır ve risk primlerini içerir (Hollo, 2012, s.13).

2.5. Banka Piyasaları

Bankalar, finansal stres dönemlerinde önemli bir rol oynar çünkü düşük risk algısı, bankaların bilançolarını aşırı genişletmelerine ve dolayısıyla mali dengesizliklerin artmasına neden olabilir. Finansal bir şok; riski artırabilir veya varlık getirilerini düşürebilir, bu da bankaların kaldıracını azaltabilir. Banka sermayesi azaldıkça, bankalar kredileri keskin bir şekilde azaltabilir, bu da ekonomik yavaşlamaya ve kredi arzının daha da azalmasına neden olabilir (Cardarelli vd., 2009, s:21).

Bankacılık sektöründe yaşanan krizler, gelişmiş ekonomilerdeki bankaların bilançolarını yeniden düzenlemelerine neden oldu. Bu durum gelişmekte olan ekonomilerde uzun vadeli ve büyük sermaye akışlarında ciddi düşümlere yol açtı (Balakrishnan vd., 2009, s:5).

Çalışmalarda bankacılık beta katsayısı, banka piyasası riski ölçüt olarak finansal stres endeksinde kullanılmaktadır (Illing ve Lui, 2006; Balakrishnan vd.,2009; Cardarelli vd., 2011; Elekdağ vd., 2010; Oet vd., 2011; Huotari, 2015).

3. Finansal Stres Endeksinin İlişkin Ampirik Çalışmalar

Finansal küreselleşme ile birlikte 1990'lı yıllardan itibaren sermaye hareketlerindeki artış finansal krizlere yol açtı. Ülkeler, finansal istikrarı sağlamak ve potansiyel krizleri öngörmek için finansal göstergeler kullanarak endeksler geliştirmeye başladılar. Başlangıçta, finansal istikrara odaklanan endeksler genellikle tek bir göstergeye dayanıyordu; ancak zamanla, finansal piyasalara ait bir dizi göstergeyi içeren endeksler geliştirildi.

Illing ve Liu (2006) Kanada ekonomisinin finansal stresini belirlemek için oluşturdukları endeks öncü çalışmalarda biri olarak görülmektedir. Bu çalışma, Kanada Merkez Bankası çalışanlarıyla gerçekleştirilen bir anket üzerinden, 1980-2005 dönemini kapsamaktadır. Bankacılık, döviz kuru, kredi ve hisse senedi piyasalarına ait göstergelerini kullanarak, finansal stresi ölçmek için bir endeks oluşturulmuştur. Temel bileşen analizi, varyans eşit ağırlık, krediye göre ağırlıklandırma ve kümülatif dağılım fonksiyonu yöntemleri kullanılarak bu endeks oluşturulmuştur. Araştırma, bu endeksin erken uyarı sistemi olarak kullanılabileceğini öne sürmektedir.

Hakkio ve Keaton (2009) finansal piyasalar ait 11 gösterge ile Kansas Finansal Stres Endeksinin (KFSE) oluşturulmuştur. Endeks, borsa oynaklığı, göreceli banka hisse getirileri, bankacılık hisse oynaklığı, şirket tahvilleri risk primleri ile vadelerine göre spread göstergeleri kullanılarak temel bileşen analizi yöntemi ile toplulaştırılmıştır. Finansal stresinin endeksinin istihdam, üretim ve harcamalara ilişkin çok sayıda aylık göstergeyi içeren Chicago Fed'in Ulusal Faaliyet Endeksi (CFNAI) ile çift yönlü ilişkisini analiz etmiştir. CFNAI'ın finansal stres endeksi ile ilişkisinde anlamlı bir bulgu elde edilmezken finansal stres endeksinin CFNAI üzerinde gecikmeli etkisiyle negatif anlamlı ilişki görülmüştür.

Cardarelli vd., (2011), finansal stresin ekonomik faaliyet üzerindeki etkisini incelemiştir. 17 gelişmiş ekonomi için döviz kuru ve hisse senedi kuru oynaklığı, bankacılık sektör betası, TED Spreadleri, özel sektör tahvilleri spread göstergeleri ile aylık finansal stres endeksi

oluşturulmuştur. Çalışmada ağırlıklı varyans yöntemini birleştirme yöntemi olarak kullanılmıştır. Çalışmada finansal stresin ekonomik durgunluğa neden olduğuna dair bulgular elde edilmiştir.

Balakrishnan vd., (2011), Cardarelli vd., (2011) çalışmasını temel alarak aynı yöntemi kullanarak gelişmekte olan ekonomiler için finansal stres endeksi oluşturmuştur. Balakrishnan vd. (2011) gelişmekte olan 26 ülke üzerinde yaptığı çalışmada, finansal stresin gelişmekte olan ülkeler üzerinde hızlı yayılma ve yüksek geçirgenlik etkisi gözlemlemiştir.

Cleveland Finansal Stres Endeksi (CFSI), Oet vd. (2011) tarafından geliştirilmiştir ve ABD'nin 1991-2009 dönemine ait aylık veriler kullanılarak oluşturulmuştur. Bankacılık, döviz kuru, menkul kıymetler ve kredi piyasalarına ilişkin göstergeler birikimli dağılım fonksiyonu yöntemi uygulanarak toplulaştırılmıştır. Endeksin stres dönemlerini yakaladığı görülmüştür ve ABD ekonomisindeki stresin takibini sağlamak ve erken uyarı sinyali olarak kullanılabileceği düşünülmektedir.

Hollo vd., (2012) Borsa, döviz piyasası, finansal aracılık piyasaları ve tahvil piyasalarına ait 15 farklı gösterge ile Sistemik Stresin Bileşik Göstergesi (Composite Index of Systemic Stress-CISS) CISS oluşturmuştur. Portföy teorisi yöntemi uygulanarak oluşturulan endekste dönemlerini başarı ile yakaladığı gözlemlenmiştir. Bulgularda stresin yüksek olduğu dönemlerde üretimin olumsuz etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada aynı anda birkaç piyasada hüküm süren stresin geniş bir şekilde finansal sisteme yayılması nedeniyle ekonomi olumsuzluk yarattığı vurgulanmıştır.

Sandahl vd. (2011), tarafından İsveç için doğrudan ve dolaylı fonlama maliyetlerinden yola çıkarak, 1997-2007 yılları arasını kapsayan finansal stres endeksi geliştirmiştir. Endekste döviz kuru oynaklığı, borsa oynaklığı kredi piyasasından değişken olarak TED (Treasury - Eurodollar) spreadi ve tahvil spreadleri göstergeleri kullanılarak eşit ağırlık yöntemi ile oluşturulmuştur. Endeksin stres dönemlerini başarı ile yansıtmaktadır.

Avrupa bölgesinde bir başka finansal stres endeksini Finlandiya için Huotari (2015) 1986-2014 dönemini kapsayan çalışması yer almaktadır. Huotari (2015) borsa oynaklığı, TED marjı, bono marjı ve döviz kuru oynaklığı göstergeleri ile varyans eşit ağırlıklandırma, temel bileşenler analizi ve portföy teorisi temelli ağırlıklandırma yöntemlerini uygulayarak endeksini oluşturmuştur. Çalışmada portföy teorisi temelli ağırlıklandırma yönteminin stres dönemlerini daha iyi yakaladığı görülmüştür.

Çevik vd. (2013a) tarafından yapılan çalışmada, Türkiye'nin 1997-2010 dönemine ilişkin finansal stres endeksi VAR modelleri aracılığıyla modellenmiştir. Endeks, döviz kuru baskı endeksi, borsa volatilitesi, tahvil faiz farkları, bankacılık sektörünün temerrüt olasılığı, kısa vadeli dış borçların büyüme oranı göstergeleri oluşturulmuştur. Bulgularda finansal stresin endüstriyel üretim, dış ticaret ve toplam yatırımı düşürücü etki yarattığı görülmüştür.

Güneş ve Çamlıca (2016), 2002-2015 dönemine ait Türkiye 2 yıllık devlet tahvili getirileri, hisse senedi getiri oynaklığı, USD/TRY döviz kuru, Bankacılık sektörü riski, 5 yıllık kredi temerrüt riski göstergelerini kullanılarak esit varyans ağırlıklandırma, temel bileşenler analizi ve portföy teorisi ağırlıklandırma yöntem ile finansal stres endeksini oluşturmuştur. Endeksinin sanayi üretimi ile ilişkisi VAR model ile incelenmiştir. Bulgularda yüksek stres dönemlerinin sanayi üretimi üzerinde daralma yarattığı gözlemlenmiştir. Benzer şekilde Polat ve Özkan (2019) finansal stresin reel ekonomiye a ile ilişkisini incelemiştir. Endekste,

6TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

bankacılık sektörü, tahvil, hisse senedi, döviz ve para piyasalarına ait 13 bileşen kullanılmıştır. Endeksin sanayi üretimi ve tüketici fiyat endeksi ile ilişkisi VAR model aracılığıyla incelenmiştir. Finansal stresin ile sanayi üretimi arasında negatif ilişki elde edilirken üretici fiyat endeksini pozitif yönde etkilediği görülmüştür.

SONUÇ

Finansal stres finansal istikrarın öneminin artmasıyla birlikte son yıllarda üzerinde çalışılan konulardan biri olmuştur. Finansal stresin tanımı ve stresi oluşturan göstergelerin belirlenmesi konusunda net bir görüş birliği bulunmamaktadır. Bu çalışmada finansal stres ile ilgili farklı tanımlamalara, finansal stresin, finansal piyasalarda yarattığı belirtilere ve ekonomik etkilerine değinilmiş. Finansal stresin endeksini oluşturmada kullanılan temel piyasa göstergeleri açıklanmış ve finansal stresin endeksinin önemi üzerinde durulmuştur. Son olarak finansal stres endeksine ilişkin önde gelen çalışmalar yer verilmiştir.

Finansal stres genel anlamıyla finansal piyasalarda istikrarın bozulması olarak tanımlanabilir. Finansal serbestleşme ile birlikte krizler hızla yayılma eğilimi göstermiştir. Özellikle kırılgan ekonomilere sahip ülkeler finansal krizlere daha açık hale gelmiştir. Sık yaşanan finansal krizler finansal istikrarın önemini arttırmış ve finansal piyasalardaki stresin ölçümü için endekslerin geliştirilmesine neden olmuştur. Krizlerin farklı nedenlerle farklı zamanlarda meydana gelmesi stresin ölçümü için farklı endekslerin geliştirilmesini sağlamıştır.

Finansal stresin yükselmesi belirsizliğin artmasına neden olmaktadır. Artan belirsizlik varlık fiyatlarının oynaklığını artırarak likiditeye ve kaliteye kaçışa neden olmaktadır. Bu durum finansman maliyetlerinin artmasına, banka kredilerinde sıkışmaya ve ekonomik faaliyetlerin azalmasına neden olabilir. Finansal stres endeksi ile stresin değerlendirilmesinin ve piyasanın kırılganlığının nedenlerinin belirlenmesi sağlanmaktadır. Endeks olası krizde sinyal niteliği taşıyarak politika yapıcıların krizi hafifletmek için gereken adımları atmalarına yardımcı olabilir.

Finansal stres endeksinin oluşturulmasında birçok finansal ve ekonomik gösterge kullanılmaktadır. Yaygın olarak finansal piyasalar yön veren döviz, menkul kıymetler, bankacılık ve para piyasalarına ait göstergeler kullanılmaktadır.

Literatürde yer alan çalışmalarda finansal stres endekslerinin kriz dönemlerini yakalamada başarılı olduğuna dair sonuçlar elde edilmiştir. Endeksin büyüme, yatırım, üretim hacmi gibi ekonomik göstergelerle ilişkileri incelenmiş elde edilen bulgularda stres seviyesinin yüksek olduğu dönemlerde söz konusu ekonomik göstergelerin olumsuz etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır. Sürdürülebilir ekonomik büyüme için finansal istikrarın sağlanması önem arz etmektedir. Finansal stres endeksleri istikrarın sağlanmasında yol haritası işlevi görebilir.

6TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

KAYNAKÇA

Aklan, N., Çınar, M. ve Akay, H. (2015). Financial stress and economic activity relationship in Turkey: Post-2002 period (Türkiye’de finansal stres ve ekonomik aktivite ilişkisi: 2002 sonrası dönem). *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 22(2), 567-580.

Balakrishnan, R., Danninger, S., Elekdağ, S. ve Tytell, I. (2011). The transmission of financial stress from advanced to emerging economies. *Emerging Markets Finance & Trade*, 47(2), 40-68.

Cardarelli, R., Elekdağ, S. ve Lall, S. (2011). Financial stress and economic contractions. *Journal of Financial Stability*, 7, 78-97.

Carlson, M., Lewis, K., & Nelson, W. (2014). Using policy intervention to identify financial stress. *International Journal of Finance & Economics*, 19(1), 59-72.

Çevik, E. İ., Dibooğlu, S. ve Kenç, T. (2013b). Measuring financial stress in turkey. *Journal of Policy Modeling*, 35, 370-383.

Elekdag, S., Kanli, I. B., Samancioglu, Z., & Sarikaya, C. (2010). Finansal stres ve iktisadi faaliyet. *Central Bank Review*, 10(2), 1.

Güneş, D. ve Çamlıca, F. (2016). Financial stress and economic activity: a threshold var analysis for turkey. *TCMB, Research Notes in Economics*, 28.

Hakkio, C. S. ve Keeton, W. R. (2009). Financial stress: what is it, how can it be measured, and why does it matter?. *Economic Review, Federal Reserve Bank of Kansas City*, 5-50.

Hollo, D., Kremer, M. ve Lo Duca, M. (2012). CISS - a composite indicator of systemic stress in the financial system. *European Central Bank, Working Paper Series(1426)*.

Huotari, J. (2015). Measuring financial stress - a country specific stress index for Finland. *Bank of Finland Research Discussion Papers(7)*

Illing, M. ve Liu, Y. (2006). Measuring financial stress in a developed country: An application to Canada. *Journal of Financial Stability*, 2, 243-265.

Oet, M. V., Eiben, R., Bianco, T., Gramlich, D. ve Ong, S. J. (2011). The financial stress index: identification of systemic risk conditions. *Federal Reserve Bank of Cleveland, Working Paper: 11-30*.

Polat, O. ve Ozkan, I. (2019). Transmission mechanisms of financial stress into economic activity in Turkey. *Journal of Policy Modeling*, 41(2), 395-415.

Sandahl, J. F., Holmfeldt, M., Ryden, A. ve Stromqvist, M. (2011). An index of financial stress for Sweden. *Sveriges Riksbank Economic Review*, 2, 49-97.

An Examination of the Relationships Among of Innovative Work Behavior on Incremental and Radical Innovation

Tuğba ÖZEL¹

Abstract

The purpose of this paper is to examine empirically the relationships between innovative work behaviour, incremental and radical innovation. This paper hypotheses were created in the light of the literature. These hypotheses are validated using the Partial Least Squares, by Smart PLS statistical program, data collected by the survey method from the 48 Turkish firms and 80 managers located in Istanbul Technoparks. The findings revealed that innovative work behaviour is considered to be one of the key factors in both increasing and inhibiting product and services degree of innovation. These findings supported our hypotheses. There are significant and positive relationships between innovative work behaviour, incremental and radical innovation. In addition, innovative work behavior is more positively relates to radical innovation than to incremental innovation. This research presents findings that firms should support innovative work behaviour to increase especially radical innovation. Among the control variables, only firm size was found to have a negative and significant effect on radical innovation. No significant effect of other control variable (firm age) was detected. This paper jointly examines as an empirically in the same model the non-researched links in previously between innovative work behaviour, incremental and radical innovation.

Keywords: innovative work behaviour, incremental innovation, radical innovation, technopark, Turkiye

---

¹Ph.D. Yıldız Technical University, Institute of Social Sciences, Department of Business Administration, Istanbul, Turkey, tugba.ozel@std.yildiz.edu.tr, Orcid: 0000-0002-6308-6636

6TH INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

1. INTRODUCTION

Innovative work behaviour, incremental and radical innovation is an important organizational capability that provides competitive advantage in management studies. Competitive advantage is the critical key to intense global competition and lasting economic progress (Al-Khatib & Al-ghanem, 2022; Farrukh et al., 2023; Salam & Senin, 2022). Earlier various studies theoretically or empirically test the effects, antecedents and outcomes of innovative work behaviour or degree of innovation (incremental or radical innovation) as separately with other else concepts. Yet there isn't found that deals with an interactive process which connects these variables as degree of innovation in the same model especially as an empirically.

There has been a great deal of theoretical and empirical interest in product, service, process innovation. But our knowledge and understanding of innovation degree is still underdeveloped. As a result, there is little guidance on how firms can advance innovation degree available to managers and policy makers. The focus of earlier researchers, about innovative work behaviour and innovation have been traditionally focused on innovation types (e. g. product, service, process) (e. g. Özel & Akgün, 2023: 1; 2022: 1). Today, innovation degree is considered to be a valuable component of the economic order (Noone et al., 2024). The lack of empirical research between innovative work behavior and innovation degree has attracted our attention. Therefore, to address this research gap, we examine the influence of innovative work behaviour on incremental and radical innovation as a product, service innovation degree.

Innovative work behaviour is defined as the process by in which employees, through their efforts and behaviours, transform their ideas into practices (Kleysen & Street, 2001). Rather than evaluating degree of innovation as not only outcomes, but also it is necessary to think of it as a whole interrelated process.

Innovative work behaviour, e.g. the development, adoption and implementation of new product innovation ideas, is a driving force for companies that want to compete globally and is an important capability that enables a company to succeed in a dynamic environment (Yuan & Woodman, 2010: 323). Innovative work behaviour differs from other workforce in terms of showing various qualities. These qualities of people in a firm or group that are flexible, help identify problems and encourage creativity in solving problems reflect the degree to which they differ from other staff members (Korzilius et al., 2017). We put forward these micro innovative level qualities contribute to innovation degree.

In the resource-based view (RBV) context, through the ability to innovatively change the way the firm solves its problems, managers can, in the presence of rapidly changing problems, navigate through them by creating innovation. For this, we believe that managers' micro-based innovative work behaviour can be a key internal antecedent of incremental and radical innovation. In the studies conducted so far, the relationships between innovative work behavior and degree of innovation have been neglected in the empirically and theoretically context we have drawn. Therefore, this paper can theoretically and empirically expand on previous research.

6th INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

Innovative Work Behaviour (IWB)

IWB is the intentional creation, introduction, adoption and implementation of new ideas, products, processes and procedures (West, 1987). Distinguishing innovative work behaviour from innovation, West and Farr (1987; 1990) argued that IWB, with its dimensions of initiation and implementation of new ideas related to the job or role, so plays a critical role in organizational success. Since West and Farr's early work on this topic, the conceptualization and scaling of IWB has been the focus of numerous studies (Farrukh et al., 2023). Scott and Bruce (1994), who conceptualize IWB as a multi-stage process that explains how firms innovate, classify the innovative behaviours into three clusters of behaviours: "*idea generation*", "*idea promotion/coalition building*" and "*idea realization*". Krause (2004) divides IWB into two phases: "*idea generation and testing*" and "*implementation*". De Jong & Den Hartog (2010: 2–3) then theoretically extend the dimensions of IWB and explain IWB as a four-level behavioral process, namely "*idea discovery/problem definition*", "*idea generation*", "*idea championing*", and "*idea implementation*". IWB differs from creativity at the individual level in that it aims to implement and benefit from ideas. It is a broad behavioral process that includes creativity.

Degree of Innovation: Incremental (INCI) and Radical Innovation (RADI)

Incremental innovations are defined as products or services that provide new features, benefits or improvements to existing technology in the marketplace. Innovations that need to be made at the maturity stage of the product life curve fall within the scope of incremental innovation. Incremental innovations occur at all stages of the new product development process (O'Reilly & Tushman, 2004). The adoption of innovations leads to changes in the structure and functioning of a firm, but the extent of these changes is not the same for all innovations and can be classified according to the degree to which they change the existing practices of the firm (Dewar & Dutton, 1986). One of these classifications is radical innovation. When reviewing the literature, many researchers draw attention to two dimensions in the definition of radical innovation. One is technology and the other is market. The first factor determines the extent to which the technology in a new product differs from previous technologies. The second factor determines the extent to which the new product meets basic customer needs better than existing products (Bos-Brouwers, 2010; O'Reilly & Tushman, 2004; Ort & van der Duin, 2008). Innovations can be considered radical under two conditions: the first is the introduction of a newly defined value that leads to a complete change in consumer habits and behaviour. The second is that the innovation affects competitors. The assets and capabilities established by competitors in the market lose their importance (Lyu et al., 2020).

Innovative Work Behaviour and Incremental Innovation

Gaining a competitive advantage may not progress simultaneously with maintaining it at the same time. As a solution to this, a well-developed resource capability can its. Innovative work behaviour as a resource capability can generate, adapt and transform innovations into other incremental innovations. In this way, firms achieve maintaining in its competitive advantage. IWB involves turning problems into innovative opportunities, "understanding the problem", "generating new solutions", "finding support for solutions" and ultimately "implementing" them. In this paper, by asking whether managers' innovative work behaviours

support to incremental innovations as one of the firm resource capabilities, we aim to establish a link between resource capabilities and incremental innovation in the technology and innovation management (TIM) literature. Thus, we want to be able to deduce that if there is incremental innovation in a firm, there will be managers in critical positions who exhibit innovative work behaviours in that firm. So, the following hypothesis was formed.

H1: Innovative work behavior positively relates to incremental innovation.

Innovative Work Behaviour and Radical Innovation

Managers who exhibit IWB, such as taking risks, thinking outside the box, and challenging existing norms, are likely to contribute to the development and implementation of radical innovations that lead to disruptive changes in products, processes, or services. Managers who engage in IWB are likely to collaborate across functions within the organization, which in turn facilitates the integration of diverse perspectives and expertise and contributes to the development of radical innovations. Thus, we want to be able to deduce that if there is radical innovation in a firm, there will be managers in critical positions who exhibit innovative work behaviours in that firm. So, the following hypothesis was formed.

H2: Innovative work behavior positively relates to radical innovation.

Innovative Work Behaviour, Incremental and Radical Innovation

Incremental innovations are relatively small changes. Incremental innovations cannot build a bridge between existing technology and emerging technology. Only radical innovations can realize such a bridge. So firms need both incremental and radical innovation. In this study, IWB as a predictor of such innovation will be understood by comparing the coefficients of explanation and effect size between the two degrees of innovation. These additional comprated hypotheses extend the framework for exploring the relationship between IWB, incremental and radical innovation and provide insights into the unique resources and influencing factors related to incremental and radical innovation within organizations.

H3: Innovative work behaviour positively relates to more radical innovation than incremental innovation.

2. RESEARCH DESIGN, METHODOLOGY AND FINDINGS

Data Collection and Sample

In that context, we worked on firms that have made research and development, technology and innovation a part of their firm mission. It has been researched with objective methods and tools by taking the Technology Development Zones (TDZ) in the Marmara Region of Turkey and Istanbul into the lens. The sampling of the research consisted of firms located in technopark firms. Data was collected through a survey method. 80 top, middle and sub-level managers provided feedback. This paper is firm-level research; thus, we were used responses from 48 firms in its.

Measures and Scales

As a data collection tool, a questionnaire with 14 questions consisting of three different scales were used. These scales are as follows; the “*innovative work behaviour scale*”, a 10-item instrument developed by De Jong and Den Hartog (2010), was used to measure IWB in knowledge-intensive firms. The scale used was loaded on a single factor in a factor analysis. It was developed by De Jong and Den Hartog as 17 items and then 10 items were considered as a single dimension in their 2010 study. The second scale used in this paper is the “*incremental innovation scale*” which consist of the one-dimensional and 2-questions. The third scale used in this paper is the “*radical innovation scale*” which consist of the one-dimensional and 2-questions. They were used by Wang & Rafiq (2014) and Akgün & Lynn (2002) for their different study. They were derived from the scale by Atuahene-Gima (2005). Thus, we were used by Atuahene-Gima (2005). We asked the participants to answer the questions “*considering the past five years*” (Atuahene-Gima, 2005). These all scales have 5-points likerts type (“1: never” to “5: always”). The data were collected from the managers of the firms with technology and innovation agenda by the survey method.

Analysis of Data

We used structural equation modelling (SEM) to test hypotheses. A bootstrapping technique was used to analyse the data. Data were analyzed with Smart PLS programs. Data validity and reliability were confirmed. “*Descriptive analyzes, validity and reliability analyzes, hypothesis testing*” were performed on the data of this study. Among the tests performed, the reliability and validity of the scales, the goodness of model-data fit and the results of the hypothesis test are explained in detail below in Tables and Figure.

Descriptive Statistics

The firms, participating in this research, are mainly small and medium-sized. And they stated that the age of the firm in terms of total industry experience is between mainly 11-20 years and 21-30 years. The descriptive statistics of the participants firms are presented in

Table 1 and Table 2.

The scales' descriptive information and correlation table are shown. Accordingly, **Table 2**, there is a positive relationship between innovative work behaviour and incremental and radical innovation at the 0.001 significance level. There is negative relationship between the firm size and radical innovation at the 0.001 significance level.

Table 1. Descriptive Statistics for Participants

Size of Firm (Number of employees)			Age of Firm (Number of years since the firm was total industry experience)		
	n	%		n	%
Micro (1 to 9)	9	18,75	5 years and less	4	8,33
Small (10 to 49)	4	8,33	6-10 years	2	4,16
Medium (50 to 249)	10	20,83	11-20 years	9	18,75
Large (250 to 499)	3	6,25	21-30 years	10	20,83
Larger (500 employees and above)	3	6,25	31 years and above	4	8,33
Sum	29	60,41	Sum	29	60,41
Non-responded only this question	19	39,58	Non-responded only this question	19	39,58
Sum	48	100,0	Sum	48	100,0

Table 2. Correlations (Pearson) and Descriptive Statistics for Scales

	1	2	3	4	5	Mean	Std. D.
1 Size	1					3,00	1,5
2 Age	0,539	1				3,52	1,27
3 IWB	-0,268	-0,167	1			4,10	0,51
4 INCI	-0,21	-0,082	0,532***	1		3,72	0,86
5 RADII	-0,387***	-0,153	0,560***	,745	1	3,36	0,88

***. Correlation is significant at the 0.001 level (2-tailed). N: 48

Reliability and Validity Analyzes

The reliability of the variable for the analysis of the research were found to be high. **Table 3** presents results of reliability of constructs by using Cronbach Alpha and rho-A scores. All the constructs achieved a threshold of 0.70, as confirmed by Hair et al. (2017) and Nunnally (1978). The construct validity, both discriminant and convergent, was evaluated through confirmatory factor analysis using the criteria recommended by Hair et al. (2017; 2014). This involved assessing item factor loadings, composite reliability, average variance extracted (AVE), and ensuring that AVE was greater than the squared correlation of the construct with other constructs (Chin, 1998). When the factor loadings were analyzed, among the factors measuring innovative work behaviour, the loading of a factor, corresponding to the first question, was dropped, because it was far below the acceptable thresholds ($< .30$). Since the

AVE and CR coefficients of all other factors were above the threshold values, they were kept in the measurement model.

The information on factor loadings is given in the **Figure 1**. **Table 3** presents Cronbach's Alpha, CR (rho-a & rho-c) and AVE scores are within the acceptable range.

According to **Table 4**, the acceptance of discriminant validity by Fornell and Larcker (1981) are supported by the fact that the diagonal value is greater than the values in both its row and column. The bold value represents the square root of AVE, while the other value is the correlation between latent constructs.

Table 3. The number of questions of the scales, construct validity and reliability analysis

	Cronbach's Alpha	Composite Reliability (rho_a)	Composite Reliability (rho-c)	Average Variance Extracted (AVE)	N of Items
Innovative Work Behaviour	0.884	0.889	0.907	0.501	9
Incremental Innovation	0.910	0.917	0.957	0.917	2
Radical Innovation	0.781	0.781	0.901	0.820	2

Table 4: Discriminant Validity Results (Fornell & Larcker Criterion)

	Innovative Work Behaviour	Incremental Innovation	Radical Innovation
Innovative Work Behaviour	0.708		
Incremental Innovation	0.432	0.958	
Radical Innovation	0.445	0.738	0.906

According to Bagozzi et al. (1988), they stated that the correlation values between all variables should be less than 0.90 in order to avoid common method bias in data where responses to exogenous and endogenous variables are provided by a single participant. In **Table 5**, where the below correlation and discriminant validity coefficients are presented, it is seen that all HTMT values between the variables are less than 0.90. This is also proof that there is no common method bias.

Table 5. Discriminant Validity Results (Heterotrait Monotrait Ratio-HTMT Coefficient)

	Innovative Work Behaviour	Incremental Innovation	Radical Innovation
Innovative Work Behaviour	-		
Incremental Innovation	0.473	-	
Radical Innovation	0.522	0.874	-

According to **Table 3**, **Table 4** and **Table 5** structure achieves the need for convergent, divergent and structural, validity and reliability.

Research Model and Data Goodness of Fit Values

According to Cohen (1988), the R^2 effect size is classified as small ($.02 \leq R^2 < .13$), medium ($.13 \leq R^2 < .26$) and large ($.26 \leq R^2$). Our research model found the calculated effect size to be for INCI .20 and RADI .29, so IWB medium 20% and broadly explains 28% of the variation on INCI and RADI.

According to Stone-Geisser (1974), the evaluation of the Q^2 statistic, in other words predictive fitness, is used to check whether the endogenous variables are estimated correctly. According to this approach, for the model to have predictive power, $Q^2 > 0$ should be (Becker et al., 2012; Hu & Bentler, 1999). It shows at what level the independent variable (IWB) predicts the dependent variables (INCI and RADI) according to predictive power analysis (Q^2). $Q^2 > 0$ for the model to have predictive power. The fact that the Q^2 value of our research model was found to be for INCI .12 and for RADI .17 proves that it has a good explanatory level. So, IWB explains fine RADI more than INCI.

According to Cohen (1988), the f^2 effect size is classified as low ($.002 \leq f^2 < .15$), medium ($.15 \leq f^2 < .35$) and high ($.35 \leq f^2$). Our research model found the calculated effect size to be for INCI .20 and for RADI .18. IWB was found to have a medium effect size on INCI and RADI.

SRMR value is used to determine the model-data fit in PLS-SEM. As the SRMR value approaches "0", the goodness of fit of the model increases. If the model has an SRMR value of less than 0.05, it is in good fit; if it has an SRMR between 0.05 and 0.10, it is in acceptable fit. According to Hu and Bentler (1999), the $SRMR < .08$ condition is an indicator of goodness of fit. In our research, it has been proven that the model-data goodness-of-fit condition is met with $SRMR < .08$.

According to Hair et al., (2017) the variance inflation factors (VIF) level must be < 5 . When we examined the multicollinearity levels between the variables and we found the result was 1.06. This result was shown, there was no linearity problem between the variables.

Table 6 presents VIF, R^2 , Q^2 , f^2 and SRMR scores are within acceptable range.

Table 6. Model-Data Goodness of Fit Values

Hypotheses	Path	VIF	R^2	R^2 Adj.	Q^2	f^2	SRMR
H1	IWB → INCI	1.058	0.200	0.171	0.12	0.193	0.078
H2	IWB → RADI	1.058	0.290	0.265	0.17	0.184	0.078
H3	ΔR^2 Adj.: 0,094***						

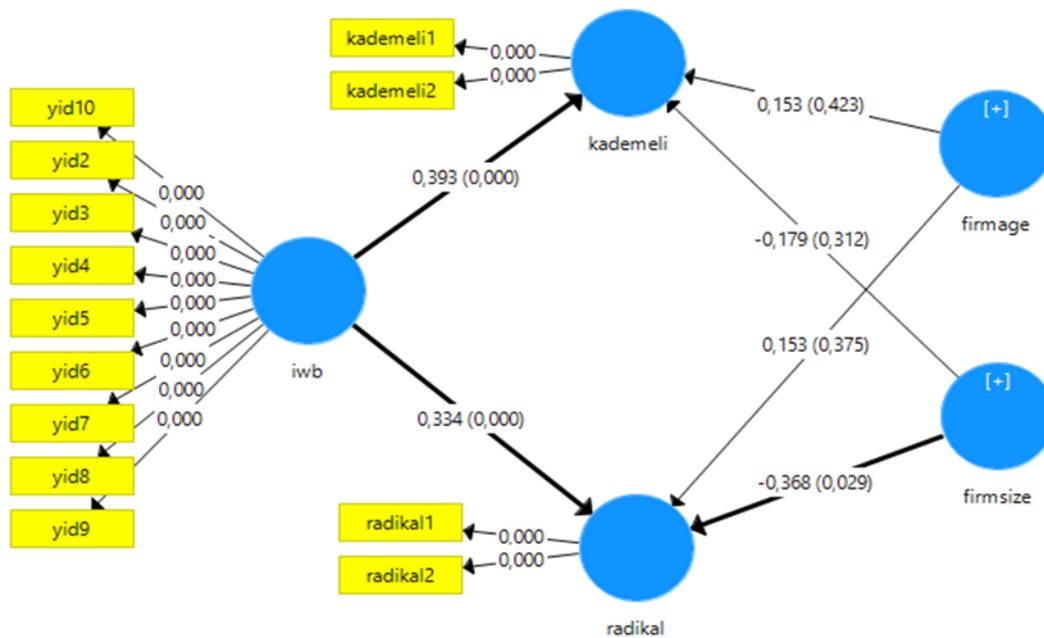
Hypothesis Testing

This paper is used a SEM methodology to test the hypotheses. As a result of the good validity and reliability results of the research shown in the tables above, the following model created in the Smart PLS program has emerged.

According to **Figure 1** and

Table 7, the research findings show that IWB predicts INCI ($\beta = .40, p < .001$) and RAD I ($\beta = .37, p < .001$) statistically positively, therefore hypotheses are supported. And among the control variables, only firm size is found to have a negative and significant ($\beta = -.36, p < .001$) effect on only RAD I. No significant effect of other control variable (firm age) was detected.

Table 7 presents the results.

Figure 1. Construct Structural Model Path and Factor Analyses

Table 7. Hypotheses Test Results

Hypotheses	Path Model	β -value	p-value	%95 (CI)	Results
H1	IWB $\rightarrow$ INCI	0.40	0.000***	0.21; 0.56	Supported
H2	IWB $\rightarrow$ RAD I	0.37	0.000***	0.19; 0.51	Supported
H3	<i>($\Delta R^2 Adj.: 0,094***$)</i>				Supported

Non Hypothesis	Size → RAD I	-0.36	0.027*	-0.62; -0.01	-
	Size → INCI	-0.18	0.377	-0.45; 0.16	-
	Age → RAD I	0.15	0.626	-0.24; 0.36	-
	Age → INCI	0.15	0.848	-0.29; 0.41	-

p<0.05*, p<0.01**, p< 0.001***, 2-tailed

3. CONCLUSIONS AND IMPLICATIONS

Our findings support our hypothesis. This paper presents empirical evidence from Turkey. According to this study, innovative work behaviour has an important link on innovation of degree. Accordingly, this paper result, INCI and RAD I requires IWB. Managers should develop IWB of both themselves and their employees. INCI and RAD I are closely related to IWB. In addition to RAD I is more related than INCI. This article from the perspective RBV, which are components of innovative work behaviour are found to be interrelated activities that enhancing innovation of degree and empirically support the relevant literature (Barney & Delwey, 2002; Barney, 2021; Barney et al., 2011). Based on the empirical results of this article, which contributes to the ongoing studies in the related field, can be easily said that it is difficult, for companies that ignore innovative work behaviour, to implementing INCI especially RAD I. IWB as a internal capabilities is a key role to the evolution of INCI and RAD I.

There is a positive relationship between IWB and incremental innovation within organizations. Employees who engage in IWB, such as generating and implementing new ideas are to contribute to the development and implementation of incremental innovations that enhance existing products, processes, or services. Incremental product innovation may not result in groundbreaking changes, but it is lead to improvements in efficiency, cost reduction, and customer satisfaction.

There is a positive relationship between IWB and radical innovation. IWB positively relates to more radical innovation than incremental innovation. These additional compared hypotheses extend the framework for exploring the relationship between IWB, incremental and radical innovation and provide insights into the unique resources and influencing factors related to incremental and radical innovation within organizations. Firms require IWB enables them to renew and reconfigure especially RAD I activities over time.

Among the control variables, only firm size was found to have a negative and significant effect on radical innovation. No significant effect of other control variables (firm age) was detected.

So far there is a lack of empirical evidence in the relevant literature to support this relationship that this article examines. The studies so far, the relationship between innovative work behaviour, INCI and RAD I have been ignored in the empirical or any context we have

6th INTERNATIONAL CONGRESS of MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

drawn. Therefore, this paper can empirically extend and support the results of previous research in the context of RBV.

REFERENCES

- Al-Khatib, A. W., & Al-Ghanem, E. M. (2022). Radical innovation, incremental innovation, and competitive advantage, the moderating role of technological intensity: evidence from the manufacturing sector in Jordan. *European Business Review*, 34(3), 344–369.
- Akgün, A., & Lynn, G. (2002). New product development team improvisation and speed-to-market: An extended model. *European Journal of Innovation Management*, 5(3), 117–129.
- Atuahene-Gima, K. (2005). Resolving the capability-rigidity paradox in new product innovation. *Journal of Marketing*, 69(4), 61–63. <https://doi.org/10.1509/jmkg.2005.69.4.61>
- Bagozzi, R. P., & Youjae Yi. (1988). On the Evaluation of Structural Equation Models. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 16(1), 74–94.
- Barney, J.B., & Delwey, N. C. (2002). *Resource-Based Theory: Creating and Sustaining Competitive Advantage - Jay B. Barney, Delwyn N. Clark - Google Kitaplar*.
- Barney, Jay B. (2021). The Emergence of Resource-Based Theory: A Personal Journey. *Journal of Management*, 47(7), 1663–1676. <https://doi.org/10.1177/01492063211015272>
- Barney, Jay B., Ketchen, D. J., & Wright, M. (2011). The future of resource-based theory: Revitalization or decline? *Journal of Management*, 37(5), 1299–1315.
- Becker, J. M., Klein, K., & Wetzels, M. (2012). Hierarchical latent variable models in PLS-SEM: Guidelines for using reflective-formative type models. *Long Range Planning*, 45(5–6), 359–394.
- Bos-Brouwers, H.. (2010). Corporate sustainability and innovation in SMEs: Evidence of themes and activities in practice. *Business Strategy and the Environment*, 19(7), 417–435.
- Chin, W. W. (1998). The partial least squares approach to structural equation modeling. *Modern Methods for Business Research*, 295(2), 295–336.
- Cohen, J. (1988). *Statistical power analysis for the behavioral sciences* (Hillsdale). NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- De Jong, J., & Den Hartog, D. (2010). Measuring innovative work behaviour. *Creativity and Innovation Management*, 19(1), 23–36. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8691.2010.00547.x>
- Dewar, R. D., & Dutton, J. E. (1986). The Adoption of Radical and Incremental Innovations: An Empirical Analysis. *Management Science*, 32(11), 1422–1433.
- Farrukh, M., Meng, F., Raza, A., & Wu, Y. (2023). Innovative work behaviour: the what, where, who, how and when. *Personnel Review*, 52(1), 74–98.
- Fornell, C., & Larcker, D. F. (1981). Evaluating Structural Equation Models with Unobservable Variables and Measurement Error. *Journal of Marketing Research*, 18(1), 39–50.
- Hair, J. F., Babin, B. J., & Krey, N. (2017). Covariance-Based Structural Equation Modeling in the Journal of Advertising: Review and Recommendations. *Journal of Advertising*, 46(1), 163–177.

6th INTERNATIONAL CONGRESS OF MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

Hair, J., Hollingsworth, C. L., Randolph, A. B., & Chong, A. Y. L. (2017). An updated and expanded assessment of PLS-SEM in information systems research. *Industrial Management and Data Systems*, 117(3), 442–458.

Hair, J. F., Hult, G. T. M., Ringle, C. M., Sarstedt, M., & Thiele, K. O. (2017). Mirror, mirror on the wall: a comparative evaluation of composite-based structural equation modeling methods. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 45(5), 616–632.

Hu, L. T. & Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling*, 6(1), 1–55.

Korzilius, H., Bücken, J. & Beerlage, S. (2017). Multiculturalism and innovative work behavior: The mediating role of cultural intelligence. *International Journal of Intercultural Relations*, 56, 13–24.

Krause, D. E. (2004). Influence-based leadership as a determinant of the inclination to innovate and of innovation-related behaviors. An empirical investigation. *Leadership Quarterly*, 15(1), 79–102.

Lyu, C., Yang, J., Zhang, F., Teo, T. S. H., & Guo, W. (2020). Antecedents and consequence of organizational unlearning: Evidence from China. *Industrial Marketing Management*, 84, 261–270.

Noone, B. M., Lin, M. S., & Sharma, A. (2024). Firm Performance During a Crisis: Effects of Adhocracy Culture, Incremental Product Innovation, and Firm Size. *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 48(1), 153–183.

Nunnally, J. (1978). Psychometric Theory: Second Edition. *Applied Psychological Measurement*, 701.

O'Reilly, C., & Tushman, M. (2004). The ambidextrous organization. *Harvard Business Review*.

Ortt, J. R., & van der Duin, P. A. (2008). The evolution of innovation management towards contextual innovation. *European Journal of Innovation Management*, 11(4), 522–538.

Özel, T., & Akgün, A. E. (2023). Innovative Work Behaviour as Determinant of Process Innovation: An Empirical Analysis. *Yildiz Social Science Review*, 9(1), 27–35.

Özel, T., & Akgün, A. E. (2022). Impact of Innovative Work Behavior on Product and Service Innovation: An Empirical Research. *Strategic Directions of Economic Cooperation Between Azerbaijan and Turkey, International Scientific Conference (26-27 May, 2022)*, ISSN: 2708-955X print ISSN: 2709-6033, 229–236.

Salam, S., & Senin, A. (2022). A Bibliometric Study on Innovative Behavior Literature (1961–2019). *SAGE Open*, 12(3), 215824402211095.

Sarstedt, M., Ringle, C. M., Henseler, J., & Hair, J. F. (2014). On the Emancipation of PLS-SEM: A Commentary on Rigdon (2012). *Long Range Planning*, 47(3), 154–160.

Scott, S. G., & Bruce, R. A. (1994). Determinants of Innovative Behavior: A Path Model Of Individual Innovation In The Workplace. *Academy of Management Journal*, 37(3), 580–607.

6th INTERNATIONAL CONGRESS of MULTIDISCIPLINARY SOCIAL SCIENCES

ISBN: 978-625-372-168-8

Stone-Romero, E. F., & Rosopa, P. J. (2008). The relative validity of inferences about mediation as a function of research design characteristics. *Organizational Research Methods*, 11(2), 326–352.

Wang, C. L., & Rafiq, M. (2014). Ambidextrous organizational culture, contextual ambidexterity and new product innovation: A comparative study of UK and Chinese high-tech firms. *British Journal of Management*, 25(1), 58–76.

Yuan, F., & Woodman, R. W. (2010). Innovative behavior in the workplace: The role of performance and image outcome expectations. *Academy of Management Journal*, 53(2), 323–342.

